LK 13

ZENEAKADÉMIA
LISZT MÚZEUM

ZENEAKADÉMIA
LISZT MÚZEUM

ZENEAKADÉMIA
LISZT MÚZEUM

ZENEAKADÉMIA
LISZT MÚZEUM

ZENEAKADÉMIA
LISZT MÚZEUM

Brunhegyi Gábor
könyvkötészete
Budapest, V. ker.

ZENEAKADÉMIA
LISZT MÚZEUM

25.
R. 35
LISZT FERENCZ HAGYATÉKA

A RÓMAI KATHOLIKUS EGYHÁZ TÖRTÉNETE MAGYARORSZÁGBAN.

IRTA

Dr. BALICS LAJOS.

OKSZ. MAGYAR KIR. ZENE-AKADÉMIA 1875

I. KÖTET.

SZENT ISTVÁN KIRÁLY KORONÁZTATÁSÁTÓL SZENT LÁSZLÓ KIRÁLY HALÁLÁIG. 1000—1095.

A SZENT-ISTVÁN-TÁRSULATTÓL TÁRKÁNYI-DIJJAL JUTALMAZOTT PÁLYAMUNKA.

BUDAPEST, 1885.

KIADJA A SZENT-ISTVÁN-TÁRSULAT.

ZENEAKADÉMIA
LISZT MÚZEUM

ZENEAKADÉMIA
LISZT MÚZEUM

LK 13

Liszt Múzeum
LM 13/1987
Zeneművészeti Főiskola

Budapest, 1885. Az „Athenaeum“ r. társ. könyvnyomdája.

ZENEAKADÉMIA
LISZT MÚZEUM

ELŐSZÓ.

Midőn a róm. kath. egyház történetének Magyarországban ezen első kötetét a m. t. olvasóközönség elé bocsátom, e munka külső története, — provenientiájáról a következőket kívánom idejegyezni:

A Szent-István-Társulat érdemes alelnöke: Tárkányi Béla apátkanonok a római katholikus egyház történetének időszakonkint való megirására jutalomdijt ajánlván fel, a Szent-István-Társulat az első időszak történetét a következő szövegezéssel tüzte ki pályázatra: »Adassék elő mivelt nagy közönségünk számára ujabb kutfői alapos vizsgálatok nyomán a kereszténység első százada Magyarországban, szent István koronáztatásától szent László király haláláig.« Az általános becscsel biró munka pályadija száz aranyban állapittatott meg.

E jutalomtétel kihirdetése, — itt m. t. birálóim szavaival élek, — teljesen indokolt és korszerü volt, tekintve azt, hogy mivelt nagy közönségünk nélkülözött szükségleteinek megfelelő ilynemü munkát. Har-

ZENEAKADÉMIA
LISZT MÚZEUM

minczöt évvel ezelőtt kidolgoztatott ugyan beható kutfői tanulmányon alapuló nagyobb-terjedelmű Magyar Egyháztörténelem, a Lányi-féle; de miután annak fenhagyott hézagait és a birálók által kimutatott hiányait szerzőnek 1856-ban közbenjött halála miatt nem pótolhatta, 1865-ben más szakavatott férfiunak, a tudós Knauz Nándornak kellett azt átvizsgálás alá vennie. Ez alkalommal Knauz Nándor a hézagokat kitöltötte ugyan, de magyar nyelvi hibáit nem javitotta, mert mint az átdolgozó magát kifejezte, a szöveg állitásaiért a szerző levén felelős, tartózkodnia kellett a szöveg értelmén változtató javitásoktól.

A Lányi-féle Egyháztörténelem ezen és egyéb hiányaitól eltekintve, nagyobb lett a szükség rendszeres egyháztörténetre, s részben ez buzditotta szerzőt, hogy szerény tehetségét e téren gyümölcsöztesse, s müvét az emlitett pályázatra benyujtsa.

A munka berendezése és tartalmára kevés megjegyezni valóm van. A mű beosztása nem csekély nehézséget okozott; némely fejezet, melyet közvetlen szent István kora után tettem, talán a harmadik könyvben inkább helyén lett volna; de mivel szent István egymaga korszakot alkot hazánk és egyházunk történelmében, az ő nevezetes és kihatásaiban maradandó alkotású uralkodásának korát jobban kidomboritandó, azon fejezeteket, melyek az ő személyével habár egy időre is lezáródnak, — közvetlen az ő uralkodásának korszaka után tettem.

ZENEAKADÉMIA
LISZT MÚZEUM

R 35

Hartvikot Érdy, szent István két legendáját, Kézait, Márk krónikáját stb., Szabó Károly fordításából idéztem, hogy a mennyire lehetett, a szövegben latin idézetek ne fordúljanak elő, a fontosabb helyeket a jegyzetben eredetiben is közöltem, a csekélyebb-értékűeknél ezt nem találtam szükségesnek. Az emlitett kutfők egyéb kiadásai is feküdvén előttem, néha azokat is használtam.

Munkám megirásánál az előrehaladott történetirás tudományos szinvonalát, másrészről az ily munkákat használó müvelt olvasó-közönséget tartottam szemem előtt, a mint ezt a pályatétel is hangsulyozta. A menynyire lehetett, az összes irodalmat figyelembe vettem, s fel is használtam, — de hogy ez nem sikerült teljesen, a dolog természetében fekszik. Sokat nem vettem fel szándékosan; minden szem elé kerülő adatot felhasználni, nem feladata a történetirásnak.

Főczélom az volt, hogy az olvasó áttanulmányozva az egész munkát, a tárgyalt korszakot minden oldalról tisztán lássa maga előtt; mennyire értem el ezen czélt, annak elbirálása az ő feladata leend. Hogy ily nagy és különféle-anyagu munka megirása mily nehézségekkel s épen azért hiányokkal is jár, arról egyszerü átolvasás után mindenki könnyen meggyőződhetik.

Végül köszönetet mondok Tárkányi Béla apátkanonok urnak, kinek ritka bőkezüsége engedte meg, hogy ezen munka a Szent-István-Társulatnál létrejőjjön; kiváló hálával tartozom tudós birálóimnak, dr.

ZENEAKADÉMIA LISZT MÚZEUM

Kerékgyártó Alajos Árpád, dr. Bita Dezső m. kir. egyetemi és Kazaly Imre váczi theologiai tanár uraknak, kiknek kiváló ügybuzgósága, jóakarata és meg nem érdemlett elismerése e szerény mű iránt, buzditás számomra további munkálkodásomnál.

Kelt Győrött, 1884. évi Mária névünnepén.

A szerző.

ZENEAKADÉMIA
LISZT MÚZEUM

ZENEAKADÉMIA
LISZT MÚZEUM

TARTALOM.

Szent István megkoronáztatása. Lapszám

I. Előzmények 1
II. A megkoronáztatás 11

I. Könyv.

Az egyház megalapitása és története szent István király alatt. 1000—1038.

I. II. Sylvester pápa bullája 31
II. A független egyház és királyság megalapitása . . 43
III. A szent István által alapitott püspökségek . . . 63
IV. Asztrik-Anasztáz 94
V. A pannonhalmi [illegible]g. Alapitása és oklevele . . 115
VI. Szent István háborui a keresztény vallás érdekében 138
VII. A csanádi püspökség. — Szent Gellért 147
VIII. Imre herczeg. Szent István intelmei 159
IX. Szent István külföldi alapitványai és összeköttetései 168
X. Szent István halála. Élet- és jellemrajza 175
XI. Szent István törvényei és a törvényhozás 190
XII. Szent István által alapitott káptalanok.— Plébániák 198
XIII. Szerzetes apátságok és a remete élet szent István korában 209
XIV. A térités története Magyarországban 222
I. Szent István előtt.
II. Szent István uralkodása alatt.

II. Könyv.

Az egyház küzdelmei és diadala a pogányság felett; virágzása szent László uralkodása alatt. 1038—1095.

I. Az egyház Péter és Aba Sámuel alatt. — Gizela királyné 245
II. A pogányság lázadása. IX. Leo pápa. Az egyház állapota Endre király alatt 260

ZENEAKADÉMIA
LISZT MÚZEUM

Lapszám

III. I. Béla. A püspökök hazafias működése 275
IV. Az egyetemes egyház helyzete. VII. Gergely pápa és Gejcsa király. A magyar királyi korona . . . 281
V. Szent László. Szent István és Imre szentté avatása . 315
VI. Szent László uralkodásának folytatása. Szent László jellemzése 329
VII. Szent László törvényhozása. A szabolcsi zsinat. A simonia és a papi nőtlenség Magyarországban . 337

III. Könyv.

Az egyház belszervezete. Hierarchiai, vallásos és műveltségi viszonyok.

I. Hierarchiai viszonyok 351
I. A kalocsai és bácsi érsekség.
II. Püspökségek.
1. A zágrábi püspökség.
2. A váradi püspökség.
III. Apátságok.
II. A választási és kinevezési jog 375
III. Egyházi birtok 381
IV. Hitélet. — Erkölcsösség 396
V. Egyházmüvészet 413
I. Épitészet. A templomok.
II. A templomok felszerelése.
III. Himzés. A Gizela-casula. Temetkezés.
VI. Tanügy. Oskolák. Irodalom 452
VII. Vallásfelekezetek 470
I. Görögkhitüek.
II. Zsidók.
VIII. Az egyház és a rabszolgák 485
IX. Az egyház és menedékjoga 493
X. A magyar clerus. Zárszó 496

ZENEAKADÉMIA
LISZT MÚZEUM

R 35

MAGYAR KIR. ZENE-AKADÉMIA 1875 * ORSZ

LISZT FERENCZ HAGYATÉKA

Szent István megkoronáztatása.

I.

Előzmények.

A magyar nemzet első nagy királyai egyszersmind szentek. — Szent István király erélyes kézzel ragadja meg a nemzet megtérítését. — Nagy munkáját előkészitette az isteni Gondviselés. — Európa és a pogány magyarok. — Gejcsa már közeledik a külföldi keresztény udvarokhoz, ennek eredménye, hogy a hittérítők szabadon jöhetnek az országba és itt zavartalanul térithetnek. — Gejcsa jó részben politikai okokból akar téríteni, azért ez nem sikerül neki. — A nagy feladat megoldása szent Istvánra marad, ki bensőleg is meg van győződve a keresztény vallás szükségességéről s annak behozatalát életfeladatává teszi. — Keresztény nőt vesz feleségül. — A rabszolgákat szabadon bocsátja. — Papokat hiv be a szomszéd tartományokból. — Kolostorokat alapit, azokat javakkal ellátja. — Az országot felosztja tiz püspökségre. — Ennek megerősitése és a kormányzat átalakitása végett Rómához fordul.

ZENEAKADÉMIA LISZT MÚZEUM

A katholikus egyház történetét Magyarországban szándékunk megirni, mely történelem a magyar nemzet történelme is. Midőn elődeinknek lechmezei megrázó szerencsétlensége bekövetkezett, és a jobbak föleszmélve, a béke, nyugodt élet s ezzel a polgáriasodás elemei után sóvárogtak, ugyanakkor megtette nemzetünk az első lépést a kereszténység, az egyház felé, mely a müveltségnek egyedüli forrása, a nyers erőt egyedül ellensulyozó hatalom, az emberi társadalomnak egyedül kifejlett szerkezete volt.

Azon perctől fogva pedig, midőn a kereszténységet hazánk befogadta, ez a nemzet fenmaradására, államéleti és művelődési viszonyainak fejlődésére, egész napjainkig, döntő befolyást gyakorolt.

A magyar nemzet magányosan áll Európa népei között, egyháztörténelme is sok tekintetben páratlan események-, viszo-

ZENEAKADÉMIA LISZT MÚZEUM

nyok- és vonatkozásokkal bir a világtörténelemben. A középkori magyarság egész szellemi életét a nemzeti eszmének, a magyarságnak oly szoros kapcsolata jellemzi az általános keresztény elvek- és világnézlettel, a minőt a szomszédos és korábban megtért népeknél is hiában keresnénk. A mi a nemzet történetében dicső és magasztos volt, az az egyház zászlaja alatt történt, azt az egyház áldása kisérte.

A magyar nemzet első és nagy királyai egyszersmind szentek, szentek és királyok, kiknek személyéhez volt kötve nagy részt a nemzet átalakulása és európai fejlődése. Szent István és László király, a magyarnak nemcsak bizonyos egyént, de a nemzet fejlődésében eszmét, a fogalmak egész sorát képviseli. Élénken és mélyen függ össze Magyarországban a népnek nemzeti eszméivel, törekvéseivel sz. István cultusa.

Nem igy van ez másutt; a német nemzetnek nincsen ily keresztény nemzeti hőse, ki egyszersmind az országnak védszentje volna. Mily életnélkül való eszmévé vált neki N. Károly, az egyetlen, ki Istvánhoz hasonlitható volna, pedig amaz szent Istvánt világtörténelmi jelentőségben messze túlhaladja. Azon későbbi férfiak, kiket a német történelem nagyoknak tart, az egyház elleni küzdelemben fecsérelték el erejöket. Azon nagy férfiak, kikhez a franczia a középkorban mint nemzete hirnevének megtestesitéséhez tekintett fel, a lovagiasság teljes fényében tündököltek ugyan, de inkább annak világias oldalát, a küzdelem mellett a nőnem tiszteletét fejtették ki. Angolországban a nemzeti egyház szentje Becket Tamás volt, ezt pedig egy angol király ölette meg. Nálunk mindez másképen van. Az első király az állami élet reformátora, egyúttal apostol. A nemzet legünnepeltebb lovagja, a vitézség és a királyi tulajdonok eszményképe, a pogányság ellen való küzdelemben szerezte meg a homlokát övező dicsfényt. [1])

Az egyetemes egyház hálásnak mutatkozott királyaink küzdelmeiért; a midőn István és László királyainkat szentjei sorába iktatta, a nemzetnek pedig az egész világot átölelő anyaegyházba

---

[1]) V. ö. Dr. Marczali Henrik, A magyar történet kútfői az Árpádok korában. Budapest, 1880. 15. l.

ZENEAKADÉMIA LISZT MÚZEUM

felvételét adta tudtára a népeknek, egyenjogositását hirdette ki a többi nemzetek közös egyházával.

Bár királyok harczoltak hazánkban az egyházért, azért ez még sem kerülte ki közös sorsát, az üldöztetést; a győzők mellett nem hiányzott a martyr sem, kinek vére az egyház szolgálatában megtermékenyiti és fölszenteli a mások ereje által szerzett földet. Az egyház, midőn a magyar földet átható és átalakitó erejével elfoglalta, mindjárt kifejtette minden oldalról működését. A térités mellett egyúttal oktatott, művelt is. Szent István mellett ott tiszteljük a nép egyik tanitóját, Gellértet. A tisztán tűrő keresztény erény képviselőjét láthatjuk Imrében.

Eme szoros kapocs az egyház és nemzet között, mely legnagyobb királyainkban s a nemzet minden nevezetesebb szerepet játszó s kiváló jellemet mutató férfiában oly fényes kifejezést nyert, közvetlen oka az egyház páratlan állásának Magyarországban, s egyszersmind annak, hogy az egyház történelme összevág a nemzet történelmével egész a legujabb időkig.

ZENEAKADÉMIA
LISZT MÚZEUM

Szent István, ki a kereszténységet megalapitja és a nagy királyok sorát megkezdi, uralkodásának kezdetén mindjárt a' délpontra lép és teljes nagyságában tünik szemeink elé.

Erős kézzel, biztos tekintettel a kitüzött nagy czél felé, ragadta meg a nemzetnek kormányát, melynek vezetésében atyjával nehány évig osztozott s igy nagy feladatára kellőleg előkészülhetett; az ő magas értelme, teremtő cselekvési ösztöne állott szemben az erős nemzettel, melyben a rend és jogérzet a kalandos hadjáratok után való vágygyal még mindig erősen vivódott. István fiatal volt még, de erélye, bátorsága, határozott föllépése teljes érettségre vallott. A magyarok már ismerték jámborságát, szelid erkölcseit, feddhetetlen életét; de rendkivüli elmééle, szigora, akadályokat nem türő ereje csak akkor tünt szemeikbe, midőn benső hitének egész buzgóságával fogott a nagy munkához, mely élete feladatát képezte: hogy a kereszténynyé lett nemzetet az európai államrendszerbe bevezetve, ez által annak fenmaradását, földi és örök üdvét, magának és utódainak pedig a királyi trónt biztosithassa.

ZENEAKADÉMIA
LISZT MÚZEUM

Egyik utóda, ki a nagy munkát befejezte, egész fejjel volt nagyobb kortársainál; szent István egész életkorral előzte meg az uralma alá helyezett magyarokat; befejezett keresztény nevelése és miveltsége volt akkor, midőn a nemzet a polgáriasultság első nyomait mutatta s reá a kereszténységnek még csak árnyéka volt nyomva. Ő érezte és tudta, hogy a mint más népeknek, ugy a magyaroknak is hivatást tüzött ki az Isten, s e hivatás betöltése végett lett kiválasztva kelet hemzsegő és hullámzó népei közől, hogy az Isten terveit valósitsa. Igy történt, hogy nemcsak a magyar nép foglalta el a neki szánt helyet a világtörténelemben, hanem szent István neve is a legnagyobb fejedelmekével egy sorban emlittetik. Életirói vallásos buzgalmáról, életszentségéről teljes és hű képet nyujtanak; majd egy évezreden át fennálló és átvilágitó nagy alkotásai, kiható intézményei kerekké teszik a képet, ugy hogy őt kételkedés nélkül a legnagyobb királyok közé helyezhetjük, kiket a történelem valaha felmutatott.

Telve ama lelkesedéssel, amaz önzetlen odaadással a hit eszméi iránt, melyet az egyház a lovagias fejedelmek eszményképeül tüzött ki, élete látásával csakhamar azon álláspontra helyezkedett, melynél magasabbat nem ismertek akkor, s mely a jónak, igaznak, az akkori bölcsészetnek és szabadságnak álláspontja. [1]) Belátta, hogy a kereszténység nem egyszerü tan, doktrina, hanem létező tény, s hogy azt az állam minden intézményében kifejezésre kell juttatnia, — s azért legfőbb teendőjének a »katholika apostoli hitnek« — hogy saját kifejezésével éljünk, — terjesztését és megvédését tekinté. [2])

Midőn István nagy czélja kiviteléhez fogott, ezen missióját már előkészitette az isteni Gondviselés. Európa akkori helyzete, a magyar nép belviszonyai, Istvánnak családi érdekei, mind odáig voltak fejlesztve, hogy Istvánnak kezébe kellett venni a nagy munkát, — s azt feltartóztathatatlanul ki is vinni. A ki figye-

---

[1]) Thiers: Hist. du Consulat et de l'empire. XX. köt. 62. könyv. 668. l. V. ö. Pauler Gyula: Szent István alkotmánya. Századok. 1879. évf. I. füz. 12. l.

[2]) Rerum hungaricarum monumenta arpadiana, edidit Stephanus Ladislaus Endlicher. Sangalli 1849. De morum Institutione c. 1. 301. l.

ZENEAKADÉMIA LISZT MÚZEUM

lemmel kiséri a viszonyok vázlatát, melyet tájékozásul itt ki fogunk fejteni, — észreveheti a nemzetek sorsát kezében tartó Gondviselés finom szálait.

A mi Európa helyzetét illeti 997-ben, midőn István fejedelmi székét elfoglalta, erős férfiak tartották kezeikben a szomszéd nemzetek kormányát. III. Ottó császár mind Német-, mind Olaszországban teljes erővel kormányzott; a német birodalom szláv népeinek végleges meghóditása, Rómának a nyugati császárság központjává alakitása volt törekvéseinek főczélja. II. Boleszláv cseh herczeg, országának nagy tekintélyt szerzett; Lengyelország felett a bátor Boleszláv személyében merész, nagyratörő férfiú uralkodott; az oroszok fejedelme Vladimir, ki néhány évvel előzőleg honositá meg birodalmában a kereszténységet, nemzetétől »nagy« melléknevet kapott; Vazul görög császár otthon féken tartva a pártosokat, nagy erőt fejthetett ki a kültámadások ellen. [1])

Ezen erős, egymással békében élő fejedelmek és nemzetek közé ékelve s ismerve a keresztény Európa uralkodó eszméit, Istvánnak meg kellett győződnie, hogy az állam nyugatról a hatalmas német birodalom tószomszédságában, éjszakon és keleten a Cseh- és Lengyelországtól, délen a keleti császárság befolyása alatt levő horvátoktól környezve, a kereszténységet többé vissza nem utasithatja. Attól lehetett tartani, hogy ha a keresztény államok szövetkeznek, a meggyengült magyarokat meg fogják rohanni, és épen ugy, mint hajdan a hunnokat és avarokat, kiirtani Európából. Kettő között kellett választani: az elszigeteltség, mely kivülről támadást, belül tespedést vont volna maga után, vagy a kereszténység fölvétele között. A magyar nemzet egy kénytelenül megtürt, kelletlen, minden oldalról gyanusan nézett s boszura felhivott léttel birt, mely vagy elpusztúlva, vagy a népek által elnyomva, a rabszolgák tömegét képezte volna, mig az erősebb nyomás lassankint nyomorult halállal ki nem irtja, — ha az egyház karjaiba nem veszi, s őt egyenjogúnak, teljesen szabadnak nem nyilvánítja s védszárnyait fölötte ki nem

---

[1]) V. ö. Szalay László: Magyarország története. Lipcse, 1852. I. köt. 65. l.

ZENEAKADÉMIA
LISZT MÚZEUM

terjeszti. Ezen tudat tehát egyenesen az egyház felé vezette Istvánt és a nemzetet.

A magyar nemzet belviszonyai egyenesen utalták Istvánt a kereszténység behozatalára. A lechparti szerencsétlen ütközet megadta erre az első lökést.

A magyar nemzetre a Gondviselés e büntető vesszeje, a mennyiben a nemzet belső átalakulását megindította, végeredményében jótékonyan hatott; a nemzet nem volt ugyan megtörve, de meg volt gyengülve. Az elbizakodás napjai után a magábaszállás komoly perczei állottak be; az önfentartás ösztöne sugta, hogy a nemzetnek, mely eddig kalandos hadjárataira vérét oly könnyedén fecsérelte, a multtal szakítani kell; nehogy a dicsőség-, kaland- és zsákmányszomj, mely a magyart csaknem folytonos harczokba hajtotta s nevét félszázadon át rettegetté és gyülöltté tette, oly vihart idézzen feje fölé, mely a már megszilárdult függetlenségét, sőt lételét is veszélylyel fenyegethesse. A nemzetnek józanabb része látta az örvényt és föleszmélt. [1])

Gejcsa [2]) kormányra lépte után Magyarország politikai viszonyaiban rögtön feltünő fordulatot veszünk észre. Hazánk, mely kevéssel ezelőtt, a nyugat befolyása előtt zárva állott, Gejcsa kormányának legelső éveiben a császár és a német papság befolyásának önként látszik feltárni kebelét. Legelsőben egy egyszerü szerzetest látunk határai között megjelenni, ki térítése buzgalmának kevés sikerét szemlélhetve, kénytelen ugyan visszavonúlni, de a ki mintegy uttörőül tünik fel azon fegyvertelen lelki hódítók előtt, kik jól kigondolt terv szerint készültek a harczias-szellemü magyarokat a kereszténység szelidítő igájába szorítani. Csakhamar e szerzetes visszavonulta után a hatalma tetőpontján álló I. Ottó császár, a csehek és lengyelek megtérítésének buzgó előmozdítója, követéül egy püspök tünik fel, óvatosan közeledve a magyar fejedelem udvarához. Nemsokára a térítő papok szervezett csoportját látjuk hazánkban szabadon működve hirdetni a kereszténység

---

[1]) V. ö. Szabó Károly. A magyar vezérek kora Árpádtól szent Istvánig. Pest, 1869. 312—313. l.

[2]) A Gejcsa névről lásd Szabó Károly, Béla király névtelen jegyzője. Pest 1860. 87. l. 4. jegyzetet.

ZENEAKADÉMIA LISZT MÚZEUM

tanait. — Magyarország megnyilik a nyugati eszmék befolyásának és hatásának.

Gejcsa, ki »kemény és kegyetlen vala övéihez, de irgalmas és bőkezű az idegenek, kivált a keresztények iránt, jóllehet még pogány szertartásokba volt merülve, mindazonáltal a Szentlélek kegyelmének közeledtével valamennyi körösközül fekvő tartományokbeli szomszédjaival gondosan kezde értekezni a béke felől, melynek azelőtt sohasem volt kedvelője. Ezenkivül azt is parancsolatba tevé, hogy minden keresztényt, ki tartományába akar költözködni, vendégszeretettel és biztosítással fogadjanak, a papoknak és barátoknak engedelmet ada, hogy eléje járulhassanak.«[1])

Gejcsa sokat foglalkozott már a kereszténységgel és annak behozatalával, csak néha foglalja el szivét bánatos érzés a haldokló pogány vallás iránt, innen következetlensége; a melyik valláshoz pillanatnyira jobban van hangolva, azt gyakorolja. A számos akadály, mely a kereszténység utjában állott, másrészről habozása nem engedte meg, hogy ő végezze el a nagy munkát. Hartvik szépen irja le Gejcsa törekvését és az akadályokat. »Midőn oda fordítá figyelmes gondoskodását, miként nyomhatná el a pártosokat, hogyan irthatná ki a bálványozók szertartásait és miként állíthatna nézete szerint püspökségeket a szentegyház gyarapítására, csodálatos éjjeli látvány által vigasztaltatván meg az Urtól, egy gyönyörü tekintetü ifju jelent meg előtte, ki igy szóla hozzá: Békesség neked Krisztus választottja! bizzál, teljesedni fog aggódásod; nem rád bizatott, a miről gondoskodol, mert embervérrel fertőzvék kezeid; a tőled származandó fiú van az isteni Gondviselés végzeteként ezek elintézésére rendelve, ez leszen az Ur választott királyainak egyike, ki a földiélet koronáját becserélendi az örökéletbelivel.« [2])

---

[1]) Hartvik Vita S. Stephani regis. Szent István első magyar király életirata Hartvik regensburgi püspök szerint átirta és fordította Érdy János, Pest, 1854. 3. fej. 4. l.

[2]) Hartvik: Szent István életirata IV. fej. Érdynél 5. l. Azon nagy átalakulás, a melyen a nemzet e korszakban átment, nem történt oly rohamosan, mint azt krónikáink hézagos elbeszélései sejtetik. Sőt a történelem minden alaposabb mívelője be fogja ismerni, hogy Gejcsának nagy érdemei, küzdelmei voltak az átalakulásnál. A Gejcsát vérengzőnek bé-

ZENEAKADÉMIA
LISZT MÚZEUM

Igy szállott a nagy feladat elvégzése István vállaira, s midőn trónra lépett, a terv kivitelére a belviszonyok is teljesen alkalmasak voltak.

István 998-ban Koppány fölkelését leverte [1]) s igy az ország nyugalmat élvezett. E diadal után, mely a kereszténység győzelme volt a pogányság felett, [2]) Istvánnak fel kellett használni a békés napokat s a térítést haladéktalanul megkezdeni.

Szent István öntudatával volt a kül- és belviszonyoknak, s mig egyrészről féltékenyen őrködött országának fenmaradása és épsége fölött, nem kevesebb tapintat- és erélylyel iparkodott legyőzni a belső veszélyeket, melyekkel őt az uj vallást elfogadni nem akaró vajdák fenyegették. István családi viszonyai is odáig fejlődtek, hogy a kereszténység behozatala tovább már nem volt odázható.

Eddig Árpád véréből való vezéreink, hiven a nemzet ősi szokásához és erkölcseihez, nőül csak a rokon fajból származott leányokat vettek; Zsolt neje Marót bihari kozárfejedelem leánya volt; Taks a rokon besenyők földjéről nősült; Gejcsa is még atyja életében Gyula erdélyi vezér leányát, a szépségéről krónikáinkban magasztalt Saroltát vette nőül. De már maga Gejcsa Sarolta halála után keresztény fejedelem, a lengyel Miczisláv hugával kelt egy-

---

lyegző krónikások habár homályosan, de mégis eléggé érthetően sejtetik (nagyobb legenda Endlichernél 140. l. Szabó Károly ford. II. fej. 5. l.), hogy az átalakulások terén az egyengetés nehéz munkája Gejcsa nevéhez füződik, ki saját józan belátása s a külföldi befolyások alatt egyengeti a kereszténység utját, megtöri a vajdák hatalmát, s valószínűleg a nemzetségi birtokok rovására is terjeszti a fejedelmi család hatalmát. A királyi hatalom s vele az uj országrend megalapítása és megszilárdítása azonban mégis sz. István és utódainak érdeme.

[1]) V. ö. Szabó Károly. A magyar vezérek kora, Árpádtól szent Istvánig. Pest, 1869. 428. l. 3. jegyz. E felkelés bővebb leirását s a hozzá füzött alaptalan indokokat l. u. o.

[2]) A két legenda, Hartvik, ugy krónikáink e győzelem után nyomban sz. István térítői s egyházszervező munkájáról beszélnek, s igy látszik az okozatos összefüggés Koppány legyőzetése és a magyarok térítésének története között. A keresztény lovaggá ütött sz. István indul a pogány Koppány ellen: Hunt et Paznan, qui S. Stephanum regem in flumine Garam gladio Teutonico more accinxerunt. Thuróczi Chronic. p. II. c. 13.

ZENEAKADÉMIA
LISZT MÚZEUM

be, [1]) mely házasságban a keresztény Európához való közeledés jelét ismerhetjük fel.

Ezen irány még világosabban tünik ki fia István házasságában, kinek számára a német császári házból II. Henrik bajor herczeg leányát Gizellát kérte és nyerte meg nőül. E házasság mintegy kezesség volt a német birodalom és a magyar állam közötti barátságos viszony föntartására s a magyar nemzetnek a keresztény népek sorába leendő beavatására nézve.

A magyarok vallási és müveltségi állapota is lehetségessé tette István nagy missióját. Természeti erők tiszteletén és imádásán alapult vallásuk sokkal egyszerübb és elégtelenebb volt, mintsem hogy a sziv és lélek minden szükségeit kielégíthette volna. Bizonyítéka ennek azon esemény, melyet az évkönyvekben olvasunk, hogy a nyugati tartományokban kalandozó magyar hadcsapatok fogságába jutott keresztény papok és szerzetesek büntetlenül végezhették imáikat és egyházi énekeiket a magyarok előtt. [2]) Sőt ezen kalandjaik alatt némely bátrabb szerzetesek térítési sikere folytán többen felvették a kereszténységet. [3])

István tisztán látva az összes viszonyokat, haladéktalanul a nagy munkához fogott. A térités, melynek itt csak főbb tájékozó vonásait adjuk, később külön fejezetben foglalkozván vele, az egész országban, különösen a Dunántul teljes erővel megindúlt. István főtörekvése volt a törzsek legtekintélyesebb főnökeit megnyerni a kereszténység ügyének; az uj eszmék régibb hiveit, az ujonnan áttérőket udvarában kitüntetőleg fogadta és az ország kormányzásában befolyást engedett nekik. [4])

Rendeletet bocsátott ki, hogy ne zsákmányoljanak, mindenki bocsássa el rabszolgáit s a pogány szokásokról mondjon le, s maga járt elő jó példával. [5]) István felülről lefelé indította meg a térítést

---

[1]) Hogy Gejcsa második neje a lengyel Adelhaid volt, már Pray érintette, de a kútfőkből elsőben Szalay bizonyította be, Magy. tört. 2. kiadás I. köt. 43. lap.

[2]) Pertz: Monumenta German. Hist. Sriptores II. 104. l.

[3]) Vita S. Wieberti, Pertz VIII. 513. l. és IV. 66. l.

[4]) Marci Chronica XXVI. l. Thuróczi Chronic. Hung. II. r. 13. fej.

[5]) Simonis de Keza Chron. Hung. Appendix De udwornicis Endlichernél Monumenta 128. l. Georgii Bartal de Beleháza

ZENEAKADÉMIA
LISZT MÚZEUM

s azért katonaságát iparkodott megnyerni a kereszténységnek. A néptől egyebet nem kivánt, mint hogy szabad bejövetelt engedjen a szerzeteseknek, azokat hallgassa s ne bántalmazza. Erőszakosan nem térített, — de nem is volt lanyha, mert a hol a szép szó nem használt, ott fenyegetett, hol ez sem, ott büntetett is. [1])

Követeket küldött a szomszéd tartományokba, felszólítá a papokat és szerzeteseket, hogy költözzenek országába, s vegyenek részt a térítés sikeresen megkezdett munkájában; felhivására számos kanonok, apát, pap és szerzetes érkezett az országba, hogy a vallásos buzgóságáról elhiresedett fejedelmet tervei kivitelében tanácscsal és tettel segítsék. Kétséget sem szenved, hogy a beköltözött papok és szerzetesek István segítségével akkor mindjárt monostor és egyház alapját vetették meg. A térítés lelke maga István volt.

A folyvást szaporodó monostorokat, a püspökségek számára kijelölt helyeket és egyházakat részint saját birtokaiból, részint a felkelők elkobzott jószágaiból gazdag alapítványokkal látta el. Kijelölte a püspökségek székhelyét, az országot felosztotta tíz püspökségre, ezeket az esztergomi érsekség joghatósága alá rendelte. Miután igy az egyháznak alapjait letette, látta, hogy az uj vallás megszilárdítása és annak sikeres fentartására az államkormányzatot is át kell alakítania; nem lehetett tehát előbbre való gondja, mint hogy egyházi intézkedéseinek megerősítését a római szentszéktől kieszközölje s a kormányrendszer átalakítását megkoronáztatása által szentesítse.

Commentariorum libri XV., tom. I. pag. 170., 171 Miben állott a rabszolgák szabadon bocsátása, erre később visszatérünk.

[1]) Hartvik VII. fej. Érdynél 11., 12. lap.

ZENEAKADÉMIA
LISZT MÚZEUM

II.

A megkoronáztatás.

Szent István tudta, hogy a római szentszékre van utalva. — A népeket a keresztények nagy családjába csak a római egyház vehette fel. — Az egyház mellett a német császárság is fenhatóságra törekedett. — Két hatalom állott igy egymás mellett, néha egymás ellen. — Szent István, hogy a német fenhatóságot elkerülje, egyenesen Rómához fordul, mert tudta, hogy ez a népeknek szabadságot ad. — II. Sylvester pápa a szentszék hatalmát gyarapitani akarja, hogy igy a népek vitás kérdéseit annál nagyobb biztossággal dönthesse el. — II. Sylvester, az előtt Gerbert életrajza. — Korának, századának legnagyobb emberei közé tartozik. — Horváth Mihály tévesen itéli meg. — Rendkivüli tudománya mellett szent életü. — Ezen pápához inditotta el Szent István követét, Asztrikot. — Asztrik lelkes és hazafias jelentésére a pápa nagy örömmel adja oda az igért koronát. — Miért nem kaptak a lengyelek ezen alkalommal koronát, a kutfők különbözőn mondják el. — Sylvester pápa felfogta a magyar államuszonosságát Európában. — Szent István királyt apostolnak nevezi, s neki apostoli jogokat ad Magyarországban. — Örömmel erősiti meg szent István intézményeit, s ezáltal Magyarországot a német fenhatóság alól egyszer és mindenkorra kivonja. — István nagy örömmel fogadja a visszatérő követséget. — Az 1000-ik év augusztus 15-ik, vagyis Nagy-Boldogasszony napján Asztrik érsek által a nemzet örömrivalgása között megkoronáztatik. — Ezzel az egyház és királyság Magyarországban meg van alapitva.

Midőn István azon pontig, melyet megelőző fejezetünkben kifejtettünk, eljutott, a további eljárásra nézve tisztában volt önmagával. Jól tudta, hogy csak kettő között választhat: vagy támogatást keresve a császárnál, annak idővel hűbérese lenni, vagy országát felajánlani a pápának és ennek szellemi felsőbbségét ugyan elismerni, de állami souverainitásában függetlennek maradni; függni Rómától vallásilag, — de mindenkitől függetlennek maradni államilag; ez volt szent Istvánnak törekvése és ebben rejlett előrelátó állambölcsesége.

Szent István az akkori viszonyok teljes öntudatában volt; látta, hogy Nagy-Károly birodalmi egysége csak erőltetett volt,

ZENEAKADÉMIA
LISZT MÚZEUM

aminthogy a valódi egység nem is lehet anyagi, hanem csak szellemi. Ezt pedig csak a pápai fensőbbség létesité, mely összeköté ujra a hűbéri eldaraboltságot s egyedül volt képes vezetni egész Európa közakaratu vállalatait, érvényt adva a közös érzelmeknek, s az igazság és szabadság alapeszméinek.

Az uj társadalmi rendnek tehát, mely Nyugat-Európában megalakulásra várt, uralkodó elemei az adott viszonyok mellett, csakis a római egyház egyesitő iránya és a germán világnézlet lehettek. Az alakitást az előbbi kezdette meg. [1])

A keresztény tökéletesedési rendszer visszahat az egyházról a társadalomra. Küzdve és harczolva, az egyház szünet nélkül mindannak, a mi őt környezi, egyenlősitésére törekszik, hóditja a hóditókat, ő, ki egyedül ismeri a kormányzás és erkölcsiség törvényeit; ki nem a nemzeteket, hanem az embereket tekinti, egyenlőknek hirdeti azokat, mivel mindnyájan Isten teremtményei, és szabadoknak, mivel mindnyájan egy, — nem földi Urnak szolgái. Érzé az egyház, mily fontos dolog Németországot a művelődésnek megnyerni, bevezeti tehát azt a társadalomba, mit a régi Róma augustusai ki nem vihettek. Ölébe veszi Lengyelországot, a három skandináv tartományt és Oroszországot. Tudományokat és művészeteket küld nekik téritők által, kik nagyravágyás nélkül haladnak előre, fel nem fegyverkezve, csak az erény és példaadás, jónak és az igaznak szeretete által. Nuntiusokat küld, midőn az európai udvarok még követségeket nem ismernek, birákat meneszt oda, hol csupán a kardjog van elismerve. Igy nyeri meg Róma Európa népeit magának, s az uj országok, hogy megalakulhassanak, Róma áldását kérik, önként hódolva annak, hogy az állami létet megszenteljék s biztositsák.

De miképen az egyház, ugy a német császár is felsőségre törekedett; a császárok fegyverei hóditották meg a pápa lelki-alattvalóivá a birodalmukkal szomszéd pogány szláv népeket s ezekre később igényt tartottak; a római szentszék belenyugodott azon gyakorlatba, mely szerint a császárok a német papság befolyásával megtéritett népek fejedelmeit hűbéreseik gyanánt tekin-

---

[1]) Hajnik Imre: Magyar alkotmány és jog az Árpádok alatt. 105. l.

ZENEAKADÉMIA LISZT MÚZEUM

tették. Ily viszonyba jutott a császárokkal szemben a IX. század végén kereszténynyé lett nagy Morvaország és cseh fejedelemség, ily fönségi jogot követelt épen ezen időben az ifju III. Ottó császár a nem rég megtért Lengyelország fölött.

Két hatalom állott ekként egymás mellett, s néha szemközt, melyeknek az uralmat megosztani kellett. A két hatalom e fejlődését, hátását a nemzetekre, ismerte szent István [1]), azért midőn a magyar egyház és királyság alapjait letette, — elinditotta

---

[1]) A viszonyok emez alakulását a keresztény hit folytán, több történetiró röviden, majd bővebben leirta, azokon kivül, mit fentebb elmondottunk, a tárgy megvilágositására fognak szolgálni Hajnik Imre sorai: A barbár népekre a művelődés mindannyi elemei hatás nélkül maradnak, csupán a vallás az, mi kedélyünkre hatni, ezt nemesiteni s ezzel szellemi irányukat áthatva, őket egyéb mivelődési elemek befogadására fogékonynyá tudja tenni. Tiszta erkölcsi tanokat hirdető vallás, minden barbár népre nézve a nevelés leghathatósabb eszköze, és ily eszköz volt a germán népekre nézve a kereszténység, midőn a felebaráti szeretet a szelidséget s a világi hiuság s kincsek megvetését prédikálá nekik.

A kereszténység, miután hitterjesztő buzgalma az éjszaki barbár népeket megnyerte tanainak, az első benső kapcsot képezte közöttük, erkölcsi nevelésével némileg egységes irányt adva nekik. És e kapcsot a kereszténység egyházi szervezete, mely Rómától nemcsak nevét, hanem öszpontositó törekvését is örökölte, folyvást szorosabbra füzte, midőn a népvándorlás viharai elől zárdáiba menekült ókori műveltség és társadalmi rend terjesztőjévé vált. A kereszténység és a római egyház tehát puszta vallás és vallási intézménynél többet képviselt és képvisel maig is a népekre nézve, t. i. a mivelő, egyesitő, rendező elemet.

A római egyháznak egység felé törekvő iránya, mely egyházi téren a papságban lelt kifejezést, a politikai téren a N. Károly-féle római császárságot szülte. Az egyház által védelmeül életbe hiva, a karolingi római császárság magát mintegy az Isten által az összes kereszténység fölébe helyezett hatalomnak tekinté, mely hogy csak rövid ideig is fennállhasson, a római központositás elvére szorult. A N. Károly-féle császárság bukásával a római állam irány felett fölényt nyert germán elem az egységes római császárság helyébe a tizedik század elejével azon szakadozott társadalmat léptette, melynek a germán foglalás a hűbér-jellemet kölcsönözte s melynek összetartó kapcsát a római egyház képezé, főleg két intézményével: a római pápaság és az Ottók által ujra felélesztett nyugat-római császársággal.

V. ö. Hajnik Imre: Magyar alkotmány és jog az Árpádok alatt. 104—106. l.

ZENEAKADÉMIA
LISZT MÚZEUM

Asztrikot Rómába, intézményeinek megerősitéseért és a királyi koronáért.

Tudta, hogy az egyház a népeket nem hogy el nem nyomni igyekezett, hanem hivatásához hűen, »midőn az emberekben hiányzott a szabadság, a vallás volt az, mely annak visszahelyezését magára vállalta.« [1])

A római pápa-széken ekkor II. Sylvester név alatt a franczia-születésü Gerbert ült. E férfiú rövid jellemzésére, kinek alább összevont életrajzát adjuk, — azt gondoljuk, legtalálóbb leend, ha őt azok közé számitjuk, kik az alapok letevésére s a keresztény tudomány fejlesztésére, melyen az egyház nagy épülete a középkorban nyugodott, a legbefolyásosabban működtek.

Ő, mint egyike a legnagyobb szellemeknek, kik a római széket valaha elfoglalták, sem zsarnok, sem önző, legkevésbbé pedig kicsinyes dolgokban fondorkodó nem volt. Telve volt egészséges és szilárd elvekkel, felfogva az egyháznak a népek között való missióját, egyrészről iparkodott a pápaság hatalmát nevelni, nem aljas érdek-, sem nagyravágyásból, hanem hogy azt a külső hatalom eszközével elháritva, annál nagyobb súlylyal nehezkedhessék az európai nemzetek vitás kérdéseinek eldöntésére, — s igy a békét, a pápaság ezen örökös hivatását, a népek között biztositsa.

A német császárság fejlődését és megerősödését bizonyos pontig ohajtotta, s azon fáradott is, mert a német birodalmat vélte magasztos terveinek kivitelére legalkalmasabbnak, mert az ily világi hatalom megerősödése, befolyása a népekre a pápaság számtalan intézményeit, azoknak a nemzetek közt való terjesztését, egyszerüsiteni s megkönnyebbiteni volt hivatva. Másrészről nem akarta, nem is akarhatta, hogy a német birodalom minden népet átöleljen s ez által önerejében elbizakodva, egyrészről a népek zsarnokává, elnyomójává, másrészről a pápai hatalom megbénitójává legyen.

---

[1]) Guizot: Európa polgáriasodásának története. I. 158. l. Hosszasabban ir ezen viszonyról s állapotokról egy hazai történettudósunk, Podhraczky József is: »Miért kért szent István épen Rómából koronát?« czimü értekezésében, Religio, 1855. évf. II. félév, 21., 22., 23. számok.

ZENEAKADÉMIA LISZT MÚZEUM

Az ő ritka éles szelleme a keresztény vallás feladatának teljes magaslatán állott. Azért akarta, hogy a kereszténység mint létező, nem ignorálható, meg nem semmisithető tény átmenjen a népekbe, azok életében, minden viszonyaiban nyilatkozzék s az igy áthatott népektől, legyenek azok a német vagy skandináv korona alatt, nincs miért félteni Európa békéjét, — a nemzetek nyugodt életét, — s végre az ő pápai trónját.

Ezek jellemének alapvonásai, a mint mi őt felfogjuk; ezen jelleme világosabban áll előttünk, ha viszonyát a magyar nemzethez látni fogjuk, — de előbb lehetőleg rövidre vont életrajzi adatait fogjuk közölni.

Gerbert [1]) a X. század első felében az auvergnei hegyek között, szegény szülőktől született. Szent Gerald aurillaci klastromának szerzetesei vették magukhoz az elhagyatott gyermeket; itt Raymond, a későbbi apát volt tanitója, kit leveleiben mindig nagy hálával emlit, s minden tanitói fölé helyez. Ennek vezetése alatt gyors előmenetelt tett, s azért az okos szerzetesek őt magasabb iskolák végzésére elküldötték a kolostorból; Gerbert Éjszak-Franciaország felé indult s valószinüleg a rheimsi hires iskolát kereste fel. [2]) 967-ben Barcellonába ment apátja Borel ajánló levelével s itt szerezte azon szám- és csillagászati ismereteit, melyek őt kortársai előtt oly csodálatos szinben tüntették fel. Később apátját Rómába kisérte, a hol a viszonyok XIII. János pápa alatt (965—972.) elég nyugodtak voltak. Ugyanekkor volt Rómában I. Ottó császár is, kivel megismerkedve, a császár kegyeit oly mérvben élvezte, hogy ezen körülmény örökre a csá-

[1]) Gerbert, később II. Sylvester pápa élete- és működéséről a következő munkákat láttuk eddig: Dr. F. Hock. Gerbert oder Pabst Sylvester II. und sein Jahrhundert. Wien, 1837. — M. Büdinger über Gerberts wissenschaftliche und politische Stellung, Cassel 1851. — Ed. de Barthélemy, Gerbert, Étude sur sa vie et ses ouvrages, suivie de la traduction des ses lettres. Paris et Lyon, 1868. — A. Olleris, Oeuvres de Gerbert, Pape sous le nom Sylvestre II. Clermont et Paris, 1867. — L' Abbé Quéant, Gerbert ou Sylvestre II. et le siecle de fer Paris 1868. Ujabban: Gerbert von Aurillac. die Kirche und Wissenschaft seiner Zeit, von Dr. Karl Werner. Wien, 1878.

[2]) Gerbertus .... causa sophiae primum Franciam dein Cordubam lustrans. Ademar, Hist. lib. III.

ZENEAKADÉMIA
LISZT MÚZEUM

szári házhoz kötötte őt. Innen Rheimsba ment tanítónak, de azért összeköttetésben maradt korának minden tudósával, s minden jelentékenyebb eseményt figyelemmel kisért. Itt tanulta a dialektikát, mely azon korban a tudományok betetőzése volt. Mintegy tíz évig működött itt, hirneve napról napra emelkedett. 980-ban ujra Rómába indul II. Ottó császárral, s utközben Othrik mesterrel Ravennában a császár jelenlétében hatalmas vitát tartott, reggeltől késő éjjelig vitáztak, mig a császár abban hagyatta velök; melyikök volt a győztes, nem tudni. Ugyanezen évben a császár jóakaratának jeléül az Appenninekben fekvő bobbiói apátságot kapta. Itt azonban, mivel az előde által elharácsolt apátsági javakat minden erővel visszavenni iparkodott, oly viszályba keveredett, hogy életét sem látván biztosnak, 984-ben Rheimsba vonult vissza. Ez nagyon nehezére esett, azért elkeseredetten irja barátjának Istvánnak, a római egyház diakonának: Az ország válságos ideje, testvérem, Franciaországba kényszerített visszatérni. Egész Olaszország egy Rómának tünt fel előttem. A rómaiak erkölcseitől pedig fél a világ.[1])

Rheimsban Gerbert [illegible] volna neki megfelelő állásba jutni. Adalbert rheimsi érsek 988-ban halálos ágyán feküdt, s a papság- és népnek Gerbertet ajánlá utódjául, — ezek hajlandók is voltak őt megválasztani, — de az érsekséget Arnulf, az utolsó Karolingiak törvénytelen fia Lothár nyerte el. Arnulf cselszövő eljárása őt végtelen bajokba sodorta — mig 891-ben egy zsinat következtében érseki székétől megfosztatott, s helyét Gerbert foglalta el.

Egyik történetirónk »nevezetes«-nek találja a hitvallást, melyet Gerbert felszenteltetésekor tett, mert egyebek közt csak négy egyetemes zsinatot ismer el. A pápáról pedig, mint az egyház fejéről, nem tesz említést.[2]) Az érseki széket elfoglalva, áldásosan

---

[1]) Epistola 16. Dubia reipublicae tempora mi frater Galliam me repetere coegerunt. Tota Italia Roma mihi visa est. Romanorum mores mundus perhorrescit.

Leveleit a Migne- és Olleris-féle kiadások közlik i. h. 155—172. l.

[2]) Horváth Mihály: »A kereszténység első százada Magyarországon« czímü művében 123. l. igy ir: »A hitvallás, melyet Gerbert felavattatásakor tőn, sokkal nevezetesebb, mintsem hogy azt itt megem-

ZENEAKADÉMIA LISZT MÚZEUM

működött minden irányban, — s erélylyel kezdette megyéjét kormányozni, — mig a vihar feje fölött ujra kitört. Munkálkodása közben érkezett hozzá a pápai követ, ki kijelentette, hogy az Arnulf letevését tárgyazó zsinatot a pápa nem hagyja helyben, — az ott előfordultakat rosszalja, s felszólítja Gerbertet, hogy minden ténykedéstől tartózkodjék; ugy látszik, ellenségei a rheimsi székről le akarták mondatni. Gerbert minden oldalról hatalmasan védte magát, s miután tudta, hogy a pápa tévesen lett értesítve, s nem hit dolgában itél, — azzal szemben is erélyes hangon védelmezte ügyét.

Eközben érkezik meg 994-ben a császár levele, melyben felszólítja, hogy csatlakozzék hozzá kiképeztetésének befejezésére,

---

líteni elmulaszthatnók. Egyebek közt csak négy oecumenicum conciliumot ismer el, a többiek végzését nem tartván kötelezőknek. »A pápáról pedig, mint az összes egyház fejéről, egyáltalán nem tesz említést. Gerbert e tanok által szemlátomást azon czélt tartja vala szeme előtt, hogy a franczia egyházat Róma befolyása alól kivonja s függetlenitse.« Horváth M. itt a tényeket kétségtelenül elferdítette, annyi bizonyos. Hock általunk idézett munkájában 208. l. teljesen közli a hitvallást; annak utolsó sora igy hangzik: »Et extra ecclesiam catholicam nullum salvari profiteor. Sanctas synodos quatuor, quas universalis mater Ecclesia confirmat, confirmo.« »A négy szent zsinatot, a melyet a mi közös anyánk az egyház helybenhagyott, elfogadom én is;« tehát annyi zsinatot fogad el Gerbert, a mennyit az egyház — és nem csak négyet, hanem annyit, a mennyit elfogadni kellett. A római pápa eljárása ellen kikelt, mert a pápa in errore facti volt. Rosszul volt a zsinat befolyásáról értesülve, — s rosszul is itélt ezen egyébként fegyelmi ügyben. Nyilatkozatait itt nem közölhetjük, mert hosszasak, egyes részt pedig nem akarunk kiragadni belőlök. »Ugy éltem eddig az egyházban, hogy sokaknak hasznára, kárára pedig senkinek sem voltam.« Ego quidem animo in ecclesia Dei hactenus versatus sum, ut multis profuerim, neminem laeserim. Igy ir önmagáról Gerbert. Ep. 38. A 159-ik levelében azt mondja, hogy az egyház egységeért a halálba is kész menni. — Hol itt a törekvés franczia nemzeti egyházat alapítani? A pápával szemben tanusított magatartását még a viszonyokkal is lehet igazolni, a mit történetirónak mindig szeme előtt kellene tartani, ... vergisst man nur zu leicht die Allmähligkeit der Entwicklung, und dass jene hohe Macht, zu der die Autorität des Primats in den Händen eines Gregor VII., Urban II., Eugen III., Alexander III., Innocenz III-ten und Gregor IX. durch göttliche Fügung sich erhoben hat und die in jenen Zeiten so unumgänglich und wohlthätig gewesen eben nur damals sich nöthig zeigte und nur allmählig durch die Reihe der Jahrhunderte herangereift ist. Dr. Hock. i. h. 158. l.

ZENEAKADÉMIA LISZT MÚZEUM
LISZT FERENC • KÖNYVTÁRA •

s hagyja ott Rheimst. Más viszonyok között nem hagyta volna el Gerbert püspöki székét; de látván, hogy tevékenysége meg van bénítva,— elhatározta magában, hogy a meghivást elfogadja s Ottóhoz csatlakozik. Uj hivatalában mint Ottónak mestere, minden hadjáratában követte a császárt, ki őt megjutalmazni akarván, V. Gergely pápa által a ravennai érseki székre neveztette ki 998-ban; itt mindenekelőtt rendet hozott megyéjébe több tulkapásnak gátot emelvén, az egyház jogainak leghathatósabb védője gyanánt tünik fel.

Eközben a fiatal, alig 30 éves V. Gergely pápa, nem egészen három évi uralkodás után (996. máj. 3.—999. febr. 18.) váratlanul meghalt. A pápai szék nem maradt sokáig üresen. III. Ottó, ki ismerte Gerbert kiváló tulajdonait és érdemeit, őt ajánlotta a pápaságra. — 999-ben február 9-én már megválasztották pápának, április 2-án virágvasárnap foglalta el székét, jellemzően II. Sylvester nevet vevén fel, ezzel mintegy utalt első Sylvesterre, ki alatt Nagy-Konstantin idejében először jött szorosabb kapcsolatba a pápaság a császári hatalommal.

Trónralépte[illegible] gyönyörű[illegible]at-, erő- és kenettel teljes iratot intézett a püspökökhöz,[1]) a kor hibáit élesen s behatóan vizsgálva, a melyeket ő tapasztalásból ismert. Kiemeli, mily magasan áll a pápa méltósága, — s mennyi kötelezettségei vannak, — s ezen bullájában már jelezte az irányt: az egyház hatalmának terjesztését, — a melyre oly régen készült, s melyet részben ki is vitt.

III. Ottó mindenben segélyére volt a nagy pápának, s annyira ragaszkodott hozzá, hogy hatalmának központját Rómába akarta áttenni, s hatalmát egyházi magas tisztviselőkkel megosztani. A pápa erősítette Ottó tekintélyét, — másrészről pedig a pápaság hatalmát kezdette azon magaslat felé vinni, melyet az VII. Gergely korában később csakugyan elért. II. Sylvester nagy tekintélyére

---

[1]) Sermo de informatione episcoporum, Olleris 269. l. Migne 139. köt. 169. l. Egy másik levelet is bocsátott ki Arnulf a letett rheimsi érsek ügyében, ebben már élesen körülvonalozza teendőjét, egyik helyén igy szól: Est enim Petro ea summa facultas, — ad quam nulla mortalium aequiparari valet felicitas. Sylvester II. Papa Arnulfo Remensi. Olleris 145. l. Migne 139. köt. 273. l.

ZENEAKADÉMIA LISZT MÚZEUM

mutat azon körülmény, hogy uralkodása alatt Rómában minden csendes és nyugodt volt, mig elődjei s utódjai folyton belviszály s lázongások által voltak zavarva. Élete végnapjait folytonos jótékonyságban töltötte el.

Ezek életének száraz tényei, — adatai. Hogy az ő nagyságát és irányát teljesen fölfoghassuk, teljes munkát kellene róla irnunk, — de igy meg kell elégednünk emez általános vonásokkal — s az olvasót általunk jelzett monographiáknak tanulmányozására utalnunk.

Buzgóság, alázatosság, ragaszkodás az egyházhoz, és ama felfogás, hogy az egyháznak nagy, legnagyobb missiója van a népek között, bátorság sugárzik ki minden tettéből. Emberi félelmet nem ismert, a császárral szemben sem volt engedékenyebb, mint ez illő volt; midőn tudta, hogy igaza van, — abból nem engedett, s törhetetlennek mutatta magát, mint később VII. Gergely. Pedig érzékeny, jó, békülékeny szive volt, ki sokat elnézett; — igy irják le őt kortársai. Hűsége jótevői, — szeretete a tudományok iránt páratlanul állott.

Életirói kiemelik nagy tudományát, életszentségét. Ezen Gerbert rendkivüli bölcsesége folytán, melylyel a világban fénylett, a rheimsi főpapi széket nyerte el, nem sok éven át disze volt annak, a melyről Péter apostolságára emelkedve, azon az erény számos csodáit művelte, különösen a szent alamizsnálkodást, melyhez erősen ragaszkodott, amig nyugodtan élt.[1])

Ezen nagy pápához indította el István fényes követségét. Hartvik ezt következőleg irja le: Negyedik éve tünt már atyja halálának, midőn Asztrik püspököt, ki máskép Anastasius néven hivatott, Istennek kegyelmes megintéséből a római székhez küldé, szent Péter az apostolok fejedelme örökösét megkérni; mondana bő áldást a Pannonia vidékein fejledezett zsenge kereszténységre,

---

[1]) Helgaldi Floriac. Mon. Epitome vitae Roberti regis: Duchesne. IV. 63. l. Is quippe Gerbertus, pro maximo suo sapientiae, quo toto radiabat in mundo, Pontificium adeptus est Rhemense, non multis annis adornavit illud splendide. ... De quo ad Apostolatum Petri apostoli conscendens multa in eo virtutum operatus est insignia, et praecipue in eleemosyna sancta, quam fortiter tenuit, dum hilaliter vixit.

ZENEAKADÉMIA LISZT MÚZEUM

emelné hatalmas jóváhagyásával elsőségre az esztergomi egyházat, adná megerősítő áldását a többi püspökségre is, őt pedig a királyi koronával méltóztatnék megerősíteni, hogy ily tekintetnél fogva, feltétele kezdetét Isten kegyelméből annál hathatósabban teljesithesse. [1])

Hartvik elbeszéli azután, hogy Micziszláv lengyel herczeg befogadván a keresztény hitet, történetesen egy időben külde helybenhagyó apostoli áldást és királyi koronát kérendő követeket a római szék főpapjához, kinek kérelmére hajolván a pápa, elkészíttette a remekművü koronát, de mivel övéit ismeri az Ur, azért ő inkább saját választottját, Istvánt kivánta e földi koronával felékesíteni, azért éjjel hirnök jelene látványban a pápa előtt, s megintė a pápát, hogy az általa készíttetett koronát tétovázás nélkül a magyar fejedelemnek adja.[2])

A pápa ezen látványát megerősítik az idegen kútfők is. Az »Annales Kamenzes«-ekben ezeket olvassuk róla: Az 1000-ik évben, midőn Sylvester ült az apostoli széken, István magyar király atyjának Jessének halála után négy évre elküldé Asztrik püspököt magához Sylvesterhez koronáért. Ugyanezen időben hasonló ügyben Mesco vezér előre küldötte Lambert krakói püspököt; de a pápa angyali látomány által megintve, a koronát, melyet Mesco vezér számára készíttetett, elküldötte István magyar királynak.[3])

A krakói évkönyvek is elbeszélik.[4]) A XV. századbeli vegyes krónika.[5]) Azért Szabó Károly azt véli, hogy Hartvik ezt lengyel kútfőkből merítette.[6]) Pertz szerint a XIII. századból való ezen hely.[7])

---

[1]) Hartvik IX. fej. Érdynél 13. l.

[2]) Hartvik IX. fej. Érdynél 13—14. l.

[3]) Pertz Monumenta Script. XIX. 581. l. A. 1000 presidente Sylvestro II. sedi apostolice, Stephanus rex hungarie post obitum patris Jesse anno quarto misit Astricum episcopum ad ipsum Sylvestrum pro corona regia petenda. Eodem tempore pro simili negotio premiserat dux Mesco Lambertum episcopum Cracoviensem, sed dominus papa visione monitus angelica coronam, quam Duci Mesconi praeparaverat, transmisit Stephano regi Ungarie.

[4]) Pertz i. h. 586. l.

[5]) Bielovszky Mon. Poloniae I. 500. l. Endlicher Monumenta 67.

[6]) Vezérek kora 439. 2. jegyzet.

[7]) I. h. 586. 17.

ZENEAKADÉMIA
LISZT MÚZEUM

Bármint álljon a dolog, annyi bizonyos, hogy a korona ilynemü megnyerése a magyarok által nálunk mindig élénk emlékezetben volt. IV. László király igy emlékezik meg erről: »Nem magától, sem mástól, hanem ugyanazon római egyháztól, a mindenkinek anyja- és tanitójától isteni kijelentés folytán érdmeesíttetett a királyi koronát elnyerni.«(t. i. sz. István).[1]) Továbbá: »Szent István, miután a királyi méltóság koronáját istèni közbenjárás folytán megkapta.« Innen van, hogy a koronát a magyarok mindig, még napjainkban is, szentnek nevezik.

Nem tartjuk szükségesnek, hogy itt azon okokat bővebben kutassuk, melyek a lengyel küldöttséget czéljától elütötték; nincs is az a nagy fontossága az egész lengyel epizódnak a magyar egyháztörténelemre nézve, mint a mennyit azzal történészeink foglalkoztak. Letarolt mező ez, s azonfelül egy álom körül forog, melyet a hivő egy fensőbb sugallatnak, — a rationalista történetiró jámbor költeménynek tart. Nem is említenők fel, ha több történészünk tulhajtott heveskedéssel nem foglalkozott volna vele. Az egész lengyel ügy annyiban bír érdekkel, a mennyiben a német császár befolyását a lengyelekre, az ujonnan alakult államokra, — és szoros szövetségét a pápával illustrálja. Ujabb történészeink rövidre szabott felfogását mégis idejegyezzük.

Sylvester, Hartvik elbeszélése szerint, hajlandó lett volna a koronát a lengyel fejedelemnek megadni. Miért nem tette? Történetiróink, kik Sylvester álmát egyszerüen elvetik, igy gondolják: Ottó bár a pápa sürgetéseire abba beleegyezett, hogy a szentszék Gaudentiust gneznai érsekké, Lengyelország metropolitájává kinevezze, s ez által a magdeburgi érsek egyházi hatóságát Lengyelország felett megszüntesse; de Lengyelország fölött való fönségi jogáról lemondani határozottan vonakodott. S épen azért, mihelyt a lengyel követség jöveteléről értesült, hogy a pápa unszolása- és nyomásától megmeneküljön s egyszersmind a pápa tervezett lépésének eléje vágjon, Rómából 999-ben deczember

[1]) Fejér: Cod. dipl. V. II. 508. l. »Non a se, vel ab alio, sed ab eadem Romana ecclesia, matre omnium et magistro regni diadema revelatione divina meruit obtinere.«

[2]) Marci: Chron. XXIV. »Porro S. Stephanus postquam regiae celsitudinis coronam divinitus est adeptus.«

ZENEAKADÉMIA
LISZT MÚZEUM

havában hirtelen eltávozott, s állítólag, hogy szent Adalbert sirjánál imádkozhassék, Lengyelországba sietett. Itt az érseki palásttal Rómából visszatért Gaudentiust érseki székébe beigtatta, s a tiszteletére rendezett lakoma alkalmával saját koronáját helyezte Boleszlav fejére, hogy az ünnepélyes tény által fönségi jogainak nyilvános elismertetését eszközölje s a lengyel fejedelmek hűbéri függését jelképesen kifejezze.[1])

Ily viszonyok között nagyon természetesnek találjuk, hogy a pápa, miután a történtekről értesült és látta, hogy a császár minden áron hűbéri viszonyban akarja tartani Lengyelországot, az önállóságot jelképező koronát nem adta oda, hanem a lengyel követséget eredménytelenül bocsátotta el, a magyar nemzet hódolatát pedig annál nagyobb örömmel fogadta.

A követség sikerét élénken rajzolja Hartvik. . . . »Eljutván Asztrik főpap a pápához, bölcsen eljárt abban, a mi tisztévé tétetett; a szent vezér tetteit rendre kimutatván, a felebb említett czimerek iránt kérte meg az apostoli széket, jelentvén, hogy érdemes volna ezen tiszteletre és méltóságra, ki az Isten segedelmével több nemzetet megkeresztelt, hatalmával pedig sok hitetlent Istenhez térített. Ezeket nagy örömmel hallván a pápa, mindazt, a mi kivántatott tőle, kegyesen teljesíté. Azon kivül kettős keresztet, hogy a király előtt hordoztatnék, küldött neki apostolkodása jeléül. Én — mondá — apostoli vagyok, de ő méltán Krisztus apostola, ki által Krisztus annyi népet térített magához. Azért elintézésére hagyjuk a szentegyházak és népek igazgatását.«[2])

A magyar nemzet egészen más helyet foglalt el Európa térképén, mint a lengyel, azért egészen más alakban is tünik fel a magyar követség II. Sylvester előtt, mint a lengyelek sikertelen követsége. Hartvik egyszerüen, minden bonyodalom nélkül beszéli el a Sylvester pápa előtt lejátszott jelenetet, — s mi hihetünk neki, — hogy a pápa István érdemeiért adta a koronát. Történetiróink, kik ugy tüntetik fel Istvánt, mint a ki a német császár főhatóságától félt, csalódnak. Tagadhatatlan az, hogy óvatosnak

---

[1]) Igy fogja fel ezen eseményt Szabó Károly Vezérek kora 438. l. Igy rajzolja hosszas és részletes bőséggel ugyanezt Horváth M. A kereszténység első százada Magyarországon 141. l.

[2]) Hartvik IX. fej. Érdynél 14. l.

ZENEAKADÉMIA LISZT MÚZEUM

kellett lennie, és a hűbériség látszatát is elkerülnie, nehogy a szabadságára féltékeny nemzet ezáltal a kereszténység felvételét akadályozza, — ennyiben s tekintettel eshetőleges gyenge utódaira, szent István teljesen megkerülte a német befolyást. Német fegyver nem csörgött még eddig hazánkban, — s igy a hűbériségtől nem volt oka félni, — s III. Ottónak épen .semmi joga sem lehetett Magyarországra. Ha a német császárt bele akarjuk történelmünk e részletébe vonni, ugy inkább azt kell róla mondani, hogy István sógorával, a bajor herczeggel egyetemben elősegítette a magyarok megtérítését, s önálló királysággá alakulását. Erre találunk is elég német kútfőt,[1]) jóllehet ezek a dolgot feltünő elfogultsággal tárgyalják s nemzetünk megtérítését egészen a németeknek tulajdonítják. Mennyire tévednek ezen egyoldalu felfogásban, kitünik ama tényből, hogy a magyarok valódi térítő apostolai nem németek, hanem szlávok, csehek, szent Adalbert, Asztrik stb. voltak. III. Ottónak, ha helyzetét jól fel akarta fogni, örülni kellett, hogy szomszédságában független királyság s pedig keresztény királyság emelkedik, melynek fejedelme vele rokoni kötelékek által van összefűzve. Minek csatolta volna a császár birodalmához a magyar nemzetet, mely kelet felé küldetést volt hivatva végezni? Ezen ballépés az amugy is tultengésben betegeskedő birodalmat szétrobbantotta volna. A magyar nemzet csak ugy maradhatott végvár és védelem, ha egyszersmind független marad, — mert ekkor utolsó csepp vérig küzd ellenségeivel szemben. Ha függővé tétetik, ereje lankad, mit törődik a külellenséggel, minek ontson vért, midőn legfölebb csak azon veszély fenyegeti, hogy urat kell cserélnie!

Ugyanily felfogást tanusit Büdinger: István koronázását nem lehet hasonlítani sem az előtte történt Hugo Capet franczia király, sem utána előfordult Chrobry Boleszláv lengyel fejedelem koronázásához. Az előbbi nem jelentett lényeges változást Fran-

---

[1]) III. Ottó császárról mondja Ademar: De voluntate populos Hungariae una cum rege eorum ad fidem Christi convertere meruit. Pertz IV. köt. 129. l. A verdüni évkönyvek: Hungari christiani fiunt ab Ottone coacti. Pertz IV. köt. 8. l. A koronára vonatkozólag irja Thietmar: Imperatoris gracia et hortatu gener Henrici ducis Bawariorum Waic in regno suo cathedras faciens coronam et benediccionem accepit. Pertz i. h. III. köt. 784. l.

ZENEAKADÉMIA
LISZT MÚZEUM

cziaország állapotában ; az ország csak dynastiát cserélt, miután a Karolingiak kihaltak volt. Az utóbbi pedig koronázása által a római császár iránt tartozó hűbéri alattvalóságát akará megsemmisíteni. Ellenben a magyar fejedelmek nemcsak hogy függetlenek voltak, hanem egyszersmind Németország természetes szövetségesei gyanánt valának tekinthetők az emelkedő szláv hatalmak ellen. [1])

Ujabb történetiróink is, ugy látszik, hajlanak már e nézet felé. »Az egyházi felfogás iránt való hódolatnak kell inkább, mint politikai tekinteteknek tulajdonítanunk, hogy hatalmának sanctiója a római pápához fordult.« [2])

Sylvester pápa felfogta a magyar állam fontosságát Európában. Majdnem hat századon át tizenkettőnél több vad néptörzs, ugy szintén a keleti és nyugati császárság hiába törekedtek ezen, a természettől kijelölt földön politikai egészet alkotni. Ezen nagy feladattal a Gondviselés a magyar nemzetet bizta meg, mely beköltözésekor nem talált itt életrevaló nemzetiséget, tettleg létező államjogot, ápolásra méltó kulturát, tehát ilyeneket nem is semmisíthetett meg. Ellenben a magyarok államalkotásukkal nagy szolgálatot tettek ; ugyanis ők gátolták meg, hogy a mongol-tatár vihar és az izlam fegyvere az európai kereszténységet feldulja, s ennek legnagyobb hasznát a németség vette, mely a magyarnak köszönhette, hogy itt a tehetetlen népség romjain roppant szláv birodalom nem keletkezett. Magyarország századokon át tényleg az európai egyensuly fentartásának tényezője lett ; meggátolta a germán elem terjeszkedését kelet felé, feltartóztatta a szláv elemnek beolvasztását, megőrizte a népek szabadsági öntudatát s akadályozta a világuralmi absolutismust.[3])

S igy a pápa, a ki már Piligrin tudosítása folytán örömmel hirdette Európában a magyarok megtérítésének kezdetét, Istvánnak a vallást és államot illető kivánalmait egyházi érdekek tekintetéből is szivesen teljesítette. Nem lehet csodálkoznunk ennélfogva, hogy István követe Rómában nemcsak igen jól fogadtatott,

---

[1]) Büdinger: Allgemeine Geschichte Östreich I. 401. l.

[2]) Pauler Gyula: Szent István alkotmánya, Századok 1877. I. füz. 13. l.

[3]) Dr. Kerékgyártó Árpád: A miveltség fejlődése Magyarországban. Budapest, 1880. I. köt. 2. és 3. l.

ZENEAKADÉMIA
LISZT MÚZEUM

hanem oly eredménynyel tért vissza, minőhöz hasonlóval eddigelé egy uj fejedelem, egy ujonnan megtért nemzet sem dicsekedhetett.

A pápa ezen törekvését teljes mértékben elősegítette István, midőn eltekintve a rokoni köteléktől, mely őt a császárral és bajor házzal összekötötte, egyenesen Sylvester pápához fordult: »István, ki elődeinket a keresztény vallásra térítette, jóllehet Henrik császár sógora volt, mégis inkább a római széktől kérte a koronát, hogy ez által az országot ennek lekötelezze.« Igy beszélt I. Mátyás követe Rozgonyi János 1465-ben II. Pál pápa előtt.[1])

A mint a német császárnak semmi joga nem mutatható ki Magyarországra, ép oly kevéssé tagadható, hogy Piligrinnek, az akkori felfogás és szokásjog folytán, volt némi igénye a megtért nemzet egyházait illetőleg; a térítést ő inditotta meg, — s ennyiben szeretett volna ő is apostola lenni a nemzetnek; az érdemek ezen pálmáját azonban tényleg szent István kiragadta Piligrin kezeiből, mert a térítést ő vezette. Szent István, midőn az esztergomi érsekséget megalapította, — s a püspökségekkel együtt ennek megerősítését a pápától kérte, — semmi vétette örök időre az idegen befolyást a magyar egyházi székekre.

Asztriknak be kellett avatva lennie István ezen szándékába, azért domborítja ki oly erőteljesen István térítő érdemeit, — ezért kivánja őt a magyarok apostolának feltüntetni Sylvester előtt. Midőn a pápa erre lelkesülten felkiált, hogy a magyarok fejedelme valódi apostol, ezen a legilletékesebb helyről mondott szavak szétvágják a gyűrüt, mely a megtért nemzetet a német egyház befolyása alá akarta szorítani, — s a magyar egyházat függetlennek nyilvánítják. Hogy a pápa nem megfontolás nélkül, nem csupa elragadtatásból mondotta ama szavakat, kitünik onnan, hogy e nyilatkozatot utóbb nem hogy mérsékelte volna, hanem az általa a nemzethez küldött bulla is teljesen ezen alapon áll, — mert azon tényből, hogy István nemzetének apostola, indul ki.

---

[1]) Koller: Historia Eppatus quinque ecclesiensis IV. köt. 136. l. Stephanus, qui primos nostros ad fidem Catholicam convertit, cum Imperatoris Henrici gener sororiusque esset, maluit tamen coronam regiam a Romano petere Antistite ac per hoc Regnum illud sedi Apostolicae devincire.

ZENEAKADÉMIA
LISZT MÚZEUM

Sylvester pápa örömmel erősítette meg az István által alapított püspökségeket, köztök az esztergomi érsekséget. Asztrik, mint kijelölt esztergomi érsek, ez alkalommal nyerte a pápától az érseki palástot, melynek átvételére azon korban személyesen szoktak az illetők a szentszék előtt megjelenni. Örömmel megadta a pápa a koronát és a kettős keresztet. Asztrik küldetését igy a legfényesebb sikerrel végezvén, a pápa követével együtt örömmel sietett vissza a hazába, magával hozván a pápa bulláját, mely Istvánt a pápaság történetében páratlan kitüntetéssel és kiváltságokkal halmozta el. »Asztrik főpap tehát megnyervén mindent, a mit kért, örömtelten tért vissza hazájába, magával hozván, a miért a kedvező szerencsével járta be utját.«[1])

Nagy örömmel fogadta István és a magyar nép Asztrikot,[2]) s az 1000-ik év augusztus 15-én az István által különösen tisztelt s Magyarország védőjévé avatott Szüz Mária mennybemenetele ünnepén, Nagyboldogasszony napján, István a nemzet nagyjaival tartott tanácskozás után, a nép beleegyeztével és örömrivalgása között Asztrik esztergomi érsek által Magyarország királyává koronáztatott. »Az apostoli áldást magában foglaló levélnek, koronának és keresztnek megérkeztével a főpapok más egyháziakkal, az ispánok egyéb néppel Istvánt, az Isten kedveltjét, méltó hála-öröm-zengések közt királynak kiálták; ki e hatalomra szent kenet által királyi koronával szerencsésen meg is koronáztatott.«[3]) A koronázás tisztét a magyar egyház főpapja, az esztergomi érsek teljesítette; azonban csak szokás,[4]) de nem különös kiváltság alapján, mignem ezt III. Béla szabályul irta.[5])

---

[1]) Hartvik X. fej. Érdynél. 14. l.

[2]) Bonfini Dec. II. lib. I. m. 203.

[3]) Hartvik X. fej. Érdynél 15. l. Szent István Esztergomban koronáztatott meg. Lásd erre nézve Ladislaus Turótzi, Ungaria cum suis Regibus, Tyrnaviae MDCCLXVIII. 40—42. l.

[4]) V. ö. erre vonatkozólag Coelestin pápa levelét 1191-ből. Cod. dipl. II. 276. l.

[5]) Ego Bela Dei gratia etc. Rex divina clemencia disponente suscipio coronam de manu Colocensis Archi-episcopi; sed in praejudicium Strigoniensis ecclesiae, quominus Ungarici Reges ab ejusdem Ecclesiae Archiepiscopis semper debeant in posterum coronari. Cod. dipl. III. I. 92. l.

ZENEAKADÉMIA
LISZT MÚZEUM

Nemzetünk szemében oly fontos cselekménynyé alakult a koronázás és annak eszköze a korona, hogy az előbbi nélkül senkit nem tartott törvényes királynak, az utóbbihoz pedig nemcsak a »szent« jelszót kapcsolta, hanem azt az államhatalom képviselőjének is tekintette. A koronázási szertartást maga Sylvester pápa irta elő, azóta sokan megirták a magyar királyok koronázási szertartását. [1])

Ezen pápai korona a mostaninak felső részét teszi, hogy az csakugyan a pápa ajándéka, bizonyítja II. Endre oklevele 1233-ból [2]) és Kun László oklevele 1279-ből.[3]) 1880-ban az akadémia ujabb vizsgálat alá vette a szent koronát — s röviden le van irva az archeologiai értesítő egyikében.[4])

Igy keletkezett az 1000. évben a pápa és a császár által elismert, tehát legitim, önálló és független magyar királyság. A koronázás ünnepélyes jelenete zárta be a lehanyatlott ős magyarokat, s avatta fel az ifju keresztény Magyarországot az európai államcsalád tagjává. »Azon pillanattól fogva, — irja a protestáns Szabó Károly, — midőn a kereszténység lelki atyjának áldásával a magyar szent korona István fejére tétetett, megszünt nemzetünk

---

[1]) Az első, ki magyar királyi koronázást leirt, egy lengyel pap volt 1440. Az Árpád-királyok korából csak töredékeket nyerünk történeti emlékeinkből. A felkenés szentelt olajjal István e koronáztatásánál emlittetik. Az egyházi énekek közt ez is előfordult: »Légy ura a te atyádfiainak« mint Salamonnál 1058-ban. Kerékgyártó: Művelődés története I. 180—181. l. Deserics De Init. Hung. V. 84. l. hosszasan leirja a koronázást s a pápai követ és Domonkos érsek által koronáztatja meg szent Istvánt. Katona is részletesen leirja. Historia critica I. 50. l. A magyar szent korona történetét megirta Garády a »Hazánk« czimü folyóirat (szerkeszti Török János) 1858. évfolyam 439. l. Révay: De sacrae coronae R. H. virtute, victoria, fortuna commentarius. Schwandtnernél II. köt. — Decsy Sámuel: A magyar szent koronának stb. históriája. Bécs MDCCXCII. továbbá Koller stb.; ez utóbbiról később külön is megemlékezünk.

[2]) Fejér Codex dipl. III. II. 326. l.

[3]) U. o. V. 507. l.

[4]) XIV. köt. IV—V. füzete az archeologiai értesítőnek. A korona leirására egyik későbbi fejezetünkben vissza fogunk térni.

ZENEAKADÉMIA
LISZT MÚZEUM

idegen lenni Európában, s uj világ nyilott meg előtte: a keresztény miveltség és polgáriasultság pályája. [1])

A kereszténység behozatala hozta életbe azon nagyszámu intézményeket, melyek a magyar államnak európai alakot adtak, s miután a nemzet geniusához lettek idomítva, átalakították keleties intézményeit, de azért a magyar nemzetet saját eredeti jellemétől meg nem fosztották.

---

[1]) Vezérek kora. 445. lap.

ZENEAKADÉMIA
LISZT MÚZEUM

I. KÖNYV.

AZ

EGYHÁZ MEGALAPITÁSA ÉS TÖRTÉNETE SZENT ISTVÁN KIRÁLY ALATT.

1000—1038.

ZENEAKADÉMIA
LISZT MÚZEUM

ZENEAKADÉMIA
LISZT MÚZEUM

I.

II. Sylvester pápa bullája.

A koronázás után szent István az együttlevő országnagyokkal az ujonan megalapitott egyház és állam jövőjéről tanácskozik. — A kiindulási pontot II. Sylvester pápa bullája képezi. — Világot vet e tanácskozmány eredményére még szent István törvénykönyve és a frank állami intézmények. — II. Sylvester bullájának latin és magyar szövege. — A bullát először Inchofer Menyhért közölte. — Felfedezésének története. — Egy századon át nem vonták kétségbe a bulla hitelét. — Érvek a bulla hitelessége mellett. — Nevezetesebb iróink mindnyájan a bulla hitelessége mellett vannak. — Schwarz Gottfried támadta meg először. — Koller megczáfolta őt, mire a vita elcsendesült. — Levákovics Rafael minoritának egy hátrahagyott levele alapján Kercselich a bullát ujra megtámadja. — Többen kétségbevonják ezután a bulla hitelességét, de Kollár, Katona és Szalay László a bulla hitelességét kétségenkivül helyezik. — Batthyányi itélete a bulla fölött.

A koronázás után István az együttlevő országnagyokkal tanácskozott, hol az egyház érdekei, a magyar állam átalakitása és megszilárditása képezte a tárgyat.[1]) A koronázás után létrejött helyzetet megvilágitja a) a pápai bulla, b) István törvénykönyve és intelme fiához, c) a frank királyságban fennállott viszonyok. — A kereszténység helyzete, jogai, fenmaradása, az egyeduralom, a királyság alakja a pápai bullában teljesen kifejtvék, azért első sorban a pápai bullával kell foglalkoznunk.

II. Sylvester pápa levele egész irodalmat idézett elő, s miután hitelességét több oldalról, részben felfedezésének történetéből is megtámadták, a bulla szövegének közlése után a vitát sem mellőzhetjük szó nélkül.

---

[1]) Post acceptum regalis excellentiae signum! qualis vitae vir et discretionis fuerit! cum episcopis et primatibus Hungarie statutum a se decretum manifestum facit. Hartvik: cap. X. Érdynél 15. l.

ZENEAKADÉMIA
LISZT MÚZEUM

A bulla latin szövegét annak első közlője, Inchofer művéből vettük át, a magyar szöveget pedig Horváth M. »A kereszténység első százada Magyarországon« czimü művéből, mely fordítás nemcsak teljesen hiteles, mint az szorgos összehasonlitásunk után kitünt, de egyszersmind szép nyelvezete, szabatos és megfelelő kifejezései miatt is a legjobb.

Sylvester Episcopus Servus Servorum Dei. Stephano Duci Hungarorum Salutem et Apostolicam Benedictionem. Legati Nobilitatis Tuae, in primis vero carissimus Confrater noster Astricus, venerabilis Colocensis Episcopus, tanto majori cor nostrum laetitia affecerunt, ac minori officium suum labore confecerunt, quanto divinitus praemoniti, cupidissimo animo illorum adventum, de ignota nobis gente praestolabamur. Felix legatio, quae coelesti praeventa Nuncio, atque Angelico pertractata ministerio, prius Dei conclusa est decreto, quam a nobis audita fuisset. Vere non volentis, neque currentis, sed, secundum Apostolum, miserentis est Dei: qui teste Daniele, mutat tempora et aetates: transfert regna, atque constituit: revelat profunda et abscondita, et movit in tenebris constituta, quia lux cum eo est: quae, sicut docet Joannes, illuminat omnem hominem venientem in hunc mundum. Primum ergo gratias

Sylvester püspök Isten szolgáinak szolgája, Istvánnak, a magyarok fejedelmének üdvözletet s apostoli áldást. Nemességed követei, különösen pedig igen kedves atyánkfia, Asztrik, tiszteletes kalocsai püspök, annál nagyobb örömmel illették szivünket és annál kisebb fáradsággal jártak el tisztökben, mennél sóvárabb lélekkel vártuk, Istentől előre megintve lévén, megérkezésöket az előttünk ismeretlen néptől. Szerencsés küldöttség, mely mennyei követ által megelőztetvén s angyali működés által tárgyaltatván, isteni határozatból elébb hajtatott végre, mintsem általunk meghallgattatott. Bizonyára, nem az akarónak, sem a futónak, hanem az apostol szerint, a könyörülő Istennek végzése, ki, mint Dániel tanúskodik, változtatja az időket s korokat, átszállitja s alkotja az országokat, leleplezi a mély és rejtett dolgokat s tudja, mi homályban létezik, mert vele van a világosság, mely, miként János ta-

ZENEAKADÉMIA LISZT MÚZEUM

agimus Deo Patri, et Domino nostro Jesu Christo, qui temporibus nostris invenit sibi David filium Geysae, hominem secundum cor suum, et luce irradiatum, coelesti suscitavit illum pascere Israel populum suum, electam gentem Ungarorum. Deinde laudamus Pietatem sublimitatis tuae in Deum, et reverentiam erga sedem Apostolicam, cui divina patiente misericordia, nullo meritorum nostrorum suffragio, praesidemus. Tum vero largitatem liberalitatis, quae B. Petro, Apostolorum Principi, Regnum ac Gentem; cujus Dux es, cunctaque tua, ac Te ipsum per easdem Legatos, et literas perpetuum obtulisti, digno praeconio commendamus. Hoc enim facto egregio aperte testatus es, et re vera talem Te merito esse demonstrasti, qualem, ut Nos te declarare dignaremur, studiose expetivisti. Sed parcimus. Neque enim necesse est, ut quem tot ac talia praeclare pro Christo gesta facinora voce publica clamant, quemque Deus ipse commendat, amplius commendemus. Quare gloriose Fili cuncta a Nobis, et sede Apostolica, expostulata, diadema, nomenque Regium, Strigoniensem Metropolim, et reliquos Episcopatus,

nitja, megvilágosít minden embert, ki e világra jön. Először is tehát hálát adunk az atya Istennek és urunk Jézus Krisztusnak, ki a mi időnkben feltalálta magának Dávidot, Geiza fiát, a szive szerint való embert, és mennyei világossággal körülsugározván, felserkenté őt Izrael, a maga népe, a választott magyar nemzet legeltetésére. Azután dicsérjük Fenségednek kegyeletét az Isten, tiszteletét az apostoli szék iránt, melyen az isteni kegyelem engedelméből, minden saját érdemünk nélkül ülünk. Méltó dicsérettel magasztaljuk továbbá adakozásod bőségét is, melylyel ugyanazon követeid és leveled által az országot és népet, melynek fejedelme vagy, ugy mindenedet és tenmagadat sz. Péternek, az apostolok fejedelmének örökre felajánltad. Mert ezen kitünő tetted által nyilván tanusitád, és magadat méltóképen annak bizonyitád be, a minek hogy téged nyilvánitani méltóztatnánk, buzgón kérted. De kiméljük szerénységedet. Mert nem szükséges bővebben dicsérnünk azt, kit a Krisztusért jelesen végrehajtott annyi s olyatén tettek nyilván szóval hirdetnek, kit az Isten maga dicsér. Ezért tehát, dicső fiam, mind azt, a mit tőlünk

ZENEAKADÉMIA LISZT MÚZEUM
LISZT FERENCZ HAGYATÉKA

de Omnipotentis Dei, ac Beatorum Petri et Pauli Apostolorum ejus authoritate, praemonente atque ita jubente eodem Omnipotente Deo, cum Apostolica et nostra benedictione libenter concessimus, concedimus, et impertimur. Regnum quoque a Munificentia Tua S. Petro oblatum, Teque una, ac Gentem, et Nationem Ungaricam praesentem, et futuram sub protectionem sanctae Romanae Ecclesiae acceptantes, prudentiae Tuae, Haeredibus ac legitimis successoribus Tuis habendum, tenendum, regendum, gubernandum, ac possidendum reddimus, et conferimus. Qui quidem Haeredes, ac Successores Tui quicunque, posteaquam per Optimates legitime electi fuerint, teneantur similiter Nobis, et Successoribus Nostris per se, vel per Legatos debitam obedientiam ac reverentiam exhibere, seque sanctae Romanae Ecclesiae,quae subjectos non habet, ut servos, sed ut filios suscipit universos, subditos esse ostendere, atque in Catholica fide, Christique Domini ac Salvatoris nostri religione firmiter perseverare, eandemque promovere. Et quia Nobilitas Tua Apostolorum gloriam aemulando, Apostolicum munus, Christum praedicando,

és az apostoli széktől kivántál, a koronát, a királyi czimet, az esztergomi metropolitaságot és a többi püspökségeket a mindenható Istennek és szent Péter és Pál apostolainak hatalmából, igy rendelvén és parancsolván azt ugyanazon mindenható Isten, az apostoli áldással s minmagunk áldásával örömest engedélyezzük és megadjuk. Az országot is, melyet adakozásod sz. Péternek felajánlott s vele tenmagadat és az élő és jövendő magyar népet s nemzetet a római szentegyház oltalma alá vévén, bölcseségednek, örököseidnek s törvényes utódaidnak birni, tartani, igazgatni, kormányozni és birtokolni visszaadjuk és adományozzuk. És ezen örököseid s utódaid, bárkik legyenek, miután az országnagyok által törvényesen megválasztattak, hasonlókép köteleztessenek nekünk és utódainknak személyesen vagy követeik által kellő engedelmességet és tiszteletet tanusitani s magokat a római szentegyház alattvalóinak mutatni, mely az alatta levőket nem tekinti szolgáknak, hanem fiainak fogadja mindnyájokat, — és a katholika hitben s Krisztus urunk s üdvezitőnk vallásában szilárdul megmaradni s azt előmozditani. És mivel nemes-

ZENEAKADÉMIA LISZT MÚZEUM

ejusque fidem propagando, gerere non est dedignata, Nostrasque et Sacerdotii vices suplere studuit, atque Apostolorum Principem prae caeteris singulariter honorare: idcirco et Nos singulari insuper Privilegio Excellentiam Tuam, Tuorumque meritorum intuitu, Haeredes ac Successores Tuos legitimos, qui sicut dictum est, electi, atque a sede Apostolica approbati fuerint, nunc et perpetuis futuris temporibus condecorare cupientes; ut postquam Tu, et Illi, Corona, quam mittimus, rite juxta formulam Legatis Tuis traditam, coronatus, vel coronati exstiteritis, Crucem ante se, Apostolatus insigne, gestare facere possis et valeas, atque illi possint valeantque: et secundum quod divina gratia Te, et Illos docuerit, Ecclesias Regni Tui presentes, et futuras, nostra, ac Successorum nostrorum vice disponere, atque ordinare, Apostolica authoritate similiter concessimus, volumus, et rogamus, sicuti in aliis literis, quas in communi ad Te, optimatesque Regni, et cunctum fidelem populum, per Nuncium nostrum, quem ad Te dirigimus, deferendis, plenius haec omnia explicata continentur. Oramus Omnipotentem Deum, qui Te de utero matris

séged, az apostoli dicsőségért törekedve, nem vonakodott Krisztus hirdetése és hitének terjesztése által apostoli hivatalt viselni s magunk és a papság tisztében eljárni és az apostolok fejedelmét mindenek felett különösen megtisztelni: ez oknál fogva mi is még különös szabaditékkal kivánván jelességedet s a te érdemeid tekintetéből örököseidet és törvényes utódaidat, kik, mint mondatott, megválasztatni és az apostoli szék által megerősittetni fognak, most és a jövőben mindenkorra feldiszíteni: apostoli hatalmunknál fogva szintén megengedjük, akarjuk és kérjük, hogy miután te és ők a koronával, melyet küldünk, a követeidnek átadott modor szerint kellőleg megkoronázva leszesz és lesznek, az apostolság czimeréül, magad előtt keresztet vitethess és ők is vitethessenek; és miként téged és őket az isteni kegyelem arra tanitand, országod jelen és jövendő egyházait helyettünk és utódaink helyett intézhessétek és rendezhessétek; miként mind ez egy más levélben, melyet neked, az országnagyoknak és az összes hű népnek mind közönségesen hozzád utasitott követünk meg fog vinni, bővebben kifejtve foglaltatik. Könyörgünk a minden-

ZENEAKADÉMIA LISZT MÚZEUM

tuae vocavit nomine Tuo ad Regnum et Coronam, quique diadema, quod Duci Polonorum confectum per Nos fuerat, Tibi dandum mandavit, augeat incrementa frugum justitiae suae, novellas plantas Regni Tui rore suae benedictionis perfundat largiter; Regnum Tuum Tibi, Teque Regno servet incolumem; ab hostibus visibilibus, et invisilibus protegat, ac post terreni Regni molestias in coelesti Regno Corona adornet aeterna. Data Romae, VI. Kal. April. Indictione decima tertia.

ható Istennek, ki téged neveden hivott ki anyád méhéből, hogy országolj és koronát viselj, s ki azon koronát, mely általunk a lengyelek herczegének számára készittetett, néked adatni parancsolá, növeszsze igazsága gyümölcseinek gyarapodását; öntözze meg áldásának harmatával országod új ültetvényeit bőségesen; országodat neked, téged pedig országodnak tartson meg épségben; a látható és láthatatlan ellenségektől oltalmazzon, s a földi országlat bajai után a mennyei országban örök koronával diszesítsen. Kelt Rómában, márczis 27-kén, 1000-dik évben.

ZENEAKADÉMIA
LISZT MÚZEUM

E bulla először Inchofer Menyhért: Annales ecclesiastici Regni Hungariae, Romae 1644. czimű munkájában látott napvilágot. [1]) Az általunk használt, változatlan lenyomásu kiadás Posonii typis S. P. Weber 1797., az I. kötet 268—71. lapján közli. Ugyanezen mű 264—5. lapján Inchofer a következőleg mondja el a bulla felfedezésének történetét: Verancsics Antal gyulafehérvári kanonok, utóbb esztergomi érsek, akadt reá a tráui egyház levéltárában s »Memorialis« czimű magánjegyzeteibe lemásolta 1550-ben. Halála után fentemlitett jegyzetei, miután történeti becscsel birtak, több kézen át Georgier Athanáz birtokába jutottak, ki azokat Levakovics Rafael horvát minoritával közölte, amidőn ez utóbbi az illyr egyház codexeinek javitása czéljából Bécsből, hol mint VIII. Orbán pápa megbizottja működött, Rómába ment. Inchofer Annaleseinek megirásában mármár az 1000-dik évig jutott, midőn e bullát vele Levakovics

[1]) Tomus I. pag. 255.

ZENEAKADÉMIA
LISZT MÚZEUM

közölte, s Inchofer sietett azt művébe felvenni, — a hol először jutott a történészek bonczkése alá. [1])

A mi a levél hitelességét illeti, nagyban befolyásolja azt azon körülmény, hogy e levelet nemcsak hogy eredetiben nem birjuk, de az eredetiről vett hiteles másolattal egyértékünek sem tarthatjuk, miután a tráui egyház levéltárának példányát sem lehet Sylvester eredeti bullájának tartanunk.

Majd egy századon át forogtak Inchofer évkönyvei a tudósok kezein, s Sylvester bullája iránt az egész idő alatt semmi kétség sem támadott. Amidőn a vita azután megindult, a legkülönfélébb irányban ágaztak szét azonnal a vélemények. A vita rövid lefolyását a jegyzetben adjuk [2]), itt azon tevőleges érveket akar-

---

[1]) Azóta közölték: Stilting Vita S. Steph. 150. l. Deserics De Init. ac Majoribus Hung. V. 58. l. Schwandtner Script. Rer. Hung. II. 438. Pray Annales I. 7. l. Kollár Hist. dipl. Juris Patr. 46. l. Katona Hist. crit. I. 9. l. Hist. Pragm. I. 167. Fejér Codex dipl. I. 274. l. Magyarul először a következő munkákban jelent meg: Magyarország tüköre stb. Décsy Sámuel a magyar sz. koronának Hist. Bécs 1792. 90. l. Virág Magyar Századok. Pest, 1862. I. 51. l. Szalay Magy. tört. I. 71. Török János Hazánk 1858. 12. l. Legujabban Szabó Károly Magyar Vezérek kora. 441. l. Horváth M. A kereszténység első százada Magyarországon 149. l., kinek kitünő fordítását mi is mellékeljük.

[2]) Egy századig nem találkozott iró, ki a bulla valódiságát kétségbe vonta volna, mig 1740-ben Schwarz Gottfried »Dissertatio, in qua initia religionis christianae inter hungaros ecclesiae orientali adseruntur.« Halae 1740. Azonkivül: Die entlarvte Bulle Pabst Sylv. II., die er an den heil. Steph. König in Ungarn abgeschickt haben soll, sammt ihren widergelegten Behelfen aus der Legende Chartuitii und Gregor VII. Briefen. Lemgo 1777. Schwarz szeretett éles lenni irásaiban, igy ír róla Szalay Magy. tört. I. köt. 74. l. s az éles hangban első pillanatra sokan criticai élt véltek észrevehetni; de ha munkáit közelebbről szemügyre veszszük, azt fogjuk találni, hogy azokat nem annyira tartalmuk alapossága, mint a szerzőnek bátorsága »kételkedni«, ajánlja az utókor méltányos figyelmébe.

Schwarz Gottfried valóban mindenen kételkedett, s az ő történetkutató rendszere abban állott, hogy a történetirást a kutfők arczulcsapásával, a merész conjecturák s alaptalan combinatiók terére vigye át. Merész támadásai nemcsak ezen, de egyéb kérdésekben is sok bajt okoztak. Stilting folyton ellene kénytelen harczolni, ugy hogy e polemikus

ZENEAKADÉMIA LISZT MÚZEUM

juk felsorolni, melyek a bulla hitelességét minden kétségen felül helyezik.

Azokkal szemben, kik az egész bullát koholtnak állitják, a következőket hozzuk fel: a) a bulla tartalma, minden egyes pontja, teljesen összevág a magyar történetirás és törvényhozás emlékeivel, sőt a magyar jog, törvényhozás kutfejét, a most is fennálló viszonynak az állam és egyház között egyedüli megfejtő okát képezi; ugyanis Hartvik, a nagyobb és kisebb legenda, a magyar királyok és a római pápák több későbbi oklevele, Verbőczi, Thietmár, Martinus Gallus, mindnyájan a legpontosabb öszhangban vannak a bullával. Ha e bulla koholt, ugy történeti és törvényhozási emlékeink is koholtak, mit a jelenkor egyetlen józan-itéletü történetirója sem mer állitani, annál is inkább, mert emlékeink hitele napról napra emelkedik. Azon combinatiót, hogy Levakovics a fennálló és kezénél levő magyar történeti emlékek

---

eljárása folytán műve nem használható annyira, mint az roppant készültsége mellett kivánatos volna.

A Schwarz-féle támadásokat legnagyobb sikerrel Kollár Ferencz verte vissza: Historiae diplom. juris patronatus etc. Windobonae 1762. czimű művében. A vita egészen elcsendesülni látszott, — de azt egy váratlan esemény ujra felélesztette; ugyanis Levakovics hátrahagyott irományai Kercselich zágrábi kanonok kezei közé kerültek, s ő ezek között egy levélmásolatra akadt, melyben Levakovics ekkép ír Aldobrandini bibornokhoz: Gran persuasione anno gli Ungheri, che nessun diritto abbia il Papa al Regno loro essendo convertiti dai suoi Rei. Par generare a loro opinione migliore, ó dato certe lettere del Papa Silvestro, e procusero, che vengano a publico in qualche maniera. Pensava di promulgarle come trovare a Roma; ma senza la permissione e saputa di V. S. Illma non mi fidai. Erősen meg vannak győződve a magyarok, hogy országukhoz a pápának semmi köze, miután őket királyaik téritették meg; hogy őket jobb nézetre birjam, Sylvester pápának bizonyos levelét adtam, s gondom lesz, hogy valami módon nyilvánosságra jusson. Vélém, hogy ugy kellene azt kihirdetni, mintha Rómában találtatott volna fel, de főmagasságod engedelme nélkül nem mertem.« Kollár. De origine et usu potest. legisl. etc. 160—161. l.

Levakovics e levele elárulja azon szándékát, kogy a bullának provenientiát, tekintélyt iparkodott szerezni, — de semmiképp sem olvasható ki belőle az, hogy a bullát ő koholta volna. Kercselich azonban nem fogadta el a bulla hitelességét, s iparkodott ezen meggyőződésre birni Kollárt is, s

ZENEAKADÉMIA
LISZT MÚZEUM

felhasználásával gyártotta e bullát, kizárja azon körülmény, mert a bullában oly pontok fordulnak elő, melyeket a Levakovics idejében még fel nem fedezett emlékeink erősitenek meg; másodszor pedig azért, mert történeti emlékeinknek az ujabb kritika által kétségbe vont helyeiből egyetlen egy sincsen a bullába átvéve. b) Minden hamisitó- vagy okmánygyártónak határozott czélja van, mely végett hamisít. Levakovicsnak mi lehetett czélja? Hogy a római curia hatalmát Magyarországon bővitve, királyainkét csonkítsa? A bulla megtámadói nem tudnak egyéb czélt megjelölni. Ezen czélt a jelen bullával mennyire érte el Levakovics, feleljen meg reá Palma[1]), ki igy ir: »Hiszen a legoktalanabb ember, sőt épen eszeveszett lett volna, ki oly időben, midőn közte és a bécsi udvar közötti jogról vita folyt, önmaga ellen koholta volna ez oklevelet, melynél inkább semmi sem bizonyitja a magyar királyok intézkedési jogát az egyházi ügyek körül.«

---

ezen czélból Levakovics leveleiből még ötöt elküldött neki, — de Kollár mindezek után igy nyilatkozik: Persuaderi nondum possum, ut credam esse integre confictam. Nam fraus et mala fides ista ex literis Levakoviczii legitime erui omnino nequit. De orig. et usu potest. legisl. Regum Hung. 159—161. l.

De Levakovics szándéklott csalásának felfedeztetése után mások korántsem maradtak itéleteikben a bulla iránt oly méltányosak, mint Kollár és utána Pray. Sőt nehányan, mint Décsy, Budai Ezsaiás, Engel, Schwartner stb. vagy félreértették, vagy szándékosan elferditették Kercselichnek Kollárhoz irt közleményeit, azt hiresztelvén, hogy Kercselich kezében nem az Aldobrandinihoz irt s fentebb közölt levélnek, hanem magának a Levakovics által gyártott sylvesteri bullának fogalmazása létezik, őriztetik maiglan Zágrábban. »Ő huzta le (Schwartz) több tudós hazafi társainak szemeikről a hályogot, ő fedezte fel a Sylvester álorczás bullájának valóságát«, irja Decsy i. h. 138. l. Ugyanezen tévedésben volt Engel, ki igy ir: Noch jetzt verwahrt man zu Agram die Concepte der erdichteten Bulle in der Levakovichischen Urschrift. Geschichte d. ung. Reichs. I. 112. l.

Ezek után Katona és Szalay a bulla hitelességét annyira megállapitották, hogy a vita most már a fölött folyhat, közbe van-e csusztatva a bulla — és mely helyek azok. Legujabban Horváth Mihály: A kereszt. első százada Magy. 157. l. a bullát eredetinek, de közbecsusztatottnak tartja.

[1]) Heraldicae r. Hung. Bécs 1766. Szalaynál I. 77. l. Katonánál I. 43. l.

ZENEAKADÉMIA
LISZT MÚZEUM

E bulla csakugyan oly jogokkal ruházza fel fejedelmeinket, hogy Levakovics nemcsak hogy a római curia érdekében nem vélt cselekedni e bulla kiadásával, sőt ellenkezőleg nem merte azt előbb nyilvánosságra hozni, mig arra Aldobrandini bibornok fel nem hatalmazza.

Figyelembe kell továbbá vennünk azon körülményt, hogy Sylvester pápa ily fontos ügyben pápai bulla nélkül nem bocsáthatta el magától Asztrikot, — a bullának tehát léteznie kell. Ezt bizonyitják az egykorú Thietmar merseburgi püspök azon szavai: koronát és áldást kapott. [1]) Ugyanezt árúlja el Hartvik: »Az apostoli áldást magában foglaló levélnek, koronának és keresztnek megérkeztével« stb. [2]) Bizonyitja VII. Gergelynek Salamon királyhoz 1074-iki október 28-án kelt levele: »Országodban mindenki megmondhatja neked, hogy elődöd István a maga egész országát mindenével együtt odaadományozta szent Péternek, az apostolok fejedelmének« — a mely levélben még a kifejezés szavai is megegyeznek a bulláéval. Megemlékezik ezen oklevélről X. Leo, midőn szent István kiváltságait felsorolja s ekkép szól: amint az ugyanazon szent király számára adott levélben bővebben megvan. [3])

Ezen belső okok oly döntőknek tüntek föl józanabb történészeink előtt, hogy ujabban a bulla hitelességét egészben nem vonta kétségbe senki, — hanem e helyett két részre oszoltak; egy részök hitelesnek tartja a bullát ugy, a mint van; a másik rész azt betoldott — interpoláltnak tartja. Leginkább a következő helyeket tartják becsusztatottnak: »Az országot és népet, melynek fejedelme vagy, ugy mindenedet és tenmagadat szent Péternek, az apostolok fejedelmének örökre felajánlottad.« Továbbá: »Az országot, melyet adakozásul szent Péternek felajánlott s vele tenmagadat és az élő és jövendő magyar népet s nemzetet a római szentegyház oltalma alá vévén, bölcseségednek,

---

[1]) Pertznél. Monum. Germ. Hist. III. köt. 784. l.: »coronam et benedictionem accepit.«

[2]) Hartvik cap. X. Érdynél 14—15. l.: »Benedictionis ergo apostolice litteris cum corona et cruce simul allatis!« etc.

[3]) Theiner. Vet. Monum. II. 615—620 l.: »prout in eiusdem beati Stephani regis litteris dicitur plenius contineri.«

ZENEAKADÉMIA
LISZT MÚZEUM

örököseidnek s törvényes utódaidnak birni, tartani, igazgatni, kormányozni és birtokolni visszaadjuk és adományozzuk.« Maga Pray is ezen szavakon akadt fenn leginkább. Pedig ezek nagyon ártatlan szavak, és ha illető iróink figyelmesebben vizsgálták volna meg azokat, könnyen reá jöhettek volna igazi értelmökre, melyet »az egyház védelme« kifejezés eléggé elárul. Észrevette ezt Fejér [1]), amidőn irja: szent István ezen felajánlásából a szentszék csak a pártfogolás jogát nyerte meg. Hogy szent István maga sem akart egyebet, onnan következik, mert a római császár mellőzésével, egyedül a pápához fordult. Miért mellőzte a császárt? kétségkivül azért, hogy országa semmiféle alárendeltségbe a császársághoz ne kerüljön; de miután az akkori fogalmak szerint valami felsőbbséget el kellett ismerni, István a pápáét ismerte el, de nem hűbér alakjában, hanem egyedül az egyházi hatalmat tekintve, politikailag pedig nem ad subditelam, sed ad tutelam libertatis regni. [2])

Ezen belső okok mellé felsoroljuk történészeinket, kik a bulla hitelessége mellett harczolnak. Igy Stilting (Vita S. Stephani 146—208. l.); Benczur: Ungaria semper libera 12. l.; Deserics Hist. Hung. V. 60. l.; Timon: Imago antiquae Hung. Bécs, 1762. 193. l.; Katona Hist. Crit. I. 9. l.; Fejér Cod. dipl. I. 277. l.; Podhraczky Vita S. Steph. 62. l.; Bartal Comment. I. 175. l.; Szalay Magy. tört. I. 74—9. l.; Horváth M. I. 116., és a Kereszt. első százada Magy. 156—63.; Szabó Magy. Vezérek kora 443—4. l. — A bulla hitelességét e névsor is eldöntheti. Katona sorról sorra szedi szét a bullát, ezt követi a védelemben Szalay László, s nem tehetjük, hogy csodálkozásunkat ne fejezzük ki Szalay fölött, ki a bulla hitelessége mellett oly nemesen, egyenesen és elfogulatlanul küzd, nem tud eljutni bizonyítási czéljához anélkül, hogy a legelfogultabb és alanyibb kifakadásokkal ne illesse a pápaságot ugyanazon lélekzetvétel alatt.

A külföldi irók közől Dudik egyenesen nem nyilatkozik a bulla hitelessége mellett; de azért ennek alapján és szövegéből

---

[1]) Initia Rel. 97. l.

[2]) V. ö. Lányi—Knauz: Magyar Egyháztörténelem. I. 233. l.

ZENEAKADÉMIA LISZT MÚZEUM

érvel, hogy bebizonyítsa, miszerint Magyarország pápai hűbér volt.[1]) Damberger ezeket irja: Ist das Document freilich blos in schlechter Copie erhalten, als dass man ihn mit hinreichendem Grunde verdächtigen könnte.[2]) Gförer a bullát hitelesnek tartja.[3]) Sylvester pápa egyik jeles életirója Olleris, szintén a bulla hitelessége mellett van.[4])

A bulla hitelességét egészben bebizonyítva látjuk; némely becsusztatottnak tartott helyet is könnyü megvédelmezni; — de azért a bullát, amint előttünk fekszik, szóról szóra hitelesnek mi sem tarthatjuk. Véleményünket azonositjuk Battyány ez itéletével: »Ki biztosít engem arról, hogy nincs-e betoldva ezen példány? Hogy II. Sylvester levelet s pedig ehhez hasontartalmu levelet intézett szent Istvánhoz, Hartvik és Verbőczy tanitja. Vajjon ez betüről betüre átiratott-e, nem bizonyos; azért ezt sem állitani, sem tagadni nem merem.«[5])

Legujabban Pauler Gyula még tovább megy, midőn irja: Én a Sylvester-féle bullát teljesen authenticusnak tartom, melyben lehetnek az eredetitől eltérő leirási hibák, vagy eltérések, de nincs még valamire való interpolatio sem. Maga az, hogy a levélben nincs meg, mint Hartvikban a lengyel herczegnek neve Miscu, mutatja, hogy irója nem használta Hartvikot, hogy jobban volt, mint ő, értesülve az akkori lengyel herczeg személye iránt.[6])

---

[1]) Dudik: Die Geschichte Mährens I. köt. 97—98. l.

[2]) Synchronistische Geschichte V. köt. 538. l.

[3]) Kirchengeschichte III. köt. 3. rész. 1535. l.

[4]) Olleris: Oeuvres de Gerbert, Clermont et Paris 1863. 174., 554. l.

[5]) Leges Eccl. I. 136. l,: »Quis me securum praestabit interpolatum non fuisse exemplar? A Sylvestro II. litteras et quidem similis ferme tenoris ad S. Stephanum exaratas fuisse, docet Chartuitius et Werbőtzius. An hoc ipso tenore ad apicem omnia perscripta fuerint, non liquet, ideo neque affirmare aut negare ausim.«

[6]) Századok 1884. 745. l.

ZENEAKADÉMIA LISZT MÚZEUM

II.

A független egyház és királyság megalapítása.

A koronázás után szent István örök szövetséget köt a nemzettel. — A kereszténység elfogadása után az országban létrejött uj viszonyok. — A kereszténység befogadása az állam fenmaradására döntő befolyást gyakorol. — A nemzet megszünt idegen lenni Európában. — A kereszténység örökre reányomta nemzetünkre a keresztény királyság bélyegét, a nemzetet a római szent szék iránt mindenkorra lekötelezte. — Függetlenségéből semmit sem vesztett, sőt függetlenségét csakis a pápa menthette meg. — Az uj vallásnak az összes államintézkedésekben érezhetőnek kellett lennie. — Magyarország viszonya a római szentszékhez. — A király hatalma az egyházzal szemben. — A király Magyarország apostola. — Apostoli jogokat kap és gyakorol az egyházban. — Magyarországban állam és uralkodó vallás a római katholikus. — Szent Istvánnak ezen vallás ápolása képezi legfőbb gondját. — A főpapságot az országban első renddé emelte. — A birtokviszonyt rendezte, azt egyedivé tevén. — A papság jószágot szerezhetett. — Szent István sokat átvett a frank intézményekből. — A frank és egyéb nemzetek intézményeit azonban nem utánozta szolgailag. — Az egyháznak alapját Magyarországban is az egyetemes egyház törvényei képezték, ezek pedig közösek.

Az ünnepélyes koronázás alkalmával örök szövetséget kötött az első magyar király a nemzettel. — »A királyi méltóság fényjelének elnyerése után, hogy milyen életü s bölcseségü férfiú volt a Magyarország püspökeivel és nagyjaival hozott törvényei nyilvánítják, — aláirásával és igy utódainak maradandó szövetségül ezeket határozá.« [1]) Mily változásokat hozott létre, s mennyire

---

[1]) Hartvik, cap. 10. Érdynél 15. l. Legenda maior Endlichernél 145. l. 9. fej. »Post acceptum regalis excellentiae signum, cum episcopis et Primatibus Hungariae Statutum a se decretum manifestum fecit, — et subscriptione foederis non pereuntis posteris suis reliquit.« Alig lehet kétség, hogy István törvénykönyvében a koronázás utáni czikkelyeket bírjuk, s azért használjuk itt fel intelmét is Imre fiához, jóllehet ez későbbi, de mégis a szent királynak egész életében vallott meggyőződését fejezi ki, — a törvényekkel, és ez intelem szavaival véltük legjobban

ZENEAKADÉMIA
LISZT MÚZEUM

átalakította politikai életünket a a koronázás,[1]) nemzetünk történetiróinak feladata kimutatni. Mi itt áttérünk ama változások kifejtésére, melyeket a kereszténység befogadása és a koronázás az egyházat illetőleg létrehozott.

A kereszténység befogadása a magyar nemzet fenmaradására, az államélet és művelődési viszonyok fejleményére döntő befolyást gyakorolt. Azon pillanattól fogva, midőn a kereszténység lelki Atyjának áldásával a magyar szent korona István fejére tétetett, megszünt nemzetünk idegen lenni Európában s uj világ tárult fel előtte: a keresztény műveltség és polgáriasultság pályája. Első eredménye volt tehát a kibékülés a nyugati császársággal és általa Európa keresztény népeivel; a koronázás napja korszakot alkotó történelmünkben. Ezen ország megalakulására szükséges volt, hogy őseink a földet elfoglalják; de hogy e föld állandóan birtokukban maradjon, hogy az államélet biztos alapokon nyugodjék, erre csak a keresztény vallás és a királyság nyujthatott biztos zálogot. II. Sylvester bullája, a kettős kereszt, az általa küldött korona, sz. Istvánnak ezzel való megkoronáztatása a magyar nemzetet az európai államcsaládba emelte, anélkül, hogy függetlenségében legkisebb csorbát szenvedett volna. A kereszténység feje és Atyjának ezen kettős ajándéka: a kereszt és a korona, örökre reányomta nemzetünkre a keresztény királyság bélyegét, — s örök hálára kötelezte a magyar népet a római sz. szék iránt. A magyar korona, annak politikai és kulturalis hatása és hatalma egyenesen a római szentszéktől veszi eredetét.

Magyarország volt az első állam, mely, midőn kereszténynyé

---

illustrálhatónak e fejezet egyes tételeit; csak egyes részeket használunk fel itt e törvényekből; mert utóbb ugy is részletesen kell azokkal foglalkoznunk.

[1]) A magyar nemzet a királyság megalapítása előtt épen azon állapotban volt, melyben Guizot a királyságot nélkülözhetetlennek tartja: A királyság kiválóan helyén van az erős és termékeny féktelenség korszakaiban, melyekben a társaság alakulás és szabályozás után vágyik, de ezt az egyéni akaratok önkényes öszhangzása által nem tudja elérni. Vannak idők, melyekben egyedül a királyság képes a társadalom feloszlását késleltetni. Európa polgárosulásának története II. köt. 42. l.

ZENEAKADÉMIA LISZT MÚZEUM

lett, e nagy és drága adományért nemcsak hogy függetlenségéből nem volt kénytelen semmit sem feláldozni,[1]) ellenkezőleg a kereszténység üde erejét, annak hatalmát ajándékul kapta. Valljuk meg, hogy a Gondviselés kiváló kegyelme, s az intéző vezérférfiak István király és Sylvester pápa mélyreható bölcsesége volt azon körülmény, hogy a magyar királyság megalakulásával a magyar nemzet teljesen független és szabad maradt. Ezen — akkor könynyen elveszthető — függetlenségnek köszöni a nemzet fenmaradását, Európa pedig évszázados békéjét, s ezzel haladását a polgá-

[1]) A római szentszéknek politikai tekintetben nem volt alávetve Magyarország. Sylvester bullája emlékezik sz. István leveléről, melyek által országát és népét a sz. széknek örökre felajánlotta, — de ebben nincs miért fennakadnunk. Tudjuk azt, hogy akkoron elfogadott volt a vélemény, hogy a koronát, melynek felvétele egyházi szertartással járt, csak a pápa adhatja meg; ha a császár teszi azt fel valamely fejedelem fejére, azt tényleg hűbéresévé köti le. Ezért folyamodott István a pápához egyenesen. Istvánnak, a szerény-hatalmu vezérnek, nem volt az ország patrimoniuma, tehát azt nem politikai, hanem egyházi értelemben ajánlhatta fel. A pápa, s legyenek e szavak Szalay László és Horváth Mihály felfogása ellenére, itt oly nemes volt, hogy nemcsak politikai fenhatóságot nem iparkodott Magyarországon szerezni, — de még saját pápai jogairól is lemondott István javára, reá bizván az egyház intézését és rendezését. Mily kifejezésekkel volt István levelében s Asztrik szavaiban fogalmazva ezen felajánlás, nem tudjuk; István levele elveszett, — Asztrik előadása sehol sincs feljegyezve. A pápa felelete a bullában eléggé megvilágítja a felajánlást: »Laudamus pietatem sublimitatis tuae in Deum, et reverentiam erga sedem apostolicam . . .; tum vero largitatem liberalitatis, qua b. Petro apostolorum principi, regnum ac gentem, cuius dux es cunctaque tua ac te ipsum per eosdem legatos et litteras in perpetuum obtulisti, digno praeconio commendamus.« E felajánlás csak oly értelemben vehető, mint később a bold. Szüznek a Magyarok Nagyasszonyának ajánltatott fel hazánk és a szent Atya iránt való mély hódolatnál, oltalma és pártfogása kikérésénél egyéb nem volt; hosszasabban megmagyarázza ezt Kollár: Hist. dipl. Jur. Patr. Apost. 57., 98. l. Kitünik ezen viszony sz. István és a pápa közt azon szavakból, melyekkel a pápa a felajánlott országot visszaadja sz. Istvánnak: »Regnum quoque a munificentia tua S. Petro oblatum teque una ac gentem et nationem Hungaricam praesentem et futuram sub protectionem sanctae Romanae ecclesiae acceptantes, prudentiae tuae haeredibus ac legitimis successoribus tuis habendum, tenendum, regendum, gubernandum ac possidendum reddimus et conferimus etc.« Ily értelemben vették a felajánlást a későbbi magyar királyok, ily értelemben maguk a pápák.

ZENEAKADÉMIA
LISZT MÚZEUM

riasultság terén. Mintha előre látta volna a pápa és a király, hogy e nemzet csak ugy maradhat és lehet végvára a nyugati népeknek, ha önállónak lesz megalkotva, mert ekkor függetlenségeért minden harcz-háborut keresztül küzd; de ha függővé tétetik a római birodalomtól, ereje enerváltatik, mit törődik akkor a kelet támadásaival, minek ontsa vérét, ha a legrosszabb esetben, szolgai állapotában csak gazdát, urat kell cserélnie!

És ezen feltétlen feltételt, hogy igy fejezzük ki magunkat, a keresztény egyház adhatta meg egyedül a nemzetnek. Sz. István korában csak egy egyház létezett, melylyel a fejedelmek és kormányok komolyan számolhattak, és ezen egyház a római kath. anyaszentegyház volt. — Szerkezete ennek oly befejezett, oly tökéletes volt, hogy épen compact jellemével imponált a fejedelmeknek és népeknek, és nem annyira az volt a kérdés: befogadják-e az országok vagy nem; hanem inkább ez: védelme alá veszi-e a római szentszék a fejedelmeket és népeket? [1]) A ker. egyház ezen idő-

---

[1]) Dr. Schlauch Lőrincz beszéde a Sz.-László társulat 1882. okt. 6-iki közgyülésén, Egyházjogi Könyv 17. l. Ha a katholicismus akkor ki nem terjeszti hazánk fölé védő karjait, ma Magyarország alig szerepelne a térképen mint független ország. Beleolvadt volna az általános népcsoportokba, hogy bennük elmerüljön, vagy tán függelékét képezné egy nagy középeurópai államnak, vagy Konstantinápolylyal osztaná a Balkán népeinek sorsát. Szövetségese, a katholicismus fejének védő karja fentartotta a magyar államot függetlenségében. Dr. Schlauch Lőrincz, i. h. 18. l. Igy nyilatkozik minden elfogulatlan történészünk. Hogy azon alkalommal, midőn nemzetét az európai társadalom rendszerébe felvétetni akarta, István egyenesen a pápához fordult, ezért a bölcs, belátó fejedelemnek örök hálával lekötelezve lehetünk. A korában fennállott viszonyoknál fogva ezen felvétel jelvényes eszközlésére a választás kelet és nyugat között volt lehető. Magyarország a két császárság közt volt beékelve, de akármelyik császárhoz fordul, a kor szelleménél fogva függő és hűbéres vagyis alárendelt hatalmi kapcsolatot idézett volna elő, minek nemzetünk fenmaradására káros következményei idővel bekövetkeztek volna. Keletre fordulása által István a keleti népekkel lépett volna solidaritásba s idő jártával a görög birodalom többi népeivel az islam által felemésztetett volna.« Ormós Zsigmond, Árpádkori művelődésünk története, Budapest, 1883. 83. l.

Mondjuk ki nyiltan a fentebbi sorok önként kinálkozó kifolyását röviden: Szent Istvánnak a pápasághoz kellett fordulnia. — Az volt a kérdés, hogy az befogadja-e? — A pápaság II. Sylvester nyilatkozatával és a korona-küldéssel oly fényesen vette fel a művelt európai nemzetek

ZENEAKADÉMIA LISZT MÚZEUM

szakban roppant erőt merített az egyenlőségnek és a jogszerü felsőbbségeknek ő általa való tiszteletéből. Az egyház volt akkoriban a legnépszerübb, minden tehetségnek, az emberi természet minden nemes nagyravágyásának a leghozzáférhetőbb, a legnyitottabb társaság, és hatalma sokkal inkább innen származott, mint gazdagságaiból. [1])

A nemzetek átmeneti korszaka mindig a gyengeség, a szétzüllöttség korszaka. A magyar nemzetnél nem ezen tüneményt észleljük; a koronázás napjától kezdve, midőn a nagy fordulat beállott, a nemzet a gyengülés helyett mindinkább erősödött, ekkor verte örökre szóló gyökereit a vén Európa földjébe, és nemhogy megingott volna, — ellenkezőleg ekkor mondhatta magát végleg megtelepedettnek a többi nemzetek között, mert ekkor érezte magát biztos alapon a nagy keresztény családban, mint annak hatalmas hajtása és tagja. A kereszténység volt azon közvetítő, mely a pogány magyar népből nemzetet alkotva, Magyarországot európai állammá tette.[2]) .

Sz. István nemcsak a német politikai befolyást kerülte meg, melyről már szólottunk s igy itt róla hosszasabban szólani nem feladatunk; [3]) de magával a német egyházzal szemben önálló, tisztán magyar, az ő bölcs tervei szerint kidolgozott s közvetlen az apostoli szent szék fensőbbsége alatt álló egyházat alapított, s látott később maga körül megerősödni. Azon elv, hogy két hata-

---

sorába Magyarországot, s a kereszténynyé lett nemzetet az egyetemes egyházba, — melynek párját a történelem nem képes felmutatni, — s igy nemzetünk és a kath. hit megalapításánál a római szék mentette meg függetlenségünket -— s vele létünket.

[1]) Guizot: Európa polgáriasodás-története I. 158. l.

[2]) A magyar nemzet müveltségi állásának vázlata. Frankl Vilmos. Pest, 1861. 392. l.

[3]) Legyen itt elég e kérdést illetőleg csak annyit megjegyeznünk, hogy a kik az országnak Németországtól való függését vitatni szeretik, Thietmar merseburgi püspök szavaira tudnak egyedül hivatkozni: »Imperatoris praedicti gratia et hortatu gener Henrici, Ducis Bavariorum, Waic coronam et benedictionem accepit.« Pertznél i. h. III. köt. 784, E szavak maguk sem azt jelentik, hogy sz. Istvánnak Ottó adta a királyi czimet, — de még ezt figyelmen kivül hagyva, e krónikai kifejezést teljesen lerontja a XI. században élt Ademár, ki viszont állitja, hogy a császár Istvánnak teljesen szabad birtokában hagyta az országot.

ZENEAKADÉMIA
LISZT MÚZEUM

lom létezik, az anyagiakban a császáré, a lelkiekben a pápáé, megbénult, s a magyar nemzettel szemben fel nem léphetett többé. II. Sylvester pápa páratlan nagylelküségének eredménye volt ez, ki a jogviszonosság elvét a császárral szemben nemcsak használta Magyarországot illetőleg, — hanem utódai is nemzetünket az önmegfeledkezés későbbi korszakában a német tulsuly és fönhatóság ellen mindenkor megvédeni iparkodtak. Ha Németország megtartotta is még vezéri szerepét a keresztény államcsaládban, de uralkodási vágyáról le kellett mondania.

A koronázás s Sylvester bullája az uj egyház viszonyait rendezte és vele az országot is tökélètesen átalakította. Az uj ker. jellegnek az összes államintézkedésben élénken érezhetőnek s felismerhetőnek kellett lenni. Az állam szoros kapcsolatban maradt az egyházzal, aminthogy a magyar király »apostolnak« hivatott. Magyarországnak viszonyait a római szentszékhez a koronázás után legjobban jellemzi egy mult századbeli jogtudós: »VII. Gergely, noha az apostoli szentszék jogainak legbuzgóbb védője volt, őszintén bevallá, hogy a magyar királyok alávetése nem mást, mint gyermeki engedelmességet jelent, melylyel semmi le nem vonatik az országnak legfőbb és legmagasabb jogaiból, miután a királyok, kik az ország fényéről és a legvirágzóbb nemességről gondoskodtak, azáltal mitsem veszítenek, ha az egyháznak és a római egyháznak fiai. Hallgasd meg magát Gergelyt egy magyar főnemeshez irt levelében mint nyilatkozik: »Felteszszük, hogy tudod, miszerint Magyarországnak szintugy, mint más kitünő országoknak, tulajdon szabadságának birtokában kell maradnia és semmi más országoknak, mint a szent és általános anyaszentegyháznak alávetve lenni, mely azokat, kik magukat alávetik, nem mint szolgákat, hanem mint gyermekeket tekinti.«[1])

A király hatalmát az egyházzal szemben, — hogy sorrendet tartsunk, — eléggé megjelöli a bulla: »Országod jelen és jövendő egyházait helyettünk és utódaink helyett intézhessétek, rendezhessétek.« A levél szavai szerint a pápa sz. Istvánt mintegy helyetteséül rendeli az egyházban. »Én apostoli vagyok, ő pedig méltán Krisztus apostola, a ki által ily nagy népet térített meg

---

[1]) Thomassinus: De vet. et nov. Eccl. Disc. III. 114. ll

ZENEAKADÉMIA
LISZT MÚZEUM

magának Krisztus.« Ez volt a pápa meggyőződése s ezt gyönyörüen fejezte ki; utóbb az egész nemzeti véleményt és hagyományt Verbőczi igy erősíti meg: »Mert a magyarok sem apostoli, sem az apostolok prédikálására, hanem saját királyuk, t. i. szent István oktatására tértek a kath. egyház hitére.« [1]) — »Apostoli hatalmunknál fogva szintén megengedjük, akarjuk és kérjük, hogy miután te és ők a koronával, melyet küldünk, a követeidnek átadott mód szerint kellőleg megkoronázva leszesz és lesznek, az apostolság czimeréül magad előtt keresztet vitethess, és ők is vitethessenek: és miként téged és őket az isteni kegyelem arra tanítand, országod jelen és jövendő egyházait helyettünk és utódaink helyett intézhessétek és rendezhessétek.« Mint ezen idézetből látszik, szent István a pápától nemcsak koronát, de mi eddig hallatlan volt, apostoli követ hivatalát és jogait kapta, legatus a latere lett. Reámutat erre maga a kereszt, melyet a magyar király ezentúl maga előtt vitethet, amelynek »az egész modora, formája s egyéb mindene magától elárulja, hogy apostoli, s ahhoz leghasonlóbb, amelyeket a pápa követei előtt szoktak vinni.« [2]) Innen a magyar királyok »apostoli« czime, melyet, úgy látszik, kezdetben huzamosan használtak, de később elhanyagolták, mint III. Ferdinándnak Pázmány Péterhez irt leveléből kitünik.[3]) Szakadatlanul e czimmel királyaink 1758-tól fogva élnek.[4])

Szent István e jogával élt is, tehát e joga kétségtelen. »És amint hatalmamban volt, hogy akárhol, bármily helyen templomot vagy kolostort építsek, mindazonáltal a római szentszéktől kaptam a jogot, hogy az egyházaknak és kolostoroknak, amelyeknek tetszik, szabadalmakat és méltóságokat osztogathassak.«[5]) Ugyanezen jogról tudtak, s azt tényleg

---

[1]) Opus tripart. I. Tit. II. §. 2. Quia Hungari non per praedicationem apostolicam, vel apostolorum, quorum vicem et personam in terris papa gerit, sed per institutionem proprii regis eorum Sanctissimi videlicet Stephani regis conversi sunt ad catholicam fidem.

[2]) Kollár, Historia Juris Patr. Vind. 1762. 42. l. »omnis modus, figura et reliqua, per se loquuntur esse apostolicam, et earum simillimam, quae legatis Romani Pontificis consuevit praeferri.«

[3]) Tudományos gyűjtemény 1834. XVIII. évf. 10. füz. 71—73. l.

[4]) Kollár i. h. lib. I. c. XIII. p. 65.

[5]) Bakonybéli oklevél 1037-ből, Fejér Codex dipl. I. 328. Itt kü-

ZENEAKADÉMIA LISZT MÚZEUM

használták a későbbi királyok; igy IV. Béla ekként ir IX. Gergely pápához: »Kérjük, hogy a követségi hivatal ne másra, hanem mireánk bizassék, hogy legyen hatalmunk az egyházmegyék határait kiszabni, a plébániákat szétválasztani, mert mindezek meg voltak engedve boldogult elődünknek szent Istvánnak.« Ennek kapcsán keresztet kér, melyet maga és serege előtt vitethessen.[1]) Ugyanerről ir Verbőczi: »Az egyházat, méltóságot, s az egyházi javadalmakat a pápa beleegyeztével egyedül ő adományozta azoknak, akiknek akarta. Amiért is királynak és apostolnak mondatott, mert prédikálás-, jócselekedetek- és példaelőadásával az apostolok hivatását viselte.«[2])

Az esztergomi káptalan Visitatiója 1397-ből világosan kijelenti: »Maga az esztergomi egyház szent István által alapíttatott, ki apostoli követ volt.«[3]) Ugyanezt kifejti és védelmezi Knauz Nándor.[4])

Az ujabbkori pápai bulláknak tán legnevezetesebbike X. Leóé 1513-ból, mely gyakrabban hivatkozik sz. István oklevelére s az általa adott kiváltságokra, minden kétséget eloszlat. »Sz.

ZENEAKADÉMIA
LISZT MÚZEUM

lönbséget tesz a kolostorok felállítása között, mely mindenkinek meg van engedve, és az egyházi méltóság adományozása között, mely a pápa előjoga. Et sicut habui potestatem, ut ubicunque vel in quocunque loco vellem, ecclesias aut monasteria construerem; ita nihilominus a Romanae sedis supremo Pontifice habui auctoritatem, ut quibus vellem ecclesiis seu monasteriis libertates et dignitates referrem.

[1]) Fejér. Codex dipl. IV. I. 113. Petimus ut officium Legationis non alii sed nobis in terra Assani committatur, ut habeamus potestatem limitandi dioeceses, distinguendi parochias, — quia haec omnia beatae memoriae antecessori nostro S. Stephano sunt concessa.

[2]) Tripart. op. p. I. tit. II. §. 2. et 3. Ecclesiam, praelaturas ac beneficia solus ipse ex nutu summi Pontificis, quibus maluit, idoneis tamen et virtutibus probitatum insignitis contulit. Unde etiam rex et apostolus dici meruit, eo quod vices apostolorum in terris praedicatione et bonorum operum atque exemplorum exhibitione gessit.

[3]) Fejér, X. 2. 519. Ipsa Ecclesia Strigoniensis fundata fuit per B. Stephanum, regem Hungariae; qui fungebatur Legatione Sedis Apost. de latere.

[4]) Monumenta Ecclesiae Strigoniensis, Ferd. Knauz, Strigonii. I. 37.

ZENEAKADÉMIA
LISZT MÚZEUM

István Magyarország első királya, kiről mondják, hogy apostoli követ tisztével élt stb.[1]) X. Leó hosszú bullája ezután sz. István szabadalmaira tér át, melyeket utóbb a pápák megerősítettek s azokat meg is nevezi. Megemlékezik sz. István okleveléről is, melyre a kiváltságok felsorolása közben ekkép hivatkozik: »Valamint mondják, hogy ugyanazon sz. István királynak sajátkezűleg aláírt, és arról kiállított levelében bővebben foglaltatik.«[2])

Ezen szabadalma által tehát sz. István király megnyerte a püspökök kinevezési és áthelyezési jogát; s tudjuk, hogy sz. István ezen jogával élt. Asztrikot a korona hozóját esztergomi, Gellértet e szavakkal: »Most vedd fel a püspökséget, mely téged illet,« csanádi püspökké nevezte ki. Apátokat kivesz a püspöki joghatóság alól: »Ugyanazon apostoli tekintélynél fogva elhatároztuk, hogy a nevezett kolostor apátja az esztergomi érsek által tartandó egyetemes és ünnepélyes zsinaton tartozzék csak megjelenni.«[3])

Tisztán egyházi szertartásos ügyben intézkedik és előjogot ad: »Tekintélyünknél fogva megadtuk neki a jogot, hogy az előirt ünnepeken főpapi ruházatot használhasson.«[4]) E jognál fogva alapítá István a többi püspökségeket, apátságokat s alkotta meg az egyházi fegyelemre vonatkozó törvényeket. E jogokkal éltek későbbi királyaink is, kiknek törvénykönyvei számos, tisztán egyházi viszonyokra vonatkozó szabályokat tartalmaznak. Az egyház a királynak, mint a magyar korona hordnokának adott oly előjogokat, melyek sehol Európában sem fejedelmeknek, sem az államnak nem adattak; és viszont a király, mint az állam feje

---

[1]) Theiner I. 615. »Beatus Stephanus primus Regni Hungariae Rex, qui munere legationis de latere functus fuisse dicitur« etc.

[2]) Theiner, u. o. »Prout in eiusdem beati Stephani regis eius manu propria subscriptis . . . de super confectis litteris dicitur plenius contineri.«

[3]) A pécsváradi apátság 1015-iki alapító levelében, Fejér Cod. dipl. I. 296. l. Koller: Hist. Episcop. Quinqueeccl. I. 76. l. Eadem auctoritate apostolica mediante decrevimus, ut praefati coenobii abbas generali tamen et solemni synodo dumtaxat Strigoniensis Archiepiscopi interesse teneatur.

[4]) A szalai apátság 1019.iki oklevelében, Fejér Cod. dipl. I. 304. Koller, i. h. 82. l. Contulimus eidem etiam authoritate nobis annuente, ut in praescriptis solemnitatibus ornamentis Pontificalibus uteretur.

ZENEAKADÉMIA LISZT MÚZEUM

adott az egyháznak, illetőleg a püspököknek és szerzeteseknek, intézeteknek polgári előjogokat a nélkül, hogy mindezek által bármely résznek belélete, szerkezete vagy különállása áldozatul esett volna. Kifejezé ezt Verbőczi röviden: »Mivel a magyar királyok ezen országban az egyházak, püspökségek, apátságok s prépostságok egyedüli alapítói voltak: ezen alapítás által a kegyuraság minden jogát, a nevezést, választást, átruházást megszerezték maguknak.«[1]) S e szavak a magyar jog felfogását tisztán tükrözik vissza. Hogy ezen, most felsorolt jogai között az első magyar királynak, voltak oly jogai, melyek sz. István s z e m é l y e s jogai közé tartoztak, — alább, midőn a választás- és kinevezési jogról lesz szó, ki fogjuk fejteni.

Midőn mi itt az első magyar király apostoli jogairól s páratlan kiváltságairól szólunk s azokat védjük, nem akarjuk, hogy valaki az akkori állapotok ismerete nélkül,[2]) e jogokat oly ridegen

---

[1]) Verbőczi: Op. trip. P. I. tit. XI. §. 1. Quia reges Hungariae, quum soli fuerint omnium ecclesiarum et episcopatuum abbatiarumque et praeposiurarum in hac regno fundatores; per eiusmodi fundationem omnem facultatem iuris patronatus, nominationis, electionis ac collationis beneficiorum sibi ipsi acquisierunt.

[2]) Két hatalom tartá ekkor kezében Európa egyensulyát: a pápa és a császár. Mindegyik egy eszmének volt képviselője. Az egyik az egyház függetlenségének, a másik az állam önállóságának volt előharczosa. A római szentszék nem türt beavatkozást az egyház ügyeibe; a birodalom császárja az állami ügyek saecularisatiója mellett küzdött; és mivel a két egymástól különböző, saját önállósággal biró hatalom között szigorú választó falat huzni nem lehetett, mert a keresztény ember egyszersmind polgár is volt, sok részben elkeseredett harcz után az egyház jogokat engedett a polgári hatalomnak, melyek természetöket tekintve, egyházi jogok, és viszont az állam jogokat biztosított az egyháznak, melyek lényegökben világi természetüek.

— B a t t h y á n y i ellenkező nézetben van; a nélkül, hogy a fentebbieket ismételnők, véleményét, — mely ellen a mai napig is fennálló szokásjog, gyakorlat nyilván tiltakozik, ide iktatjuk: Hoc loco videntur Sylvestrinae litterae innuere Sancto Regi ac etiam Successoribus novellas Ecclesias disponendi, fundandi, stabiliendi factam esse potestatem. Haec mea sententia est, de his verbis, si tamen in primaevis Sylvestrinis litteris eadem fuisse admittamus. Non videtur autem illis sive ius nominandi Episcopos sive ius Legationis Apostolicae tributum fuisse. Quod quidem ad ius nominationis attinet: Primo: Werbőczio et Kollario testibus haec

ZENEAKADÉMIA
LISZT MÚZEUM

fogja fel, mint későbbi időkben történt. Azért hangsulyoznunk kell, hogy az egyház önállóságából semmit sem adott fel, sőt még ott is, hol jogainak valamelyikét átruházta a fejedelmekre, vagy az állam főnökeire, vagy ahol államvallás lett, függetlenségéről még annyira nem mondott le, hogy inkább az egyház elvei voltak döntők, mint az államéi. Államvallás, nálunk, s mint erről szólni fogunk, annyit jelentett, mint uralkodó vallás, uralkodó: hitével, moráljával, egyházkormányzati elveivel, intézményeinek szelleme áthatotta az állam egész életét; törvényhozás, igazságszolgáltatás, büntető jog, az egyház szabványai szerint módosúltak, mely maga ismét a római jog elveit sajátította el. Az egyház autonomiáját föl nem adta, sőt mondhatni, hogy inkább ő birt az állam fölött túlsulylyal.

Jól tudta ezt a pápa és jól tudta sz. István. Oltár és trón, kereszt és kard voltak jelvényei az egymást támogató és mégis független hatalmaknak. Ily viszonyok, ily jogfejlődés között és feltételek alatt kapta sz. István a főkegyuri jogot a magyar egyházra nézve. Sz. István a legnagyobb kegyelettel viseltetett az egyház iránt: »Szent István király kegyeletéhez mitsem lehet hozzá adni, oly nagy tisztelettel volt az egyház iránt, melynél nagyobb már nem lehet,« — irja Batthyány.[1]) »A ki kisebbíti, vagy bemocskolja az egyház méltóságát, — az Krisztus testét

---

verba non videbantur sufficientis roboris esse ad evincendum ius praefatum. Et recte: Etenim obscura sunt et nemini plana, tum aliae litterae ad Optimates datae, quae rem omnem plenius et explicatius continere dicuntur, non extant. Secundo: Summus Pontifex vices suas tribuendo id censendus est attribuisse, quod ipse sua auctoritate facere poterat; quis nescit autem spectata saeculi X. et XI. ineuntis disciplina, Sylvestrum II. non potuisse passim Ecclesiis Pastores dare? Porro quantum ad ius Legationis Apostolicae: neque illud videtur ex his verbis deduci posse. Scimus in concilio Pontigonensi Anno 876. dixisse Carolum Calvum: »quod Dominus Apostolicus ei vices suas ommisit in synodo.« Sanctus tamen rex non existimavit aliam potestatem quam Ecclesias dispescendi et erigendi potestatem sibi factam fuissee. In privilegio enim Monasterii Sancti Martini concesso id palam profitetur. Leges ecclesiasticae Regni Hungariae I. 365. l.

[1]) Leges Ecclesiasticae regni Hungariae opera et studio Ignatii de Batthyán tom. I. 38. l. Ad pietatem S. Stephani regis nihil addi potest, eam nimirum reverentiam Ecclesiae adhibuit, qua major esse non potest.

ZENEAKADÉMIA
LISZT MÚZEUM

igyekszik csonkítani — irja a nagy király Imre herczeghez.«[1]) »Reges ob augmentum Ecclesiae Augustus vocat.«[2])

Hogy tehát királyaink tényleg gyakorolták az apostoli követ jogait, az a mondottak után bizonyos; de ép oly kétségtelen, hogy ezen hatalmat nem felségjoguknál fogva, hanem az egyház engedményéből birták. Tudjuk szent Istvánról, hogy miután országát tiz püspökségre osztá, ezen intézkedéseinek jóváhagyása végett Rómába a pápához folyamodott. És a pápa nemcsak helybenhagyta a fejedelem tettét, hanem a magyar egyházak rendezését egészen ő reá bizta, sőt az apostolság jeléül megengedte, hogy a király előtt kereszt vitessék. Miből a nagytudományu XIV. Benedek pápa[3]) azon következtetést vonja, hogy II. Sylvester szent Istvánt apostoli követté vagyis pápai teljhatalmazottá nevezte ki. Egyébként elég magára szent Istvánra hivatkoznunk, ki bizonyára legjobban ismerte saját hatáskörét s ki a bakonybéli apátság 1037-iki alapítólevelében igy szól: »És valamint hatalmam volt, hogy tetszésem szerint bárhol egyházakat és zárdákat emeljek, épugy a római pápától azon jogot is nyertem, hogy az egyházakat tetszésem szerint kiváltságokkal és szabadalmakkal felruházzam.« Ugyan ő a pécsváradi apátság számára 1015-ben és a zalavári convent részére 1019-ben kiállított alapítóleveleiben ismételten hivatkozik az apostoli szentszék beleegyezésére és jóváhagyására, miáltal eléggé értésünkre adja, hogy az egyházak és zárdák alapítására és egyházi szabadalmakkal való felruházására Rómától nyerte hatalmát.

Ez időtől fogva Magyarországon az állam és uralkodó vallás a róm. katholikus; őseink több századon át mind ezen vallást követték. A magyar egyház és állam oly szorosan egyesült, hogy a collegiale és territoriale rendszer összeforrva uralkodott az egyház ügyei fölött. Az állam az egyházi törvényeket befogadta, a zsinati határozatokat világi törvény erejével látta el. Sz. István utóbb több mint királyi fényt árasztott

---

[1]) Liber I. ad S. Emericum c. 2.

[2]) Inde etiam reges Augusti dicebantur, quia augebant Ecclesiam cap II.

[3]) De synodo diaec. lib. II., cap. 6. nr. 2.

ZENEAKADÉMIA
LISZT MÚZEUM

az egyházra. A laicusok kötelességét az egyház irányában megállapította és azok teljesítésére büntetéssel is szorította. Hogy mennyire tartotta a nagy király tiszteletben a kath. anyaszentegyházat, és hogy mennyire nem kivánta annak tekintélyét, állását, függetlenségét csorbítani, eléggé bizonyítékul szolgálnak intelmei és rendeletei, hol a II. könyvben mondja: hogy a püspököknek legyen hatalmuk az egyház ügyeit ellátni, igazgatni, kormányozni és elintézni a kánonok tekintélye szerint. »Mindenekelőtt parancsolom, javaslom és ajánlom neked fiam, hogyha a királyi koronát megbecsülni kivánod, az apostoli és katholikus hitet oly szorgalmasan őrizd meg, hogy az Isten által aládrendelteknek példája légy.« A legnagyobb gonddal s gyengédséggel ajánlja a róm. kath. hit nevelését, terjesztését. »Ami monarchiánkban, kedves fiam, még csak fiatal uj ültetvény a kath. hit; azért óvatosabb és gondosabb őrökre van szüksége, nehogy amit az isteni kegyelem végetlen könyörületességénél fogva nekünk érdemetleneknek adott, a te röstséged, hanyagságod és gondatlanságod miatt szétbomoljon és megsemmisüljön.«[1])

Az ügyetlen államférfiak szükkeblű kizárólagosságból ellenszegülnek a haladásnak, mivel félnek, hogy az a csak szokásból álló hatalmat megbuktatja; a nagy férfiu ellenben felismeri korát s nem hogy visszaijedne annak haladásától, hanem inkább felhasználja az ez általi segédeszközöket megszilárdítására azon épületnek, melynek alapját a mult veti meg, de melyet a jövő tiszteletben fog tartani. Sz. István belátta, hogy a papság, mely annyi jót eszközölt, a népek felett roppant szellemi hatalmat szerzett magának; de azért nem hogy gyanuba vette volna, hanem legalkalmasabbnak találta czéljainak: a művelődés s egyesítés elő-

---

[1]) Liber S. Stephani de Morum Institutione, cap. I., II.: Endlicher Monumenta Arpadiana 301—2. l. Inprimis praecipio, consilior suadeo fili carissime, si regalem cupis honestare coronam, ut fidem apostolicam et catholicam tali diligentia et custodia conserves, ut omnibus tibi a Deo subiectis exemplum sis, — hic in nostra monarchia adhuc quasi iuvenis et novella praedicatur, atque ideo caucioribus evidencioribus eget custodibus, ne bonum, quod divina clemencia per suam immensam misericordiam nobis concessit immeritis, per tuam desidiam et pigriciam et negligenciam destruatur et annihiletur.

ZENEAKADÉMIA
LISZT MÚZEUM

modítására nevelte annak befolyását és — a magyar főpapságot az országban első renddé emelte, hogy a hazának és trónnak rendíthetlen oszlopokat emeljen, — amiben soha nem is csalódott sem ő, sem utódai. Még megkoronáztatása után sem bizhatott feltétlenül a nemzetségfőkben; azért, hogy terveit kivihesse, a főpapságnak túlsulyt biztosított. A papságnak már hivatása, erkölcsi és értelmi műveltségénél fogva kellett a legnagyobb befolyást adni. »A királyi trónt a főpapok rendje ékesíti,« — igy szól Imre herczeghez. A főpapok ekként irányadók lettek a király családjában, s főrészök volt a közigazgatásban. Ők voltak az állam tolmácsai és tollvivői. Külhatalmaknál a királyi tisztet (Asztrik) többnyire csakis egyházi férfiak teljesítették, midőn a világi közegek akár megbizhatóság hiányában, akár tudatlanságuknál fogva nem voltak használhatók, a főpapságnak kellett az egyház ügyeit vezetni. A törvényhozásban főrészök volt, s a törvény elfogadtatása főleg az ő beleegyezésöktől függött.[1]) Ezt bizonyítani, midőn még napjainkban is kiváló részt vesznek a törvényhozásban, feleslegesnek találjuk. »A királyi trónt a püspökök rendje ékesíti, úgy vigyázz reájok, mint szemed fényére; ha azok ugy vigyáznak te reád, biztosan fogsz haladni.«[2]) Meg volt győződve, hogy mindaddig erősen áll trónja, hatalmas lesz az ország, mig a papság a népben jó érzelmet, a lelkesedést és kötelességérzetet a trón és haza iránt fentartja.

Sz. István a koronázás után a birtokviszonyt is rendezte. Eddig a nemzetség együttesen birta azon földet, melyen megtelepedett; István a birtokot egyénivé változtatta, ugy, hogy a birtoklott földrész minden nemzetség- és családfőnek sajátja lett.[3]) Nevezetes mozzanat ez annyiban, amennyiben sz. István az általa alapított egyházaknak és főpapoknak is sajátsági jogot adott azon

---

[1]) Cum universis Regni sui Pontificibus et Abbatibus nec non cunctis Optimatibus sancitas fuisse leges. Sz. László törv. I. c. 37.

[2]) Lib. I. c. III.

[3]) Consensimus igitur peticioni tocius senatus, ut unusquisque propriorum simul et donorum regis dominetur, dum vivit excepto, quod ad episcopatum pertinet et comitatum — ac post eius obitum filii simili domino succedant. Lib. II. Decret. S. Stephani. Endlichernél 321. l. Árpádkori Ujokmánytár I. 12. l.

ZENEAKADÉMIA
LISZT MÚZEUM

javakra nézve, melyekkel őket megajándékozta; ugyanazon jogalapon birták és birják az egyházak és püspökeink birtokaikat, mint a világi főrendek. A viszonyt, a mely a főpapság és állam között a földbirtok folytán keletkezett, találóan irja le Lányi: A magyar királyok s utódaik, főurak és nemesek által alapíttatván, földi javakkal bővíttetvén, a magyar egyháznak főpapsága e hon fiaiból szemeltetvén ki, világos, hogy, álladalmi helyzetét tekintve, jobbágyi kapcsok köték össze azt a magyar szent koronával; melynek karai és rendei között helyet és kitüntető rangot foglaltak el. Másrészről a polgári álladalommal nagyobb-kiterjedésü társadalom, a ker. egyháznak tagjai lévén, egyszersmind másnemü kötelmek körébe is tartozott. Mi a ker. nagy családban az egyházat az állammal bensőleg és eredeti hatóság különzés veszélyével összeforrasztotta, volt az egyháznak földi javakkal való gazdagítása és a világi állam rendei közé fogadása. Gyökereivel az egyházban állapodott meg a jószágos főpap, de törzsével s ágaival a világi hatóságba nőtt.[1])

Ezen időponttól kezdve teljes szabadsággal jószágot szerezhettek és birhattak az egyház nagyobb, egyházak és egyes kegyes nyilvános alapítványok.[2]) Felruháztattak a nemesi birtoklás előnyeivel; sőt egyházi javak, ha a koronára visszaszállottak, ezen kiváltsággal birtak, hogy más mint egyházi czélokra nem is fordíttathattak.[3]) Az egyház igy Magyorországon birtoklási joggal birt mindjárt kezdetben s igy jogalanynak ismertetett el. Sz. István fejedelmileg meg is ajándékozta az egyházakat és püspökségeket. Az 1200-ban született Tamás, spalatói főesperes sz. Istvánnak egyházi alapításait a következő megjegyzésekkel kisérte: A magyaroknak első királya István a keresztény hit tiszteletének gyarapítására ügyekezvén, egész országát püspökségekkel, monostorokkal és templomokkal oly nemesen rendezte és bőségesen javadalmazta, hogy az egyház állapota az egész világon jobban és

---

[1]) Lányi Károly Magyar Egyháztörténelme, átd. Knauz N. I. 408—9. l.

[2]) Frank: Az osztó-igazság törvénye Magyarországon I. 204. l.

[3]) U. o. 208. l.

ZENEAKADÉMIA LISZT MÚZEUM

méltóbban alig virul.[1]) Sz. István életiratai kifogyhatatlanok az ő bőkezüsége részletezésében.

A kereszténység Magyarországban felülről lefelé terjedt, — a magyarokat saját királyuk téritette meg. De azért a kereszténység hatásait a nemzet minden rétegének kellett csakhamar éreznie; mert rövid idő mulva átalakitotta a nép zömét. A pogány hit csalódásokban ringatta a nemzetet, mely rendeltetését igy hirdette: »Mi a nagy Isten boszuja vagyunk, kiket rátok ostorokul bocsátott; mert kezeitekbe akkor esünk és veszünk el, mikor titeket üldözni megszününk.« E képzelt rendeltetésnek megfelelőleg mondja Kézai a magyarokról: Ez a nemzet, mig pogányságban élt, kegyetlen üldözője volt a kereszténységnek. Mindez a kereszténység befogadása által megszünt, midőn a felebaráti szeretet lőn hirdetve. A pogány ősök külföldön szedett zsákmányokból gazdagodtak, a keresztény magyarok békefoglalkozásokat üztek.

Emlitettük, hogy a koronázás után való viszonyokat a Sylvester-féle bullán, sz. István törvénykönyvén kivül még megvilágitják a frank kirá[illegible]ságban fennállott viszonyok. Erre mi inkább csak figyelmeztetni akarunk, mint a sz. István korának történelmi kutforrására, mert sz. István intézkedéseiben sokat megfejtenek, — sokat tisztáznak, — s azért a szives olvasót Nagy-Károly századának tanulmányozására kell utalnunk.

Szent István egyházi szervezése ezek szerint, részben a korabeli Német- vagy Franciaországot, részben ezen országoknak a nagy frank monarchia idejében fennállott intézményeit utánozta. Ugyane kettős irány található fel a világi szervezésben is. Ahol a földbirtok s a lakosság legnagyobb részének állapotáról van szó, teljes különbséggel találkozunk; midőn pedig a kormányzó és törvényalkotó hatalom gyakorlásának feltételei forognak fenn, két-három századdal előbbi idő, a Capitularék korszaka ujul meg. Nem öntudatlan, hanem a dolog természetéből folyó utánzás ez: »Utánoztuk a régi és mostani uralkodókat«, — mondja határozottan István törvényeinek bevezetése.[2])

---

[1]) Kerékgyártó Árpád: A művelődés fejlődése Magyarországon. I. köt. 422. l.

[2]) Antiquos et modernos imitantes Augustos — . . .

ZENEAKADÉMIA
LISZT MÚZEUM

Hogy sz. István, egyházi tekintetben ép úgy, mint politikailag, sokat átvett a frank intézményekből, tagadnunk nem lehet. [1]) Ilyenek: a koronázási szertartás, a főpapság elsőrendisége, a nádori hivatal, a vármegye-intézmény stb. Külföldi források szerint szent István III. Ottó és II. Henrik császár serkentésére tett ujitásokat. Nem ezekre czélzott-e István, midőn törvénye bevezetésében mondja: Mi is a régi és mostani uralkodókat követvén ... Hartvik szerint a külföldi főpapok tanácsából szervezte az országot. Krónikáink szerint Hunt és Paznan lovagok segélyével emelkedett a királyi székbe. Az ujkoriak szerint: István nevelője Deodat gróf-, Asztrik érsek- és Gellért csanádi püspöknek volt reá befolyása az uj rendszer életbeléptetésére. A német gyarmatosokról bizonyos, hogy honi törvényeiket átültették. Legujabban Pauler Gyula [2]) tulságosan hangsulyozza sz. Istvánnak »utánzását«, — s épen oly erősen és annyira kiemeli a frank viszonyokat; e mellett teljesen kétségbevonja sz. István alkotó erejét, sőt minden nimbustól megfosztani igyekszik. [3]) Sz. Istvánnak előtte csak három érdeme van: a magyar monarchiának, melyet már Gejcsa alapított [4]), megadta külső, keresztény formáját. Szervezte a királyi birtokokat a vármegyékben, és elismerte, oltalmazta a magán tulajdont, a földbirtokot illetőleg. — Hogy nagy hasonlatosság van sz. István

[1]) Századok. 1879. I. II. füz,

[2]) V. ö. Georgii Bartal de Beleháza Commentariorum libri XV. tom. I. pag. 202—4. »cui (sc. Carolo M.) non imitatione et disciplina, quam natura; nec similis modo, sed sic penitus par erat, ut unum qui noscit, noscat utrumque«, — mondja sz. Istvánról.

[3]) Csudálatos, hogy a történetirás mai napjaiban sz. István a botránykő, melyen az irók tárgyilagossága elbukik; egyik magyarázata valószinüleg az lesz, mert protestans atyánkfiai foglalkoznak most a történelemmel, — s sz. Istvánnal nem tudnak megbarátkozni semmi szin alatt, mert intelmeiben, törvénykönyvében: a kath. apostoli hit kifejezés olvasható; ez bizony kissé boszantó, annál is inkább, mert interpolalt helynek sem minősíthető, mert a reformatió előtt való időben készült hártyán is igy áll. Azért alapíttatja az egyik Magyarországot Árpáddal, — a másik Gejcsával — s igy tovább. Hogy Gejcsa törekedett átalakítani a régi szerkezetet, mutatja nemzetünk fejlődési állapota, melyben azt sz. István találta, — de hogy ez nem sikerült neki, — és István végzett mindent, — összes történeti emlékeink egyhangulag bizonyítják.

[4]) Sz. István alkotmánya (akad. székfoglaló beszéd.) Századok. 1879. II. füzet 119. l.

ZENEAKADÉMIA LISZT MÚZEUM

törvényei — s a frank capitularék között, — nem tagadjuk, — s nem is csodálkozunk rajta. Elmondotta ezt már Batthyány, és ezen pont megvilágitására egész fejezetet szentel. [1])

A 14—16., 18., 22., 25—28., 30., 32., 35. czikkelyek nyilván a frank capitularékból kölcsönözvék. Figyelembe kell azonban vennünk, hogy ezen czikkelyek mind az egyház és állam közötti viszonyt tárgyalják, az alattvalóknak az egyház iránti kötelességeiről szólanak [2]), s épen ezen okból, amint sz. István a magyar nemzetet kereszténynyé tette, uj viszonyok jöttek létre az állam és egyház, az alattvalók és a király és az egyház között. De ezen uj viszonyok megállapitása nem függött szent István kénye-kedvétől, mert azok az ujonan megtért népekével közösek s igy megállapitottak voltak. Szent István tehát ezen megállapitott viszonyokat szabályozó törvényeket és intézményeket, ahol azok legjobb kifejezésre jutottak, a frankoktól átvette — s teljes joggal, mert e téren ujat nem igen alkothatott volna sem rendkivüli tehetsége-, sem a legjobb akaratával. Mi ebben sz. István rendkivüli bölcseségét vagyunk inkább hajlandók látni. — Egyébként, ha utánzó volt is, irtaiizó volt minden nagy fejedelmünk és férfiúnk; utánzó volt Hunyadi Mátyás épen ugy, mint Széchenyi István. Sz. István utánzata soha sem tagadta meg a magyar szellemet; meg kell védenünk sz. Istvánt Pauler Gyulának még azon szavai ellen, midőn sz. István utánzásáról határozottan kimondja, hogy az »szolgai« volt. A szolgai utánzás nem abban áll, ha valaki egy egész törvénykönyvből, a nemzetének megfelelő egynehány czikkelyt átvesz, hanem abban, ha, tekintet nélkül nemzetének sajátos szellemére, az intézmények, törvények egész sorozatát minden válogatás és itélet nélkül átveszi. Mondhatja-e ezt valaki sz. Istvánról? Határozottan állithatjuk, hogy nem. Hol található sz. István törvényei között a tüz- és vizpróba, mely DCCCIII. capitulare II. fejezetében van? Hol a párbajról szóló? holott ugyanazon capitulare IV. fejezetében van; hol a házasság-

---

[1]) Leges Ecclesiasticae Regni Hungariae I, 55. l.

[2]) Dishonoratio Ecclesiae. Qui injuste agit contra orfanos et viduas. Contra pauperinas, qui se ipsas defendere non possunt. Qui raptum facit, qui incendium facit, — qui infrangit alterius sepem, aut portam aut casam; épen ezen pontokról intézkedik sz. István is törvényeiben.

ZENEAKADÉMIA
LISZT MÚZEUM

nak felbontásáról a házasságtörés esetében? mikről az DCCLIII. capit. I. fejezete beszél. Felhozhatnánk még akárhányat, — de nem folytatjuk.

Királyaink a XI. században nagyszámu intézményeket vettek át a németektől és különösen a frankok-, bajorok-, angoloktól, de ezeket nem szolgailag fogadták be, hanem a nemzet szelleméhez idomították, — irja Kerékgyártó Árpád. [1])

Bármiként vélekedjenek azok, kik sz. István alkotásait kicsinyelni akarják: az 1000-ik év a magyarok uj alkotmányának örökre nevezetes éve marad. Nem mondjuk mi sem, hogy az alkotmány, a viszonyok, melyek létrejöttek, minden ízökben újak; — sz. István az etelközi szerződés alapján állott, s a frankok- és németektől sokat kölcsönzött, — segédeszközei tehát az 1000-ik év előtt léteztek. De maga a magyarok alkotmánya uj és sz. Istvánnak köszönhető, mert ő hozta be, — léptette életbe s fejlesztette ki rendszeresen. Tudjuk mi is, hogy Gejcsa sokat változtatott a régi szerkezeten, — de ezen változást a nemzetbe öntudatosan átvinni nem volt képes, — s különösen egyházi tekintetben bátran állithatjuk, hogy sz. Istvánnak köszönhetjük az egész változást. Megerősiti ezt e szakasz elején idézett Hartvik, amidőn mondja, hogy sz. István örök szövetséget kötött a magyarokkal, — ez tehát uj alkotmány, — s nem Gejcsáé. A népek államéletök kezdetén csakis annak alapelveit szokták megállapitani, melyeknek rendszerbe füzése később az álladalmi és társadalmi viszonyok fejlődésével történik. [2])

Az egyháznak Magyarországban is, mint mindenütt, alapját az egyetemes egyház törvényei képezték, s az egyház nálunk is e közös alapon indult, fejlődött és virágzott; — de az egyetemes egyház belszervezete oly ismeretes, hogy azt mi itt fejtegetni feleslegesnek tartjuk, — feladatunk lévén a közös alapon kivül befolyással biró tényezők méltatása. [3])

---

[1]) A műveltség fejlődése Magyarországon. I. köt. 80.

[2]) Magyarország az Árpád királyoktól az ősiségnek megállapításáig. Hajnik Imre. Pest, 1867. 9. l.

[3]) Sz. István törvényhozásánál lesz alkalmunk megemlíteni, menynyiben vette figyelembe a nagy király az egyetemes egyháztörvényeit az ország és kereszténység megalapításánál.

ZENEAKADÉMIA
LISZT MÚZEUM

Ezek főbb vonásai ama nagyfontosságu átalakulásnak, melyet a kereszténység felvétele s a koronázás hazánkban létrehozott; itt csak általános áttekintést akartunk nyujtani az uj viszonyok fölött, az egyes intézmények bővebb kifejtése, amennyiben az egyháztörténelem keretébe esnek, a következő fejezetek feladata marad.

Sz. Istvánnak rendkivüli bölcsesége a kath. egyház megalapitásában, annak biztos fentartása, szabályozása, az állam és papság állásának s mellette a kath. klérus s az ez által vezetett nép hazafias hálája királyaink s nemzetünk iránt okozta, hogy évszázadokon át békében él az egyház a magyar állammal s nincsenek hazánk történelmében oly gyászos lapok, melyek az egyház, a papság és az állam közti kegyetlen vérengzések leirására volnának szánva, amit Theiner Ágoston oly őszintén és látszó örömmel megvall. [1])

---

[1]) Augustinus Theiner: Vetera Monumenta Hungariam Sacram illustrantia Romae. 1859. I. VI. l.: Nullum apud vos crudelissimi illius sacerdotium inter et imperium dissidii vestigium, quod Christi Vicariis in pluribus populis, qui si eorum ingenia et vires undequaque consideres cum inclyta Vestra gente Hungarica opibus, terrarum ambitu, virtute bellica, litterarum denique ac bonorum artium studiis et splendore praestanti, haud nequaquam comparari possunt sanguineis prope lacrymis saepe deflendum evenit.

ZENEAKADÉMIA
LISZT MÚZEUM

III.

A szent István által alapitott püspökségek.

A püspökségeket a koronázás előtt megalapitotta, a koronázás után csakhamar betöltötte. — Tiz püspökséget alapitott, beleszámitva az esztergomi érsekséget is. — Mely püspökségek tartoznak eme tizes számba, eldöntve biztosan maig sincsen. — Iróink véleménye e tárgyban. — Az alapitások a Dunántul tünnek fel először. — A többi részekben is csakhamar látunk alapitásokat. — A püspökségeket részint a nemzetségfőknél, részint oly helyeken állitja fel, hol ennek már régibb nyoma van. — Esztergomban, mert ez az ország fővárosa, érsekséget emel. — Szent István független egyházat alapitott, de azért ujabban a szláv irók a magyar egyház területének egy részét függő viszonyba akarják hozni a prágai püspökséggel. — Ezen irók megczáfolása. — Piligrin is elvesztette minden jogát az ország fölött. — A püspökségek alapitó-leveleit nem birjuk. — Két okmány mégis fenmaradt. — Horváth Mihály tagadja az alapitási oklevelek kiállitását már szent István korában. — Felhozott érvei nem sokat bizonyitanak. — A kiállitott oklevelek az idő viszontagságai alatt elvesztek. — Az egyes püspökségek eredeti határai. — Rövid megjegyzések a püspökségekhez. — Két püspökség alapitása vita tárgyát képezi.

A mily határozottan szólnak a püspöki székek felállitásáról emlékeink általában, épen oly kevés részletet tartalmaznak. Hogy szent István koronáztatása előtt megalapitotta a püspökségeket, élökön az esztergomi érsekséggel, s hogy a püspökségeket koronázása után csakhamar betöltötte, azt emlékeink közől bizonyitja maga a pápai bulla, melyben a felállitott püspökségek megemlittettek: »Ezért tehát dicső fiam, — igy szól a pápai levél, — mindazt, amit tőlünk és az apostoli széktől vártál, az esztergomi metropolitaságot és a többi püspökségeket, az Istennek és szent Péter és Pál apostolainak hatalmából és minmagunk áldásával örömest engedélyezzük és megadjuk.« — Hartvik pedig már meghatározza a püspökségek számát is: »Ezek után tartományait tiz püspökségre osztá, úgy, hogy az esztergomi egyház a római

ZENEAKADÉMIA
LISZT MÚZEUM

apostoli szék jóváhagyásából és megerősitéséből a többinek feje és oktató vezére lenne.« [1]) Ugyancsak Hartvik irja: »A királyi méltóság fényének elnyerése után... Magyarország püspökeivel és nagyjaival hozott törvényeket.« [2]) Szent Gellért életirata nyomán tudjuk, hogy szent István, az apostolok száma szerint, tizenkét püspökséget akart alapitani: »Rég szándékomban volt, hogy a tizenkét püspökséget, melyeket országomban felállitani elvégeztem vala, püspökökkel betöltsem: azonban ez eddig inkább mások akaratján mult, kiknek vezérök a sátán vala.« [3])

A legenda e helye elárulja, hogy szent István tényleg nem tudott minden püspökséget azonnal betölteni, mint ezt akarta volna. A külföldiek közől álljon itt Dittmár, a ki irja: »Az emlitett császár jóakarata- és buzditására a Henrik bajor vezér sógora Waic országában püspöki székeket állitván fel, koronát és áldást nyert.« [4])

A pannonhalmi oklevél Parochianus püspököt emlit, ki Katona szerint [5]) a veszprémi pöspök lehetett, tehát ekkor e püspökség már felállitva és betöltve volt.

Az időpontot, melyben szent István e püspökségeket alapitotta, elárulja a pannonhalmi apátság alapitó-levele, melyben irja, hogy mielőtt a sümegi vezért le nem győzte, püspökség nem volt Magyarországban, tehát 998 előtt nem alapitott egyet sem. 999-ben kellett alapitania és rendeznie a püspökségeket, mert már az 1000-ik évben Asztrikot a megerősitésért küldte Rómába. Hartvik és a nagyobb legenda VIII. fejezete a koronázás előtti időről szólva, irják, hogy szent István tiz püspökséget alapitott. Az időben és számban mindenesetre tévednek, mert azon tiz püspökség némelyike, melyeket mi szent István által alapitottaknak

---

[1]) Hartvik VIII. fej. Érdynél 12. l.

[2]) Hartvik X. fej. Érdynél 15. l.

[3]) Szent Gellért legendája XI. fej. Szabó Károly forditása 67. l.

[4]) Pertz: Monumenta Germ. Hist. III. köt. 784. l. Imperatoris autem praedicti gratia et hortatu gener Henrici Ducis Bavariorum Waic in regno suo episcopales cathedras faciens, coronam et benedictionem accepit.

[5]) Katona Hist. critica Regum Hungariae I. 68. l.

ZENEAKADÉMIA LISZT MÚZEUM

tartunk, csak a koronázás után, Gyula erdélyi, és Achtum bolgár fejedelem legyőzése után volt megalapitható, s tényleg csakis ekkor alapittatott meg, amint ezt például a csanádiról tudjuk. Hartvik és a nagyobb legendának irója itt anticipálással irtak tizes számot a koronázás előtti időről. Tiz püspökséget alapitott szent István, mint ezt Hartvik irja, és ebbe bele kell vennünk az esztergomi érsekséget is, amelyet némelyek Hartvik világos szövege daczára a tizenegyediknek vesznek.[1]) Ez adatot el kell fogadnunk, nincs jogunk kételkedni, csak azért, mert lehetséges, hogy szent István kevesebb püspökséget alapitott, és a püspökségek és apátságok abban keresének és találának méltóságot és érdemet, ha azt hitethették el magukkal, hogy szent Istvánnak alapitványai.[2])

Hartvik nyomán tehát bizonyos, hogy szent István tiz püspökséget alapitott, az esztergomi érsekséget is beleszámitva. Kollár Ádám a Hartvik-legenda idézett szavai után kezdi már: »Minthogy pedig most (1762.) két érsekséget, az esztergomit és kalocsait, meg tizenkét püspökséget találunk, a melyek közől a váczit I. Gejcsa, a zágrábit és nagyváradit I. László alapiták: kérdés, melyeket lehet szent István alapitásainak venni?[3]) Mióta Kollár

[1]) Pauler Gyula: Századok 1877. évf. VI. füz. 481. l. ezeket irja: »Én e szavakat: decem partitus episcopatus, oly világosaknak tartom, hogy nem igen értem, miként lehet azokból 11 püspökséget kiolvasni.« Mi ezen véleményhez csatlakozunk. Vannak, kik tizenegyet fogadnak el. Igy a római breviarium, sept. 2. Katona Historia Ducum 737. l. Lányi-Knauz Egyháztörténelem I. 300. l.

[2]) Hunfalvy Pál: Magyarország Ethnographiája. Budapest, 1876. 320. l. Pauler Gyula i. h. Turóczi László Ungaria cum suis Regibus, Tyrnaviae 1768. 149. l. igy ir: Existimo: denos tantummodo Episcopatus per sanctum Regem Stephanum fuisse constitutos atque erectos. Tria potissimum sunt, quae magnopere isthic fidem faciunt. Primum, quoniam praeter decem, censeri poterunt nulli, nisi perturbes ac convellas Reges, aetates, loca ac tempora. Alterum est: perpetua ac constans et quasi per manus tradita ab decem episcopatibus primi Regis pietate fundatis populi Ungarici opinio; aut potius sensus firmissimus ac veluti quaedam religiosa obstinatio. Ita namque nos nostris ex Parentibus audivimus; hi porro suis a progenitoribus acceperunt.... Harmadik érvét Hartvik ismert helyéből meriti.

[3]) Kollár Ádám: Historia Diplom. Juris Patron. 62. l.

ZENEAKADÉMIA LISZT MÚZEUM

e sorokat irta, több mint 120 év telt el, s a történetirás virágzásának meglehetős fokát érte el; de azért a kérdés tisztázottnak épen nem tekinthető. Mai iróink a hányan e kérdéssel foglalkoznak, ugyanannyiféleképen változtatnak a püspökségek alapitásának idején. Miután e kérdést mindaddig, mig az egyes egyházmegyék részletes kutatáson alapuló monographiáikat ki nem adják, a megoldáshoz eljuttatni nem igen lehet, azért nevesebb iróink véleményét soroljuk fel; végül ide kapcsolván saját nézetünket.

Az általunk idézett Kollár igy felel meg magának: Szent István alapitotta az esztergomit, kalocsait, egrit, pécsit, veszprémit, nyitrait, bácsit, gyulafehérvárit, csanádit, szerémit. [1]) Pray a zágrábi, boszniai és syrmiai püspökség kivételével, a többinek alapitását mind szent Istvánnak tulajdonitja. [2]) Katona ezt irja: A mi véleményünk szerint szent István a Dunántúl négy püspökséget alapitott: az esztergomit, győrit, veszprémit, pécsit; ugyanannyit a Duna és Tisza közt: a bácsit, kalocsait, váczit, egrit; kettőt a Tiszán túl: a csanádit és váradit; egyet pedig Erdélyben. [3]) Kollár József pedig: Esztergom, Kalocsa, Veszprém, Eger, Győr, Csanád, Vácz, Nagy-Várad, Erdély és Pécs. [4])

Az ujabb irók közől: Fessler ezeket tartja: Kalocsa,

---

[1]) Kollár Á.: Hist. Dipl. Jur. Patr. 62. l.

[2]) Specimen hierarch. hung. Posonii et Cassoviae M.D.C.C.L.XXVII. 1. Archiepiscopatus Strigoniensis, qui Divo Stephano primo Hungariae ut reliqui episcopatus, si Zagrabiensem et Syrmiensem demas, sua incunabula debet...

[3]) Katona: Historia Ducum 743.

[4]) Prolegom. in Hist. Episc. Quinqueeccl. 70. l.; I. Strigoniensis, II. Colocensis, III. Vesprimiensis, IV. Agriensis, V. Jauriniensis, VI. Morisanus, qui postea dictus est Chanadiensis. Restant quattuor ad numerum (10) implendum, adhiberi nequit Zagrabiensis, qui nimirum s. Ladislao regi natales suos debet. Minus vero Syrmiensis et Bosniensis, quorum prioris ferta est Andrea II. regnante origo, posterior quod Hungarorum ditio Bosniam tum haud amplecteretur, fundari a S. Stephano haud potuit. Episcopatus exordia ipso Colomanni decreto esse recentiora non immerito aestimamus.... Bacsiensis ante annum 1093. non exstitit X. Quinque ecclesiensis. Nam alius, qui pro his inferatur in numerum nullus est reliquus.

ZENEAKADÉMIA LISZT MÚZEUM

Bács, Győr, Veszprém, Pécs, Maros, Nagy-Várad, Erdély. [1]) Lányi 11 püspöksége a következő: Esztergom, Győr, Veszprém, Pécs, Vácz, Eger, Kalocsa, Bács, Csanád, Várad, Gyulafehérvár, Zágráb, Nyitra, Szerém, Bosnya, Milkó. [2]) Szabó Károly szerint: Esztergom, Kalocsa, Bács, Pécs, Győr, Veszprém és Eger iránt nincs véleménykülönbség; ezekhez sorozható, véleménye szerint, a nyitrai püspökség is. A nagyváradi és váczi püspökség felállitásának ideje vita tárgya. A gyulafehérvári és csanádi püspökségeket István alapitotta ugyan, de hiteles adatok szerint csak koronáztatása után. [3]) Horváth Mihály szerint: az esztergomi, kalocsai, veszprémi, pécsi, bácsi, győri, nagyváradi, egri, váczi, gyulafehérvári és az 1030 körül alapitott csanádi püspökség. [4]) Pauler Gyula a következőket tartja: Pécs, Veszprém, Győr, Kalocsa, Vácz, Esztergom, Eger, Nagy-Várad, Csanád és Erdély. [5]) Mátyás Flórián nem fogadja el a váczit. [6])

Mi a következőkben állapodunk meg: A Dunántúl Pécs, Veszprém, Győr; Dunáninnen: Kalocsa, Vácz, Esztergom, Bács; a tiszai részeken: Eger, Csanád, végre Erdély.

Amint a kereszténység maga, úgy szent Istvánnak alapitásai is a Dunántúl tünnek fel először. Csanád csak uralkodása utolsó részében kapja meg püspökét. Szent István utódjai is szent László előtt a Dunántúlra forditják szemeiket és alapitványukat; igy I. Endre Tihanyra, I. Béla Szegszárdra. A Dunántúl a püspöki székek bizonyára be is töltettek csakhamar, és cse-

---

[1]) Dr. I. A. Fessler: Die Geschichte der Ungarn. Leipzig, 1815. I. 370. l.

[2]) Lányi-Knauz: Egyháztörténelem. I. 299. l.

[3]) Szabó Károly: Magyar vezérek kora. 434. l.

[4]) Horváth Mihály: A kereszténység első százada Magyarországon. 182. l.

[5]) A magyarok megtelepedéséről. Századok, 1877. évf. 481. l.

[6]) Historiae Hungaricae fontes I. 181. Opinio hujus biographi (nagyobb legenda) de decem episcopatibus a rege Stephano institutis parum certa nititur coniectura. Nam ut Nitriensem mittamus, quem initio seculi XII. adhuc praeposituram fuisse constat inter eos 10 episcopatus connumerandus est cum Strigoniensi Vaciensis; praeter Strigoniensem vero etiam Varadiensis. Sed annales domestici illius Geizam I. huius S. Ladislaum conditorem fuisse perhibent.

ZENEAKADÉMIA LISZT MÚZEUM

kély kivétellel a többi vidéken is. Azért Bunyitay Vincze, véleményünk szerint, messze megy, midőn azon állitást koczkáztatja, hogy a 11 püspökségből, melyekre szent István az országot felosztotta, a XI. század első tizedében alig állt tényleg azoknak fele, a keleti részen pedig, az ugynevezett Tiszántúl, egy sem. [1]) Bunyitay ezen szavaival azon kivül, amit a püspökségek alapitásának idejére felhoztunk, ellenkezik Hartvik nyilt tanusága: »És miként diszesité az isteni tiszteletet, mi bőven és adakozólag gazdagitá a szerzetes gyülekezetekhez tartozó Isten szolgáit, azt a számos szentegyház csudálatra méltólag készittetett keresztjei és edényei vagy himzett készületei mai napig bizonyitják; főkép a veszprémi püspökség szentegyháza, melyet ő alapköveitől kezdve, minden, az isteniszolgálatra megkivántatókkal, aranynyal, ezüsttel, sokféle köntössel fényesen felkészite. Maga a király pedig azon püspökségeket, melyeket nem rég kezde alapitani, magát tudniillik az érsekséget, minden egyéb püspökséget és apátságot, miután mindegyik egyház megyéje terjedelmes körét kijelölte és igazgatását ügyes főpásztorra bizta.« [2]) Mindezt a koronázás után való időről irja Hartvik; ezen szavaiban a püspökségek felállitása, azoknak püspök-, templom- és egyházi javakkal ellátása nyilván ki van fejezve. Fel kell tehát tennünk, hogy szent István nem végzett félmunkát, hogy tervben megalapitotta a püspökségeket, de tényleg nem töltötte volna azokat be, csakhamar a koronázás után. Azok, kik az ellenkezőt állitják, nem veszik figyelembe szent István buzgalmát a hitterjesztésben, nem a térités természetszerü fejlődését és lefolyását, szent Istvánnak akadályokat nem ismerő törekvését, hogy a magyar egyház mennél előbb megkezdhesse teljes-erejü működését, mit a püspökségek tényleges felállitása nélkül gondolni sem lehet. Ha tehát szent István valamire akart menni a magyarok megtéritésében, úgy elsőben, amint csak tehette, a hierarchiát kellett felállitania; — megkoronázott keresztény királynak ennél előbbre való teendője nem lehetett. Ezen eljárást követi több, mint nyolczszáz év után maga az egyetemes

---

[1]) Bunyitay Vincze: A váradi püspökség története. I. 22. l.
[2]) Hartvik I. fej. Érdynél 15., 16. l.

ZENEAKADÉMIA
LISZT MÚZEUM

egyház feje, a pápa is napjainkban. Hogy honnan vette egyszerre ennyi püspökség alapításához szükséges anyagi eszközöket, később, midőn a papi birtokokról lesz szó, el fogjuk mondani.

A püspökségi székhelyeket részint a nemzetség-főknél, részint oly helyeken állította fel, hol azoknak régibb nyomai voltak. Ezen állítás helyességét nyomós érvekkel kimutatja Ipolyi Arnold, midőn irja: »A létező föntartásának ösztöne sem kisebb tényező a helytörténetben. A kereszténységet megilleti itt mindenek előtt azon dicsőség, hogy épen oly reményteljesen tekint a jövőbe, valamint kegyelettel viseltetik dicső multja iránt, mint szent hagyományainak hitbizományosa. Azon helyekhez, hol a vidéken először hangzott tanítása, hol első egyházai emelkedtek, gyakran a ledöntött bálvány és oltára helyén; sokszor a kivágott pogány szent fa tövében, vagy a szent kút és forrás mellett — mindig különös áhitattal vonzódott. Azon földet, hol első hittéritői áldozatúl estek, melyet vértanui verejtéke és vére megáztatott, kitünőleg megszentelte. És kiirtatott bár első ültetvénye az idő fergetegében tövestül, mire a sikernek csak parányi reménysugara pislogott elébe, visszatért megint azon helyre, ahonnan egyszermásszor is kiűzték, kiüldözték vagy épen kiirtották.

»Története folytonos tanuság arra, hogy országok és népek, birodalmak és fővárosok változása közt is az egyház rendesen többnyire megtartja hagyományos helyeit, mint anyaegyházait, valamint elűzve visszatér megint első telepeire. A magyar főegyház s az ország első püspökségei és monostorai mindjárt a legközelebbi és elégséges bizonyságok erre nézve. A magyar birodalomnak időnkint változó fővárosai és fejedelmi lakai mellett Esztergom mindig a főegyház maradt. Valamint például Angolhonban London mellett Canterbury. Azon helyen, hol a hagyomány szerint Szabáriában a nagynevü szent született, épül századok mulva is megint az első egyház és talán kétszer is egymásután; már Nagy Károly alatt ujra, és Gejcsa meg szent István alatt megint szent Márton Pannonhalmán lesz első és főmonostorrá. A keresztény elemekkel áthatott, egykor virágzó római gyarmatoknak s a szláv morvatérítő püspökségeknek még alig hült helyén emelkednek elő nevezetesebb püspökségeink és kolostoraink. Esztergom, Győr, Veszprém, Nyitra, Pécs, Szalavár, Zobor, Pécsvárad stb.

ZENEAKADÉMIA
LISZT MÚZEUM

Az esztergomi és pécsi bazilika aljában még a római őskeresztény katakombák is ott találhatók, jeléül, hogy nem csak a keresztény telep a régi helyeken alakul, de még az egyház is annyi század után az előbbinek helyébe épül. Valóban mondhatnók, hogy a magyar keresztény korban teljesedett II. Jenő pápa levelének, melyet már 826-ban az avar és szláv fejedelmekhez s azok térítő püspökeihez hazánkba intézett, azon óhajtása, melyben az egyház ama hagyományos elvét nyiltan kifejezi, hogy főleg Pannonia azon helyein állíttassanak fel, ha alkalmatosan történhetik, a püspökségek, ahol a régi egyházak nyomai az egykor létezett püspöki székekre mutatnak.«[1])

Szent Istvánnak egy második indító és vezérlő oka a székhelyek megválasztásában, a nemzet helyi viszonyaiban keresendő, s azért feltehető, sőt fel is kell tenni, hogy szent István a püspökségeket oda alapította, ahol lakosságot, jelesen magyar lakosságot talált. Azért fontos a megtelepedés kérdésében a felosztás, s úgy látszik, bizonyos rendszert, a kiterjedésre nézve bizonyos arányosságot észlelhetünk, mely csak később zavartatott meg oly területek hozzájárulásával, melyekre a püspökség alapításakor senki sem gondolt.

Esztergom ekkor az ország fővárosa volt[2]) s azért szent

---

[1]) Fejér Codex dipl. I. 158. Tekintetbe jött itt még egy más nevezetes adat is. Midőn Pilgrin lorchi püspök, nemzetünk ismeretes első térítői egyike tudósítja a pápát térítése eljárásáról és sikeréről, levelében a többi közt azon figyelemre méltó tényről értesülünk, hogy a hazánkba küldött mindennemü paptérítők életét és viseletét aszerint intézte el, amint e felől az angolok történetéből értesült. Valóban nevezetes nyom a magyar egyház és kereszténység történetére nézve, mely sokat megmagyaráz. A nem kevésbbé eszélyes, mint buzgó Pilgrin alig is találhatott volna kimeritőbb és gyakorlatibb utasítást, mint aminőt a nagy Gergely pápa által intézett angolszászok megtérítése és ennek története nyujt. Számtalan érdekes részleteiben, mint azokat Bida és a szász Homilia megirták, mindjárt elején azon nevezetes tényt olvassuk, hogy midőn az angolszászokhoz a térítők megérkezének, legelől is Canterburyban, az egykori keresztény brittek romban fekvő sz. Márton tiszteletére szentelt egyházat építék fel, Ethelbert király keresztény nejének, Bertha, Chaubert párisi keresztény fejedelem lányának segítsége által. Akár csak rólunk szólna az adat. Ipolyi Arnold: A Deák-monostori román basilika. Pest, 1860. 20—21. lap.

[2]) Kitünik ez Arnoldus Cronic. Slav. l. 3. cap. 29-ből: in civi-

ZENEAKADÉMIA
LISZT MÚZEUM

István az esztergomi püspökséget érsekségre emelte; kitünik ez Hartvik többször említett nyilatkozatából: »Az esztergomi egyház a római apostoli szék jóváhagyásából és megerősítéből a többinek feje és oktató vezére lenne.« Sylvester bullája: »Mindazt, amit tőlünk kivántál, koronát... az esztergomi metropolitaságot — örömest engedélyezzük.« Kétségtelenné teszi még IV. Béla két okmánya. Ezek egyike, mely 1239-ben kelt, igy szól: »Miután tudjuk, hogy az esztergomi szentegyház országunkban az elsőségi helyet tartja mind az apostoli szent széktől, mint szent István első királytól . . .« stb.[1]) A másikban pedig, mely 1256-ban kelt, igy szól: »Miután ugyanazon esztergomi egyház első alapítása óta egész Magyarország többi egyházai fölött áll, mivel valamennyi egyházak primása. . .« stb.[2])

Előbbi fejezetünkben már kifejtettük, hogy szent István független magyar egyházat alapított, s Sylvester pápa kizárólag ötőle függő, egyébként független egyházat erősített is meg. Mig Hartvik tanusága szerint szent István azt akarta, hogy az esztergomi érsekség a többinek feje és tanítója legyen, ép úgy akarta, hogy az egyház a magyarföldön senkitől a pápán kivül ne függjön. Felesleges volna e tételnél ujabban és tovább időzni, ha ezen, a magyar történelem által eléggé világos biztonságba helyezett tényt, ujabban is tekintélyes szláv irók meg nem támadnák. Igy a csehek hirneves történetirója Palacky,[3]) úgy a morváké Dudik[4]) és hazánkban Záborszky János.[5]) Ezen irók a magyar egyház területének egy részét minden áron függő viszonyba akarják hozni a prágai püspökséggel, és ezzel egyenesen azt állítják, hogy a katholikus egyház szent István korában, nem ugyanazon hatá-

---

tatem, quae Gran dicitur, quae Ungarorum est metropolis; az egykori Konrád salzburgi érsek nyilatkozatából: Usque Strigonium, qui metropolis regni est illius. Bartal Commentariorum libri XV. lib. I. pag. 173. Rogerius: Siralmas éneke 38. fej. Szabó K.: »S mivel Esztergom Magyarországon valamennyi városnál különb volt. . . .« stb.

[1]) Specimen Hier. I. 91. Pray.

[2]) U. o.

[3]) Geschichte von Böhmen. I. 221. 226. lap.

[4]) Geschichte Mährens II. 41. lap.

[5]) A »Matica« évkönyveiben: Mikor egyesíttetett a szláv föld Magyarországgal? — czimü czikkben.

ZENEAKADÉMIA
LISZT MÚZEUM

rokkal birt, mint jelenleg; ők a morva határokat s a pápai püspökséget egész Esztergomig terjesztik ki, és szent Istvánnak Adalbert által történt megkeresztelését a megyés püspököknek ténykedéseül tüntetik fel.

Mindháromnak állításaira csakhamar megjött a felelet; Palacky és Dudik véleményére válaszolt Knauz Nándor,[1] Botka Tivadar[2] és Szabó Károly;[3] Záborszky Jónást külön is czáfolja Szabó Károly.[4]

Lássuk most már, mire támaszkodnak a szláv irók?

A cseh irók a 973-ban alapított prágai püspökség alapitóleveléből akarják bebizonyítani, hogy ezen egyházmegye Felső-Magyarország nyugati részét, az általuk ugynevezett Slovakeit is magában foglalta, mely terület pedig valósággal Árpádtól fogva mai napig soha Magyarországtól elkülönítve nem volt s attól közjogilag is soha legkisebbé sem különbözött.[5] Azonban a prágai püspökség eredeti oklevele nem is létezik, és igy e kérdésre nézve az illető szláv tudósok csak IV. Henrik 1086-ban, több mint 100 év mulva kelt oklevélből kénytelenek okoskodni, melybe I. Ottó és VII. Benedek pápa alapító-levelének határkijelölése, állításuk szerint, szóról szóra át volna véve. Ugy de még IV. Henrik ezen levelét sem birjuk sem eredetiben, sem hiteles átiratban, hanem csak Kozma a prágai dekán krónikájába egész terjedelmében beigtatva.[6] Igy tehát volna elég alapos okunk ezen oklevelet egyszerüen kevésbbé hitelesnek venni; de nincs erre szükségünk. Fogadjuk el teljes-hitelünek és lássuk, mit mond. Ezen oklevél a

---

[1]) Lányi Egyháztörténelem I. 199. lap.

[2]) Tanulmány az esztergomi érseki egyházmegye elsőségi határairól és territoriumáról« — Magyar Sion 1864. 2. évf. 241. lap.

[3]) Szabó Károly, Magyar Vezérek kora. 382. lap.

[4]) »Igaz-e, hogy a Kárpátalji felföldet nem Árpád, hanem szent István foglalta el?« Századok 1868. évf. 281. és 475. lap, majd utóbb külön lenyomva: »Kisebb munkák« I. kötet 235—77. lap.

[5]) Szabó K. idézett értekezésében bebizonyította hiteles kútfőkből, hogy a felföldet Árpád hódította meg, s azon időponttól fogva mindig Magyarországhoz tartozott, — hogyan lehetett volna tehát szent István alatt az ország e tekintélyes része idegen püspökség alatt?

[6]) Cosmae Pragensis, Chronica Bohemorum. Pertz II. köt. 91—93. lap.

ZENEAKADÉMIA
LISZT MÚZEUM

prágai egyház határait kijelölve, miután Krakó városáról szólott, a határleirást igy folytatva: »Innen hozzáadva a magyar határokat (határszéleket) egész a hegyekig, melyeket Tatrinak hivnak, terjed ki.«[1]) Ezen szavak szerint a napfénynél világosabb, hogy a prágai egyházmegye ezen az oldalon épen a Tátra hegységig és igy csak hazánk határaiig terjed. A következő szavakból pedig: »Innen azon a részen, mely délnek néz, hozzáadva a morva vidéket egészen a Vág folyóig, s az erdőig, melynek neve Mure, és ugyanezen hegynek azon helyéig, mely Bajorországot határolja.«[2]) Palacky a Mure helyett Mudret ir, és azt Mátrává ferdíti s igy terjeszti ki a prágai püspökséget egészen hazánk szivéig, holott e hegy, mint maguk az idézett szavak bizonyítják, a morva és bajor föld közös határszélén feküdt.

Azonban arra, hogy csak ennyit is igaznak ismerhessünk, nem elég egy ily nagyon is kétes-eredetü és teljességgel nem hiteles oklevél néhány szava, hanem történeti tényekkel igazolható s döntő-hitelü bizonyságok kellenének. Azt hiszszük, hogy ezek után bátran kimondhatjuk itéletünket, hogy mindaz, amit az idézett szavakból Palacky vakmerően következtet és hirdet, s mit több ujabb szláv iró is utána mond, hogy t. i. a prágai egyházmegye 973-ban hazánkban a Dunáig és a Mátráig terjedt, s hogy II. Boleszláv cseh fejedelem, minthogy a cseh püspökség idegen állam határaira ki nem terjedhetett, a Kárpátok és Szudetek mindkét oldalán lakó szlávokon uralkodott; hogy Magyarországnak a Duna, Kárpátok és a Mátra között fekvő részét a vitéz Boleszláv az augsburgi csata után a magyar birodalomtól diadalmas hadjárat által elszakasztotta, nem egyéb hiú ábrándnál, ámító álmodozásnál.[3])

Miután láttuk, hogy a szláv irók saját oklevelökkel mit sem képesek bebizonyítani, fordítsuk figyelmünket e kérdés másik oldalára, s lássuk hazai okmányokból, hogy a kérdéses földterület

---

[1]) »Inde Ungarorum limitibus additis usque ad montes, quibus nomen est Tatri dilatata procedit.«

[2]) Inde in ea parte, quae meridiem respicit, addita regione Moraviae usque ad fluvium, cui nomen est Vág et ad mediam sylvam, cui nomen est Mure et eiusdem montis eadem parochia tendit, qua Bavaria limitatur.

[3]) Szabó Károly: Magyar Vezérek kora 383—5. lap.

ZENEAKADÉMIA
LISZT MÚZEUM

csakugyan szent István iddjében magyar birtok, s az esztergomi érseki megye területéhez tartozott.

Szent Istvánnak 1001-ben a pannonhalmi benczések számára kelt adomány-levelében a Vág néven akkor nevezett, utóbb Deákira átváltozott birtok, mely a Vág vize jobb partján feküdt, Magyarországhoz tartozott.[1])

Ugyancsak szent István a zobori apátságot Nyitra mellett megalapítván, annak a kérdéses földterületen többrendü jószágot adományozott, jelesen a Vág folyóban szigeteket, Trencsén- és Turóczban falukat, mi annak kétségtelen jele, hogy azok a szent király országához tartoztak.[2])

Szent István a Garam vizénél lovaggá üttetett, ugyanezen, a Garam mentében jószágokat is adományozott a sváb földről beköltözött Hunt lovag fiának, Bynnek, Bisz nevü falut.[3])

I. Gejcsa 1075-iki oklevele szerint a Vág, Nyitra és Zsitva, valamint a Garam folyók partjain számos jószág, erdőség, halastó és legelő ezen monostornak adományoztatott, mint megannyi régi birtoka a magyar koronának.[4])

Ezen okmányokból tehát világos, hogy ezen terület a magyar koronához tartozott. Most már csak arra kell emlékeinkből érveket felhoznunk, hogy ezen terület csakugyan az esztergomi érsekséghez, tehát a magyar egyházhoz tartozott.

Szent István király idejében éltek a kérdéses földterületen a lengyel földről bejött Zoërard és Benedek remeték, kik a zobori apátság alá vetvén magukat, a Vág folyó jobb partján a szkalkai kősziklák közt telepedtek, és miután az első természetes, a második pedig erőszakos halállal végezte be életét, a zobori apát akarata szerint a nyitrai templomban temettettek el. Szent Mór, ki Pannonhalmán nevelkedett, személyesen látta az ott megfordult Benedeket. Ime az összeköttetés a Vág mentén élő remete és a

---

[1]) Fejér, Codex dipl. I. 280. II. 110. lap. Super illa terra, quam Sanctus Stephanus nec non S. Ladislaus Rex in Sala super Vagum monasterio S. Martini contulerunt.

[2]) Fejér, Codex dipl. VII. 5. 84—90. VII. 4. 57—59. lap.

[3]) Fejér, Codex dipl. VII. 5. 102. lap.

[4]) Fejér, Codex dipl. I. 428—439. lap.

ZENEAKADÉMIA
LISZT MÚZEUM

zoborhegyi és pannonhalmi apátság közt, Mór pécsi püspök s a nyitrai templom között.

I. Gejcsa 1075-ben a Garam-Szent-Benedek apátságot ötven helység dézsmájával megajándékozta. Ezt csak az illető püspök vagy érsek beleegyeztével tehette, akinek megyéjében az illető kolostor feküdt, mely az illető püspököt vagy érseket ezért kártalanítani tartozott. És Gejcsa kihez fordult ez ügyben ? az esztergomi érsekhez.[1])

Ezen adatokból kétségtelenül kitünik, hogy az esztergomi egyház szent István király alatt már ugyanazon határokkal birt, melyeket utóbb évszázadokon át.[2])

Hogy szent István korában a délnyugati és nyugati rész hol Pilgrin papjai térítettek, szintén azonnal függetleníttetett, tagadhatatlanúl bizonyítja a győri püspökség felállítása, melyet hogy szent István alapított, eddig egy történetiró sem vonta kétségbe, s hogy határai kiterjedtek a mostani osztrák határig, bizonyitja már Hartvik is amplissimam assignans diocesim, e megye pedig csak dél- és éjszaknyugatnak terjedhetett erősen. — De harczolnak e mellett még belső okok is, hol Pilgrin a hittérítést ezen a részen oly örvendetes virágzásra emelte, mint ezt maga levelében említi, — s ami főleg a győri püspökség területére értendő, s hogy Pilgrin maga is püspökséget akart alapítani, — akkor minden kételyt kizár, miszerint szent István a győri püspökséget felállította, hogy igy az ország nyugati részét minden külbefolyás alól függetlenítse. Sürgős politikai okok is követelték mindezt. Nem volna-e a hitetlenséggel határos, hogy István, midőn a magyar hierarchia életbeléptetését megkezdte, s több püspökséget alapított, éber figyelmét épen az oly fontossá vált Dunántuli területre ne forditotta volna ?

Mindez, természetesen oly simán, mint ezt krónikáink és szent István életiratainak hallgatagságából következtetni lehetne,

---

[1]) Fejér Codex dipl. I. 439. lap. Habeat quinquaginta villas decimarum ; végül, praesente Ladislao germano meo charissimo, Nehemia Archiepiscopo Strigoniensi, quorum consensu et consilio statum.

[2]) V. ö. Botka Tiv. idézett értekezését, Magyar Sion 1864. 2. évf. 256—261. lap.

ZENEAKADÉMIA
LISZT MÚZEUM

nem ment. Bizonyosan követelték az első térítők jogaikat; de szent István ritka bölcseségével eltalálta itt is a legjobb utat; tervezetét, melyet mély egyházi érzékkel s nagy magyar állambölcseséggel állított össze, bemutatta Asztrik által a pápának. — Sylvester elfogadta, — Roma locuta — causa finita.

Azért hangsulyozta Asztrik Sylvester előtt István téritési működését, — hogy a német tendentia, a németek térítése kiszoríttassék, s a magyar egyházat a magyar király térítvén meg, — ne idegennek, — de neki legyen alávetve.

A püspökségek alapító-leveleit nem birjuk. Adott-e szent István alapitó-levelet egyáltalán, s melyeknek adott, most már nehezen eldönthető kérdés marad. Két ily okmány maradt fenn; sajnos, ezek is későbbi másolatban, az egyik a pécsi püspökség alapitó-levele, a másik a veszprémi püspökség adománylevele. E két okmány sem kerülte el, különösen Horváth Mihálynál[1]) a többiek közös sorsát, t. i. hitelök kétségbevonását.

A pécsi oklevelet legelőször Inchofer[2]) közölte a Levakovich Ráfáeltől kapott kéziratból; utóbb Koller[3]) a somogyi monostor 1404. évi folio-kéziratából s azóta többen. Horváth Mihály elveti az okmányt a következő okokból: mert benne határgrófok említtetnek, kik nálunk sohasem léteztek; továbbá a benne előforduló kifejezés miatt, hogy Pécsnek fog hivatni, holott István és környezete tudták, hogy ez régi neve a városnak; továbbá, hogy a végén pio regnante Stephano fordul elő. Horváth Mihály előtt már Schwartz Gottfried megtámadta, a többek között a keltezés helye miatt: Actum in civitate Iauryana, — holottt akkor Győrt latinul Geuru, Geverinum, — a németek pedig Rabanak nevezték. Schwartzot alaposan megczáfolta Koller.[4]) Horváth Mihály kifogásaira pedig, melyeket ő maga sem tartott eléggé döntőknek, a következőket hozhatjuk fel: határgrófok Magyarországon csakugyan nem voltak, de megfelelő intézmény létezett, — a diploma irója külföldi minta után irt, s igy külföldi

---

[1]) I. h. 182—4. l.
[2]) A mi kiadásunk I. kötet. 360. l. az 1009. évhez.
[3]) Historia Epp. Quinque-eccl. I. 62. lap.
[4]) I. h. 72—73. l.

ZENEAKADÉMIA
LISZT MÚZEUM

kifejezést használt; hogy Pécsnek fog neveztetni, (illetve Quinque-ecclesienus) megengedjük, hogy szent István előtt már Pécsnek hivatott; de miután a városnak több neve volt, szent István meghatározta, hogy ezentul állandó neve melyik legyen. A pio regnante Stephano kifejezésre csak azt jegyezzük meg, hogy a szövegen kivül és utána áll, tehát későbbi odajegyzés, a melylyel valaki ez oklevelet egyéb diplomáktól megkülönböztetni akarta. Egyébként álljon itt az oklevél Horváth Mihály fordításában; a jegyzet alatt közöljük [1]) azt teljes szövegében, melyet Kollertől veszünk át a már idézett helyről, elhagyva jegyzeteit.

»A Szentháromság és osztatlan egység nevében. István Magyarország királya. Tudtára adjuk minden élő és jövendő hiveinknek, hogy mi a szentséges és apostoli ur megegyeztével s követe Azo püspök és mások, valamennyi hiveink, püspökeink, határgrófjaink, ispánjaink s egyéb kisebb személyeink jelenlétében egy püspökség felállítását határoztuk el, mely Pécsnek fog neveztetni, az Isten és minden szentjeinek tiszteletére, Bonipertet tévén ott

---

[1]) In nomine sancte trinitatis et individue vnitatis Stephanus Hungarie rex. Nouerint omnes fideles nostri presentes scilicet et futuri qualiter nos cum consensu Sanctissimi Apostolici et in presencia eius nuncii Azonis Episcopi, et aliorum omnium nostrorum fidelium Episcoporum, Marchyonum, Comitum nec non minorum quoque personarum, electionem Episcopatus qui vocabitur Quinque-ecclesiensis, statuimus in honore dei, et Omnium Sanctorum Boniperto ibi Episcopo facto priuilegys terminisque ordinauimus, et confirmauimus. Primum terminum Zemogny viculum, usque ad Thapeon vicum posuimus, secundum Ozora, donec perveniatur ad aliam aquam, que Lupa nuncupatur. Tertium Kopus vsque ad Almas aquam. Quartum vt dicitur Kwarok sicut incipiens a Danobyo super Zauum fluuium terminatur. Et ut hec nostra ingenuitas auctoritatis stabilis et inconvulsa permaneat, hanc Cartam inde conscriptam Sigilli nostri impressione insigniri jussimus. Signum Stephani regis Hungarie, quos terminos si quis violare presumserit. In posterum, componat centum libras auri optimi, medium Camere nostre, ac medium prefato Episcopatui ac Rectori eius. Et ut plus diuine Ire occursum paueat sciat se addeo patre et filio et spiritui sancto- et gloriosa dei genitrice maria et a sancto Petro Apostolo in cuius honore supramemoratus constructus est Episcopatus, perpetuo anathemate dampnandum et ante tribunal Christi racionem rediturum. Datum decimo Kalendas Septembris Indiccione Septima, Anno incarnationis domini Millesimo Nono, pio Stephano regnante Anno nono Actum in ciuitate Jauryana.

ZENEAKADÉMIA
LISZT MÚZEUM

püspöknek s kiváltságokkal és határokkal látván el és erősítvén meg.« — Az oklevél itt a püspökség határait számlálja el, száz font arany büntetést szab az azokat megsértőre.

A második okmányban szent István a veszprémi püspökségnek adományozta több falu és egyéb birtokkal Veszprém, Fehérvár, Kortó és Visegrád városokat. Ez okmány Schier Xistus remete kéziratában fordult elő, s utána közli Róka a veszprémi püspökök életében.[1]) Ezen adománylevéllel nem foglalkoznánk bővebben, ha Horváth M. ezen a helyen a püspökségnek adott okleveleket egyáltalán ki nem zárná; amit ő felhoz[2]) az alapító-oklevelek létezése ellen, miszerint sem szent István, sem a püspökségek részéről ok sem forgott fenn, hogy oklevéllel támogassák birtok-jogaikat, — az ő szellemes combinatiojának kell betudnunk. A jelen okmányról azt mondja, hogy a későbbi korból származik, midőn a birtok-viszonyok már bonyolódván, szükségessé, vagy legalább hasznossá vált a birtokokat oklevelekkel is biztosítani élvezőiknek, minélfogva ezen okmányok épen e birtok biztositása végett készültek.

Mi is azt állitjuk, hogy ezen czélból készültek és pedig akkor, midőn épen oly nagy szükség volt reájok, mint utóbb, t. i. szent István idejében. Püspökségekre felosztani az országot, apátságokat alapítani, azokat fejedelmi birtokokkal, falvakkal, városokkal megajándékozni, — minden sor irás nélkül, oly állapotra mutat, mely a magyarok bejövetelekor lehetséges volt; de szent István idejében, eltekintve a magyaroknak ekkor már előrehaladott műveltségétől, az idegen olasz, német és franczia műveltséggel biró papokból lett magyar püspökök a hazájokban virágzó diplomatikának gyakorlati becsét jól ismerték és igy teljes lehetetlen volt, hogy a diplomatika mindjárt kezdetben ne kezdette volna meg működését hazánkban. A pápa bullája, másik levele, s Ásztrik sem maradhatott a puszta szónál római követsége alkalmával; ezek mind a diplomák létezése mellett bizonyítanak. Azt

---

[1]) Vitae Vesprimiensium Praesulum scriptore Joanne Róka, Posonii, 1779. 10. l. Hosszusága miatt nem közöljük, egyébként is nem oly fontos, mint az alapitó-levelek.

[2]) Horváth M. A kereszténység első százada Magyarországban. 186. l.

ZENEAKADÉMIA LISZT MÚZEUM

megengedjük s a fejlődő viszonyoknak meg is felelő, hogy a részletes határkiigazitások későbbi királyok alatt történtek; de főbb pontjaiban annál inkább szükséges volt a birtoktömegnek mindjárt az adományozáskor való feltüntetése. Hozzájárult, hogy szent István a koronázás után a birtokot egyedivé tette, — mit egy történetirónk sem tagad.

Hogy ekkoron már nálunk a levelezés és okirat-kiállitás el volt terjedve, kitünik Hartvikból: »Mivel Krisztus hiveinek tanácsára vala szüksége, szándékát mindenfelé küldött hirnökök és levelek által hirdeté.« [1]) Koronázása után milyen életű s bölcseségű férfiú volt, hozott törvényei (decretum) bizonyitják, melyekben mindenik vétségnek hathatós ellenszert rendele. Hogy pedig megmutassa, mennyire kedveli a békeséget, melylyel Krisztus egyesité a világot, aláirásával és igy utódainak maradandó szövetségül ezeket határozá stb. [2])

Egyébként, mit szólna Horváth M. szent Lászlónak 1093-ban a pécsi egyházmegye határait rendező okiratának következő helyéhez: »Szent István az első és szent királynak ezen egyház részére adott okmányok iratai- és pecséteiből meggyőződve...« stb. ezek alapján irja ujra körül a megye határait. [3]) Nyiltan ki van itt mondva, hogy a pécsi egyházmegye számára szent István okmányokat állitott ki. Ha egy püspökségnek volt oklevele, miért nem a többinek is? — A másik ok, melyet Horváth M. felhoz, épen tarthatlan. Azt irja: »Azon papokat és szerzeteseket, kiket jobbára a vallás iránt való lángoló buzgóság hozott be, vagy inditott a benszülöttek közől az egyházi szolgálatra, szent hivatásuk annyira igénybe vette, hogy a földiekre való aggodalmasabb gondoskodásra sem hajlamok, sem idejök nem volt. A hit és egyház e szerény és nélkülözni szokott, inkább a vértanúságra, mintsem a földi javak birtokára vágyódó munkásairól fel sem tehető, hogy oly földies vágyak, oly világias

---

[1]) Vita S. Stephani, VII. fej. Érdynél 10. l.

[2]) U. o. X. fej. 15. l.

[3]) Fejér: Codex dipl. 481. l. Koller: Historia Eccl. Quinque cccl. I., 174...Primi ac sanctissimi regis Stephani eidem Ecclesiae concessorum instrumentorum scriptis et sigillis edocti, in unam eandemque sententiam conducti.....

ZENEAKADÉMIA LISZT MÚZEUM

törekvések töltötték volna el kebleiket, mint pl. a német egyháznak jobbára nagyuri családjából származott, kincsek s hatalom birtokára vágyódó főpapjairól már e korban tanuskodik a történelem. Épen nincs okunk csodálkozni a fölött, hogy mig Németországban oly aggodalmasan látjuk már e korban gondoskodni a főpapokat és szerzeteseket egyházi birtokuk biztositásáról, nálunk a papi és szerzetes világ ezen erkölcsi hangulatában . . . az apátságok és monostorok nem mutathatnak fel e korból alapitó leveleket.«

Amit itt Horváth Mihály a térito papok és szerzetesek önfeláldozó és önzetlen működéséről ir, szép sor és az igazságnak megfelelő; mindazonáltal tények ellen hiába való az érvelés; mert ha az akkori szerzetesek igénytelensége nem tudta megakadályozni, hogy a püspökségek, apátságok s kolostorok szent István által bőven megne ajándékoztassanak, akár kérték ők ezt, akár nem; miután tény, hogy csakugyan gazdag adományokat kaptak és elfogadtak; az oklevél miatt, mely ez adományokat kisérte, épen nem kellett szégyenkezniök. Azért, hogy az oklevelet elfogadták, épen nem esett csorba buzgóságukon és életszentségükön; mert az oklevél ezek után csak másodrendü kérdés. Egyébként is szent István az egyházakat s nem a személyeket akarta gazdagitani, a mint ez a pannonhalmi oklevél bevezetéséből kitünik: »Hiszszük és igazán tudjuk, hogy ha az istentiszteletre szentelt helyek hatóságát és tisztességét gyarapitjuk, az nemcsak emberi dicséretre, hanem isteni jutalomra is érdemes.« [1])

Ha a birtokokat ezen önzetlen munkások elfogadták, — miért ne fogadták volna el az oklevelet? S vajjon biztos alapon nyugodott-e a kath. egyház ekkor már Magyarországban, miszerint félni nem kellett volna, hogy a szent király halála után a birtokot tőlök elveszik? Hogy a szerzetesek nem értek rá anyagi gondokkal vesződni, — részben áll. Ma sem érnek rá; de minden rendnek vannak kijelölt egyénei, kik csakis ezzel bajlódnak, mig a többi egyéb, hivatásának megfelelő munkát végez; épiteni,

[1]) Credimus et uere scimus si locis diuino cultui mancipatis potestates atque honores adaugmentauerimus id non solum laude humana praedicandum, uerum diuina mercede remunerandum.

ZENEAKADÉMIA
LISZT MÚZEUM

irtani, festeni stb. hogyan értek volna reá Horváth Mihály szerint? Ezen érvekhez még hozzávehetjük a tudós Knauz N. megjegyzését az esztergomi érsekség alapitó levelének elveszéséről, — mely hatalmas, s ugyszólván döntő érvet alább az esztergomi megyénél hozzuk fel.

Mely időben készülhettek volna ez oklevelek, ha szent Istvánról nem tudták volna az utódok, hogy legalább néhányat adott ki, — ki vette volna azokat hiteleseknek?

Ezek után áttérünk az egyes megyékre, hogy azok határait kijelöljük s a püspökségről röviden szóljunk.[1]) Az érsekséget saját királyi városában alapitotta szent István.

I. Az esztergomi érsekséget sz. István 999-ben alapitotta; kitünik ez mindazon érvekből, melyeket e fejezet elején a püspökségek alapitása mellett felhoztunk, s melyeket itt ismételnünk fölösleges. Igy tudták és vallották maguk az esztergomi káptalan visitátiója alkalmából 1397-ben. Maga a prépost és káptalan megegyezőleg és egyhangulag azt felelték, hogy a mennyire ők tudhatják, az esztergomi egyház szent István által alapittatott.[2]) — Alapitó levele nincs meg, ennek sorsát a tudós Knauz igy fejti meg: Miután szent Isván minden általa alapitott egyháznak adott alapitó levelet, azzal bizonyosan ellátta ezen főegyházat, az ő főalapitványát is. Hogy ennek nyomára még sem akadunk, azon senki ne csodálkozzék. István ugyanis ezen leveleket bizonyos zárt alakban adta ki, miként a veszprémvölgyi

---

[1]) Mindaddig, mig az egyes püspökségekről önálló, levéltári kutatáson alapuló monographiákat nem kapunk, sok vitás kérdés megoldhatlan, — sok kellőleg meg nem világitott, — s egyháztörténelmünk, különösen az első századoké, hézagos marad. A mit itt az egyes püspökségekről mondunk, azzal korántsem akarjuk a tárgyat kimeriteni; sőt ellenkezőleg csak annyit hozunk fel a kezeink közt lévő adatokból, mennyi a művelt olvasó igényét kielégitheti, munkánk kerete pedig megenged. Reményünk van, hogy a történetirás folytonos haladása az egyháztörténelmi kutatásokra is lesz befolyással. Mily szép volna, ha azon időpontra, midőn a magyar ezerévesnek mondja magát e földön, minden megye kiadná történetét!

[2]) »Ipsi Domini Praepositus et Capitulum concorditer et uno ore responderunt, quod sicuti ipsi scire possunt, ipsa ecclesia Strig. fundata fuit per St. Stephanum Regem Hungariae.

ZENEAKADÉMIA LISZT MÚZEUM

apáczákét. Valamint azonban az apáczák ezen levele zártan maradt Kálmán király idejéig s az egyháznak 1118—1189-ben történt elégése alkalmával elhamvadhattak, s igy nyom és hir nélkül elvesztek, mivel zárt alakban lévén, átirhatók nem voltak.[1]) Épen az alapitó oklevél hiányában nem lehet megnevezni a birtokokat, melyek tisztán szent István által adományoztattak, jóllehet egyszerű a következtetés, hogy a későbbi és a mai birtokok zömét szent István ajándékozta.

Még 979. előtt Gejcsa fölépitette az esztergomi várat, s szent István vértanú tiszteletére a templomot.[2]) A mellette lévő épületben született szent István.[3]) 998-ban emelte szent István a nagyobb egyházat Boldogasszony és szent Adalbert tiszteletére.[4])

Püspöki hatósága alá tartozott 12 vármegye egészen, kettő nagyobb részben. A Dunától a Tátráig és Maguráig, a Morvától Branyiczkóig terjedt. Alája tartoztak: Pozsony, Komárom, Nyitra (részben), Bars, Hont, Nógrád (részben), Árva, Thurócz, Liptó, Zólyom, Gömör, Torna, Szepes.[5])

---

[1]) Cum St. Stephanus omnibus a se fundatis ecclesiis litteras fundationales concesserit, procul dubio talibus etiam principem hanc Ecclesiam, principalem nempe fundationem suam, providerat. Si tamen earum nec vestigium ullibi appareat, nemo id miretur. Stephanus enim litteras has certa in forma clausa, quemadmodum Monialibus graecis de Valle Veszprémiensi edidit. Quemadmodum autem litterae hae, Monialibus concessae clausae servabantur ad tempora usque Colomanni Regis nec nisi litibus emergentibus a. 1109 aperte fuerunt; sic et litterae Ecclesiae Strigon. concessae necessitate aperiendi non emergente, clausae servari potuerunt ad tempora Emerici Regis atque in combussione Ecclesiae Strigon. intra a 1118—1189 incinerari, adeoque sine vola et vestigio perire, quia cum clause fuerint, transsumi non potuerunt. I. h. 34—35. l.

[2]) Knauz F.: Monumenta Eccl. Strig. I. nr. 1. 30. l., hol ez részletesen ki van mutatva.

[3]) In capella in qua natus fuit b. Stephanus. Fejér: X. II. 518—520. l.

[4]) Knauz: Monum. Eccl. Strig. nr. 5. 33. l.

[5]) Pauler Gyula azon véleményben van, hogy eredetileg nem volt ily roppant-terjedelmü a megye, csak a nagy rónára terjedt ki, mely Pozsonytól majdnem Esztergomig lenyúl. A Vág mentében talán felment a Trencsénig vagy Vág-Ujhelyig. A Nyitra völgyében Nyitrán felül Nagy-Tapolcsányig vagy Bajmócz- és Privigyéig. Garam völgyében valamivel fölebb Bars váránál; az Ipoly völgyében pedig valószinüleg a mai Nógrád

ZENEAKADÉMIA
LISZT MÚZEUM

Az esztergomi egyházmegye egész felvidéki részéről: Árva-, Thurócz-, Liptó-, Zólyom-, Felső-Gömör-, Tornáról a XI. században, de még a XII-ikben is egy oklevél sem szól; kolostorok, templomok nem emelkednek területükön, pedig e vidék nem szenvedte sem a tatár-, sem a törökdúlást, melyek a magyar Alföld történelmi emlékeit oly ritkává teszik. Ha valahol, itt kellett volna történeti emlékeknek fenmaradni. E vidékeknek nagyobb része még most is erdő; képzelni lehet, milyen volt az 800 évvel ezelőtt, — s ez talán sokat megmagyaráz. [1])

Az esztergomi érsekség és a többi püspökség irodalmát összegezve találjuk Lányi Magyar egyháztörténelmében. Mivel e mű megirása óta jelentékenyebb munka a bíboros-primás rendelete és bőkezűsége és Knauz Nándor minden dicséreten fölül álló tudományos buvárlata folytán létrejött: Monumenta Eccl. Strig. kivül ez irányban nem jelent meg, ez irodalmat nincs mivel utána pótolnunk, — átvenni pedig már terjedelménél fogva sem akarjuk, hanem a szives olvasót inkább az eredeti, hangyaszorgalommal gyüjtött felsoroláshoz utaljuk. [2])

II. Győr, alapitványlevele szintén hiányzik. A székesegyház Boldogasszony tiszteletére épittetett; az erről tanúskodó, legrégibb emlék az egyháznak jelenleg éjszaki oldalába illesztett rézkép az 1033-ik évet viseli [3]); a templomban a püspöki trón fölött levő freskón az 1001-ik év áll. A Dunáltúlnak népes magyar városa volt, s igy kétséget sem szenved, hogy sz. István ide püspökséget alapitott. Mint a pécsi püspökség alapitó-levele

---

belsejéig, melyek mind oly vidékek, hol vagy most is magyarok laknak, vagy csak ujabb időben tótosodtak el. Századok, 1877. VI. füz. 483—484. l. Ezzel szemben utaljuk az olvasót: Botka Tivadar jeles tanulmányára: Az esztergomi egyházmegye első határairól. Magyar Sion, 1846. évf. 240—261. l.

[1]) Hogy azonban ebből valaki ki ne magyarázza a felső vidéknek netán a prágai vagy olmützi egyházmegyéhez való tartozását, annak utjában áll Imre oklevele 1198-ból, mely szent István korabeli adományt emlit Szepesben. Cod. dipl. II. 324. l.

[2]) Lányi: Magyar egyháztörténelme. Knauz N. I. k. 302. és k. lapokon.

[3]) Ekkor készült el a székesegyház. Pray: Specimen Hierarchiae. I. 308. l.

ZENEAKADÉMIA LISZT MÚZEUM

végén áll, szent István 1009-ben Győrött volt — s a pécsi megye határait itt tüzte ki.

A Duna jobb partján a nagy rónaságon, mely átnyúlik a mai Ausztriába, s a Duna mentében bár mindig keskenyebbre szorulva felterjed Kremsig és Mauternig, s a melyen túl Mölk, Enns valószinüleg már csak stratégai pontok voltak a magyarok birtokában az első vezérek alatt, — feküdt a győri püspökség. Győr-, Sopron-, Moson-, Vasmegye és Komárom jó részét foglalta magában.

A győri püspöki megye alapitási idejét Károlyi Lőrincz scardonai püspök és nagyprépost a mult század első felében 1033-ra tette;[1]) ujabban Kovács Ignácz egy értekezésben 1001. évre teszi.[2]) Az időpont megállapitásánál támaszúl szolgál a veszprémi püspökség 1009-ben Győrött szent István által aláirott adománylevele Ezen évszám nem a győri püspökség alapitó éve egyszersmind, sőt a győri püspökség fennállását tételezi fel. Ugyanis, ha a pécsi és veszprémi püspökség 1009. előtt nem alapittatott, — s ha ekkor már a győri püspökség nem állott volna fenn, azt kellene állitanunk, hogy szent István egész Dunántúl egyetlenegy püspöki széket sem állitott volna fel. Ámde, hogyan egyeztethető meg e föltevés azon emlékekkel, melyek szerint épen ezen országrész kivánt mindenek előtt főpásztorokat, miután itt terjesztetett és alapittatott meg először a kereszténység? Az esztergomi érsekkel már 1001-ben, a pannonhalmi oklevél aláirásakor találkozunk, nem sietett-e akkor szent István a legszükségesebb helyekre püspököket is rendelni? Egyébként egy iró sem támadta még meg e püspökség eredetét, — s azért a bővebb bizonyitás fölöslegesnek tünik fel. A szent István által Győrött épitett kápolna- és székesegyháznak emléke megvan a pozsonyi káptalani levéltár egy okiratában.[3])

---

[1]) Speculum Jauriniensis Ecclesiae. Opus posthumum. Jaurini, 1747. p. t.

[2]) Magyar Sion, 1865. évfolyam, 161. l. A győri püspökség megalapitása.

[3]) Prima Ecclesia fundata erat Capella illa, quae habetur in Cimiterio Sancti Adalberti et vocatur Capella S. Abraham. Postmodum maiorem et Cathedralem ecclesiam in honorem B. Mariae Virginis inchoavit

ZENEAKADÉMIA LISZT MÚZEUM

III. Veszprém. Adomány-leveléről már szólottunk bővebben; székesegyháza az 1000. év táján épült; ezen egyházról irja Hartvik: »Mi bőven és adakozólag gazdagitá a szerzetes gyülekezetekhez tartozó Isten szolgáit, azt a számos szentegyház csudálatra-méltólag készittetett keresztjei s edényei, vagy himzett készületei mai napig bizonyitják, főkép a veszprémi püspökség szentegyháza, melyet ő alapköveitől kezdve minden az isteni szolgálatra megkivántatókkal, aranynyal, ezüsttel, sokféle köntössel fényesen felkészite.« [1]) Veszprém volt Koppány vágyainak egyik czélja, Gizella királyné különös előszeretetének és gondjainak tárgya. A székesegyházat, mint Hartvik szavaiból eléggé kitünik, Gizella épittette. Itt koronáztatott meg valószinüleg Gizella királyné, a mint ezt a legrégibb hagyomány és IV. Béla 1269-iki oklevele tanusitja. [2]) Ide temetkezett is, mint ezt Csete Antal bebizonyitotta. [3]) E püspökség birtoka minden birói hatóság alól fel volt mentve. Hogy ezen püspökség 1009. előtt létezett, elárulja szent István okmánya: [4]) »S hogy szent Mihály egyháza se maradjon üres kézzel, és hogy a parochianus püspök a dézmaszedésnél jogtalanságot és felpanaszolni valót ne szenvedjen, azért Curtet vagy máskép Cortont neki adtam.« [5])

Határai: Veszprém, Zala, Somogy, Fehér és Pilis vármegyékre terjedt ki. Visegrád a Duna mellett hozzátartozott. Első püspöke István volt, kinek neve az adomány-levélben előfordul.

---

b. Rex Stephanus Hungarorum apostolus vocatus, in qua fundavit Cathedram episcopalem cum 6 canonicis. Pozsonyi káptalani levéltár, XIII. 6. 12-ből. Közli Magyar Sion, 1863. évf. 793—4. l.

[1]) Hartvík: X. fej. Érdynél 15. 16. l. Ezen szavak Gizella királynéra vonatkoznak.

[2]) Fejér: Cod. dipl. IV. 3. p. 495: »Sicut ipsa Veszprimiensis Ecclesia praeceteris regni nostri Ecclesiis singularis privilegii praerogativa meruit obtinere: reginalem celsitudinem diademate insignire« . . .

[3]) Gizella királyné sirjáról. Pest, 1862. Exstruendam curavit B. Gizella conjux S. Stephani. Schematismus Cleri Veszpr. 1840.

[4]) Et ne adhuc Ecclesia S. Michaelis (a veszprémi) vacua esse videretur vel episcopus parochianus injurias quaerimoniasque in collectione decimarum pateretur: ei Curtem, quae vocatur Corton tradidi.

[5]) Fejér: Cod. dipl. I. 281. l.

ZENEAKADÉMIA
LISZT MÚZEUM

IV. Pécs. Quinque-Basilicae, — utóbb Quinque-Ecclesiae alapitó-, vagy határkiigazitó-leveléről már szólottunk. Temploma a római négyszögü várból átalakittatott, és szent Péter apostol tiszteletére szenteltetett fel. Temploma jelenleg restauratio alatt áll. Pécs már a magyarok bejövetele előtt létezett. Területe a mai Duna-Földvártól a Száváig, a magyar határig terjedt. A Dráva-Száva közti résznek keleti határa a Kőárok volt. Száva-Szent-Demeter a mai Mitrovitz és a régi Sirmium közelében; hozzá tartozott tehát a mai Tótországnak ama sik vidéke, melyet egy kis hegyhát Deákvár- és Vukovárral ketté szel, éjszakra esvén Eszék, délre a mai Vinkovcze. Nyugat felé meg sem állapitották a határt; vagy mert a pozsegai hegyek és a Dráva mocsárai lakatlanok voltak, vagy mert csak gyér tót népség tanyázott ott, a melylyel nem sokat gondoltak.[1]) Teljes monographiáját adja Koller: Historia Episcopatus Quinque-Ecclesiarum. Posonii, 1782.

V. Visegráddal majdnem szemben, a Duna tulsó oldalán kezdődött a váczi püspökség és Nógrádmegye eredeti magvát magában foglalva, a Cserháttól a kalocsai megyéig, a Dunától a Tiszáig terjedt. Sokan e püspökség alapitását I. Gejcsának tulajdonitják; de fel sem tehető, hogy sz. István oly és magyar vidékre, minőt a váczi egyházmegye elfoglalt, püspökséget ne rendelt volna, és már Pray felhozta ama körülményt, hogy I. Gejcsa, a ki véres polgárháboru után 1075-ben koronáztatott királylyá és még az évben alapitá a szent-benedeki kolostort, ez alapitó-levélben már emliti a váczi püspökség birtokait és hatá-

---

[1]) Abból, hogy Dezső kalocsai püspök 1093-ban a Kőárok mellett a pécsi határt háborgatta, világosnak tartja Pauler Gyula (Századok. 1877. évf. VI. füz. 482. l.) »A magyarok megtelepedéséről« irt czikkében, hogy a bácsi érsekségnek csak ezután kellett alapittatnia, s ez és a zágrábi volt ama két püspökség, melyeknek alapitását a legenda szent Lászlónak tulajdonitja. Azután igy folytatja: A kérdést, mely Kollernek annyi fejtörést okozott, Katona épen a Dezső-féle háborgatás tekintetbevételével, ellenkezőleg azzal, mit Historia Criticájában maga hirdetett, Historia Colocensis czimü művében szerencsésen megoldotta. Igen valószinü az is, mit egy másik, sokat vitatott kérdésről a szerémi horvát vagy byzanti uralomról mond: hogy azt csak a Szávántúli Szeremségre kell értenünk. Hist. Coloc. I. 9—16. l.

ZENEAKADÉMIA LISZT MÚZEUM

rait. [1]) Ez évben tehát a váczi püspökség már oly megállapitott határokkal birt, melyekre természetben is lehetett hivatkozni, — s alig hihető, hogy Gejcsa egy hetekkel, vagy néhány hónappal elébb alapitott megyéről szóljon a nélkül, hogy annak alapitását csak megemlitené. Gejcsa emelte a váczi Boldogasszony-templomot, s ebből eredt azon vélemény, mintha a püspökséget is ő alapitotta volna. [2]) »Hogy a váczi püspökség azok közől való, a melyeket szent István alapitott, a tudósoknak, kik a hazai dolgok és régi okmányok kutatásában hirnevesek lettek, határozott vélekedése. A tihanyi apátságnak I. Endrétől 1055-ben kiadott levelében Magyarország főpapjai között Clemens, a garammelléki apátságnak I. Gejcsától 1075-ben kiadott levelében Aaron olvasható aláirva.« Igy tartják ezt maguk a vácziak. [3])

VI. Eger délre messze lenyult a Tiszántúl, és Zarándmegye, a pankotai főesperesség, a mai Aradmegye egy része hozzá

---

[1]) Specimen Hierarchiae, I. 332. l. Ezzel szemben ugyan Kézaynál i. h. 118. l. olvassuk: Geisa Vacie quam fundasse dicitur, tumulatur. — Hogy ezen szavakból a valódi alapitóra biztosan következtetni nem lehet, bizonyitja egy másik hely: Quinque-Ecclesiis subterratus (Péter) quam fundasse perhibetur, u. o. 114. l. a nélkül, hogy valakinek eszébe juthatna Pétert a pécsi püspökség alapitójának tartani.

[2]) Thuróczy: Chronicon II. c. 52. Egyébiránt a krónika szövege ez: »Geysa király megalapitá a váczi egyházat és azt sok birtokkal és faluval megajándékozta; de nem csak ezt az egyházat, hanem a budait is, melynek a pesti vámot, Somogyban három falut és drága ékességeket adományozott.« Ha e közlemény ugy értelmeztetik, hogy az egyház püspökséget jelent, akkor Gejcsa a váczi és budai püspökségeket alapitotta volna, de ily értelmezés a budai püspökség nem létezése miatt nem engedhető meg, tehát itt az egyház ecclesia, templomot jelent. A garambenedeki monostor oklevelében ezen szöveg áll: Est terminus cum episcopatibus S. Mariae Vaciensis civitatis. Egy másik helyen, mert kétszer emliti: partes dividuntur inter Comitatum Cseringradensium et episcopatum S. Mariae Vaciensis.

[3]) 1854-iki váczi névtár. Vaciensem Episcopatum e numero eorum esse, quos divus Stephanus Protorex fundaverat, potior est eruditorum, qui a sagaci rerum patriarum, antiquorumque Diplomatum scrutatione inclaruerunt, sententia. Iam in diplomate fundationali Abbatiae Tyhoniensis, ab Andrea r. a 1055 erectae inter ceteros Hungariae Praesules Clemens; in diplomate autem Abbatiae S. Benedicti juxta Granum a Geysa I. a 1075 edito Aaron subscripti leguntur.

ZENEAKADÉMIA
LISZT MÚZEUM

tartozott. Éjszakra, — ha IV. Béla 1261-iki oklevelének hitelt adhatunk [1]) — már szent István idejében Zemplén mezőváros és Hécze, Göncz mellett Abaujban, hozzá tartozott, tehát a Bodrogh és Hernád völgyébe már fölnyult; de a XIII. század előtt semmi nyoma annak, hogy tényleg kiterjedt volna ama kárpátalji vidékre: Sáros-, Felső-Zemplén-, Ungh-, Beregh- és Mármarosra, melyek később kiterjedését olyan nagygyá és a kassai és a szathmári püspökségeknek felállitását szükségessé tették.

Eger a felső Tisza-vidék püspöksége.

IV. Béla 1261-ben adott kiváltságában alkotójának szent Istvánt nevezte: »A melynek alapitója és megajándékozója szent István, a magyarok első apostola csodálatos módon volt.« [2]) Szent István és szent László a püspökséget oly fényre emelték, hogy: »az ország egyházai fölött, mint a népek királynéja trónolt, fenségének székében a szépség koronájával diszitve.« [3])

VII. Kalocsának szent István emelte a nagy Boldogasszonyról nevezett egyházát, melynek azonban most már romjai sem igen láthatók. Egy püspökségnek eredetét sem lehet biztosabban visszavinni szent Istvánig, mint Kalocsáét, daczára, hogy alapitó-levele elveszett. Hartvik ugyanis ezt irja: »Asztrik tisztes apátra, ki egyházi választás által püspöki méltóságra emeltetett, bizta a kalocsai püspökség igazgatását.«

A mi régi határait illeti, szemben a pécsi megyével, a Duna balpartján, valamivel fölebb Dunaföldvárnál, Dömsöd alatt kezdődött a kalocsai püspökség, s az egész Duna-Tiszaközt magába foglalva, — Csongrád és Szeged hozzá tartozott, — kiterjedt a Szerémségre is, és a Kőárok felül keletre a pécsi püspökségnek szomszédja volt.

VIII. Bács. E püspök kormánya alá tartozott Bács vármegye. Szerémnek a Kőároktól, a pécsi püspökség határától kez-

---

[1]) Codex dipl. IV. 3. 40. l.

[2]) »Cujus fundator et dotator S. Rex Stephanus, primicerius regni Hungariae et apostolus praecipuus miro modo fuit.« Fejér Codex dipl. IV. III. 34. l.

[3]) »Super omnes ecclesias cathedrales regni Hungariae sedebat ut Domina gentium, in sede maiestatis suae, diademate pulchritudinis decorata.«

ZENEAKADÉMIA
LISZT MÚZEUM

dődő része Nándorfejérvárig és Bosznia felső része. Fábián 1093-ban bácsi érseknek czimeztetett, azután ismét püspökök következtek. II. István korában bácsi és kalocsai érsekek neveit emlitik az oklevelek, 1176 táján és később pedig csak a kalocsaiét, mi a kettőnek egyesitésére mutat.

E püspökséget többen nem tartják szent István-korbelinek; igy Pauler Gyula. Elsőben Katona [1]) nem tartotta elfogadhatónak az első király által való alapittatását, és pedig Hartvik azon szavaiból kiindulva: »mindegyik egyházmegyéje terjedelmes körét kijelelte« [2]). Már pedig a kalocsai mellett a bácsinak, Katona szerint, nem igen terjedelmes, hanem igen szük határai lettek volna a kalocsaival egyetemben, ha t. i. külön veszszük a kalocsait is, a bácsit is. Ezen egyedüli körülményt elégnek tartja Katona állitása bebizonyitására; csakhogy ezen egyetlen egy okot maga czáfolta meg, mit Fejér szemére is vet: Ezen gyanutól megkimélhette volna magát a tudós férfiú, ha visszagondol vala arra, amit a bácsi és kalocsai püspökség egyesitésénél azok terjedelméről mondott: »Ha e két egész vidéket (Sárköz), a kisebb Kumániát is beleértve, a csongrádi részhez [illegible] összekötjük, ehhez a bácsin és bodrogin kivül még a szirmait is hozzá adjuk, nem kételkedhetünk többet, hogy a kalocsai megye hajdan igen terjedelmes volt; azért Ugrin érsek jöhetett azon gondolatra, hogy a megye terjedelme folytán abból uj püspökséget (a szerémit) alapitson. [3])

Mig tehát Katona e püspökség alapitását szent Lászlónak tulajdonitja, addig Pray azt állitja, hogy szent László a már szent István által alapitott püspökséget érsekségre emelte. Katona

---

[1]) Hist. Coloc. I. 10.

[2]) Hartvik X. fej. Érdynél 16. l.

[3]) Ast suspicione hac vir eruditissimus abstinere iure potuisset, si ad ea se reflexisset, quae de unitate Bacsiensis et Colocensis Dioceseos amplitudine ipse professus fuerat: »Si hanc totam plagam (Sárköz) Cumaniam quoque minorem complexam cum provincia Csongradiensi conjungamus, hisque praeter Bodrogiensem et Bacsiensem etiam Sirmiensem adnectamus, amplissimam olim fuisse diocesim Colocensem ambigere non possumus. Unde poterat Ugrinus Aeppus ad id facile permoveri, ut ob diocesim late diffusam novam in eaden episcopen (a szerémit) conderet. Religionis Init.: Epp. Bacsiensis 23. l.

ZENEAKADÉMIA
LISZT MÚZEUM

magányosan maradt véleményével, mig az ujabb irók némelyike hozzá nem csatlakozott, anélkül, hogy nézetét indokolta volna.

IX. Gyulafejérvár volt az erdélyi részek püspöksége. Erdélyben a magyarság vékony eret képezett a X. században a Nagy-Küküllő, Közép-Maros, az Aranyos a kis és egyesült Szamos mentében. Hogy az erdélyi püspökséget szent István alapitá, régibb okmányok hiányában Máté, erdélyi vajdának 1277. évi levele igy bizonyitja: »A fehérvári szent Mihály anyaegyházat, a mely püspöki székhely, a boldogult szent István király alapitotta.« [1]) Alapitására alkalmat adott Gyula lázadásának leverése, kinek lefoglalt kincseiből épité szent István a székesegyházat.

X. Csanád. Szent Gellértnek életirata szerint: »Rég szándékomban volt, hogy tizenkét püspökséget, melyeket országomban felállitani elvégeztem, püspökökkel betöltsem; azonban ez eddig inkább mások akaratján mult, kiknek vezérök a sátán vala. De most vedd fel a püspökséget, mely itéletem szerint téged illet.« [2])

Arad, Torontál, Temes, Krassó vármegyéket a Viddinig és Oltig terjedő vidékeket kormányozta a csanádi püspök. Később ezen püspökségről bővebben is fogunk szólani.

Két püspökség van a fenn elsorolt tiz püspökségen kivül, melyeknek alapitása vita tárgyát képezi; a vitás kérdéssel eleget bajlódtunk, de nem tartjuk ezen egyháztörténelem keretébe illőnek a tollharczczal iveken át foglalkozni, — ez az egyes püspökségek monographiájának feladata leend. Jóllehet viszont nem tarthatjuk helyesnek, ha Bunyitay a váradi püspökség alapitásáról, mely annak idejében oly elkeseredett harczot idézett elő, nehány lapot ír, s ezzel a vitás kérdést nagyterjedelmü monographiában bevégzettnek tartja. Mindkét vitás püspökségről az adatokat pro et contra röviden, de mégis kimeritőleg összeálli-

---

[1]) Sanctam matrem ecclesiam b. Michaelis de Alba, quae sedes est episcopalis perdivum sanctumque olim regem nostrum Stephanum beate memorie iam fundatam, jam aedificatam. Fejér: Initia Relig. 241. l.

[2]) Szabó Károly forditásában XI. fej. 67. l.

ZENEAKADÉMIA LISZT MÚZEUM

totta Knauz Nándor a Lányi-féle Magyar egyháztörténetben; a váradi püspökségről I. köt. 315—331. lapokon szól. [1])

Az egész vita inkább irodalomtörténeti, mint egyháztörténeti érdekességgel bir, — s legfölebb annyiban mozditotta előre az egyháztörténelmet, hogy nehány, de csakis nehány adatot napfényre hozott, s a vitázás nem igen ajánlható styljét alkalmazta az egyháztörténelem tárgyalásánál. Egyébként mindkét püspökséggel foglalkozunk a maga helyén; a váradiról szent László korában, a nyitrairól a káptalanokról szóló fejezetünkben.

A régibb vitát tehát mellőzve, két irónknak ujabb nézetét fogjuk ide igtatni, anélkül, hogy a vitás kérdést már előre eldöntöttnek jelenthetnők ki.

»Váradot szent László nem alapithatta, mert krónikáinkban már a cserhalmi csata alkalmával (1070) emlittetik a váradi püspök. Továbbá azok szerint Gejcsa és László hercegek a váradi püspököt túszúl küldötték Salamon királyhoz. Mindez több évvel történt László trónra lépte előtt.« [2])

»A nagyváradi az egyetlen a szent László-féle püspökségek közől, melynek területe olyan, mintha másból hasitották volna ki. Eger a pankotai esperességgel délnyugatról is szomszédja volt és mintegy átölelte; ebből azonban legfölebb azt következtethetjük, hogy az egriből lett kihasitva, de nem, hogy e kihasitás nem szent István által eszközöltetett.« [3])

A nyitrai püspökség, midőn Kálmán törvénykönyve alkottatott, még csak társas káptalan volt. E törvény tiltotta az istenitéletek tartását máshol, mint csak püspöki székhelyeken és nagyprépostságokban, ugyszintén Pozsonyban és Nyitrán. 1109-ben Szvatopluk Morvából Nyitra várost és vidékét tüzzel-vassal pusztitotta, s ekkor, ugy látszik, a nyitrai káptalan és az olmützi egy-

---

[1]) Bunyitay Vincze a váradi püspökség történetének irója lemond e püspökségnek szent István által való alapitásáról, s ugy látszik ezentúl e püspökség ki fog maradni a szent István által alapitott 10 püspökség számából.

[2]) Kerékgyártó Árpád: A mivelődés fejlődése Magyarországban. Budapest, 1880. I. köt. 520. l.

[3]) Pauler Gyula: A magyarok letelepedéséről. Századok. 1877. évf. VI. füz. 456. l.

ZENEAKADÉMIA LISZT MÚZEUM

ház között a kapocs megszakadt. 1111-ben Ganról, mint a nyitrai püspök jószágáról, emlékezik egy oklevél. [1])

Szent István Nyitrán nem alapitott püspökséget. Ugy látszik e vár akkor Magyaországnak egyik ultima Thuleja volt, s mint olyanra küldék foglyúl Vazul herczeget. Csak jóval a nagy király halála után, keletkezik a XII. század első tizedében a nyitrai püspökség, valószinüleg azért, mert akkorra e vidék már eléggé megnépesedett. Furcsa alakja eléggé bizonyitja mindezt, valóságos ék az esztergomi egyházmegye területében. Nem lehet érteni, hogy Thurócz, Árva, Liptó nem e püspökséghez csatoltattak, ha csak fel nem teszszük, hogy azok a püspökség alapitásakor még egyáltalában tekintetbe sem jöttek, később pedig a hatalmas esztergomi érsekség alól már kivonhatók nem voltak. [2])

Első nyitrai püspökül csak 1133-ból ismerjük Miklóst, a zágrábi egyház ügyében biráskodó törvényszék egyik tagját. [3]) A szent István alapitása mellett harczolók sz. Istvánnak 1006-ban kelt levelét hozzák fel, melyben mondja, hogy Nyitrára jövén, ott 9 papot talált, qui se Capitulares Canonicos Ecclesiae b. Emerammi M. in castro Nitria nominabant. [4]) Csakhogy ezen levél mitsem bizonyit, mert határozottan álmű. [5]) Egyik ujabb történetirónk, Szabó Károly is ez utóbbi álláspontot foglalja el, de döntő érveket nem hoz fel. Az 1006-iki nyitrai oklevélről ezeket irja: Én az oklevél eredetiségét és alaki hitelességét nem vitatom teljességgel: azonban azt nem mulaszthatom el megjegyezni, hogy csupán azért, hogy ezen a nyitrai káptalant illető oklevél nem hiteles alakban maradt fenn, sőt még ha talán annak szövege későbbi korban lett volna is szerkesztve, sőt koholva, nem lehet azt állitani, hogy maga az abban foglalt tény, t. i. a

---

[1]) Kerékgyártó Árpád i. h. 520—1. l.
[2]) Pauler Gyula i. h. 484. l.
[3]) Pray Hierarch. I. 363. l.
[4]) Fejér Codex dipl. I. 285. l.
[5]) Elsőben Desericz adta ki ezen okmányt, Initia Hung. V. 181. Fejér Codex dipl. I. 285—6. l. nyitrai káptalan levéltárából, de hitelessége magát a kiadót is gondolkodóba ejtette. Hitelessége ellen szól a többek között e két kifejezés: Stephanus Dei miseratione et apostolicae sedis gratia H. rex, és a levél végén: ordinavimus, ut... capitulares cano-

ZENEAKADÉMIA
LISZT MÚZEUM

nyitrai káptalannak már szent István korában létezte, nem lehet igaz. [1])

II. Gejcsa király, a nyitrai püspökség részére 1158-ban kelt levelében a szent királyok rendelkezésére hivatkozik [3]). Ez utalhatna némileg minket arra, hogy a nyitrai püspökséget szent István által alapitottnak tekintsük, annál is inkább, mert nem igen lehet tevőleges adatot felhozni arra, hogy melyik királyunk és micsoda időben alapitotta e püspökséget.

Az egész hosszú vita lefolyását megtaláljuk Knauz-Lányi Magyar egyháztörténelme I. köt. 336—344. lapokon és részben Botka Tivadar: Az esztergomi érsekség első határai, Magyar Sion 1864. II. évf. 241 s köv. lapokon.

---

nici in omnibus tam synodalibus tam regis et regnicolarum conventibus ab ecclesia et capitulo strigoniensi... statim secundum locum teneant. A térités korában a viszonyok fejlettebbek voltak, semhogy ilyesmit irhatott volna szent István.

[1]) Kisebb munkák. I. 270—1. l.

[2]) Fejér Codex dipl. II. köt. 152. l. Concessa etiam mihi B. Petr. sedis sanctae auctoritate volo, ut ubicunque memorata ecclesia haberet possessiones, nunc vel in futurum cum dominio temporali habeat spirituale; quia etiam sic ordinaverunt sancti Reges. Itt a szent királyok alatt Istvánt és Lászlót kell értenie, de általános szabályról is szólhat II. Gejcsa, vonatkozással a többi püspökségeknél divó szokásra.

ZENEAKADÉMIA
LISZT MÚZEUM

IV.

Asztrik — Anasztáz.

Szent István az első püspököket a benczésrendből választja ki. — Később Gellért, a csanádi püspök oskolájából kikerült magyar-származásu kanonokokból nevez püspököket. — Első esztergomi érseknek századokon keresztül majd Domonkost, majd Sebestyént tartották. — Az ujabb kutatások szerint Asztrik, helyesebben Anasztáz volt az első esztergomi érsek. — Horváth Mihály és Knauz Nándor ezt bebizonyitják. — Városy Gyula azonban kalocsai érseknek vitatja Asztrikot. — Knauz Nándor és Horváth Mihály érvei Asztrik esztergomi érseksége mellett. — Szent Adalbert sohasem volt esztergomi érsek. — A tévedésnek, melynek alapján nem Asztrikot, hanem Domonkost vagy Sebestyént tartották első esztergomi érseknek, négy okmány vetette meg alapját; ugy mint: II. Sylvester pápa bullája, a pannonhalmi apátság 1001-iki, a pécsváradi apátság 1015-iki, a bakonybéli szent Móricz 1037-iki alapitólevelei és végre Hartvik legendája. — Ezen okmányok ellen hasonló-hitelü okmányok küzdenek; igy a nagyobb legenda, a bambergi egyház felszentelésének oklevele. — A hosszas vita lefolyása, nehézségek a kérdés eldöntésében. — Külső tekintélyekkel a kérdés nehezen oldható meg; megfejthetőnek tartjuk azonban leginkább belső okokból: Asztrik követségéből, viszonyából szent Istvánhoz. — Asztrik életrajza. — Különféle nevei. — Csehországban születik. Barátságot köt Szent Adalberttel. — Adalbert tanitójává lesz, vele Rómába megy. — Prágát el kell hagynia, onnan Magyarországba jön, hol Gejcsa igen szivesen fogadja őt. — Adalbert visszahivja őt, de Asztrik itt marad. — Pannonhalmi apát lesz. — Nehézségek a pécsváradi Asztrik apát miatt. — Innen esztergomi érsek lesz, hol majdnem nyolczvan éves koráig kormányozza egyházmegyéjét.

Szent István az első püspököket a benczésrend tagjai közől nevezte ki, pl. az esztergomit, a kalocsait, a csanádit és a pécsit; mi arra mutat, hogy az ő meggyőződése szerint ezen, hazánkban akkor még egyetlen rend szerzetesei a papi tökély eszményét leginkább közelítették meg. Neki könnyü volt ily tapasztalatot tenni, mert közéjök ment fiával, Imre herczeggel. Az atya vitatkozott velök vallási dolgokról, a fiu pedig a szerzetesek jámbor életének

ZENEAKADÉMIA
LISZT MÚZEUM

tökélyfoka arányában osztotta nekik a testvéri csókokat. Ezen szerzetnek nemcsak a magába-szállás, a csendes szemlélődés és elmélkedés által a magasabb valláserkölcsi tökély elérését tűzte ki czélul alapítója szent Benedek, hanem az embertársaknak hasznos munkásságot is.[1])

Szent István felfogta a szerzetnek eme szép hivatását s igy az akkori kornak csakugyan legjobban megfelelő rendből választotta a püspököket. Másrészről e rend sok taggal is birt Magyarországban, s választása könnyebb volt, — mig a világi papság csekélyebb számmal volt képviselve, s nem volt ugy meghonosítva. Később, mint látni fogjuk, a csanádi püspök oskolájából kerültek ki a püspökök, — s ezek már világi papok voltak, — s amellett magyarok, mire szent István nagy sulyt fektetett. Kezdetben természetes, hogy a magyarok főpapságát idegenek képezték; — de hogy ezek mennyire magukévá tették uj hazájok érdekeit, fényesen bizonyítja Asztrik küldetésének minden mozzanata.

Jelenleg csak Asztrikkal foglalkozunk. A pécsi püspökről, kiről, mint ismeretes, első püspökről itt szó lehetne, szent Gellért működése leirásánál teszünk említést.

Az első esztergomi érsek századokon keresztül majd Domonkos, majd Sebestyén volt, — mig a legujabb időben két történészünk, Horváth Mihály[2]) és utóbb Knauz Nándor,[3]) majd ujabban ismét Horváth Mihály[4]) nagy készültséggel, s bizonyes előszeretettel nem tárgyalták e kérdést, s kutatásuk eredménye az lett, hogy az első esztergomi érsek Asztrik, máskép Anasztáz volt, ugyanazon Asztrik, ki Rómából a koronát hozta, — s kit Hartvik kalocsai püspöknek nevez.

Megelégedhetnénk vele, hogy e két férfiu tanulmányát itt röviden visszaadjuk, vagy talán e kérdést teljesen mellőztük is

---

[1]) Kerékgyártó Árpád. A művelődés fejlődése Magyarországon. I. 530.

[2]) Századok 1868. évf. januári füzet: Az első esztergomi érsek.

[3]) Monumenta Ecclesiae Strigoniensis. Ferdinandus Knauz Strigonii, 1874. 2. l.

[4]) A kereszténység első százada Magyarországon. Horváth M. Bpest, 1878. 207. l.

ZENEAKADÉMIA
LISZT MÚZEUM

volna, — ha a tudós Knauz értekezésére Városy Gyula [1]) egy éles elmével s nem csekélyebb alapossággal irt viszonválaszszal nem lépett volna fel, — melyben Asztrikot a kalocsai széknek követeli. Erre ujabb válasz nem jött, s mi, a vélemények eltérők levén, helyén valónak tartjuk, ha Horváth Mihály és Knauz Nándor nézete mellett, kifejtjük Városy Gyula védelmét, hogy az olvasó e kérdés teljes és világos fogalmát és történetét nyerhesse Egyelőre elsőben Horváth M. és Knauz Nándor tanulmányával. foglalkozunk; — ezek után külön hozzuk fel Városy Gyula érveit, — s a két ellentétes vélemény után fogjuk megjegyzéseinket idecsatolni.

A Corpus Juris Hungarici végéhez csatolt katalogus Adalbertet említi első esztergomi érseknek. Hogy szent Adalbert sohasem volt esztergomi érsek, azt röviden bebizonyithatjuk. Szent Adalbert Poroszországban szenvedett vértanuságot, 997-ben; tehát körülbelűl három évvel előbb halt meg, mint az esztergomi érsekség felállíttatott. Hogyan került mégis a katalogusba? Vagy mint az esztergomi egyház patronusa, vagy azért, mert azon első apostoli férfiak közé való, kik a magyarok megtéritésén fáradoztak. [2])

Áttérhetünk most már Domonkos- és Sebestyénre. A tévedésnek, melynek alapján nem Asztrikot, hanem Domonkost vagy Sebestyént tartották első esztergomi érseknek, négy okmány vetette meg alapját; ugymint: II. Sylvester pápa levele szent Istvánhoz, — a pannonhalmi apátság s monostor 1001-iki, a pécsváradi apátság 1015-ki, a bakonybéli sz. Móricz 1037-ki alapitványlevelei — s Hartvik püspöknek »Szent István király élete« czimü legendája.

A pannonhalmi apátság alapítólevelében, melyet helyén teljesen közlünk, a király neve mellett ezen aláirás olvasható: Dominicus Archiepiscopus V. Cancellarius fecit. Az okmány végén pedig később ezen adalék áll: »Hae sunt nominatae villae in

---

[1]) Astricus Sedi suae Colocensi servatus. Scripsit Dr. Julius Városy, Schematismus Cleri Archidioec. Colocensis et Bács. 1879.

[2]) Diss. Paral. Continuatio 65. l. Knauz Nándornál i. h. 6. l. Ponitur ergo vel tamquam Patronus ecclesiae Strig. vel quia fuit inter primos viros Apostolicos, qui ad conversionem Hungariae collaborarunt.

ZENEAKADÉMIA LISZT MÚZEUM

dedicatione ecclesiae ab Archiepiscopo Sebastiano.« Ezen okmány szerint 1001-ben Domonkos, midőn az apátság temploma felszenteltetett, Sebestyén lett volna az esztergomi érsek; — a bakonybéli apátság levelében, mely 1037-ben kelt, ujra Domonkos az érsek.

Hartviknak szent István király életiratában ezt olvassuk: »Az említett Asztrik tisztes apátra, ki egyházi választás által püspöki méltóságra emeltetett, bizta a kalocsai püspökség igazgatását, kinek tanácsából a többi püspöki szék gondos ellátását atyákra bizta.«[1]) Domonkos neve Hartviknál nem fordul elő; csak két okmány az, mely őt említi: a pannonhalmi és bakonybéli okmányok. — Sebestyénről tesz említést Hartvik: »Azon időben a szent mártoni monostorban vala Sebestyén nevü szerzetes, ki feddhetetlen életünek és az isteni tiszteletben áhitatosnak tartatott. Ezt a szent király mód nélkül megkedvelé, mert minél vallásosabb volt valaki, annál kedvesebb volt előtte; tehát erre, kit érdemes élete tekintetéből főpapi tisztségre méltónak itélt, bizta az esztergomi érsekség igazgatását. De mivel az Isten azt sanyargatja, kit fiának fogadott, a fönnebb említett Sebestyént, hogy türelmét megkisértse, megfosztá ideiglen testi szemeinek világától, hogy pedig a hitben növendék nyáj pásztori vezérkedés nélkül a választott igazság utjától el ne térjen, a római pápa egyeztével helyébe a többször említett Asztrik kalocsai püspököt rendelte. Sebestyén azután három év mulva visszanyervén Isten kegyelméből szeme világát az apostoli szék tanácsából ismét átvette előbbi székét; Asztrik pedig érsekpalásttal tért vissza a kalocsai egyház igazgatására.«[2])

A kútfők ezen helyére támaszkodva, régibb iróink abban állapodtak meg, hogy az első érsek Domonkos volt, mert a kolostor alapításakor Sebestyén még csak egyszerü szerzetes vala. Dömonkost néhány év mulva követte Sebestyén az érseki széken, — mialatt Asztrik folyton kalocsai érsek lett volna.

E fent idézett okmányok ellen, hasonló-hitelü okmányok küzdenek. A nagyobb legenda igy szól: »Tartományait (István) tiz püspökségre osztá, az esztergomit rendelvén a római apostoli szék megegyeztével s aláirásával metropolissá, a többiek fejévé,

---

[1]) Hartvik VIII. fej. Érdynél 12. l.
[2]) Hartvik XI. fej. Érdynél 16. 17. l.

ZENEAKADÉMIA LISZT MÚZEUM

melyre aztán a már említett tisztelendő Asericus apátot a főpapi méltóság süvegével felékesítve, emelte törvényes választással s az ő tanácsa szerint bizta a többi székeket az atyák gondjára s ellátására.« [1])

II. Henrik német király, szent István sógora, 1007. Bambergben püspökséget alapított s annak törvényes megerősítése végett ugyanazon évben a mainzi érsek elnöklete alatt zsinatot tartott; e zsinaton az ujonan alapított püspökség megerősíttetett, a kiállított okmányon a német primás neve után a magyar érsek neve következik ilyen aláirással: Anastasius Ungarorum Archiepiscopus interfui et ss. (subscripsi.) [2]) A bambergi évkönyvekben az 1012-ik évhez ezt olvassuk: Altare ante cryptam consecravit Aschericus Ungarorum Archiepiscopus in honorem Sanctorum confessorum Hylarii, Remigii, Vedastii.[3])

A fentebb első helyen idézett négy okmánynyal szemben, az utóbbiakra támaszkodva, ugy oldható meg a kitüzött tétel, t. i. Asztrik esztergomi érseksége, ha kimutatható, miszerint sem Domonkos, sem Sebestyén az esztergomi széket soha el nem foglalta, — s igy csak Asztrik lehetett az első esztergomi érsek.

Mindketten Domonkos és Sebestyén, mint láttuk, előfordulnak a pannonhalmi oklevélben. Horváth Mihály e nehézségen könnyen tulesik, mert ezen oklevelet hitelesnek nem ismeri el; de Knauz annak tartja,[4]) s igy az ő nyomán kell haladnunk. Kétségtelen dolog, hogy ezen időben Magyarországon az esztergomin kivül más érsek nem volt, s ennélfogva egynél több érsek sem lehetett; a pannonhalmi oklevél Domonkost már Koppány leveretése előtt, tehát 998-ik év előtt érseknek mondja, — következőleg Domonkos két évvel az érsekség felállítása előtt már érsek volt. De hogyan lehetett volna esztergomi érsek? Esztergomi érsek semmi esetre sem lehetett; ugyanezen diplomában Domonkos 1001-ik évben is érseknek mondatik. Erre megfelelt már Novák

---

[1]) Legenda S. Stephani Regis Major. c. 8. Endlicher: Monumenta etc. 144. l. Endlichernél Asericus van, Horváth Mihály Aşericust használ.

[2]) Pertz Monum. Germ. Hist. Scriptores IV. 796. l.

[3]) Pertz Monum. Germ. SS. XVII. 636. l.

[4]) Monumenta Eccl. Strig. I. 8. l.

ZENEAKADÉMIA
LISZT MÚZEUM

Chrysostom: »Domonkosnak mégis érseknek kellett lennie, mert a szentmártoni oklevél őt annak mondja; hogy ugyanezen Domonkos a Koppány-féle harcz után is érsek volt, ugyanazon okmány állitja; hogy esztergomi érsek volt, azt nem mondja, sőt mellette még Sebestyént is felhozza, a kiről Hartvik határozottan irja, hogy esztergomi érsek volt. Tehát az 1001-ik évben Domonkos olyan érsek volt, a milyen a Koppány-féle harcz előtt, mivel pedig ezen harcz előtt esztergomi érsek nem volt, tehát az 1001 évben is érsek volt, de nem esztergomi.« [1])

Domokos érsek ugyanazon diplomában vicecancellárnak van nevezve. Ha megengedjük is, hogy a cancellári méltóság vagy hivatal sz. István idejében ki volt már fejlődve, megengedhetlennek kell kijelentenünk, hogy az esztergomi érsek alcancellár volt, mert az országban első méltóság vala, mely fölött semmi és senki sem állott. Ki lett volna tehát fölötte a rendes cancellár?

Továbbá ugyanezen (a pannonhalmi) diploma végén Sebestyén érsek is előfordúl; sőt Sebestyént Hartvik, mint láttuk, határozottan esztergomi érseknek nevezi. Már most, ha Domonkos lehet esztergomi érsek, miért nem lehetett épen úgy Sebestyén is? de ekkor két érsekkel állunk szemben, a mi lehetetlen.

Stilting [2]) e nehézségen ugy akart segiteni, hogy Sebestyént nem első, hanem későbbi érseknek mondja; de ez Hartvikkal nem egyeztethető össze, mert nem képzelhető, hogy Hartvik, ki a második, vagy későbbi érsekről oly részletes adatot hoz fel, az első esztergomi érsekről semmit se szóljon; egyébként is Stilting okoskodása Hartvik kronologiáját teljesen felforgatja. Podhraczky [3]) és mások ugy akarták a dolgot megkerülni,

---

[1]) Animadversiones in Vind. 108. Dominicus tamen Archiepiscopus esse debuit, quia diploma S. Martini talem esse dixit. Eundem Dominicum post Cupanum etiam bellum Archiepiscopum fuisse idem diploma dicit: Strigoniensem fuisse non dicit, imo penes illum refert Sebastianum, quem Chartuitius exserte Strigon. Archiepiscopum fuisse tradit. Igitur 1001. anno talis fuit Dominicus Archiepiscopus, qualis ante bellum Cupanum; at ante bellum Cupanum Strigoniensis non erat, ergo etiam anno 1001. Archiepiscopus fuit, sed non Strigoniensis.

[2]) Vita S. Stephani, n. 260. pag. 211.

[3]) A pannonhalmi apátság alapitó levelét nem készitették az ottani szerzetes férfiak. Buda, 1868. 46. l.

ZENEAKADÉMIA
LISZT MÚZEUM

hogy a diploma Sebestyénről szóló helyét későbbi toldásnak tartották; de itt nem vették észre, hogy ezen állitással az egész oklevél hitelességét lerontják. Érezték ezt többen, azért Domonkosról említést sem tettek, hanem Sebestyén érsekségéről beszéltek.

Katonának is sok bajt okozott e két érsek, s hogy a pannonhalmi oklevél és Hartvik hitelét megmentse, igy nyilatkozik: »Azt kell mondanunk, hogy Sebestyén és Domonkos egy és ugyanazon személy volt; azért sem az egyik, sem a másik nem téved, akár Sebestyént, akár Domonkost állitja esztergomi érseknek.« [1])

Ha Asztrikot Anastasiusnak is hivták, miért ne hivhatták Sebestyént Domonkosnak is? [2]) De ha el is hiszszük Katonának, hogy Domonkos és Sebestyén egy személy volt, a dolgon nincs segitve, mert mi épen ugy tagadjuk Sebestyén érsekségét, mint Domonkosét.

De hát ha esztergomi érsek nem volt, ki lehetett ezen Domonkos? Novák Chrysostom [3]) külföldi érseknek, mások, kiket Batthyány említ, pápai követnek tartják őt. Fejér pannonhalmi apátnak mondja. [4]) Kideriteni, hogy ki volt, most már aligha sikerül valakinek, azért a conjecturákat mellőzve, áttérünk Sebestyén érsekségére.

Sebestyén érsekségének eldöntésére lényeges kérdés, hogy mikor került az érseki székre, mert ettől függ, vajjon a három év, mely alatt őt Asztrik helyettesítette, az 1007-ik évre esik-e, s igy nincs-e ellenmondásban Hartvikkal. Tarnóczi szerint már az 1000. évben érsek volt. [5]) A Corpus Juris Catalogusa az 1000. évet mondja első évnek. Ezekkel szemben Pray ezt jegyzi meg: »Legtöbben az 1002-ik évet tulajdonitják Sebestyénnek, a midőn ő Domonkos érsek helyébe jött. Igy véve a dolgot, Domonkos egy

---

[1]) Dicendum est, Sebastianum et Dominicum eundem omnino fuisse; nec igitur vel illos, qui Sebastianum, vel qui Dominicum infulam Strigon. primum obtinuisse dicunt, errare. Hist. crit. I. 121. és III.

[2]) U. o.

[3]) Animadvers. in Vind. 104.

[4]) Fejér: Index Cod. dipl. I. 34.

[5]) Annales Benedict. Aug. Vind. 1656. p. 206.

ZENEAKADÉMIA
LISZT MÚZEUM

évnél tovább nem volt érsek, a mely időt én igen rövidre szabottnak és Sebestyénre igen megszoritottnak találom.« [1])

Honnan ismerte volna sz. István akkor Sebestyén kolostori erényeit, ha ő oly hamar érsekségre jutott? De akármikor foglalta is el Sebestyén az esztergomi érseki széket, szemevilágának elvesztését 1005-ik évre kell tennünk, mert csak igy hozható ki a következő három év, a midőn őt Asztrik 1007-ben Frankfurtban helyettesithette — és magát mint »Anastasius Ungarorum Archiepiscopus« aláirhatta. — Horváth M. azt is kétségbe vonja, vajjon mint helyettes-érsek joggal irhatta-e magát a magyarok érsekének, [2]) mert ekkor ő is, Sebestyén is érsek lett volna, igy egyszerre kettő lett volna Magyarországon, s miután sz. István korában csak az esztergomi érsekség létezett, hogyan ment volna Asztrik, Hartvik szerint, mint érsek Kalocsára vissza? De ha az 1007-ik évben Asztrik helyettesitette Sebestyént s igy Sebestyén, ha még három évig szembeteg volt is, az 1010-ik évben már egészségesnek s igy ujra egyedüli esztergomi érseknek kellett lennie; de ez esetben hogyan mondhatják a bambergi évkönyvek 1012-ben is még Asztrikot a magyarok érsekének?

Ezen érvekből Knauz és Horváth M. Hartvik hitelét vonják kétségbe. Erről e czikk második felében mi is ki fogjuk nézetünket fejezni; mert ha Hartvik hitelét elveszti, ugy Asztrik érseksége legalább is kétségessé van téve.

Külföldi irók, mint Duglossus († 1480.) igy irnak Asztrikról: »István a magyarok vezérének követe Asztriakus (Asztrik) a vashegyi (pécsváradi) kolostor apátja, később esztergomi érsek,

---

[1]) Hierarchia I. 54. Plerique annum 1002. Sebastiano tribuunt, quo fuerit Dominico Archiepiscopus subrogatus. Hac ratione Dominicus annum integrum non excesserit, quod tempus mihi videtur magnopere adstrictum et in Sebastiano propterea occupatum.

[2]) A kereszténység első százada. 215. l. Horváth Mihály Asztrik ezen aláirását »Ungrorum Archiepiscopum« döntő érvül hozza fel, pedig nagyon keveset lehet ezzel bizonyitani, sőt egy későbbi adat, melyet munkánk második részében hozunk fel, világosan kimondja, hogy IX. Leo pápa, a ki bizonyára ismerte a magyar hierarchiát, Györgyöt »Colociensis ecclesiae Ungrorum Archiepiscopus«-nak mondja. Jaffé: Regesta Pontificum, nr. 3222.

ZENEAKADÉMIA
LISZT MÚZEUM

jóllehet előlegezve iratik esztergomi érseknek az évkönyvekben, — Rómába megérkezett.«

Dubravius († 1553.): »Anasztáz, a ki később a magyaroknál esztergomi érsek volt.« [1])

Asztrik érseksége mellett bizonyitanak az akkori viszonyok és események is. Ha Sebestyén volt az első érsek, miért nem őt küldötte szent István Rómába, hogy egyuttal, mint akkor szokás volt [2]), az érseki palliumot is elhozza magával? Ha pedig Asztrikot küldötte, hogyan történt az, hogy alattvalóját, az egyszerü szerzetest szent István eléje helyezte volna a király és az egész országnak oly nagy szolgálatot tett Asztriknak?

II. Sylvester bullája ellen, melyben, mint emlitettük, Asztrik kalocsai érseknek van czimezve, a betoldást hozzák fel, ugy Knauz [3]), mint Horváth Mihály; azt vélik, hogy Verancsics a legártatlanabb szándékkal javitotta meg e helyen a bullát, Hartvikot követve eljárásában. A pécsváradi apátság levelét, melyet még Asztrik ellen fel lehetne hozni, teljesen hamisnak tartják. [4])

ZENEAKADÉMIA
LISZT MÚZEUM

Dr. Városy Gyula, nem lát szükségképeni ellenmondást Hartvik és a nagyobb legenda között; mert ha a nagyobb legenda Asztrikot esztergomi érseknek mondja is, nem mondja, hogy először mindjárt ezen a széken ült, s egy szóval sem zárja ki, hogy előbb kalocsai érsek is lehetett; a nagyobb legenda ugyanis a tényeket, melyeket Hartvik bővebben leir, rövidre fogja össze, s Asztrikról levén a szó, megemliti, hogy szent István őt esztergomi érsekké tette, anélkül, hogy Asztriknak előbbi életsorsát, s igy kalocsai püspökségét is szükségesnek tartaná felhozni, mig Hartvik részletesebb elbeszélése a másodrangu tényе-

---

[1]) Frankfurti 1687. pag. 156. »Anastasius qui posthac apud Hungaros Strigoniensem egit Pontificem.«

[2]) VII. Gergely igy ír a veronai Brunónak: »Quia antecessorum nostrorum decrevit auctoritas, nisi praesenti personae, pallium non esse concedendum.« Bona de reb. liturg. Antwerp, 1723. p. 288.

[3]) Monumenta Eccl. Strigon. 19—20. l. Lásd a mi véleményünket a bulláról.

[4]) Knauz i. h. 20—21. l.

ZENEAKADÉMIA
LISZT MÚZEUM

ket is megemliti, — s igy beszél Asztrik kalocsai érsekségéről. A nagyobb legenda tekintélye tehát legfölebb nemleges, amennyiben egyszerüen hallgat Asztrik kalocsai érsekségéről.

Ha mégis valaki a nagyobb legenda és Hartvik ellenmondását alaposnak tartja, ugy Hartviknak kell igazat adnunk; mert Hartvik részletesebb, s igy ismerete is több, s mert Hartvik mintegy hangsulyt helyez Asztrik kalocsai érsekségére. Mert hogyan állithatott Hartvik hamisat Asztrikról? kinek annyi érdeme volt a nemzet és király körül, s kinek tettei Hartvik életirata idejében még szájról szájra jártak a magyar nép között, arról szent László idejében tévest alig lehetett állitani; és ha senki fel nem fedezte volna is Hartvik esetleges tévedését, vajjon ugyanezt állithatjuk-e a tudós és éleseszü Kálmán királyról?

Hogyan irhatta volna magát 1007-ben Frankfurtban Asztrik a magyarok érsekének, ha tényleg nem az, hanem csak Sebestyén helyettese lett volna, megfejti maga Hartvik, amidőn mondja, hogy a római szentszék beleegyeztével jutott Sebestyén helyére, az esztergomi érseki székre, — s midőn ez utóbbi szemevilágát visszanyerte, ismét az apostoli szék beleegyeztével visszakapta érsekségét, — Asztrik pedig a palliummal Kalocsára tért vissza. Hartvik ezen szavait máskép nem magyarázhatjuk, mintha felteszszük, hogy Sebestyén alkalmatlansága folytán kánonilag lemondott, megtartva az érsekség czimét, Asztrik pedig megtartva a kalocsai széknek czimét, tényleges esztergomi érsek lett, — s Sebestyén felgyógyulásával tovább is megtartva érseki czimét, Kalocsára visszament. Igy fogja föl Hartvik e helyét Thomassinus[1]), igy Mabillon[2]), hasonlólag Bonfini.[3]) S ezek nyomán Asztrik teljes joggal irhatta magát a magyarok érsekének.

Ennél nagyobb bajt okoz azon körülmény, hogy Asztrik még 1012-ben is mint esztergomi érsek szerepel, mert ezen évben a bambergi egyház egyik mellékoltárát ő szentelte fel. Ha 1007-

---

[1]) Vetus et nova Ecclesiae disciplina, Venetiis 1766. tom. I. pag. 103.

[2]) Aeta SS. Or. S. B. tom. VIII. pag. 67.

[3]) Dec. II. lib. I. Lipsiae 1771. pag. 180.

ZENEAKADÉMIA
LISZT MÚZEUM

ben Sebestyén már megvakult, s csak három évig volt szemevilágától megfosztva, ugy Sebestyén 1110-ben legalább is már érsek volt ujra; — hogyan lehet tehát 1112-ben Asztrik is az? Itt talán tévedett Hartvik Sebestyén szembetegsége éveinek megjelölésében, anélkül, hogy maga a főtény körül tévedett volna; — továbbá e helyen már nem ő maga irja magát érseknek alá, hanem a bambergi évkönyvek mondják őt érseknek, s az annalista a nagyszámmal jelenlevő püspökök és főurak körül könnyen tévedhetett.

Ussermann Emilian irja: »Oda van jegyezve Anasztáz a magyarok érseke is, a ki t. i. kalocsai érsek, a ki Istvánnak, a magyarok királyának és Gizella Henrik nővérének ügyében ennek udvarában volt.« [1]) Katona is ezen a véleményen áll és vele Gfőrer.[2])

A Sebestyén érsek szembajáról vont érveket összegezve, Városy Gyula ezen következtetésre jut: »Amiért is ha valamikor be lenne bizonyitva, de hogy sohasem lesz bebizonyitva, abban erősen bizakodom, hogy Hartvik elbeszélése Sebestyénről a mesék országába tartozik: mindazonáltal Asztrik czime »a magyarok érseke« és »kalocsai érsek«, melylyel a legrégibb iratok őt kitüntetik, sértetlen marad; ebből legfölebb az következnék, hogy Asztrik sohasem ült az esztergomi széken, hanem a kalocsai egyházat kormányozta, az évek meg nem szakitott sorain át élte végeig.« [3])

II. Sylvester bullája, ha az hiteles legalább lényegére nézve,

---

[1]) Episcopatus Bambergensis, S. Blasii 1801. Proleg. pag. XXVII. »Notatur etiam Anastasius Ungrorum Archiepiscopus, — Colocensis scilicet, qui in causa Stephani Hungariae regis et Gislae Henrici sororis tum in eius aula fuisse videtur.«

[2]) Pabst Gregor der VII. tom. VI. pag. 23.

[3]) Astricus sedi suae Colocensi servatus, i. h. XXV. l. Quapropter etiamsi aliquando demonstraretur, — quod nunquam demonstratum iri tuti confidimus — relationem Hartvici de coecitate Sebastiani inter fabulas esse relegandam: ideo tamen Astrici titulus »Ungrorum Archiepiscopus« et »Archiepiscopus Colocensis« quo in antiquissimis documentis insignitur, nihilominus salvus maneret; atque exinde ad summum id sequeretur, Astricum nunquam cathedrae Strigoniensi praefuisse, verum Ecclesiam Colocensem non interrupta annorum serie ad finem vitae usque gubernasse.

ZENEAKADÉMIA LISZT MÚZEUM

úgy azt Hartviknak okvetlen olvasnia kellett; oly nagy ugyanis a bulla és Hartvik életirata között a hasonlóság, úgy a lényeg-, mint részletekben, hogy azt Hartviknak vagy használnia kellett, vagy a bulla készült Hartvik nyomán. Ha Hartvik a bullát olvasta, abban nem olvashatta Asztrik esztergomi érsekségét, mert ez esetben a bulla nyilt szavaival ellenkezőleg micsoda alapon irhatta Asztrikot kalocsai érseknek? Ha pedig a bullában ama szavak benne nem foglaltattak, mutassák ki, hogy kicsoda, mely időben és miért toldotta azokat a bullába?

A pécsváradi oklevelet Városy Gyula nem tartja hamisnak.[1]) De bármit tartsunk is róla, maga Horváth M. is elismeri, hogy az Hartviknál régibb-keletü, tehát az Asztrikra vonatkozó helyet Hartvikból nem vehette át.

Amiért is a tudós Fraknói Vilmos is őszintén bevallja, hogy a kérdés, ki volt az első esztergomi érsek, még Horváth M. nagytudományu érvelése után sem tartható eldöntöttnek.[2])

Mielőtt e vitás kérdést bezárnók, nem tartjuk elegendőnek, hogy Knauz, Horváth Mihály és Városy tanulmányát egyszerüen regisztráljuk, — néhány szóval saját véleményünket is ki akarjuk fejezni.

A magyar történeti emlékekből vett érvek által Asztrik esztergomi érsekségét eldönthetőnek nem tartjuk, mert okmány ellen okmány beszél. Tudjuk, hogy Asztrik esztergomi érseksége ellen négy okmány küzd, ezek közől Sylvester pápa bullája, a pécsváradi apátság levele, és Hartvik Asztrikot határozottan kalocsai érseknek nevezik; a pannonhalmi oklevél, Domonkos és Sebestyén érsekről beszél; — de ezeket esztergomi érsekeknek nem mondja, — s igy ezt elhagyhatjuk.

Nehezünkre esik megengedni, hogy Sylvester bullája interpolálva van, s hogy az Asztrikról szóló hely is toldás; — a pécsváradi alapitó-levelet Knauz és Horváth Mihály nem fogadják el, — jóllehet mások hitelesnek tartják, — s pedig épen és csakis

---

[1]) I. h. XXXVIII. l.

[2]) Egyet. magyar Encycl. tom. VIII. Pest, 1870. col. 86. Unde et ipse doctissimus Frankl Guilelmius candide fatetur quaestionem, quis primus Strigoniensium Archipraesul fuerit, neque post eruditam Michaelis Horváth argumentationem esse plene solutam.

ZENEAKADÉMIA
LISZT MÚZEUM

azon okból, melyből Knauz és Horváth Mihály Sylvester bulláját elfogadják [1]); engedjük meg, hogy ez okmány is hamis, — megmarad még mindig Hartvik tanusága; engedjük meg, hogy Hartviknál a kalocsai szó helyett valaha Esztergom állott, — még megmarad Hartvik elbeszélése Sebestyén szembajáról, mely oly részletes és bő, hogy tévedésen ugyan alapulhat, de toldott helynek semmi szin alatt sem fogadható el, s igy mindaddig, mig valaki Hartvik tévedését be nem bizonyitja, s ezzel hitelét meg nem csorbitja, el kell fogadnunk Hartvik tanuságát, — s igy lett előttünk Hartvik azon tekintély, melyre támaszkodva mondottuk ki, hogy történeti emlékekből e kérdést megoldani nem lehet.

Érezte ezen nehézséget kitünő tudósunk Knauz Nándor is, s azért Hartvik értékét mindenáron csökkenteni akarja. Nem lehet szándékunk itt Hartvik hitelességéről értekezni; de Knauzzal szemben jónak látjuk Hartviknak a kellő értékét ujra visszaadni. Knauz Hartvik életiratát a nagyobb és kisebb legenda compilatiójának tartja [2]); ha ezt sikerül neki bebizonyitania, ugy könnyen elbánik Hartvikkal. Hanem a bökkenő épen itt van, hogy Hartvik tekintélye mindig nagyobb volt a két legendájénál, mint ezt Knauznak is be kell vallania, — s e tekintélye ujabb időben nemhogy vesztene, de sőt emelkedik.

»Ebből készült (Hartvikból) a kisebb és a nagyobb legenda. Az előbbi átvette azt, mit az utóbbi meghagyott. Azért is a legbővebbet kell hinnünk eredetinek, mert a kis legenda, mely, mint tudjuk, kivonat, nem merithetett a nagyból, melynek tartalma egészen különböző.« [3])

---

[1]) Igy Fejérpataky László: A pannonhalmi apátság alapitó-levele 160. l.

[2]) Monumenta Eccl. Strig. I. 15. l.

[3]) A magyar történet kutfői az Árpádok korában. Dr. Marczali Henrik. Budapest, 1880. 21. l. E munka szerzője, igaz, maga bevallja, hogy az Asztrik kalocsai érsekségére vonatkozó helyek javitások; de honnan veszi az érveket? Valószinüleg Horváth M. érveléseitől ijedt meg, s ezért fogadja el ő is egyszerre ama helyeket javitásoknak. Asztrik kalocsai érseksége valamennyi Hartvik-codexben előfordul, s igy javitás nem lehet, mert minden codexet csak nem javitottak ki. (V. ö. Hartviknak Mátyás Flórián kiadását.) Az egyetlen pesti codexben van javitás Asztrik érsekségénél, ahol a codex szélére van ez odajegyezve. De ez először egye-

ZENEAKADÉMIA LISZT MÚZEUM

Ha Knauz elveti Hartvikot, honnan tudjuk Asztrik római követségét, melyet főérv gyanánt hoz fel, és hozhat is Asztrik esztergomi érseksége mellett? Erről a két legenda mitsem szól. Midőn a föntebbi sorokat régen megirtuk, jut kezünkbe Pauler Gyula kis czikke: Ki volt Hartvik [1]); s Hartvikot ő is Kálmán király idejébe helyezi s lehetségesnek tartja, hogy Hartvik ugyanaz Arduin vagy Harduin győri püspökkel, — mi Hartvik hitelét kétségtelenné tenné.

Nem dönthető el e kérdés tekintélyekkel sem, mert mindkét részen egyenlő számu és súlyu tekintély áll. Fölsorolta ezeket mind Knauz Nándor, mind Városy Gyula. [2]) Legujabb kutatóink némelyike, igy Pauler Gyula sem tartja e kérdést egyszer s mindenkorra tisztázottnak, — s ellentétbe helyezi magát Knauz és Horváth Mihály egyéb helyeivel is: Ez oklevelet — a pécsváradi apátságét — sokszor interpoláltnak tarták, főleg az Astricus archiepiscopus Colocensis miatt, mi azonban többi tartalmát nem alterálja, nem is tekintve, hogy még nagy kérdés: vajjon az oklevélnek ezen kitétele csakugyan későbbi interpolatió-e? Nem bocsátkozhatom itt a sokat vitatott kérdésbe, ki volt az első esztergomi érsek? csak azt emelem ki, hogy ennek megvitatásánál nem volna szabad szem elől téveszteni azon nagyon is valószinü, sőt Giesebrechttel szólva, a Passio Sancti Adalbertnek feltalálása óta bizonyos körülményt, — mi különösen fontos azokra nézve, kik nem értik, hogy lehetett esztergomi érsekké a pannonhalmi apátság egy szerzetese és nem érdemgazdag apátja, Adalbert pappasa? — hogy Radla-Anasztáz és Asztrik-Anasztáz két különböző személy. Radla szerzetes-hajlamu férfiu volt;

---

dül áll, másodszor mitsem bizonyit; mert a javitás lehet rontás, de lehet helyreigazitás is, és ekkor a pesti codex még jobban megerősiti csak Asztrik kalocsai érsekségét. — Egyébként Marczali fentebbi fejtegetésére is lesz alkalmunk a másik korszak történeténél visszatérni.

[1]) Századok. 1883. nov. füz. 803—804. l.

[2]) Városy Gyula álláspontját védi, ha nem is ez értekezésének czélja, Weiser Frigyes jezsuita, s az általa felhozott adatok a kalocsai széknek érsekségéről már 1050-ben, melyekre visszatérünk, nem csekély mértékben vannak befolyással e kérdés eldöntésére. Schematismus Cleri A. dioec. Coloc. et Bacsiens. 1881.

ZENEAKADÉMIA
LISZT MÚZEUM

midőn Adalbert Lengyelországba és Poroszországba ment, Magyarországon maradt, és róla Brunó, sz. Adalbert életében 1004-ben irja: »Ipse tamen iam erat monachus« (C. 23.), mi azt látszik — látszik mondom — mutatni, hogy Brunó idejében is még szerzetes volt.

Őt kell a pannonhalmi zárda apátjának tartani. A tüzes Asztrik ellenben (Brunó, i. h. C. 17. igazolja a jelzőt) Adalbertet utolsó utjában követte, Lengyelhonban a meseritzi kolostor apátjává lett; »postea archiepiscopus ad Sobotin consecratus est.« (Passio S. Aalberti, Bielowsky. M. Polonica I. 154. l.) és később; már István idejében, mint nemcsak Hartvik, hanem a legenda Maior is irja, Endlichernél i. h. 144. Magyarhonba jött és a pécsváradi monostort alapitá. [1])

Némi segitséget e kérdés megoldásánál a belső okok nyujthatnak, ugymint Asztriknak Magyarországban véghezvitt tényeiből, viszonyából szent Istvánhoz, — s főleg római küldöttségéből. Lehetetlennek tartjuk mi is, hogy szent István ne az ország első főpapját küldötte volna Rómába; — az oklevelek azon kifejezéseit, amelyekben mondatik, hogy szent István Asztrik tanácsára, segédkezésével rendezte a püspökségeket, nem tartjuk lehetségesnek máskép értelmezni, mint hogy Asztrik valóban az első esztergomi érsek volt. Szent István Esztergomban tartotta királyi udvarát [2]), s ha Asztrik tanácsával élt folyton, lehetetlen, hogy Asztrik nem oldala mellett Esztergomban, hanem a távollevő Kalocsán lett volna.

E mellé a kutfők tanuságát mi is elfogadjuk, de magukban pusztán nem tartjuk döntőknek. E mellett szól a hagyomány is, s azért nem lehet e helyen említés nélkül hagynunk, hogy Asztrik első esztergomi érsekségét általánosan már igen régen hitték. A bécsi udvari könyvtár egy codexében cod. lat. 13. 552. található egy 1565 körüli följegyzés: »Catalogus reverendissimorum

---

[1]) Pauler Gyula: Szent István alkotmánya. Századok. 1879. II. füz. 109. l.

[2]) Esztergom volt e korszakban királyaink székhelye, régi pénzeink azért nevezik Esztergomot »Urbs regiának«, és Kálmán király I. 79. fej. azért rendeli oda szolgáltatni à királyi jövedelmeket. Az ott létezett királyi lakról lásd Fejér Cod. dipl. II. 324. l.

ZENEAKADÉMIA
LISZT MÚZEUM

dominorum archiepiscoporum Strigoniensium, antea non inventus, sed qui reperiri potuerunt ex veteribus privilegiis, opera reverendissimi domini Nicolai Olahi moderni Archiepiscopi nunc congestus.« Ez is Asztrik-Anasztázt nevezi első esztergomi érseknek e szavakkal: Anastasius primus Archiepiscopus Strigoniensis Cancellarius circa annum Domini . . . 1009. Tudtunkkal ez erre vonatkozó legrégibb emlékünk.

De nem jöttünk-e igy ellentmondásba minmagunkkal? Nem; mi fentebb nem Asztrik első érsekségét támadtuk meg, hanem Knauz Nándor felhozott érveit és eljárását, midőn Hartvikot kicsinyeli. Asztriknak valami összeköttetésben kellett Kalocsával lennie. — Annyi Hartvikból bizonyos, hogy Hartvik helyeit akkor másitották volna meg, midőn a kalocsai püspök viszályba keveredett az esztergomi érsekkel, az érseki szék miatt, — ez megforditott, s be nem bizonyitott beszéd; mi alapon kezdhette a kalocsai püspök a viszályt, ha Asztrik sohasem volt Kalocsán? ez a kérdés.

Kalocsa nem ejtette zavarba Hartvikot, mert Kalocsán 1050-ben már érsek ül,[1]) s igy nem tévedett.

Micsoda viszonyban volt Asztrik Kalocsával, azt megfejteni, most még ugy hiszszük, nem lehet; de hogy a kalocsaiaknak valami joguk Asztrikhoz van, előttünk épen oly bizonyosnak látszik, mint hogy Asztrik az első esztergomi érsek volt.

A magyar egyháztörténelem ezen helyét találtuk legalkalmasabbnak, hogy az első esztergomi érsek életrajzát itt kifejtsük. Ezen életrajz Asztriknak személyiségét akarja inkább megállapítani, — a térítés és az egyházszervezés körül kifejtett buzgalmáról »A térités története« czimü fejezetünkben fogunk szólani, a hova a tárgy inkább való. Római küldetését első fejezetünkben bővebben leirtuk. Asztrik ezen életrajzát Knauz Nándor idézett munkájából veszszük át.

---

[1]) Translatio S. Gerardi. Pertz SS. IV. 509. 1050. okt. 20. Quin etiam Georgius Colocensis archiepiscopus de Ungaria advenerat, quem civium legatio et apostolicae benedictionis cupido a longuinquis ibi partibus advexerat (Toulba, Lotharingiába). Az érsek e szerint Endre kivályunk követe volt IX. Leo pápánál, ki ekkor Toulban tartózkodott, hogy közvetitse a békét III. Henrikkel. Utóbb e kérdésre visszatérünk.

ZENEAKADÉMIA
LISZT MÚZEUM

Asztrik a történelemben különféle nevek alatt fordul elő. A kamenzi évkönyvek Adstricusnak,[1]) — a krakói és egyéb lengyel kútfők[2]) Affricusnak, a bábenbergiek Aschericusnak, a vegyes krónika Astricnak, Hartvik Ascricusnak, Dugloss Austriacusnak, Mabillon pedig Austricusnak mondják. Anastasius nevét később kapta, amint azt látni fogjuk. Inchofer Hilariusnak mondja őt, azon szerencsés tényekért, melyeket véghezvitt; de hogy igy hivták volna, be nem bizonyítja.[3])

Asztrik Csehország egyik tekintélyes családjából: a Libic-családból született.[4]) Radla nevet kapott a keresztségben, s már gyermekkorában barátságot kötött szent Adalberttel; a tanulást nem szerette, kétszer hagyta ott az iskolát s tért szüleihez vissza; de azok fenyegetése, majd büntetése annyira hatott reá, hogy rövid idő mulva a tanulmányokban oly előhaladást tanusított, hogy Adalbert tanitójává lett, amint ezt életirója, Brunó tanusítja;[5]) 972-ben Adalberttel együtt Magdeburgba mentek a fensőbb tanulmányok folytatására, ekkor Adalbert a 19—22 évek között lehetett, Asztrik pedig néhány évvel idősebb nála.

Midőn Adalbert prágai püspök lett, Asztrik elszakadt tőle; de midőn Adalbert kényszerült ott hagyni Prágát s Rómába indult, Palacky,[6]) Dudik[7]) és Szabó Károly[8]) állítása szerint Asztrik is hozzácsatlakozott és elkisérte őt.

Az erre következett két évet hol töltötte, nem tudjuk; de 992-ben ujra feltünt, a mely évben, irja Brunó — a tartomány népe Adalbert püspökét visszahivja, a szent férfiu atyusát, a bölcs Radlát és az ékesszóló keresztény szerzetes férfiut pedig kiválasztják ügyöknek. Ezek ketten az érsek levelével Rómába mennek, s hogy főpásztoruk hazatérjen, a pápánál kérelmeznek[9].)

---

[1]) Pertz Monum. SS. XIX. 581.

[2]) U. o. 586. 618. 619. 678.

[3]) Annales in Appendice.

[4]) Abt Anastasius als einer des Geschlechtes Libic. Dudik Geschichte Mährens II. 80.

[5]) Pertz Monum. SS. IV. 596.

[6]) I. h. 239. l.

[7]) I. h. 69. l.

[8]) A Magyar Vezérek kora 379.

[9]) I. h. 612. l. Quo populus terrae episcopum suum Adalbertum

ZENEAKADÉMIA LISZT MÚZEUM

Adalbert a pápa parancsára, tizenkét szerzetes társaságában hajóra száll, hogy Asztrikkal együtt visszatérjen Csehországba; a dalmát parton kiköt, s Asztrik ekkor került Gejcsa és szent István elé, hogy nem sokára az első széket foglalja el az országban. Mikor innen Csehországba tértek, — s a nép örömrivalgva fogadta Adalbertet, — ő elsőben is a vele hozott szerzetesekről akarván gondoskodni, — Prágához nem messze a brewnoi kolostort emelte, ennek élére Radlát állította, ki ekkor kapta szerzetes nevét Anasztázt, melyből a csehek Asztrikot csináltak.[1])

Midőn Adalbert egy házasságtörő asszony miatt, kit védelmébe vett s a nép dühétől meg akart menteni, Prágát ujra elhagyni kényszerült, felhivta Asztrikot, hogy kövesse őt: »Vedd biztos tudomásul, hogy vagy oda jöjj, a hol én leszek, vagy engem többé soha sem látsz.« Asztrik, ki Adalbert első távozását sem helyeselte, nem követte őt, a miből, ugy látszik, komolyabb neheztelés is származott közöttük.

De nem sokára Asztriknak magának is el kellett hagynia helyét. Egy cseh főur, Wršovec Bolesló vezér segélyével 995-ben Adalbert családjának ősi fészkét, a Libic-várt földulta, s kiméletlenül kardélre hányta Adalbert rokonait; e mészárlásnál Asztrik is jelen volt, ki rokonait meg akarta védelmezni, de a nyers erővel szemben tehetetlenül állott. Asztrikot, mivel szerzetes volt, a dühöngő tömeg szabadon bocsátotta, de Asztrik azért életét még sem látva bizton; szerzetes társaival Csehországot elhagyta, hogy soha többé oda vissza ne térjen; — eljött Magyarországba, Gejcsa vezér oltalmába ajánlva magát és társait. Gejcsa igen szivélyesen fogadván őt, Magyarországon letelepedett.[2])

Ezalatt Adalbert Rómát ujra kényszerült elhagyni, hogy székhelyét elfoglalja. Midőn utközben meghallotta testvérei s

---

revocat; sancti viri papatem sapientem, Radlam, et Christianum monachum eloquentem virum in suum opus eligunt. Hi duo cum literis metropolitani Romam veniunt, de reditu pastoris papam apellant.

[1]) Dudik i. h. 76. Szabó Károly i. h. 380. Szalay László Magyarország története I. 70. lapon kétségbe vonja, hogy Anasztáz és Asztrik ugyanazon nevek volnának — »mi nincsen bebizonyítva, hogy az Anastasius és Astricus nevek egyjelentőségüek nem tudom micsoda nyelven.«

[2]) Dudik i. h. 80., ugyanigy Palacky.

ZENEAKADÉMIA LISZT MÚZEUM

rokonai szerencsétlenségét, Csehországot elkerülve, Lengyelországba ment, — innen Poroszországba szándékozva; de ezen utjára meg akarta nyerni társul Asztrikot, kit mennyire szeretett, kitünik azon leveléből, melyet ekkor Gejcsához irt: »Követséget küldött ezen időben a magyarok nagy vezéréhez — irja Brunó, — sőt ennek nejéhez is, ki kezében tartotta az egész országot, maga kormányozván férjét és mindazt, ami a férjé vala. A kihez eljutva, követeit ezen levéllel küldötte hozzá: Az atyusomat, ha a szükség és haszon ugy kivánja, tartsd magadnál, ha nem, ugy az Istenre kérlek, küldd őt hozzám. Neki pedig titokban más levelet küldött. Ha szépen megszabadulhatsz, jól van, ha nem, ugy sietve szökjél és jöjj ahhoz, ki téged várva vár, a te Adalbertedhez.« Asztrik azonban, mint fentebb is említettük, nem szeretvén Aldalbert sok utazását, nem akar menni. »Ő pedig, — folytatja Brunó, — nem tudott eljönni, vagy őszintén szólva, nem akart, mert amint ma beszél, — (Adalbert akkor már meghalt) a kit ma ugy szeret, mint a szomjuhozó az üditő vizet, a kiért egész bensejében lángol, akkor mint nagyratörőtől mindig menekülni igyekezett.« Nehogy azért vádolni látszassék Asztrikot, hozzáteszi: Ő akkoron már szerzetes, és mint mondják, a kik őt ismerték, szép és jó volt.[1])

Asztrik igy Albert kérésének nem engedve, hazánkban maradt; hol volt itt első helye, a magyar történeti kútfőkből kell felkutatnunk.

Hartvik és a nagyobb legenda Asztriknak Magyarországba jövetelét Koppány leveretése után való időre, tehát 998-ra teszik. »A kik között a szerzetes Ascericus atya tanitványaival együtt megérkezett.«[2])

Asztrik bejövetelét elbeszélve mind a legenda, mind pedig Hartvik ezt jegyzi meg: Asztrik apát övéivel tisztelettel fogadtatván, a Vashegy tövében szent Benedek tiszteletére monostort építtete; hol maig is vagyon egy monostori társaság.[3]) . . . Ezen szavak roppant zavart és vitát idéztek fel történetiróink között.

---

[1]) I. h. 80. »Ipse tamen iam erat monachus, et ut dicunt, qui tunc temporis norunt, pulcher et bonus.«

[2]) Hartvik VII. fej. Érdynél 11. »Inter quos vite regularis pater Ascericus cum suis discipulis advenit.«

[3]) Hartvik VII. fej. Érdynél 11.

ZENEAKADÉMIA
LISZT MÚZEUM

Ugyanis a pannonhalmi oklevélben két helyen fordul elő Anasztázról szó, t. i. »Anasztázius urnak, a pannonhegyi szent Márton még atyánk által megkezdett s Isten segélyével általunk bevégzett monostora apátjának közbenjárására, tanácsára« ... és »mert azon monostor atyáinak szent imái s a nevezett apát Anasztázius ur tanácslásai és folytonos segédkezései által erősödtünk és koszorúztattunk meg.« — E két hely ugyancsak két részre osztotta iróinkat; az egyik rész a mi Asztrikunkat a pannonhalmi, — a másik a pécsváradi kolostor apátjával ugyanazonosnak tartotta. Mely irók, mely táborhoz, mely nézethez csatlakoztak, helyszüke miatt, felsorolnunk nem lehet.[1])

E kérdéssel Katona sem tudott tisztába jönni. Elsőben Asztrikot a pannonhalmi kolostor apátjának tartja,[2]) majd megváltoztatja nézetét s igy ir: »A szent Márton monostorának első apátja nem volt Asztrik. Azután: Nincs felette kétség, hogy Asztrik nem a szentmártoni, — hanem a pécsváradi kolostorból lett kalocsai püspökké.«[3])

Mindezen tévedések alapja a téves felfogás, mintha Asztrik 998-ban jött volna Magyarországba. Ezen esetben csakugyan nem lehetett volna pannonhalmi apát; mert mint Fejér megjegyzi: »Nem lehetséges, hogy szent Benedek fiai, kik már Gejcsa vezér segélyére voltak, Asztrik megérkezéseig fej nélkül s apát nélkül lettek volna.«[4]) »Mivel Asztrik — folytatja Knauz Nándor — már 995-ben bejött, a Koppányféle harcz előtt pedig hazánkban a szentmártonin kivül más kolostor nem létezett, Asztrik okvetetlenül ennek apátja volt, és a pécsváradi apátság oklevele sem képes ennek hiteléből valamit levonni, a melyben Asztrik ezen apátság első apátjául van fölemlítve.«[5])

---

[1]) Az irókat részben felsorolja Szvorényi, Historiae eccl. Hung. Amoen. fasc. I. 1. l., — ki ezen kérdésről szintén értekezett.

[2]) Historia Crit. Ducum 707.

[3]) Hist. Eccl. Coloc. I. 147. »Nullum proinde dubium est Astricum, illum non ex Abbate montis Pannoniae, sed ex Abbate montis ferrei Colocensem episcopum creatum.«

[4]) Initia Religionis 107: »Non est possibile, ut filii S. Benedicti, qui iam Geysae duci ministrabant, usque adventum Astrici acephali, absque Abbate domiciliati fuissent.«

[5]) Monumenta Eccl. Strigon. pag. 29. »Quia tamen Astricus anno

ZENEAKADÉMIA LISZT MÚZEUM

Mennyi ideig működött az uj magyar egyház gyarapitásában e kitünő férfiu, sem a bel-, sem a külföldi kútfőkben nem találjuk feljegyezve. Csak annyit tudunk, hogy magas kort ért el, s még 1028—1030. évek táján is ő ült az esztergomi érseki székben.

Ezen időben járt ugyanis nála egy Arnold nevü regensburgi szerzetes, ki szent Emmerán vértanu életét irta meg, — s harmad napon érkezett Anasztáz érsekhez, »ki őt másoknál emberségesebben fogadta és szivélyesen beszélt vele.« [1])

Majdnem 80 éves koráig működött a derék főpap Magyarországon. Elhunytának napját az egyházi irók megegyezőleg november 12-ikére jegyzik fel.[2]) Halála évére azonban különböznek egymástól. Némelyek azt 1014-re,[3]) mások 1029-re,[4]) ismét mások 1034-re vagy 1035-re teszik,[5]) sőt némelyek az 1044-ik évre. [6])

Némelyek szentnek tartják [7]) s bár e dicső nevet fáradozása után megérdemelte, de az egyház által kanonizálva nem lett.

---

iam 995. advenit, nec ante bellum cum Koppány aliud praeter S. Martini in Regno exstitit Bonefratrum, huius necessario Abbas Astricus esse debuit: nec diploma Pécsváradiense, in quo Astricus primus Abbas Montis ferrei dicitur, contrariae opinioni quidquam suffragatur.«

[1]) Pertz SS. IV. 347. Felemliti Katona is Hist. crit. I. 423.

[2]) Martyrolog. Benedict. Mabillonnál: Acta SS. Ord. Bened. Ser. VI. I. 68.

[3]) Acta SS. Hung. ed. Claudiopol. a. 1764.

[4]) Bucelinus: Annales Benedict. I. 215.

[5]) Spangár: Kron. IV. 117.

[6]) Inchofer: Annales IV. 222.

[7]) Dubravius: Hist. Bohem. 156. Inchofer i. h. IV. 223.

ZENEAKADÉMIA
LISZT MÚZEUM

V.

A pannonhalmi apátság.

A szent István által alapitott kolostorok közől a pannonhalmi érdemli meg kiválólag figyelmünket. — Akkor épült, midőn még püspökségek nem léteztek. — Nagyobbára szerzetesek téritették meg a magyarokat, azért elsőben is kolostorra volt szükség. — Asztrik kérelmére kezdett Gejcsa vezér a pannonhalmi kolostor épitésébe 996-ban. — Szent István folytatta az atyja által megkezdett munkát, s mivel győzelmét szent Mártonnak köszöné, ezen szentről nevezé el a kolostort. — Első apátja Asztrik volt. — Két Asztrik apát közől melyik a pannonhalmi? — A kolostor alapitó-levelének latin és magyar szövege. — Benczur nehézségei az oklevél néhány helye miatt. — Az oklevél tartalma. — A kolostornak adott kiváltságok összegezése. — A kolostor belszervezete hasonló a montecassinói kolostoréhoz. — Püspöki joghatóság alól ki van véve. — Az apátot a rend választja, a király megerősiti. — Az alapitóokmány legrégibb oklevelünk. — Kiadásai. — Az oklevél hitelességét elsőben a külföldi Mansi támadja meg. — Nálunk először Cornides Dániel. — Az erre következett tudományos vizsgálatok az oklevelet hitelesnek mondják. — Ujabban Horváth Mihály támadta meg. — Fejérpataky László az oklevél hitelességét kétségen kivül helyezi. — A külső és belső okok, melyek miatt az oklevél hitelességét kétségbe vonták. — Az ellenmondások csak látszólagosak. — Az oklevelet védi Pauler Gyula is. —

Megalapitása és oklevele.

Szent István az egész országról általánosan akkép gondoskodott, hogy azt egy érsekségre és tiz püspökségre felosztotta. Többi intézkedései és alapitványai kiválólag a magyar elem megtérését czélozták; mert az általa alapított apát- és prépostságok mind magyar vidékeken léteztek, a nyitra-zoborit sem kivéve, mely bizonyára a leginkább magyar és székely határőrök miatt alapíttatott. Azon kolostorok közől, melyeket alapított, minden tekintetben a pannonhalmi érdemli meg kiválólag figyelmünket, már azon nagy befolyás miatt is, melyet e kolostor mind-

ZENEAKADÉMIA
LISZT MÚZEUM

járt kezdetben, az ország térítése- s művelődésére gyakorolt; [1]) de az alapítási év is, az alapító-levelet véve figyelembe, mindjárt a koronázás után esvén, e helyen kellett vele foglalkoznunk.

A pannonhalmi kolostor akkor épült, midőn még püspökségek nem léteztek; szent Istvánnak terve itt igen természetesnek tünik fel előttünk. A magyarokat szerzetesek által kellett neki megtéritenie s azért elsőben is kolostorra volt szükség, hol a szerzetesek tartózkodhassanak, neveltessenek, s midőn a nép zöme hajlandó volt a keresztény vallás felvételére és részben már fel is vette, akkor gondolt a püspökségek tényleges megalapitására. A későbbi apátságok mintegy őrszemet képeztek az illető vidéken, hogy a kereszténység haladása biztositva legyen.

Asztrik életrajzában emlitettük, hogy a brewnowi kolostort társaival elhagyva, Magyarországba jött s itt Gejcsa vezér által a legszivélyesebb fogadtatásban részesült. Nem lehet kétségünk az iránt, hogy Asztrik kérelmére, sürgetésére kezdett Gejcsa a pannonhalmi kolostor épitésébe. Asztrik pannonhalmi apát, és pedig ezen kolostor első apátja volt, és igy — e kolostor létrejöttében mindenesetre nagy érdemei voltak, — s miután Asztrik 995-ben jött Magyarországba, a pannonhalmi kolostor alapitását a következő 996-ik évre kell tennünk. Gejcsa nem Esztergomban, melyet székhelyül választott, s hol fia István született, hol a fejedelmi család megkereszteltetett, hanem Pannonhalmára épitteté

---

[1]) Szent István király és utódainak nehéz feladataik megoldásában: a keresztény vallás és nyugati műveltség terjesztésére irányzott törekvéseikben a szent Benedekrend szerzetesei valának legbuzgóbb, legtevékenyebb munkatársaik. A térítés művét nagy részben ők vitték keresztül. Az egyház kebelébe fogadott nép az ő körükből nyerte első főpapjait, lelkipásztorait és egyuttal tanitóit. A közigazgatás és törvénykezés uj intézményeinek meghonosításában nagy részök volt. A legelső oklevelet és nyelvünk legrégibb emlékét, mely reánk maradt, nekik köszönhetjük.

E szerint kolostoraik alapítása a keresztény civilisátió és az állami rend consolidátiójának mindig fontos ténye vala, mire uralkodóinkat egyaránt ösztönzé vallásos érzületök és politikai tapintatuk. A romlott-jellemü Pétert kivéve, mindegyik növelte a szent Benedekrend kolostorainak számát. És a szerzet iránt való kegyeletöket azzal is kitüntették, hogy rendszerint az általuk alapított apátság egyházát jelölték ki végső nyughelyül. Fraknói Vilmos: A szekszárdi apátság története. Budapest, 1879. 5. l.

ZENEAKADÉMIA
LISZT MÚZEUM

az első kolostort. Ez elhatározására kétségkivül szent Alalbert [1]) s az első téritők adhatták a főösztönzést, kiknek szavai után, az ő lelkében is viszhangzott a hit, hogy e halom aljában született szent Márton, Tours nagynevü püspöke, kit Pannonia védszentjeként tisztel.[2]) Hogy csakugyan Gejcsa kezdte épittetni e kolostort, megvallja maga szent István az alapitó levélben: »Anasztázius urnak, a pannonhalmi szent Márton, még atyánk által megkezdett ... kolostora apátjának közbenjárására.« stb.

A Koppány lázadása által létrejött zavarok lecsendesülte után, István kétszeres erővel folytatta az atyja által megkezdett művet; s mivel a győzelmet szent Mártonnak,[3]) a térités sikerét pedig az ennek tiszteletében buzgólkodó szerzeteseknek köszönhette, e szentről nevezte el a templomot, s a javakkal gazdagon alapitott monostort, melybe Asztrik alatt letelepitette a szétzüllött brewnowi benczék egy részét. Ez időtől kezdve a szent király kegye- és figyelmének kitünő tárgya a szenthalom, »hol nem egyszer piheni ki a kormányzás gondjait, s gyűjt erőt a jövő nehéz munkájára;« s midőn teljes örömmel észleli a halom szerény munkásainak életében mindazon ujjáteremtő erények feléledését, melyeknek a népvándorlás által rombadőlt társadalom szellemi és anyagi jólétét köszönte a gazdag javadalmak- és kiváltságokban, melyeket e helynek ad, nemcsak méltányló háláját nyilvánitja, hanem mint unokája és képviselője egy nemzetnek, lemossa az ősöknek büneit is, melyekkel ezek egykor annyit vétkeztek Európa szentélye ellen, s magasztos alkotásával a nemzetében beállott nagy fordulatot jelzi.[4])

E kolostor első apátja Asztrik volt, mint már fentebb is emlitettük; életrajzát itt ismételnünk teljesen felesleges munka volna. »Rendünk nevezetes férfiai között, kik a fejledező keresztény hitet Magyarországban melengették és elősegiteni törekedtek,

---

[1]) Czinár- Fuxhofer Monasteriologia I. 13.

[2]) Inchoffer Annales eccl. hung. ad annum 989.

[3]) A pannonhalmi apátság alap.-levele. Azon különös segélyt, melyet gyermekkoromban szent Márton érdemei által tapasztaltam, az utódok emlékének is átadatni rendeltem.

[4]) Mayer Theodor Über d. Benediktiner Orden. 18. l. Halbik Cypriánnál: AdatokPannonhalma multjához. 1880. Névtár XVIII. l.

ZENEAKADÉMIA LISZT MÚZEUM

Anasztáz, ki más néven Asztriknak is neveztetik, méltán megemlitendő«, — irja Mabillon.[1])

Asztriknak pannonhalmi apátságát megtámadták iróink közől többen, azért e vitás kérdést már Asztrik életrajzában tisztába hozni igyekeztünk; e helyen csak azon részleteket hozzuk fel még mellette, melyeket ott elhagytunk, alkalmasabb levén ezen fejezet azok felsorolására. Az egész kérdés, mint láttuk, azon fordul meg, mely évben jött Asztrik Magyarországba?

Szent István nagyobb legendája és Hartvik Asztriknak bejövetelét a Koppány lázadása után való időre teszik. Csekély eltéréssel ugyanezt állítják Mabillon[2]), Inchofer[3]), Spangár[4]), Timon[5]). Hartvik szavait már Asztrik életrajzában idéztük s itt ismételjük: »Asztrik apát az övéivel tisztelettel fogadtatván, a Vashegy tövében, sz. Benedek tiszteletére, monostort épittete.« Ezzel szemben a pannonhalmi oklevél két helyen is a szent Márton kolostora apátjának nevezi Asztrikot. Már most e két Asztrik közől melyik az, ki utóbb esztergomi érsek lett, s kinek életrajzát adtuk? Asztrik bejövetelét 995-re kell tennünk, mint azt életiratával kimutattuk. — Ha Asztrik ugyanekkor jött be s telepedett le, mit bel- és külinditó okok is elfogadhatóvá tesznek, akkor, mivel Koppány lázadása előtt más apátság a pannonhalmin kivül nem létezett, ugy Asztrikon kivül senki más a pannonhalmi első apát nem is lehetett.

E föltevést maga Hartvik is elfogadhatóvá teszi, midőn Bonifáczról, az apáti széken utódjáról azt jegyzi föl, hogy »őt (Bonifáczot) a szent király Magyarország alsó vidékére küldi.« Ha Pécsváradon Asztriknak utódja ekkor Bonifácz, hogyan adhatja királya ajkaira Hartvik, a helyi viszonyok helyes fogalmával, ezen annyira ellentétes parancsot?

---

[1]) Acta SS. Ord. Bened. ad a. 1000 c. 65. Inter illustres ordinis nostri viros, qui religionem christianam in Hung. regno nascentem fovere et promovere satagerunt, Anastasius, qui et Austricus alio nomine appellabatur, debet merito recenseri.

[2]) Annal. IV. 115.

[3]) Annal. 245.

[4]) Krónika IV. 114.

[5]) Epit. ad a. 998.

ZENEAKADÉMIA LISZT MÚZEUM

Nem támogatja Hartvikot végre szent Gèllért legendájának látszólag az ő nézetével egyező következő helye sem: »Azon napokban Pécsre érkezék Anasztazius pécsváradi apátur is, kit a püspök vendégül fogada.« [1]) Katona szerint [2]) Gellért Pécsre alig érkezett 1022 előtt; ha tehát Gellért Pécsre érkezése idején Anasztáz pécsváradi apát volt, az Asztrik épen nem lehetett. Azért már Katona is megkülönbözteti ezen Anasztázt Asztriktól.

Ezen kolostornak rövid történetét, kiváltságait, birtokait az alapitó levél röviden összefoglalja. Mielőtt tovább haladnánk e kolostor belszervezetének leirásában, adjuk az oklevelet, a lectiones varientesek nélkül. Az oklevelet Fejérpataky László [3]) után közöljük, ki azt legujabban, a legpontosabb összehasonlitás nyomán, az eredeti okiratról másolva adta ki. A magyar szöveget Horváth Mihály forditásában mellékeljük. [4])

In nomine domini dei summi. Stephanus superna prouidente clementia Ungrorum rex. Credimus et uere scimus, si locis diuino cultui mancipatis potestates atque honores adagmentauerimus, id non solum laude humana praedicandum, uerum diuina mercede remunerandum. Quo circa omnium sanctae dei ecclesiae fidelium nostrorumque presentium atque futurorum sollers comperiat intentio, quod nos interuentu, consilio et consensu domni Anastasii abbatis de monasterio sancti Martini in monte supra Pan-

»A legfelségesebb úr Isten nevében. István, a legfelsőbb kegyelem gondviseléséből a magyarok királya. Hiszszük és igazán tudjuk, hogy ha az isteni tiszteletre szentelt helyek hatóságát és tisztességét gyarapítjuk, az nemcsak emberi dicséretre, hanem isteni jutalomra is érdemes. Az Isten szent egyháza s a magunk minden élő és jövendő hiveivel tudatjuk tehát, hogy mi Anasztazius úrnak, a pannonhegyi sz. Márton még atyánk által megkezdett s Isten segélyével általunk lelkünk üdvére s országunk állan-

[1]) Szent Gellért legendája, VII. fej. Szabó Károly fordit. 57. l.
[2]) Hist. critic. I. 288. l.
[3]) A pannonhalmi apátság alapító oklevele, irta Fejérpataki László, Budapest, 1878. 19. s kk. lapokon.
[4]) A kereszténység első százada Magyarországon, 192. s kk. lapokon.

ZENEAKADÉMIA LISZT MÚZEUM

noniam sito, ab genitore nostro incepto, quod nos per dei subsidium, ob anime nostre remedium, pro stabilitate regni nostri ad finem perduximus, talem concessimus libertatem, qualem detinet monasterium sancti Benedicti in monte Cassino; quia propter orationes sanctas fratrum eiusdem monasterii, consiliante domno Anastasio prescripto abbate, et iugiter adiuuante confortati et laureati sumus. Singulare namque sufragium, quod per merita beati Martini in puericia mea expertus sum, memorie posterum tradere curaui. Ingruente namque bellorum tempestate, qua inter Theotonicos et Ungaros seditio maxima excreuerat, precipueque cum ciuilis belli ruina urgerer, uolente comitatu quodam nomine Sumigiense paterna me sede repellere, quid fluctuanti animo consilii darem, quaque me uerterem tanta tactus uerecundia, astantibus ducibus, uidelicet Poznano, Cuntio, Orchio, domno quoque Dominico archiepiscopo, uotum uoui sancto Martino, quod si de hostibus interioribus et exterioribus eius meritis uictor exsisterem, supranominati comitatus decimationem de omnibus negociis, prediis, terris, uineis,

dóságára bevégzett monostora apátjának közbenjárására, tanácsára s megegyeztével (ugyanazon monostornak) oly szabadalmat engedélyeztünk, a minőt a Casino-hegyi sz. Benedek monostora élvez; mert azon monostor atyáinak szent imái s a nevezett apát, Anasztazius úr tanácslásai és folytonos segélyezése által erősödtünk és koszorúztattunk meg (laureati.) Azon különös segélyt, melyet gyermekkoromban sz. Márton érdemei által tapasztaltam, az utódok emlékezetének is átadatni rendeltem. Midőn ugyanis a háborúk zivatara kitört, s a németek és magyarok közt nagy villongás támadt s kivált midőn a polgári háboru veszedelme által szorongattatnám, Somogy vármegye ki akarván engem űzni atyáim székéből, oly aggály fogott el, hogy lelki hánykódásaimban, mit tegyek, merre forduljak, nem tudnám: Pázmán, Hunt, Orchi vezéreim és Domonkos érsek úr környezetében fogadalmat tettem sz. Mártonnak, ha az ő érdemeiért belső és külső ellenségeimen győzedelmes leszek, a fentemlített vármegye minden javainak, tanyáinak, földjeinek, szőlleinek, veteményeinek, vámjainak, a beköltözöttek borainak, mely

ZENEAKADÉMIA LISZT MÚZEUM

segetibus, uectigalibus, uinumque hospitum, quod in prediis eorum excresceret, ne parochiano episcopo pertinere uideretur, sed magis abbati eiusdem monasterii, sub testimonio prefatorum ducum multorumque comitum absque ulla mora subiugarem. Dumque post cogitatum uictoria potirer, quod animo reuolueram, operis efficatia complere studui; necdum enim episcopatus et abbatiae preter ipsum locum in regno Ungarico site erant. Quod si, nos fideles, licuit mihi, quo uolui loco, episcopatus et abbatias statuere, an non licuit cuipiam loco, quod uolui, ut facerem? Et ne adhuc ecclesia sancti Michahelis uacua esse uideretur, uel episcopus parrochianus iniurias querimoniasue in collectione decimationis pateretur, ei curtem, que uocatur Cortou cum hominibus eidem pertinentibus tradidi. Quod si ipse contra mea statuta quid inique agere uel adquirere uoluerit, ante deum iudicem uiuorum et mortuorum in die iudicii se contendere mecum sciat. Adhuc autem subiungens dico, sit id ipsum monasterium ab omni inquietudine semotum, habeantque monachi post transitum sui cuiusque abbatis alium abba-

az ő tanyáikon terem, tizedeit' az említett vezérek és számos ispánok tanúsága szerint, nem a megyei püspöknek, hanem azon monostor apátjának fogom azonnal alája vetni. És midőn e fogadalom után győzedelmet nyertem, a mit elmémben forgatok vala, tényleg teljesíteni ügyekeztem. Mert azon helyen (monostoron) kivül még sem püspökségek, sem apátságok nem léteztek Magyarországban. S hiveim! ha szabad volt ott a hol akartam, püspökségeket s apátságokat alapítanom, vajjon nem volt-e szabad tennem egy helynek, a mit akartam? De mégis, hogy sz. Mihály egyháza ne látszassék megrövidíttetni, s a megyebeli püspök se szenvedjen igazságtalanságot a tizedek szedésében: neki adományoztam minden lakosaival és tartozandóságaival a Cortou udvart (Curtem azaz Curiam, Cortou [?]). Ha tehát ő az én határozataim ellen valamit jogtalanul tenni vagy elfoglalni akarna: tudja meg, hogy az itélet napján velem lesz dolga az élők és holtak Istene előtt. S még ezekhez kapcsolva határozom, hogy ugyanazon monostor minden nyugtalanítástól ment legyen, s a szerzeteseknek joguk legyen apátjaik elhunyta

ZENEAKADÉMIA LISZT MÚZEUM

LISZT FERENCZ HAGYATÉKA

tem securiter eligendi, et a quocunque uelint episcopo consecrandi eum; sitque illis licitum ordines accipere quouis loco et a quocunque episcopo. Ante neminem vero abbatum capella incedat, nisi ante patrem eiusdem monasterii propter reuerentiam et sanctitatem ipsius loci, moreque episcopi in sandaliis missam celebret. Precipimus itaque sub testificatione saluatoris domini nostri ihu xpi, ut nullus archiepiscopus, episcopus, dux, marchio, comes, uicecomes, seu aliquis homo magnus siue paruus de iam fato monasterio aliquo modo se intromittere in [illegible] uineis, decimationibus, piscationibus, ripis, placitis, sine concessione abbatis eiusdem monasterii audeat. Quod qui fecerit, componat centum libras auri optimi, medium camerae nostre, ac medium prefato monasterio suisque rectoribus, maledictionisque perpetuae uinculo eternaliter feriatur. Quod ut uerius credatur, hanc pagi-

után más apátot szabadon választani, s a melyik püspöktől akarják, felszenteltetni; s az apátoknak szabadságokban álljon az egyházi rendet bármily helyen s bármilyen püspöktől felvenni. Egy apát előtt se járhasson pedig a Capella, hanem csak ezen monostor atyja előtt, magának e helynek tisztelete végett és szentsége miatt; a misét is, mint a püspök, oly harisnyában végezze. Parancsoljuk tehát üdvözítő Jézus Krisztus úrnak tanúbizonysága mellett, hogy sem érsek, püspök, vezér, határgróf, ispán, alispán, sem más akár nagy, akár csekélyebb halandó, a már említett monostornak szolgái, földjei, szőllei, tizedei, halászatai, partjai, igazságszolgáltatási [1]) ügyébe annak apátja engedelme nélkül bármi módon betolakodni ne merészeljen. A ki ezt cselekedné, fizetni fog száz font finom aranyat, felét kamaránknak, felét a nevezett monostornak, s főnökének, s az örökké tartó átok sulya által terheltessék. Hogy

---

[1]) Horváth Mihály előtt az oklevél más példányának kellett feküdnie, a hol a p l a c i t i s szó helyett bizonyára p r a t i s állott, s csakis igy fordíthatta itt a szöveget: ». . . halászatai, partjai, l e g e l ő i« stb. Pedig Fejér is jól közli e helyet Cod. dipl. I. kötet 282. lap. Egyébiránt a szöveg (contextus) könnyen a »legelő« szót juttatja eszünkbe — s igy Horváth Mihály vagy egyszerüen tévedett, vagy e fordítását ma is fentartaná.

ZENEAKADÉMIA LISZT MÚZEUM

nam manu propria roborantes sigillari iussimus.

Signum. domni. Stephani. incliti. regis. M Dominicus arhiepiscopus. uicecancerarius. fecit.

Anno dominicae incarnationis MI. I. indictione XV. anno Stephani primi regis Ungrorum secundo hoc privilegium scriptum et traditum est. Hae sunt nominatae uille in dedicatione aecclesie ab archiepiscopo Sebastiano et a comite Ceba: piscatores, Fizeg, Baluuanis, Temirdi, Chimudi, Wisetcha, Vuosian, Murin, Curtov, Wag, tertia pars tributi de Poson in omnibus rebus siue presentibus siue futuris.«

ez nagyobb hitelt nyerjen, e levelet saját kezünk által megpecsételtetni parancsoltuk.

István felséges király úr jegye. (a monogramma helye) Készítette Domonkos érsek kancellár-helyettes.

»Az úr megtestesülésének MI évében, indictione XV. István első magyar király uralkodásának másod évében, iratott és adatott ki e kiváltság.«

»Az egyház felszentelésekor Sebestyén érsek és Ceba nádorispán által ezen falvak neveztettek meg: halászok, Fizeg, Bálványos, Temindi, Chimudi, Wisetcha, Vuosian, Murim, Cortou, Wag; Pozsony tizedének harmad része minden létező és jövendő dolgokból.«

Az oklevél szerint, mint fentebb is említettük, még Gejcsa kezdette el a monostor építését, szent István pedig befejezte azt, még pedig akkor, mikor azon kivül még egyetlen püspökség sem létezett az országban. Ezt Benczur[1]) nem tudta összeegyeztetni Hartvikkal, ki azt mondja, hogy a monostort szent István kezdte építtetni, még pedig Kupa legyőzése után. Benczur hajlandó Hartviknak adni igazat, természetesen módositva tudósítását. A cassinói évkönyvekben (szerzőjök Leo Ostiensis) olvasható, hogy szent István egy általa alapítandó monostorhoz, élte utolsó éveiben, Cassinoból a monostor szervezésére szerzeteseket kért;

[1]) Schreiben an einen Freund darinn einige Zweifel wider der Aechtheit der Stiftungskunde, welche der heilige Stephan erster König von Ungarn den Benedictiner Kloster des heiligen Martinsberg im Jahre 1001 ertheilt haben soll, dem Gelehrten zur Prüfung vorgelegt werden. Wien, 1779. 8. r. 79. l.

ZENEAKADÉMIA LISZT MÚZEUM

mire ezek azonban onnan megérkeztek, a szent király nem volt életben. [1]) Benczur ezt a szentmártoni kolostor alapísátára érti, mely tehát Istvánnak nem első, hanem utolsó évébe esik. Ha a monostort szent István uralkodása első évében alapítá, mi szükség volt a Cassinoból hozatott szerzetesekre, hisz az apátság egészen a cassinói mintájára alapíttatott? [2])

Erre a következőket felelhetjük: Hartwik csak azt mondja, hogy szent István »construxit monasterium«, de csakis az construal, a ki bevégzi a művet; ezzel még nincs mondva, hogy szent István kezdé el annak építését. Benczur ezenfelül félremagyarázza Leo Ostiensis szavait: István nem a szent Benedek-rend reguláit kérte el Cassinoból, hanem csak az ottani monostor sajátságaiból akart néhányat Magyarországban meghonosítani, azt vélve, hogy ezen ősrégi monostorban sokkal nagyobb lesz a fegyelem, mint bárhol másutt. Benczur elismeri, hogy Leo tévedett, midőn István utódjának fiát Salamont mondja; igen, de hátha szent István nevében is tévedett! Aztán Leo egy szóval sem mondja, hogy e szerzetesek a szentmártoni kolostor számára hivattak be, honnan is lehetne ezt ratiogni, mikor tudjuk, hogy szent István több monostort is alapított! Leo ezeket talán Endréről mondja, kinek fia csakugyan Salamon volt és szent István halála után való zavarokban valóban szükség is volt Cassinoból uj egyénekre. Legyen ennyi elég az alapítás idejére vonatkozólag.

Átmegyünk az oklevél tartalmára. Szent István oklevelében kimondja, hogy oly kiváltságokat ad a szentmártoni

---

[1]) Circa hoc tempus sanctae memoriae Stephanus Hungariae rex, qui gente sua ad Christi fidem conversa . . . multis Abbatem efflagitans precibus ut de fratribus loci hujus aliquos sibi ad monasterium in illis partibus ordinandum mittere non differret. Ad quem cum Abbas nequaquam negligens, duos de prioribus hujus monasterii fratribus transmisisset, iam eo defuncto, Salamon ejus filius, qui in regno illi successerat, honorifice nimis eos accepit . . V. ö. Muratori: Script. rer. Italic. IV. 394—395. És Gattula: Historia abbatiae Cassinensis. Velencze, 1733. I. 153. l.

[2]) Ezen ellenvetésekre megjelent még ugyanazon évben hasonlókép névtelenül (szerzője Batthyányi): Agamantis Palladii academiae Philaletorum socii Responsa ad dubia Anonymi adversus privilegium S. Stephani, abbatiae S. Martini de Monte Pannoniae anno MI. concessum, proposita 1779. 8. r. 84. l.

ZENEAKADÉMIA
LISZT MÚZEUM

apátságnak, minőket korában a cassinói apátság élvezett. Összegezvén a szentmártoni kiváltságokat, azokat a következő pontokba foglalhatjuk össze: felmentés minden püspöki hatalom alól, sit ab omni inquietitudine semotum,..nullus archiepiscopus, episcopus,.se intromittere audeat. Szabad apátválasztás, s az apátnak azon püspöktől való felszentelése, a kit óhajt, habeant monachi alium abbatem securiter eligendi, et a quocunque velint episcopo consecrandi eum. — Azon jog, hogy a rendeket azon püspöktől kérhetik, a kitől óhajtják, sit licitum ordines accipere a quovis loco et a quoqunque episcopo. A hordozható oltárnak használhatási joga (ante neminem vero abbatum capella incedat, nisi ante patrem ipsius monasterii). A püspöki szandálok használhatása more episcopi in sandalis missam celebret.

Ezek azon szabadalmak, melyeket az oklevél felsorol. Hogy e szabadalmakkal birt a montecassinói apátság, bebizonyitható, de terjedelménél fogva nekünk itt a bizonyitást el kell hagynunk.[1]) E szabadalmak valódiságát bizonyítják a pápák, kik számtalan bullában erősítették meg azokat. Igy II. Gyula pápa 1505. megerősíti az apátságnak szent István és Paschalis pápa által adott privilegiumait.[2]) A pápák annyira elismerték szent István oklevelének azon részét, mely az apátságnak a püspöki hatalom alól való felszabadítását tartalmazza, hogy a szentmártoni apátság részére szóló pápai bullák kezdete általában a következő: »N. püspök, az Isten szolgáinak szolgája, a győri egyházmegyében fekvő s közvetlen a Szentszék alá tartozó pannonhalmi szent Márton benedekrendje kedves apátjának és conventjének üdvözletet és áldást.«[3]) III. Kelemen pápa 1189-iki bullájában az apátságot az apostoli szék különös védelme alá veszi, megerősíti szent Istvántól és más királyoktól nyert kiváltságait s nevezetesen az apátság azon jogát, hogy a felszenteléseket, a chrismát

---

[1]) Utalunk e helyütt Fehérpatakyra i. h. 199. s kk. lapok, hol a montecassinoi apátságról röviden, de kimerítőleg beszél. Később az ellenvetések czáfolatánál mi is érinteni fogjuk.

[2]) Pannonhalmi levéltár, capsa 39. litt. A.

[3]) Igy II. Gyula pápa egy másik 1505-iki bullájában. Pannonhalmi levéltár, c. 39. l. C. Igy Honorius 1219-ben igy szól: »quod est liberum et exemptum.« Fejér. Cod. dipl. VII. 5. 221. l.

ZENEAKADÉMIA LISZT MÚZEUM

stb. azon püspöktől kérheti, kitől óhajtja, mely jogát szent Istvántól nyerte. [1])

A montecassinoi kolostornak mintájára szabta meg szent István a pannonhalminak is a belszervezetét. Tudjuk, hogy a montecassinói kolostor egyszersmind püspökség is volt, s az apátok püspöki jogokat élveztek. Tagadhatatlan, hogy a pannonhalmi apát nem püspök, de püspökségi jogairól szól maga már Hartvik. [2]) A casinói monostornak külön territoriuma, ugyszólván egész dioecesise volt; a kolostornak joga volt lelkészi helyeket betölteni, kisebb rendeket feladni — e kiváltságot a kolostor már szent István korában élvezte — s tegyük hozzá, bizonyitékul, hogy a pannonhalmi maig is élvezi.

Figyelembe kell vennünk ezen szabadalmaknál főleg azt, hogy ez apátság fennállott már, midőn még egy püspökség sem volt — s igy nem lehetett egy püspökségnek sem alávetve. Az iránt, vajjon volt-e joga szent Istvánnak az apátságot világi fejedelmeknél szokatlan kiváltsággal ellátnia, X. Leo bullája minden kétséget eloszlat, midőn ezeket mondja:.. »Szent István Magyarország első keresztény királya, ki pápai követ volt, kegyes buzgóságtól indittatva, az emlitett monostort, a mely a mondott királyság monostorai között mindig kitünt, alapította és a szükséges javakkal ellátta.« [3]) Egyébként azok után, miket szent Istvánról, mint a római szentszék »legatus a latere«-ről már elmondottunk, ezen kérdés egyszer-mindenkorra eldöntöttnek látszik előttünk.

Az apátot a rend választá, s a király patronatusi joga a megerősítésben állott. Ezt bizonyítja I. Ferdinánd 1553-iki oklevele, melyben a pannonhalmi apátnak megigéri, hogy a sza-

---

[1]) Libertates quoque, iura et dignitates praedicti monasterii a S. Stephano rege eidem monasterio concessas, et ab aliis etiam regibus indultas ratas habemus et firmas; chrisma vero, oleum sacrum, consecrationes altarium... a quo vultis, percipiatis episcopo. Fejér: Cod. dipl. II. 249. l.

[2]) Possessionibus et reditibus cunctos sufficienter ditavit et ipsius suffragio simile fecit episcopis.

[3]) Theiner. Vet. monum. II. (1860.) 615—620. l.: Beatus Stephanus primus regni Hung. christ. rex, qui munere legationis de latere functus fuisse dicitur, monasterium praedictum fundaverat...

ZENEAKADÉMIA LISZT MÚZEUM

badon választandó apátot »authoritate juris patronatus nostri regii« meg fogja erősíteni.

Mindannak daczára, hogy a kolostor számtalanszor hivatkozott szent István kiváltságaira, ezekkel a pannonhalmiak sokáig nem voltak tisztában; innét van, hogy 1210 körül egy szerzetesi tagot elküldöttek Monte-Cassinóba, megtudakolandó az ottani szerzetesek kiváltságait. Péter, az ottani apát, aztán bőven tudósítja őket kiváltságaikról, melyek jobbára a biráskodásra vonatkoznak. [1]) Ugy látszik, ez idő óta folytonos összeköttetésben állottak egymással, mert 1212. január 25. Adenulf cassinói apát a pannonhalmit imádságra és a keresztény erények közös gyakorlására szólítja fel; ezen oklevélben olvassuk: »Elhatároztuk, hogy minden szent Pál fordulása ünnepén ünnepélyesen megemlékezünk rólatok, a mit viszont a mi és testvéreink részére tőletek alázatosan óhajtunk.« [2]) E barátságos viszony a két főapátság között a legujabb időkben is fentartatott.

A szent István által alapitott többi apátságról később a megfelelő helyen lesz szó.

Át kell most már térnünk magának az alapitó-levélnek hitelességére. Mindazt, mit e levél hitelessége mellett és ellen felhoztak, — mi itt fel nem használhatjuk, jóllehet Fejérpataky László derék munkájának megjelenése után [3]) ez többé nehézséget nem fog egykönnyen okozni. Adni fogjuk a vita rövid lefolyásának történetét, — s azután meg fogjuk világitani az oklevél azon helyeit, melyek az olvasóban az oklevél hitelessége iránt netán kételyt támasztanának. Az oklevélnek tisztán diplomatikai részét teljesen mellőznünk kell, ezzel foglalkozott Fejérpataky legtöbbet s bőven kimerité az ügy ezen oldalát, — s

---

[1]) Az oklevél ólombulla alatt kelt. Pannonhalmi házi levéltár, caps. 35. l. E. Árp. uj okmánytár, I. 101—102. l.

[2]) Pannonhalmi házi levéltár c. 35. l. F. Árpádkori uj okmánytár I. 127. l, Statuimus enim, ut annis singulis in festo conversionis Sancti Pauli vestri memoriam solempniter faciamus, quam pro nobis et fratribus nostris a vobis fieri humiliter peroptamus.

[3]) A pannonhalmi apátság alapitó-levele, irta Fejérpataky László. Budapest, 1878. 8-rét, 221. l.

ZENEAKADÉMIA
LISZT MÚZEUM

azért a szives olvasót az emlitett mű áttanulmányozására kell utalnunk. [1])

Ezen oklevél legrégibb oklevelünk, s hozzá egyedüli, mely a szent király oklevelei közől reánk eredetiben maradt. Az irás mindvégig gondos, sehol javitás vagy betoldás, s mindvégig egy kéz irása. Tévednek mindazok, kik Koller, Batthyán után azt hirdették, hogy az oklevél utóirata valamivel fiatalabb, mert a két rész tintájának szine elütő. Ez határozottan téves ; az oklevél mindvégig egy tintával van irva és egy kéz irása.

Az oklevél hasonmása elsőben a Tudományos Gyüjtemény 1836-iki évfolyamának első kötetében található. Kiadták már, de telve hibákkal, mások is a szöveget, igy Sambukus, Inchofer, Raynald, Desericius, Piter, Kollár, Stilting, Katona, Benczur, Novák, ujra Benczur, Koller, Gruber, Batthyán, Fuxhoffer, Fejér, Horváth István, Hegedűs, Czinár, Török, Theiner, Podhraczky, Vaszary Kolos. [2])

Nem hiányoznak e fontos oklevélnek magyar forditásai sem, igy a Hegedűsé, Jászayé, Podhraczkyé, s legutóbb a Horváth Mihály kitünő magyar forditása, melyet mi is közöltünk.

A legelső támadást a veszprémi püspök tevé, mert őt szent István oklevele állitólagos jogától fosztotta meg. Jól irja le ezt III. Incze pápa 1215-ben kelt bullája, melynek idevonatkozó részét ideiktatjuk: »Mi pedig tisztelendő testvérünk Hugolinus ostiai püspöktől, kit a felek kihallgatására rendeltünk, a püspök ellenvetéseit a Paskalis pápa és szent István szabadalma ellen, — melyekre az apát elegendőképen megfelelt, megértettük, azokat semmisnek nyilvánitjuk, úgy, hogy ezek daczára a szabadalmak érvényben maradjanak, ha az emlitett király hiteles levele olyannak találtatik, mint a milyenül annak másolata nekünk bemutattatott.« [3])

---

[1]) Ajánlhatjuk e tekintetben még: Bevezetés a Magyar oklevéltanba — Horvát Árpádtól. Budapest, 1880. 8-rét, 104. l.

[2]) Az egyes munkákat, hol a szöveg megjelent, nem idéztük hely szüke miatt. V. ö. Fejérpataky i. h. 5—8. l.

[3]) Róka, Vita Vespr. Praesulum 95—96. l.: Nos autem intellectis per ven. fratrem nostrum Hugolinum Hostiensem episcopum, quem partibus concessimus auditorem, quae proposita fuerint coram eo, objectiones

ZENEAKADÉMIA LISZT MÚZEUM

A püspök ebbe bele is nyugodott, mint ezt III. Incze ugyanezen évi átiratából tudjuk: »Ti szent István királynak szabadalmát előmutattátok, melyet ugyanazon püspök sokféleképen akart megczáfolni; de a ti különféle ellenálló érveitekre szándékától elállott.« [1])

A ki ezen oklevél hitelességét tudományos uton elsőben megtámadta, külföldi iró volt: Mansi János Domonkos, a Baronius Caesar »Annalesei« folytatásának kiadója. Mansi az 1747-ki luccai kiadás 2-dik kötetének 62. lapján ez oklevelet apocryphnek mondja, még pedig e három gyanúok alapján: ab Anastasio abbate confortati et laureati sumus, — továbbá: parrochiano episcopo, és végre, mert Stephanus primus anno 1001 (!) jam decesserat.

Nálunk a tudós Cornides Dániel vonta kétségbe legelőbb Koller József pécsi kanonokkal folytatott levelezésében. Cornidesnek ezen támadása képezi kiinduló pontját a száz éves diplomatikai tollharcznak. Cornides t. i. nemcsak Kollernak irta meg kételyeit, hanem közölte ebbeli nézeteit más barátaival is; irt a többi között e tárgyról Dobai Székely Sámuel századosnak Erdélybe s Benczur József városi tanácsosnak Pozsonyba.

Időközben Pozsony városa a »tertia pars tributi de Poson« fizetését, melyre az 1001-ki oklevél végszavainak értelmében kötelezve volt, a benczésektől megtagadta; ebből per támadt, melyet azonban a város elvesztett, ami a pozsonyiaknál nem csekély ingerültséget szült. És ime nemsokára megjelenik egy névtelen munka, ily czimmel: Schreiben an einen Freund darin einige Zweifel stb., teljes czimét más helyen már adtuk, s miután

---

propositas ab episcopo contra praedicta privilegia Paschalis papae ac S. Regis Stephani, quibus abbas sufficienter respondit, invalidas esse decrevimus, ut eis non obstantibus, privilegia ipsa valida reputentur, si authenticum praedicti Regis tale repertum fuerit, quale nobis rescriptum illius sub bulla Charissimi in Christo filii nostri Hungarorum Regis illustris exstitit praesentatum.

[1]) Vos (t. i. az apát) privilegium S. Regis Stephani produxistis, quod idem episcopus multis modis est nisus improbare, sed vobis e contrario diversis rationibus resistentibus, ipse tandem in suae intentione defecit. U. o.

ZENEAKADÉMIA
LISZT MÚZEUM

Cornides érveit használja az oklevél ellen, egyenesen Cornidest tartották a szerzőnek, — holott azt nem Cornides, hanem Benczur irta.

Még ugyanazon évben gróf Batthyányi egri nagyprépostnak következő álnevü munkája jelent meg: Agamantis Palladii Responsa... stb., teljes czimét szintén közöltük már. Az oklevélnek Batthyányi által készitett apologiáját rövid időn egy másik követte, ennek szerzője Gánóczi Antal nagyváradi kanonok; czime: Libellus castigatus, sive refutatio argutiarum, 8°. Magno Varadini 1779. Most már a benczésekre nézve mintegy becsületbeli dologgá vált, hogy megtámadott ügyök védelmét ne halaszszák immár továbbra; igy látott napvilágot a szerzet megbizása folytán Novák Chrysostom pannonhalmi könyvtárnok védőirata, e czimmel: Vindiciae diplomatis, quo S. Stephanus... Monasterium S. Martini... anno 1001. fundaverat 8° Budae, 1780.

Erre csakhamar névtelenül egy testes kötet jelent meg, ily czimmel: Libelli, quibus Anonymus authentiam diplomatis de anno 1001. in dubium vocans adversus Agamantis Palladii Responsa, Chr. Novák Vindicias, Antonii Gánóczi Castigationes defenditur, 8° Viennae 1780. A névtelen szerző, a ki nem volt más, mint ismét Benczur, Batthyányi és Novák monografiáit egészen lenyomatja, jegyzetekkel kiséri mindkettőt elejétől végig, — Gánóczit terjedelme miatt nem nyomatja le, hanem csak egészben teszi meg reá észrevételeit. — Legtöbb készültséggel vett részt e tollharczban Koller József, ki a »Historia Episcopatus Quinque-ecclesiarum« első kötetének 357—381, és 428—472. lapján czáfolja Benczurnak az oklevél ellen felhozott érveit. Schwartner Márton, a diplomatika azon korbeli tanára, kinek pedig kötelességében állott volna, nem nyilatkozik. [1])

Horváth Mihály az oklevelet elsőben a Századok 1868-iki folyama I. füzetében, az esztergomi érsekről szóló értekezésében támadta meg. Horváth Mihályt legelőször Podh-

---

[1]) A tollharcz még a külföld figyelmét is felhivta, ott is többen szólottak hozzá; legérdekesebb ezek között Schönemann fejtegetése, mely Diplomatikájának II. köt. 137—140. lapon olvasható.

ZENEAKADÉMIA LISZT MÚZEUM

raczky József iparkodott megczáfolni »A pannonhalmi apátság alapitó-levelét nem készitették az ottani szerzetes férfiak« stb. 8r. Buda, 1868 czimü iratában, mely azonban oly gyenge dolgozat, hogy az ügyön semmit sem lenditett. Utána Mátyás Flórián kelt az oklevélnek védelmére egy 16 lapnyi füzetben; ezt Knauz követte a Monumenta Ecclesiae Strigoniensis I. kötetének előszavában, ki azonban semmit sem érvel, csak egyszerüen kijelenti, hogy az oklevelet eredetinek tartja. De Horváth Mihályt sem az előtte, sem az utána megjelent művek nem téritették meg ellenkező véleményétől. Legutolsó művében »A kereszténység első százada Magyarországon« 190—201. lapokon megujítja és kibővíti a támadást. Horváth Mihály ez ujabb támadása egy derék s több tekintetben páratlanul álló munka szülőanyja lett; erre irta meg ugyanis Fejérpataky László már többször emlitett művét, melyben az oklevél hitelessége ellen felhozott összes támadásokat részletesen visszaveri, s az oklevelet a diplomatika szabályai szerint a legszigorúbb vizsgálat alá vetve, végül hitelesnek jelenti ki.

Ő utána még Horvát Árpád foglalkozik röviden ez oklevéllel és hasonlóan hitelesnek ismeri el. »Én is teljesen hitelesnek és szent István valódi oklevelének tartom és nyilvánitom a szentmártoni apátság alapitó-levelét, fentartva mindazonáltal annak lehetőségét, hogy az oklevél nem 1001-ben expediáltatott, hanem valamivel később, de még mindenesetre szent István életében; ezen hypothesis elfogadására Fickernek feltünést keltett legujabb vizsgálódásai indithatnak bennünket [1]), ki meg-

---

[1]) Ficker Beiträge zur Urkundenlehre, 8° Innsbruck. I. Band. 1877. czimű nagyfontosságu munkájában gazdag tudományos apparatussal mutatja ki, hogyan viszonylik egymáshoz az oklevelekben az »actum« és a »datum.« Dagegen ist es wichtig, dass wir feststellen konnten, dass wenigstens in sehr vielen Fällen eine von der Beurkundung ganz unabhängige Vollziehung stattfand, demnach von dieser Seite nichts im Wege stand, dass auch bei Königsurkunden die vollzogene Thatsache erst lange nach der Handlung beurkundet werden konnte.« Fickernek e nehány sora egész elragadtatásba hozta Horvát Árpádot, — s mi sem tagadhatjuk, hogy, ezen elvet az oklevélre alkalmazva, — sok nehéz kérdésre egyszerüen megfelelhetünk, — az elvnek alkalmazása ellen pedig felötlő okot

ZENEAKADÉMIA LISZT MÚZEUM

győzőleg bizonyitotta be, hogy actum és datum között, vagyis a cselekvény megtörténte és az oklevél kiállitása és expediálása, kiadása között időbeli különbség — kisebb nagyobb, lehetséges, anélkül, hogy az oklevél hitelessége ezáltal csak legkevésbbé is csorbát szenvedne, mely ujabb vivmányát a tudománynak a magyar diplomatikában is teljes jogunk van érvényesiteni; indithat pedig bennünket az emlitett hypothesis elfogadására különösen azon körülmény, hogy ily módon az oklevélnek nem egy incriminált helye sokkal könnyebben nyer magyarázatot, megoldást, mintha makacsul ragaszkodunk az 1001-ik évhez; mert például az oklevélnek azon helye, melyben István már 1001-ben általa alapitott püspökségekről és apátságokról beszél, ez a hely a keresztény egyháznak olyannyira kifejlett organisatióját tételezi föl már 1001-ben, amilyen Kupa támadása és az 1001 év között alig jöhetett létre; az oklevél ezen helyének földeritése tehát méltán nehézséget okoz s e nehézséget azután oly érvvel háritani el, hogy az oklevélnek illető helye inkább csak »rhetorikus forma, mint szoros értelemben veendő mondat«, — ezeket lehet ugyan állitani, hanem az ilyen állitás még nem bizonyitás.« [1])

Ezzel befejeztük az oklevél elleni harcznak leirását. Most áttérünk a belső okokra, melyek alapján az oklevelet megtámadták, s főleg Horváth Mihály támadásával foglalkozunk, nemcsak azért, mert ő felujította az előbbeni kifogásokat, s igy ezekre megfelelve czáfoljuk a régieket is, de mert ő egyszersmind a legujabb s mindenesetre a legtekintélyesebb támadók egyike.

Az apátság legnagyobb kincsét minden időben ez oklevél képezte; ez volt sarkköve szabadalmainak, jószágainak; ezen fordultak meg az összes pörök, melyek időnkint felmerültek. Elég legyen megemlitenünk, hogy valahányszor az apátságnak oly joga vagy birtoka forgott szóban, mely szent István oklevelében gyökeredzett, mindig az apátságé volt a győzelem. Az első király ez oklevele iránt hódoló tisztelettel viseltetett mindenki, századokon

---

megnevezni nem tudnánk. Mellékesen megjegyezzük, hogy az »actum« és »datum«-ról Fejérpataky i. h. 144. lapon szintén említést tesz.

[1]) Horvát Árpád, Bevezetés az oklevéltanba, kézirat helyett, Budapest, 1880. 94—95. l.

ZENEAKADÉMIA
LISZT MÚZEUM

át. Legyen elég e tekintetben a királyi táblának mult századi eljárására hivatkoznunk, melynek birái a Pozsony városával folyt pör alkalmával, az eredetiben felmutatott oklevelet küldöttségileg a kir. tábla kapujánál fogadták, s azt, mint a szent király ereklyéjét, csókjaikkal illették. [1])

Horváth Mihály a szent István által alapitott négy nagy apátság (pannonhalmi, pécsváradi, szalavári és bakonybéli) alapitó-levelei közől hitelesnek egyet sem ismer el. »Véleményünk szerint, — ugymond — valamennyi álmű, s nem István királytól, hanem későbbi időből származik;... sőt nem is István korában, hanem később, és semmi esetre sem a század vége előtt készittettek, csupán azon czélból, hogy az István által valóban adományozott birtokokat, melyek ezen apátságok folytonos élvezetében léteztek, minden megtámadás és elfoglalás ellen okmányilag is biztositsák.« Ez Horváth Mihály általános bevezetése az oklevélhez, többi ellenvetéseit pontokra szedhetjük mi is. [2])

Az oklevélnek, Horváth M. szerint, oly időben kellett készülnie, midőn a veszprémi püspök követelni kezdé a somogyi tizedeket. Ha el is fogadnók ez ellenvetést, két dolog megmagyarázatlan marad; Horváth M. szerint, szent István oklevele állitólagos kelténél (1001) körülbelől egy századdal fiatalabb, — s oly időben keletkezett, midőn a veszprémi püspök a somogyi tizedeket követelni kezdé; de tudtunkkal a XIII. század elején tört ki e pör, s igy vagy azt kell állitanunk, hogy ez oklevél a XIII. század elején készült, mibe Horváth sem egyezik bele, — vagy szent István idejében készült. A másik, mit nem értünk, a következő: miként lehetett volna épen abban a korban becsempészni szent István ez oklevelét a hitelesek közé, mikor oly fontos kérdésben, mint a somogyi tizedek, volt a per kitörendő?

Az utóirat tintájának szine elütő a szövegétől. Erre már megfeleltünk, érvekkel erre felelni nem lehet, itt csak szembizonyság dönthet. — Mi szüksége volt, folytatja tovább Horváth

---

[1]) Fejérpataky i. h. 32. l.

[2]) Meg kell itt jegyeznünk, hogy Horváth Mihály czáfolatában Fejérpatakyt követjük; az ő czáfolata világos és következetes, azért saját megjegyzéseinket csak ott szurjuk közbe, ahol ez szükségesnek mutatkozik.

ZENEAKADÉMIA LISZT MÚZEUM

M., szent Istvánnak ilyféle önmentegetőzésre, hogy miért adta a somogyi tizedet a szentmártoni kolostornak és nem a veszprémi püspöknek? Quodsi vos fideles etc. Hisz az oklevél szerint akkor még nem volt püspökség hazánkban? Koller bevitatja, ha nem is létezett 999-ben még a veszprémi püspökség, de 1001-ben igen, midőn az oklevél kiadatott. Azért emliti meg szent István a veszprémi püspököt, mert joga volt a somogyi tizedre, mert egyházi hatósága Somogymegyére kiterjedt — s ezért a királynak kárpótlást kellett adnia.

Nem érti Horváth M., hogy a Cortou, melyet a király a somogyi tizedek fejében már 1001-ben ajándékozott a veszpémi püspökségnek, miért fordul elő egy másik, szerinte szintén később gyártott oklevélben, mint 1009-ben ajándékozott jószág? Ebben felakadni nem tudunk, sőt épen ebből uj érvet vonhatunk az 1001-iki oklevél hitelességére. Szent István 1001-iki oklevele szerint a veszprémi szent Mihály egyháznak Cortout adományozza a tizedek helyébe; a veszprémi püspökségnek 1009-ben adott oklevél [1]) e Cortout csakugyan fel is sorolja a püspökség javai között. Ime tehát jura juribus congruunt, — diplomata diplomatibus consentiunt. Egyik oklevél megerősiti a másikat.

»Szent István oklevele felszabaditja az apátságot mindennemü püspöki hatalom alól, s az apátnak püspöki jelvények viselését engedi meg. Az apátok felszentelése, rendesen azon püspök joga volt, a kinek megyéjében létezett az apátság, mi maiglan is igy van. Olyféle exemptiók még a külföldön is csak később kezdenek vala divatba jönni; hazánkban pedig szent István korában a kereszténység megalapitásának első kezdetében, a térito szerzetesek fentebb jelzett jellemét s viszonyait tekintve, merő képtelenségnek bélyegezhetők.« Igy Horváth M.

---

[1]) »Korántsem, mint tévesen hiszik, alapitó-levél, mert ez már tényleg fennálló püspökségekről beszél«, irja Fejérpataky. — Mi elmondottuk már e fölött nézetünket; — ezen egy okból, melyet itt Fejérpataky felhoz, nem lehetne ez oklevelet nem alapitó-levélnek mondani. Szent István megalapitotta a püspökséget 1000-ben vagy 1001-ben, — az oklevelet pedig kiadta később 1009-ben, s ekkor már az oklevélben természetesen mint fennálló püspökségről kell beszélnie.

ZENEAKADÉMIA
LISZT MÚZEUM

Szent István nagy, igen nagy kiváltságokkal látja el kedves apátságát; olyanokkal, minők csakugyan külföldön is ritkák, ez tagadhatatlanul azt a kérdést kelti az emberben, vajjon volt-e hatalma Istvánnak ily jogokat engednie? Honnan van azonban, hogy annyi pápa s annyi izben erősitette meg az oklevélben foglaltakat? III. Incze, IX. Gergely sohasem erősitették volna meg szent István adományát, ha Istvánnak csakugyan nem volt hatalmában ilyesmit adományozni. Épen e pápák voltak, kiket VII. Gergely után a legerélyesebbeknek tisztel az egyháztörténelem.

Pápai levelekben találkozunk exemptiókkal,[1]) — ez egyébként nem is feltünő dolog. Találkozunk világi fejedelmekében is. I. Ottónak a bobbiói kolostor részére 972. jul. 30-án adott oklevelében olvassuk: »Ezen kivül elhatároztuk, hogy a római pápáktól adott igazságos szabadalmak ama kolostorban érvényben maradjanak, ugy, hogy egy püspöknek se legyen alávetve.«[2]) Tehát szent István korában az exemptiók szokásban voltak. Épen igy találunk szabad apátválasztásra is okleveleket.[3])

A dux, marchio, vicecomes ellen tett kifogások könnyen czáfolhatók. I. Ottó leveleiben rendes e sor: dux, marchio, comes, vicecomes.[4]) Azt tehát látjuk, hogy e méltóságok külföldön léteztek; de vajjon léteztek-e hazánkban is? Azt hiszszük, hogy nem, s annak, hogy szent István okleveleiben előfordul, másban keressük a magyarázatát. Amint oklevelünk irója átvette az arengát III. Ottó leveleiből, épen ugy vette át a formát is, mert nemcsak a nevek megegyezők, hanem még a méltóságok sorrende is ugyanaz.

Horváth M. ujra fennakad a két érsek kérdésében. Szerinte az oklevél későbbi keltét czáfolhatatlanul bizonyitja ez aláirás: »Dominicus archiepiscopus vicecancellarius fecit.« Ezen körülményből Horváth M. a következő eredményt hozza ki: »Ugy látszik, ezen okmány is csak azon korban készült, midőn Asztrik

---

[1]) A montecassinói apátság exemptiója, Margarini. Bullarium Cassinense. I. 2. l.

[2]) I. h. II. 50. l. Insuper etiam decernimus, ut justa privilegia a Rom. Pontificibus collata praefato coenobio jus suum ac vigorem teneant, ita ut nulli episcopo subjaceat.

[3]) I. h. I. 4. l.

[4]) Dronke. Cod. dipl. Fuldensis. 318. l.

ZENEAKADÉMIA
LISZT MÚZEUM

érseksége végkép feledékenységbe merült; Hartvik irata pedig szent István életéről a szerzetes világban ismeretes lett, mi csak a XII. század folytán történt.« Szent István oklevele tehát csak a XII. század folyamán keletkezett és Hartvik nyomán koholtatott. Kérdjük azonban, ha csakugyan Hartvikból meritett a hamisitó, hogy tehet említést Domonkos érsekről, kiről Hartvik egy szóval sem emlékezik? Ismételjük, hogy az oklevél nincs egyáltalán utjában az első esztergomi érsek kérdésének, mert egy szóval sem mondja, hogy Domonkos és Sebestyén esztergomi érsekek voltak, s igy felesleges olyasmit czáfolni, mit az oklevél nem mond.

S ezzel bevégeztük ez oklevélről mondanivalónkat. S ha e belső okokhoz hozzáveszszük az oklevél külsejét, szóval diplomatikai szempontját, — az oklevelet eredetinek kell kijelentenünk. Végül álljon itt egy külföldi tudós nyilatkozata. Korunk legtudósabb diplomaticusa, Sickel, ki már csak azért is legilletékesebb birája az 1001-ki oklevél hitelességének, mert ezen oklevél az általa foldolgozott oklevél-csoportok egyikéhez igen közel áll, ezt irja Bécsből 1858. május 26-án Horvát Árpádnak: »Ich hatte Ihnen mitgetheilt, was mir von gewisser Seite als Aeusserung des P. Maurus Czinár erzählt war. Nun ich diesen sehr lieben alten Herrn persönlich kennen gelernt, muss ich jene Mittheilung widerrufen. P. Maurus Czinár zweifelt keineswegs — und auch ich nicht, an der Echtheit der Stephanischen Urkunde für Martinsberg.«[1])

Az oklevél hitelessége mellett van Fejérpataky többször idézett és itt alapul vett munkájának ismertetője P.(auler) Gy(ula) is, az ujabbkori történetirók egyik legkiválóbbika; befejezésül átveszszük véleményének egy-két sorát: »Mert a theoria, hogy az oklevél hamis, de tartalma igaz, lehet ugyan kényelmes; de — ha többet akar mondani, mint azt, hogy a somogyi tizedet és némely birtokokat csakugyan szent István adta a kolostornak, mi a történet szempontjából igen kevés, — a lelkiismeretes irónak megnyugvást nem nyujthat, az oklevél adatait használhatókká nem teszi.«

»A támadások, melyek ez oklevél valódisága ellen intéztettek, nem képezik tudományosságunk fénypontjait. E vád kevésbbé

[1]) Horvát Árpád, i. h. 96. 97. l.

ZENEAKADÉMIA LISZT MÚZEUM

illeti Benczurt, a mult században, ki az oklevelet nem is látta, ki a diplomatikának sokkal fejletlenebb korában élt, mint a jelen, és a sokféle összehasonlitási alapul szolgáló diplomatáriumokkal még nem rendelkezhetett. Minél jobban ismerjük a X. XI. század diplomatikáját, annál inkább oszlanak a nehézségek, melyeket a pannonhalmi oklevél ellen emelni szoktak. Mathematikai bizonyságról a történelemben természetesen szó nem lehet; de van történelmi bizonyosság, melyet teljeshitelü adatok vagy jelenségek szülnek, s melyet subjectiv okokból — car tel est mon plaisir — lehet nem hinni, de nem lehet tudományosan megtámadni, kétségbevonni, s egy ily bizonyosság az, hogy e kérdéses oklevél csakugyan szent István király által adatott ki uralkodásának második évében. Eddig legalább sem külsejéből, sem tartalmából egyetlen egy megállható ok sem hozatott fel hitelessége ellen.«[1])

---

[1]) Századok 1878. évf. IX. füzet 739—740. l.

A pannonhalmi kolostorra vonatkozó okleveleket rendszeresen rövidletben kiadta a szerzetes rend 1876-ban templomának negyedik ujjászentelése alkalmából Sztachovics Remig levéltárnok feldolgozásában ily czimmel: Registrum anni MCCCXXXII. Tabularii Monasterii Sancti Martini de sacro monte Pannoniae. Jaurini M.DCCCLXXVI.

ZENEAKADÉMIA
LISZT MÚZEUM

VI.

Szent István háborui a keresztény vallás érdekében.

A nemzet jobbjai belátták, hogy szent István a keresztény intézmények behozatalával nem a rombolás, hanem a maradandó alkotás munkáját végzi. — Az elégületlenek ennek daczára sem vesztek ki. — Gyula, erdélyi vajda nem tér meg, hanem az országot nyugtalanitja. — Szent István ellene indul és legyőzi. — Erdélyt az anyaországhoz szorosabban kapcsolja. — A besenyők berohanásaikkal akadályozzák a béke és térités munkáját. — Szent István ellenök indul, őket legyőzi, vezérök Kean a csatatéren halva marad. — Szent István Brunót testvérével, II. Henrikkel kibékiti. — Szent István legyőzi Othumot. — István háboruja II. Konráddal. — Gfrörer téves nézete a magyar egyház függéséről.

ZENEAKADÉMIA
LISZT MÚZEUM

A koronázás után István folytatta az egyházi és politikai szervezés munkáját, melynek főbb pontjairól már a megelőző fejezetekben szólottunk; erélylyel, mely az akadályoktól nem riad vissza, és tapintattal, mely a nehézségeket megelőzni, vagy erőszak nélkül elháritani tudja. A nemzet magasabb szellemei belátták, a tömeg pedig ösztönszerüleg érezte, hogy István, midőn az Ázsiából hozott ősvallást kiirtja és az államrendet átalakitja; midőn a kereszténységnek és polgárosodásnak utat nyit, nem a rombolás, hanem a maradandó alkotás munkáját viszi végbe. Innen van, hogy ellenállással csak kivételesen találkozik, és azt könnyen sikerül legyőznie. Daczára ezen kedvező állapotnak, az elégületlenek még sem vesztek ki egészen az országból, mert szent István országrendező munkáját csakhamar csatazaj akasztotta meg. A rendszabályok, melyek a törzs- és nemzetségfők hatalmát metszették tövön, fölriaszták a féltékenységet és ellenhatást szültek. A pogányság sem volt még tövestől kiirtva, Koppány lázadásának leveretése után sokan csak szinre, félelemből tértek a kereszténységhez. Hazai nyelvünket törve beszélő idegen

ZENEAKADÉMIA
LISZT MÚZEUM

papok és szerzetesek alig voltak képesek mindenütt az értelmet meggyőzni, a szivet a hit melegével áthatni, másfelől az egyháznak fizetendő tized, mely alól a nemesség sem volt fölmentve, nagy érvet képezett a kereszténység ellen. »Továbbá szent István, miután a királyi koronát isteni segitséggel elnyerte, nevezetes és nyereséges háborut viselt nagybátyja Gyula ellen, ki ezen időben egész Erdélyt birtokolta.«[1])

Hogy ezen háboru az ujvallás érdekében viseltetett, elárulja Thuróczi. »Ezt pedig (Gyula) azért cselekedte, mert szent Istvántól többször megintetve, sem a keresztény hitre nem tért, sem az ország ellen irányzott jogtalanságait nem szüntette be.«[2])

A lázadás zászlaját tehát az ifjabb, vagyis II. Gyula erdélyi vajda tüzte ki. Erdély e korban nem képezett még külön tartományt, azonban közjogi tekintetben sajátságos szervezettel birt. Gyula vezér leánya Sarolta volt, Gejcsa neje, szent István anyja. Fia, ugy látszik, nem volt, legalább nem, aki tulélte volna atyját, mert a kormány Zsomborra szállt, Gyula öcscsére, ki azt ismét fiára, az ifjabbik Gyulára szállitá, ugyanarra, ki a szent király ellen kitüzte a lázadás zászlaját. Ez ifjabbik Gyula, szent István minden intése daczára, sem a kereszténységet felvenni, sem az uj alkotmányos rendhez simulni nem akart. Mig a törzsfejek hatalma Magyarországnak mind dunai, mind tiszai részén már meg volt törve, addig Gyula a törzsszervezetet fentartá. Nem kis aggodalommal tölté el a magyar királyt ezen állapot; mert Erdélynek a nemzettesttől való elválása veszedelmét látta e törekvésben, melyet Gyulának a keresztény hit elleni gyülölete azonnal ellenséges viszonynyá alakitott át. Sőt midőn Gyula a mai Moldvában tanyázó besenyőkkel a magyar rokonfaju s részben szövetséges népséggel szövetkezvén, ezek segély-hadaival a nála menedéket talált elégületlen magyarokkal a tiszai részeken csakugyan

---

[1]) Thuróczi: Chron. p. II. c. XXIX. Porro b. Stephanus postquam regiae celsitudinis coronam dívinitus est adeptus, famosum et lucrosum bellum gessit contra avunculum suum nomine Gyulam, qui tunc temporis totius ultra silvam regni gubernacula possidebat.

[2]) Thuróczi i. h. p. II. c. XXIX. Hoc autem ideo fecit, quia saepissime admonitus a beato Rege Stephano, nec ad fidem Christi conversus, nec ab inferenda Hungariae iniuria conquievit.

ZENEAKADÉMIA
LISZT MÚZEUM

átcsapkodott, szent István is haddal indult ellene, és seregébe fölvevén a székelyeknek Upor Sándor rabonbánjok vezérlete alatt hozzá csatlakozott zászlóaljait, Gyulát megverte, s legyőzvén őt, nejével s Bua és Bukna fiaival együtt Magyarországba hozta s itt fogságban tartotta 1002-ben.[1])

Szent István ez alkalmat fölhasználta, hogy Erdélyt az anyaországhoz szorosabban kapcsolja. E végből a vajdai méltóságra egyik, az Árpádok véréből származott rokonát, Zoltánt emelte; a királyi hatalomnak, az uj vallásnak támaszt biztositandó, a Gizelával Magyarországba jött németek egy részét, kiknek élén a nürnbergi Herman állott, ekkor telepithette le, a mai Szeben környékére, mely innen birja német nevét, a gyulafehérvári püspökséget is valószinüleg ekkor alapitá; megannyi intézkedések, melyek az állam egységét biztositandók valának.[2])

Egyébként az erdélyi magyar terület az anyaország mintájára rendeztetett be. Ugyanazon birtok- és rendi viszonyokkal találkozunk ott, mint itten, s e területnek várkerületekre, vagyis megyékre való felosztásával a várszerkezet is megalapittatott.

Az Erdélyt ősidőktől fogva mind délnyugatról, mind keletről környező besenyő népségek berohanásaikat több izben ismételtékre,[3]) s a béke és a térités művét gyakran szakittatták félbe a nagy királylyal. Gyula veszedelme a besenyőket[4]) vissza nem riasztotta Erdély pusztitá-

---

[1]) Annales hildesheimenses az 1003-ik évhez. Anonym. Bélae r. n. 24. 27. Thuróczi II. 5. 29. 30. az 1002. évhez; ezen évszámot tartjuk mi a valódinak. A képes krónika szerint: Gyulát egész háznépével a fejérvári templomban, akarata ellenére megkereszteltette; de azután, mint atyját tisztességesen tartotta.

[2]) Erdély birtoklását szent István és utódai által a Schlözer és iskolája tagadja. V. ö. Kerékgyártó Árpád, i. h. 98. l.

[3]) Hartvik, 15. fej. Legenda minor Endlichernél.

[4]) A besenyők Etelközben a magyarok székhelyein telepedtek meg, s onnan csapdostak be hazánkba a XI. században Ozul, Köteszk, Kapolcs s Ákos vezéreik alatt; a XII. században Tatár s a XIII-ban Köteny főnökük kalauzolta őket ide. Etelközben nyolcz nemzetségök s ugyanannyi főnökük nevét tartotta fenn Konstantin császár, kinek elgörögösitett neveiből Sur, Gyula, Apony stb. nemzetségi és Majva, Ipa, Koszta, Gyász, Vatu stb. főnök neveket olvashatni ki, melyek számos községneveinkben mind maig fentartattak. Ahol e nép hazánkban betelepedett, ott most is mintegy huszonöt besenyő nevü községet találunk, de oly nyelvet, mely e

ZENEAKADÉMIA LISZT MÚZEUM

sától, miért is szent István a következő 1003-ik évben ujra hadat vitt Erdélybe; az erdélyi hadakkal szaporodván, a déli havasokon át saját országában kereste fel az ellent. A hadjárat veszélyes volt, mert Keán, a besenyők fejedelme, a hegyek közé vonult népével; de végre sikerült szent Istvánnak csatára kényszeriteni őt, és fegyverei győzelmet arattak. Keán a csatatéren maradt,[1]) tábora pedig a Görögországban rablott temérdek kincscsel együtt a győzők kezébe került.

Szent István e kincseket a budai és székesfehérvári nagyobbszerü monumentalis templomok épitésére szentelte hálából Istennek az aratott győzelemért.

Az uj vallásnak megalapitását megakadályozni igyekezett Koppány fölkelése, annak befejezését pedig Gyula lázadása; két háborut kellett szent Istvánnak viselnie, s e két háboru inditó oka is nem egészen vallási, hanem politikai. Ebből látszik szent István bölcsesége és apostoli buzgalma; másrészről a magyar nép ragaszkodása és emelkedett, az uj hitet felfogni tudó lelkülete. Két lázadás, és mindegyik egyedül áll, nem talál a magyar nép között frigytársra, — s leveretésök után eljön a nyugalom. Az ellenállásnak egyes esetei voltak, — ezeket tagadni nem lehet. Olvassuk, hogy a hittéritő Bonifáczot Magyarország alsó részében megsebesitették.[2]) Tudjuk Thonozuba makacsságát, ki mint pogány halt meg és temettetett el az abádi révnél, habár nem is elevenen.[3]) Ismerjük a nagyobb és veszedelmesebb ellenségeket is, kikkel Istvánnak uralkodása első éveiben meg kellett küzdenie; de e küzdelmeket sem lehet általános ellentállásnak tekinteni, bár politika is vegyülhetett beléjök. Koppány fölkelése nem lépte át a Dunát. Gyula elszigetelten veretett le az erdélyi földön és mint-

---

népségnek a magyartól nyelvi különbségét mutatná, hiába keresünk. Anna Comnena, ki a besenyőket saját nevökön kivül még az általános hun és scytha néven is emliti, azt mondja, hogy ezek nyelve hasonló a kunokéhoz, és e tanuság szintén a magyarok és besenyők nyelvi rokonságát igazolja. Kerékgyártó Árpád: A mivelődés fejlődése Magyarországon. I. 7. l.

[1]) Thuróczi, II. 30.

[2]) Legenda major Endlichernél, i. h. 144. In Inferiores Ungariae partes, — mint az ország déli részeire, talán Somogyra kell érteni.

[3]) Anonymus 57. fej.

ZENEAKADÉMIA
LISZT MÚZEUM

egy tiz év mulva Gejcsa halála után a térités műve, legalább külsőleg be volt fejezve, ugy, hogy a vértanuságot szomjuhozó missionariusoknak már Magyarországon tul kellett tért keresni működésökre.[1]) Nincs többé nyoma pogány fölkelésnek István haláláig, de még azon tul sem nyolcz évig; mig Péternek nemzetellenes tettei, Abának kegyetlenségei és hibái, a nemzeti függetlenség veszedelme mind össze nem hatottak, hogy a nemzet nagy tömege előtt mindazt, mit István alapitott, — meggyülöltesse.

III. Ottó, német császár, 1002-nek elején meghalt Palermóban; utódjául István sógora II. Henrik, bajor herczeg választatott meg. A magyar fejedelem méltán örvendhetett e választásnak, mert általa most, midőn az ország keleti részén viselt hadat, a nyugati határt biztositva látta. Németország több fejedelme elégületlen volt II. Henrik megválasztásával, sőt sikerült nekik pártjokra vonni Henrik ifjabb testvérét Brunót; de Henrik megverte a pártütőket és Brunó elsőben Boleszlav lengyel herczeghez innen pedig Magyarországba, Gizela testvéréhez menekült.[2]) » Brunó ur pedig Boleslónál vigaszra nem találván, nővéréhez, Gizelához, a magyarok királynéjához, menekült; hibáját beismervén, annak közbenjárásáért könyörgött.« [3]) István közbenjárására Henrik Brunóval, midőn ez a magyar követek kiséretében Schöngauba ment, kibékült s a megtért testvér az augsburgi püspöki széket kapta.

Szent Istvánnak idejét ezután az erdélyi s Magyarország délkeleti részeinek folytonos nyugtalankodása vette igénybe 1005-től egész 1020-ig. A kútfők e háboru idejét nem jelölik meg, s ebből következtetjük, hogy huzamos időn át volt ama vidékekkel

---

[1]) Brunó levele II. Henrikhez 1008. teléről. — Giesebrechtnél. Geschichte der deutschen Kaiserzeit 1863. kiadás. II. köt. 657. l. és Wenczel Cod. nov. Árp. I. 15.

[2]) Thietmar IV.

[3]) Adelboldus, Acta SS. Jul. tom. III. p. 751. ad A. 1004. Dominus Bruno autem apud Bulizlaum consolationem non inveniens, ad sororem suam, Ungaricam reginam confugit; et etiam semetipsum recognoscens intercessionem ejus imploravit.

ZENEAKADÉMIA LISZT MÚZEUM

elfoglalva; részletes tudositást szent Gellért életiratának 10-ik fejezete nyujt minderről.

Erdélyben s Magyarország délkeleti részében szent István hatalma még huzamos ideig ingadozó alapon látszott nyugodni. A Taksony idejében Thonozuba vezérlete alatt közel a Tisza torkolatához letelepedett besenyők szintén csak fegyveres erővel voltak reábirhatók, hogy a keresztséget felvegyék és István hatalmát elismerjék. [1]) Othum pedig, Glad utóda, Orsovánál a Dunán átkelve, őseinek földjét visszafoglalta, s a Maros vizénél telepedett le. A veszedelem, mely Istvánt s az országot ez oldalról fenyegeté, annál nagyobb vala, mivel Vazul keleti császár épen ez időtájban hóditván meg a bolgár földet, Othum az ő felsőbbsége alatt uralkodott az Olttól a Marosnak a Tiszába szakadtáig. Huzamosb ideig sikerült neki magát István ellen oltalmazhatni s pusztitásait mindig tovább terjeszteni, mig végre Csanád, Dobokának fia, a királynak rokona, őt a Maros partján épült erősségben megtámadta és megölte. István az ekkép visszaszerzett tartományt Csanád kormányzására bizta s ennek neve után Othum erősségét Csanádnak neveztette. [2]) Csanád igyekezett e tartományt a magyar birodalomnak teljesen megnyerni. A görög kolostor helyébe latin kath. monostort alapitott, mig később maga szent István a kath. vallásnak Marosvárt, mely később Csanád nevét vette fel, alapitott püspökségben erődöt és őrhelyet létesitett.

Áttérünk szent Istvánnak háborújára Konrád császárral. E háború okairól számtalan vélemény van úgy a krónikások, mint az ujabb irók között is. Mi ezeket elhagyva, Szalay László okait fogadjuk el.

Taksony szerencsétlen hadjáratai következtében a birodalom határai nyugatról és nyugat-éjszakról tetemes csonkulást szenvedtek. Boleszlav lengyel herczegnek halála után István majdnem egész Morvaországot, mely a lechparti vész után a cseh Boleszláv felsőbbsége alá s utóbb a lengyel tartományokhoz csa-

---

[1]) Anonym. Belae r. not. 57.
[2]) Anonym. Belae reg. not. 11. 44. — Vita S. Gerardi 10.

ZENEAKADÉMIA
LISZT MÚZEUM

toltatott, — visszafoglalta. [1]) A Garam mentében folyhatott szent István szerencsés harcza, a mai napig rejtélyes Procuival [2]), mely, ugy látszik, a bautzeni béke után 1018-ban visszaadta Magyarországnak az elveszett területeket, melyek a vezérek korában az országnak mintegy glacis-ját képezték. A lengyel és magyar királyoknak találkozása, melyet a lengyel krónika emlit, ha egyáltalában megtörtént, talán inkább ekkor történt, mint szent István koronázása idejében. Sóvárnál állapitották meg a határt a magyarok, lengyelek és oroszok között. [3]) De a viszonyok nem engedték, hogy e birtok az országgal egygyéforrjon. Két évvel korábban halálozott meg II. Henrik császár, utód nélkül ; II. Konrád személyében uj nemzetség foglalta el a császári széket. A bajorok örömest maguk választottak volna uj herczeget magukuak, midőn Konrád 1027-ben a herczegséget Henrik fiának adományozá. István, kinek reménye volt Bajorországot Imre fia, mint a meghalálozott fejedelemnek, ha püspök-testvérét ide nem tudjuk, legközelebb rokona számára megszerezhetni, most haddal ment az uj herczeg ellen. A háború szerencsével folyt István részéről 1028-ban, dacz császár félretevén minden egyéb gondját, tetemes sereget gyüjtött, melynek részét Ulrik cseh herczeg fiára, Bretiszlávra bizta, hogy éjszakról törjön Istvánra, másik részét maga vezette a magyar fejedelem ellen. Bretiszlávnak sikerült magát a három év óta magyar kézben volt morva föld birtokába helyezni, a császár pedig minden ellenállás nélkül a Fischáig érkezett, hol a magyar sereget vizek és mocsárok által képzett erős helyzetben találta s igy tanácsosabbnak tartá ereje öregbitésére visszavonulni. István e közben jobban fontolóra vette a dolgot, s belátta, hogy a német császár összes ereje ellen csak saját országa veszélyeztetésével szerezhetné meg Imre herczeg számára Bajorországot, szándékáról lemondott, e lemondásáról

---

[1]) Boczek Ant. Codex diplom. epistolaris Moraviae. Olmücz, 1836. Szalaynál: Magyarország története I. 83. l.

[2]) Thietmar, Bielawskynál. 312. l. V. ö. Pauler Gyula: A magyarok megtelepedéséről. Századok 1877. VI. füz. 493. l.

[3]) Inter Hungaros, Polonos et Ruthenos finem dabant. Endlichernél i. h. 72. l.

ZENEAKADÉMIA
LISZT MÚZEUM

Henrik herczeget értesitette, ez a kedvező hirt atyjával közölte s igy a béke helyreállott. [1])

Itt meg kell emlitenünk, hogy Gfrőrer két kitünő munkájában [2]) igyekszik bebizonyitani, hogy a magyar egyház II. Henrik alatt függésbe esett a német egyháztól; e felfogást csak megemliteni akartuk és nem czáfolni, mert egyébként is oly gyönge alapon áll, hogy önmagától elenyészik. Közöljük itt Gfrőrernek idevágó helyét. A Németországtól független metropolitaságok felállitása Magyar- és Lengyelországban, egyike volt a főeszközöknek, melyek által II. Sylvester pápa Németországnak I. Ottó által czélzott egyházi felsőbbségét e szomszéd államok felett meghiusítani s az által a Lengyel- és Magyarországot képessé akarta tenni, hogy a szentszéknek a német nagyravágyás ellen védfalul szolgáljanak. II. Henrik tehát minden erejét megfeszíti, hogy a birodalom régi viszonyát ezen országokhoz helyreállitsa. E végett tizenhat évig háborút viselt Chrobri Boleszláv ellen, s miként meg fogjuk mutatni, a magyar püspököket kényszeríti megjelenni a német zsinatokon, következőleg elismerni a német egyház felsőbbségét. [3])

A ki II. Henriknek lelkületét, jellemét, életszentségét ismeri, s tudja, hogy főleg II. Henriknek, akkor még bajor herczegnek közbenjárása is segitett Istvánnak a pápánál koronát szerezni; hogy közeli rokoni kötelék füzte őt szent Istvánhoz, — az be fogja látni, hogy Gfrőrer itt teljesen a conjecturák terére lépett. Egyetlen egy eseményből, illetve néhány sorból akar egy egész nagy kérdést felállitani, — mely ellen a magyarok ezen korbeli története nyiltan kikel. Miután mi a magyar egyház függetlenségéről eleget

---

[1]) Ebből állott s ezen okokból keletkezett az István és Konrád közti hadviselés; az, hogy István megtagadta Werinhar strassburgi püspöktől az engedelmet kisérőivel Magyarországon keresztül Konstantinápolyba utazni, nem oka, hanem csak egyik eredménye lehetett a király s a császár közötti meghasonlásnak. István nem bocsátotta be Werinhart Magyarországba, mert a császár még csak imént a Fischánál állott seregével s mert a hadviselő felek között a béke még nem volt megkötve. Szalay L. Magyarország története. I. 84. l.

[2]) Gfrőrer: Kirchengeschichte, — és Pabst Gregor u. seine Zeit.

[3]) Gfrőrer: Kirchengeschichte IV. 20. l.

ZENEAKADÉMIA LISZT MÚZEUM

beszéltünk, — azt eléggé bebizonyitottuk, — itt fölöslegesnek tartjuk e hosszadalmas tárgygyal foglalkozni [1]); annál kevésbbé vehetjük magunknak a fáradságot ezt tenni, mert terünket inkább kevésbbé megvilágitott s fontos mozzanatok eléggé igénybe veszik.

---

[1]) Horváth M. A kereszténység első százada Magyarországon. 249 s köv. lapokon tulságos részletezésbe is esik. Erre utaljuk a szives olvasót, — ha e kérdés, mint az egyháztörténelemhez szorosan nem is tartozó, érdekli.

ZENEAKADÉMIA
LISZT MÚZEUM

VII.

A csanádi püspökség. — Szent Gellért.

Ohtum legyőzése után szent István megalapitja a csanádi püspökséget. — A megalapitás ideje meghatározható. — Szent Gellért az első csanádi püspök. — Életrajzát és müködésének leirását birjuk. — Gellért életrajza. — Velenczében született a Sagredo nemes családból. — Szülői igen vallásosak lévén, Gellértet is jól nevelik. — Felajánlották Gellértet szent György vértanunak és annak kolostorába vitték. — A kolostorban kitünt engedelmessége által. — Durva daróczban járt, ebben sanyargatta testét. — Tanulmányait befejezni Bononiába küldötték. — Visszatérve a kolostor apátjának választják. Buzgósága keletre ösztönzi a Megváltó által megszentelt földre. — Szent Jeromos munkáit is ott akarja megszerezni. — El is indul, de a tengeri vihar a parthoz sodorja, hol egy kolostorban megszáll. — Itt [illegible] barátjával Rasinával találkozik, ki további utjáról lebeszéli őt. — Innen Pécsre érkezik, hol Anasztáz pécsváradi apátot találja, ki utjáról lebeszéli. — Pécsett Péter-Pál ünnepén beszédet tart. — Innen Mór püspök és Anasztáz a Fejérvárott levő szent István királyhoz viszik, ki kegyesen fogadja őt. — Itt Nagyboldogasszony napján prédikál. — A király kinevezi őt Imre herczeg nevelőjének. — Az udvarból Bakonybélbe megy remete-életet folytatni. — Innen szent István meghivja őt a csanádi püspökségre. — Itt elsőben téritéssel foglalkozik, majd püspöki megyéjét rendezi be. — Megalapitja a káptalant, iskolákat állit fel. — A hivek ragaszkodnak hozzá. — Kedélye folyton derült. — Nemsokára aggodalmak lepik meg az ország és a kereszténység jövője miatt. — Mindkettőnek szomoru sorsát megjövendöli. — Jövendölése beteljesült, vértanui halállal hal meg. — Halála után csodák történnek, amiért a nép igen tiszteli.

Ohtum vagy Achtum legyőzése után szent István megalapitotta a csanádi püspökséget; fölkereste a Bakonyban alapitott monostor elrendezésével foglalkozó Gellértet[1]), kinevezte

---

[1]) »Monasterium consummavi, in quo Gerardus monachus de Venetia veniens primus coepit conversari«, mondja szent István az 1036-ban kelt bakonybéli oklevélben. Fejér Cod. dipl. I. 328. l.

ZENEAKADÉMIA
LISZT MÚZEUM

őt csanádi püspöknek: »most vedd fel a püspökséget, mely az itéletem szerint téged illet.«

A csanádi püspökség alapitását megközelitőleg meg lehet határozni. Szent Gellért ugyanis, életirója szerint, Magyarországon át Jeruzálembe szándékozván zarándokolni, szent István által visszatartatott, mely alkalommal István e szavakat intézte hozzá: »Ne akarj Jeruzsálembe menni, mert nem is eresztelek el. Ime ma neked adám a marosvári püspökséget.« S ettől fogva őt Gellért választott püspöknek nevezték. [1]) Ez Pray véleménye szerint [2]) 1028-ban történt. Azonban tényleg a püspökség csak Achtum legyőzése után alakult meg, mit szintén Gellért életirából tudunk. Ez ugyanis előadván Achtum legyőzetését, igy folytatja: »Történt pedig, hogy miután sz. István király látta, hogy országa a háborúktól megnyugodott, Isten szolgáját Gellértet visszahivá a rengetegből. S midőn Gellért a királyhoz jött és őt a szokott módon üdvözölte, igy szóla hozzá a király: megháborítálak Isten embere! az időnek alkalmatossága miatt; s épen szándékomban volt, hogy a tizenkét püspökséget, melyeket országomban felállitni elvégeztem vala, püspökökkel betöltsem; azonban ez eddig inkább mások akaratján mult, kiknek vezérök a sátán vala. De most vedd fel a püspökséget, mely itéletem szerint téged illet.« [3])

A kisebb pozsonyi krónika szerint [4]) szent Gellért 1030-ban szenteltetett püspökké.

Ő az első magyar püspök, kinek részletes életrajzát, működésének történetét, annak keretét, gyümölcseit leirva találjuk.

---

[1]) Battyány scripta et acta 315. l. VIII. fej. Szabó Károly ford. 60. l.

[2]) Hier. II. 285. l.

[3]) Szent Gellért legendája XI. fej. Szabó Károly ford. 67. l. »Factum est autem, postquam beatus Stephanus rex vidisset regnum suum a preliis quievisse, servum Dei Gerhardum revocavit de Heremo, cumque ad regem venisset, ipsumque more solito salutasset, ait ad eum rex: molestavi te homo Dei propter tempus importunum, nunc enim voluntatis mee fuit, ut duodecim episcopatus quos in regno meo statuere decreveram episcopis implerem, sed magis pependit in arbitrio aliorum, quorum arbiter Sathanas fuit et nunc episcopatum, qui ut estimo te respicit assume.«

[4]) Endlicher Monum. Arpad. 55. l.

ZENEAKADÉMIA LISZT MÚZEUM

Életrajza már maga megérdemli, hogy itt ne mellőzzük; de főleg a mellékes körülmények finom részletezése s az akkori állapotokba való bepillantás teszi szükségessé, hogy itt feldolgozva, lehetőleg teljesen közöljük. [1]) A legendában rajzolt kép szerint oly nagynak, oly egésznek tünik fel Gellért működése, melyet vértanu-halállal pecsételt meg, hogy már ezen egy személyiség is, melylyel hazai történetünket a legenda megadományozta, örömmel töltheti el a későbbi kor gyermekeinek szivét.

Gellért a velenczei Sagredo nemes családból származott, jámbor szülőktől, kik közkedveltségnek örvendettek Velenczében. Atyja gazdag ember lévén, a papokat, barátjait és szomszédait meghivogatván, fényesen megvendégelé őket; amig buzgó anyja gyertyákat és fáklyákat szolgáltat vala mindennap a templomoknak. A férj egy napon igy szóla feleségének: Asszony, imádkozzál az Istenhez és szent Anyjához, hogy ajándékozzon meg bennünket örökössel. »Három esztendő mulva aztán megnyerék a fiút, kit az Urtól kivántak vala, — amiért is a keresztségben Györgynek nevezték. A gyermek öt éves korában nagy lázakban kezdett nyavalyáskodni, — amiért szülői felajánlották öt szent György vértanunak s nagy ajándékok kiséretében ugyanazon szentnek monostorába vitték, »hogy egészségét az apát és a szerzetesek előtt visszanyerje.«

A szentbenedekrend e kolostorában öt évet töltött, mialatt mesterei bámulva tanulták megismerni rendkivüli tehetségeit, »mert azokat, kik nála előbb jöttek volt iskolába, tudományban megelőzte.«

Ez alatt az egész kereszténység, a kereszttel megjelölve, az Ur sirjához Jeruzsálembe készüle, hogy a szent helyért harczol-

---

[1]) Kutfők életéhez: Kéziratok: Bécs 3662. sz. 15. sz.-beli. Wion egy velenczei kéziratból adta ki, de erről a Bollandisták kimutatták, hogy hamisított. Ők Corsendonck-féle kéziratot használtak. — Bollandisták gyüjt. szept. 24. tom. 46. sept. VI. Endlicher Monum. 205—234. Batthyány Ignácz: Scripta et Acta S. Gerardi cum serie episcoporum Chanadiensium.

[3]) A legendát itt fejezetenkint nem idézzük, a számos idézés ezt nem teszi lehetővé, de felesleges is; egyszerüen idézetjel közé teszszük azon részt, melyet a legendából szóról-szóra veszünk át.

ZENEAKADÉMIA
LISZT MÚZEUM

jon. Ezek között György atyja is utra kelt, s vitéz harczok után, »a mint még honlétében is kivánta vala, a szent földbe temettetni érdemesíttetett.« Midőn György anyja férje halálának hirét vevé, sokat sirt, elment fiához a kolostorba s ott mondja vala: »Jaj nékem, Gellértem, kire hagytad most fiaidat. A miért is kéré a monostor apátját, hogy fiának Györgynek is atyja nevét adja s e naptól kezdve nevezték aztán Gellértnek.«

Gellért a kolostorban maradt, »inkább az Istenhez ragaszkodik vala, mint a világi hiusághoz.« Kitünt rendkivüli engedelmessége által, mikor pedig meglettebb korra jutott, »mindnyájoknak tetszett, hogy őt a perjeli hivatalra emeljék« — ezen hivatalában példányképe lett társainak.

Durva daróczban járt s ebben sanyargatta önmagát. A legenda a következő szavakban adja az ő legszebb jellemrajzát: »Soha senki nem látta őt fecsegve, hivalkodva, vagy borosan, vagy hogy valaha az igazságot hallgatás alá rejtve, fel nem szólalt volna. Mert azt mondja vala: jobb haragudni, mint az igazságot hallgatás alá rejtve megtapodni.«

Nehogy szent Benedek-rendje »a tisztességes tudományban hátramaradást szenvedjen, a kolostorból Vilmos apát néhány szerzetest Bononiába akart küldeni. Tetszett a beszéd a szerzeteseknek s Gellértet és Sirdianust választották, — ezeket a szükséges költséggel ellátva, elküldötték Bononiába, hogy ott a nyelvtan, bölcsészet, zene és egyházi jog tudományaiban oktatva legyenek öt éven át; öt év mulva visszahivattak, kik is magukkal hozták azon tudományok könyveit.« [1])

Igy érett férfiuvá az ifju erényben és tudományban. — Midőn e közben a kolostor apátja meghalt, társai, közös akarattal, Gellértet választják apátjoknak. Gellért azonban alázatosságában folyton vonakodott elfogadni e kitüntetést, mindaddig, mig »a szerzetesek a gyülekezetben mint engedetlent dorgálják vala.«

Az idő alatt, mig a kolostort kormányzá, például tüntette fel magát mindnyájoknak, — de néhány év mulva életében nevezetes fordulat állott be, — ott hagyja a kolostort — el akart

[1]) A könyvek akkor igen ritkák s igen drágák voltak, azért van a mellékes körülmény is felemlítve. Lásd erről »Irodalom« czimü fejezetünket.

ZENEAKADÉMIA
LISZT MÚZEUM

menni keletre. A Megváltó élete által megszentelt föld felé vonzá áhitata. Gyermeki kegyelete a szent földön elesett atyja sirját óhajtá felkeresni. Tudományszomja szent Jeromos munkáit óhajtá megszerezni szent Jeromos betlehemi monostorában. E vágyának ellenállni nem tudott; letette apátsági hivatalát, s jóllehet társainak az apát távozása »nehéz busulást és lelki szorongást okoza«, egy zárai kereskedő hajójára szállt. Utja nem volt szerencsés; az ellenkező szél és a tengeri vihar a parthoz sodorta őket, s egy monostornál ki is kötöttek. E kolostorban, Gellért nem kis örömére, »egykori különös jó barátja, a szent Márton monostorának apát ura [1]) Rasina is jelen vala.«

A tenger nem csöndesült. Egész bőjt alatt a kolostorban kelle vesztegelnie, »a mit Gellért ur nehezen szivele.« Rasina pedig fölhasználta a kedvező alkalmat, és iparkodott őt tervezett utjáról lebeszélni. Fölhozta előtte, hogy a szentföldre csak világiak menjenek, mert ott harczolni kell, a papok és szerzetesek közől csak »kóborgó barát« teszi meg ez utat; hogyan fogadják Jeruzsálemben őt azok, kik az apostolokat sem fogadták; ha pedig — igy folytatja beszédét Rasina — »a tengeren hajótörést találsz szenvedni, tudományoddal együtt a tengerbe veszesz, mert nem vagy Jónás próféta. Tessék azért neked az én tanácsom, hogy térítsd a hitetlen lelkeket, a szent apostolok példáit követvén, mire ezen idő szerint a magyar népnek van leginkább szüksége.« Gellért ur aztán elmosolyodva álmélkodék, »mint hogy soha esze ágában sem volt, hogy a magyaroknak hirdesse az igét s azokat térítse meg.« Rasina beszéde döntő volt Gellért akaratára, — s igy lett Gellért az isteni Gondviselés utján a magyarok apostolává és szent István kitünő munkatársává.

Hajóra szálltak; Zárába eljutván, itt Gellért könyveit szamarakra rakatá s Krato nevü kalauz vezetése alatt megérkeztek Pécsre Mór püspökhöz, a hol Gellért megismerkedik Anasz-

---

[1]) Szabó Károly: Szent Gellért legendája, 54. l. tévesen teszi jegyzetbe, hogy itt a pannonhalmi monostor értendő; a legenda egyszerüen »Szent Márton monostort« említ, — s egyéb belső okon kivül, például, hogy mit keresett volna a pannonhalmi, ezen időben annyira elfoglalt apát e messze magános vidéken, megczáfolja Szabó Károlyt azon tény, hogy a pannonhalmi monostor apátjainak sorozata Rasinát nem ismer.

ZENEAKADÉMIA
LISZT MÚZEUM

táz pécsváradi apáttal. Itt Gellértet külön házba szállásolják, a hol Anasztáz apát és Mór püspök meglátogatják, s azon elhatározásra jutnak, »ültessük azért szekerünkre és vigyük a királyhoz (Gellértet), ki őt tőlünk nagy ajándék gyanánt fogja venni, minthogy megparancsolta, hogy minden jövevényt befogadjunk, s a alkalmatosnak ismerendünk az ő személye számára, tartsuk meg.« Gellért lesütött fővel, alázatosan felelt erre s elmondja, hogy őt szive még mindig a kelet félé vonzza. »Hagyj fel Gellért e szándékoddal, hiszen szent Jeromos könyveinek, melyek Jeruzsálemben voltak irva, az egész világ részesévé lett: te pedig taníts hirdesd az igét és téríts Magyarországban.«

Mór püspök a megnyugodott Gellértet magánál tartotta Pécsett, s itt Gellért Péter és Pál apostolok ünnepén beszédet tartott a népnek ez igékről: »ezek az irgalmasság fiai.« Az ünnep multával az apát magával vitte Gellértet Pécsváradra, a hol szent Benedek napján beszédet tartott a néphez e szavak fölött: »az igaz virágozni fog, mint a liliom«, — mely beszédén Mór püspök is jelen volt. »És megismeré a püspök, hogy Gellért az igének fejedelme és mondja vala: Bizony az naptól fogvást, hogy az Isten igéjét Magyarországon terjeszteni kezdték, ilyen papot nem láttunk az országban.«

Ez időtájban sz. István, szokása szerint Nagy-Boldogasszony ünnepének megülésére Fehérvárra jött, s jöttének hirére »szokásban vala összehivni az apátokat és püspököket, hogy e szent ünnepeket mind együtt üljék;« a miért is Mór püspök és Anasztáz apát magukkal vitték Gellértet Fehérvárra a királyhoz. Gellért itt a királyra a legjobb benyomást tette, mert meglátva őt sz. István, halkan kérdezé Mór püspöktől: »Honnan jön ez hozzánk? Mert ugy tetszik nekem, hogy istenfélő ember!« — Majd folytatja: »Ne engedjétek őt elmenni, mig Isten segítségével ellenségemet Ohtumot meggyőzöm s neki adom Maros városát.« Másnap magához hivatta őt a király. Gellért megjelenik s térdhajtva üdvözli a királyt. Sz. István kegyesen fogadja őt: »Hirdesd inkább itt az igét az én népemnek, — biztatja Gellértet — öntözd az uj ültetvényt. Te csak szádat nyisd meg és hintsd a nép szivébe az élet magvát. Ne akarj Jeruzsálembe menni, — mert nem is eresztelek el. Ime ma neked adám a marosvári püspökséget.« Gel-

ZENEAKADÉMIA
LISZT MÚZEUM

lért megköszöni a királyi kegyet és kitüntetést, »s ettől fogva öt Gellért választott püspöknek nevezék.«

Kisboldogasszony napján Gellért szónokol Fehérvárott Konrád prépost tolmácsolásával a király és nép álmélkodása közt. Sz. István bizalmát és kegyét e rövid idő alatt annyira megnyerte, hogy őt a király magánál fogta — a szomszéd palotában adván neki lakást, s fia Imre herczeg tanitójává nevezte öt ki. Mennyi időt töltött az ifju herczeg nevelésében, nem tudjuk; de midőn látta, »hogy Imre herczeg gyarapszik az erényben és az emberi nemzet ellenségét Krisztus segítségével legyőzi«, — befejezettnek tartván feladatát, az udvari fényt és zajt elkerülendő, szive vágyának engedett és a rengetegekbe vonula, melyet magyarul Bélnek hivnak vala. Itt a bőjt, sanyargatás között irodalmi munkásságot fejt ki, szerkesztgetve könyveit. A farkastól üzött szarvas feldönti tintáját, majd egy megsebzett farkas házikójába jön, s mig meg nem gyógyul, nem hagyja el Gellértet.

Hét évet töltött Gellért bakonybéli magányában, a midőn Csanád vezér, sz. István megbizásából, Ohtumot megveri, — s uralmát egyszer s mindenkorra megsemmisíti. A kedvező helyzet létrejött, hogy sz. István régi szándékát a püspökség felállításával kivigye, s azért előhívja magányából Gellértet, s őt csanádi püspöknek kinevezi. A legendának e kinevezést követő szavai megvilágítják a kereszténységnek állapotát a Tiszántul. »Minthogy azonban épen most szolgálatodra nincsenek papjaink, kikkel szokott az egyházi elüljáró ékeskedni, szedjünk az egyházakból és monostorokból papokat és szerzeteseket, kik az egyházi törvény rendje szerint az isteni szolgálatban segítségedre legyenek.« A király parancsára összejöttek a szerzetesek a különféle monostorokból. Pécsváradról kettő: István és Anzelm; Zalából kettő: Konrád és Albert; Bélből kettő: Krató és Thaszló; Pannonhalmáról négy: Filep, Henrik, Lénárd és Concius. Az itt említett monostor mind a Dunántul fekszik, — tehát itt voltak kellőszámu papok, — mig a Tisza vidékén a hitélet, ugy látszik, teljesen pangott, — sem kolostor, — sem nélkülözhető hittérítő nem volt. A ker. egyház hazánkban tehát a Dunántul erősödött meg s fejlett ki egészen azon időben, a mikor az ország egy tekintélyes része munkálatlan állott a hit dolgában. A tért Csanádon még

ZENEAKADÉMIA
LISZT MÚZEUM

készületlen találja Gellért, mert szent István ezután intézkedik ispánjánál, hogy Gellértet minden tekintetben támogassák. Másrészről e vidéket vallásilag teljesen elhagyottnak sem tarthatjuk; mert, mint alább látni fogjuk, Gellértet a lakosság igen szivélyesen fogadja, tömegesen keresztelkednek. Az ottlevő görög monostor is a kereszténység kedvező talajára mutat.

Csanád ispán szekerére rakta a szerzeteseket a püspökökkel együtt; elmentek Maros,- azaz Csanádba, honnan a görög szerzeteseket Csanád az általa alapított Oroszlános-kolostorba vitette át, régi kolostorukat pedig átadta a püspöknek és papjainak, mig az uj szent György kolostora felépült.

A térités Gellért és papjainak megérkeztével megindult, s a legszebb gyümölcsöket hozta. »Gellérthez pedig sereglének vala nemesek, nem-nemesek, szegények, gazdagok, kivánván, hogy őket a Szentháromság Isten nevében keresztelje meg; kiket ő mint fiait fogadván, ebédelni asztalához hiv vala. Sokat hoznak vala az ispánok is és nem vala nyugtok azoknak, kik keresztelnek vala, csak éjszaka, és nagy munkájok vala.« Mig papjai kereszteltek, Gellért a megtérteknek hirdette az Isten igéjét.

Amint Gellért a térités első rohamos fejlődésén átesett, rendezni kezdette püspöki megyéjét, hogy a hitéletet minden irányban felvirágoztassa. A vele hozott szerzetesek közől hét »tanult és magyar nyelven ügyesen tolmácsoló férfiu« volt; ezeket espereseкké tette, kik azután a vidékre kimenve, a városok- és falvakban templomokat épitettek. Rövid idő mulva iskolát is állitott fel, hogy uj munkásokat képezzen az Ur szőlője számára. A hajlandóság a magyar népben nem is hiányzott a papi pályára; mert »harmincz uj keresztény jöve a püspökhöz, kérvén, hogy vegye föl gyermekeiket, s a tudományokban megoktatván, tegye papokká.« Nagy örömmel fogadta ezeket Gellért, s Walther mester keze alá adta őket, hogy oktassa a zene- és grammatika-tudományban. Az ifjak megfeleltek a várakozásnak s szorgalmasan tanultak, mit látván a nemesek és országnagyok, fiaikat tanitásra Walthernek adták át. — Ezek lőnek aztán az első kanonokok szent György monostorában, kiket a püspök a legnagyobb szorgalommal nevel vala, minthogy nem idegenek, hanem hazafiak voltak.«

ZENEAKADÉMIA
LISZT MÚZEUM

Szent János napján Gellért püspök, midőn elvégezve szent beszédét a szószéket elhagyta, kellemes meglepetésben részesült. Mintegy százan járultak hozzá, kérvén, hogy szenteljen nekik helyeket, egyházak épitésére. Ezek buzgóságán annyira megörült Gellért, hogy lakomát rendezett számukra. S midőn az asztaltól felkeltek, ezek a püspöknek különféle drágaságot ajándékoztak. Mire Gellért jószivüleg kérdi őket: Vajjon azért hivtalak-e meg, hogy vagyonaitoktól megfoszszalak?

Ugyanezen szeretetet és ragaszkodást tapasztalta Gellért, midőn székhelyéből kiindulva, megyéjét meglátogatja, — s az épitendő templomok helyeit felszenteli. »Ugy fogadják vala őket, mint a szent apostolokat, kik jeleket és csodákat tettek s mindenökből, amijök volt, ajándékot készségesen visznek vala feléjök.« Papjai megelőzik őt, hirdetve az igét és keresztelve a népet, »kik által az Urnak töméntelen sok hivő lőn megnyerve.«

Gellért ezután figyelmét az iskolákra forditá, hogy minél előbb s minél több papot képeztethessen ki. — Minő sikert aratott e téren, — utóbb külön szólunk, — valamint rendkivüli buzgóságát a bold. Szüz iránt egy későbbi fejezetünkben fogjuk felemliteni.

Hátra van még, hogy egyet-mást e nagy szentnek jámborságáról felemlitsünk, mely adatok élénk világosságot vetnek ama kor hitbuzgóságára. »Éj idején saját ágyába bélpoklost fektetvén, fejszét kapva egymaga megy vala az erdőre, s a nyaláb vesszőket teste ostorozására tulajdon vállain hordván, béreseselédei dolgát gyakran könnyiti vala. Mikor pedig egy helyről a másikra megy vala, nem mindenféle fogattal, hanem egyszerü szekérrel jár vala, melyen ülve olvasgatja vala könyveit, melyeket a Szentlélek segitségével szerzett.«

»Öltözetül többnyire vagy daróczot, vagy bozontos kosbőröket használ vala. Könyörületessége és alázatossága határt nem ismert. Ha valamely bünös embert karóhoz az utfélre kötöttek, amint Gellért ezt meglátja, kocsijáról leugrik, a lekötözött emberhez siet, a karót, kezeit és karjait, bilincseit és lábait csókolja vala.«

Kedélye, daczára az önkinzásnak vagy elfoglaltságának, derült és vig marad. Egyszer történt, hogy valakinek védelmezése

ZENEAKADÉMIA
LISZT MÚZEUM

végett a királyhoz sietett, s egy faluban megszállt Walther mesterrel. Éjféltájban malomzörgést hall, s az asszony, ki a malmot huzza, dalolni kezdett. A püspök pedig csodálkozva mondja Walthernek: »Walther, hallod a magyarok dalát, hogyan hangzik?« — S mindketten nevetének az éneken. Annyira meglepte s lekötötte figyelmét a magyar ének, hogy olvasását be kellett szüntetnie.

Eljut a királyhoz, s egy bünös nemesnek, kinek a nemesek sokasága sehogy sem tud engedelmet kérni, — ő maga kegyelmet nyer. A királynál összegyülekezett püspökök, apátok, nemesek és papok »Istent dicsőitve csodálkoznak vala az ő magaviseletén és szentségén.«

Az aggodalom, mely szent Istvánt oly erősen megragadta, hogy mivé lesz utódai alatt az egyház, az uj királyság, Gellért szivét is elfogta. Gellért teljesen be volt avatva a viszonyokba, s látta előre, hogy szent Istvánnak nem akad méltó utódja a trónon, — s hogy az ifju keresztény hit ugyszólván a király személyéhez van kötve; — főtámaszát elvesztve, — szomoru napokra fog ébredni. Gellért látva mindezt, nagyon elszomorodott, s társainak, papjainak jóstehetségével előre megmondott mindent. »Egyszer aztán Gellért visszavonult és szobájában egymaga maradt, s megparancsolá, hogy három nap senkit hozzá ne ereszszenek, és ételt sem kell neki vinni. S negyednap csendesen kimene temetkezési helyére, ott befödött fővel csendesen sira. Azután a káptalanba mene, hol a barátok össze voltak gyülekezve s miután leült, beszédet tarta a világ folyásáról s eközben mondá a barátoknak: Meg fog hasonlani Magyarország és ki fog bomolni a kereszténység jármából, a papoktól kezdve a világiakig; az én munkámat, az én beszédemet meg fogják vetni és az Isten igéjét nem fogják bevenni. A papság gunytárgya, a barátok öltözékökben tarkák lesznek s különféle gyülekezetekben lakoznak, a rengeteget kerülik s a magános életet nem fogják szeretni. Sokan hiú dicsőségre áhitva, az emberi dicséretet fogják keresni s a nép előtt példabeszéddé és nevetségessé lesznek állhatatlanságuk és botorságuk miatt.«

Amit Gellért szomoru szivvel megjövendölt, részben csakhamar beteljesült. Sz. István utódját, P é t e r t levetette a trónról A b a, a palota ispánja és ennek uralkodása volt a jövendölés

ZENEAKADÉMIA LISZT MÚZEUM

teljesülésének első gyászos korszaka. Majd midőn Vazul fiai: Endre, Béla és Levente Lengyelországból Magyarországba jövének, kitört a lázadás nyiltan a keresztény hit ellen, — s amit Gellért előre látott, amitől rettegett, teljes kegyetlenségében jelentkezett. Mindezen részleteket a következő eseményekhez csatoltuk, ahova vonatkoznak. E részletekben Gellért már nem az egyszerü püspök, hanem itélőbirája királyának, — egyetlen oszlopa a nemzet fentartó erejének, a keresztény vallásnak, — s igy a történet folyamához tartoznak eme tényei.

A fellázadt és fékevesztett tömeg taligára teszi, s ezen taszitja le a hegyről, — mely azóta nevét a nagy szenttől kapta, — s mivel még liheg, 1047-ben koponyáját összetörik egy kövön, amely kőről hét évig nem tudták lemosni a vért, — mig azt a papok ereklye gyanánt fel nem veszik. A szentnek teste egy napig ott hevert, ahol vértanuságot szenvedett, a következő napon a bold. Szüz pesti egyházába viszik, s »nagy sirás közt eltemetik.«

Életirata számtalan csodát beszél el, — melyek halála után közvetlenül történtek. Két esztendeig maradt Gellért teste Pesten eltemetve, amidőn Maurus csanádi püspök és Filep a bold. Szüz csanádi monostorának apátja Endre királyhoz menének, a csanádmegyei nemesek nagy számával, kérvén, hogy a szent testét legyen szabad átvinniök a marosi székhelyre. A kérelmet teljesité a király, s amint a szent testtel megindulnak, annyi csoda történik, hogy az ennek hallatára összesereglő nagy tömeg miatt nem tudnak nappal menni, — tehát éjjel folytatják utjokat. Amidőn czéljokhoz érkeztek, Filep apát a kanonokokkal és szerzetesekkel papi diszbe öltözve a szent testet fölemelvén, nagy körmenettel a bold. Szüz monostorához vivék, melyet éltében még maga épitett temetkező helyül. »És versengés támada Filep apát és a kanonokok között. Mert a kanonokok azt mondják vala, hogy a székesegyházba kell eltemetni; ellenben Filep apát az apostoli szék megegyezése következtében azt mondja vala, hogy a bold. Szüz monostorába temessék. Végre is a kanonokok a szent testet először szent György egyházához vivék, de semmiképp sem birák letenni, nem is engedte magát letétetni, csak azon a helyen, hol temető helyét választotta vala.«

A nép tisztelete a szentnek teste iránt rendkivüli volt. Oly

ZENEAKADÉMIA LISZT MÚZEUM

tömegesen látogatták Gellért szent testét, hogy azt a sokaság miatt heteken át nem lehetett eltemetni, — sőt még istenitiszteletet sem lehetett tartani a templomban, — mig végre a népnek lakomát adnak, hogy ezzel a templomból kicsalják, — s ezalatt titokban sikerült eltemetni Gellértet.

»Azt az öltözetet pedig, melyben megölték vala, melynek kámzsája vala, a követ, a melylyel agyonverték, darócz ingét és a korbácsot, melylyel testét sanyargatja vala, mind koporsójára helyezék.«

Szent Istvánnal együtt iratott a szentek sorába 1083-ban, amiről később bővebben fogunk szólani.

ZENEAKADÉMIA
LISZT MÚZEUM

VIII.

Imre herczeg. Szent István intelmei.

Szent István életének vége felé közeledik. — Atyai gondoskodását és figyelmét Imre herczegre forditja. — Imre herczeg emlékét életrajza őrizte meg, — 1007-ben született; nevelője szent Gellért volt. — Kora ifjuságában kitünt vallásos buzgósága által. — Pannonhalmán a szerzeteseket érdemeik szerint csókolja meg. — Mennyei látás folytán szüzességet fogad, ezt házas életében is megtartja. — Legszebb korában, 1033-ban ragadja el őt a halál. — Halála fölött az elaggott király és az egész nemzet gyászba borul.— Szent István király intelmei Imre herczeghez. — A katholikus igaz hitet tartsa meg. — A királyságban a hit után az első helyet az egyház foglalja el. — A királyi trónt a főpapok rendje ékesiti. — Szent István egyéb intései előroltatnak.

ZENEAKADÉMIA
LISZT MÚZEUM

Szent István utolsó nagy alkotása Othum tartományának meghóditása és a kereszténységre való téritése, s a csanádi püspökség felállitása volt. Ezentul életének napja alkonyulni kezd; lelke még erős, de teste alig birja; lelke a hosszas fáradság- és küzdelmek után nyugalomra vágyódik, utódot keres és szeme örömmel akad meg fián Imre herczegen. Nem akartuk szétdarabolni Imre herczeg életrajzát, hanem most közöljük azt összefüggően, midőn ő tényleg előtérbe kezd lépni a történelemben, — hogy csakhamar egészen letünjék e küzdelmes életpályáról, — s kora halála által a nagy és szent királyt, és rajta csüngő nemzetet a legnagyobb gyászba ejtse.

»Roppant gazdaságnak örvendő gyermek vagy, minden gyönyörüségben nevekedtél, nem ismered annyi munka elvégzését és különféle nép bejárását, mivel én majdnem egész életemet töltöttem.« [1]) Igy szól a küzdelmekben és szellemi és világi diadalokban megőszült szent király fiához azon intésben, melyben előirja, ho-

[1]) Imre legendája II. forditotta S z a b ó Károly. 40. l.

ZENEAKADÉMIA
LISZT MÚZEUM

gyan viselje gondját népének, ha valaha uralkodni fog. Nem viselt Imre földi koronát, hanem erényei jutalmául elnyerte az égit; az egyház őt Istvánnal együtt szentjei közé vette fel.

Emlékét egy életrajz őrzi meg, melyben a szenvedő ember és keresztény erényei állanak előttünk. A XI. században egész Európát elárasztó nagy mystikus mozgalom, mely Clugnyiból kiindulva, csakhamar uj irányba terelte VII. Gergely hatalmas keze alatt az emberiség történetét, nem szoritkozott a zárdák és remeteségek lakóira, hanem a legmagasabb körökre is elhatott.

A nagy király fáradni nem tudó küzdelmeit, — Gizela királyné gondoskodását az egyház iránt, az Isten megjutalmazandó, fiugyermekkel ajándékozta meg őket; 1007-ben született Imre herczeg; a keresztségben nagy bátyja iránt való kegyeletből kapta a Henrik nevet, melyet a magyarok Imrére változtattak; emlékeink szerint Székesfehérváron született.[1]) Gyermek korában gondos felügyelet alatt nevelkedve, szent Gellért által az összes grammatikai tudományokba beavattatott. Nevelésére legtöbb gondot maga a király atya forditott; ugyanis fiának könyvet szerze erkölcsei szabályozásáról.[2]) A gondos nevelés meg is termette szép gyümölcseit; mert Imre herczeg minden erényben növekedett napról napra. »Kevés álommal megelégedve, minden éjjel, midőn már mindenki ágyba szállott s előtte, mint királyi sarjadékhoz illik, két gyertyatartó égett, Istennek zsoltárokat énekelve virasztott s mindegyik zsoltár végeztével Istentől töredelmes szivvel bocsánatot esdekel vala. Mit midőn atyja észrevett, óvatosan és nagy titkon a falhasadékán át gyakran nézdeli vala, de háznépe közől senkinek sem adta tudtára.«

---

[1]) Ursinus Velius: De bello Pann. L. II. p. 36. Katonánál I. köt. 129. l. Hogy Imre herczeg nem volt szent Istvánnak egyetlen gyermeke, elárulja Hartvik: Iudicis aeterni per secreti consilii quandam examinationem in filiorum suorum obitu sibi sensit immittere verbera, quos in ipsis infantiae gradibus insontes, qui dedit abstulit. XVII. fej. Érdynél 27. l. Ugyanezt állitja Turóczi is: Et rex Stephanus plures quidem genuit filios. . . Chron. p. II. c. XXVII. Maga sz. István is megerősiti ezt a veszprémvölgyi apáczák levelében.

[2]) Ki van adva törvénytárunkban is, legujabban közölte Endlicher Monum. Arp. 299—309. l. Az életrajz végén közöljük a megfelelő részeket belőle.

ZENEAKADÉMIA LISZT MÚZEUM

Egy alkalommal szent István király fiával együtt imádkozni jöve szent Márton egyházába, melyet Pannonia szent hegyén ő maga alapitott s kitünő szerzetes-gyülekezettel ékesitett vala. Tudván a király a gyermek kitünő érdemét, a tisztességtételt, mely őt illette, fiának adá; midőn ugyanis a szerzetesek a körmenet végeztével a király üdvözletére járultak, tiszteletből fiát bocsátá előre az üdvözlésre. A gyermek Imre pedig szent ihlettől telten, amint az isteni kegyelem kinyilatkoztatásából mindegyikök érdemeit ismeri vala, midegyiknek aszerint egyenlőtlenül osztogatá a csókokat. A mise végeztével szent István félrevonta fiát s magányos beszédben szorgalmasan tudakozá tőle, miért osztotta nekik a csókot egyenlőtlenül. Igy azután Imre mindegyik érdemét elősorolván, hogy tudniillik mindegyik mennyi ideig maradt meg a megtartóztatás erényében, ebből a tekintetből adott némelyeknek több, másoknak kevesebb csókot, és a kinek kétszerezte a csókot, egész életét szüzen töltötte.

Ezután Imre herczeg korában előhaladván, erényei érdemeivel mindig növeli vala dicsőséges jelességeit; melyeket bár egyenkint el nem beszélhetünk, mégis azt a keveset, amit tetteiről hallottunk, nehogy feledékenységbe menjen, szorgalmatosan elbeszéljük. Történt egy éjjel, hogy imádkozni titkon, csak egy szolgája kiséretében a régi és ódon egyházba mene, mely Veszprém városában Krisztus legdrágább vértanuja György tiszteletére van épitve, s midőn ott imádkozásba merülve magában gondolkozott mit ajánlhatna Istennek legkedvesebbet, hirtelen roppant-fényü világosság tündöklötte körül az egyház épületét, melyben a menynyei szózat az égből igy szóla: »Dicső dolog a szüzesség, lelki és testi szüzességet kivánok tőled, ezt ajánld, e szándékodban maradj meg.« Ezen és minél több erény rejlik vala szent Imrénél, mintegy zár alatt, lelke titkos rejtekében, mindaddig, mig az edény el nem törött, a kenetek illata szét nem terjedt és a titkok ki nem nyilatkoznak vala.

Szent Imrének atyja rendelkezéséből egy nemes, királyi vérből származott leányt jegyeztek el,[1]) hogy a két királyi ágból

---

[1]) Imre neje Pray véleménye szerint De Sal. et Emerico duce dissertatio 49. l. Cicha, István horvát királynak leánya volt. Ellenben

ZENEAKADÉMIA LISZT MÚZEUM
LISZT FERENCZ HAGYATÉKA
ZENEAKADÉMIA

királyi maradék származzék. Imre herczeg a szüzesség lelki fogadását megtartá, testét böjtökkel sanyargatta, lelkét pedig az Isten igéjének hallgatásával táplálta. Midőn azután szent Imrének teste felbomlásával még ifju korában ragadtatott az örökség az élők földjében, jegyese bizonyságot tett mellette szüz életéről, és szolgája, ki gyakran látta és hallotta vala, tovább nem titkolódzott. »Es az eu jegesevel zepleutelen megtartak az tyztasagnak zuzesseget, eu eletuknek mynden napiban mykeppen az eu jegese Zent Imrehnek halala utan meg byzonehta.«[1])

A Németországgal 1031-ben végrehajtott békekötés után István kiállott életfáradalmai s mind sürübben visszatérő betegeskedései közt némi nyugalomra vágyódván, gondjainak legalább is egy részét Imre fiának ifju vállaira szándékozott áttenni; mert miként a hozzá intézett atyai intelmekben mondja: »a hadjáratok munkái s különféle népek becsapásainak visszatorlásai, melyek majdnem egész életét elfoglalták vala,« — s ezek mellett az uj vallás és országrend megalapitásának s a közigazgatás uj rendszere megszilárditásának sulyos gondjai mindinkább kimeritették erejét.

ZENEAKADÉMIA
LISZT MÚZEUM

De az isteni gondviselés nem részesité őt az óhajtott nyugalomban; nem engedé sokáig élvezni az örömet, melylyel az erényekben mindinkább gyarapodó fiában vetett reményei atyai szivét eltölték. Imrét akkor ragadta el tőle 1033-ban a korai halál, midőn őt kormánytárssá avatni s megkoronáztatni szándékozott. Az ország keleti részén kihasitott tartomány kormányzójává

Katona I. 331. l. Tomco részére áll, s Imre nejét II. Kresimir horvát király leányának mondja. E véleményt fogadják el ujabban Szalay I. 89. l. és Szabó Károly Magyarország tört. forrásai I. 4. füz. 44. l. Mind a két véleményt keményen megtámadta Horvát István »Tudományos gyüjtemény, 1834. XVIII. évf. I. füzet. 87. l., midőn igy ir: »Az a vélemény tehát, hogy szent Imre felesége Cresimir horvátországi királynak leánya volna, igen nyomorék alapokon épült.« A Margit-legendának következő helyére támaszkodva: Kinek (t. i. Imrének), mikoron volna nemességes jegyese, Görög császárnak leánya, Istentől neki megjelentetett« stb., szent Imre nejét görög császári leánynak tartja, János gvertsei főespereses adatait Crescimir horvát király leányáról teljesen elvetve.

[1]) Vita S. Elis. et Marg. 264. l.

ZENEAKADÉMIA
LISZT MÚZEUM

nevezte ki, s az összegyült rendeknek már mint utódját akarta bemutatni. [1]) Külföldön hire járt, hogy vadászat alkalmával vadkan szaggatta szét. [2])

Leverőleg hatott ez esemény az országgyülésre indult magyarokra, — megsemmisítőleg az őt annyira szerető apára. Gyászoló udvara s országa egyetemes zokogása közepette árván és egyedül »pater desolatus« maradt. Lelke ugyan megnyugodott a Gondviselés titkos intézkedéseiben, de testét a néma fájdalom betegágyba vetette, melyből öt év folytában ritkán kelhetett föl hosszu időre. [3]) Azóta, a fiatal korától fogva ugy is mindenkor komoly fejedelem ajkai alig derültek mosolyra. [4])

Imre hült tetemeit Székes-Fehérváron temették ell, hol 1344 táján Domonkos prépost az egykori magyar herczegnek, kit szentnek avatott az utókor, emléket állított fel, ily felirattal:

Hic divi Stephani condam sanctissima proles
Dux Emericus — noscitur esse satus. [5])

Szent Imre herczeg életrajzánál az ő intelmekkel is kell foglalkoznunk, melyeket a nagy király fiához intézett, s melyeket aranyszabály gyanánt állított fel számára. Annyi az épületes és tanulságos ez intelmekben, hogy már ezért is megérdemelnék

---

[1]) Hildesheimi chronicon szerint: Deliberavit sanctus rex Stephanus, ut omnibus pompis mundanae gloriae calcatis et temporalis regni diademate deposito, solius Dei servitio semet ipsum manciparet, Coronam vero regiae altitudinis filio suo duci Emerico se daturum disposuit. Pertz SS. III. 98.

[2]) Henricus Stephani regis filius dux Ruizorum in venatione ab apro discissus, periit, flebiliter mortuus. Hildesheimi cron. ad. a. 1031. Pertz, Script. III., 98.

[3]) Quia pro sanctitatis suae meritis (Emericus) summo ab omnibus diligebatur affectu, ortus est ingens luctus omnium, sed maxime principum, inter quos pater desolatus grave traxit suspirium. Videns enim se solum sine spe posteritatis derelictum, pietatis affectu doluit. Katona, I., 383. l. Flevit autem cum sanctus Rex Stephanus et universa Hungaria inconsolabiliter, planctu valde magno. Tanta vero acerbitate sanctus Rex exacerbatus, in gravissimam incidit infirmitatem. Thuróczi: Chron., II. c. 33. l.

[4]) Gravedinem morum, quam in iuventute receperat, usque ad finem vitae tenuit. Vix unquam ad risum labia movit.

[5]) Katona: I., 390. l.

ZENEAKADÉMIA LISZT MÚZEUM

közlésöket; de főleg mégis azért csatoljuk ide, mely szent István nagy szellemét, vallásos lelkét a leghübben visszatükrözik. Egyforma fényben tüntetik fel a szent királyt mint atyát és mint uralkodót. Fiának jólléte, a kath. egyház, az ifju haza virágzása azon rugók, melyek a szent királyt emlékiratának megirására ösztönözték. Bölcs Leo példáját követé itt szent István, ki hasonló intéseket hagyott fiának Constantinus Porphyrogenitának. — Az előszót elhagyjuk; az intelmek teljes czime: »S. Stephani Regis de Morum institutione ad Emericum ducem liber, e codice chartaceo saeculi XV. bibliothecae palatinae Vindobonensis.« [1])

I. A katholikus hit megtartásáról. Mivel a királyság rendjébe csak a kath. hitet valló hivek léphetnek, azért intelmeinkben a szent hitnek adjuk az első helyet. Mindenekelőtt parancsolom, tanácsolom és javaslom neked, kedves fiam, hogy ha a királyi koronát megbecsülni kivánod, az apostoli és katholikus hitet oly szorgalmasan őrizd meg, hogy az Isten által alád rendelteknek példája légy, s valamennyi egyház méltán nevezhessen téged, fiam, a keresztény vallás hivének; mert e nélkül bizonyosnak tarthatod, nem fogsz kereszténynek s az egyház fiának mondatni. Mert a kik hibásan hisznek vagy hitöket jócselekedetekkel nem igazolják s ékesítik, mivel holt a hit cselekedetek nélkül, sem itt becsülettel nem országolnak, sem az örökkévaló országban nem részesülnek. Ha ellenben a hit paizsát megőrzöd, az üdvösség sisakját is birandod. Ezen fegyverzettel ugyanis minden látható és láthatatlan ellenséggel sikeresen megküzdhetsz; mert miként az apostol mondja: csak az fog megkoronáztatni, a ki törvény szerint harczolt. Hogy a mindenható Atyaistent, minden lettnek teremtőjét és egyszülött fiát a mi urunk Jézus Krisztust, ki angyali üzenet által a szüz Máriától született s a világ üdvösségéért a keresztfán szenvedett, és a Szentlelket, ki a próféták, evangelisták s apostolok által szólott, egy tökéletes, feloszthatatlan istenségnek erősen hidd és tétova nélkül igaznak tartsd: ez a katholika hit, melyet a ki, mint Athanáz mondá, hűségesen és szilárdul nem hiszen, nem üdvezülhet. Ha valaha, mitől Isten őrizzen, olyanokra találnál uralkodásodban, kik a Szentháromság ezen egységét

---

[1]) Endlicher: Mon. Arp. 299—310. l.

ZENEAKADÉMIA
LISZT MÚZEUM

megosztani, csökkenteni vagy szaporítani akarnák, ezeket a szakadás fejedelme szolgáinak és nem a szentegyház fiainak tekintsd. Az ilyeneket pedig se ne ápold, se ne védelmezd, nehogy magad is az Isten ellenének látszassál. Mert az ilyenek a szent hit fiait bemaszlagitják, és a szentegyháznak ezen újdon népét szánandólag megrontják. Ezt meggátolni mindenek fölött ügyekezzél.

II. A királyságban a hit után a második helyet az egyház foglalja el, mely kezdetben főnökünk Krisztus által ültettetett, azután annak tagjai a szent apostolok és atyák által szilárdul felépíttetett és az egész földön elterjesztetett. Az egyház, melynek bár mindig keletkeznek új szülöttei, másutt régóta fennáll, a mi monarchiánkban, kedves fiam, még csak fiatal, új ültetvény s ezért óvatosabb és gondosabb őrökre van szüksége, nehogy a mit az isteni kegyelem, végetlen könyörületességénél fogva nekünk érdemetleneknek adott, a te lustaságod, hanyagságod és gondatlanságod miatt szétbomoljon és megsemmisüljön. A ki a szentegyház méltóságát csökkenti vagy bemocskolja, az Krisztus testét ügyekszik megcsonkítani; mert az Ur maga mondta Péternek, kit a szentegyház őrének és tanítójának tett: te vagy Péter, és én ezen sziklán építem fel egyházamat. Önmagát nevezé ő sziklának, de nem fából vagy kőből épített egyházat értett, hanem a megnyert népet, a választott nemzetet, az Ur nyáját, mely hitre taníttatott, a keresztség által megmosatott és szentelt olajjal megkenetett: ezt nevezi ő maga fölött épített szentegyháznak. Ha valamely szerencsétlen e szentegyház tagjait vagy kisdedeit megbotránkoztatja, az evangéliom parancsa szerint méltó, hogy malomkő akasztassék a nyakába és lesülyeztessék a tenger mélyébe; azaz: hogy vettessék ki a méltóság birtokából s maradjon az igazak egyházán kivül, ama világi nyomorban, mint a pogány és hitetlen. Ezért, fiam, buzgó ügyekezettel őrködjél a szentegyházban, hogy napról-napra gyarapodjék inkább, mint csökkenést szenvedjen. A királyokat is azért nevezték leginkább Augustusoknak, mivel gyarapították az egyházat. Ezt cselekedd te is, hogy koronád is dicsőbb, életed is boldogabb és hosszabb legyen.

III. A királyi trónt a főpapok rendje ékesíti. Ezért a királyság intézményében a harmadik helyet a főpapok birják. Ezeket, kedves fiam, mestereidnek tekintsd, ugy őrizd őket, mint szemednek

ZENEAKADÉMIA
LISZT MÚZEUM

fényét. Ha azok jóakaratát birandod, semmi ellenségtől nem kell félned; s ha ők őrködnek fölötted, biztonságban leendsz. Az ő könyörgéseik kedvessé tesznek téged a mindenható Isten előtt, mert őket tette az Isten az emberi nem pásztoraivá, a lelkek őreivé, s az egyházi méltóság és a szent sakramentumok szerkesztőivé és osztogatóivá; mert nála nélkül sem királyságok, sem fejedelemségek nem támadhatnak. Az ő közbenjárásuk által törültetnek el az emberek bűnei. Ha őket őszintén szereted, bizonyára magadnak használsz s országodat tisztességesen fogod kormányozni: mert az ő kezeikbe van letéve a hatalom, bennünket a bűnöktől feloldani vagy lekötni. És örök rendeletet tőn számukra az Isten, és kiválasztá őket az emberek közől, s a maga nevének és szentségének részeseivé tette őket és Dávid király által megtiltá világias megfenyitésöket, mondván: ne illessétek az én felkentjeimet. Sujtja pedig az Isten felkentjeit, a ki az isteni és canoni intézkedések ellenére, a szent rendekben levő férfiakat hamis vádakkal bemocskolja s pelengérre állítja. Ezt cselekedned, fiam, neked egyáltalában tilos, ha boldogul akarsz élni s tisztességessé tenni országlásodat; mert ezek által kiváltképen sértetik az Isten. Ha pedig a szóban lévők közől valamelyik, mitől Isten őrizzen, megrovásra méltó vétket követne el, fedd meg őt négy szem közt háromszor, négyszer; és ha csak a titkos intésekre vonakodnék hajolni, nyulj a nyilvánosakhoz az irás e szavai szerint: ha reád nem hallgat, mondd meg az egyháznak. Ha e szabályt megtartod, dicső koronád fényét öregbítended.« [1])

A IV. fejezet: De honore principum et militum; az V-ik: De observatione iudicii et paciencie; a VI-ik: De tencione et nutrimento hospitum; a VII-ik: De magnitudine consilii; a

---

[1]) Méltán szólhatott oly nagy és szent király, minő István volt, igy a magyar főpapságról, a ki ezen első rendet, az örök jog és rend képviselőinek tekintette; kinek volt elég éles látása, hogy a papságot a világi elemtől megkülönböztesse. A magyar főpapságnak első helyre tétele szent István bölcseségének egyik legszebb kisugárzása, mert valahányszor utódai alatt a világi aristocratia tulhatalmaskodása a királyi hatalmat és trónt végveszélylyel fenyegette, a magyar főpapság befolyása és hatalma mindenkor sietett azt ellensulyozni, s a királyi trónt megvédve, a rendet helyreállitani.

ZENEAKADÉMIA
LISZT MÚZEUM

VIII-ik: Quod maiores imitari debeant et filii obediant parentibus; a IX-ik: De observacione oracionis; a X-ik: De pietate et misericordia ceterisque virtutibus — szól, mind megannyi gyöngyszeme szent István lelkületének, — de részben a profán történelem, részben az askesis terére tartozó eszméket tartalmaz, — azért az utóbbi fejezetek közlését itt el kell hagynunk. [1])

Szent István ezen intelmei fényes tanuságot tesznek mély bölcseségéről, s korát sokban megelőző gondolkodásáról, mert intései még ma is bármely korra, bármely viszonyokra meglepően alkalmazhatók.

---

[1]) Szent István király ezen intelmeit elődeink felvették a törvénykönyvbe, s ott az első decretum nevet nyert Szent István kettős törvénygyüjteményét egybevonták, s ez képezte a második decretumot. Batthyányi ez intelmek szerzőjének ugyan szent Istvánt tartja; de mivel az irály hasonló szent Gellértéhez, a kidolgozást szent Gellértnek tulajdonítja. (Leges ecclesiastici II., 53—54.) Wattenbach egyenesen szent Istvánnak tulajdonítja: Superest Stephani primi regis edictum et tractatus de morum institutione ipso auctore in Emerici filii gratiam conscriptus. Pertz, Script. XI. 222. l. Kritikailag tárgyalja ez intelmek egyes részeit Mátyás Flórián »Historiae Hungaricae fontes domestici« czimü munkája 221. s kk. lapjain.

ZENEAKADÉMIA
LISZT MÚZEUM

IX.

Szent István külföldi alapitványai és összeköttetései.

Szent István római utjáról emlékeznek a krónikák. — Mi ezen utját kétségesnek tartjuk. — Konstantinápolyi és jeruzsálemi utját pedig épen nem fogadhatjuk el. — Ezen utakat szent István nem tette meg, hanem alapitványokat tett ama városokban. — Az alapitványokat valódiaknak kell elfogadnunk. — Szent István élénk összeköttetésben van a befolyásos clugnyi kolostorral. — Oda ajándékokat küld, a kolostor pedig imádkozik érette. — A montecassinói kolostorral is összeköttetésben van, azt ajándékaival felkeresi. — Szent Romualddal érintkezik. — Rómával folytonos érintkezésben van. — A pápa is több izben küld hozzá követeket. — Németországgal barátságos viszonyban van.

Mielőtt az események további folyamatát irnók le, közbeesőleg meg kell emlékeznünk szent Istvánnak külföldi alapitványairól, — s elmondani nézetünket a neki tulajdonitott utazásokról is.

Szent István római utjáról a Képes Krónika igy emlékezik: »Hasonló szabadsággal ruházván fel (az ó-budai kolostort) a római udvar emlékezetére és tiszteletére, melyet személyesen meglátogatott vala.« [1]) Thuróczi pedig a következőleg szól ugyanerről: »A római curia emlékére és tiszteletére, melyet személyesen látogatott meg.« [2]) Ranzanus már az utazás évét is megjelöli: »Harminczhárom éves korában Rómába ment, hogy szent Péter és Pál és más vértanuk szent ereklyéit meglátogassa; de főleg azért, hogy a pápa iránt kinyilvánithassa tiszteletét és engedel-

---

[1]) Képes Krónika, Szabó Károly ford. XXXVI. l.

[2]) Chron. p. II., c. XXXI. In memoriam et honorem curiae Romanae, quam corporaliter visitarat.

ZENEAKADÉMIA
LISZT MÚZEUM

mességét.« [1]) Stilting szivesen elhinné szent István római utját, ha be volna bizonyitva, hogy az idézett irók ezen állitásukat régi emlékekből vették volna; mert Róbert a francziák királya szintén Rómába utazott szent István idejében. Thurócziról tudjuk, hogy krónikája megirásánál régibb kutfőket, s ezeket lelkiismeretesen használta; azért szent István római utjáról régibb emlékeink bizonyosan beszéltek valamit.

Mindazonáltal szent Istvánnak római utját legalább is kétségesnek kell tartanunk. Pray helyesen jegyezte meg: »Szent Istvánnak gondja a csak most behozott és meg nem erősödött vallásra, — ugy a kül-, mint a belellenségekre, valamint gyenge egészsége ezen utját alig engedte meg.« [2]) Hogy pedig szent ereklyéket személyesen hozott Rómából, az Timonból, ki erről említést tesz, be nem bizonyitható, mert ez csak annyit mond: »1023. szent István és Gizella különféle szentek ereklyéit kapják Benedek pápától, s azokat szétosztják a bazilikáknak.« [3])

Konstantinápolyi és jeruzsálemi utját épen nem fogadhatjuk el. Temesvári Pelbárt ir erről: »Henrik császárral ment Jeruzsálembe, és a magyarok vitézi karjai által leverettek a szaraczénok; a mit látva a császár, minden nemesebb zsákmányt neki engedett át, ő pedig mindezt az Isten tiszteletére forditotta. Innen Konstantinápolyba jött, a hol szintén nagy templomot emeltetett, végül pedig elment Rómába. . .« [4]) Ezen utazást már Stilting sem fogadta el, mert a régi kutfők ez utról teljesen hallgatnak; legkevésbbé hiheti, hogy szent István Konstantinápolyba

---

[1]) Indic. VIII. Nagyszombati kiadás 593. l. Agens aetatis annum tertium et tricesimum, urbem Romam petivit, ut beatorum Apostolorum Petri et Pauli aliorumque martyrum Christi sacras reliquias viseret; atque máximo Pontifici exhiberet reverentiam et obedientiam.

[2]) Dissert. de Dextra D. Steph. 140. l. »Curae Stephani de religione recens invecta ac nondum stabilita, tum de hostibus externis et domesticis parumque valetudo vix admiserint.«

[3]) Epit. 3. l. »1023. S. Stephanus et Gizela accipiunt ossa Sanctorum a Benedicto papa, quae dividunt in basilicas.

[4]) De laudibus S. Steph. Serm. 1. »Cum Henrico imperatore ivit Hierosolymam, ac per fortes manus Hungarorum prostrati fuerunt Saraceni; quod videns imperator, spolia eorum, quamcunque nobilia, eidem concessit; ipse vero omnia in divinum erogavit honorem. Inde veniens

ZENEAKADÉMIA LISZT MÚZEUM

és Jeruzsálembe ment, a kit a hit előmozditása s az ország ügyei több haszonnal tartottak Magyarországban.« [1])

Szent István tehát véleményünk szerint ez utakat soha sem tette meg, hanem tett ama három helyen alapitványokat, s miután római utjáról régibb emlékeink is szólnak, azt vélték a fentebb idézett szerzők, hogy e három helyen személyesen is volt. Hármas alapitványát tanusitja Hartvik: »Kik között ezen legbuzgóbb keresztény király bizonyára nem volt utolsó, ki kegyessége és munkálkodása hirét, melyet széles birodalmában annyi egyház épittetése által szerzett, messze földre, s a legnagyobbhirü városokba terjeszté; mert Jeruzsálem városában mint Krisztus emberi társalkodásának helyén, szerzeteseknek nemcsak monostort állitott, hanem naponkint táplálékot bőven termő örökséggel és szőlőkkel meggazdagitá. Rómában is, ama világ fővárosában István első vértanu tiszteletére tizenkét kanonokból álló mindenben gazdag szerzetet alapitott, azon kivül kőfalas kerteket és házakat épittetett szállásul azon magyarok elfogadására, kik Péter az apostolok fejedelme egyházában ájtatoskodni mennek. Magát a királyi széket városát Konstantinápolyt sem hagyá jótékony ajándék nélkül, melynek bámulatos alkotmányu egyházát minden szükséges készülettel megajándékozá.« [2])

Szent Istvánnak ezen alapitványait valódiaknak kell elfogadnunk. Ha meggondoljuk, mily fejedelmi bőkezüséggel látta el a magyar püspökségeket, senki sem csodálkozhatik, ha a kereszténység emlitett három fővárosára is kiterjedt figyelme és adakozása. Hiszen tudjuk, hogy a szent király időnkint a pápákat is megtisztelte ajándékaival. Ezek között kiváló volt azon, hihetőleg Gizela királyné által himzett misemondó ruha, melynek hátulján ezen arany betükkel himzett szavak voltak: Stephanus Ungarorum rex et Gisela dilecta sibi coniux haec munera Domno apostolico Johi. [3]) A római alapitványra nézve még csak Inchofert

---

Constantinapolim, ibi quoque ecclesiam magnam erexit, demum declinans Romam.

[1]) Vita S. Steph. 535. l. n. 315. Minime credit, Constantinopolim et Hierosolymam profectum esse Stephanum, quem fidei promotio regnique negocia utilius occupabant in Hungaria.

[2]) Hartvik, XIII. fej. Érdynél 19—20. l.

[3]) Haec casula — u. m. Mabillon: Ann. Ord. s. Bened. IV.

ZENEAKADÉMIA
LISZT MÚZEUM

idézzük, ki Annaleseit Rómában irta, s igy volt alkalma annak, mit irt, igazságáról meggyőződni: »Hogy nemzetének zarándokai Rómában kényelmesebben időzhessenek, az apostolok fejedelme basilikájához közel házakat és hospitiumokat épittetett, egy oratoriummal, mely utóbb szent István magyar királyról neveztetett el; ennek emléke, régiség folytán az épület omladozván, lassankint kiveszett, mig 1490 után Mátyás király alatt virágzásnak indulván a nemzet, néhány zarándok költségén megujittatott. Jóllehet ma már (1644.) a magyarok szomoru helyzete s csekély zarándoklása folytán csak fekvését, de nem alakját és fényét tarthatta meg. Ezzel meg nem elégedve István, hogy mindig legyenek olyanok, kik Rómában a tudományok- és vallásban oktattatva őket a Krisztus tiszteletének terjesztésére és emelésére használhassa, ezen okból szent István vértanuról czimezve 12 tagból álló káptalant alapitott, a kiknél amazok tanitva és eltartva legyenek.« [1]) Hogy a magyarok ez időben jártak Rómába, azt egy külföldi forrás is mutatja: »Nagy volt a magyarok száma, kik évenkint zarándoklának Rómába az apostolok fejedelmének küszöbét látni és csókolni.« [2])

A Jeruzsálembe zarándokolók is a legnagyobb dicsérettel halmozzák el szent István kegyességét és bőkezüségét. II. Sylvester körlevele az egész kereszténységhez, a pogányok által elfog-

---

206. modo in Mettensi s. Arnulfi basilica, ex dono ut creditur Leonis papae IX. asservatur. Mabillon: Oeuvres posthumes III. 477.

[1]) Annales eccl. ad a. 1007. »Ut peregrini suae gentis in Vrbe commodius manerent, domos et hospitia eis prope basilicam principis apostolorum exaedificavit, addito oratorio, quod deinde S. Stephani Hungarorum et S. Stephani Minoris est appellatum; cuius tamen memoria ob fatiscentem vetustate structuram paullatim abolita erat, nisi circa annum millesimum quadringentesimum supra nonagesimum rebus sub Mathia (Vladislao) rege reflorescentibus Hungarorum aliquot peregrinorum opera refectis omnibus restituta fuisset. Quamquam hodie (1644) afflicta Hungariae felicitate et ob minus frequentem Hungarorum concursum, situm dumtaxat servat, vix formam et splendorem. Non his contentus Stephanus, ut regnum Hungariae continuo haberet, quos in urbe litteris et religione instructos Christi cultui propagando et ornando adhibere posset; ea de caussa sub protomartyris Stephani titulo duodecim canonicorum collegium, apud quos reliqui instruerentur et alerenter, condidit . . .«

[2]) Rubeus: Hist. Raveun. lib. V. 260. l.

ZENEAKADÉMIA LISZT MÚZEUM

lalt szent föld érdekében fölkeltette az érdeklődést, s meginditotta a zarándoklatokat a szent föld felé. — Az ut is rövidebb lett Magyarországon át, a hol azelőtt senki sem merte az áthatolást megkisérleni. Egy ezen századbeli iró tanusága szerint azon időben a nemesek és nemnemesek szám nélkül zarándokoltak a szent földre.[1]) Számos kisérettel jött 1026-ban Istvánhoz Vilmos gróf Angoulêmeből, kit István királyi vendégszeretettel fogadott, s könnyen lehetséges, hogy a nemes gróf segélyével létesitette szent István jeruzsálemi alapitványát.[2]) Azok közől, kik a szent földre siettek, egyiket-másikat szent István magánál tartotta, mint ezt szent Gellértről is tudjuk.

A clugnyi kolostort, mint ezt utóbb bővebben fogjuk tárgyalni, a legnagyobb befolyást gyakorolta ez időben a szellemekre; egy félszázaddal előbb apátjai döntőleg folytak be a szász nemzetből született császárokra, a kolostorok nagy száma felett feltétlenül rendelkeztek, s az apostoli szentszék legkiválóbb erejét, és igy gyengédsége és figyelmének tárgyát képezték. Ezen kolostor apátjával, ugy látszik, már királysága első éveitől kezdve összeköttetésben volt István. Külön követek által tartja fenn az összeköttetést e kolostorral, melynek apátját kéri, hogy érte imádkozzanak, s viszonzásul drága ajándékokat küld nekik.[3]) Bizonyára, ha az 1008-dik évszám, mely alatt Fulbert chartrei püspöknek Bonipert pécsi püspökhöz irt levele közöltetik, nem hibás, a viszonynak köztök jóval ezen év előtt kellett kezdődnie; mert csak a clugnyi szerzetesek által juthatott István neve ama tiszteletre, melyben az Fulbert püspök tanusága szerint a nyugaton állott. »Végre, — ugymond a levél, üdvöt kivánunk neked, óhajtván, hogy a legfőbb király ujdon fogadott dicső fiát István királyt részünkről üdvözöld, tudtára adván ő nagyságának a magunk s mindazon kanonokok és szerzetesek gyülekezeteinek részéről, melyek püspökségünkben léteznek, érette mondott könyörgéseinket.«[4]) Az összes keresztény világgal érezteté jóté-

---

[1]) Rodulphi hist. III., 1. Pertz SS. IV. 62. l.

[2]) Ademari hist III., 65, 88. IV., 145. l.

[3]) Vita S. Odilonis abb. clugn. Acta SS. Januarii I., 67. Jotsaldi epitaphium Odilonis, Pertz SS. IV., 634. l.

[4]) Koller: Hist. Epp. Quinqueeccl. I., 21. l.

ZENEAKADÉMIA
LISZT MÚZEUM

konyságát: »A külföldi monostorok és tartományok férfiait is követei által királyi bőkezüsége számtalan ajándékaival gyakorta látogatá.« [1]) A monte-cassinoi szerzetesek apátjának, Benedeknek egy igen szépmivü arany keresztet küldött. [2]) Egy másik drága keresztet neje Gizela küldött anyjának sirjára a niedermünsteri kolorstorba, Regensburgban. [3])

Meg kell még emlitenünk szent István összeköttetését szent Romuálddal, a mely összeköttetésre Horváth Mihály igen nagy sulyt fektet, — s többszörösen foglalkozik vele. [4]) Szent Romuáld és Brunó lettek volna azok, kik életczélul tüzték ki a szláv népeket a német egyház mellőzésével megtériteni, s ezért pártolták szent Istvánnak függetlenségi ügyekezeteit. Ezen törekvések központja a Ravenna vidékén szent Romuald által alapitott Pereum-szigeti camalduli klastrom volt. Ezek segitették Chrobri Boleszlávot III. Ottó ellen; ezekhez folyamodott szent István már Sylvester pápa idejében, — de főleg utóbb, midőn a magyar egyház és állam függetlenségét II. Konrád császár ellen kellett védelmeznie. Szent Istvánnak ezen kitünő és szent szerzetessel voltak összeköttetései; mivel azonban a kutfők erről bővebben nem szólnak, e tárgyat kimeritettnek tekinthetjük. Részben ezen összeköttetés, részben pedig, hogy a Rómába zarándokolóknak utközben megálló helyök legyen, alapitotta Ravennában szent Péter és Pál tiszteletére a kolostort, rendelvén, hogy czélját, a magyar zarándokok befogadását és szeretetteljes ellátását a szerzetesek mindenkor szemeik előtt tartsák. Huszonöt font tiszta aranyat igért nekik örök időkre; de azt évenkint küldött által kellett elvitetniök a királyi udvarból. Ugy látszik, ezzel az összeköttetés folytonosságát akarta szent István elérni Magyarország és az olasz részek között. [5]) Az emlitett templomot szent Gellért szentelte fel, mint ezt az olasz források mondják. [6])

---

[1]) Sz. István nagyobb legendája XV. f. Szabó Károlynál 21. l.

[2]) Leo Ostiensis, ki Kálmán királyunk idejében élt. Chronicon Cassinense lib. II., c. 78, 65. l. Pertz SS. VII. 674. l.

[3]) Pray Diatribe in dissert. hist. crit. 182. l.

[4]) A kereszténység első százada Magyarországon. 120. l.

[5]) Az erre vonatkozó okmány közölve van Rubeus hist. Ravenn. lib. X. Venetiis 1790, 260. l. Ebből vette át Fejér Cod. dipl. I., 331. l.

[6]) Le sagre Memorie Di Ravenna Antica. Fabri. Venezia. M. D. C.

ZENEAKADÉMIA
LISZT MÚZEUM

Hogy szent István Rómával folytonos összeköttetésben állott, a fentebb elmondottak, s az előző események nyomán biztosan állithatjuk. Asztriknak az 1000-ik évben végrehajtott követsége óta ugyan sehol sem találunk nyomára oly követségnek, melyet szent István Rómába intézett volna; de ez könnyen megfejthető abból, hogy a későbbi közlekedések csekélyebb ügyben, s egyszerü zajt nem ütő szerzetesek által történtek. Hogy azonban István gyakrabban intézett Rómába követséget, már abból is következik, hogy az uj keresztény egyházban számos olyatén kérdésnek kellett felmerülni, melyek a pápa közbejöttét szükségessé tették. Hogy a római levéltárban mind ennek nyoma sincsen, nem bizonyiték e tény ellen; mert a megfelelő irományok, mint köztudomásu tény, tűz által elpusztultak, s a legrégibb okmány csak a XIII. századdal kezdődik.

Alig kételkedhetünk, hogy a pápák szintén több izben küldtek követeket Istvánhoz, bár ezeknek csak két helyen akadunk nyomára: az egyiknek II. Sylvester levelében, kinek nevét ugyan nem tudjuk, de a ki valószinüleg Asztrik kiséretében utazott s hozta be a pápának a magyar nép előkelőihez intézett levelét.[1]) A másik követnek nyomára azon okmányban akadunk, melyet szent István 1009-ben adott ki, Bonipert pécsi püspök javára, hol egy Azo nevü pápai követ is emlittetik.[2])

Németországgal is szent királyunk a legjobb viszonyban élt, a mint ezt az eddigi események leirásából is láttuk. A már megemlitettekhez itt ujolag felhozzuk, hogy Anasztáz vagyis Asztrik azon egyházfejedelmek sorában volt, a kik a bambergi templom felszentelésénél a kiállitott okmányt aláirták, — a mely eseményről egy előző fejezetünkben már bővebben szóltunk.

LXIV. 309—400. l. V. ö. Báró Nyáry Albert, Beatrix királyné, Századok II. évf. 584. l.

[1]) Sylvester pápa levele szent Istvánhoz.

[2]) Ez oklevél ugyan későbbi időből származik; de ezen mellékkörülményre nézve aligha téved.

ZENEAKADÉMIA
LISZT MÚZEUM

X.

Szent István halála.

Élet- és jellemrajza.

Az alkalmas utód kiszemelése legfőbb gondja a királynak. — Az alapszerződés szerint a trón Árpád nemzetségének férfi-tagját illette. — Az udvarban cselszövények készültek. — Velenczei Péter igyekezett magát behizelegni. — Gyilkos merénylet a király élete ellen. — Ezt szent István nem sokáig élte tul. — Nagyboldogasszony ünnepén, miután az országot és a keresztény egyházat a főpapok és főurak gondozásába ajánlotta, az egész államot a boldogságos Szüznek hagyományozza, és mint példás keresztény meghal. — Szent István halála az országot nagy gyászba boritja. — Rövid életrajza. — 979-ben Esztergomban született. — Az olasz Deodatus volt nevelője. — 994-ben kereszteltetett meg szent Adalbert által. — A bajor Gizela volt neje. — Jellemzése. — Szent István nagy feladatának magaslatán állott. — Egyesitette magában az apostol lángoló buzgalmával az államférfiu bölcseségét. — A magyar nemzetnek legnagyobb jótevője volt. — Ha személyét tekintjük, nagysága meglep. — Erélyes, de kegyetlen nem volt. — Háborúiban szerzett zsákmányt nem tartja magának, hanem az Isten dicsőségére forditja. — A boldogságos Szüz iránt határtalan tisztelettel viseltetett. — A papságot kiválóan tisztelte. — A szegényekről sohasem feledkezett meg. — A szerzetesek életét figyelemmel kisérte. — Tisztelete századról-századra emelkedett a magyar népnél.

Imre herczeg halála szomoru korszaknak volt kezdete. A bú és kor nyomta öreg király az ország dolgait régi erélylyel többé nem volt képes vezetni. — Üdvös intézményeit, a kereszténység és uj alkotmány gyenge növényzetének sarjait nem bizhatta bármely kézre. Az alkalmas utód kiszemelése és választása lett az agg király és az ország legfőbb gondja. Éjjeli és nappali elmélkedéseinek állandó tárgyát képezte azon kérdés: kit rendeljen, kit fogadtasson el a nemzet által utódjává?

Az alapszerződés értelmében a trón Árpád nemzetségének férfi-tagjait illette.

ZENEAKADÉMIA
LISZT MÚZEUM

Ezalatt udvarában cselszövények készültek. A trónra igényt tartható rokonainak legidősbike Vazul, mivel fiatal korában kevés önuralkodást és mérsékletet tanusitott, Nyitra várában zárva őriztetett. [1])

Szár László fiai: Endre, Béla, Levente [2]) sem mutattak elveikben annyi határozottságot, mely a szent királyt megnyugtathatta volna. A katholikus egyház iránt nem tanusitottak kellő ragaszkodást. Ezeken kivül Gizelának szent István nővérének fia, az ugynevezett velenczei Péter tartózkodott István környezetében; ez utóbbit anyján kivül a beköltözött idegenek is pártfogolták. És erre látszott hajolni szent István is, mert őt már előbb a hadsereg fővezérévé tette.[3]) A művelt és ügyes, minden fondorlatban jártas ifju be tudta magát hizelegni a király kegyeibe és pártot szervezett magának, főleg az idegen-származásu egyházi és világi urak sorából. Az utóbbiak a kereszténységet, az uj államrendet és személyes érdekeiket inkább látták biztositva az idegen Péter, mint bármelyik magyar herczeg uralkodása alatt. Odahatottak tehát Istvánnál, hogy az olasz herczeget jelölje ki utódjául.

István, bár hanyatló egészsége megfosztotta azon lelki erőtől, melyet kifejteni tudott, ellenállt sürgetéseiknek. Miként az igazság kivánta, Vazult készült trónra emelni.

Talán ez volt oka a gyilkos merényletre vetemült összeesküvésnek, mely a király betegeskedését s az est homályát felhasználva, a király életére tört.[4]) Gizela, — hihetőleg Péter anyja, ren-

---

[1]) Vazul patruelis sui filium, — recluserat rex propter iuvenilem lasciviam et stultitiam, ut corrigeretur, — carcere Nitriae. Thuróczi Chronic. II. c. 33. l.

[2]) Szent Gellért életirója Vazul fiainak mondja. Script. et Act. Ger. 346. l.

[3]) Primum tractavit de substituendo rege pro se Petro videlicet sororis suae filio, quem in Venetia genitum, ad se vocatum iam dudum exercitui suo praefecerat ducem,« a mölki kézirat szerint Katona I. 399. l.

[4]) Látva pedig az udvariak négy jelesbjei, hogy több ideig sulyosan betegeskedék, mivel ők még bensőleg hitetlenségben tévelyegtek, vétkes tanácskozásba ereszkedtek, megegyezvén benne, hogy életétől megfosztják. Kiknek egyike estalkony felé, még világgyujtat előtt merészen bement a kétes homályu szobába, a királyt mentéje alá rejtett meztelen kardjával megölendő; ki midőn ott, a hol a király fekvék, megbotlott,

ZENEAKADÉMIA LISZT MÚZEUM

deletére Vazul, kit a király Nyitráról magához hivatott, ugyanott szeme világától fosztotta meg; a három ifju herczeg Endre, Béla, Levente éltöket biztositva nem látván, Istvánnak tanácsára elmenekült.

Ily aggasztó körülmények között közeledett az 1038-iki Nagyboldogasszony ünnepe, melynek Ó-Budán az ottani szent Péter és Pál monostor épitésén gyönyörködő király és királyné ideglenes lakhelyén [1]) leendő megülésére a főpapokat és főurakat meghivta. Országgyülés tartatott, melyen Péter megválasztása után a király élte végét közeledni érezvén, miután hű rendeinek a ker. kath. hit megtartását s megőrzését különösen szivökre köté, egyetértésre és az igazság védelmére inté, országát a boldogságos Szüznek, kit a magyarok Nagyasszonyának nevezett, végrendeletileg felajánlotta s Nagyboldogasszony napján lelkét Teremtőjének visszaadta. Tetemét Székesfehérvárra vitték a magyarok s a Boldogasszony-bazilikában arany koronával ékesitett fehér márvány-koporsóba helyezték.

Megállunk az első nagy és szent király ravatalánál, nem hogy itt elmélkedjünk nagysága felett, arról alább fogunk beszélni, — hanem hogy fontolóra vegyük halálának mozzanatát. Ugy halt meg, mint királyok is ritkán halnak; ugy mint a keresztény, kiben lángol a hit; ugy mint a szent, kinek lelke örömmel szabadul meg törékeny testétől. Hartvik igen szépen rajzolja halálos ágyát. — Minden szava megragadó és megható; azért ideiktatjuk azokat.

»Azután atyailag a nyert igaz hit fentartására inté őket, s

---

kardját, kétségkivül isteni befolyásnál fogva leejté, mely földbe ütközvén, megcsendült. Ezt hallván a király, azonnal okát kérdé, ámbátor előre tudta, mi volt légyen. Azon férfi pedig szivdöbbenve rogyott össze, megvallá bőszült szándékát, bánkódva járulván eléje, letérdelt, átkulcsolá vétke megismerésével a király lábait és bocsánatért esdett. A király nem üzé el a kegyelmért esdeklőt, vétségét könnyen megbocsátá; s a király parancsára felfedezett gyilkosok eléje idéztettek: ő pedig kimondá rájok az érdemlett bűntetés itéletét. Hartvik XIX. fej. Érdynél 30. l.

[1]) Dum igitur aedificaretur, magistri lapicidae de Graecia ducti erant; et sanctissimus rex cum regina ratione devotionis ibidem degebat. Thuróczi Chronic. II. c. 31.

ZENEAKADÉMIA LISZT MÚZEUM

az igazság követésére; szivökre köté a testvéri szeretet lánczait, a tisztaságség gyakorlatát, az alázatosságra való gondos figyelmet, de leginkább a kereszténység zsenge ültetvényének megőrzését. E szavak után kezeit és szemeit az égre emelvén, igy kiáltott fel: »Mennyei királyné, megváltásunk dicső eszközlője! pártfogásod alá legyen bizva végső esdeklésemmel az anyaszentegyház ennek püspökeivel s egyházszolgáival, az ország, a honnagyok és az egész néppel együtt, kiktől végbucsut véve kezeidbe ajánlom az én lelkemet. Ezalatt közelgett ama nagy ünnep, mely az angyalok és emberek előtt egyképen nevezetes, ugyanazon Szüz Mária ünnepe, Nagyboldogasszony napja; hivén, hogy tisztább fényben sugárzik alá az irgalom reménye, ha annak örömei közt oldaná föl földi bilincseit a halál, azért imádkozik lélekben, azt a kegyelmet sóhajtások és könyek után meg is nyerve. Földerült végre azon boldog nap, mely nemsokára elszenderülte után még boldogabbá válandott; s az egyházi személyzet, a püspöki atyaság, a tanács serege, honnagyok és birói kar mind körösleg állván, a király amaz Isten kedveltje köztök nyugovék: ott felvéve az utolsó kenet szentségét, jámbor lelkét tirtuk Jézus Krisztus testével és vérével felkészülten általadá az Ur megtestesülésének 1038-ik esztendejében szüz anyjának és a szent angyaloknak, hogy azt a mennyei boldogság nyugalmába kisérjék.« [1])

Mily nagy volt a veszteség, s mily nagy a nemzet gyásza, kivehetjük Thuróczi szavaiból:

»A magyarok kobza rögtön siralomra vált, az egész ország népe, nemes és nem-nemes, gazdag a szegénynyel sirtak a nagy szent király halálán, az árvák legkegyesebb atyján, bő könyeket ontva és gyakori zokogással; az ifjak és hajadonok a szomoruság- és bánkodástól gyászba öltözve három évig nem tánczoltak, a zene mindenféle édes hangja hallgatott; megsiratták őt a leghűbb sziv fájdalmával; és nagy volt a jajgatás és megvigasztalhatlan.« [2])

---

[1]) Hartvik XIX. fej. Érdynél. 31—32. l.

[2]) Chronicon p. II. XXXIV. Confestim quoque totius cithara Hungariae versa est in luctum et omnis populus regni tam nobilis, quam ignobilis, simul in unum dives et pauper planxerunt super mortem sanctissimi regis, piissimi patris pupillorum, lacrimis uberrimis vlulatibus, plurimis;

ZENEAKADÉMIA
LISZT MÚZEUM

Az övéi legott siró-siró fájdalomra, az angyalok pedig örömre fakadának.. [1]) »A magyarok kobza tehát rögtön siralomra vált s az egész ország népe nagy kesergéssel siratá oly igen szent királyát.« [2])

Jóllehet föladatunk körébe csak a szent István megkoronázásától kezdődő események tartoznak; de hogy a kereszténység behozatalát teljes világitásba helyezzük, s mivel ezzel az előző kor némely kérdései is szervesen összefüggnek, nem sajnáltuk a fáradságot, munkánk teljességét tartva szem előtt, a kiegészitő eseményeket, itt-ott,a hol szükséges volt,közbeszőni. Szent Istvánról teljes képet akartunk nyujtani, s azért e nagy királynak életadatait a legujabb kritikán átment források és tanulmányok alapján összeállitottuk azon időpontig, a hol a történetét rendszeresen és részletesen tárgyalni kezdettük.

Szent István Esztergomban 979-ben született. [3]) A magyar

---

iuvenes et virgines prae tristitia moerore squalidis induti vestibus, petriennium choream non duxerunt: et omnia genera musicorum dulcisona siluerunt; planxerunt cum planctu cordis fidissimi, eratque planctus magnus et inconsolabilis.

[1]) Hartvik, XIX. fej. Érdynél 32. l.

[2]) Kézai Simon mester krónikája II. fej. 1. §. Szabó Károlynál 60. l.

[3]) István születési évét a bécsi képes krónika XXXII. lapon, a Chron. Budense, Budae 1838. 61. lapon, Thuróczi Chronic. Hung. II. rész 27. fej. s ezek nyomán Bonfini és Ranzan a 696-ik évre teszik; egyedül Kézainál Chron. II. könyv 2. fej. 1. §. találjuk a 967-ik évet. A pozsonyi krónikában, mely a XV. század második felében készült, másolatban maradt ránk, anno dominice incarnacionis Domini CCCCXLIX áll; de hogy itt a helytelen Domini szót az ötszázat jelentő D betüből csinálta az ügyetlen másoló, biztosnak vehetjük, s hogy XLIX helyett LXIX-nek kell állania. Hell Miksa, utána Katona Hist. Ducum 578, ennek nyomán Frankl Vilmos az 979-re, Hansiz, Stilting és Pray 983. vagy 984-re, Inchofer 985-re, a külföldi Baronius, Spondanus és Balbinus 989-re határozzák. Szakáts József a Tudományos Gyüjt. 1839. évf. XXIII. V. 7. füz. egy nagy szorgalommal irt értekezésben a 969-ik év mellett van. Szabó Károly: M. vezérek kora 314. a krónikák után indulva 969-et fogad el, ugyanezen évet tartja Horváth Mihály, »A kereszt. első százada« 72. l. Szalay szintén a 969. évet tartja. — Pauler Gyula nem megvetendő okokból 983. évet tartja a valódinak, Századok 1879.

ZENEAKADÉMIA LISZT MÚZEUM

egyház hitelt érdemlő hagyománya állitja, hogy szent István az esztergomi várban, Gejcsa székhelyén született. A 1397-ik évi egyházlátogatási jegyzőkönyv Arch. Cap. Strig. priv. Lad. 53, fasc. 1. nov. 7. igy emliti az esztergomi várban a székesegyház mellett állott s annál régibb eredetü kápolnát, melynek romjait a mult században Pray még látta: capella, in qua natus fuit Sanctus rex Stephanus [1])

Az olasz Deodatus vagy Theodatus, kinek nevéből a magyarok Tatát csináltak, volt nevelője; [2]) e derék férfiut vallásos kedélye s bő tudománya ez állásra kiválólag képesitették. A művelt, tisztajellemü olasz főurnak nem volt nehéz fejedelmi növendékének szivét megnyerni, minek teljes sikeréről tanuskodik az, hogy István őt atyja gyanánt tisztelte, s a nálunk szokásos Tatának nevezte. [3])

A mi Istvánnak keresztelése előtt való nevét illetï, már Cornides [4]) megemlité, hogy némely angol irók Istvánnak Salamon nevet adtak; Hortvát István később Fordun János skót történetiró nyomán e nevet elfogadta. Hogy István e nevet valaha viselte volna, semmiféle emlékből be nem

---

évf. 1. füzet 10., 11. lap. Knauz N. a Lányi-féle egyháztörténelemben maga is még 969-ik évre teszi, Szabó Károlyt követve, de a Monumenta eccl. Strigon. I. 31. l. elhagyja ezen évszámot, s a 979-iket fogadja el. Katonát és Knauzt követve mi is a 979. évet tartjuk szent István születési évének, főleg azért, mert az esztergomi templom, melynek szomszédságában szent István született, capella in qua natus est beatus Rex Stephanus, Fejér: Cod. dipl. X. II. 518, csak 979-ken emeltetett Gejcsa vezér által. Nevét a keresztségben valószinüleg a passaui egyház védszentjének köszönhette. Az interpolált Ademár szerint Pertz: Monum. ss. IV. 129. l. már Gejcsának neve is István volt.

[1]) Fejér az id. h. X. II. 518. l.

[2]) Deodatról szent István nevelője- és oktatójáról s a tatai benedekkolostor alapitójáról emlékeznek krónikáink. Marci Chron. 25. l., Chron. Posoniense 25. l. — Budense 47., Thuróczi Chron. Hung. II. r. 10. fej. Igy emlékezik róla IV. Béla király 1263-ik évben kelt oklevelében, Fejér Cod. dipl. IV. III. 103—105. l.

[3]) Quum beatus rex Stephanus ipsius nomen ob reverentiam non exprimeret, sed eum Tata appellaret abolitum est, nomen Deodati et Tata exstitit vocatus. Thuróczi Chronicon II. r. 10. fejezet.

[4]) Reg. Hung. Geneal. 232. l.

ZENEAKADÉMIA LISZT MÚZEUM

bizonyitható; mindenesetre hitelt érdemel Thietmár püspök, ki Istvánt Vajknak nevezi, melynek az ősrégi Vajka helynév Pozsony megyében meg is felel.

994-ben kereszteltetett meg szent Adalbert által Esztergomban s ekkor kapta az István nevet. Nem ragaszkodunk szigoruan a 994-ik évhez, a melyet Pauler Gyula épen nem tart valószinünek. Nézeteit idemellékeljük: »Történetiróink, általában véve, daczára annak, hogy a legendák, melyek e tekintetben jól lehettek informálva, szent István megkereszteltetését azonnal születési idejére teszik, daczára a valószinütlenségnek, hogy István mint pogány tanulta az akkori tudományokat és 10—20 esztendeig pogány maradt volna, minden ok nélkül, mert Nagy Konstantin példája a X—XI. századra mit sem bizonyit, azt állitják, hogy szent István csak meglett korában, még pedig nagy tekintélyek szerint 994-ben lett atyjával együtt megkeresztelve. Azonban, mit Bruno sz. Adalbert életében annak magyarországi mükö-déséről általánosságban mint a 994-ik év körüli eseményeinek végéhez adva: az a tartalom szerint is nem történhetett mind ez évben. Továbbá, ha tekintetbe veszszük, hogy sz. Adalbertnek két egykoru életirata, melyek egyikének szerzője hazánkban is járt, Gejcsának, szent Istvánnak megkereszteltetését szóval sem emliti, vagy azt kell hinnünk, hogy nem is Adalbert keresztelte meg Istvánt, mit szemben a magyar kutfőkkel, ha a későbbi compilatorokat, a XII. századbeli Annalista Saxot, a XIII. századbeli Ricobaldust tekintetbe sem veszszük, — nemt ehetünk; vagy pedig fel kell tennünk, hogy az nem volt nagy dolog, mint egy pogány fejedelmi családnak megkeresztelése, hanem csak valami mindennapi esemény, minő egy keresztény fejedelem ujonnan született fiának megkeresztelése. Nincs is semmi valószinütlen abban, hogy a 983-ban junius 29. Veronában püspökké szentelt Adalbert Prágába tartva, vagy Magyarhonon utazott keresztül és épen István születéséhez jött, vagy még ez évben, megyejét körüljárva, beszólt a szomszéd magyar udvarba és ott az ujon született fiut megkeresztelte.«[1]) Lássuk most már, miként nyilatkoznak az idevágó kutfők. »Azalatt fia születik a vezérnek, — ezt az Ur ked-

[1]) Szent István és Alkotmánya, Századok, 1879, II. füz 122. l.

ZENEAKADÉMIA

veltje Adalbert püspök, hitével megegyező meggyőződéseként szent kenet által megkeresztelé s a keresztvizre maga tartá; hol Istvánnak nevezteték.« [1]) »István a magyarok vallásos királya meghalt, a ki egész népével Krisztus hitére tért; őt szent Adalbert püspök és vértanu keresztelte meg.« [2]) Kereszatyjáról ezeket irják a Krónikák: »Bement tehát elsőben Deodatus s. severini gróf Apuliából, szent Adalberttel egyetemben ő keresztelte meg a szent királyt. Az ő nemzedéke nincs meg Pannoniában, mert neje ugyan volt, de utódok nélkül halt el.« [3])

Fiatal éveit a nevelés és tanulmányok vették igénybe. Hartvik elárulja, hogy nevelése teljesen az akkori kor szinvonalán állott. [4])

---

[1]) Hartvik V. fej. Érdynél 7. l.

[2]) Annalista Saxo ad a. 1038. Stephanus religiosus rex Vngarorum obiit, qui cum omni gente sua ad fidem Christi conversus fuerat; hunc. s. Adalbertus episcopus et martyr baptizavit.

[3]) Marci Chronic. XXV. Thuróczi Chron. II. c. X. Intravit ergo primo Deodatus de comitibus s. Severini de Apulia, iste etiam cum S. Adalberto s. Regem baptizavit. Huius quidem generatio in Pannonia non habetur, quia etsi uxorem habuisset, tamen sine haeredibus finivit vitam suam. — Hogy szent István 994-ben kereszteltetett meg, bőven foglalkozik vele Katona Hist. Duc. 639. l. Szabó Károly i. h. 388. l. Arra nézve, hogy a keresztelő egyszersmind keresztatyja a megkereszteltnek, mint itt szent Istvánnál, azon korban elég példát találunk. Wolfgang regensburgi püspökről olvassuk: sororem alteram (Henrik későbbi német császár nővérét), quam baptizavit et de sacro fonte suscepit, abbatissam nuncupavit. Vita S. Wolfgangi, Pertz script. IV. 538. l. — Istvánnak tehát szent Adalbert, Deodát gróf volt keresztatyja; harmadikul felemliti a német krónika Ottó császárt, ki »regem Gouz in natali protomartyris Stephani a baptismate excepit,« s ezzel együtt szent Istvánt is. Ad Ademarum Pertz Script. IV. 130. l. Szent István megkereszteltetésére vonatkozólag Mangold Lajos oknyomozó történetének birálója, Századok XVII. évf. 4. f. 387. l. hibául rója fel Mangold Lajosnak azon állitását, hogy szent Istvánt szent Adalbert keresztelte meg, — nem pedig mint biráló tartja, amannak követe Asztrik. Ezzel szemben utalunk az itt felhozott forrásokra, továbbá Knauz Nándor Monumenta Eccl. Strig. I., 32. lapjára, továbbá Pauler Gyula: Szent István és alkotmánya, Századok 1879. 2-ik szám, 122. l. 1. jegyzet.

[4]) A nyelvtudományt még gyermekségében tökéletesen tanultatták vele. Felserdült a kisded szorgalmas és királyi nevelés alatt. V. fejezet Érdynél 7. l.

ZENEAKADÉMIA LISZT MÚZEUM

Az esztergomi ünnepélyes keresztelkedéssel, ha nem épen egy időben, de attól semmi esetre sem nagy időközzel történt Istvánnak, a fiatalsága legszebb éveiben álló ifjunak atyja mellé a nemzet kormányára emelése. Ez, mint az életirók bizonyitják, Gejcsa inditványára az ország nagyjainak közmegegyezésével történt. »Atyja, már gyermekkorából kilépte után, mindjárt első ifjusága kezdetén egybegyüjté Magyarország főurait és az ezek után következő rendeit, kikkel értekezőleg tanácskozván, a viselendő országlást és a nép igazgatását István fiára bizta, melynek megerősitésére mindnyájokkal az esküt le is tétette.« [1])

Istvánnak a trónra emeltetésénél nem csekélyebb-fontosságu lépése volt a német császári családba való házasodása. Mely évben és hol történt meg az eljegyzés és egybekelés, a régibb évkönyvek nem emlitik, csak a XVI-ik századi Aventinus [2]) mondja, hogy Gizelát a magyar követek Regensburgba jegyezték el vezérök Gejcsa fiának. Az egybekelés idejét, melyet István megkeresztelkedése megelőzött, s mely igen hihetőleg meg Gizela atyja II. Henrik bajor herczeg életében történt, a legnagyobb hihetőséggel helyezhetjük a 995-ik évre. [3])

Atyjával Gejcsával 993. évtől kezdve együtt kormányzott [4]) — s igy 1038-ig 45—46 éven át tartotta kezében a magyarok kormányát. [5])

Midőn atyja Gejcsa 997-ben [6]) meghalálozott, a kormányt István egyedül kezelte. Uralkodása második évében kelt fel ellene Koppány. Midőn az ellen vonult, a garamparti táborban avatták

---

[1]) Hartvik V. fej. Érdynél 7. l. Legenda major 5. fej.

[2]) Annales Boiorum V. könyv 8. és 10. §.

[3]) Szabó Károly: Magyar vezérek kora 394. l. Lányi Egyháztört. 191., 195. l. Horváth M. A ker. első százada Magyarorsz. 2. 100. l.

[4]) Ez évre helyezi azt Katona is Hist. Duc. 624. l. valamint Bartal, Commentarii I. 161. l.

[5]) Beatus rex Stephanus XLVI. anno sui regiminis in die assumcionis beate Marie Virginis migravit ad Dominum. Simonis de Keza Chron. Hung. II. könyv, II. fej. 1. §. Ugyanazt mondja némi változtatással Marci Chron. 38. l.

[6]) Gejcsa halálának évét a Legenda S. Steph. r. major s a vele egyező Hartvik 997-re teszik. Még biztosabbá teszi ezen számitást Hartvik azon helye, melyben irja, hogy István atyja halála után a negyedik évben

ZENEAKADÉMIA
LISZT MÚZEUM

őt német szokás szerint lovaggá a német Hunt és Pázmán lovagok, a fejedelmi testőrhad parancsnokai.

A következő események leirása képezte feladatunk tárgyát; — azért életrajzi adatait itt bezárhatjuk — s áttérhetünk szent István jellemének körvonalozására. Jellemének egy részét bevezetésünkben már iparkodtunk kidomboritani, s most kiegésziteni kivánjuk a képet.

Azon jótétemények között, melyekkel a Gondviselés nemzetünket európai életének ezredéves folyamában bőkezüen elhalmozta, kétségtelenül egyik legfontosabb az, hogy a nemzet életének legválságosabb pillanatában oly férfiut állitott élére, ki feladatának és a helyzetnek magaslatán állott.

E válságos pillanat az volt, midőn a nemzet megvált hitfogalmai- és szertartásaitól, társadalmi és kormányzati intézményeitől, melyeket Ázsiából hozott magával. És e férfiu István volt.

Ő egyesitette személyében az apostol lángoló buzgalmával az államférfiu bölcseségét; a nyugati czivilisatio tiszteletével a nemzeti mult és az ősi hagyományok iránt való kegyeletet; erély- és határozottsággal keresztény alázatosságot és szelidséget. [1])

Az ő eszméit, az ideálokat, melyek után küzdött, tisztán láttuk eddigi történetéből. Ha ezeket még egyszer szemünk elé állitjuk, s ha összes cselekvéseinek irányát, jellegét röviden ki akarjuk fejezni, ugy azon eredményre jutunk, hogy az ő főczélja: a »katholikus apostoli hitnek terjesztése és megvédése volt.« Apostoli lángbuzgalommal fejezte be ő a művet, melyet atyja Gejcsa egyengetett, hol jó szerével, hol erőszakkal. Midőn a trónra lépett, még csak árnyéka volt reányomva a magyar nemzetre a hitnek; midőn meghalt, a térités legalább külsőleg teljesen be volt fejezve. A középkorban a királyok kötelességeit az egyház szabta meg, és István hiven igyekezett megfelelni az eszménynek, melyet az egyház a fejedelmek elé állitott: fentartotta a békét, szolgáltatta az igazságot, védte az özvegyeket és árvákat, az ügyefogyottakat és mindenek felett az egyházat, mert mint mondá, a mennyivel nagyobb

---

quarto post obitum patris anno«. kapta a szent koronát, mi valósággal 1000-ben történt.

[1]) Franki Vilmos: A magyar nemzet története. I. 41. l.

ZENEAKADÉMIA LISZT MÚZEUM

az Isten az embernél, annyival különbek a vallás birtokai a halandók javainál.

Ő a magyar nemzetnek legnagyobb jótevője; a magyarokat Európával kibékitette; a megelőző korszak zavaraiból, ingoványából és keserveiből nemzetünket igazi apostola, a valóban nagy államférfiu István alkotó lángesze ragadta ki. Tekintve erőteljes egyéniségét, a keresztény valláshoz való őszinte ragaszkodását s a magyar nemzet fogalmait és erkölcseit, ő reá volt szüksége a nemzetnek, csak ő volt képes behozni a kereszténységet, és felállitani az uj rendet.

Mint államférfiut, a nagy feladatokkal, melyek reá vártak, munkánk bevezetésében jellemeztük. Most visszatekintve működésére, ki kell mondanunk, hogy nincs egyetlen pont, melyet feladatához hiven ne teljesitett volna; az ő idejéig a magyar vezérek rontottak. Nem az épités, hanem a rombolás volt a magyar foglalkozása; szent István egyszerre szinte embert tulhaladó erővel lát az alkotáshoz, — s évezredre kiható munkát létesit. Ha nagy férfiunak tartjuk, ki kitüzött feladatának megfelel: ugy szent Istvánnál nagyobb fejedelem nem igen foglalt helyet az egész világtörténelemben.

Neki köszönhetünk mindent. Ő hozta be a kereszténységet; nem sajnált időt, fáradságot, pénzt, külföldről hivatott téritőket, ő emelte első templomainkat, oltárainkat, neveltette papjainkat, emelte iskoláinkat, adományozta egyházi vagyonunkat, — mindent, mindent neki köszönhetünk. S miután mindent megalapitott, bölcs törvényeket hozott, hogy azokkal biztositsa intézményeit.

Ha személyét tekintjük, némi bámulattal kell megállnunk nagysága előtt. Életiratait, legendáit majdnem szóról-szóra át kellene irnunk, hogy némi képet adjunk az ő erényeiről. Kemény apának, s nem mindig nőies anyának, vagy mostohának fia, kitünt kegyessége által.[1]) Nem volt meg benne az ujonnan megtért fejedelmek túlhajtott buzgalma, vadsága, mint Chlodvig- és Vla-

[1]) Thietmar krón. i. h. 862. l. Ha netalán ezzel szemben valaki Koppány felnégyeltetését hozná fel, ugy utaljuk őt Szabó Károly: Magyar Vezérek kora, 425. l. 3-ik jegyzetére, Fessler: Geschichte der Ungern I. 363. lapjára.

ZENEAKADÉMIA
LISZT MÚZEUM

dimir- vagy Károlynál. Despota hajlamok, önző czélok nélkül, mindig csak nagy missiója, a vallás és a haza lebegett előtte. Az országgal foglalkoztak gondolatai, midőn vadászat közben az álom elnyomta. [1]) A hazára gondolt és az egyházra, midőn kolostorokat alapitott, és a veszprémvölgyi görög apáczáknak meghagyta, hogy a hazáért imádkozzanak; [2]) ezt még halálos ágyán is a boldogságos Szűznek oltalmába ajánlotta. Erős hitét külföldi krónikások is dicsőitik. [3]) Ha mint egykor Nagy-Károly Francziaországban, Alfréd Angliában, kényszerhez nyult hona érdekében, csak az európai eszmék sodró árjának engedett. [4])

Szigoru volt övéi, vendégszerető és előzékeny a külföldiek iránt; »sohasem hallottam valakiről, hogy ennyire kegyelmes lett volna a legyőzöttek iránt.« [5]) »Ama határtalan szeretet és könyörületesség mellett, melylyel embertársai iránt viseltetett, lelke mégis oly komoly maradt, hogy sohasem látták őt nevetni.« [6]) »Meghalt a jók között a legszelidebb,« — jegyzi meg Herimannus.[7])

Napjainkig ő volt a világitó oszlop, melyet a nemzet követett; mert azon ösvényen haladt, melyet ő jelölt ki a nyugat európai fejlődés ösvényén. Milyv állapotban hagyta e hazát, kitünik Szalay László szavaiból: »István Magyarországa, közepette a keleti és nyugati birodalmaknak, tehát oly helyzetben, melynél egy veszedelmesebb sem gondoltathatik, az ország önállóságára nézve a felségjogok teljességével, s valamennyi külhatalmasság irányában tökéletesen szabad és független volt, semmi egyetlen szövetség, s a véduraság, az adófizetés még árnyéka és legparányibb sulya

---

[1]) Az ismeretlen csoda, mely mindkét legendában olvasható, Endlichernél 149. és 158. l.

[2]) »Pro salute. . . . Patriae totius« Wenzel Árpádkori uj okm. I. 347. l.

[3]) Altaichi Hermann krónikája Pertz: Monum. Germ. SS. XXIV. köt. 183. l.: »Statura pusillus, corde magnus, nobilis progenie, nobilissima fide. Hujus S. Stephani regis festivitas in Ungaria solemniter tamquam apostoli celebratur.«

[4]) Erdély történelme; irta Kővary László I. 49. l.

[5]) Thietmar Chron. Pertz Monum. Germ. Hist. III. 862. l. Nunquam audivi aliquem, qui tantum parceret victis.

[6]) Nagyobb legenda c. 16. Vix unquam ad risum labia movit.

[7]) Pertz Script. V. 123. l.

ZENEAKADÉMIA LISZT MÚZEUM

sem nehezedvén reá. Az ország valamennyi részei, — Erdélyt sem véve ki, — azon egy közvetlen viszonyban állottak e koronához.« [1])

Háboruba megy »ut robustissimus Josue« — »impietatem gentium delevit, crudelesque paganorum mores superavit,« [2]) legyőzi elleneit, a zsákmány neki nem kell, hanem örül, hogy rajta egy uj egyházmegyét, apátságot, kolostort alapithat. »Az Ur szent István királyon irgalmasságát megsokasitotta s uralkodása alá vetette a sok nemzet népeit .... Szent István király ugyanis tudományos, természetes észszel is Istentől megáldott férfiu vala.« [3])

A boldogságos Szűz iránt határtalan volt a tisztelete. »Önnönmagát, ugy országát szüntelen esdeklés közti fogadással és bemutatással a szeplőtelen szüz Máriának, Isten anyjának védelmébe ajánlá; ki iránt a magyarok oly dicsérettel és tisztelettel viseltetnek, hogy e szüz menybevitelének ünnepét, tulajdon nevének hozzáadása nélkül nyelvökön Nagy-asszony napjának mondják; és hogy oltalmának kegyelmét annál inkább megnyerhesse, magában a királyi székvárosban, mely Fehérvárnak neveztetik, azon Szüz tiszteletére s nevére hires és bámulatos alkotmányu roppant szentegyházat kezdett épitem.« [4]) A boldogságos Szüz nevének emlitésére büntetéseket is engedett el.

Mennyire becsülte a papságot, kitünik törvénykönyvéből: »Ha a szükség ugy kivánja, életeteket is adjátok a papokért.« A papokat, szerzeteseket találkozáskor mindig megcsókolta. [5])

Mennyire élt az evangéliom szellemében, kitünik bánásmódjából a szegények iránt. »Krisztus szegényeit tehát, sőt azokban Krisztust magát oly irgalmas és kegyes karokkal ápolgatá, hogy egy jövevény és idegen sem távozott el tőle soha szomoruan valamely jótékony vigasztalás nélkül. A szegénység naponkinti enyhülésére kifogyhatatlan költséget rendele.« [6])

---

[1]) Szalay László: Magyarország története I. 94. l.

[2]) Bollandisták. Szept. 24-éhez Vita S. Gerardi.

[3]) Kézai Simon Mester krónikája, Szabó Károly fordit. II. rész, 2. §. 58. l.

[4] Hartvik XII. fej. Érdynél 17. l.

[5]) Imre legendájában a pannonhalmi jelenet, — és sz. László törvénye. Si necessitas fuerit, animas vestras pro sacerdote ponatis.

[6]) Hartvik XIV. fej. Érdynél 20. l.

ZENEAKADÉMIA
LISZT MÚZEUM

»Arany erszényt hordott ágyéka körül telve tiszta ezüst denárokkal; s ha szegényeket látott, azonnal feléjök ment és sajátkezüleg látta el őket. Azért az ő kegyes keze a magyarok szemei előtt van egész napjainkig.« [1]) Az egyházat is gazdagon ajándékozta meg, — s haláláig gyarapitotta adományait. A püspökségeket örökséggel, udvarhelyekkel, népekkel és jövedelmekkel királyilag meggazdagitá, keresztekkel, edényekkel és más isteni szolgálathoz kivántató készülékekkel, s ajándékait élte fogytáig évről-évre uj adományokkal tetézte, hogy világi javak után ne járjanak, kikre az egyháziak igazgatása bizatik.

A szerzetesek életét és társalkodását majd mások, majd saját kémlelete után szorgalommal vizsgálta, a renyhedőket dorgálván, a szorgalmasakat szeretetébe fogadá. [2]) Annyira szent tehát, hogy a kolostorokat sorban mint apostol vizsgálja, a világ fénye és hiusága között élő király, — a szerzetes életet tartja szemmel.

A mai társadalmi műveltség történetét csupán a keresztény polgárosodás aerájától számithatjuk, ha nem akarunk a pogány barbarság halluczinátióba visszaesni, s ezzel kezdődik sajátlag nemzetünk művelődése is. Mily jellemző és határozott erős vonzásokban lép ez elő első királyunkkal szent Istvánnal mily élénken hirdeti ezt épen az általa alkotott műemlékek vizsgálata! annyira, hogy sem a történeti feljegyzés hiánya vagy csak szükmarkusága, sem nyolcz százados multja nem volt képes jellemző vonásait elhomályositani. Átragyognak ezek a századok homályán és a legendák csodás körén is. Uralkodásának minden ténye és minden alkotása, az uj nagy korszaknak valóságos programmja, minőt csak a magasztos keresztény vallási és erkölcsi elv és tan tüzhet ki. [3])

De nem folytatjuk tovább; érdemeinek elsorolásához és jellemének méltatásához külön munkát lehetne irni. Életiratai,

---

[1]) Thuróczi Chron. II. rész, XXXI. fej. Bursam auream in lumbis gestabat, refertam denariis puri argenti; et dum pauperes vidisset, mox ibi accedebat et propriis manibus providebat. Illius ideo dextera misericors est in corpore, exterius coram oculis Hungariae usque in hodiernum diem.

[2]) Hartvik X. fej. Érdynél 16. l.

[3]) Ipolyi Arnold: A magyar műtörténeti emlékek tanulmánya, Megnyitó beszéd stb. Századok 1878. évf. VIII. füz. 20. l.

ZENEAKADÉMIA LISZT MÚZEUM

intelme Imre herczeghez, törvényei, melyekkel foglalkoztunk már részben, ki fogják egésziteni e képet, melyet mi itt csak vázolni igyekeztünk. Oly nagy volt szent István, hogy tisztelete századról-századra emelkedik, — s ez a valódi szent jellem legbiztosabb ismérve. Végül még csak egyet; három évi hittéritői munkássága után, — a kereszténység feje, — sz. Péter utóda, hallván tetteit, a keresztény világ kathedrájáról, őt »apostol«-nak czimezi és nevezi a pápa, ki magát csak apostolinak tartja. Mily férfiu, mily király, mily szent kell oda, hogy három év alatt ily munkát létesitsen!

A carthausi névtelen legendája szép zsolozsmájával fejezzük be jellemrajzát:

Idvezlégy, bódog szent István király!
Te népednek nemes reménsége!
Idvezlégy, mi megtérésönknek bizon doktora,
És apostola!
Idvezlégy minden szentségnek és igasságnak fényes tíköre!
Temiattad hittönk Krisztus Jézusban
Temiattad idvözölünk, és Krisztusban kérünk:
Imádj az te népedért,
Imádj egyházi szolgálókért és,
Hogy egy ellenség se légyen
Ragadozó az te néped között. Ámen. [1])

[1]) Magyar szentek legendái a carthausi névtelentől, összeállitotta Toldy Ferencz, Pest MDCCCLIX. 5. l.

ZENEAKADÉMIA
LISZT MÚZEUM

XI.

Szent István törvényei és a törvényhozás.

Szent István első decretuma a törvénytárban, nem országgyülési törvény, hanem intelme fiához. — A második decretumot is hézagosan bírjuk. — Törvényeinek nagyobb részét a koronázás után hozta. — Szent Istvánnak irott törvényei voltak. — Két törvénykönyvét birjuk, kelet és hely megnevezése nélkül. — Szent István törvényei nem egy vagy két országgyülés eredménye, hanem gyüjteménye az uralkodása alatt hozott törvényeknek. — Törvényhozásán átvonul a frank intézményeknek szelleme. — Zsinórmértékül még az egyetemes egyház kánonjai szolgáltak. — A tanácskozás nyelve latin. — A törvényhozás tárgya egyházi és büntető határozatok. — A papság kivételes állást nyert; több rendbeli polgári ügy is az egyházi bíróság elé utasittatott. — Szent István törvényeinek fejezetei. — Szent Istvánnak az egyházra vonatkozó törvényei. — Büdinger nyilatkozata.

A XI. századból nincs eredeti törvényünk. A hitványabb másolatok a törvénytárban vannak. Ezeknél valamivel jobbak a magánkiadványok. Az ami a törvénytárban sz. István első decretumának neveztetik, az nem országgyülési törvény, hanem a királyatyának intelme fiához; azért ezzel itt foglalkoznunk nem lehet. A második decretum, mely a törvénytárban 55 fejezetből áll, teljes másolatnak sem nevezhető; mert hézagos. Jelesen a későbbi törvények emlitik szent István intézkedéseit a nemesek, jövevények és jobbágyok szabadságairól, a menedék-jogról, ennek a decretumban semmi nyoma. Ha tehát a másolat teljes volna, ugy Istvánnak vagy még más decretumai is voltak, vagy ily fontos tárgyakat rendelet utján intézett el. Továbbá a törvénytári másolatban a fejezetek össze vannak zavarva, a 13-nak a 16-kal összefüggve és ezután kellene állnia. Végre ellenkezések is fordulnak elő benne, igy a 35. és 51. fejezet között. A corpus iuris másolata egy XV. századbeli codexben is megvan és ennek homlokán igen találóan ezt a czimet olvassuk: »liber capitulationum.«

ZENEAKADÉMIA
LISZT MÚZEUM

Hogy szent István törvényeinek mostani gyüjteménye hiányos, későbbi oklevelek több helyéből bebizonyitható. Igy szent László király III. decretuma 17. tczikkben utal szent István törvényére: ha pedig megvallják bünüket (a templomba menekülők), szent István törvénye szerint kell velök eljárni.[1]) Szent Istvánnak e megfelelő törvényét, melyre itt hivatkozás történik, jelenleg nem ismerjük. Igy utal Kálmán király is [2]) szent István törvényére, melyet szintén nem ismerünk.

»A királyi méltóság fényjelének elnyerése után, amilyen életü és bölcseségü férfiu volt, a Magyarország püspökeivel hozott törvényei nyilvánitják, melyekben mindegyik vétségnek hathatós ellenszert rendele. Hogy pedig megmutassa, mennyire kedveli a békeséget, melylyel Krisztus egyesité a világot, a l á i r á s á v a l, és igy utódainak maradandó szövetségül ezeket határozá.«[3]) Ebből kétségtelennek tünik fel előttünk a tény, hogy szent István törvényei mindjárt meghozatalukkor irott alakban léteztek.

Hogy sz. Istvánnak csakugyan irott törvényei voltak, még világosabban kitünik Albricusnak Kálmán király törvényeihez irt előszavából: »Összegyüjtve az ország fejét, az egész tanács beleegyeztével, s z e n t I s t v á n t ö r v é n y e i n e k h i t e l e s s z ö v e g é t átvizsgálta.«[4])

A jobbágyok szabadságai és lakhelyei már szent István korában irásba voltak foglalva. II. Endre aranybullájának 19-ik czikkelye igy szól: »A várak jobbágyai tartoznak a szent István által adott szabadalom szerint« . . . stb. Egy nevezetes adatot idevonatkozólag még felhozunk az »Irodalom« czimü fejezetünkben.

Ezen törvények legrégibb nyoma a Kollárféle elveszett codexben van, melynek utolsó lapján ez volt olvasható: Anno Domini MCCCCVI. die XVIII. mensis Aprilis completus est iste liber rationalis ad gloriam Dei et mandatum domini Magistri Joannis de Buda, Canonici Eccl. Strigoniensis et Archidiaconi

---

[1]) E n d l i c h e r n é l Monumenta Arp. 346. l.

[2]) Albrici Decretum Colomanni Regis 34. E n d l i c h e r n é l i. h. 364. l.

[3]) Hartvik V. S. Stephani c. X. É r d y n é l 15. l.

[4]) E n d l i c h e r n é l Monumenta Arp. 360. l.

ZENEAKADÉMIA
LISZT MÚZEUM

Barsiensis; utóbb a Turóczi-codexben találtatott meg.[1]) Sambucus kiadta elsőben 1581-ben, utána Batthyányi.[2]) Endlichernél[3]) a XV. századbeli papir-codex után, Wenczel[4]) utána Mátyás Flórián[5]) az admonti codexből.

Szent Istvánnak két törvénykönyvét birjuk; de keletideje és helye nélkül. A király nagyobb legendája ezt a koronázás idejére teszi. »Az uralkodói méltóság jelének felvétele után Magyarország püspökeivel és nagyjaival alkotott törvénykönyvet.« Pray inkább egy kézirati codex hitelére épitett, mely a törvény kihirdetését 1016-ra tette. De a codex ismeretlen. Péterffynél ez olvasható: Constitutiones eccl. sub Stephano rege promulgatae Strigonii, circa annum MXVI. A törvénytárban pedig: Vége szent István végzeményeinek. Kihirdettetett Esztergomban 1035-ben.« Oldaljegyzet: másoknál Tolnán.[6])

Világos, hogy ezek későbbi toldalékok. Nem tudni, mikor és hol tartott szent István országgyüléseket. Legujabban Pauler Gyula igy vélekedik: »Szent István törvényeinek Admontban feltalált, ugy látszik, correct gyüjteményében az I. könyv ily intézkedéseket tartalmazván, alig lehet kétség, hogy abban a koronázás utáni czikkelyeket birjuk.«[7])

Szent István törvényei nem egy vagy két országgyülés eredménye; hanem amint mi azokat birjuk, gyüjteménye a király uralkodása alatt hozott törvényeknek. Nem tartozik hozzánk ezzel

---

[1]) Bécsi császári könyvtár nr. 34. 55.

[2]) Leges eccl. II. 54—68.

[3]) Monumenta 299. skk. l.

[4]) Codex Dipl. Arpad. I. 3—14.

[5]) Vita S. Stephani Regis et Emerici D. 1881. Pécs, 113. l. II. Szent István törvényeinek eredeti szövegét 1846. dr. Wattenbach Vilmos Stajerhonban az admonti kolostor könyvtárában egy XII. századi kézirati codexben fedezte fel. S minthogy a XV. század második felénél régibb önálló kézirat, hol szent István törvényei még találhatók volnának, nem létezik, az admonti codex szövegét annál nagyobbra becsüljük, mert annak hitele a kritika legszigorubb próbáját kiállja. Wenczel Codex dipl. Arp. I. 14. l.

[6]) Hogyan került bele Tolna, bővebben kifejti Katona Hist. crit. I. 202—3. l.

[7]) Pauler Gyula: Szent István alkotmánya, Századok 1879. I. füz. 16. l.

ZENEAKADÉMIA LISZT MÚZEUM

bővebben foglalkozni; Batthyányi [1]) Péterffy [2]) ellen eleget bizonyitja. A mi alkotásuk idejét illeti, nem tehetjük azt a koronázás után való egybehivott tanácskozásra, legalább nagyobb részöket nem; mert Büdinger szerint, nem volt még szent István e korban olyannyira tulsulyban a törzsfők fölött, mint ezt tövényei elárulják.[3])

A vezérek kora és a királyság első századai között törvényalkotási tekintetben is nagy a különbség. Ott a közjogra nézve a szabad magyarok egyenlők voltak; a meghivás a nemzetgyülésekre általános volt, a végzések a nép nevében hirdettettek ki. Szent István király mindezt megváltoztatta, mert szükségesnek mutatkozott a kereszténység oltalma és az egyeduralom megszilárditása végett; s mert ő ebben a frankok hasonló intézményeit utánozta, kiknél a király döntő szavazatán kivül még a főpapoknak és az országnagyoknak volt a törvényalkotásba befolyásuk. Szent István is a püspökök és a »Krisztus nevével dicsekvő« előkelő urak meghallgatásával hozta a tövényeket. Mindezt az egykoru emlékek bizonyitják. A nagyobb legenda szerint: »István Magyarország püspökeivel és nagyjaival alkotott törvényt,«[4]) és »midőn nem kételkedett többé, hogy elköltözésének napja közelget, hivatván a püspököket és udvarának a Krisztus nevével dicsekvő előkelőit, tanácsot tartott velök, a helyébe állitandó király ügyében.«

Törvényhozásán átvonul általában a frank intézmények szelleme. Német-Lajos és Arnulf idejebeli capitulárékkal biztositja az egyházi javakat, az előkelőket felhivja az egyház és a püspökök védelmére, az egyházi személyek vádlói csak feddhetetlen keresztény és családos egyének lehetnek, — mind a capitulárékból kölcsönözvék, amit történet- és jogiróink közől bővebben

---

[1]) Leges Eccl. Hung. I. 11. l. Decretum hoc S. Stephani ita comparatum est, ut nisi editoribus corporis iuris Hungarici in mentem venisset, Synodo vel Diaetae alicui circa annum MXXXV. celebratae assignare nemo id foetum alicuius Synodi dixisset; ideo nunc dicitur, quia alicui placuit ita divinare, quasi vim legalem habere non posset, nisi in synodo promulgatum fuisset. Ezzel szemben Péterffy az ellenkezőt bizonyitja.

[2]) Sacra Concilia eccl. Hungariae, Viennae, MDCCXL. II. 3. l.

[3]) Oesterreichisehe Geschichte I. 406. l.

[4]) Legenda Maior Endlichernél 145. l. 9. fej.

ZENEAKADÉMIA LISZT MÚZEUM

először Kollár Ádám fejtett ki.[1]) A törvények részben a hatalmasabb urak és főpapok tanácsának, részben azon szabályos időközökben összehivott nagygyüléseknek közreműködésével keletkeztek, melyekben résztvettek a szabad férfiak közől mindazok, kik el akartak menni, vagy elmehettek.[3])

Szent István törvényhozásának segédforrásai a már emlitetteken kivül az egyetemes egyház kánonjai, a pápák határozatai voltak. Ennek bizonyitása — irja Bartal — igen könnyü; mert ismerve szent István vallásos buzgalmát, senki sem kételkedhetik, hogy összes intézményeiben az egyház és a pápák határozatait tartotta elsőben is szem előtt.[3]) Ugyanezt Verbőczi is kimutatta.[4]) Az átvett czikkekre könnyü ráismerni, azokat tehát itt részletesen felsorolni teljesen feleslegesnek tartjuk.

A tanácskozás a törvényhozó gyülésen szent István korában, midőn a püspökök többnyire idegenek voltak, csak latin nyelven folyhatott; de a század végén már nemcsak magyarul tárgyaltak, hanem magyar nyelven hozták is a törvényeket.

A törvényhozás tárgya egyházi és büntető határozatok, s ez az akkori viszonyok természetes következménye. A keresztény hit megszilárditása, gyengéd ápolása volt a nagy király legfőbb teendője; másrészről a törvényhozók is főpapok voltak, a magánjogot kevéssé érintik, a közjogi kérdésekre pedig ki nem terjednek.

A papság egyházi és saját személyére fegyelmi ügyekben külön állást foglalt el, kivételes biróságot nyert, több rendbeli polgári ügy is egyházi bíróság elé utasittatott; mint szabad föld tulajdonosa, az ezzel kapcsolatos nemesi kiváltságot élvezte. Az állam gyámolitotta az egyházat hatalma sikeres gyakorlásában.

Kezdetben nem lett volna czélszerü az egyháziak személyét a hitben még nem erős laikusok itéletére bizni, még kevésbbé pedig az egyházi ügyeket; bünügyek ugy sem vonattak el az illetékes birósságtól. Az első törvényhozás a laikus bizonyságát

---

[1]) De usu potestatis legislatoriae circa sacra, 40—48. l.

[2]) Kovách ich: Vestigia Comitiorum apud Hungaros. Budae, 1790. 10—39.

[3]) Commentariorum libri XV. tom. I. pag. 203.

[4]) Opus trip. P. II. tit. 6.

ZENEAKADÉMIA LISZT MÚZEUM

a klerus ellen nem fogadta el, s az utóbbit nem a község előtt, hanem a templomban rendelte kérdőre vonni.

Az egyházi személyek tanui és vádlói büntelen-előéletüek, nősek és gyermekekkel birók és mindenesetre keresztények legyenek.[1])

A világiak tanuságát az egyházi személy ellen senki se fogadja el. Senki se merje az egyházi személyt nyilvános birósággnál vallatni, hanem csak az egyházban.[2])

A törvények fejezeteit közöljük, mert ezek is elég fényt vetnek ama viszonyokra, a kihágásokra, melyek előfordultak, s melyeket megtorolni kellett. A szent István által hozott törvények fejezetei a következők: I. De statu rerum ecclesiasticarum. II. De potestate episcoporum super res ecclesiasticas, eorumque conuenientia cum laicis. III. Quales debeant esse accusatores et testes clericorum. IV. Idem de eodem. V. De labore sacerdotum. VI. De concessione regali propriarum rerum. VII. De retentu regalium rerum. VIII. De observatione dominici diei. VIIII. Item alia. X. De observatione IIII. temporum. XI. De observatione sexte ferie. XII. De his, qui sine confessione moriuntur. XIII. De observanda christianitate. XIIII. De homicidiis. XV. De his, qui suas uxores occidunt. XVI. De evaginatione gladii. XVII. De periuris. XVIII. De libertis. XVIIII. De conventu ad ecclesiam, et de his, qui murmurant vel locuntur in ecclesia hora misse. XX. De non recipiendis servis vel ancillis in accusatione et testimonio super dominos suos vel dominas. XXI. De his, qui alicuis servis libertatem querunt. XXII. De his, qui liberos in servitutem redigunt. XXIII. De his, qui alterius milites sibi tollunt. XXIIII. De his, qui alterius sibi hospites tollunt. XXV. De his, qui flagellantur sua querentes. XXVI. De viduis et orphanis. XXVII. De raptu puellarum. XXVIII. De fornicationibus cum ancillis alterius. XXVIIII. De his, qui petunt sibi ancillas in uxores. XXX. De his, qui extra regnum suas fugiunt uxores. XXXI. De furto mulierum. XXXII. De incendiis

---

[1]) III. tvczikk. Testes autem et accusatores clericorum sine aliqua sint infamia, uxores et filios habentes et omnium Christum praedicantes.

[2]) IV. tvczikk. Testimonium laici adversus clericum nemo recipiat. Nemo enim clericum in publico examinare praesumat, nisi in ecclesia.

mansionum. XXXIII. De strigis. XXXIIII. De maleficis. XXXV. De invasione dominorum.

A melyek az egyházzal, papokkal foglalkoznak, azokból, amennyiben szétszórtan még nem közöltük volna, itt kiegészitőleg a többi részt is felveszszük. Az egyházi dolgokról mondja: Aki a kevélységtől felfujódva az Isten házát megvetendőnek tartja, s az Istennek s az ő tiszteletének szentelt javakkal, melyek királyi kiváltság védelme alatt állanak, tiszteletlenül bánik, vagy azokat megrontja, mint az Isten házának betörője és rombolója közösittessék.

A püspökök hatalmáról: Akarjuk, hogy a püspököknek legyen joguk az egyházi ügyekről gondoskodni, azokat kormányozni és igazgatni s azokkal eljárni; a kanonikus szabványok szerint akarjuk, hogy a hivek az ő szolgálatukban engedelmeskedjenek a püspököknek az egyháznak kormányzásában, az özvegyek és árvák védelmében és hogy engedelmesek legyenek az ő kereszténységök megtartására. — Ezen fejezet az elsővel egyetemben olvasható a 847. évben Mainzban Rhabanus M. érsek elnöklete alatt Lothár császár és VI. Leo pápa idejében tartott zsinatnak VI. fejezetében, mint ezt már Péterffy is megjegyezte.[1])

A papok munkájáról: Tudjátok meg testvérek mindnyájan, hogy mindnyájatokért munkálkodik a pap; mert mindegyitek végzi a maga dolgát, ő pedig a magáét és mindegyiktekét. S amint ő mindnyájatokért, ugy ti mindnyájan ő érette dolgozzatok, ugyannyira, hogyha a szükség ugy kivánja, életeteket adjátok oda érte.[2])

A vasárnapot s bőjtöket illető törvényekről már szóltunk. Szent István törvényei szigoruak, s amint a következés megmutatta, igen okosan volt igy; ő mindig eltalálta a modort, a módot

---

[1]) Sacra concilia I. 6. l.

[2]) A törvényeket a variansok elhagyásával Florián Mátyás idézett munkája szerint 113. skk. l. adjuk. Scitote fratres cuncti, quod super omnes vos laborat sacerdos, unusquisque enim vestrum suum fert laborem proprium, ille vero et suum et singulorum. Et ideo sicut ille pro omnibus vobis, ita et vos omnes pro eo suorum operum laborare debetis in tantum, ut si necessitas fuerit, animas vestras eo pro eo ponatis.

ZENEAKADÉMIA
LISZT MÚZEUM

a kormányzásban, s mellette igazságos levén, törvényei ártatlanokat nem sujtottak, a gonoszokat pedig megfélemlitették és megfékezték. Midőn hatvan besenyő jövevényt utban megtámadtak, kiraboltak, bántalmaztak, némelyeket megöltek s a panaszok István elé mentek: maga elé hozatta a vádlottakat, maga hallgatta végig az ügyet, s azután kimondá a halálos itéletet és felköttette a bünösöket, kik megszegték a könyörület törvényét és ártatlan embereket megrontottak. »A föld lakói pedig hallák a király itéletét és megfélemlettek.«[1])

Bámulattal tölt el bennünket annak szemlélése, — irja Büdinger — hogy szent István törvényeiben a barbár multnak teljes figyelmen kivül való hagyásával, hogyan nyomulnak a german népek jogszokásai egyszerre a nemzetbe. Bátran el lehet mondani, hogy még nem volt nép, mely a vadász- és halász-életből, mely állapot a germánok és szlávok történelemelőtti idejébe esik, több korszakot átugorva, ily rögtön a kultur-életbe ment volna át.[2])

---

[1]) Legenda Minor Endlichernél 160. l.
[2]) Oesterreichische Geschichte, Leipzig, 1858. I. 405. l.

ZENEAKADÉMIA
LISZT MÚZEUM

XII.

Szent István által alapitott káptalanok. Plébániák.

A káptalan feladata. -- A püspöki székhelyeken mindjárt kezdetben léteztek. — Szent Gellért életirata részletesen beszél a csanádi káptalanról. — Eleinte szerzetesek vétettek a székesegyházi papság körébe. — Nevezetes egyházak mellett keletkeztek a társas káptalanok. A prépost saját hatalmából nevezi ki ezeknél a káptalan tagjait. — A társas káptalanok között az első helyet a székesfehérvári foglalja el. — Ez különféle szabadalmakat nyert szent Istvántól. — A pozsonyi prépostság alapitása nincs tisztába hozva. — Rimely és Knauz véleménye a pozsonyi apátságról. — A nyitrai püspökség és káptalan alapitásának meghatározásánál két adatra támaszkodtak eddig iróink. — A két adat hitelt nem érdemel. — Szent István Ó-Budán is alapitott prépostságot. — A plébániákról gondoskodik szent István törvénye. — Szent Gellért életirata nyujt ezekre nézve is némi felvilágositást.

A püspöknek tanácsa a káptalan. Ennek feladata az oltár szolgálata, a nép oktatása; a püspököt a kormányzásban segiteni, rendeleteit érvényesiteni, az egyház javainak gondját viselni, akadály vagy széküresség esetében hivatalát helyettesiteni. A székesegyházi jegyző-, vagy jobban mondva anyakönyv, hova a püspöki tanács tagjai beirattak, kánonnak, a székhelyen levő papok pedig innen kanonokoknak hivattak. Ahol székesegyház volt, ott a káptalan székeskáptalan nevet kapott; a püspök nélkül levő nagyobb városokban társas káptalanok voltak. Mindkettőben a szerzetes életet utánozták; itt is volt prépost, a káptalannak feje, olvasó, éneklő, őr és iskolás kanonok.

A püspöki székhelyeken mindjárt kezdetben léteztek káptalanok; ezt eléggé elárulja rendeltetésök. Oklevelet egy káptalan sem bir felmutatni szent István koráből; de azért emlékeink határozottan nyilatkoznak a káptalanok létezéséről a püspökségek

ZENEAKADÉMIA
LISZT MÚZEUM

fölállitásának idejében, másrészről a többit a hitelesnek vehető hagyomány eléggé pótolja.

»Maga a prépost és káptalan megegyezőleg és egyhangulag felelék, hogy amint ők tudhatják, maga az esztergomi egyház szent István magyar király által alapittatott, aki fölemelte ezt érsekségre, fejévé, anyjává és tanitójává Magyarország egyéb egyházainak, az érseket praelatus- és főnek rendelvén, a káptalant tagokra osztva.« [1]) Ugyanezen Visitatióban maga a káptalan igy adja elő eredetét: »Maga a prépost és káptalan megegyezőleg felelének, hogy amint ők tudják és tudhatják, amikor az emlitett esztergomi egyház sz. István által érsekséggé alapittatott, ugyanakkor alapittatott a káptalan is.« [2])

»Amidőn a kalocsai püspökség szent István által megalapittaték, a kanonokok testülete is hozzá kapcsoltatott, akik a világi papok hiánya miatt ép úgy, mint a püspökök, a szent Benedek-rendből vétettek.« [3])

»Kétségtelen, hogy az egri káptalan egyidejü a püspökséggel; de az irott okmányok hiányában sem biztosabbat állitani, sem a káptalan tagjainak sorát kezdettől összeállitani nem lehet. A legrégibb okmány, melyben a káptalan felemlittetik, III. Honorius pápa levele, a melyben 1216-ban helybenhagyja a tized elengedését...« [4])

---

[1]) Fejér X. II. 508. l. »Ipsi domini praepositus et capitulum concorditer et uno ore responderunt, quod sicuti ipsi scire possunt, Ipsa ecclesia Strig. fundata fuit per beatum Stephanum Regem Hungariae,... et erexit in metropolitanam, caput, matrem et magistram aliarum ecclesiarum Regni Hungarie, constituens Archiepiscopum in praelatum et caput, Capitulum autem in membra.«

[2]) Knauz Monumenta I. 34. »ijdem Praepositus et Capitulum concorditer responderunt, Quod sicuti ipsi sciunt et scire possunt, quando dicta ecclesia Strigoniensis fuit fundata per b. Stephanum Regem in Metropolitanam, eodem tempore eciam ipsum Capitulum fundatum fuit.«

[3]) Schematismus Coloc. 53. l. de a. M.D.CCC.XLVIII. »Simul ac Episcopatus Colociensis a S. Stephano constitutus est; collegium quoque Canonicorum eidem additum fuisse, qui propter penuriam cleri soecularis ex ordine S. Benedicti quemadmodum et episcopi constituebantur.«

[4]) Schematismus Agriensis V. l. 1881. Dubio vacat, Capitulum quoque Agriense Episcopatui coaevum esse, sed in defectu lite-

ZENEAKADÉMIA
LISZT MÚZEUM

Szent Gellért életirata világosan beszél a csanádi káptalanról, a mely életirat egyéb felvilágositást is ad a magyarországi káptalanokról. »Most vedd fel a püspökséget. — Minthogy azonban épen most szolgálatodra nincsenek papjaink, kikkel szokott az egyházi elűljáró ékeskedni, szedjünk az egyházakból és monostorokból papokat és szerzeteseket, kik az egyházi törvény rendje szerint az isteni szolgálatban segitségedre legyenek.« [1]) Életrajzában pedig emlitettük, hogy a tanodájába ajánlott magyar nemes és főuri ifjakból lettek a csanádi szent György-monostor első kanonokai. [2]) Életmódjokról is felvilágosit a legenda. Mindnyájan egy házban laktak, s csak azok voltak e szabály alól fölmentve, kik utra keltek; gyanús helyekre egyedül menniök nem volt szabad. »Mi által különböztök, a tonsurát kivéve, a világiaktól, ha ilyeket cselekedtek?« igy szokta a monostori fegyelem szigorát indokolni szent Gellért. A kórusban fehér felöltönyt, különben kerek kappát viseltek. Ha valamelyikök a reggeli misére meg nem jelent, az nap élelmet nem adnak vala neki. »S ha közölük valamelyiket bünben találta, világosan jótéteményétől megfosztja vala.« [3]) Életirója a pogány támadásról szóló jövendölést beszélvén, mondja: »A maga székesegyházi helyén tartózkodva, oldalán több káplán és szerzetes vala; ezeknek gyülhelyére a capitulumba jövén, az emlitett jóslatokat mondá.« [4]) Holtteste felett a csanádi boldogasszony-monostor és a székesegyházi kanonokok között vita keletkezett. [5])

A veszprémi szent Mihály székesegyház javai szent István és I. Béla királytól ajándékozva, 1082-ig szabatosan nem voltak kijelölve, mi miatt János püspök s a káp-

---

ralium documentorum nec certioris quid statui, neque series membrorum Capituli ab origine deduci potest. Antiquissimum hucdum cognitum documentum, in quo Capituli diserta fit mentio, sunt literae Honorii III. Rom. Pontificis, quibus anno 1216 adprobat cessionem decimarum ...

[1]) Szent Gellért legendája XI. fej. Szabó Károly 67. l.

[2]) Scripta et Acta S. Gerardi 328. l. Szabó Károly forditása XII. fej. 70. l.

[3]) U. o. 341. l. Szabó Károlynál XVI. fej. 75. l.

[4]) U. o. 342. l.

[5]) U. o. 354. l.

ZENEAKADÉMIA LISZT MÚZEUM

talan két papja, közjavaik kiegyenlitéseért a királyhoz folyamodtak. [1])

Eleinte szerzetesek vétettek a székesegyházi papság körébe; igy hazánk első püspökeit, kik maguk is szerzetesek voltak, ezek vették körül. Piligrin levele szerint, ily szerzetes-kanonokok is hirdették hazánkban az evangéliomot. Szent Gellért fentebb emlitett szavaiból következtethetjük, hogy az első kanonokok nem mindig voltak áldozárok, hanem egyszerü szerzetesek. »Azután a káptalanba menve (Gellért), hol a szerzetesek össze voltak gyülekezve« — igy emliti ezt a Gellért-legenda. [2]) A káptalanok szervezete mai napig is ugyanaz, mely életbeléptetésök idején volt, — s azért az egyetemes egyháztörténelem- és jogra kell utalnunk azokat, kik ez intézmény részleteit ismerni óhajtják.

Nevezetesebb egyházak mellett, mint már emlitettük, keletkeztek a társas káptalanok; ezek fejöktől a préposttól, prépostiaknak is neveztettek. Ezen társas káptalanokat, helyesebben (világi) prépostságoknak nevezhetnők, oly prépostságoknak, melyeknek káptalanjok volt; ugyanis nem a káptalanon fekszik a suly, nem az a fő, hanem a prépost. A prépost Bajót kanonokát nevezi ki a káptalan tagjait. Hogy ez igy van, azt minden további fejtegetés helyett Pázmánynyal bizonyithatjuk be, ki az esztergomi érsekséghez tartozó beneficia extra Capitulum Strigon. közt első helyen emliti a pozsonyi prépostságot ekképen: Praepositus Posoniensis habet capitulum canonicorum. [3]) Az 1397-iki esztergomi visitatio a Praepositurae saeculares közt igy emliti a pozsonyit: Praepositus S. Martini de Posonio, cuius Praepositurae Canonicatuum ae Praependarum collatio spectat ad D. Archiepiscopum Strigon. [4])

A társas káptalanok közt az első helyet a székesfehérvári foglalja el; mert létét s kiváló fényét első királyunknak szent Istvánnak köszöni, ki azt a legyőzött Keán és Gyula vajda kincseiből a Boldogasszony tiszteletére alapitotta. [5]) Itt épittetett

---

[1]) Cod. dipl. I. 448. l.
[2]) Szabó Károly ford. XVI. 76. l.
[3]) Acta et decreta Synodi Dioec. Pos. 1629. Appendix 1. 83. l.
[4]) Fejér Cod. dipl. X. II. 517. l.
[5]) Thuróczy Chronic. II. 30. fej.

ZENEAKADÉMIA LISZT MÚZEUM

szent István a bold. Szüz tiszteletére fényes templomot [1]), melyet Gizella királyné sajátkezüleg készített fényes egyházi öltönyök- és szerekkel látott el. [2]) Itt szónokolt Gellért a napba öltözött asszonyról. Itt őriztetett a szent korona, melynek őrizetére utóbb külön őrkanonok rendeltetett, a mint ez kitünik III. Inczének 1198-ban kelt leveléből. [3]) Fehérvár lett a magyar királyok és királynék koronázási helye. [4]) Székesfehérvár lett a királyok temetkezési helye is, a mint ezt utóbb bővebben ki fogjuk fejteni.

A székesfehérvári egyház különféle szabadalmakat nyert szent Istvántól: »Ezen diszes egyházat a király saját kápolnájává tevé; melynek oly szabadságot engede, hogy az semmi püspök törvényhatósága alatt ne legyen; papjai egyedül az érseki közzsinatban tartoznak összegyülni: hogy ott megtanulván a hit ágazatait, a törvényes fenyitéktől el ne távozzanak. A gyóntatás és kenetolaj-szentelés napján akármelyik püspököt bizna meg ott létében a király vagy küldére távollétében, az a bünösöket abban feloldaná, s a kenetolajt felszentelné. Ünnepélyes szent misét is, ha talán a király ott volna, csak azon püspök szolgáltasson, a kit a fejedelem az ottani papság és prépost megegyeztével e végre rendelend; a király távollétében pedig egy püspöknek se legyen hatalma, a prépost és papság engedelme nélkül, e szentegyházban akár miseáldozatot bemutatni, akár valamely más püspöki

---

[1]) ...és hogy oltalmának kegyelmét annál inkább megnyerhesse, magában a királyi szék városában azon Szüz tiszteletére s nevére hires és bámulatos alkotmányu roppant szentegyházat kezdett épiteni... Hartvik, XII. fej. Érdynél 17. l.

[2]) Thuróczi: Chronic. 2. r. 30. l.

[3]) Pray: Annales R. H. I., 183. l. Katona: Hist. crit. 4. k. 531. lap.

[4]) Szent István Esztergomban, Kun László okl. 1274-böl. Fejér: Cod. dipl. V. 2. 151. l. Aba Sámuel Csanádon, szent Gellért legendája XVII. fej. Szabó Károlynál ,77. l. koronáztatott meg, a többi királyok, csekély kivétellel, Fehérvárott koronáztattak meg. »Quoniam in Albensi ecclesia, irja III. Innocens pápa 1198., quaedam dignitas, quae custodia dicitur ad tuam donationem pertinens habeatur, cuius curae et sollicitudini ornamenta et privilegia ipsius ecclesiae et diadema etiam regium committuntur.« Cod. dipl. II., 333. l.

ZENEAKADÉMIA
LISZT MÚZEUM

hatóságot gyakorolni. Ezenkivül ugyanazon egyház népét oly szabadnak nyilatkoztatá, hogy az tizedet semmi püspöknek adni ne tartozzék, hanem egyedül a prépostnak és az ottani papságnak legyen köteles a fejedelem intézete szerint szolgálni.« [1]) Mint a fentebbi szavakból látható, a székesfehérvári társaskáptalan ki volt véve a püspöki hatóság alól, s egyenesen a pápa alá rendelve; feltételezi ezen helyzetet IX. Gergely pápa levele is 1239. a fehérvári káptalanhoz. [2])

A pozsonyi prépostság alapítását mindeddig sürü homály fedi — irja Knauz. [3]) Iróink is haboznak; igy Pray szent Lászlónak, [4]) Bél szent István vagy N. Károlynak, [5]) a templomot pedig szent Lászlónak tulajdonítják; ez utóbbi véleményt Fessler is elfogadja, de a prépostságot szent Lászlónak tulajdonítja. [6]) Mig csak ujabb adatok fel nem fedeztetnek, e prépostság eredete ki nem puhatolható. [7]) A régibb irodalmat mellőzve, a legujabb adatokat akarjuk itt felhozni e prépostság alapításának megvilágítására.

1880-ban Pozsonyban a következő munka jelent meg: Capitulum insignis Ecclesiae collegiatae Posoniensis, instar manuscripti; a névtelenül megjelent munka szerzője Rímely pozsonyi kanonok volt. Erre az Uj M. Sion 1880-ik évfolyamában Zumbur álnév alatt e könyvet Knauz Nándor birálta, — az éles birálat védelemre hivta ki Rímelyt, s csakugyan 1881-ben megjelent az »Adalék az Uj M. Sion 1880-ik évfolyamához« czimü füzet Ebben Rímely védi álláspontját; mire Knauz ujabb felelettel lépett fel: »Válaszul Rímely Károly adalékjára — irta Knauz Nándor«, — s ezzel a személyes térre átcsapott vita befejeztetett; de a pozsonyi prépostság alapítása nem derült ki. Mindazonáltal Knauz Nándor számos adatot hozott fel, melyek e

---

[1]) Hartvik XII. fej. Érdynél 18. l.

[2]) Michael Szvorényi: Historiae Eccl. Ung. Amoenit. Fasc. V., 27—28. l.

[3]) Lányi-Knauz: Magyar egyháztörténelem, I., 372. l.

[4]) Hierarch. I., 6. l.

[5]) Notitia, I., 547. l.

[6]) Geschichte der Ungarn, I., 657, 686. l.

[7]) Knauz: i. h. 372. l.

ZENEAKADÉMIA
LISZT MÚZEUM

kérdést több oldalról megvilágítják, — azért a vitát terméketlennek épen nem mondhatjuk..

Rímely a prépostság alapítójául Piligrinet mondja. Initia Capituli Pos. temporibus Piligrini sunt quaerenda, 12—21. l. in Castrum Posoniense .. tutissime potuit missionarios suos collocare. Piligrinus. [1]) Tehát a beküldött hittérítők számára alapította Piligrin a pozsonyi prépostságot. Ki alapította valóban, azt Knauz oklevelekkel bebizonyítani iparkodik. De ez későbbi korba esvén, ezzel nem foglalkozhatunk most még; a mi feladatunk kimutatni, hogy a prépostság az általunk tárgyalt korszakban nem alapíttatott. Ugyanis, ha e prépostságot Piligrin alapítá, s igy ez már szent István idejében megvolt, hogyan van az, hogy az egész térités alatt csak egyetlen szóval sem említtetik sehol? Szent István szivesen fogadta a mindenünnen érkező papokat; honnan van, hogy épen a belföldi pozsonyiakkal nem törődött semmit? [2])

Szent István szivesen fogadta a mindenünnen érkezett papokat, sőt a kiválókat, mint szent Gellértet, erővel is itt fogta. Honnan van tehát, hogy épen a pozsonyi, tehát belföldi papokkal nem törődött, s közülök egyet sem választott püspökké? Tudjuk szent Gellértről, hogy midőn a csanádi püspökség megalakultával káptalanát berendezé, ebbe az ország különféle zárdáiból csupa szerzeteseket fogadott be; életirója fel is jegyzé azokat. Miért választott tehát csupa szerzeteseket; miért nem vett tehát inkább Pozsonyból legalább egy-két már jártas kanonokot? Szent Gellért különös előszeretettel volt a magyarul tudó papok iránt, azoknak elsőbbséget adott; mégis Pozsonyból egyet sem választott, pedig ezek közől, ha már Piligrin óta ott voltak, 50—60 év alatt csak megtanult egyik-másik magyarul. Ezek mind oly természetes kérdések, melyekre a felelet önként következik, melyek után e kérdést akár befejezettnek tekinthetjük.

De a mi itt főleg a döntő, egyetlen oklevelet sem képes a pozsonyi prépostság felmutatni, mely csak megközelítőleg is bizonyítaná alapíttatását sz. István, — vagy még előbb Piligrin által.

---

[1]) Knauz: i. h. 20. l.
[2]) Uj M. Sion. 1880. 250. l.

ZENEAKADÉMIA
LISZT MÚZEUM

Azonban Kaprinay[1]) ezeket mondja: »Van prépost itt (Pozsonyban) káptalannal, a minek emlékét egy okmányban az eredetiről saját kezemmel lemásolva, 1022-ben már szent István idejében olvasom.« Kaprinay óta ez okmányra senki sem talált; de mi a legfőbb, tudjuk, hogy Kaprinay kéziratai mai napig megvannak az egyetemi könyvtárban s azokból Fejér közölte is Codexében a legrégibb okmányokat; tehát csak épen ezen okmányt hagyta volna ki Fejér?

A pozsonyi prépostság is csak ugy alakult meg, mint minden egyéb prépostság és apátság; szerény kezdettel birt, s az Árpádok kihaltával a zavarokban valószinüleg nyomtalanul elveszett volna, ha IV. Béla, fölismerve a hely fontosságát, adománya által az enyészet ellen nem biztosította volna.

1291. április 14. »nobilis et strenuus vir Joannes filius comitis Petri filii Chukar de comitatu Poson, existens et residens in Castro Owar« végrendeletet tevén, Thurne, máskép Csukárd nevü birtokát a pozsonyi egyháznak ecclesiae sancti Saluatoris de Posonio hagyja, »sub cuius Cymiterio pater meus, Comes Petrus et alÿ progenitores mei requiescunt.« Ugyanezen év julius 18-án János nobilis jobagio Castri Poson ugyanezen birtokát ujra »eidem ecclesie, cujus progenitores et antecessores ejus sunt veri patroni« hagyta.[2])

Tehát mig később netalán felfödözendő okmányok ellenkezőről nem fognak tanuskodni, a pozsonyi prépostságnak e Csukár gróf által való alapíttatását legvalószinübben a XII. század végére vagy a XIII-ik század első éveire tehetjük, — s első birtokául a Csukár-földet, legelső prépostjául pedig az eddig is első prépostnak ismert Ubaldot vehetjük.[3])

A nyitrai püspökség és káptalan alapításának meghatározásánál iróink jó ideig két adatra támaszkodtak: szent Istvánnak egy 1006-ban kiadott levelére, — mely azóta teljesen fonák

---

[1]) Hung. Dipl. II., 242. l. 2. jegyzet: »estque in ea Praepositus cum capitulo, cujus memoriam in documento ex autographo manu mea exscripto anno 1022 ipsis divi Stephani temporibus jam fieri lego.«

[2]) Uj M. Sion, 1880. 252—3. l.

[3]) U. o. 347. l.

ZENEAKADÉMIA LISZT MÚZEUM

álműnek bizonyult. [1]) Ezen okmány elmondja, hogy midőn a király egykor a nyitrai várba jött, nagy örömére kilencz papra talált, qui se capitulares Canonicos ecclesiae b. Emerami Mart. in dicto castro situatae nominabant et dictae ecclesiae ac populo usque ex partibus Marcomanorum illuc confluenti inserviebant. Sz. István ezen általa igy fölfedezett kanonokoknak annyira megörült, hogy őket azonnal terjedelmes javakkal ellátta. Tehát szent Istvánnak, ki annyira számon tartott minden papot s főleg minden templomot, arról tudomása sem volt, hogy a nyitrai várban már régen létezik egy templom kilencz kanonokkal s csak ugy véletlenül bukkant reá. [2])

Még egy másik történeti adat vezette félre tudósainkat, és ez Kálmán király törvényének I. 22. tvczikke, mely az istenitéletekről ezeket rendeli: »Iudicium ferri et atque in aliqua ecclesia fieri interdicimus, nisi in sede episcopali et maioribus Praeposituris, ut Posonii et Nitriae.« Ennek folytán történetiróink közől többen ekkép okoskodtak: e törvényczikk szerint bizonyos, hogy a pozsonyi és nyitrai prépostságok már Kálmán idejében léteztek; miután pedig sehol semmi nyoma sincs annak, hogy azokat Kálmán előtti királyok valamelyike alapította volna, szükségkép régiebbeknek kell lenniök, s igy aztán ezen a lejtőn eljutott Bährenkopf Szavotplukig, Wurum pedig Piligrinig. — Azonban az egész okoskodás már csak azért is ingadozik, mert az alap, melyen indul, nem biztos. Endlicher ugyanis, ki pedig alaposabb iróink közé tartozik, Kálmán e törvényczikkét egy XV. századi kéziratból igy adja: Iudicium ferri ... et maioribus praeposituris ... nec non Posonii et Nitrie; ennek az értelme egészen más, t. i. az istenitéletek tartassanak a püspökségekben és nagyobb prépostságokban, azonfelül, mivel a felvidéken sem püspökség, sem nagyobb prépostság nincsen, tehát tartassanak Pozsonyban és Nyitrán is.

Szent István 1022-ben alapította sz. Péter és Pál apostolok tiszteletére a hires ó-budai prépostságot és templomot, mely később egyszerüen csak budai prépostságnak neveztetett. A

---

[1]) Szalay László: Magy. tört. I., 99. l.
[2]) Uj M. Sion, 1880. évf. 344. l.

ZENEAKADÉMIA
LISZT MÚZEUM

pozsonyi nagyobb krónika ezt mondja: »Szent István a legyőzött Kan (Kean) kincseiből sz. Péter és Pál tiszteletére egyházat alapított Sicambriában; de bevégezni nem tudta. Bevégezte pedig sz. László.« [1]) A bécsi Képes Krónika ugyanezt bővebben beszéli el: »Azután sz. István király fiával szent Imrével és a királynéval mene a városba, melyet Ó-Budának hivnak. S minthogy ott semmi kegyes munkát a Krisztusban nem találtak, melyben a világ Teremtőjét dicsőíthették volna, a szentséges király az említett Keannak, a bolgárok és szlávok fejedelmének kincseiből, kit megölt vala a város közepén, azonnal nagy kolostort kezde építeni Péter és Pál apostolok tiszteletére, azt sok jószággal gazdagítván és a római egyházéhoz hasonló szabadsággal ruházván fel. S minthogy ez a megkezdett nagy munka sok esztendőbe telt vala, azért azt a kolostort szent István király életében nem lehetett befejezni, hanem Isten ugy akarván, sok idő multával szent István király unokája, a szentséges László király fejezte be azt a munkát.« [2]) Ezen prépostságon kivül Némethy Lajos még egy, a bold. Szüz tiszteletére emelt templom alapítását tulajdonítja szent Istvánnak Budán; ennek fennállását bizonyítja a Gellért-legenda, mely szerint szent Gellért oda temettetett. [3]) A templom történetét megirta Némethy Lajos. [4])

A plébániákra vonatkozólag sz. István II., 34. törv.-czikke rendeli: Tiz falu építsen egy templomot, melyet két jobbágy- s telekkel, egy lóval, hat ökörrel, két tehénnel s 34 birkával kell ellátnia; a ruhákat a király adja, könyveket pedig és papot a püspök. A templomot emelni akaró főur előbb a püspöknek jelenté be szándékát, ki ünnepélyesen a hely szinére menvén, ha az egyház fentartásáról szóló alap biztosíttatott, a nép láttára a felépítendő templom helyére keresztet tűzött. [5]) Szent Gellértet mintegy száz ur kérte, hogy jelöljön ki számukra helyet, a püs-

---

[1]) Toldy kiadása, 28. l.

[2]) Toldy kiadása. Szabó K. ford. XXXIV. l. Thuróczi: Chronic. I., 31. fejezet. Wenzel: Budai Regesták. Történelmi Tár, I. k. 76. l.

[3]) Vita et acta, Batthányinál 352. l.

[4]) Uj M. Sion, 1875. 358— ll.

[5]) Thomassini: I., 534. l.

ZENEAKADÉMIA
LISZT MÚZEUM

pök pedig megyéje látogatására indult, ut consecraret eorum cymiteria, qui erant ecclesias constructuri. [1]) Az István törvénye értelmezésében felszerelt egyház parochialis templomnak, plébániának lelkésze plébánosnak neveztetett. Csak ezen templomok voltak ellátva keresztkutakkal, s csak itt volt szabad keresztelni. Ezeken kivül voltak kisebb templomok, kápolnák, melyek némelyikében szintén működtek papok, mintegy segédei a plébánosnak.

Mindenezen lelkészek közvetlen a főesperesek és főpresbyterek, archidiakonok hatósága alatt állottak. Minden püspöki megye több ily főesperességre volt beosztva, melyeket az esperesek körüljárva kormányzának.

---

[1]) Gerardi: Acta et Scripta. 328. l.

ZENEAKADÉMIA
LISZT MÚZEUM

XIII.

Szerzetes apátságok, és a remete élet sz. István korában.

Számos szerzetes jött Magyarországba, ezek számára szent István több kolostort alapított. — Korra nézve második helyen a pécsváradi apátság áll. — Alapitólevelét megtámadja Horváth Mihály. — A szalavári apátság a IX-ik századból veszi eredetét. — Horváth Mihály ennek alapitólevelét sem fogadja el. — A bakonybéli apátságot választotta Günther remetelakul, kérésére szent István utóbb apátságot alapitott oda. — Alapitólevele. — A nyitrazobori apátság alapitását teljes homály fedi. — Csanád vezér Oroszlánoson alapitott kolostort. — Utóbb szent Gellért alapitott egy másik monostort Csanádon. — A csanádi monostorok kérdésének rendbehozása. — Világi férfiak is alapitanak monostort, igy Deodat alapitja a tatait. A veszprémvölgyi apácza-kolostorról másutt lesz szó. — A rendes kolostorokban lakó szerzeteseken kivül akadunk már kóborló barátokra is. — A kolostorok behatása a mivelődésre és nemzetgazdászatra.

Az okot, mely miatt szent István a pannonhalmi monostort alapitotta, annak leirásánál megemlítettük. Ezen kivül szent István több apátságot alapított, s pedig azért, mert részint felhivására, részint önként számos szerzetes jött Magyarországba; ezeknek akart szent István állandó helyet nyujtani. Megemlíti ezt Hartvik: »Az Isten szolgái mindenünnen örömtelve sereglének, látván, mily kegyesen fogadtatnak az adakozó vezértől.« [1]) Szól ugyanarról egy másik legenda: »Azon időben, midőn a legkeresztényibb király intésére az intenség neve és tisztelete Pannoniában még csak gyengén csirázik vala, a jó kormányzó hirének hallatára más országokból sok p a p é s s z e r z e t e s g y ü l vala hozzá mint atyjához, nem azért ugyan, hogy valami szükség kényszerítette volna őket, hanem a szent társalkodás uj öröme az

---

[1]) Vita S. Stephani, 8. fej. É r d y nél 12. l.

ZENEAKADÉMIA

ő gyülekezetök által teljesüljön.« [1]) Ugyanezt megerősíti Bonfini is: »A miért it számos pap, a közjó hasznától indíttatva, az Isten igéjét hirdetendő, Magyarországba önként sereglett. [2])

Kétséget nem szenved, hogy a beköltözött térítő papok és szerzetesek ekkor mindjárt számos monostor- és egyháznak alapját vetették meg. Eddig csak a pannonhalmi és zoborhegyi s az esztergomi kápolna fönnálltáról van történelmi bizonyságunk. Hogy azonban mindjárt Koppány legyőzése után s igy 998-ban vagy 999-ben megalapíttatott a pécsváradi apátság, nincs okunk kétségbe vonni. Ezen apátságok, kolostorok mind a szent Benedek-rend számára alapíttattak, mert hazánkban s külföldön is ezen rend volt csak elterjedve; tehát ezek kivétel nélkül benedekrendü kolostorok.

Korra nézve a magyarországi kolostorok között második helyen a pécsváradi apátság áll; ezen apátság alapját Asztrik vetette meg még a koronázás előtt, és szent István ugyanakkor megajándékozta.

Inchofer 999-ben véli az alapítás kezdetét s alaposan; mert Hartvik szerint a püspökségek alapítása előtt már létezett. Ugyanis ezen apátság 1015-iki alapítólevelében olvassuk, hogy István a monostor részére azelőtt tizennégy évvel még koronáztatása előtt tette adományát. [3]) Azelőtt vasvárinak hivták — a legkellemesebb, a szerzetes életnek minden tekintetben megfelelő helyen Baranyamegyében alapíttatott. Supra mons Mecsek assurgit, olim ob ferri fodinas ferreus dictus. [4])

Többen régi iróink közől a pannonhalmi és pécsváradi apátságot összezavarták, a kettőt egynek vevén, pedig Hartvik határozottan megkülönbözteti a kettőt: »Asztrik apát az övéivel tisztelettel fogadtatván a Vashegy tövében, szent Benedek tiszteletére monostort építtete.« [5])

---

[1]) Vita SS. Zoerardi et Benedicti, Bollandistáknál jul.. IV. k. 336. l. Endlicher: Mon. 134. l. Szabó K. fordit. 105. l.

[2]) Antonii Bonfinii Rerum Hung. decades, Lipsiae MDCCLXXI. Decad. II. lib. I. 177. l.

[3]) Fejér: Codex dipl. I. 302. l.

[4]) Fuxhoffer-Czinár: Monast. 179. l.

[5]) Vita S. Stephani, VII. fej. Érdynél 10. l.

ZENEAKADÉMIA LISZT MÚZEUM

Továbbá: »Ezek közt jöve Asztrik, a szerzetes élet atyja tanítványaival, kiknek egyike Bonifácz nevü, azon atya helyébe apátnak tétetvén, midőn a dicső kormányzótól Isten igéjét hirdetni Magyarország alsó vidékére küldetnék, nyakán kardvágást kapott, melyre ámbár még életben marada, de a martirságtól meg nem fosztaték.« [1]) Ezen Bonifácz a pécsváradi monostor apátja, — s innen indult lefelé, talán Tolna- vagy Somogymegyébe.

Alapítólevelét megtámadja Horváth M. [2]) ugyanazon okokból, mint a pannonhalmi oklevelet; nem tartja valódinak Knauz sem, [3]) kinek részben utjában áll Asztrik kalocsai érseksége; nem Szabó Károly. [4]) Mellette van Pauler Gyula, ha nem is határozottan, [5]) s védelme alá veszi Fejérpataky László. [6]) Sokat az alapitólevéllel nem foglalkozunk, elég bőven irtunk a pannonhalmiról. Horváth M. azt mondja róla: »Ennek első tiz sora, mi bevezetésül szolgál, szóról-szóra megegyez a pannonhalmiéval, miből természetesen az következik, hogy egyik a másikból másoltatott, s az első álmű, ennélfogva e második is az.« Erre Fejérpataky ezt feleli: »Nem mondjuk a priori, hogy sz. István valamennyi oklevele hiteles és interpolálatlan; hanem abból, hogy több oklevél szövege egymással megegyező, arra nem lehet következtetni, hogy azok egymásból másoltattak. Diplomatikailag véve, épen azon okleveleket kell hiteleseknek fölvennünk, melyeknek stilusa egymással megegyező, mert azok a cancellári praxis egyöntetüségét bizonyítják.« [7])

A szalavári apátság a kilenczedik századból veszi eredetét. [8]) Privina szláv herczeg, ki Lajos bajor királytól a mostani

---

[1]) Vita S. Steph. VII. fej. 11. l.
[2]) A kereszt. első százada. 201. l.
[3]) Monumenta. I., 20. 21. l.
[4]) Magyar vezérek kora. 430—1. l.
[5]) Szent István és alkotmánya. Századok. II. füz. 1879. 109. l.
[6]) Pannonhalmi apátság alapitó-oklevele. 160. l.
[7]) I. h. 147. l.
[8]) Kunics Mihály, ki 1821. nyarán kutatott ezen archivumban, 1824-ben megjelent »Topographische Beschreibungen des Königreiches Ungarn und seiner einverleibten Provinzen« czimü munkájában csak szent Istvánig viszi fel eredetét, azonban később igy ir: »Nach der Anzeige

ZENEAKADÉMIA LISZT MÚZEUM

Zala-vármegyének déli részét hűbérben birta, építtetett egy várat a mocsáros Szala-folyó szigetén, melynek neve ama korban Mozburgum vala. 850-ben vidékét népesiteni szándékozván, várának közelében várost alapított, mely ezen iratokban Szalaburgumnak hivatik. A 853-dik évben pedig monostort és templomot is állított sz. Adorján tiszteletére. [1]) Utóbb azonban őseinktől a vidék, a kolostoros várossal együtt, elpusztíttatott.

Szent István első apostoli királyunk udvari s nagyobb részt külföldi tanácsosai által figyelmeztetve, megemlékezvén a szent Adorjánról czimzett apátság egykori virágzásáról és a keresztény hit terjesztésében tett érdemeiről, ugyanezen apátságot 1019-ben fölélesztė, s bőkezüleg ellátta birtokkal; azonban a zárdát most nem Szalaburgumba, hanem az egykori Mozburgum helyére, t. i. a mocsáros Szala-folyó szigetére helyezé. Ezen apátság igen nevezetes szerepet játszott, azóta a pápák és fejedelmek kedvezményében többször részesült, a XIII-dik század közepétől országos levéltárral birt, s virágzott a dicső, de mégis gyászos szigetvári ostromig. [2])

Alapitólevele [3]) 1019-ből van keltezve. Horváth M. ezt sem fogadja el; mellette van Fejérpataky, Knauz Nándor, a ki közli. — Ellene s mellette ugyanazon okok küzdenek, melyeket a pécsváradi alapitólevélnél felhoztunk, — azért, nehogy ismétlésekbe essünk, a további vitát itt mellőzni vagyunk kénytelenek.

Katona [4]) közöl egy másik levelet 1024-ből, a melyben szent István ujolag megajándékozza az apátságot; ezen oklevél

---

des Weszprimer Dioecesan Kalenders soll schon im 9-ten Jahrhunderte hier eine Pfarre gewesen sein.« Most azonban más kéziratok nyomán bizonyosan tudjuk az egész alapítás történetét.

[1]) Most is ezen szentről van elnevezve.

[2]) Wlassics Gyula: A régi szalavári apátság. Századok. 1870. évf. 161. s kk. l.

[3]) Zsigmond király és a kapornaki convent 1514-iki átiratában birjuk, közli Fejér: Cod. dipl. I. 304—307. l. Knauz: Monumenta, I. 40. l. Ez adománylevélben a monostor igy van czimezve: »Monasterium in insula Zaladiensi Ordinis S. Benedicti, in quo — dedicata est Ecclesia B. Adriani.«

[4]) Hist. crit. I. 313. l.

ZENEAKADÉMIA LISZT MÚZEUM

említi Bonipertet mint pécsi püspököt, ezenkivül Modestusról emlékezik, a kit Schmitth győri püspöknek — s helyesen — tart. [1]) Ezen oklevélről irja Horváth M.: »Ez ugyanis az alapítványra szorosan nem vonatkozó dolgokat nem tartalmazván, sem történelmi tények és személyek ellen nem vét, sem oly irányokat nem foglal magában, melyek a kor szellemével, intézményeivel s egyéb körülményekkel összeütköznének. Ez volna tehát az egyetlen Istvánkori alapítvány, melynek valódisága ellen kifogást nem lehet tenni. Annál sajnálatosabb, hogy az eredeti okmány már nem létezik.« [2])

---

[1]) Agr. epp. I. r. 21. l.

[2]) A kereszténység első százada. 205—206. l. Ezen apátság történetét beleszőtte Ipolyi Arnold kitünő akadémiai székfoglaló művébe: »A deákmonostori román basilika, Pest, 1860. 42—43. l.« A rendkivülileg érdekes részletek miatt közöljük azt itt: »Ezen apátság biztos története már a római korral kezdődik. A földleirások és itinerariumok mint kitünő római állomást jegyzik fel. Antoninus itinerariuma Sallisnak, Ptolomaeus földirata Sala-nak nevezi (L. Möhler, Bischof Vergl. Wört. d. Alt. Geogr. 887. l.). A magyarok szerint Sabaria és Alicanum, azaz a mai Szombathely és Radkersburg között állott volna. (L. Schönwisner Antiquit. Sabariens. 35. 37. l. és Dissertat. de Coloniis Romanor. in Pannonia, 87. l. Lazius: Comment. XII. 3. Schönleben: Antiq. Carnunt. 5, 7.). Meglehet, hogy már a római uralkodás alatt ezen helynek is volt keresztény telepe és egyháza, valaminthogy a római korszak vége felé Pannonia kitünőbb gyarmatai helyén a kereszténység már mindenütt virágozni kezdett, sőt a sirmiumi pannoniai érsekség alatt már egyházai is részben rendezve voltak. De ha volt is egyháza, a későbbi népvándorlásokat, romjain kivül, legfölebb emléke élhette túl. Mégis jelentékeny, ha nem nevezetes-emlékü hely lehetett még a szalai ezen sziget még akkor is, midőn a IX. század elején, 830. körül, története újra azzal kezdődik, hogy a salzburgi főegyház itt nevezetes birtokot kap, és hogy Privina nyitrai morva-szláv főnök elüzve a morva nagyfejedelem Mojmir által előbbi székéből, ide helyezkedik a német császár vagy örgrófjai engedelméből. (Anonym. de Conversione Bagoariorum et Carantan. Pertz: Script. rer. Germ. XI. 11. Schafarik: Slav. Alterthüm. II. 458. Dümmler Südöstl. Marken des Fränk. Reichs v. 795—907, 3. l.) Hol talán a római telep romjain emeli azon vizivárát, melyet az egykorú történetből: s okiratokból a Sala-burg, Salapiugiti és Salapingen (mind a két utóbbi, ugy látszik, csak az előbbinek romlott változata) s egyszerün a Sala, meg az eltérőbb Mosaburg nevek alatt ismerünk. (L. Monumenta Boica, XI. 119. és X. 345. Fejér: Cod. Dipl. I. 169., 183., 220.; VII. 4., 5.

ZENEAKADÉMIA LISZT MÚZEUM

A bakonybéli apátság Veszprém megyében, Zircz, Csesznek, Ugod és Szent-Gál által körülvéve, regényes s ritka

---

Salagi de statu eccles. Pannon. IV. 6.) Ugyanott, és lehet, hogy szintén a régi korbeli keresztény egyházak romjain emeltetnek általa újabb jelentékeny templomok. Mert a nem rég megkeresztelkedett főnök proselytai buzgalommal számos, mintegy 30 egyházat épít birtokán. Ezek között volt azon nevezetes szalai Sz. Mária-egyház, melyet Luitpram salzburgi érsek 850-ben felszentelt. Azonkivül még sz. Rupert, ker. sz. János és Adrian vértanú tiszteletére épülnek általa templomok, még pedig oly fénynyel, hogy az utóbbinak nemcsak építésére kőmiveseket, ácsokat és kovácsokat küldött a salzburgi érsek, de diszítésére még festőket is. (De Convers. Bogoar. i. h. Cod. Dipl. VII. 4. 7. Dümmler: Südöstl. Mark. i. h. 43. l.).

A magyarok bejövetele ugyan itt is, ezen második vagy harmadik latin, német és szláv, ugy is gyenge, téritési kisérleteknek véget vetett; de mire sz. István alatt az előbbieknél erősebb magyar kereszténység véglegesen megalapíttatik, Szalavár mindjárt nemcsak egyike azon helyeknek, hol az elsők közt alakul egy uj egyház, de hol az előbbi egyháznak nyilván még emlékezetben volt sz. Adrián czime is feléledt. Épen ugy czime, mint Pannonhalmán sz. Mártoné, Nyitrán sz. Emeramé, mely czimek még egyiránt a magyar kor előtti pannoniai német és szláv keresztény korból származnak. Sőt lehet, hogy maga ezen sz. Adrián-egyház talán oly épen állott Szalavárott az egész magyar pogány koron át, mint a nyitrai szent emerámi, s mint bizonyára még számos más is. Annyi tehát bizonyos, hogy ott, Privina Sala-ja- vagy Salaburgjában sz. Adrián egyháza állott, szent Istvánnak is 1019-ben alapított, szent Adriánról nevezett szalavári benedeki apátsága keletkezett. (L. Cod. Dipl. I. 304.). Ugy hogy helyesen mondja erre nézve Czinár (Monasteriologia I. 87.): »Qualiscunque status eiatis munimenti fuerit (t. i. Privina salai vagy mosaburgi várának a magyarok bejövetele után, et in eo ecclesiae Marianae (t. i. S. Mariae in Sala), attamen S. Adriani memoria non intercidit, quin adeo recens duravit, ut praeconceptum monasterium sub eius nomine fundaverit S. Stephanus, restaurato veteri aedificio, aut certe castro in monasterium converso.« Mindenesetre tartós emlékeiről sajátszerüleg nevezetes e hely. Mert régi Sala nevét is ritka állandósággal a római kortól fogva, és talán még ez előtti időből, mintegy kétezred éven át folyvást megtartotta, annyi népvándorlások s országok változásai közt, mig alig tudunk várost hazánkban, mely romjain kivül nevét is az uj ezrednek kezdetére változatlanul áthozta volna. — Adrián egyháza mellett sz. István korában épugy, mint Privina idejében egykor, több egyház vagy kápolna épül itt egyszerre, mint az alapítólevélből értesülünk. Ezek czime (sz. György és Lőrincz) azonban többé nem hasonló már az előbbiekhez. A salai egykori sz. Mária egyházról sem hallunk itt többé semmit. Keressük talán máshol? Talán

ZENEAKADÉMIA LISZT MÚZEUM

szépségü helyen fekszik, s már a természet által hivatva látszik lenni arra, hogy a világ zajától elvonult szerzeteseknek menhelyet nyujtson. Ezt a helyet választotta ki Günther bajor szerzetes, s állhatatos kérésére szent István élte vége felé 1037-ben megalapította.

Günther thüringeni származásu gróf, ki a német királyi családdal s Gizella által Istvánnal is rokonságban állott, megutálván a világ hiuságát, fölkereste Godehard herzfeldi apátot, hogy tőle lelki vigaszt kérjen és nyerjen. Egy ideig ezen zárdában időzött, majd az altahi kolostorba költözött. Ezen kolostort azonban Günther nem találta elég szigorunak. Három év mulva egy cseh erdőbe, Rinehnack nevü helyre költözött; szentségének hire azonban hamar elhatott a vidékre s igy több társ szegődött hozzá. Élelmök, — mondja a kutfő, — különféle volt, melyet a magyar királytól, Cseh- és Lengyelországból és más tartományokból ruházatukkal különféle módon szereztek. [1]) És midőn a szigoru életben állhatatos marada, s példája által az igazság utjára sokat megtéríte, jó hire sz. Istvánnak, a tisztelendő férfiu rokonának füleibe is elhatott. Istvánt nagy vágy szállotta meg szinről szinre láthatni a férfiut, kinek erényről erényre haladását gyakori hir hozta meg hozzá. Igy történt, hogy 1012-ben követeket küldött hozzá, kik őt Magyarországba, a királyi udvarba kisérjék. De Günther mentegetőzék, hogy remeteségét elhagynia nem szabad. Harmadszori küldésre a remete mégis eljött Magyarországba a királyhoz. Ebéd alatt a király sült pávát tétetett eléje; unszolja, hogy egyék; Günther vonakodik, mert hust ennie nem szabad.

épen a mi vági salai sz. Mária egyházunkban ? Ha a név hasonló is, mégsem jogosit erre. De figyelmet érdemel mellette azon adat, hogy ugyanezen Privina, a szalai egyházakon kivül, még vagy 30 más egyházat is épített birtokain a IX. században. Ezek közől a nyitrait már 821—836 között Adelram salsburgi érsek szentelé fel. Egy másik, talán Pécsett (Quinquebasilica) épült. (De conversione Bogoar. i. h. 12. és Dümmler. Südöstl. Marken i. h. 33. és Dümmler, Pilgrim von Passau u. d. Erzbisth. v. Lorch 12.). A többi ugyan ismeretlen; de alig lehet kételkednünk, hogy a 30 egyház közől a legtöbb valamint szalai, ugy nyitrai székhelye közelében, a főbb nevezetesebb helyeken és pontokon épült.«

[1]) Vita Godehardi episcopi posterior, Pertz, IX. 202. Vita Güntheri eremitae. U. o. 277.

ZENEAKADÉMIA LISZT MÚZEUM

Midőn pedig Istvántól tovább is unszoltaték, Günther arczát elfödi, buzgó imádságban fordul az Istenhez, kérvén őt, ne engedné, hogy őt a tiltott ételek bemocskolják. És ime, midőn imádságát befejezi, a sült páva feléled és elrepül. István ezóta még inkább megszerette a remetét, több izben elkisértette magához, mindannyiszor rendelkezésére bocsátván erszényét, melyet aztán Günther nem is vonakodott kimeriteni, hogy a szegények között feloszsza. [1])

Legelsőben a bakony vadonában tartózkodott s itt épitette szent István kérelmére a bakonybéli apátságot. »Ez Isten szolgája akaratjából épité s javakkal gazdagitá az istenes király azon monostort is, mely Bélnek mondatik.« [2]) Ugyanezen kolostorban töltötte magányát szent Gellért is, a honnan akkor szólitotta ki István, midőn a monostor rendezésével foglalkozék; »hol utóbb Velenczéből jött Gellért szerzetes kezdé szent elmélkedéseit gyakorolni.« [3])

Horváth M. ennek alapitó-levelét is elveti. De ha Horváth M. nézetét elfogadjuk, azt kell feltennünk, hogy mindezen oklevelek egy időben, egy helyen s egy személy által koholtattak. Ki hihetne el ilyesmit? Hisz akkor hazánkban valóságos oklevélgyárnak kellett volna léteznie, mely százával készité a hamisitványokat. És kérdjük, mi szüksége volt erre a szerzeteseknek, kereszténységünk első korszakában, midőn hatalmok és befolyásuk tetőpontján állottak? Annyi befolyásuk mindig volt, hogy hasonló kiváltságokat királyainktól kieszközöljenek, s azért fölösleges volt hamisitásra vetemedniök.

A nyitra-zobori apátság alapitását teljes homály födi; alapitvány-, adománylevele teljesen hiányzik, s igy nincs egyetlen támpontunk sem, melytől kiindulva, ez apátság történetét szilárd alapokra fektethetnők. Nevét Zwentibald Zobor nevü vezérétől kapta a hegy, s innen az apátság; quod ab hoc S. Rege (Stephano) fundatum fuisse, quam certum, tam incertum est, quo anno surrexerit, cum diploma fundationis omnem

---

[1]) Wolfher: Vita Guntheri eremitae, IV. 277. Pertznél.
[2]) Hartvik XIV. fej. Érdynél 22. l.
[3]) U. o. 22. l.

ZENEAKADÉMIA LISZT MÚZEUM

operam hucusque eluxerit. [1]) Kálmán király védelmezte a kolostort, a kiről az apát Gottfried nagy dicsérettel emlékezik meg. [2]) A Maurus pécsi püspök által megirt Vita SS. Zoerardi et Benedicti Martyris beszél róla. Zoerard lengyel földről jött be, és Filep apáttól, kinek Zobor nevü monostora a Nyitra-földön szent vértanu tiszteletére vala alapitva, szerzetessé öltöztetvén és Andrásnak neveztetvén, remete-életet óhajtott élni. Ezen adat szerint a Zobor hegyén épült monostor egyike a legrégiebbeknek és legelsőknek, melyek hazánkban a kereszténység terjesztésekor alapittattak.

Miután ez apátságnál van megemlitve Zoerard és Benedek, rövid életrajzokat ide találtuk alkalmasnak beszőni.

Azon tisztelendő András a vadon magányába vonult; testének ugyan nagy töredelmére, de lelki életének erősödésére a bőjtöt mindig megtartotta. Három nap semmit sem evett. A nappali munka után pedig testének olyan éjjeli nyugalmat adott, mely inkább érdemelje a kínzás és sanyargatás, mint pihenés nevét. Ugyanis egy laposra faragott cserfa-törzset sövénynyel körülfona és a sövényen minden oldalról éles nádszálakat szúra keresztül; maga pedig a törzsre ülve ilyen ülőhelyet használt, úgy hogy ha teste az álomtól elnehezülve bármely oldalra talált hajolni, a nádak hegyei erősen megsebzék, s felébredt. András atya (Zoerard szerzetes neve) elhalván, Benedek is elhatározta magát, hogy ugyanazon helyen lakik. S midőn három éven át mestere példájaként szigoruan töltötte életét, rablók ütöttek reá, sok pénzt reménylvén nála, és a Vág partjára hurczolták, megölék és a vizbe veték. [3]) Röviden megemlékezik mindkettőről Hartvik. [4])

Áttérünk Csanád város egyházaira. A legrégibb és egyszersmind a leghitelesebb adatokat erre nézve ismét a Gellért-legenda szolgáltatja. Az Ohtom által itt emelt kolostorról egy másik fejezetünkben bővebben fogunk szólani, s azért most az Ohtom leveretését követő időszakot vizsgáljuk.

---

[1]) Fuxhoffer-Czinár Monast. 193. l.

[2]) U. o. 194. l.

[3]) Endlicher Monumenta 134. s köv. l. — Szabó Károly 105. s köv. l.

[4]) VIII. fej. Érdynél 11. l.

ZENEAKADÉMIA

A csata után Csanád elfoglalván a várost, az megszünt a görög szerzetesek tartózkodó helye lenni. Csanád ugyanis még a döntő csata előtt megfogadta, hogyha Isten őt sz. György vértanu esedező közbenjárására győzelemre segiti, azon helyen, melyen imádkozva fogadalmát tette, kolostort épitend, amit utóbb meg is tett; mert diadalt nyerve, szent György vértanu tiszteletére Oroszlánoson monostort emelt, s ide hozta sz. János csanádi monostorából a görög szerzeteseket apátjokkal együtt, helyökbe Csanádra pedig benczéseket telepitett. [1])

Ezen apátsági monostor képezte ezentúl a püspöki és káptalani székházat: a monostor egyháza lett a püspöki és káptalani székesegyház. Kevéssel utóbb szent Gellért csanádi püspök uj monostort emelt Csanádon, akár mivel a régi nem volt eléggé tágas, akár mivel azt egyéb szükségletek kivánták. [2]) Ő az uj monostort, hihetőleg ifjukori emlékei folytán [3]), szent György [4]) vértanu tiszteletére avatá fel, s ez uj monostorba vivé át káptalanját, ide helyezé át püspöki székhelyét, s az uj monostor temploma lett ez időtől fogva a székesegyház. A püspök és káptalana által otthagyott [illegible]. Sz. János monostort pedig Fülöp apát foglalta el benczéseivel [5])

Az irodalomban e kolostor alapitására vonatkozó különféle véleményeket összeállitotta Ortvay Tivadar. [6]) Mit még

---

[1]) Post hec veniens Chanadinus ad locum, ubi leonem in sompnis viderati, in honorem beati Georgii martiris monastérium edificavit, introducens illuc memoratos Grecos monachos de monasterio beati Joannis Baptiste unacum Abbate... monasterium vero ipsorum Episcopo cum fratribus suis assignavit. Batthyánynál, 324. és 326. l.

[2]) Crescente igitur numero fidelium et clericorum, ecclesias vir dei per urbes singulas fabricabat, principale quoque monasterium, quod in honorem beati Georgii martyris ad litus Morosii construxit, sedem Morisenam appellavit. Batthyánynál 331. l.

[3]) L. Novák: Sz. Gellért csanádi püspök élete. Magyar Sion. III. 564. l.

[4]) És nem sz. Gergely, mint némelyek tartják.

[5]) Történeti Adattár III. 104. l.

[6]) Tájékozás szent Gellért, máskép szent Bernát, valamint a boldogságos Szüz állitólagos csanádi apátságaik iránt, Ortvay Tivadar. Archeologiai közlem. X. köt. I. füz. 13. l.

ZENEAKADÉMIA LISZT MÚZEUM

ezenkivül e monostorról tudunk, az, hogy ez mind nagyságra, mind pedig vagyoni felszerelésre nézve túltett a csanádi régi monostoron és egyházon. Szent István király ugyanis nagyszerü adományaival gazdagitá Gellért alapitványát, a többi között ezer márkával járulván költségeihez és ajándékaival nemesen felékesitvén. Az Isten anyjának tiszteletére oltárt is emelt, s eléje ezüst füstölőt akaszta, melynek szolgálatára két élemedett-koru embert rendele vigyázni, hogy ott a tömjén illata a nap egyetlen órájában se hiányozzék. [1])

Szent Gellért, a legenda tudósitása szerint, ezenkivül még egy másik egyházat is alapitott és épittetett Csanádon és pedig a bold. Szüz tiszteletére. Miután az Isten embere, — mondja az életirat, — az egész csanádi egyházmegyét, Krisztus hitére téritette s a székesegyházat szent György vértanu tiszteletére felépitette, valamint a boldogságos Szüz monostorát, a Keresztelő Szent János egyháza tőszomszédságában temetőhelyéül hasonlóan felépittette, és ez egyházakat szent István király által sok jószággal gazdagon adományoztatta. [2]) Ott is, a hol a legenda szent István kegyes adományait elősorolja, világosan megkülönbözteti azon ajándékokat, melyeket ő a szent Szüz monostorának és aztán sz. György monostorának juttatott. »A szent Szüz monostorának pedig, — mondja a legenda, — hol magának temetkezőhelyet választott vala, ez alkalommal a király urtól ötszáz márkát kapa, tiz vég biborral és ötven vég posztóval, a királynétól pedig négy vég bibort és ugyanannyi vég bársonyt. Szent György vértanu egyházának munkájára is ezer márkát igére, s azt még élete napjaiban igérete szerint tökéletesen le is fizette.« [3])

Ezen Mária-egyházba és nem szent Györgyébe takaríttatott el szent Gellért holtteste, miután az a Vatha-lázadók által szenvedett elvérzése után hét éven keresztül a budai Mária-egyházban volt eltemetve. [4])

Az első püspökségeket ugyan mind szent István alapitotta;

---

[1]) Batthyányinál 331. l. Szabó Károly ford. 71. és 75. l.
[2]) U. o. 346. l. Szabónál 79. l.
[3]) U. o. 340. l. Szabónál 75. l.
[4]) V. ö. Dr. Ortvay i. m. 12—15. l.

ZENEAKADÉMIA LISZT MÚZEUM

de nem valamennyi apátságot, melyek e korból valók; igy amint Deodat alapitotta a tatait, ép úgy alapitottak, különösen későbbi időközben mások egyéb apátságokat.

Már szent István keresztelésénél emlitettük Deodat sanseverini grófot, aki a tatai apátságot alapitotta; megemlékezik erről Thuróczi.[1]) Az apátság szent Péter és Pál tiszteletére emeltetett; bizonyitja ezt IV. Béla okmánya, melyet IV. László átiratában birunk. — »Mindenkinek tudomására akarjuk hozni, hogy elődeink, boldogemlékü Gejcsa vezér és fia szent István, a magyarok első királya, a keresztény hit első ültetői és kedvelői, a Szentlélek kegyelméből s Deodát gróf érdemeinél fogva, ki az ország főbbjeinek egyik legfőbbike volt. A midőn ugyanazon Deodát örökösök nélkül maradt, — Tata falut minden jogokkal örök érvényü végrendelettel, a szent Péter és Pál Tatáról nevezett monostorának hagyta, amelyet ő maga a gróf alapitott, megadományozott stb....«[2])

A veszprémvölgyi apáczák kolostorának alapitásáról kellene itt még megemlékeznünk; de arról egy külön fejezetben bővebben fogunk szólani.

A rendes kolostorokban lakó szerzeteseken kivül e korszakban már nálunk is voltak helyhez nem kötött, vagy helyöket elhagyott szerzetesek, »kóborgó« barátok is. Ennek nyomára akadunk szent Gellért életrajzában, amidőn Rasina a szent Márton monostorának apátura korholja Gellértet, miért nem marad egy helyben, »mert seholsem olvassuk, hogy valaha zárdai szerzetes, a kóborgó barátokon kivül, ily dologban Jeruzsálemet megjárta volna; mert ez az út a világiaknak van rendelve.« — Ezen

---

[1]) Chronic. II. r. 10. fej.

[2]) Fuxhoffer-Czinár Monast. 197. — »Universorum notitiae volumus declarare, quod antecessores nostri, piae memoriae Gejcsa Dux et Sanctus Stephanus filius ejus primus Rex Hungariae, plantatores et amatores primitivi, Gratia Spiritus Sancti, novellae fidei christianae per partes Hungariae ob gratiam et merita Comitis Deodati, qui erat unus ex principalibus principibus tunc Regni Hungariae. Cum idem Comes Deodatus absque haeredibus permaneret, ... villam Tata cum omnibus juribus pro testamento perpetuo Monasterio Beatorum Petri et Pauli Apostolorum de dicta Tata, quod ipse Comes fundaverat et dotaverat, legavit, donavit et in aevum concessit.«

ZENEAKADÉMIA LISZT MÚZEUM

feddésre Gellért elpirult s igy felelt: »Amint leend Isten akarata a mennyben, úgy legyen.« [1])

E kóborgó barátokat nem szivesen látták, amint kitetszik Gellértnek fentebb emlitett elpirulásából, amiért őt Rasina »kóborgó baráttal« hasonlitja össze.

A szent István által alapitott kolostorok az anyagi müvelődés terén is üdvös hatással voltak, ami egy nem régen meghóditott, s azelőtt földmivelés- és iparral nem foglalkozott nemzet életében nem csekély értékü tényező. Szent Benedek rendszabályai értelmében, a kolostor minden egyes tagját munkára kötelezi. [2])

A kolostorokat majorságok vették körül, melyekben eleinte maguk a szerzetesek saját kezeikkel munkálták a földet, müvelték a gazdaságot, gyakorlák a mesterségeket, s ipart üztek. Példájok és tanitásuk által pedig a nép és vidék valóságos gazdászati iskoláiul szolgáltak, — de melyeket a középkor művelődésének története eddig még kevéssé méltatott figyelmére. Pedig sok tájékon egy és más irányban mintegy ujjal kimutatható volna azon befolyás, melylyel gazdászatának s iparának kifejtésére és jólétének emelésére gyakoroltak. Azok központját képezték ugyanis gyakran a vidéknek, honnét a szellemi és anyagi áldás egyiránt szerte sugárzott. [3]) A pannonhalmi kolostor helyi jelentőségét az anyagi műveltség terén, nagy készültséggel fejtegeti Villányi Szaniszló. [4])

---

[1]) Szent Gellért legendája, forditotta Szabó Károly 55. l.

[2]) Regula S. Benedicti c. 48.

[3]) Ipolyi Arnold: A deákmonostori XIII. századbeli román basilika. Pest, 1860. 33—4. l. Ugyanitt idézi Ipolyi Caument nyilatkozatát a szerzetesek áldásos működéséről: Les établissements monastiques étaient admirablement disposés, non seulement pour la vie commune, mais aussi pour l'exploitation des terres ... Nos abbayes n'étaient pas seulement des couvents, où, comme le croit la multitude, on ne s'occupait, que de la recitation des psaumes. Après la prière venait le travail; c'étaient de grandes fermes modèles, quelquefois de grandes fabriques. — L'étude de l'architecture monastique est donc d'un intérêt immense stb. Archéol. Architecture Civile au moyen âge 128. l.

[4]) Győrmegye és város anyagi müveltségtörténete. 129. s kőv. l.

ZENEAKADÉMIA

XIV.

A térités története Magyarországban.

A térités rövid történetét adjuk annak kezdetétől. — Zoltán fejedelem végső éveiben Bulcs és Gyula magyar vezérek Konstantinápolyban megkeresztelkednek, Hierotheus nevü szerzetest visznek magukkal hazájokba. — Schwarz Gottfried ebből azt következteti, hogy a magyarok megtérítését a görögök kezdették meg. — Schwarz támadásaira megfelelt Stilting. — A lökést a magyarok megtérítésére a 955-iki nemzeti veszedelem adta meg. — A nemzet békülékeny hangulatát felhasználva Otto császár, Bruno verduni püspököt küldi Gejcsához. — Ezzel egy időben jött a svábországi Wolfgang, téritési czélból; — de kevés sikerrel működött. — A téritést nagyobb erővel Piligrin passaui püspök inditotta meg. — Piligrin jelleme és szándékai. — Iróink véleménye Piligrinről. — Gejcsa vezér hajlik a kereszténység felé. — Szent Adalbert Gejcsát egész háznépével megkereszteli. — A térités további sikerét biztositja István házassága Gizellával. — Gizellával számos külföldi jön az országba, kik a kereszténységet terjesztik.

A.

Szent István előtt.

Midőn mi itt a térités történetét akarjuk tárgyalni, némi felvilágositással tartozunk. A téritéssel azért foglalkozunk e helyen, mert a térités szent István haláláig folyton haladt és fejlődött. Azért összefüggően csak szent István halála után, mielőtt e kornak második főrészére áttérnénk, kell vele foglalkoznunk. A téritéssel azért foglalkozunk összefüggően egy fejezetben, mert eltekintve szent István trónra léptétől, a hol e téren nagy mozgalom támadott, egész haláláig igen szétszórtak adataink a térités további fejlődéséről; s azért, ha ez egyszerü adatokat az egyes fejezetekbe beszőjük, azok ott nyomtalanul tünnek el, s egész képet nem adnak. Itt visszamegyünk a térités kezdetére, hogy az összefüggés az előbbi kor és a mostani között kitünjék; másod-

ZENEAKADÉMIA
LISZT MÚZEUM

szor, mert a téritès története maga a kezdődő magyar egyháznak rövid története, s igy ezen fejezet legalkalmasabbnak látszik előttünk arra, hogy az olvasóval az általunk tárgyalt korszaknak előismereteit s a megelőző fel nem dolgozott korszaknak ismeretét s benyomását nyerje.

Mindazáltal lehető rövidségre törekedvén, a téritès elejét, a mennyire képesek leszünk, szűk térre szoritjuk.

Zoltán fejedelem végső éveiben, 943 tavaszán történhetett az esemény, melyet egy görög iró igy ad elő: »A turkok, — igy nevezik ők a magyarokat rendesen, — nem vetettek előbb véget pusztitásaiknak a római (görög) birodalomban, mignem Bolosudes (Bulcs) fejedelmök Konstantinápolyba jött, s megkereszteltetvén, hazatért. Kevéssel utóbb Gylas (Gyula), szintén turk fejedelem, ugyanazon czélból szintén Konstantinápolyba jött vala s megkeresztelkedvén, egy kegyessége miatt hires szerzetest Hierotheust vitte el magával, kit előbb Theophylaktosz patriarka a turk ország püspökévé nevezett. Ez Turkiába menvén, a pogány tévelygésről sokakat a keresztény vallásra téritett.« [1])

Schwarz Gottfried — ezen adatokra támaszkodva — adta ki Hálában hirhedt röpiratát: »Initia religionis christ. inter Hungaros«, melyben a föntebbiekből azt következtette: »hogy Hierotheus volt a magyarok első püspöke; a keresztény hit terjesztését Magyarországban a görögök kezdették meg, s igy a magyaroknak is a görög egyház hiveinek kellett lenniök; — Gyula erdélyi vajdának azon vallásban levő leánya téritette meg férjét Gejcsát stb.«

Innen kezdte némely történetiró magyarázni az óhit kifejezést.

Schwarz támadásaira megfelelt Stilting, ki egész munkájában küzd ellene. [2]) A nélkül, hogy a többi történetirónkat itt felhoznók, Schwarz ellen a következőket jegyezzük meg: A keleti egyház hitterjesztéséről csak egy iró szól, s az több, mint 100

---

[1]) Theophanes Continuator 200. l. Scylitzer János 1081 körül a görög cs. palota főtisztje, ezt követte Cedrenus Compend. hist. és Zonaras: Annales libr. XVI. num. 21.

[2]) Acta Sanctorum. Bollandisták. Szept. 2-kához 41. köt. Külön is kiadva: Vita S. Stephani. Kassán.

ZENEAKADÉMIA LISZT MÚZEUM

évvel később élt, maga Konstantin császár pedig hallgat; holott Piligrin passaui püspök téritéséről hazánkban a pápák- és császárokon kivül nagyszámu iró is emlékezik. Hierotheus a magyarok között nem térithetett; Konstantin császár azt mondja, hogy a magyarok által lakott Nagy-Moravia kereszтség nélkül szűkölködik. Ezen állitólagos püspökségnek semmi nyoma. Igy tehát Hierotheus működési tere, legfölebb Ótom és Keán tartományaiban a Temes-közben és Bulgáriában lehetett. Az ó-hit elnevezésre alapitott következtetést pedig már Szilágyi régen azzal utasitotta vissza, hogy a köznép által használt ily kifejezéseket százával lehet találni, melyek jórészben alaptalanoknak bizonyulnak be. [1])

A lökést a magyarok megtéritéséhez a nemzeti veszedelem adta meg 955-ben. A rettenetes csapás következményei maradandók lettek a nemzetre nézve. Rabló-kalandjaikkal felhagytak, sőt a németek betörésétől félve, határszéleiket erősitették. [2]) A nemzet e békés hangulata csak erősbödött Gejcsa fejedelem alatt. Gejcsa irányát elárulja azon körülmény, hogy a megkeresztelkedett Gyula vajda leányát vette nőül. A közeledésre a német császárhoz az események fejleménye is csakhamar kényszerité őt. Ottó császár ugyanis értesülvén Taksony haláláról s az uj fejedelem békülékeny hangulatáról, eljöttnek hitte az alkalmat, hogy egyrészt magát a magyarok becsapásaitól biztositsa, másrészről s épen már azért is közöttük a kereszténységet meghonositsa. Nagy Ottónak egyik utolsó eszméje volt a magyarok megtéritésének keresztülvitele, s midőn a görögök és szlávok a térités munkáján versenyeztek, ő elérkezettnek látta az időt, hogy a nagy munkát kezeibe véve, azt lehetőleg elősegitse.

Ottó tehát Brunó verduni püspököt mindjárt 972. követségben küldötte Gejcsához. A követség megszabott czélja sehol sincs feljegyezve, de elég fényt vet reá Ottónak Piligrin passaui püspökhöz irt levele: »Brunó püspököt — igy ír Ottó — ked-

---

[1]) Kerékgyártó Árpád: A miveltség fejlődése Magyarországon. 70. s köv. l.

[2]) Simonis de Keza: Gesta Hung. Endlichernél: Monum. Hung. 106. l.

ZENEAKADÉMIA
LISZT MÚZEUM

veltségedre bizzuk; embereiddel, lovaiddal ellátva, tisztességesen és óvatosan mennél közelebb vitesd őt a magyar határszélhez. Mert oda a magyarok földjére küldjük őt, hogy azok királyát mennél előbb a mi szándékunkra hajlitsa. Gondod legyen tehát reá, hogy e követség a legóvatosabban végrehajtassék; mert ha az, miként mi kivánjuk, szerencsésen sikerül, mind neked, mind a tieidnek nagy hasznára leszen.«[1])

E követségnek azon eredménye lett, hogy a következő év tavaszán Gejcsa viszont követséggel tisztelte meg a császárt Quedlinburgban.[2]) Itt, mint ez Piligrin leveléből, melyet ez a pápához intézett,[3]) kiolvasható, szövetséget kötöttek a követek a császárral, ki ennek feltételeül azt kivánta Gejcsától, hogy a papoknak és szerzeteseknek szabad bemenetelt engedjen.

Ugy látszik, ezen követség előtt 971-ben[4]) indult ki a svábországi Einsiedeln-kolostorból szent Wolfgang, az egyszerü szerzetes, hogy a magyarokat megtéritse. Hogyan került Magyarországba, egykoru életirója igy adja elő: »Gyakran fontolgatván magában, hogyan kétszerezhetné meg mások üdvösségére a neki adott talentumot: ezen olvból apátia beleegyeztével elhagyva a monostort, de nem egyszersmind rendjét, Alemannián át hazátlanul Noricumba jött, a melynek keleti részére jutva csekély kisérettel prédikálás végett Pannonia határára érkezett.«

---

[1]) Fejér: Codex dipl. I., 257. l. Közli Stilting is az i. h.

[2]) Pertz. Scriptores III. Annales Quedlinburg. és Hildesh. a. 973. évhez. Giesebrecht ad an. 973.

[3]) Endlicher: Monumenta, 131.

[4]) Horváth M. A ker. első százada M. 55. l. Wolfgang bejövetelét a követség idejébe, tehát 972-re teszi; Wolfgang ekkor már regensburgi püspök volt. Pertz, Script. t. 11., 172. Vita S. Godehardi et S. Wolfgangi t. 17. 370. l. Hansiz I. 204. Az idő ezen megállapitása nagyon fontos; 971-ben még Taksony élt, — s Gejcsa békülékeny szelleme nem vonult át az országon, másrészről I. Ottónál nem volt megkötve a szerzeteseket védő szerződés, s még Piligrin sem kapott bele a térités nagy munkájába. — Ez magyarázza részben meg Wolfgang működésének eredménytelenségét, s más szinben tünteti fel Piligrin visszahivását, mint ezt Horváth Mihály i. h. rajzolja. Horváth M. itt önmagának is ellentmond. I. Ottó követségét 972-re teszi, s ugyancsak 972-re teszi Wolfgangnak regensburgi püspökségét is. — Hogy ez oly rövid idő alatt megtörtént volna mind, nem hihető.

ZENEAKADÉMIA LISZT-MÚZEUM

További sorsáról, s működése eredményéről igy ir: »Ahol a régi tévelyek bozótjait kiirtá, s az elvadult szivek terméketlen földjeit az evangéliomi ekével felszabdalta, de a hit magvának elvetésén hiában fáradva, Piligrin passaui püspök által a megkezdett munkától visszahivatott; mert sajnálta a főpap, hogy terméketlen barázdákra vesztegeti munkáját.«[1])

Amit Wolfgang életirója a térités sikertelenségéről ir, nem egészen vág össze Piligrinnek a térités kedvező menetét magasztaló levelével, — de nem is ellenkezik; mert távozása után bő gyümölcsöt teremhetett működése, — irja Stilting.[2]) Wolfgangnak visszahivatása Piligrin által többféle magyarázatra adott okot.[3]) Wolfgang eme csekély-sikerü fellépése volt Magyarországon a hittérités kezdete 971. vagy 972-ben.

---

[1]) Vita S. Wolfgangi, Mabillonnál 817. l. »Ubi cum veterum frutices errorum exstirparet et steriles squalentium cordium agros evangelico ligone proscinderet frugemque fidei inseminare frustra laboraret, a Piligrino Pataviensi pontifice ab incepto revocatus est opere, — dolebat enim ideo pontifex tantum colonum in sulcis sterilibus expendere laborem.«

[2]) Bollandisták: Acta Sanct. de 2. szep. 41. köt. 480.

[3]) Amit Horváth M. A ker. első százada Magyarországon 57. l. Wolfgang visszahivatásáról mond, azt mi el nem fogadhatjuk. Miért látott volna a hatalmas Piligrin püspök eme svábországi egyszerü szerzetesben vetélytársat; hogyan lehetett volna Wolfgang utjában Piligrinnek? Wolfgang eljövetelekor Piligrintől engedelmet kért és nyert a hithirdetésre s igy magát alattvalójának ismerte el. — Ha esetlegesen Magyarországon püspök lett volna is, — változtathatott ez az alárendelt viszonyon valamit? Ezen irigykedő, féltékeny eljárás nem fér össze egyébként sem Piligrinnek azon jellemével, melyet a történeti emlékekből mi magunknak összeállitottunk. Aki Piligrint alapjában ravasz, fondorkodó, nagyravágyó, s eszközeit nem válogató egyénnek nézi, az hamar kész az ily magyarázattal; — de ez, mondjuk ki, legalább is igen alanyias megitélése Piligrinnek.

Lányi: Magyar egyháztörténelem I. 166. l. Knauz Nándor is Piligrin féltékenységének tulajdonitja Wolfgang visszahivását, azért, »mert hire nélkül fogott a téritéshez;« ezzel szemben a »Passavia Sacra« Dr. Schrödl Károlytól 77. l. azt irja: »Und erhielt von Bischof Piligrin die Bewilligung dazu, wurde jedoch, nachdem er ein Jahr lang fruchtlos am Bekehrungswerke gearbeitet hatte, von ihm wieder zurückberufen und hielt sich nun einige Zeit zu Passau auf, wo ihn Piligrim kennen und hochschätzen lernte.« E kérdéssel bővebben foglalkozik Lányi Magyar Egyháztörténelmében Knauz I. 166. l. x) alatt.

ZENEAKADÉMIA
LISZT MÚZEUM

Amint Gejcsa I. Ottóval kibékült s békülékeny hangulata ismeretes lett, Piligrin maga vette kezébe a magyarok megtérítésének ügyét; számos papot és szerzetest küldött be az országba s már a következő évben 974-ben a térités folyamatát a legszebb szinekben rajzolja VII. Benedek pápához irt ismeretes levelében.[1])

Micsoda mellékczéljai voltak Piligrinnek e levelével, azt kutatni nem tartozik hozzánk. Piligrin ezen irata maga egész irodalmat idézett elő.[2])

Piligrin sikeres térítése a német birodalomnak keleti részében támadt zavarok folytán akadályoztatott s részben megsemmi-

---

[1]) A latin szövegü levél olvasható Fejérnél: Codex dipl. I. 260—266. l. Endlicher Monumenta 1849. 131—133. l. Magyarul közli Szabó Károly: Magyarország I. 113—116. l. Horváth M. i. h. 63. l.

[2]) Aki e vita iránt érdeklődik, olvassa meg Dümmler: Piligrin von Passau, und das Erzbisthum Lorch. Leipzig, 1854; Glück: Die Bisthümer Noricums, besonders das Lorchische, zur Zeit der römischen Herrschaft. A bécsi akadémia kiadványa: Sitzungsbericht XVII. 60—150. l. Foglalkozik e kérdéssel Szabó Károly, Knauz N. Lányinál I. 170. Horváth Mihály i. h. 66. l. E történetirók mind Piligrin ellen törnek; mi ez irodalmat előbbre vinni nem szándékozunk, mert nem tartozik feladatunk körébe. De egy ellenvéleményt idecsatolunk. Wenn behauptet wird, Piligrin habe, um den Papst Benedikt VII. zur Gewährung seiner Bitte zu vermögen, die Bullen der Päpste Symmachus, Eugen II. Leo VII. und Agapet II. erdichtet und dem Papst als ächte Aktenstücke vorgelegt, so ist man den Beweis dafür schuldig geblieben; hätte ja Piligrin doch ganz verblendet sein müssen, um dem Papst zumuthen zu können, er werde die hienach ganz neu fabrizirten Dokumente, ohne alle Recherche in der papstlichen Kanzlei für ächt ansehen und anerkennen; widerspricht ja auch eine solche Falschműnzerei dem stets als ehrenhaft anerkannten Charakter Piligrims. Die den Namen Benedikts VII. tragende Bulle, welche dem Bischofe Piligrim das Pallium ertheilt und ihn zum Erzbischof von Lorch macht, ist entweder unächt oder ein dem Papst vorgelegtes und von ihm schliesslich nicht genehmigtes Koncept, wie auch die Urkunde Kaisers Otto II., vom 5. Oktober 977, vermöge welcher Lorch als Metropole wieder hergestellt verden sollte, ein blosses Konzept blieb und nicht zur Ausführung kam. Schrödl, i. h. 84. l. S. Pritz, Gesch. des Landes ob der Enns, I. 417., Edlbacher, S. 71.; Huber, Einführung und Verbreitung des Christenthums in Südest-Deutschland, IV. 472. u.; Mittermüller, »Katholik« Jahrg. 1867. S. 351. Die den Namen Papst Benedikts VII. tragende Bulle, Rauch Sc. rer. Austr. II. 469. Hausiz, I. 213.

ZENEAKADÉMIA LISZT MÚZEUM

sült. Henrik bajor herczeg unokatestvére II. Ottó király ellen pártot ütött s már 974-ben kitört a belháboru. Piligrin Ottónak pártjára állott, a magyarokat bajor Henrik a maga részére vonta, s igy ezek Piligrinnel ellenségeskedésbe estek. Piligrin a téritéssel felhagyni kényszerült, missionariusai az üldözéstől félve, mindjárt a veszély kezdetekor kivonultak vagy kiüzettek.

A Piligrin-féle kérdéssel nem foglalkozhatunk; eléggé letarolták előttünk e tért, anélkül, hogy e vitás kérdést tisztába hozni, — legalább véleményünk szerint — sikerült volna. Hogy e viszály sokáig tartott, annyi bizonyos, és hogy szent István rendkivüli bölcseséggel vágta azt ketté s szüntette meg, amidőn az esztergomi érsekséget felállitotta, s a többi tiz püspökséget alája rendelte, — elismerik külföldi történészek is. Igy Dudik nagy történeti munkájában;[1]) mert a magyar érsekség, — és külbefolyás meg nem állhatott, egyik felállitásával a másiknak azonnal meg kellett szünnie.

Piligrinről a magyar történetirók Praytól fogva Fejérig, mindig kegyelettel emlékeztek. Ő első apostolkodott pogány őseink között. Most azonban a német és szláv irók és ezek után több előkelő magyar iró is, kiket már előzőleg megemlitettünk, pálczát törtek felette, és alig van, ki Piligrin nevét a lorchi érsekségre vonatkozó többrendü pápai bullák gyártásával összeköttetésbe ne hozná. — És csodálatos, hogy Szabó Károly, — de főleg Horváth Mihály, elhagyva a hazai történetirókat, a külföldiek után indulva, kiket egyébben nem győznek eléggé czáfolni, — Piligrint rút szinekkel festik. Mi azt gondoljuk, azért, mert a kereszténységet Magyarországban terjeszteni iparkodott, — s a középkor által jogi szokássá vált, hogy aki valamely nemzetet megtéritett, egyházi fenhatóságot is nyerjen fölötte, — s ennélfogva Piligrin is fenhatóságra törekedett, — ezt oly rossz néven venni nem lehet tőle, annál kevésbbé, mert jogyczimét történelmi emlékekre iparkodott fektetni. Aki hol vet, ott aratni is akar. Utódai a passaui megyében ugy tüntetik fel Piligrint, mint az egyháznagyok példányképét.[2])

---

[1]) Mährens allgemeine Geschichte II.,24. l.

[2]) Piligrim starb am 20. Mai des Jahres 991. nach einer zwanzigjährigen ruhm- und segensreichen Regierung. Alle alten Nachrichten sind

ZENEAKADÉMIA
LISZT MÚZEUM

Adelhaidban Gejcsa erőteljes élet- és kormánytársat, a kereszténység pedig hatalmas támaszt nyert. Nejének kérelmei, ösztönzése által reábiratva, általa a szerelem kötelékén vezetve,[1]) Gejcsa nemcsak megengedte, hogy a keresztény papok és szerzetesek országába jöhessenek, hanem hogy nejének kedvét találja, ezeket gyakran maga elé is bocsátotta. A hit magva ekként hamar kikelt a fejedelem keblében,[2]) ki annak befogadását különben is mulhatatlanul szükségesnek látá nemzetére nézve.

Gejcsa lelkülete kitetszik az egykoru Thietmár püspök előadásából, mely szerint Gejcsa, miután kereszténynyé lett, nemcsak a mindenható Istennek, hanem az ősi pogány hit szerint is áldozott, s midőn ezért papja megdorgálta, büszkén azt felelte, elég gazdag és hatalmas vagyok, hogy ezt tehessem.[3]) Gejcsa több buzgósággal, mint eszélylyel; több akarattal, mint tehetséggel; több erőltetéssel, mint meggyőződéssel inditotta meg a téritői munkásságot, s igy nem csodálhatjuk, hogy az általa kivivott eredmény nem a lelkek meggyőződéséből származott valódi megtérés, hanem csak kényszerüség-szülte képmutatás, az egykoru Brunó szerint csak a »kereszténység árnyéka« volt.[4]) Megtámadta, üldözte a régi vallást, anélkül, hogy az uj egyház szervezésére s biztositására gondolt volna.

Ezek után áttérhetünk Gejcsa és sz. István megkeresztelőjére, Adalbertnek működésére. Életrajzát, melyet már több történetirónk hozott, nem adjuk, — csak működéséről akarunk szólani.

---

voll seines Lobes. Othlo, der Biograph des heiligen Wolfgangs, und Arnold von Vohburg rühmen ihn als einen hochadeligen, im hohen Grade unterrichteten und mit aller Klugheit und Weisheit ausgerüsteten Mann. Der fromme und gelehrte Chorherr Magnus († 1195.) gibt ihm in seiner Chronik das Prädikat »selig.« Die Kataloge der Passauer Bischöfe feiern ihn als einen gelehrten, hochherzigen und heiligen Mann. etc. Passavia Sacra 84. l.

[1]) Hoc duce christianitas coepta. Bruno: Vita S. Adalberti. Pertz, IV. 607. l.

[2]) Legenda S. Stephani major et Hartvik Endlichernél I. 141., 166.

[3]) Thietmar Chron. Pertznél III. 862. l. Hic Deo omnipotenti variisque deorum illusionibus, cum ab antistite suo ob hoc accusaretur, divitem se et ad haec facienda satis potentem affirmavit.

[4]) Pertznél S. S. IV. 603. V. ö. Szabó K. i. h. 381.

ZENEAKADÉMIA LISZT MÚZEUM

Nem lehet kétség az iránt, hogy sz. Adalbert 984-től kezdve több izben küldött be téritőket s járt maga is Magyarországon. Szent Adalbert érdemeit hazánkban a téritès terén iróink tulbecsülik. Gejcsát és szent Istvánt ugyan ő keresztelte meg; de a legendák eléggé elárulják, hogy nem ő téritette meg őket. Aliud autem, quod in Hungaria ad promovendam fidem effecerit, frustra investigabis, irja a tudós Knauz N.[1]) Non tacendum quod iuxta positis Hungaris enim, — irja Brunó életirója — ab errore suo parum mutatis, nonnisi umbram christianitatis impressit.[2])

A téritès ezen sikerének állandóságát, s komoly fordulatát megpecsételni látszik István házassága Gizellával. Gejcsa fia István számára Henrik, bajor herczeg leányát, Gizellát kérte és nyerte meg nőül. E házasság mintegy kezesség volt a német birodalom és a magyar állam közötti barátságos viszony fentartására s a magyar nemzetnek a keresztény népek sorába leendő beavatására nézve.[3])

---

[1]) Monumenta I. 7. l.

[2]) Pertz Monum. Script. V. 118. Ezzel szemben a szláv irók Adalbert működésének fényes sikert tulajdonitanak: Hungariam ingressus ad ducem Geisam pervenit in fide catholica et ceremoniis ejus, quam ipse ante annos aliquod suscepisse eum audierat, suis monitis et praedicationibus instructurus. Cum autem duci Geisae et consorti eius Adleidae adventus fuisset denunciatus, summa mox laetitia concepta ad laudes divinas organa laxarunt. Hunc enim virum ad se venisse, qui sibi in visione dudum fuerat praemonstratus, intelligebant. Verbum Dei Slavis et Hunnis tam per se, quam fratres suos, per unum et amplius annum mellifluo sermone praedicavit, plurimosque Slavorum et Hunnorum adhuc cultibus idolorum deditos convertens, omnem Hungarorum perambulavit regionem, eos quidem, qui crediderunt erudiens, et paterna pietate confirmans, idolatros vero ab erroribus seducens, ad cuius exhortationem dux Geisa cum filio suo Stephano et consorte sua Adleida plures ecclesias fundant, erigunt atque instituunt et episcopalia illis bona largiuntur. Dlugosz Historia Polon. II. 115. l.

[3]) E házasságot magyar történetiróink mind politikai okokból történt házasságnak tekintik. S valóban, ha valaha volt házasság, melyet mind a két fél részéről a legéletbevágóbb érdekek tekintetbevétele s mély politikai számitás hozott létre, István e házasságát igazán olyannak kell tekintenünk. Igy fogták fel ezt a külföldi irók is: »Huius soror Gizela Stephano regi Ungarorum, cum se ad fidem Christi converteret, quasi vere

ZENEAKADÉMIA LISZT MÚZEUM

Gizelával, mint a császár közeli rokonával, számos és fényes kiséret érkezett a fejedelmi udvarba, sőt annak is van nyoma, hogy az ő hiveiből egész gyarmat telepedett meg hazánkban. Ezen külföldi előkelő lovagok behivását krónikáink Gejcsának tulajdonitják s a kereszténység fegyveres terjesztésének szándékával indokolják.[1]) Még világosabban szólnak a kereszténység idegen segélylyel történt terjesztéséről többi krónikáink.[2])

---

iuxta nomen obses Gizela = Geissel = kezes túsz, in coniugium data. Herimanni Augiensis Chronikon Pertznél i. h. III. köt. 1176.

[1]) Kézai Chronicon. Hungar. Appendix. De nobilibus advenis.

[2]) Marci Chronic. 24., 25. Chronicon Posoniense 25. l. Chronic. Budense 46., 47. l.

ZENEAKADÉMIA
LISZT MÚZEUM

ZENEAKADÉMIA

B.

Szent István uralkodása alatt.

István a nemzet megtérítését maga veszi kezeibe. — Saját rabszolgáit szabadon bocsátja, s megparancsolja, hogy mások is ugyanezt tegyék. — A térités a Dunántul indul meg legjobban, mert itt vannak Istvánnak birtokai, — s legközelebb esik a német határhoz. — Felszólitást intéz a külföldi papsághoz, hogy jöjjenek az országba s legyenek a térítésben segitségére. — A felhivásra számosan jönnek be, köztök Zoerard és Benedek, kik Nyitra mellett telepednek le. — Számos kolostornak vetik meg alapját. — István törvényt ad ki, hogy minden tiz falu templomot épitsen. — A térités lelke és vezetője maga szent István király. — Az országot felosztja tiz püspökségre, s Rómába követséget küld. — Fontos tényezőknek tartják a térités körül az idegen jövevényeket, a német lovagokat. — Brunó levele II. Henrik német császárhoz, megvilágitja a kereszténység állapotát hazánkban. — A püspökségek megalapitása után a térités rohamosan halad. — A térités befejezéséről szent Gellért életirata nyujt felvilágositást. — A keresztény vallás szent István halálakor az egész országban el volt terjedve.

István, midőn a trónra jutott, mint a gyakorlati élet embere, addigi tapasztalásból meg lévén győződve, hogy a külföldről jött térítő papok munkásságának a hon lakosai közől épen a magyar nemzet tömegére lehet legkisebb hatása és leglassubb eredménye, nemzete megtérítésének vezetését maga ragadta kezébe. S nem levén megelégedve a puszta szó hatásával, intései, oktatása és buzditása mellett az erélyesen és okosan kezelt hatalom eszközeivel is odahatni törekedett, hogy a törzsek és ágak tekintélyesebb főnökeit a kereszténység ügyének és reformtervének megnyerje. Az uj eszmék régibb hiveit s az ujonnan áttérőket udvarában kitüntetéssel fogadta, az ország tanácsában, a kormány kezelésében befolyással jutalmazta,[1]) mig az ősi hithez, az állam-

[1]) Ille namque in gerendis rebus iudicatus erat nobilior, qui fidei Christi citius adhaesisset. M a r c i Chronic. XXVI.

ZENEAKADÉMIA
LISZT MÚZEUM

szerkezet régi alakjához ragaszkodó párt befolyását és hatalmát minél szükebb körre iparkodott szoritani. E czélból kisérlette meg oly intézkedés keresztülvetelét, melylyel midőn a kereszténység legfőbb elvének, a felebaráti szeretetnek gyakorlására tettleg példát mutatott, egyszersmind téritési és politikai törekvései részére a hon lakói közől egy számánál fogva tekintélyes egész osztály hű ragaszkodását nyerte meg. E rendszabály a keresztény rabszolgák felszabaditása volt.[1]) Erre már Gejcsát is ösztönözte a római szentszék; de ezt István vitte csak ki teljes sikerrel.[2])

Ez intézkedések csak a keresztény rabszolgákra terjedtek ki, mely körülmény bizonyára nagy befolyással volt a keresztény vallás gyors terjedésére a szabadságra vágyódó szolga-osztály között. »De illis vero, qui de populo erant barbaro papa nichil dicit. Uult enim sedes apostolica, ut pagani Christianis sint subjecti.«[3]) Istvánnak birtokai, főleg a Dunántuli részekben feküdtek, — s rendeleteit is itt foganatositotta legelőször, másrészről a téritők is ezen részt lepték el legjobban, azért az elégületlenség is itt tört ki. Somogyban és környékén a hatalmas Koppány a tar Zirind fia ki is tüzte a lázadás zászlaját, czélja Istvánt elüzni, a kereszténységet megsemmisiteni nem sikerült, mert István őt leverte 998-ban.[4])

A felkelés legyőzése után István kettőzött erélylyel látott feladata végrehajtásához. E czélból követeket és leveleket küldött a szomszéd tartományokba; felszólitá a papokat és szerzeteseket, hogy költözzenek át országába, s vegyenek részt a téritési sikerrel megkezdett munkájában. Felhivására számos kanonok, apát, pap

---

[1]) V. ö. Szabó Károly: A magyar Vezérek kora. 412—3. l.

[2]) Mox vero ut fidem receperunt et baptismum romana ecclesia Christo cognito duci Geiche et sancto regi Stephano dedisse dicitur firmiter in mandatis ut captiuos Christianos deinceps relinquerent pristinae libertati. . . Simonis de Keza De udwornicis. Endlichernél Appendix 128. l.

[3]) U. o. 130. l.

[4]) Nem a magyar egyháztörténelem keretébe valónak tartjuk a felkelés leverését oly bőven tárgyalni, mint azt emlékeink bősége megengedné. Az egész, részleteiben ugyan szép hadakozást Horváth M., Szalay László, Szabó Károly stb. magyar történetiróink bőven leirták, s miért is oda kell utasitanunk azokat, kik e háborut részletesebben akarják tanulmányozni.

ZENEAKADÉMIA LISZT MÚZEUM

és szerzetes hagyta ott hazáját, hogy a vallásos buzgóságáról és kegyességéről elhiresült fejedelmet terveinek kivitelében segitsék.[1]) Mily okok birták a külföld papságát arra, hogy elhagyva hazájokat, elődeink téritésének nehéz munkájához siessenek, amily röviden, épen oly találóan irja le Kézai: »Némelyek ugyanis jövének Isten szerelméből, hogy a vezért a pogányok ellen, kik a hitet nem vennék fel, segitsék, mások pedig, hogy a pogányoktól és üldözőiktől szabaduljanak; mert ez a nemzet, mig pogányságban élt, kegyetlen üldözője vala a kereszténységnek.«[2])

Igy jött be többek között a lengyel földről Zoerard és Benedek, kik közől az első a zobori monostor apátja, Filep által szerzetessé avattatván, András nevet nyert. Ezek a Vág partján remetei magányba vonultan éltek, hol a testét halálra sanyargató András nemsokára elhalt, társa és tanitványa pedig Benedek három év mulva rablógyilkosok keze által veszett el. Mindkettő teste szent Emmerán-egyházában, Nyitrán temettetett el.[3])

Kétséget nem szenved, hogy a beköltözött téritő papok és szerzetesek ekkor mindjárt számos monostor és egyház alapját vetették meg; ezekről a nekik szánt helyen egyébként bővebben fogunk foglalkozni.

Az egyházi férfiak szaporodottával István rendeletet adott ki, hogy minden tiz falu népe közerővel templomot épitsen, hol az isteni tisztelet gyakorlását végezze és a keresztény vallás oktatásában részesüljön.[4]) Hazánkban a térités vezetője, valódi lelke István volt, ki a téritő papokkal és szerzetesekkel olykor egyenkint, olykor közönségesen tanácsot tartott;[5]) udvari népét és a

---

[1]) Legenda S. Stephani maior 7. fej. Legenda minor 6. fej.

[2]) Kézai Simon mester krónikája. A jövevény nemesekről, Szabó Károly ford. 86. l.

[3]) Sz. Zoerard vagy András hitvalló és sz. Benedek vértanu életét Maurus pécsi püspök irta meg, ki akkor, midőn ezek remetéskedtek, mint mága irja, iskolás-gyermek volt. Mauri Episcopi Quinqueecclesiensis: Vita S. Zoerardi et S. Benedicti. Endlichernél 113—136. l.

[4]) Legenda S. Stephani reg. minor. 6. fej. Endlichernél 158. l.

[5]) Cum his dei seruus princeps christianissimus aliquando communiter cum omnibus, aliquando singillatim cum uno quoque eorum colloquium habens. Legenda Sancti Stephani regis major. 8. fej. Endlichernél 144. l.

ZENEAKADÉMIA LISZT MÚZEUM

zászlói alatt levő katonaságot a keresztény hit felvételére birta, s az országot bejárván, szép szóval, intéssel, részint hol ez nem használt, kemény parancsolattal és fenyegetéssel is ügyekezett az uj hitre hajlitani. A folyvást szaporodó monostorokat, a püspökségek székhelyeül kiszemelt egyházakat részint saját birtokaiból, részint az állami közvagyonból s a felkelők elkobzott jószágaiból gazdag alapitványokkal látta el; az ország főpapi méltóságaira a saját tapasztalatai 'szerint legalkalmasabbaknak ismert egyházi férfiakat nevezte ki s az országos ügyek intézésében ezeknek a legdöntőbb befolyást biztositotta. Ezen intézkedéseknek és igy. István apostoli munkásságának köszönhető, hogy alig pár év alatt a magyar egyház és a keresztény magyar állam meg volt alapitva; miért is őt, mint a magyar nemzet megtéritőjét a hálás utókor századok mulva is emlegette. A nemzeti hagyományos tudatot fejezi ki nagy államférfiunk, a tudós Verbőczi István e szavakkal: »Inspirante spiritus sancti gratia, ad agnitionem veritatis catholicaeque fidei professionem opera ipsius sancti regis nostri Hungari venere.«[1]) Egy másik helyen: »Hungari non per praedicationem apostolicam vel apostolorum eorum principis vicem et personam in terris papa gerit, sed per institutionem proprii regis eorum sanctissimi videlicet Stephani regis .. conversi sunt ad catholicam fidem.«[2])

Az országot tiz püspökségre felosztotta, s miután igy az egyházi szervezet alapjait letette, nem lehetett előbbre való gondja, mint hogy egyházi intézkedéseit a római szentszék, mint legfőbb egyházi hatalom által megerősittesse s a polgári akotmány átalakitását királylyá koronáztatása által szentesitse. — Hogyan vitte mind ezt ki a nagy és bölcs király, könyvünk elején részletesen elmondottuk.

Ő az apostol lángbuzgalmával iparkodott befejezni a művet, melynél az idegen papok inkább alárendelt segitői, mint hatalmas támaszai voltak; befejezte nem annyira karddal, mint szóval és példájával. Amit ő tett, bár erélyesen, nem tette erőszakosan, nem »törik-szakad« módon. Nem is lehetett volna a magyarral

---

[1]) Tripartitum opus juris consuetudinarii regni Hung. Pars I. tit. III.
[2]) U. o. pars I. tit. XI.

ZENEAKADÉMIA LISZT MÚZEUM
ZENEAKADÉMIA

ugy bánni, mint a lengyelekkel »ökör és szamár módjára,« hogy a merseburgi Thietmar szavaival éljünk.[1])

Oly buzgalommal fogott a téritéshez, hogy valami rendkivüli akadály nem is gördülhetett utjába. Azért az ellenállásnak egyes esetei bizonyosan voltak s azokról van is nyom a forrásokban. Olvassuk, hogy a hittéritő Bonifáczot Magyarország alsó részében megtámadták.[2]) Tudjuk Thonozuba makacsságát, ki mint pogány halt meg és temettetett el az abádi révnél.[3]) Mintegy 10 év mulva Gejcsa halála után, a téritès műve, legalább külsőleg, be volt fejezve ugy, hogy a vértanuságot szomjuhozó hittéritőknek már Magyarországon tul kellett tért keresni működésökre.[4]) Ugy, hogy nincs nyoma többé a pogány felkelésnek szent István haláláig, de még azon tul sem nyolcz évig.

Sokan emlegetik és fontos tényezőknek tartják az idegen jövevényeket, a német lovagokat, kiknek segélyével győzött volna le István minden ellenállást. A kereszténység terjesztése szükségképen maga után vonta az idegen fajbeliek beszivárgását. Feltétele volt ez és egyszersmind eredménye ennek. Olvasván történetiróinkat, kik közöl néhányan kivételt képeznek, azt kellene hinnünk, hogy hazánkban Gejcsa és István idejében oly dolgok történtek, mint száz évvel előbb az ilmentó-melléki szlávoknál, midőn az éjszaki warägokat hivták segitségül.[5]) A felfogás, mely

---

[1]) Populus enim suus t. i. a lengyel Boleslo népe, more bovis est pascendus et tardi ritu asini castigandus. Pertz M. SS. III. 861. l.

[2]) Legenda major c. 7. Endlichernél i. h. 144. l.

[3]) Anonymus 57. fej.

[4]) Brunó levele II. Henrikhez 1008. teléről, Giesebrecht, Geschichte der deutschen Kaiserzeit 1863. kiadás II. 667. l. Wenzel-Árp. Uj okm. I. 15. l.

[5]) Mivelödés-történeti szempontból nagy befólyásuk tagadhatatlan, s mig a bejött előkelők a királynak szolgálnak támaszul, addig a köznép, mely szintén nagyobb számmal vándorolhatott be, a nép rétegeire hat jótékonyan. »A gyarmat, a jövevény nép magával hozza a civilisatio feltételeit, a culturai életet. Eredete már nagyobb civilisatiót tételez fel, mely nem birván meg többé népfeleslege kellő eltartását, rajt bocsát ki magából. Erös, vállalkozó kezek, fogékony és tehetséges emberek kiindulnak hazát és földet keresni, magukkal hozva a polgáriasodás magvait, hogy azokat termékenyebb szüz földbe átültessék.« Besztercze Müveltségtörténete, Ipolyi Arnold, Századok. 1874. évf. 531—2. l.

ZENEAKADÉMIA
LISZT MÚZEUM

az idegeneknek oly nagy szerepet tulajdonit, megvan már Kézaiban és mind a krónikákban, melyeket történelmünk alapjainak szoktunk tekinteni, de azért még sem felel meg a valóságnak. A jövevényeknek jegyzéke, kik Gejcsa segitségére siettek a pogányok ellen, s kiknek utódai ép oly nemesek lettek, mint a törzsökös magyarok, [1]) legrégibb, legprimitivebb alakjában, mint a pozsonyi krónikában [2]) olvassuk, nem készülhetett elébb, mint a XIII. század harmadik tizedeiben, mert Frigyes császárt már a multban emliti. [3])

Nem állítjuk, hogy idegenek nem jöttek be Gejcsa és István idejében; de azért Kézai multi comites és milites-, nobiles-einek számát nagyon le kell szállitanunk. Sok és hiteles forrás, Pilgrin levele, szent Zoerard- és társainak élete, szent István kisebb legendája, a bakonybéli alapitólevél csak egyháziaknak, papoknak bejövetelét említi; s igy a bevándorlott lovagok téritési működése kellőleg alantibb fokra száll, mint eddig tartották. [4])

Közbe kell itt szőnünk szent Bruno levelét II. Henrik német császárhoz, mely levél egykét helye fontos adatokat tartalmaz a hittérités menetéről hazánkban az 1006-ik év körül.

Szent Brunó tudósitása Kelet-Európa több népei közt tett téritési utazásáról érdekes fényt vet Magyarország akkori állapotára. Brunónak II. Henrik római-német császárhoz intézett ezen tudósitásában hazánkra vonatkozólag a következő két hely fordul elő: »Bizonyára van már teljes egy éve, hogy a magyarokat, a hol hiába tartózkodtunk, elhagytuk.« [5]) Miért tartózkodott hiában Brunó hazánkban, vagy más szóval, miért nem volt téritésének, müködésének semmi eredménye? Egyik oka ennek bizonyára az lesz, hogy őt, ki magyarul nem tudott, a magyar nép nem értette meg. — De ezt teljes oknak el nem fogadhatjuk, hisz sokkal

---

[1]) Thuróczy: II. r. 9. fej.

[2]) Toldy kiadása, 25. l.

[3]) »Unde Fridericus imperator ortum habuit.«

[4]) Gizella királynéval is jöttek be lovagok, s azok egynémelyike letelepedett nálunk; igy Kál, ki azután a sopronmegyei Káldon telepedett le. Árpádk. Uj okm. I. 22. l.

[5]) Árpádkori Uj okmányt., I. 15. l.: »Certe dies et menses iam complevit integer annus, ubi diu frustra sedimus, Ungros dimisimus.«

ZENEAKADÉMIA
LISZT MÚZEUM

később még Gellért is tolmács által hirdette az igét. Szent Brunó müködésének teljes meddőségét illetőleg el kell fogadnunk Hilferding orosz irónak véleményét, ki e tudósitást a hamburgi könyvtárban levő másolatból elsőben közölte, s a tudósitás minket érdeklő részéről teljesen azon véleményben van, melyet mi már egy fejezetünkben bőven kifejtettünk. Ő igy vélekedik: »Nagy-Károly óta az ez által megujitott nyugati birodalom császárai Európa Kelete irányában is uralkodási, állitólag történeti hivatásukat hirdették és igyekeztek érvényesiteni, melynélfogva minden ujonnan megtéritett népeknek fejedelmei nekik mintegy végzetszerinti uruknak csak hűbéresei legyenek; s kiemelvén, hogy ezen terv kivitelében a szent igét hirdető missionáriusok is nevezetes segitséget nyujtottak, az orosz tudós szent István egyházi alapítványai, országos intézetei és társadalmi reformjainak jelentőségét különösen abban találja, hogy az ezek által ujjászületett és az európai keresztény államok családjának tagjává lett Magyarország az emlitett terv érvényesitésének minden kelet-európai állam közt először Magyarország állott ellen, — és szent Brunónak fentidézett szavai ezen felfogást látszanak igazolni;[1]) azért nem volt tehát téritésének sikere, mert féligmeddig politikai missióval jött. Ezen véleménynyel némileg ellenkezik Horváth M. felfogása.[2])

Szent Brunó tudósitásának másik, minket érdeklő része igy hangzik: »Hallottam a fekete magyarokról, a kikhez szent Péter (a római pápa) első követsége ment, s kik mindnyájan keresztényekké lettek.«[3]) Hunfalvy szerint, fekete Magyarország alatt Erdélyt kell érteni, mely név többször előfordul.[4])

---

[1]) Árpádk. Uj okm., I. 20—21. l.

[2]) A kereszténység első százada Magyarországban. 241. s kk. l.

[3]) Árpádk. Uj okm. 17. l.: »Audivi enim de nigris Ungris, ad quos, que nunquam frustra vadit, sancti Petri prima legatio venit, qui conversi omnes facti sunt christiani.« Szent Brunó ugyanis Magyarországból az orosz fejedelemhez ment, attól pedig a besenyőkhöz. Itt sok bajon ment keresztül; alig harmincz lelket térítve meg, visszatért az orosz fejedelemhez, onnan pedig a poroszokhoz akart menni. — Ekkor hall a fekete magyarokról.

[4]) Hunfalvy: Magyarország Ethnographiája, 332. l.

ZENEAKADÉMIA LISZT MÚZEUM

Szent Brunó tudósitása nagyon fontos, mert kitünik ebből, hogy Erdély 1006 körül már keresztény volt.

Szent Brunó működésének sikertelenségében osztozkodnia kellett ugyanazon okok miatt szent Romuáld- és társainak is; ez utóbbi ugyanis 1010-ben 24 tanitványával elindult, kik közől kettő, Engelbrecht és Gergely, a pogányok részére érsekekké neveztettek ki, hogy Magyarországban térítsenek. Szent Romuáld már a határon annak belátására jutott, hogy további utazása Istennek nem tetsző dolog; a továbbutazás vagy visszatérés között hagyott tehát tanitványainak választást, — ő pedig maga azonnal visszatért. Tanítványai közől tizenöten folytatták utjokat; ezek nagyobb része Magyarországban egyszerü vendégeknek tekintetett, kiknek urat cserélni nincs megengedve, s igy fogva lévén, semmit sem tehettek; [1]) a többieket pedig mint csavargókat eladták. [2])

Itt megjegyezzük, hogy szent István nem minden szerzetessel bánt el ily szigoruan. Igy Günther remetéről tudjuk, hogy a királyi udvarba szabad bejárása volt, s a király gazdag alamizsna nélkül sohasem bocsátotta el. Ugy egy másik szerzetes is, a ki nem a királyhoz, hanem Anasztáz érsekhez jött bizonyos dolgot elintézni, — nagy örömmel emlékszik magyarországi tartózkodására. [3])

Midőn a püspökségek megalakultak, a térités rohamosan haladt; de azért szent István még mindig személyesen vezette azt. Szent István téritési buzgalmát fejezik ki a Névtelen szavai: »S midőn szent István király az élet igéit hirdeté és a magyarokat keresztelé.« [4])

Hartvik pedig prédikálásáról beszél: »Ezekkel az Isten szolgája s legbensőbb keresztény herczeg, néha valamennyivel

---

[1]) Szent István törvénye, II. 24. Endlichernél 317. l.: »Si quis hospitum cum benevolencia accipit et nutrimentum sibi honeste impendit, quamdiu secundum propositum nutritus non deserat suum nutritorem, nec ad aliquem alium suam deferat hospitalitatem.

[2]) Petri Damiani, vita Romualdi. Pertz: S. S. IV. 853.

[3]) Arnoldi de miraculis b. Emmerani. Pertz: S. S. IV. 547. l.

[4]) Béla király névtelen Jegyzője, LVII. fej. Szabó Károly forditása, 88. l.

ZENEAKADÉMIA LISZT MÚZEUM

ZENEAKADÉMIA

együtt, néha mindegyikkel külön értekezvén, annyira kedves vala István előtt, hogy embertársait az egy igaz Isten tiszteletére birná; kiket pedig más uton járni tapasztalt, azokat fenyegetéssel és rettentéssel hóditá meg, és az egyházi oktatás által igaz és törvényes fenyiték alá hajtá s a gonoszság minden rútságát végkép lerontá.«

1010-ben a téritést külsőleg befejezettnek mondhatjuk, — kivéve az ország azon részét, hol Achtum uralkodott. De a maros-parti vajda megfenyitésével szent István térítésének uj nagy országrész nyilt, melyben óhitű jobbágyokon kivül még igen sok pogány magyar találkozott. Csak ezen téritők munkáiról vagyunk részletesebben tudósítva.

Midőn szent Gellért lép fel a magyar egyház történelmében, akkor annak életiratából dereng némi biztosabb fény felénk a térités lefolytáról. Ekkor már iskolák virágzottak. Ezen iskolákat nemcsak azért siettek fölállítani, hogy az azokból kikerült ifjakból mentől többet avassanak fel munkatársul a térítésre és tanitásra, hanem még inkább azért, hogy azok növendékeiből teremtsék elő az honosítandó világi, nem szerzetes papokat. A mód, mely szerint Gellért püspök tisztében eljárt, fogalmat adhat arról, miként folyt akkor a nép téritésének és tanitásának ügye.[1]) A király mindenekelőtt meghagyta az ujonnan meghódított tartományba kinevezett főispánoknak, hogy a néptől a püspök és papjai számára annak idején gabonatermésök tizedét pontosan beszedjék; aztán rendeletére az ország külön monostoraiból tiz szerzetes gyült össze Gellért segedelmére: Pécsváradról kettő, István és Anzelm; Zalavárról kettő, Konrád és Adalbert; Bakonybélből ugyanannyi, Crató és Tassiló; Pannonhalmáról négy: Fülöp, Henrik, Lénárt és Concius. E tiz szerzetest, kik mindnyájan áldozárok és tudományosan mivelt férfiak valának, Csanád főispán, miként Gellért életirata tudósít, a püspökkel együtt kocsikra rakván, a csanádi megyébe Oroszlánosba szállítá, hol szent György tiszteletére, mindjárt a tartomány elfoglalása után, klastromot kezdett építtetni. Az utasokat itt megvendégelvén, számos

[1]) Nem akarván ismétlésekbe esni, a térités részletesebb menetét, a hitélet fejlődését, különösen a Tisza vidékén, Gellért további életrajzában vázoljuk.

ZENEAKADÉMIA
LISZT MÚZEUM

ajándékkal tisztelte meg, s aztán Marosvásárra vitte őket. E városban egy görög apátság s klastrom létezett, egyetlen az egész tartományban, melyet Ohtum, mióta a görög császár pártfogása alá adta magát, a keresztelő sz. János tiszteletére emelt. Csanád a görög apátot és szerzeteseit innen Oroszlámosra szállította, klastromjokat pedig Gellértnek és papjainak adta át.

A Gellért-legendából nemcsak a térités menete nyilvánvaló; látjuk belőle azt is, miként terjedt Magyarországban a kereszténység Dunántulról kelet felé, az első egyházak és apátságok székhelyeiből azokra a területekre, melyek a királyi széktől távolabbra estek. A vallás terjedése lépést tart az uj királyság politikai hatalmának terjedésével. A legenda szereplő hittérítői bár nagyrészben tudnak magyarul, mind idegen-származásuak. Ez is ama tényt erősíti meg, hogy az egyház megalapítása az apostoli király kezdeményezéséből indult ugyan meg, de általán idegen jövevények közvetítésével.

A keresztény vallás István halálakor az országnak, mondhatni, már minden részében el volt terjedve. A vallás külső terjedelmével a kereszténység szelleme diadalmai nem volt ugyan még megszilárdulva a nemzetben; a nép nagyobb része még csak a külső formákhoz ragaszkodott, a nélkül, hogy értelmét felvilágosítva, kedélyét átmelegítve érezhette volna az uj tanok igazságától, mi természetesen csak a későbbi nemzedékek áldása lehetett: az egyház azonban már teljesen, forma szerint, meg volt alapítva.

A ki e nagyszerű feladatnak megoldását ma könnyünek tekinti, bizonyára feledi, mily roppant küzdelmébe, önmegtagadásába került egy diadalokhoz szokott, győzelemről győzelemre vezénylett hős nemzetnek nagy elődei vallását halálos elleneinek hitével felcserélni. Nem sokra mentek volna, a nemzet nyelvében különben is járatlan hittérítők hazánkban,[1]) ha az áldó Gondviselés a magyar nemzet sorsát oly bölcs fejedelem kezébe nem teszi.

Hazánkba a szentszék nem küldött hittérítőket, mint más pogány országokba. Angliába elküldi szent Ágostont harmincz

[1]) Ezért irhatta Brunó II. Henrikhez 1006 körül: »Certe dies et menses iam complevit integer annus, quod ubi diu frustra sedimus, Ungros dimisimus.« Wenczel: Árpádkori uj okm. I. 15. l.

ZENEAKADÉMIA

szerzetes társával; Bonifácz is Rómából indul ki a germánok közé. Nálunk maga a fejedelem a hittérités nagy munkájának megindítója, utóbb a magyar királyt bizza meg a pápa e missióval, szent István a küldetést elfogadja és végrehajtja; igy lesz a magyaroknak nem idegen, de saját vérök apostolává. Segédei sem olaszok, nem rómaiak; a magyar nemzet megtéritése, mint ezt már említettük, jobbára csehországi szlávok által történt. [1])

---

[1]) Léger: Cyrille et Method, 168. l.

ZENEAKADÉMIA
LISZT MÚZEUM

ZENEAKADÉMIA
LISZT MÚZEUM

II. KÖNYV.

AZ EGYHÁZ KÜZDELMEI ÉS DIADALA A POGÁNYSÁG FELETT; VIRÁGZÁSA SZENT LÁSZLÓ URALKODÁSA ALATT.

1038—1095.

ZENEAKADÉMIA LISZT MÚZEUM

ZENEAKADÉMIA

ZENEAKADÉMIA
LISZT MÚZEUM

ZENEAKADÉMIA
LISZT MÚZEUM

I.

Az egyház Péter és Aba Sámuel alatt. Gizella királyné.

Az ország és a keresztény egyház állapota, a melyben szent István mindkettőt hagyta. — Szent István nagysága most tünik igazán ki gyenge utódai alatt. — A korszak kezdete telve van zavarokkal. — Péterbe hiában helyezte szent István bizalmát; könnyelmü, elbizakodott, kicsapongó király lett belőle. — A magyar főurak egy darabig tűrik gonosz kormányát; de azután felkelnek ellene, mire Péter sógoránál, az osztrák Albertnál keres menedéket. — Helyébe Aba Sámuel lép a magyar trónra. — Kezdetben jószivü, utóbb kegyetlen uralkodó vált Abából. — Henrikkel békét köt, melyben az ország egyrészét annak átengedi. — E béke megutáltatja őt a magyarokkal. — Aba még kegyetlenebb lesz; az ország állapota és a keresztény hit folyton hanyatlik. — Szent Gellért csanádi püspök megfedi gonoszságaiért, s a jövendőt megjósolja neki. — A jóslat beteljesedik; Aba trónjával együtt életét is elveszti. — Gizella királyné emléke. — Történetiróink egy része rosszul itéli meg Gizellát. — Ezeket megczáfolja Gizella élete. — Gizellának a templomok ékesitése körül nagy érdemei vannak. — Ujabb történetiróink helyesebben itélik meg.

Nem lesz érdektelen egy pillantást vetnünk azon állapotra, melyben szent István az országot hagyta. A királyságot megalapítva, azt uralkodása alatt szent István oly fény- és tekintélyre emelte, minőt sok időn át és csak később legnagyobb fejedelmeink alatt láthatunk. A kereszténységet behozta Magyarországba, s ez rövid idő alatt oly virágzásnak indult, hogy a keresztény élet minden erénye diszlett a magyarok között; — püspökségeket, monostorokat alapított, szóval, népét s országát a legbölcsebben elrendezve, belül békét, rendet, — kivül pedig tiszteletet és tekintélyt szerzett a magyar névnek és népnek.

És a történelem, mely ma egy évezred majd dicsőséges, majd gyászos eseményeinek tanulságait tartalmazza, még tisztábban és biztosabban meghatározhatja, mit birt benne a nemzet.

ZENEAKADÉMIA LISZT MÚZEUM

Gondviselésszerü férfiu volt ő, ki a nemzeti élet legválságosabb napjaiban hosszu és biztos jövő alapjait vetette meg; neki köszönhetjük, hogy e nemzet él még, s hogy a keresztény polgáriasultság pályájára vezettetett, a nélkül, hogy a nemzet sajátságai elmerültek volna.

A nehéz, csodálatos munkát ő megkezdette, s bátran mondhatjuk, hogy be is fejezte. Ha a történelemből ki lehetne küszöbölni az Istennek népeket kormányzó bölcseségét, s emberi rövid felfogással következtetni, ugy szent István uralkodása oly előzetet képez, melyből a történetirónak fényes, hatalmasan induló, s minden irányban áldásos-működésü jövő korszakra kellene következtetni. Hiszen, mibe került volna szent István intézményeit fentartani? Oly erősen állottak azok, hogy csak készakarva szétrombolni nem kell vala azokat.

És mégis a következő négy évtizedet vészteljes belzavarok foglalják el, melyeket majd tehetetlen uralkodók, majd a pogány vallás hivei idéztek elő: enyészet fenyegette a meghonosult egyházat, az uj államintézményeket és a fejledöző művelődést.

Szent István nagysága csak most tünik teljességében szemeinkbe;[1]) és az olvasó most, ha e korszak egyes fejedelmeit megismeri, veheti fontolóra a mérhetetlen különbséget, mely egy közönséges halandó között, ha királyi korona van is fején, és egy szent között van. A keresztény vallás, ha erőteljes, szentéletü férfiu tartja annak szövétnekét kezeiben, bevilágít a nemzetek lelkébe; s ha tehetetlen, saját szenvedélyei alatt roskadozó ember kezére van bizva, bár világa el nem homályosodik is, de a népek elfordítják tekintetöket tőle, — s visszatérnek a régi sötétségbe.

Azon édes reménybe ringathattuk volna magunkat, hogy a ker. vallás ama néhány harczon kivül, melyeket részben érdekében vivott szent István, többé honfivért nem lát a magyar földön; de az egyháznak itt is szokott utját kellett megtenni: szenvedések,

---

[1]) A nagy király, a nagy szent mindenét, vagyonát, életét, életerejét a haza és egyház javára áldozta fel, ugy hogy önmaga mintegy megsemmisül, személyére nem gondol, és mégis ez uton lesz nagygyá, örökéletüvé; — utódai semmit sem tesznek, csak önmaguk, személyök fentartása és nem a közügyeké rugója tetteiknek, és mégis mily kicsinyek, emlékök mily fénytelen!

ZENEAKADÉMIA
LISZT MÚZEUM

üldöztetések között foglalhatta el végleg helyét; megkivánta a pogányság zsákmányát, s martyr-vér folyt le a kelenföldi hegyről.

Az egyház egyebekben is régi küzdelmét volt kénytelen folytatni. Látni fogjuk, hogy a haza ellenségének tartották, ennek lett kikiáltva, mert nyomorult politikát láttak mögötte, mert azzal rosszakaratulag összekeverték.

Midőn e korszak tárgyalásába kezdünk, ki kell előre jelentenünk, hogy az meddő az egyházra nézve. A belzavarok alatt, melyek e korszakot teljesen fogva tartják, az egyház nem haladhatott előre. Jóllehet templomai épültek, s apátságokat is alapítottak ezen királyaink, a két pogány felkelés képezhetné az anyagot, s egy tiszta jellemző, általános áttekintéssel megelégedhetnénk, — még sem teszszük: a történelmi összefüggés kedveért is egymás után fel fogjuk sorolni az eseményeket, melyek egyháztörténelmi érdekkel birhatnak, és azokat kellőleg méltatjuk.

Szent István halálától 1074-ig, harminczhat esztendön át csak kevés békés napnak örülhetett Magyarország, — igy ir egy külföldi krónikás.[1]) Az országosan beállott gyásznak mély jelentősége volt: a jó király halálán és az általa képviselt szent ügy veszélyén aggó kedélyek gyásza. Utódainak egyéni s kormányi balfogásain kivül, a bekövetkezett bajok főoka az volt: hogy a trónörökösödés megállapítva nem lévén, sőt az Árpádok trónörökösödési joga Péter megválasztatásával mellőzöttnek tekintetvén, két pártra szakadt Magyarország, melyeknek egyike a Péterrel egyetértő magyar urak s jobbára bevándoroltakból állván, a hódítólag terjeszkedő német császárokban pedig támaszt és oltalmat keresvén, magyar-ellenes gyanánt gyülölteték a másik által, mely a nemzeti Árpádok házához és ennek németellenes tagjaihoz hű, magát nemzetinek nem ok nélkül nevezte, noha szintén külföldön, de a németellenes szlávoknál, a cseh és lengyel fejedel-

---

[1]) »Sanctus Stephanus Ungariae Rex in coelum receptus est, . . cum hoc rege Ungariae pax et felicitas simul sepultae sunt«, Aloldus az 1038-ik évhez. Az 1019-ik évhez pedig: »Qamdiu rex Stephanus Ungariam atque Hainricus secundus imperium gubernabat, uterque sanctus, pax aurea floruit.«

ZENEAKADÉMIA

meknél találta barátjait. A két párt dühöngései közé aztán ártatlanul rántatott a keresztény művelődés gyenge nyája, s egyszer majdnem egy lábig föl is konczoltatott. [1])

Péterbe hiában helyezte a nagy király bizalmát; méltatlan utóda lett. Könnyelmü, elbizakodott; nemsokára azok ragaszkodását is eljátszotta, a kik eleinte hozzá csatlakoztak. »A föld javait — mint a krónika mondja — németekkel és olaszokkal dőzsölve kevélyen és telhetetlenül nyelte el. Az erősségeket, várakat s az ország méltóságait s főhivatalait a magyaroktól elvevén, németeknek, olaszoknak adományozta, kik aztán kevélyen, kényök-kedvök szerint zsarnokoskodának a magyarok fölött. Maga is ledér, hiveinek minden kicsapongást megengedett. Udvaronczai a magyarok nejeit, leányait erőszakolva, féktelen állatiasságuk áldozataivá tevék. A hol a királyi udvar járt, senki sem lehetett biztos neje és leánya tisztaságának megőrzésétől.« [2])

A magyarok családi ügyeikben mindenkor igen kényesek voltak s az ellene intézett merényletet ritkán hagyták véres boszu nélkül. Gyülölték Pétert, s ez nem mulasztott el egyetlen egy alkalmat sem, hogy [illegible] erkölcsökre még érdemesebbé tegye magát. Gizella királyné gyengéd erkölcsi érzetét is sérté, hogy mig boldogult férje alatt, az udvar erkölcsileg egész a szigoruságig példás volt s ezzel is példát nyujtott az ország minden családjának, most az udvar ment a legalávalóbb bünökben példával előre.. Az udvaronczok, féltve hitvány életmódjokat a szigoru királynétól, annak eltávolítását ajánlák Péternek, — s ez elég gyenge volt ösztönzéseiknek engedni, s igy Gizellát, István özvegyét, kinek trónját leginkább köszönheté, hálátlanul mindenétől megfosztotta

---

[1]) Lányi-Knauz: Magyar egyháztörténelem. I. 273. l.

[2]) Kézai: Chronic. cap. 2. Endlicher: Monumenta 109—110. l. Szabó Károly fordítása 61. l. Érdekesek a Képes Krónika kifejezései, melyekből látható, mennyire fel voltak ingerülve a magyarok a betolakodott németek és olaszok ellen: »Miután pedig Péter királylyá lett, a királyi felség minden kegyelmét elveté és német dűhvel dulva-fulva, Magyarország nemeseit megveté vala, az ország javait kevély szemmel és telhetetlen szivvel falja vala a fenevadak módjára orditó németekkel és a fecskemódra csacsogó olaszokkal..« Toldy kiadása, Szabó Károly ford. XXXVII. l.

ZENEAKADÉMIA LISZT MÚZEUM

s őrizet alá helyezte; ez által mindazokat, kik a szent király emlékét kegyelettel őrizték, ellenségeivé tette. [1])

A magyar főurak keserves sorsukat, jobbrafordulás reményében, egy ideig türték; biztak a királyné erélyében, hogy majd jó utra téríti a fiatal királyt. De Gizella fogságba vettetése minden reményöket szétfosztá. A lovagias magyarok e hálátlan bánásmódot elviselni nem tudták. Mig a király őket sérté, nem zugolódtak; de látván, hogy kényuri szeszélyét gyenge nőn tölti ki, haragra gyulva, védelmére keltek. Többen közölök tanácsot tartván, emlékeztették Pétert fogadására; midőn pedig látták, hogy intésök mitsem használ, a királynét erőhatalommal kiszabadították fogságából. [2])

Midőn a viszony közötte és a nemzet között már tarthatatlannak mutatkozott, a cseh Braczizláv herczegnek segédcsapatokat küldött III. Henrik német császár ellen. Zsarnokok néha huzamos ideig sokat merhetnek büntelenül; de gyalázattal nem szabad visszatérniök a harczmezőről, különben elbuknak. [3]) Péternek alkalma volt ezt tapasztalni. Henriknek váratlan győzelme után visszatért az országba; a nemzet [illegible] ellene. Péter sógoránál, Adalbert osztrák grófnál keresett menedéket 1041-ben. Az ország főbbjei felhasználván menekülését és távollétét, helyébe

---

[1]) Chronicon Altahense Pertznél. Script. XX. 794. Gizelláról a régi kutfők igen eltérőleg nyilatkoztak. L. azokat Szalay László: Magyarok története. I. 129. l. 2. jegyzetben.

[2]) Brunn: Annal. Boic. p. II. XXXVI. »... Haud aliam pro his tam insignibus benevolentiae documentis vicem reposcens, quam ut Gisellae conjugis, si quid sibi humanitus contigisset superstitis rationem, quam par esset, haberet. Petrus prolixe omnia policitus, vix dum elapso a Stephano morte anno cum simulato luctu fidem curamque Gisellae posuit, et ex tutore praedo factus cultum ei a marito relictum, vitaeque non ornamenta modo, sed etiam subsidia misere abstulit; et liberae custodiae angustiis circumscriptam non satis habuit arcere publico sed etiam familiarium congressu et alloquio exclusit. Proceres indignam reginae sortem miserati, regem officii sui dataeque fidei admonuere.« Ugyanazt, hogy Péter Gizellán kegyetlenkedett, hagyják némely külföldi irók is következtetni, mint az Ann. Bamberg. Pray: Diss. de S. Ladislao, p. 116. Az egész esemény 1041-ben történt.

[3]) Szalay L: i. h.

ZENEAKADÉMIA LISZT MÚZEUM

ZENEAKADÉMIA

Aba Sámuelt, István király hugának férjét emelték trónra, kit szent Gellért életirata nádorispánnak nevez.

Péterben voltak jó vonások is; örökre kár, hogy korlátlan kicsapongásai ezeket nem igen engedi látnunk. Igy Péter templomokat épített, tisztelte a papságot, s az istenitiszteleten szorgalmasan megjelent. [1]) De ez nem elégítette ki a jókat, az istenteleneket pedig felizgatta; mindkét osztály utálattal látta a nagy ellentétet, mely életmódja — és az Isten házának buzgósága között volt. A magyarok még mint pogányok szigoruak voltak erkölcseikben; sokan, látva az ő istentelen életmódját, másrészről külső vallásos buzgalmát, erkölcstelenségét a keresztény hitnek tudták be, lassankint visszatértek pogány szokásaik- és vallásukhoz; mármár az eszközökre gondoltak, hogyan lehetne, István művét megsemmisítve, az előbbi pogány állapotokat visszaállítani, Sokan az általa épugy, mint szent István által kegyelt külföldiek ellen voltak felbőszülve.

Péter a püspökök közől is, kik őt jobb utra terelni igyekeztek, többeket megsértett, s kettejöket méltóságuktól is megfosztván, másokkal helyettesité. Sámuel, mihelyt a hatalom birtokába jutott, a már nagybefolyásu püspöki kart is megnyerni igyekezett s a két letett püspök ügyét a pápához terjeszté fel.

Aba kezdetben nem volt kegyetlen, mit neve is mutat; jótékonyságára utal az általa épített sári monostor; de trónraléptekor szabad folyást engedett a nemzet boszujának. A kik Péter országlása alatt mindannak, a mi magyar, üldözői voltak, irgalmatlan halállal multak ki. [2])

Péter Adalbert osztrák gróftól Henrikhez ment, tőle bocsánatot kért és nyert, sőt ez neki segítséget is igért, mert hatalmát Magyarországra is kiterjeszteni vágyott. Henrik e végett két izben sereggel jött az országba; de tapasztalván, miszerint a nemzet semmi módon sem vehető reá, hogy Pétert visszafogadja, megelégedett

---

[1]) Fessler: Geschichte der Ungern. I. 413. l.

[2]) Kézai: II. 2. Thuróczi: II. 36. Miután főleg az uralomra tolakodott németek estek a vak düh áldozataiul; azért a német Krónikások sokat beszélnek Aba Samuel bűnei- és hitszegéséről, igy Hermannus Augiensis anno 1039. Pertznél V. köt. A szentgáli évkönyvek anno 1043. és 1050. Pertz I.

ZENEAKADÉMIA
LISZT MÚZEUM

azzal, hogy Aba neki az ország azon részét átengedte, mely a bécsi erdőtől a Lajta vizéig terjed. [1]) Általános tapasztalás, hogy forradalmi kormányok- és uralkodókra semmi sem veszélyesebb, mint szerencsétlenségök a csaták mezején. Ez alattvalóikat bátrabbakká, az uralkodókat pedig kényurakká, zsarnokokká teszi, s igy az ellentét uralkodó és király között még nagyobb lesz. Igy történt ez Abával is.

E nyomorult béke Abát megutáltatta a nemzettel; a főurak eddig is idegenkedtek tőle, mert nem illette őt a királyság, mig Árpád ivadékai, — ha száműzve is, — életben vannak. — Most mind elfordultak tőle. Aba elszigeteltségében makacscsá, s makacságában kegyetlenné vált. Az urak összeesküdtek ellene; a terv azonban elárultatott, s ő ötven nemest, kik tanácskozásra jöttek össze, elfogatván, meg sem hallgatva, nyomban kivégeztetett.

A papság is elfordult tőle; e kegyetlenség és kényuralom épen nem volt alkalmas arra, hogy a kereszténység szelid tanait a nemzetben tovább fejleszsze; a pogány szokások és szertartások még jobban lábra kaptak mindenfelé, amiről Gellért keservesen panaszkodik egyik iratában. [2]) A szent István által behozott s oly szigoruan megtartatott rend ugy az egyházban, mint a világiak között, kezdett megingani. Bekövetkezett szent Gellért jóslata: »Az Isten igéjét nem fogják bevenni. A papság gúny tárgya, a szerzetesek öltözetökben tarkák lesznek, s különféle gyülekezetekben lakoznak, a rengeteget kerülik s a magános életet nem fogják szeretni. Sokan hiú dicsőségre áhitva az emberi dicséretet fogják keresni, s a nép előtt példabeszéddé és nevetséggé lesznek állhatatlanságuk és botorságuk miatt.« [3]) Az egyház e szomoru állapota bekövetkezett; megérte azt maga szent Gellért, s azért erélyesen ostorozza is egyik művében: »A papok a vadászatot, czivakodást, az elnyomást és a bohóczokat szeretik. Németország- és Pannoniának van elég beszélni valója erkölcstelen

---

[1]) Henricus ab Ovone vix impetrante pactum satisfactionem, obsides munera ... accipiens discessit. Hermanus Aug. a. 1043.

[2]) Deliberatio super hymnum trium puerorum. Acta et Scripta S. Gerar. 126. l.

[3]) Szent Gellért legendája XVI. fej. Szabó K. ford. 76.

ZENEAKADÉMIA LISZT MÚZEUM

életökről.« [1]) Épen ily, vagy még élesebb vonásokkal tárja fel a világiak romlottságát. [2])

Ezalatt elérkezett az 1044. évi husvét ünnepe; már szent István szokásba hozta, hogy sátoros ünnepen, melyet többnyire valamely püspöki székhelyen ült meg, a helybeli püspökökkel fejére tétette a koronát, — s azzal fején volt jelen az isteni tiszteleten. Aba ez alkalommal Csanádon töltötte ezen ünnepeket, — s a koronát szent Gellért által akarta fejére tétetni. Szent Gellért életirata részletesen elbeszéli ezen eseményt: »Aba, a palota ispánja [3]) Pétert leverve, a királyi koronát és királyi udvart magának bitorolta. Kinek uralkodása alatt, mint a próféta mondja, vér vért ért, és a bűn bűnre tódult. Mert a szent böjt napjaiban tanácsának legtisztesebb férfiait, mint valami barmokat vagy oktalan állatokat, fütykösökkel és karókkal merészkedett agyonveretni. Ki is midőn a husvéti ünnep ünneplésére, szent Gellért székhelyére, a marosi székesegyházba ment, Urunk feltámadása napján az országnagyokat és püspököket a szent főpaphoz küldé, s hogy az ország koronája az ő kezei által tétessék fejére, szent Gellértet hivatá. [4]) S miután ő vonakodott s nem akart menni, a püspökök, a kik jelen voltak, Abát megkoronázván, nagy pompával a papság és a nép kiséretében az egyházba bevivék.

Az Isten embere pedig Szentlélekkel eltelten, fehér stólába öltözötten fellépvén a szószékre, kezdé a királyt kegyetlenségeért rettenthetetlenül dorgálni, mondván: »A szent böjt tartása a bűnösöknek bocsánatjokra és az igazaknak jutalmokra adatott: te pedig, király, azt kardod gyilkolásával megfertőztetted, s tőlem az atya nevet elraboltad, minthogy ma legkedvesebb gyermekeim

---

[1]) Deliberatio S. Gerardi, Batthyan, Gerardi scripta et acta. 126. l.

[2]) U. o.

[3]) Alba comes palacii. — A comes palatii vagy comes palatinus, a királyi udvar előtt folytatott perek birója s igy hivatala a királyi udvar legfőbb méltósága volt.

[4]) Tévedésben voltak azok, kik, mint ujabban Szalay is Magyarország tört. I. köt. 134. l. e koronázást Aba királylyá koronáztatására értették. Mert a középkorban szokásban volt, hogy a királyok fejére a nagy ünnepek alkalmával a püspökök az egyházban koronát tettek. Fleury, Hist. Eccl. 59. könyv. Mint legendánkból is kitetszik, Gellért ez esete Abával ily alkalommal történt.

ZENEAKADÉMIA LISZT MÚZEUM

hiányzanak. Azért ez napon semmi bocsánatot nem érdemelsz. Minthogy pedig a Krisztusért meghalni kész vagyok, a jövendőt neked megjóslom. Ime a jövendő harmadévben fölkel ellened a hoszú kardja, mely elveszi tőled az országot, melyet csalárdul szerzettél.« A király barátjai pedig, kik a tisztességes tudományokban oktatva voltak [1]), a püspököt a király haragjától oltalmazni akarván, intnek vala a tolmácsnak, hogy hallgasson, s a tolmács megijedvén, hallgata szavokra. Azonban a jó atya észrevevén, hogy a tolmács félelmében reszket, reá riadva dorgálni kezdé, mondván: »Az Istentől félj, a királyt tiszteld, az atyai szavakat mondd meg.« Végre a tolmács kénytelen-kelletlen megmagyarázá a főpap beszédét. Mi miután mind beteljesedett, minden magyar előtt világossá lett, hogy az Isten emberében jóslat lelke lakozott.

A jóslat be is teljesedett. Aba még azon év nyarán életével együtt elveszté trónját a császár ellen Ménfőnél Győr mellett vívott harczban. Később az általa alapitott saári apátság templomában temették el. [2])

Az egyháznak akkori állapotára tényt vet Aba jelleme, s azért ezt röviden kifejtjük. Aloldus [3]) ezeket irja róla: »A keresztény hitet el akarja törülni.« Cornides igen szépen czáfolja meg őt: »Vajjon azon fejedelem ellensége a kereszténység-

---

[1]) Amici regis liberalibus studiis eruditi. — A tisztességes tudományokban oktatottak, a tanitás latin nyelven folyván, a magyarul nem tudó Gellért latin beszédét értették, mit Aba királynak, az ország egykori birójának, tolmácscsal kellett megmagyaráztatnia.

[2]) Aba király megöletése, krónikáink egyező bizonysága szerint, a ménfői csata után 1044-ben julius havában történt, és igy legendánk előadása után, mely Gellérttel Aba bukását harmadévre jövendölteti, a Gellérttel Csanádon történt jelenetet az 1042-iki husvétra kell tennünk. — Szalay, ki Aba kegyetlenségét is a vele nem tartó főurak ellenében, — mi Gellért dorgálására okot adott, — a Henrik császárral 1043-ban kötött s a magyar birodalom nyugati határát megcsonkitó és igy a magyarokat Abától elkedvetlenitő békekötés után teszi, e jelenetet az erre nézve egyetlen forrás, t. i. legendánk ellenére az 1044-ik évre helyezi. Magyarország tört. I. köt. 132. l. Szent Gellért csanádi püspök élete. Szabó Károly forditásában 77—78. l.

[3]) Ad. an. 1043. Katonánál i. h. I. 665. »Religionem christianam tollere nititur.«

ZENEAKADÉMIA

nek, aki a keresztségben Sámuel nevet kapott? A kinek nővérét sz. István nem kételkedett odaadni? Aki pénzeinek mindkét oldalára a kereszt jelét verette? Aki Saáron a jámbor férfiak számára monostort építtetett? Aki kegyességeért Abának hivatott?« [1])

Gellért életiratában ugyanezeket irja: »Kinek uralkodása alatt, mint a próféta mondja, vér vért ért, és a bűn bűnre tódult.« [2]) Csakhogy ezen hely a Wion-féle kiadásban nincsen meg.

Jószivü fejedelem volt kezdetben, s az egyház iránt nagy kegyelettel viseltetett. [3]) De első lépése, midőn Péter pártja ellen kegyetlenkedett, a rossz véleményt ellene forditotta, s azután látva, hogy minden tettét félremagyarázzák, makacs és kegyetlen lett; más részről az országot megcsonkitotta, s a későbbi történetirók e két tényből kiindulva festik őt oly sötét szinekkel.

Korszakunk történetének ezen helyét találtuk legalkalmasabbnak arra, hogy az első szent király jámbor nejéről Gizelláról, ez idevágó részleteket, a történeti tények és emlékek alapján, elmondjuk.

Gizella királyné megérdemli az utókor magyar keresztényeitől, hogy megemlékezzenek róla; de meg kell is emlékeznünk, mert két legolvasottabb történeti munkában sajátságos s mindenesetre hamis felfogást olvąsunk róla. »A hazai hagyomány egy szájjal hirdeti, hogy Vazul halála Gizella királyné műve volt. Későbbi irók, jámbor, de történetiróhoz nem illő szándékukban: István hitvesének jellemét tisztára mosni e szennytől, kigondolták, hogy István huga, az urseoloi herczeg özvegye is Gizellának hivathatott, hogy férje halála után még visszakerülhetett szülőföldjére, s hogy ennélfogva Vazul gyermekei ellen is

---

[1]) Geneol. Reg. Hung. p. 200. »Princeps illene igitur hostis nominis Christiani, cui nomen Samuelis in baptismo inditum? cui sororem suam S. Stephanus tradere non dubitavit? qui numos suos in antica et postica facie venerabile signum crucis referre voluit? qui coenobium in Saar pro viris religiosis condidit? qui pro sua pietate Aba vocatus est?«

[2]) Szent Gellért életirata XVII. fej. Szabó K. 77. l.

[3]) Ezt véljük Thuróczinak már idézett szavaiból kiolvashatni, hogy ruhája nem rothadt el a vizben, sebei pedig begyógyultak. — Ezen felfogás a mellett bizonyit, hogy sok jámbor tisztelőjének kell vala lennie.

ZENEAKADÉMIA
LISZT MÚZEUM

ő volt a bujtató, miről az egykoru történetirók, hazaiak úgy, mint külföldiek, egy szót sem tudnak.« Továbbá: »De István hitvese, Gizella, gonosz asszony volt.« [1]) »Gizella, buzgalma mellett a keresztény vallás terjesztésében, mire nézve őt a király hű segédének mondják emlékeink, nem volt minden tekintetben oly jámbor, minőnek őt némely krónika s legenda ábrázolja.« [2])

Először is Szalayval szemben, hogy István nővérét semmiféle emlék sem mondja Gizellának, két kutfőt hozunk fel, melyeket Szalay, ugy látszik, nem ismert. Aloldus ezeket irja: »Adalbert Marchio házasságra lépett Alhaiddal, ki Vilmos pictaviai gróf és Gizella szent István nővérének leánya volt, ezen Alhaidnak fivére Péter volt.« [3]) Monacoi Lőrincz, ki pedig Thuróczinál régibb, szintén Gizellának nevezi. [4])

Már most lássuk, mire épitették Szalay és Horváth M. vádjokat Gizella ellen. »Gisla királyné, a mint mondják, sok gonoszságot vitt véghez azon földön, s végtére a szent király halála után megöletett, amint azt megérdemelte.« [5]) Ez azon egyetlen kutfő, melyre támaszkodnak.

Miért nem adtak hitelt a másik kutfőnek, melyet mindketten idéznek: »Gizella... alamizsnálkodás és egyéb jó cselekedetek gyakorlásában öregült el.« [6]) A nagyobbik legenda sem nyom előttük semmit: »Ki is az isteni tisztelet diszesitése iránt mily lelkes volt s az Isten szolgáinak társaságai iránt mily buzgónak és jótevőnek mutatkozott: sok egyház keresztjei és szent edényei s csuda-munkával készitett vagy szőtt készületei mai napig bizo-

---

[1]) Szalay Magyarorsz. tört. I. 91—92. l. jegyzetben.

[2]) Horváth M. Magyarorsz. tört. I. 148. l.

[3]) Knauza Lányi-féle Egyháztörténelemben I. 270. l. »Adalbertus Marchio nuptias fecit cum Alhaide, quae fuit filia Guilielmi Comitis Pictaviensis et Giselae sororis Stephani, huius Adelhaidis frater erat Petrus.«

[4]) Pray Diss. de S. Ladislao. 131. l.

[5]) Albericus Leibnitznél acc. hist. II. 44. »Gisla regina, dicunt multas malitias in terra illa fecit, et extremum post mortem s. regis meritis exigentibus interfecta est.«

[6]) Herimann. Augiens. 995. Pertz V. 117. Gisela... eleemosinis ceterisque bonis operibus inibi intenta consenuit.

ZENEAKADÉMIA LISZT MÚZEUM

ZENEAKADÉMIA

nyitják.« [1]) Nehezen esik két ily történetirónál az ily botlás, annál is inkább, mert oly könnyelmü itéleten alapszik. Albericus hitelét már ez is megdöntötte volna előttök, mert semmi nyoma annak, hogy Gizella kivégeztetett volna; de ezen szavakat el is hagyta Horváth M., — Szalay azonban, nem törődve következetlenségével, közölte.

De eltekintve mind ettől, mit szóljunk a történeti személyek ily hallatlan könnyelmü elitéléséhez, ha Gizella királyné életrajzán végig megyünk?

Gizella életét csak azon időponttól kisérjük figyelemmel, midőn szent István nejévé lett; bár előbbi élete, neveltetése is méltó volna arra, hogy itt vele foglalkozzunk, de terünk, sajnos, nem engedi. [2])

Gizella volt az, ki szent Istvánnak azért adatott nőül, hogy ennek, népével együtt a keresztény hitre leendő téritéséről mintegy kezeskedjék, miként már neve is Gizella — Geissel, — kezest jelent: »quasi vere juxta nomen suum fidei obses in Conjugium data«, mondja felőle a krónika, és hozzá teszi: »et eleemosynis ceterisque bonis operibus inibi intenta consenuit.« [3]) — Minő volt ő az istenitisztelet emelésében, arról több egyháznak általa ajándékozott drága feszületei, szent edényei, ékes-szövetü egyházi

---

[1]) Cap. 10. Endlichernél i. h. 145—6. l. Szabó-K. ford. X. fej. 12. l. »qualis erga dei cultum ordinandum exstiterit, quam frequens et benefice circa deo servientium congregationes apparuerit: multorum ecclesiarum cruces et vasa et paramenta opere mirifico facta vel contexta usque hodie testantur.«

[2]) Gizelláról irt Csete Antal a Magyar tud. értekezőben I. 409. l. Ezt külön lenyomatban »Gizella királyné sirjáról« kiadta Knauz Nándor, Pest, 1862.; továbbá Wittich Sándor »Boldog Gizella« czim alatt megirta teljes életrajzát a M. Sion 1867. évfolyamában; ezen két munkát használjuk mi is itt fel. Gizelláról elmond egyetmást Podhraczky József: Péter magyar király csakugyan III. Urseolus Péter Ottó velenczei doge fia volt. Századok III. évf. 141—9. l. Igen szép munkát adott ki Gizelláról dr. Ranolder János volt veszprémi püspök, most uralkodó királyunk I. Ferencz József házassága alkamával, ily czimmel: Elisabeth (Gisela) Herzogin von Bayern, erste Königin von Ungarn. Wien, 1854.

[3]) Hermann. Contr. ad ann. 995.

ZENEAKADÉMIA
LISZT MÚZEUM

öltönyei tesznek bizonyságot. [1]) — Férjével ő a templomok ékesitésében vetélkedett. Mig sz. István király az ó-budai templom épittetése körül szorgoskodék, addig Gizella annak ékszereit szerzé be; és szokása vala, midőn a templomokat látogatta, elő-mutattatni magának az egyház készleteit, és amelyek azokban javitandók valának, azokat megujittatta. [2]) — Az általa alapitott veszprémi székesegyház birt tőle egy ékes koronát, mely a drága köveken felül tizenkét arany márkát érő volt; sajnos, hogy azt II. Endre király szent földre utaztában, a tengerentúli részeken 140 ezüst márkán eladta. [3]) — Emlékezetesek a koronázási diszpalást; a székesfehérvári és sz. mártoni miseruhák, melyeket Gizella királyné saját himzései ékesitenek. Ily miseruhával még XIX. János pápa (1024—1033.) is megajándékoztatott általa. [4]) A regensburgi kolostornak, hol anyjának hamvai nyugodtak, egy aranyos feszülettel, és sok drágakövekkel ékesitett keresztet küldött emlékül. [5]) — Tán utolsó készitménye volt a székesfehérvári miseruha, melyre saját kezeivel himzette királyi férje és saját nevét. Gizella életirója röviden ekként foglalja össze az ő jeles tulajdonait: »Ezen királyné, amint az élettörténete fényesen bizonyitja, kegyessége, ártatlansága, jótékonysága, vallásossága s vendégszeretete által annyira kitünt, hogy az egész földön nem lehetett hozzá hasonlót találni.« [6]) Szépen itélt az ájtatos Gizella jelleméről Haner György, ágostai vallásu superintendens Erdélyben, ki Stilting ellenében ezeket irja: »So lange Frömmigkeit, und Bossheit zwey Gemahlinen zugestehen.« [7]) Hajlandóbb volt e történetiró azok véleményét elfogadni, kik állitják, hogy a fentebbi bűnökről vádolt Gizella sz. István királynak már

---

[1]) Hartvik. C. II.
[2]) Thuróczi Chron. P. II. C. 31.
[3]) Katona Hist. Crit. T. 5. 45. l.
[4]) Mabillon annal. T. IV. 206. l.
[5]) Pray Diatrib. 180. és 182. l.
[6]) Bergomensis in Supplem. Chron. ad. an. 1012. »Erat haec regina — ut eius praeclare testatur historia, — pietate, innocentia, benignitate, religione, atque hospitalitate adeo insignis et conspicua, ut in toto urbe ei non inveniretur consimilis.«
[7]) Praynál de Ladisl. R. 126. l.

ZENEAKADÉMIA LISZT MÚZEUM
LISZT FERENCZ HG. KÖNYVTÁRA
ZENEAKADÉMIA

második neje volt, mert az ájtatos Gizelláról ilyeseket fel nem tehetett. Csakugyan nem is lehet az emlitett nagy gonoszságról alaposan vádolni ama buzgó királynét, kiről II. Endre király 1217-iki oklevelében beatae memoriae dicsérő szavakkal emlékezik [1]; kit Rheginoi bibornok siremlékkel, és diva czimmel tisztelt meg; kit mások is boldognak, szentnek tartanak. [2] Érdekesek Bonfinnak is ama szavai, melyeket Vazul esetének Thuróczi által történt előadására mintegy czáfolólag használ, midőn mondja: »Igen sokan csodálkoznak, hogy Gizella ily nagy gonoszságra merész volt, mert minden iró a szent király és testvére a császárhoz méltó asszonynak tartotta őt.« [3]

Milyen elveket vall az anya, legtöbb esetben, ha máshonnan nem, de kitünik gyermekei nevelése- s kifejléséből. Azonban kinek jutalmaztatott dúsabban fáradsága, mint királynénknak? mely anyára vet nagyobb fényt gyermeke, mint Imre Gizellára? Arra, hogy valakinek a tökély oly magas foka után szárnyaljon vágya, mint Imréé, Gizella fiáé, ki angyali tisztaságát a házasságban is szeplőtlenül megőrizte, arra szükséges, hogy az erény e magas fogalmai iránti fogékonyságot, vonzalmat, már zsenge korában, majdnem anyja emlőin szivja magába, hogy a haladó kor heves kivánalmait legyőzni képes legyen. S vajjon nem az anyának Isten által történt jutalmazását tekinthetni-e azon körülményben, hogy Imre a veszprémi, Gizella által épittetett templomban tevé le szüzességi fogadalmát? [4] Igen, ez lehetséges.

A nőtől, főleg pedig a magyar nőtől, igen sok függ, hogy háza látogatott legyen. S a vendégszerető magyarok örömmel tapasztalhaták, hogy Gizella e tekintetben is első hazájában; mert ő nemcsak a honiakat, de a külföldieket is nagy számmal vonzotta bájló modora, szives fogadása által a magyar király udvarába. [5]

---

[1] Katona i. h. és Pray de S. Ladisl. 110. l.

[2] Deserich de init. et major Hung. T. V. 250. l.

[3] U. o. 245. l. Csete Antal Gizella királyné sirja 11. l. »Admirantur plerique Gizelam tantum facinus fuisse ausam, quum omnes plane scriptores sanctissimam mulierem, et D. Rege, ac Fratre Imperatore non indignam adfirment.«

[4] Sz. Imre legendája Szabónál 43. l.

[5] Brunó herczeg a magyar udvarnál való időzését felemlitettük;

ZENEAKADÉMIA LISZT MÚZEUM

Végül röviden összegezzük az érveket, melyeket történetiróink fel szoktak hozni, Gizella királyné ellen és mellette. Érvek Gizella királyné ellen: István nővére nem Gizella, mert annak hasonló nevét Timon költötte a mult században. Nem királyné, hanem herczegné. Nem volt Magyarországban Vazul megvakíttatása idejében. Bajos feltenni, hogy a magyar Gizella kivánta volna a magyarokat a németeknek alávetni.

Érvek Gizella mellett: A tett a királynénak egyhangulag magasztalt kegyessége- és jótékonyságával ellenkezik; de ellenkezik az évtizedeken át férje iránt tanusitott hűség-, szeretet- és kegyelettel is, kinek intézkedését vad kegyetlenséggel játszotta volna ki. [1])

A ménfői csata után, melyben Aba Sámuel oly gyászos véget ért, Henrik császár Pétert Székesfehérvárra vitte és az összegyült urak jelenlétében a trónra visszahelyezte. 1045 tavaszán Henrik ujra bejött; Péter ekkor hűséget esküdött neki, — évenkinti adót igért, s Magyarországot mint hűbért vette át a császár kezeiből. Egyébként is jelleme mindinkább hitványabbnak bizonyult; az ő hazaárulása összeesküvést vont maga után; ezen összeesküvés után a főnemesek Csanádról követeket küldöttek Szár László fiaihoz, hogy őket az országba visszahivják.

---

háláját a királyi pár iránt, — mert ez kibékité őt bátyja- a császárral, — ujabb látogatással rótta le. Ide menekült Edmund angol királynak Nagy-Kanut által elűzött két fia is. Ez udvarba futott Kázmér lengyel király, Chrobri Boleszláv unokája, az őt országából elüzött pártosok elől. Szives fogadtatásra találtak itt a Jeruzsálembe menő zarándokok; itt pihent meg az ugyanily czélból utazó Vilmos, angoulemi gr. fényes kiséretével, melyhez tartoztak Odó vezér, Richárd, angoulemi apát, Girald, a fejedelem háznagya s tanácsosa, Amalfred, utóbb szintén egy monostor apátja, s a nemeseknek és lovagoknak egész serege. Horváth. I. köt. 126. és 135. l. Wittich Sándor i. h. 99. l.

[1]) Kerékgyártó Á.: A mivelődés története Magy. 142. l.

ZENEAKADÉMIA

II.

A pogányság lázadása. IX. Leo pápa. Az egyház állapota Endre alatt.

Endrét Abaujvárnál nyugtalan tömeg várja. — Vatha volt az elégedetlenek vezére, kik a kereszténység eltörlését kivánták. — Hangsulyozták, hogy a nemzet azelőtt független és hatalmas volt; mióta a kereszténységét felvette, belviszályok dulják és idegeneket ural. — A népszerü eszmékkel bujtogatók követőkre akadtak, a nép dühe a papság és az egyház ellen fordul, s vad pusztitást visz végbe. — A szomoru és válságos állapotot részletesen leirja szent Gellért életirata. — A lázadók pogány viseletet és szokásokat vesznek fel. — Gellért számos pappal Székesfehérvárra ment, innen pedig kiséretével Budának indult. — Halálát és mindnyájok sorsát társainak előre megmondja, mire mindnyájan készülnek a vértanui halálra. — Budánál Vatha és társai megtámadják Gellértet, s kiséretével egyetembe agyonkövezik őket. — Gellértet felhurczolják a Krenfeld hegyére s onnan taligáján letaszitják. — Pétert utóléri az Isten és a nemzet boszuja. — Endre megkoronáztatja magát és Henrik ellen készül. — A háboru története azért nevezetes, mert IX. Leo pápa jelentékeny szerepet visz benne. — A pápa ki akarja békiteni az ellenfeleket; — de Henrik elbizakodása ennek utját állja. — Visszapillantás a pogány lázadásra és annak inditó okaira. — Endre iparkodik az egyházon ütött sebeket begyógyitani. — A pogányság ellen szigoru rendeleteket bocsát ki.

A magyar követeknek hosszu utat kellett tenniök, mig küldetésökben eljárhattak. Az idősbik herczeg Endre, ki az orosz fejedelem leányát kapta nőül, örömmel fogadá a hirt, s a követekkel együtt hona felé tartott. Midőn Abaujvárra érkezett, már nagy tömeg várta őt.

Ezen nép az idegenek, nevezetesen a németek és olaszok elleni gyülöletet azonositva a keresztény névvel, Vatha vezérlete alatt Abaujvárig ment eléje, s a pogány szertartások helyreállitását követelé. Törölje el a ker. vallást és az uj intézményeket; állitsa vissza az ősi vallást és az Ázsiából hozott törvényeket;

ZENEAKADÉMIA
LISZT MÚZEUM

engedje lerombolni a templomokat, elüzni a papokat és bevándorolt idegeneket. [1]) Ezt kiabálta Endrének az összegyült tömeg. A gyülölet, mely az uralkodó személye ellen irányult, átvitetett a kath. vallásra, s az ennek kiséretében meghonosult intézményekre. Miként zavarteljes viszonyok között rendesen, most is találkoztak izgatók, kik népszerü eszméket hangoztatva, s a tömeg indulatának hizelegve a hamu alatt lappangó üszkökből hatalmas és félelmes lángokat szitottak fel.

Hangsulyozták, hogy a nemzet, mig őseinek vallásához ragaszkodott, független, erős, hatalmas volt, sőt egész Európát megreszkettetni tudta; mióta pedig nyugat vallását és szokásait fölvette, belviszályok gyengitik, idegeneket ural, külföldi hadak nyomulnak az ország szivéig. A müveletlen, a ker. vallásban még kevésbbé megerősödött magyarokat könnyü volt meggyőzni, hogy mindazon bajok és csapások, melyek az országot érték, a kereszténység behozatalának következményei. [2])

Endre a kereszténység elleni düh nyilatkozásának szemléletére, s ugy tapasztalván, hogy Levente is az ősök vallásához szit, a legnehezebb helyzetbe jutott; a lázongók kivánságait épen nem volt hajlandó kielégiteni, meggyőződve levén a keresztény vallás nemzetfentartó erejéről. Ellenszegülni azonban nem volt tehetségében; e szomoru állapotban mindenek előtt időt akart nyerni. [3])

Az ország egyik végétől a másikig a papság ellen fordult mindinkább e növekedő pogányság dühe. Az egyházakat feldulták láng és vér jelölték az elkeseredettek nyomait. Mások bebarangolván az országot, hirdették: »hogy Endre parancsából a tizedelők irtassanak ki, a papok ölessenek meg, s emlékök veszszen el örökre.« [4]) Csakhamar elterjedt a lázadás az ország szivében

---

[1]) Thuróczi Chron. p. II. c. XXXIX.

[2]) Frankl. V. A magyar nemzet története I. 66. l.

[3]) Szalay L. Magy. tört. I. 137. l. irja. »Annálinkább is tanácsosnak tartá (Endre) engedni a kivánságnak, mert oly országból jött, hol a római egyház az eretnekség gyanujában állott,« — e szavakból Endre lanyhaságát, félig-meddig beleegyezését a lázadásba lehetne kimagyarázni. Ami teljesen téves felfogás; mert Endrének rendkivüli buzgalma a keresztény hit mellett a lázadás után teljesen megczáfolja ezt.

[4]) Thuróczi II. 39.

ZENEAKADÉMIA ZENETÖRTÉNETI MÚZEUM

nem elégedtek már meg az izgató szavakkal és fenyegetésekkel, hanem hozzáláttak a romboláshoz is. Az országnak, de főleg a keresztény vallásnak erre következett szomoru sorsát Thuróczin kivül leirja részletesen szent Gellért életirata: Endre és Levente Magyarországba jövének s a magyarok töméntelen sokasággal tódulnak vala hozzá Pest városába. Kik is az ördög ösztönzésére fölingerülve könyörgének, hogy engedjék meg az egész népnek pogány módra élni, a püspököket és papokat megölni, az egyházakat lerombolni, a keresztény hitet leverni és bálványokat imádni; kik is megengedék nekik, hogy szivök kivánsága szerint menjenek és veszszenek el ős apáik tévelygéseiben: mert különben Péter király ellen nem harczolnak vala. A visszatértek között legelsőben egy Vata nevü ajánlá magát az ördögöknek, és megnyirá fejét pogány módra, és mindnyájan igy tőnek, és az ördögöknek áldozának, és kezdének lóhust enni és minden gonosz és rendetlen dolgokat tenni és gyakorolni, a papokat és minden kereszténynyt öldökölni, az egyházakat lerontani, s kiáltóik kezdék Endre és Levente parancsát hirdetni, hogy a püspököket a papokkal és barátokkal együtt meg kell ölni és emlékezetök is veszszen el örökre, és apáink vallását viszont föl kell venni. Mit hallván szent Gellért, Beztrid, Budi, Beneta és Szónok ispán, kik a kereszténynek sokaságával Székes-Fehérvárra gyültek vala, megindulának Fehérvárról Buda felé, hogy Endrét és Leventét tisztességesen fogadják. S midőn az emlitett püspökök sietve azon helyre értenek, melyet Diódnak hivnak, szent Gellért, szent Szabina egyházában misét szolgáltata és buzditás végett a katholika hitről és az örökélet jutalmáról az összegyült népnek ünnepélyes beszédet tarta, a beszéd végén pedig könyekbe törve ki, igy szóla: »Testvéreim, püspöktársaim és minden más hivek, a kik jelen vagytok, tudjátok meg, hogy ma a vértanuság koronájával Urunkhoz Jézus Krisztushoz az örök örömbe jutunk. Mert tudtotokra adom Isten titkos végzését, mely nekem az éjjel megnyilatkozott. Láttam ugyanis Urunkat, Jézus Krisztust, szentséges Szüz anyja ölében ülve, ki magához hiván bennünket, saját kezével osztá nekünk teste és vére szentségét. Midőn azonban Beneta püspök hozzájárult, visszavoná a szentséget Jézus Krisztus, miért is ő ma vártanuságunk társaságából ki lesz rekesztve.

ZENEAKADÉMIA
LISZT MÚZEUM

Ezután szent Gellért inté őket, hogy gyónják meg egymásnak vétkeiket, és a mise meghallgatása után imádkozásba mélyedvén, és az örök boldogságának reménye felől vértanuságra jutva bizonyosak lévén, mindnyájan megvigasztalódva áldozának, s azután a Duna réve felé indulának. Szent Gellért pedig, minthogy alacsonytermetü vala, és Isten szolgálatában minden erejét fölemésztette, magát kocsin viteti vala. S midőn Pest révéhez érkeztek, ime őt az istentelen Vata és czinkosai, ördögökkel telten, kinek ajánlották volt magokat, rárohanának a püspökre és társaira, és őket agyonkövezék. Szent Gellért pedig azokra, a kik kövezik vala, szüntelen kereszteket vet vala, István első vértanu módjára. S Magyarország első vértanuja a földre térdepelve fönhangon kiálta, mondván: Uram Jézus Krisztus, ne vedd nékik ezt vétkül, mert nem tudják, mit cselekesznek. Azok pedig ezt látva, még sokkal jobban dühöngnek vala, és rárohanának s fölforditák szekerét a Duna partjára s ott a szekérből kizuhanván, taligára téve Krenfeld hegyéről leereszték, s midőn még lihegett, mellét láncsával átszurák, és azután egy kőre vonszolván, koponyáját összetörék. [1])

Ezalatt a szerencsétlen Pétert is elérte az Isten és a nemzet boszuja. Németországba akart menekülni; de Mosony táján Endre emberei által utoléretett, s makacs ellenállás után elfogatott; mindkét szemét kiszurták, Fehérvárra vitték, hol még ugyanazon évben el is hunyt. Az általa épitett pécsi székesegyházban eltemettetett.

Péter halálánál meg kell emlékeznünk megválasztatásáról — Szalay Lászlóval szemben. »Az özvegy királyné cselszövényeinek sikerült a főpapokat is Péter számára megnyerni, kik benne a kereszténység biztositékát látták, kik közől a csanádi püspök Gellért iránt, a mint földije iránt is engedékenyebb lehetett.« Ezt irja Szalay László. [2]) Péter hitványul viselte magát a magyar trónon, s azért kissé nézzünk utána, ki tette őt királylyá; a magyar főpapság-e?

Katona ezt irja: »Ha hazai iróinkra hallgatunk, ugy sem szent István rendelete, sem az előkelők választása, hanem Gizella

---

[1]) Szabó K. Szent Gellért életirata. 79 s kk. lapokon.
[2]) Magyarország története. I., 129. l.

ZENEAKADÉMIA LISZT-MÚZEUM
MAGYAR KIR. ZENE-AKADÉMIA ORSZÁGOS
ZENEAKADÉMIA

asszony cselszövényei által jutott Péter a magyar királyi trónra. Azonban e két vélemény nemcsak régibb iróink tanuságaival, de a magyarok szokásával is ellenkezik.« [1]) A külföldiek igy irnak: »Szent István a magyarok királya meghalt, az országot Péterre, nővérének fiára hagyván.« [2]) »István, a magyarok királya, Pétert, nővérének fiát maga után királylyá tevén, elhalálozott.« [3])

A Hartviknál régibb Codex Mellicensis igy ir: »Primum tractavit de substituendo rege pro se, Petro videlicet sororis suae filio.« [4]) E szavak világosan kimondják, hogy szent István maga is, de meg a főrendek is Pétert akarták. Legelőször is arról tanácskozott velök, hogy Péter, lánytestvérének fia, legyen a királyságban utódja, kit ő magához hivatván, régen azelőtt hadainak fővezérévé tett. [5]) »Ki után Péter koronáztatott királylyá, kinek miután az ország valamennyi nagyjai eskü alatt hűséget fogadtak.« [6])

Csak is igy történhetett, hogy szent István halála után a legkisebb zavar sem támadhatott a trón miatt. »Haec fuit causa, cur Petrus pacifice post S. Stephani mortem regnum obtinuerit.« [7]) Csak később rontz cselekedetei miatt támadtak fel ellene.

A pogánysághoz szitó zavargók Levente által pártfogolva több hónapig dulakodtak, s üldözték a kereszténységet; de szerencsére Levente már 1046 végén meghalt. Endrének helyzete válságos volt a pogány lázadás következtében; félnie kellett, hogy Henriken kivül, kinek haragjára Péter sorsa miatt, számot tarthatott, még más keresztény fejedelem is szövetkezik ellene. Azért összegyüjtve a kereszténységhez hiven szitó urakat, magát 1047. elején Székesfehérvárott megkoronáztatta; [8]) ezután fővesztés terhe

---

[1]) Hist. crit. I., 471. l.

[2]) Vippo ad. a. 1038. Stephanus rex Hungarorum obiit relinquens regnum Petro filio sororis suae.

[3]) Hermannus Contractus ad a. 1038. Katonánál i. h. 471. lap. Stephanus Hungarorum rex Petrum, sororis suae filium pro se regem constituens obiit.

[4]) Acta SS. Sept. tom. I. p. 460.

[5]) Hartvik XIX. foj. Érdéynél 31. l.

[6]) Sz. Gellért életirata, Szabó Károlynál 77. lap.

[7]) Katonai. h. 473. lap.

[8]) Porro Dux Andreas perturbationibus hostium securus effectus

ZENEAKADÉMIA LISZT MÚZEUM

alatt meghagyta a pártosoknak, hogy kivetkőzvén a pogányságból, térjenek vissza a keresztény hitre és szabják magukat mindenben Isten törvényeihez. [1]) Rómának és az egész kereszténységnek nyujtott ezen zálog után megkisértette Henrik kiengesztelését; de Henrik nem hajlott Endre szivélyes szavaira és igéreteire. Magyarországot hűbéri viszonyba hozni Németországgal, ez maradt nagyravágyásának czélja.

Endre is jónak látta készülni a háborura, s öcscsét, Béla herczeget, ki vitézségéről volt ismeretes, behivta Lengyelországból. Henrik 1050-ben megkezdette az ellenségeskedést.

Gebhard, regensburgi püspököt, nagy haddal küldötte az országba, s Hainburgot megerősitteté, 1051-ben pedig maga is három oldalról tört az országba. Ekkor Béla ügyes tervein hajótörést szenvedett Henrik minden erőlködése, azért 1052-ben ujabb hadjáratra készült. Endre bizva fegyverei sikerében, most már az előbb megajánlott adót sem volt hajlandó fentartani, hanem a pápához fordult segitségért.

A háborunak ez a rövid története; de bővebben kell vele foglalkoznunk, mert a római szentszék a háborúba beleavatkozott. Mielőtt részletekbe bocsátkoznánk, közöljük itt a kutfők helyeit, a melyekből kiindulhatunk. Sigbert krónikájában ez olvasható: »A magyarok királya a császárral viszályban van, aminek eloszlatásáért Leo pápa a császárhoz jön, de az egyenetlenség barátjai ezt megzavarván, hiában volt az egész.«[2]) Bővebb tudósitást hoz Wiebert, IX. Leo pápa életirója: »Nem csekély buzgóság volt benne (a pápában) a közügyek emelésére. Azért a magyar fejedelmeket, kik viszályban voltak a római birodalommal, több izben kereste fel követeivel, hogy ne vonakodjanak a szokásos hódolattal a császárnak megfizetni a régi adókat; amibe ezek bele is egyeztek, ha a multban elkövetettek meg lesznek bocsátva. Amiért is

---

in Regia civitate Alba regalem coronam adeptus est. Marci Chron. p. XLIX.

[1]) Thuróczi II., 45.

[2]) Rex Hungarorum ab Imperatore dissentit, pro quo reconciliando Leo papa ad Imperatorem venit, sed amicis discordiae interturbantibus id frustra fuit. De Sancto Leone IX. P. R. Commentarius praevius. Bollandistáknál Apr. II. K. 645. l.

ZENEAKADÉMIA

indittatva szent kegyeletétől, harmadizben megy régi hazájába, és a bünösök iránt való könyörületért, kik a birodalom ellen háborut inditottak, reábeszélő kérésekkel ostromolja a császári füleket. De némely udvari tisztek lázitása miatt, kik irigyelték a szent férfiu szerencsés sikerét, a császárnál siket fülekre talált; azért a római birodalom e királyság alávetését elvesztette, s most fájlalja a haza határainak prédálás és felégetés által történő pusztitását.« [1])

Honi kutfő a pápa beavatkozásáról nem emlékezik meg. Thuróczi ugyan teljesen részletezi ezen háboru lefolyását s a végeredményt is bőven közli; de IX. Leoról egy szóval sem emlékezik. [2]) A kérdés ama kutfő olvasása után az, vajjon ki hivta az országba IX. Leót; Henrik-e vagy pedig Endre; mert ezen tekintetben a két forrás egymásnak ellenmondani látszik, azért térjünk vissza az előzményekre.

IX. Leó leginkább III. Henrik befolyása által választatott pápává Wormsban 1048 végén. A pápai trónra lépvén, a magyarok, kikről István idejében oly sok dicséretet hallott, mindjárt kezdet óta kiváló figyelme tárgyát képezték. Endre, miután a pogány lázadást [illegible] országban a rendet helyreállitotta, folyton Henrik császártól félt, hogy az az országot nyugtalanitva, a belbékét is könnyen ujra felzavarhatja; azért IX. Leóhoz György kalocsai érseket küldötte, [3]) hogy ez fejtse ki a pápa

---

[1]) Non modicus quoque ei inerat fervor in augenda Republica. Idcirco Hungariae principes a Romano nuper Imperio dissidentes, multiplicibus legatis adierat, ne detrectarent solita subjectione Imperatori prisca persolvere tributa: quod et consenserant, si praeteritorum commissorum eis concederetur indulgentia. Quapropter sancta commonente pietate coactus est tertio antiquam patriam repetere, et pro reorum miseratione, qui contra imperium moverant bellum, persuasoriis precibus Imperiales aures expetere. Sed quia factione quorundam Curialium, qui felicibus sancti viri invidebant actibus, sunt Augusti aures obturatae precibus Domni Apostolici, ideo romana Respublica subjectionem regni perdidit et adhuc dolet finitima patriae praedis et incendiis devastari. Vita S. Leonis IX. papae, auct. Viberto ejus Archidiacono. Bolandistáknál april. 2. k. 660. l.

[2]) Thuróczy Chronic. XL. III. fej. II. könyv.

[3]) Gfőrer Pabst Gregorius VII. 6. köt. 670. l. György kalocsai érsek ez időben kétszer találkozik IX. Leó pápával; első izben Vesontióban (a mai Besançonban) szent István első vértanu oltárának felszentelésénél, Jaffé Regesta Pontificum Romanor. 273. l. az itt jelzett helyen, melyet

ZENEAKADÉMIA LISZT MÚZEUM

előtt Endre nehéz helyzetét. Az ország Péter és Aba Sámuel rossz kormányzata folytán bensőleg megoszolva, III. Henrik háromszoros betörése által kivülről zaklatva volt, a pogányság is felütötte itt-ott fejét, kelet felől félelmesen terjedt már 1043-ban [1]) a szakadás (schisma), mely amint az ország határainál fekvő tartományokat magához szivta, úgy, ha a magyar nemzet nem erősödhetik meg hitében, ugyanezen sorsra juthat. Ezen képet tárta fel Endre követe Magyarországról a pápának. Ir ezen követségről Katona is: »Miután Endre meghallotta, hogy őt (IX. Leót) római pápának megválasztották s ez székét elfoglalta, nem lehet kétség, hogy aki azelőtt a keresztény hit ellen vétett, azt helyre hozta, tisztelete jeléül követeket küldött a keresztény vallás birájához, neki Magyarország zilált helyzetét és az uj hitet melegen figyelmébe ajánlotta.« [2]) Megemlékezik még erről Szalay László [3]) és Engel is. [4])

Megértette a pápa, hogy a kath. vallás épségben maradása Magyorországon jó részben attól függ, ha külháboritásoktól a nemzet ment marad; mert a vallásnak annyira szükséges béke csak igy jöhet létre. Másrészről jól tudta, hogy Henrik jogát teljesen Magyarország fölött fel nem adja; azért azt tanácsolta Endrének, hogy legalább a megigért adót fizesse Henrik számára. Ezen okból küldötte a pápa Hugó clugnyi apátot Magyarországba. Ez később a római pápa parancsára Magyarországba indult, a béke helyreállitásán fáradozott, a magára vállalt ügygyel bölcsen bánik, s azt bevégzi. Az adót tehát Endre megigérte azon feltétel alatt, ha a praeteritorum commissorum, — mint Wiebertet idéztük, — eis concederetur indulgentia; azaz, ha a trónon Henrik sem Endrét, sem Bélát nem háborgatja.

De Henrik a felajánlott adót nem fogadta el. Endre király szövetségét, amint azt a követek előadták, elfogadni vona-

---

utóbb teljesen idézünk, egyszerü jelenléte emlittetik meg György érseknek a pápánál. A második küldetésnél ki van téve utjának czélja határozottan.

[1]) Damberger Synchronistische Geschichte des Mittelalters, Regensburg, 1850—60. VI. köt. 296. l.

[2]) Historia crit. II. 70. l.

[3]) Magyarország története. Pest, 1861. I. 146. l.

[4]) Geschichte des Ungarischen Reiches. Wien, 1813. I., 135. l.

ZENEAKADÉMIA LISZT MÚZEUM

kodván, Pannoniába jött. [1]) Erre Endre eljöttnek látta az időt, hogy a pápát erélyesebb lépésekre sürgesse, mert látta a veszedelmet. Leo pápához követeket küld, kérve, hogy tekintélyénél fogva Henriket az erőszakoskodástól tartsa vissza, s parancsoljon békét rá, máskülönben a háboru semminek nem fog annyit ártani, mint az egyháznak, melynek ügyei a minapi lázadások miatt még nincsenek rendben; azért ismét és ismét gondolja meg (a pápa), hogy ő a kereszténység közös atyja, fáradságát Magyarország számára ne tagadja meg. [2])

Eközben Henrik már másodszor vonult hadaival Magyarországba. Erre indult el IX. Leó pápa is, s ezen utjára vonatkoznak ama helyek, melyeket első helyen idéztünk. A pápa most már hajlandónak találta Henriket, akinek táborába szállt, az adófizetés elfogadására. De amibe Endre ezelőtt szivesen beleegyezett, azt most, miután Henrik két szerencsétlen hadjárata erőt és bátorságot adott neki, megtagadta. A pápa a harcz által teremtett kedvező helyzetet vagy nem fogta fel, vagy pedig, hogy Endrének huzamos békét biztositson, mindenáron reá akarta venni Endrét, hogy az adófizetésbe egyezzék bele. De Endre nem tágitott. Ekkor következett be azon helyzet, melyet Hermannus Contractus igy ir le: »Ezalatt Leó pápa Endrétől hivatva, midőn a béke érde-

---

[1]) Pactum Andreae regis, ut per legatos offerebatur contemnens, Pannonias petiit. Hermannus Contractus ad a. 1051. Manier biblioth. cluniac. 418. l.

[2]) Ad Leonem pontificem legatos mittit, oratum, ut auctoritate sua interposita, Henricum a vi abstinere pacemque inire juberet, alioquin bellum nulli magis, quam ecclesiae, cuius res ab nupernas seditiones in Hungaria nondum respirassent, nociturum; itaque etiam atque etiam videret, ne qui pater communis christianorum esset, suam Hungaris ea in re operam negare vellet. Pray, Annales R. H. p. I. p. 55.— Kétségtelennek látszik előttünk, hogy a legatusok alatt, kiknek nevét Pray még nem tudta, György kalocsai érsek vezetése alatt elindult követség értendő, s hogy e követség az Alsatiában feküdt, mai Ebersheimben találta IX. Leó pápát.— Vidricus apát erről igy ir: Devotus quoque coetus sanctorum Pontificem aderat, quos pia devotio a remotis climatibus ibidem adduxerat. . . . Quin et Georgius Colocensis Archiepiscopus ex Hungaria advenerat, quem civium legatio et apostolica benedictionis cupido e longinquis ibi partibus advexerat. Martene et Durandus: Thesaurus novus anecdotorum. Parisiis 1717. III. columna 1084—1085.

ZENEAKADÉMIA LISZT MÚZEUM

kében közbelépett, a császárt az ostromtól visszahivta és őt minden irányban saját véleményével megegyezőnek találta; ellenkezőleg Endrét tanácsaira nem igen hajlónak látta. Ezáltal megsértődve, őt, aki az apostoli széket kijátszotta, átokkal fenyegetve, a császárral együtt eltávozott.« [1]) Endre tehát felhasználva a kedvező helyzetet, országát teljesen függetlenitette. »Romana respublica subjectionem regni Hungarici perdidit.«

A császárnak elment kedve az országot többé háborgatni, s midőn Endre a pápa sürgetésére Trierbe 1053-ban békeköveteket küldött, [2]) egész készséggel lemondott a Magyarország feletti fenhatóságáról s az adófizetésről. Viszont Endre is lemondott a Lajta és Szárhegy között fekvő részről, melyet még Aba átengedett. A békét, melyet esküvel is megerősitettek, érdekesen irja le Thuróczi. [3]) A barátság köztök oly szivélyes lett, hogy Henrik Zsófia csecsemő lányát Endre Salamon nevü fiának eljegyezte.

E háboru lefolyását igy fogja fel Katona is. [4]) Igy Horváth Mihály. [5]) Gfrörer nagyjában szintén igy beszéli teljes részleteiben, [6]) csakhogy mellékkövetkezményeket sző bele; azt állitja t. i., miszerint Endre, hogy Henriktől megszabaduljon, az országot hűbérül IX. Leónak ajánlotta fel s ez el is fogadta. Nincs terünk arra, hogy egész gondolatmenetét itt kifejtsük; az idézett helyen megtalálja az olvasó. Nézetének főbb pontját ideigtatjuk. »Man sieht, abermal hielt König Andreas mit unüberwindlicher Zähigkeit an seinem Vasallenverhältnisse zum römischen Stuhle fest, einer Vasallenschaft, welche Dummköpfe bis auf den heutigen Tag als eine unerträgliche Anmassung der Päbste verschreien, während sie in Warheit unter damaligen Umständen das einzige,

---

[1]) Interim Leo papa ab Andrea accitus, quum pro pace componenda ntervenisset, imperatorem ab obsidione avocavit: eumque sibi per omnia consentaneum inveniens, sed e contra Andream consiliis suis minus parentem experiens, offensus, eique excommunicationem utpote delusa sede apostolica minitans, cum inperatore discessit. Ad a. 1052. Pertznél Script. V. 130.

[2]) Pertz V. 133. l.

[3]) Chronic, XL. III. c. II. rész.

[4]) Hist. crit. II. köt. 69. l.

[5]) A ker. első százada, 345. l.

[6]) Gfrörer Pabst Gregor. VII. 6. köt. 670—73. l.

ZENEAKADÉMIA
LISZT MÚZEUM

aber auch überaus kräftige Bollwerke Ungarns wider deutsche Tyrannei war.« [1])

A történelem fonalát meg kell itt szakasztanunk, s közbeszőnünk a képet, melyet az egyház a pogányság vad kitörése után nyujtott. A Vatha-féle lázadást történetiróink általán tulbecsülik. Tagadhatatlan, hogy a kereszténységen nagy sebet ejtett; — de semmi esetre sem fenyegette azt életveszélylyel. Szent István, mint már többször is hangsulyoztuk, befejezte maga a nagy munkát; a nemzet zöme tagadhatlanul keresztény volt, — és pedig hivő, lelkes keresztény. István a vallást törvényeivel védte, s törvényhozásából tudjuk, hogy törvényeinek tiszteletet is tudott szerezni. Az a társadalom, mely szenteket nevel, ahol a hitélet oly gyönyörüen fejlődik, mint azt a legendák hiteles szavai tanusitják, azt nem lehet pogánynak nevezni, de nem lehet ingadozó, csak külső és névleg katholikusnak sem mondani. Igaz, a Vatha-féle lázadás alatt az ország képe mást mutatott; ezen nincs miért megütköznünk. A lázadások, a forradalmak megváltoztatják az ország képét, amint a szenvedély is feldulja az egyedek arczát; de ez nem a valódi kép, mely után itéletet mondhatnánk.

Akik szavainknak elég hitelt adni nem hajlandók, [2]) azokat Kézai egyik helyére figyelmeztetjük: »A magyarok elhagyják hitöket és a kereszténységet, egy éven tévelyegve a hitben, ugy, hogy sem katholikusoknak, sem pogányoknak nem látszottak; utóbb azonban saját maguktól visszatértek a hithez.« [3]) Továbbá egy külföldi iró: »Tunc populus ille quasi fidem reliquit, postea rediit« — irja Dandolo András velenczei krónikájában. [4]) E helyek első része ellenünk bizonyit, de csak látszólag; — annál világosabban szól a másik rész: egy évig tévelygett a nemzet, de azután önmagától tért meg.— Minden országban vannak elégület-

---

[1]) Gfrörer Pabst Gregor. VII. 6. köt. 672. l.

[2]) Horváth Mihály ellenkező nézetben van. A kereszténység első százada Magyarországban. 327—9. l.

[3]) Hungari fidem dereliquerunt et baptismum, anno in fide aberrantes, ut nec pagani, nec Catholici viderentur, postea tamen motu proprio fidei adhaeserunt. Endlichernél i. h. 116. l.

[4]) Muratorinál Scriptores XII. 244. l.

ZENEAKADÉMIA
LISZT MÚZEUM

lenek, s ezek, ha a vallást elvetik, hitetlenek, bizonyos értelemben mindig a pogánysághoz térnek vissza; s ha e fractio forradalmat idéz elő, a józan elem visszavonul, a történetiró pedig csak a zavart látja, különösen akkor, ha csak cselekményeket ir, s nem állapotot rajzol. Igy volt nálunk is. Kézai előtt csak a lázadók vannak, kik kétségessé tesznek ideig-óráig mindent; de hogy a nemzet megmaradt ősi hiténél, bizonyos, mert önmagától tért vissza, vagyis, midőn a lázadók leverettek, előtünt a nép zöme az ő meg nem ingott hitével.

De mi volt e lázadás oka? Ha Istvánt oly egyének váltják fel a trónon, kik az ő erélyével s a nemzeti becsület és függetlenség iránt hasonló magasztos fogalommal és féltékenységgel vannak felruházva, kétséget sem szenved, hogy bár a szelid II. Henrik után büszke, nagyravágyó, hatalmas, terjeszteni törekvő III. Henrik ült is a császári trónon, ez még sem vivhatott volna ki magának oly nagy befolyást, mint az a külföldi Péter, s utána bekövetkezett belviszályok alatt történt, és igy nem is keverhették volna ártatlanul bele a kath. vallást, mely martyrokat adott e korszakban a magyar földnek. [1])

Péternek nemzetellenes tettei, Abának kegyetlensége és

---

[1]) Ezen felhozott adatokon kivül a pogányság nyilt vagy lappangó ellenállása a magyarnál is csak ugyanazon tünemény volt, mely bármely más nemzetnél előfordult, sőt hosszabb időt vett igénybe, mint hazánkban. Nagy Károly császárnak oly véres példákat kell adnia, melyek hazánk történetében teljesen hiányzanak.

Mindazon okok közől, melyek az embereket ellentállásra, a népeket lázadásra birják, első helyen állanak az anyagi rugók. Kétségtelen, hogy ezen ok viszi a vezérszerepet a magyar pogányság visszahatásában is a keresztény egyház iránt.

István bőven ellátta a ker. egyházat anyagi javakkal. E ténye azonban még nem kelthetett nagy ellenszenvet; azon időtájt még jelentékeny földterületek hevertek parlagon. Ez adományok nem azáltal jutottak az egyház birtokába, hogy másoktól elvétettek volna, mert azok királyi birtokok voltak; de István behozta az egyház javára az adó egy nemét, a tizedet, mely egész Nyugaton szokásban volt.

István ez adózást törvényeiben is szigoruan meghagyta és erélyesen gondoskodott annak behajtásáról. Sulyosnak tünhetett fel akkor még minden adózás, mert teljesen uj volt, s a magyar inkább az idegen zsákmányhoz, mint adófizetéshez volt szokva.

ZENEAKADÉMIA
LISZT MÚZEUM

hibái, a nemzeti függetlenségnek veszedelme, mind összeműködtek, hogy a nemzet e nagy tömeg előtt mindazt, mit István alapitott, s a mi képtelennek látszott, megmenteni a hazát, meggyülöltesse. A Vatha-féle lázadás általános volt; mert a nemzeti ügygyel szövetkezett, és nálunk, sajátságos, minden vallási mozgalom csak ugy vált hatalmassá, félelmessé, ha egyszersmind a politika zászlaját is lobogtatta. Mihelyt megszünt a politikai veszély, a pogány mozgalom is csillapult, elenyészett. Igaz, hogy a nemzedék, mely a Vatha lázadását támogatá, 15 évvel később I. Béla alatt, midőn egy ujabb, bár kisebb német invasiótól szabadult meg az ország, még egyszer zajongni kezdett, de ismét lecsendesedett magától. Történetiróink általában nagy fontosságot tulajdonitanak ama zajos jeleneteknek, majd véres összecsapásnak, Béla győzelmének, melynek Székesfehérvár 1061-ben tanuja volt.

E vérengzés áldozatai szent Gellérten kivül más püspökök is lettek, t. i. Gellérten kivül még kettő; Benetát pedig Endre herczeg mentette meg a biztos haláltól. Benetát vagy máskép Benedictust, némelyek veszprémi püspöknek tartják,[1]) mi pedig esztergomi érsekünk, ennélfogva alább kimutatjuk. Buldusnak székhelye megemlitve nincs, s igy ismeretlen is marad, ha csak conjecturák nyomán nem akarunk neki püspöki székhelyet szervezni.

Beztridust kalocsai- vagy bácsinak tartják.[2]) A lázadás után csak három püspök maradt, amint ezt Thuróczi Endre koronázásáról irja: »Továbbá Endre ellenségeinek zavargásaitól megszabadulván, Fehérvárott a királyi várban elnyerte a koronát; csak három püspöktől, kik a keresztények ama nagy üldöztetéséből megmenekültek, megkorozáztatott 1047-ben.«[3]) Hogy az ország jó része a keresztény hiten maradt, mutatja, hogy a püspökök az előirt keresztény módon zavartalanul koronázhatták meg Endrét.

Mihelyt a béke helyreállott, Endre királysága elején lefolyt zavargások által a fiatal egyházon ejtett sebeket ügyekezett behegeszteni. Megparancsolta összes népének, — irja Thuróczi,[4]) hogy fejvesztés büntetése alatt tegyék le az előbb megengedett

---

[1]) Agr. epp. tom. I. p. 22.
[2]) Katona i. h. II. köt. 26. l.
[3]) Chronic. p. II. c. XLII.
[4]) U. o.

ZENEAKADÉMIA LISZT MÚZEUM

pogányságot, Krisztus igaz hitére térjenek vissza. Mindenben ezen hit szerint éljenek, melyre őket szent István tanitotta. Endre tehát szigoru rendeletet adott ki a pogányság ellen, — de ezen rendeletet nem birjuk. Mindazonáltal Péterfynél [1]) egybe vannak gyüjtve: Constitutiones ecclesiasticae Andreae I. Hungariae regis.— Hogy ezek nem eredetiek, hanem valószinüleg Bonfini után készültek, kimutatja Katona, [2]) egyébként is bővebb bizonyitásra nem szorul. A pogányság lázadása által a püspökeitől megfosztott egyházi megyéket valószinüleg, mindjárt megkoronáztatása után ellátta uj főpásztorokkal; de ezek közől csak négynek akadunk nevére az e korból fönmaradt igen kevés emlékeinkben. Az egyik a fentebb már emlitett Beneta vagyis Benedek, kit Endre 1047-ben Budáról, a lázadók közől megmentvén, esztergomi érsekké nevezett ki, s a tihanyi apátság 1055-ben kelt alapitólevelében első helyen van aláirva. [3]) Hogy csakugyan esztergomi érsekké lett, bebizonyitja Knauz Nándor. [4])

Fejér közöl egy okmányt, [5]) melyben egy Maurus fordul elő, a kit Radó nádorispán lelkiatyjának fogad, s Endre király és Béla herczeg megegyezésével vagyona egy részét a szt. Péter pécsi egyházának hagyományozza; ezen Maurus tehát pécsi püspök volt.

Ezen Mór már ismeretesebb. Szent Gellért mellett ő az, akiről hazai kutfőink leggyakrabban emlékeznek meg. Ő megosztotta Gellért bakonybéli magányát; [6]) őt tüntette ki szent István hét csókkal szüz élete jutalmául. [7]) Ő volt Gellért életirata szerint az, ki a tudós olasz szerzetest a királyi udvarhoz vezette, és igy Magyarországnak megnyerte. Pécsi püspökségét a pozsonyi évkönyvek is megerősitik. Végre ő az első magyar martyrok életirója, — amiről már beszéltünk. Koller hosszasan foglalkozik vele. [8])

Hogy Endre mély vallásosságának még nagyobb tanujelét

---

[1]) Sacra concilia I., 13. l.
[2]) I. h. II. köt. 34—35. l.
[3]) Horváth M. A ker. első százada Magyarországon 348. l.
[4]) Monumenta I., 46., 47. l.
[5]) Codex dipl. I. 394. l.
[6]) Lectiones de S. Gerardo. III. 203. l.
[7]) Imre legendája 4. fej. 196. l.
[8]) Koller, Historia eccl. Quinqueecclesiens. I. 480. l.

ZENEAKADÉMIA LISZT MÚZEUM

adja, 1055-ben alapitotta a tihanyi apátságot fogadalomból, hogy Henrik császár ellen oly szerencsésen harczolt.

Valószinüleg még korábban Szent-Endrén Visegrád mellett görög monostort alapitott, de mely utóbb II. Endre kivánságára, »hogy egyházi és világi szempontból épen veszendőbe ne menjen,« Honorius pápa által 1221-ben latin szertartásu szerzeteseknek adatott át. A tormovai apáczák zárdája Biharban, ugylátszik, szintén Endre vagy hitvese Anaztazia áhitatának köszönhette lételét, s a Csehországból kiüzött sazani szerzetesek, kik még mindig Cyrill és Methód lyturgikáját követték, szintén vendégszeretőknek tapasztalták a magyar földet, melyen egyidőre letelepedtek, miglen ismét csehországi kolostorukba vonulhattak.

Endrének Salamon nevü fia született; e percztől kezdve Béla, kire a kislelkü Endre féltékeny lett, nem látván életét bizitva, 1059-ben Gejcsa, László és Lambert fiaival sógorához, Boleszláv lengyel királyhoz, menekült. Ennek hadával visszajött, Endrét a Tiszánál megverte, innen Endre gyors futással Németország felé menekült, de Béla hivei az ország kijáratát elállva, őt Mosonynál elfogták, mire Endre néhány nap mulva meghalt; innen az általa alapitott tihanyi apátság egyházában temettetett el.[1])

---

[1]) Thuróczi, Chronic. II. c. 44. ezen eseményt igy irja le: Nuntiatum est autem Belae Duci, quod rex Andreas maximam haberet multitudinem conductorum; elegitque magis mori in bello, quam sine pugna ab exercitu Regis declinare. Tunc intrepidus concitatum duxit exercitum super Andream Regem, versus Thysciam. Vilhelmus vero et Poth Duces Teutonicorum furore concitati, cum agminibus suis festinantes Thysciam transierunt, et commisso praelio ab utraque parte fortiter est pugnatum: sed adjuvante Deo Dux Bela victoriam obtinuit fere omnibus Teutonicis ibi interfectis, et ducibus eorum comprehensis. Porro Hungari, qui erant apud Regem Andream videntes victoriam fecisse Ducem Belam, dimisso Rege Andrea, versi sunt ad Ducem Belam. Rex autem Andreas fugit versus Teutoniam, sed evadere non potuit; captus est enim ad portas Musam; et negligenter detentus in silva Bakon, ad crucem suam, quae dicitur Stirem, mortuus est. Szalay László Magy. tör. I. 149. l. szerint Endre a Tiszánál megsebesült, onnan Zirczre vitetve, ott meghalt. Máskép beszéli el ezen eseményt Büdinger, Ein Buch Ungarischer Geschichte 8—9. l.

ZENEAKADÉMIA
LISZT MÚZEUM

III.

I. Béla. A püspökök hazafias működése.

Béla Székesfehérvárra siet, hogy ott az országnagyokkal s az oda rendelt vidéki küldöttekkel az ország sorsa felett tanácskozzék. — Itt a pogányság Jánus vezérlete alatt ujra felüti fejét; az egybegyült tömeg ujra a keresztény vallás és a tizedszedés eltörlését követeli. — A király érvekkel nem tudván őket meggyőzni, az izgatókat elfogatta. — A pogány vallás hiveinek ez volt utolsó jelentékeny fellépése. — Béla két évi kormányzás után meghal. — Salamont emelik a királyi székbe, mi folytonos belviszály kutfejévé lesz. — Béla fiait csak a püspökök közbenjárása tartja vissza, hogy meg ne támadják Salamont. — A kibékülésnek az ország nagy hasznát látta. A herczegek fényes harczokat vívnak a haza ellenségein. — A király ezért féltékeny lesz a herczegekre, s rossz környezete tanácsaira vesztökre tör. — A szegszárdi apát menti meg Gejcsa herczeg életét. — A háború kiüt, Salamon seregét leverik a herczegek. — Székesfehérvárott Salamont az országnagyok megfosztják trónjától s helyét Gejcsa vezérnek adják át. — Salamon elsőben seregel próbál szerencsét, majd a pápához fordul segélyért.

Béla a harcz mezejéről Székesfehérvárra sietett, hová az ország minden községéből két-két előkelőbb férfiút rendelt, kikkel a minapi meghasonlás s az imént lefolyt polgárháború következtében szomorú sorsra jutott ország ügyeiről tanácskozzék. A két-két küldött helyett tömérdek nép érkezett Székesfehérvárra. A tömeg oly nagy volt, hogy a város nem volt képes befogadni, s a falakon kivül nyilt helyen táborozott. Többen az ősi vallás titkos hivei közől fölhasználták ezen alkalmat, hogy a pogány vallás visszaállitása érdekében uj kisérletet tegyenek.

Érezték, hogy vérzenek; úgy vélekedtek, hogy a kereszténység ütötte rajtok a sebeket, s a kereszténység szemökben szálka volt. A király az egyházi és világi főbbekkel s fegyveres kiséretével a város belsejébe vonulván, onnan kirekeszté a népet; ez pedig Jánust, az Endre idejéből ismeretes Vathának fiát főnökül választván, magának a vár falai körül emelvényeket rakott, melye-

ZENEAKADÉMIA
LISZT MÚZEUM

ken bizodalmának emberei szónoklataikban a keresztény vallás eltöröltetését követelték. Az ősök hitének magasztalása, a püspökök ragadozó fösvénysége, a tized-szedők irgalmatlan eljárása, felhivás az egyházak szétdúlására, a papság legyilkolására voltak szónoklataik tárgyai. Küldöttség ment Bélához, mely őt a nép akaratáról értesitse. [1])

A király nem volt képes érvekkel a népet meggyőzni a felől, hogy követelését nem teljesitheti. E válságos helyzetben cselhez fordult. Három napi gondolkodási időt kért. Ezalatt pedig összeparancsolta a közel megyék hadait, elfogatta az izgatókat, szétszóratta a tömeget. Ez volt az ősi vallás hiveinek utolsó nagyobb-mérvü fellépése. Nehány évtizeden át találkoztak még, kik külsőleg keresztények, titokban a pogány szertartásokat gyakorolták. A század végével az is megszünt.

Béla ezen szerencsés fejlemény után nem sokáig kormányozta nemzetét; országlása csak két rövid évig tartott, de királyi székre termett férfi országlása volt. [2]) Uralkodása alatt, mondja a hazai hagyomány, Magyarország valamennyi szomszédtartománynál gazdagabb volt és dicsőbb, a szegények vagyonosokká, a gazdagok dúsakká váltak. 1063-ban, midőn Esztergom közelében a regényes-fekvésü Dömösön tartózkodék, a királyi lak összeomlott és romjaiba temette a jeles királyt. Az Üdvözitőről nevezett kolostorban temettetett el, amelyet maga alapitott azon helyen, amely Szekszárdnak neveztetik. [3])

Bélának három fia maradt: Gejcsa, László és Levente, kik vitézségök, hazafias szellemök s egyéb jó tulajdonaik által a nemzet teljes bizalmát megnyerték. Ők azonban ennek daczára azon meggyőződésben voltak, hogy a trón Salamont illeti. A tizennégy éves Salamon csakugyan meg is érkezett, s a herczegek voltak az elsők, kik hódolatukat bemutatták. De a nemzet az idegen földön nevelt, s a német császári ház pártfogása alatt álló gyer-

---

[1]) Szalay László: Magyarország története I. 151. l.

[2]) Thuróczi Chronic. II. 45. Tenuit autem regnum pacifice, sine molestatione regni sui et quaesivit bona gentis suae.

[3]) Sepultus est autem in monasterio Sancti Salvatoris, quod ipse construxerat, in loco, qui dicitur Zeukzárd. Thuróczi Chronic. II. r. 46. fej.

ZENEAKADÉMIA LISZT MÚZEUM

meket balsejtelemmel látta a trónt elfoglalni. És csakugyan Salamon méltatlannak bizonyitotta magát a trónra; rokonainak nagylelküségét hálátlansággal viszonozta, irányukban ellenszenvvel és féltékenységgel viseltetett, melyet rosszlelkü tanácsosai folyton ápoltak. Ezek tanácsára az ország harmadrészét, melyet nekik biztositott volt, megvonta tőlök.

A herczegek nem türték ezen méltatlan eljárást; fegyverrel készültek kivívni jogos igényeiket. Azonban a polgárháború iszonyait elháritá a püspökök közbenjárása, kik Mosonyban a királyt unokatestvéreivel kibékitették 1065-ben. A kibékitésben szerepelt püspökök közől egynek nevét ismerjük s ez Dezső püspök: »Salamon király pedig uj ember, ki még nem erősödött meg az uralkodásban. Attól tartván, hogy Gejcsa a lengyel sereggel rá talál rontani, övéivel kissé visszavonula és az igen erős Mosony várában üle biztos állomáson. Azután a püspökök és más egyházi férfiak szorgalmatosan törekednek vala köztök békét szerezni, különösen Dezső püspök csillapitó intéseivel és édes beszédeivel csendesité Gejcsa herczeg lelkét, hogy Salamonnak, bár ifjabb is, adja vissza békével az országot s maga [illegible] még békeségben a herczegséget, melyet atyja bir vala, kinek üdvös rábeszélésére Gejcsa boszújával fölhagyva, engede.« [1]) Gyönyörü vonás a magyar főpapság életéből, melyre még lesz alkalmunk visszatérni. Ezen Dezsőt Katona győri, utóbb pedig kalocsai érseknek mondja. [2]) Szalay [3]) szintén győri püspöknek tartja, úgy látszik ugyanazon okokból, mert a béke Győrött köttetett meg, — továbbá

---

[1]) Rex autem Salamon tamquam novus et non expertus, et nondum in regno roboratus, timens, ne forte Gejcsa cum exercitu Polonico super cum irrueret, paulisper retro cessit cum suis; et in castro Moson munitissimo, tuta statione resedit. Porro episcopi, et alii viri religiosi instanter satagebant inter eos pacem componere; maxime autem Desiderius episcopus delinitiuis verbis, admonitionibus et dulcibus alloquutionibus suis mitigavit animum Gejcsae Ducis, ut Salamoni quamvis juniori regnum cum pace redderet; et ipse ducatum, quem pater ejus prius habuerat, pacifice teneret. Cuius salubribus persuasionibus Gejcsa deposito rancore paruit. Marci Chronic. p. LVII. Szabó forditása 55. l. Thuróczi II. c. 47. Chronic. Budense. 123. l.

[2]) Historia Eccl. Coloc. I. 159. l.

[3]) Magyarország tört. I. 154. l.

ZENEAKADÉMIA LISZT MÚZEUM

egyszerüen episcopusnak mondatik Dezső. Ezek ellen Knauz Nándor[1]) esztergomi érseknek vitatja. A zaztyi apátság alapitó-levelében Dezső csakugyan előfordul, mint érsek: Rex Salamon, Dux Magnus (Gejcsa)... Archiepiscopus Dersy.[2])

Salamon ép úgy, mint az ország kibéküléséből nagy hasznot húzott. Az ezt követő események, uralkodásának történetében, fényes lapokat töltenek be. A hőslelkü herczegek felujitották a magyar hajdankor letünt dicsőségét, és a magyar vitézséggel ujra betölték a világot.

A számos csatározás közt megemlitjük az 1070-ben vívott cserhalmi ütközetet, mely Ozun kún vezér ellen vívatott. László herczeg a kúnok legsürübb sorai közé tör, már négyet leütött közölök hatalmas szekerczéjével, midőn nyil által találva, ezt fel sem veszi, az ötödiket is lesujtja. A kúnok vad futamodásban, mintha a villám volna nyomukban, lerohantak a hegyen, midőn László megpillant egyet, ki lován deli magyar leányt ragadott magával. Utána száguld, s halálos csapást mér a tajtékzó kúnra, — hiába könyörög a lány rablója életéért, László a vész mezején nem ostoroat kegyelmet, s dühös tusa után holtan rogyott le a kún.[3])

---

[1]) Knauz, Monumenta I. 49. l.

[2]) Wenczel: Árpádkori uj okmánytár I. 27. l.

[3]) Thuróczi II. 49. l. Képes krónika 55. p. LVIII. lapon részletesen leirja az ütközet eme részét is. A pogányok tehát a magyarok által a legkegyetlenebb öldökléssel szorongattatva, nyomorultan futnak vala s a magyarok minél sebesebben üzvén őket, éles és szomjas kardjaikat a kúnok vérével itatták. A kúnok ujdon borotvált fejeiket kardjaikkal, mint a nyers tököt, ugy apritják. Láta aztán szent László herczeg egy pogányt, ki lóháton visz vala egy szép magyar leányt. Szent László herczeg tehát azt állitja vala, hogy a váradi püspök leánya, s jóllehet sulyosan meg vala sebesülve, mégis sebes nyargalvást üzé lovával, melyet Szögnek hiv vala. S midőn sehogy annyira be nem érhette, hogy leszurhassa, szent László herczeg aztán kiálta a leánynak és monda: Szép hugom! fogd övén a kúnt s vesd magad a földre; mit az meg is tön. S a mint szent László herczeg távolról a földön heverőre szegezte láncsáját, meg akarta ölni, a leány igen kéré, hogy ne ölje meg. Miért is ebből látható, hogy nincs hűség az asszonyokban; mivel alighanem buja szerelemből akarta megszabaditani. A szent herczeg azonban sokáig küzdvén vele s inát elmetszvén, megölé. De ez a leány nem a püspök leánya volt.

ZENEAKADÉMIA LISZT MÚZEUM

A dicsőség, melyet a herczegek személyes bátorságuk s hadvezéri ügyességök által kivívtak; a népszerüség, mely a nemzet, s a tisztelet, mely a külföld részéről jutalmazta őket, felébreszté Salamon irigységét. A király rútlelkü tanácsosa, Vid, nem nyugodott, mig a király a herczegek vesztét el nem határozta.

A püspököknek s néhány világi főurnak sikerült, legalább látszatra, helyreállitani a békét. Az Esztergomon alúl fekvő dunai szigetek egyikén Salamon és Gejcsa megjelenvén, kölcsönös szemrehányások után megbékültek egymással. Ezután seregeket gyüjtvén, gyakori követküldözés után végre a király és a herczeg Esztergomba jövének, s ott mindketten, kiséretökből csak nyolcz-nyolcz emberrel a püspökök és országnagyok közől, egy a városhoz közel eső szigetbe hajózának, hogy ott értekezzenek: hol egymást sokáig vádolván és mentegetőzvén, végre a békeszerződés megerősitése után Gejcsa visszatére herczegségébe, a király pedig Fehérvárra mene.[1]) Ez történt 1073-ban. De Salamon azért titokban készült Gejcsa ellen.

Salamon 1074-ben Tolnamegye területén táborozott és a közel fekvő szekszárdi kolostort is felkereste, hogy ott ájtatosságát végezze. Rossz szelleme: Vid és társai e szent helyen sem engedtek lelkének nyugalmat. A templomban vecsernye után megjelentek előtte, hogy őt a herczegek ellen nyilt háború megindítására birják. Gondolja meg, — igy szóltak hozzá, — hogy a háború elkerülhetlen lesz; ha ő nem inditja meg, a vezérek fogják megkezdeni. Támadásra a jelen időpont a legalkalmasabb; mert ha László és Lambert Orosz- és Lengyelországból a segélylyel megérkeznek, nehéz lesz velök megmérkőzni; most pedig az Ingvány erdőben gondtalanul vadászó Gejcsát könnyü volna az éj homályában meglepni, hatalmába ejteni és szemeit kitolva veszély-

---

[1]) Tandem rex et dux venerant Strigonium, ibique ex condicto utrique eorum tantum cum octo hominibus inter episcopos et principes navigaverunt in insulam civitati proximam ad colloquendum, ubi diu semet ipsos incusantes et excusantes, tandem roborato foedere pacis, Geysa rediit in ducatum, Rex autem venit in Albam. Marci Chronic. p. XV. LXV Szabó K. forditása LXII. Thuróczi Chronic. II. c. 52. Katona Hist. crit. II. 255. l.

ZENEAKADÉMIA LISZT MÚZEUM

ZENEAKADÉMIA

telenné tenni, ennek hirére azután testvérei sem merészelnek az országba jönni.

A király habozott és gondolkodási időt kért. E tanácsnak látatlanúl tanuja volt Vilmos apát. Rögtön hirnököt küld Gejcsához, levélben intve őt, hogy a fenyegető veszély elől meneküljön. De a herczeg tanácsosai, kik Vid zsoldjában állottak, megnyugtatták. »Ne félj, — igy szólának, — az apát iszákos ember, bizonyára részegségében küldé a hirnököt, nem tudva mit cselekszik.« S Gejcsa nem hagyta abban vadászatát.

Azonban Vilmos apát nem szünt meg őrködni felette. A templomban elrejtve megleste a királynak és hiveinek ujabb tanácskozását, a melyben Salamon kijelenté, hogy elfogadja Vid tanácsát. Az apát ennek hallattára rögtön közvitéznek öltözve lóra kapott, Gejcsához sietett és meggyőzte arról, hogy komoly veszély fenyegeti életét. [1]) A herczeg sietve szedte össze csapatját és Morva felé vette utját, hogy Lászlóval találkozzék; de Salamon a Tiszán túl utolérte, s miután itt Gejcsának némely dandárai árulókká lettek, megveretett; de mihelyt Váczná l találkozott testvérével és Ottó morva herczeggel, s a czinkotai sikon a mogyoródi ütközetben elhatározó diadalt vívott ki Salamon felett.

A herczegek most Székesfehérvárra hivták össze az ország rendeit. Itt általánosan azon óhaj nyilvánult, hogy az Ausztriába menekült király a tróntól megfosztassék, s helyét a vitéz Gejcsa foglalja el, ki engedve a közbizalom sürgetésének, átvette a kormányt.

Salamon elsőben sereggel próbálta meg visszanyerni trónját, de meghiúsulva látta reményeit. A pápához fordult, hogy annak támogatása szerezze vissza az elveszett trónt.

---

[1]) A bécsi képes krónika 58. p. LXV. l. Thuróczi II. r. LII. fej. Fraknói a szekszárdi apátság története 13. l.

ZENEAKADÉMIA
LISZT MÚZEUM

IV.

Az egyetemes egyház helyzete. VII. Gergely és Gejcsa király. A magyar királyi korona.

VII. Gergely pápa befolyást gyakorol a magyar történelemre. — Hogy intézkedései fölött itéletet mondhassunk, az ő korának viszonyait kell ismernünk. — Nem szabad rokon- vagy ellenszenv szerint megitélni őt. — Szalay László és Horváth Mihály eljárása. — A XI. században a társadalom romlottsága fölött általános a panasz. -- A feudalismus e korszakban fejlődik ki és egész súlyával nehezedik az egyházra. — Az egyházban ennek folytán megtörik a központi hatalom, a pápaság ereje. — A világi fejedelmek földbirtok-adományozással kötik magukhoz a főpapokat. — Papi aristokratia fejlődik, mely néha tudatlanok- és méltatlanokból egészíti ki sorait. — A főpapság beleolvad a világi elemekbe. — A püspökségek hűbérnek tekintetnek, s tetszés szerint a többet fizetőnek adatnak át. — Ott is, a hol szabad választás maradt meg, a megerősités és beruházás joga a hűbérur kezeibe ment át. -- Hasonló esetek fordulnak elő az alsópapság kinevezésénél is. -- A tudatlanság az alsópapság körében igen nagy. — A papi nőtlenség megszünik, a simonia teljes hatalomra jut. — Investitura. — Rómában a nagyravágyó főnemesek kezeiben van a hatalom, ők nevezik ki és teszik le a pápákat. — Mindeme visszaélések azonban azon kor romlottságára vihetők vissza. — Az egyház e romlott társadalomból kapta tagjait. — A visszahatás nem maradt el. — A reformot a kolostorokban kezdették meg. — Ezeknek élén a clugnyi kolostor áll. — Olaszországban a reformálás Romuald és Nilus neveihez füződik. — Midőn már a tér a javulásra el volt készitve, lép VII. Gergely a pápai trónra. — Fellépése korszakot alkotó esemény. — Az eddig jobbára elszigetelten működő reformmozgalmat kezébe veszi, s azt egyetemessé alakitja át. — Két nagy tény keresztülvitele képezi életfeladatát. — Fellép a papok házassága és a simonia ellen. — Küzdelmei, a pápaság missiója. — Gejcsa elküldi követét VII. Gergelyhez. — A pápa válaszol. — Salamon ujra a pápához fordul, de ez szemrehányó levelet ir neki. — Gejcsa teljesen feltárja a magyar viszonyokat VII. Gergely előtt, erre a pápa ujra válaszol. — Alaptalan a vád, hogy Gergely a fejedelmeket hűbéreseinek tekintette. — A fejedelmek önként szólitották fel segélyért. — Ezen állitás bővebb kifejtese. — Gejcsa viszonya VII. Gergelyhez feszült lesz. — A kirá-

ZENEAKADÉMIA
LISZT MÚZEUM

lyi trónról lemond. — Követeket küldenek Salamonért. — A magyar királyi korona leirása. — Szent Istvánnak II. Sylvester pápa küldött koronát. — A maig fenlétező korona a XI. századból való. — A korona két fő és lényeges részből áll. — Az alsó résznek Dukász Mihály görög császár az ajándékozója. — Ezen rész leirása. — Mely uton-módon jutott Gejcsa ezen koronához. — A felső rész képezi a Sylvester-féle koronát.

Mielőtt az egyház történelmének Magyarországon további eseményeit előadnók, meg kell állapodnunk, s foglalkoznunk az egyetemes egyház helyzetével és azon elvekkel, melyek ezen korban az egyházban a világi hatalmakkal szemben érvényre emelkedtek, s melyeknek hatása, ha csekély mérvben is, inkább elvi jelentőséggel, hazánkban is érezhetővé lett. Foglalkozunk, habár csak röviden, hogy munkánk terét arányosan vegye igénybe, — VII. Gergely pápa korával és személyével.

VII. Gergelynek befolyása a magyar történelemre két helyen is érezhető: kibékéltetési igyekezete Gejcsa és Salamon között, s az ország függetlenségének hangsúlyozása, másodszor szent László törvényhozásában. Leveleit, melyeket részben Gejcsához, részben Salamonhoz, majd szent Lászlóhoz intézett, az ő korának ismerete nélkül megérteni nem lehet, — félremagyarázni igen. Néhány odavetett vonás nem elég e kor ismeretéhez; különösen nem elég VII. Gergelynek a történetiró alanyi felfogásán alapuló jellemzése, s ezen jellemből folytatott egyoldalu következtetés. Nem VII. Gergely személyével kell itt bajlódni, hanem az őt megelőző, — az általa alakított viszonyokkal. Ha történetiróink kedvencz életrajzi adataik összeállítása helyett, az egyház helyzetét a társadalomban vették volna szemügyre, nem pedig néhány pápát kiragadva környezői viszonyaiból s abból korképet alkotva, itéletet mondani fölöttük, — más eredményre jutottak volna. [1])

---

[1]) Szalay Lászlót értjük és Horváth Mihályt. Lássuk, mit irnak ezek: »A tan, melynek apostolává lőn (VII. Gergely), utóbb átokként nehezedett az emberiségre. A kit sujt, azt golyhóvá teszi a korlátlan hatalom, a ki gyakorolja, azt őrültté.« Szalay László: Magyarország története. I., 166. l. Később ő is talál dicsérni valót VII-ik Gergelyben; de mit használ az, ha alapgondolatát ily díszesen már kifejezte. Szalay nyugodtan itél, s elég tárgyias, egy hibája közös a legtöbb,

ZENEAKADÉMIA LISZT MÚZEUM

Mi VII. Gergelylyel s az őt megelőző pápákkal keveset bajlódunk. Jellemezzék őket a viszonyok, a tettek. Beszéljen a helyzet. A mikor VII. Gergely a magyar történelembe nyúl, utóbb részletesen foglalkozunk vele, mostani fejezetünkkel a kulcsot akarjuk az olvasó kezébe adni, melylyel a továbbiakat megértheti. Nem daraboljuk fel e fejezetet, mert a fejlődés szoros és gyors egymásutána nem engedi; ez egy egészet képez. A Gejcsa- és Lászlóhoz intézett leveleket ez alapon igen könnyen tisztába hozhatja az olvasó.

A X. és XI. század iróit olvasva, a társadalom minden osztályának barbársága és romlottsága, de különösen az egyház szomoru állapota miatt csaknem egyhangu panaszszal találkozunk. [1]) A feudalismus e korszakban fejlődik és erősödik meg; midőn az alakulni kezdő európai nemzetek politikai életében az államegységnek eszméje is elenyészni látszott, ugyanakkor ugyanazon eszme-mozgalom behatása alatt, az egyházban is megtörött a központi hatalom, a pápaság ereje. A főpapok kivonni igyekeztek

---

mondjuk: valamennyi protestáns történetirával, a mint a kath. egyházról, de különösen a pápaságról beszél, izgatott lesz és használhetetlen. — Horváth Mihálynak eljárása is megrovás alá esik; a »Kereszténység első százada Magyarországon« czimü művében 366. s kk. lapokon sokat összehalmoz, miről nem tudna számot adni, hogy egyáltalán miért vette fel könyvébe, mert azok nem tartoznak oda, legalább nagyobb része nem. És aztán mintha csak bizonyos előszeretettel rajzolná, helyesebben festené a pápák és a pápaság sülyedését, kiszemel oly helyeket, melyek őt e kedvtöltésében elősegítik; egyébként ez nem nagy hiba még, mi is fogunk a pápaság sülyedéséről kendőzetlenül irni; a hiba ott van, hogy Horváth Mihály ugy tünteti fel az egészet, mintha csak a pápaság lett volna romlott, sőt mintha csak a pápaság okozta volna is a romlást és erkölcstelenséget, és ez nem igaz, — és ujra nem igaz. A pápaság romlott volt, mert barbár és romlott korban élt, melynek befolyásától nem tudott szabadulni. Nem kell egyes személyeket összeköttetéseikből kiragadni. Mi, bármily szinekkel fesse is valaki a pápaság állását bárminő korban, csak történetileg hü legyen, attól meg nem ijedünk. A pápaság hanyatlása hatalmas bizonyíték a kath. egyház isteni eredete mellett, s következőleg a pápaság mellett is; mert ha az egyház romlott pápák mellett sem ment tönkre, a mely viszonyok közt minden emberi intézménynek meg kell semmisülnie, ugy azt csakis isteni erő tarthatja fenn.

[1]) Igen érdekesen ir erről dr. Hock: »Gerbert und sein Jahrhundert. Wien, 1837« cz. művének több helyén elszórva.

ZENEAKADÉMIA LISZT MÚZEUM

magukat minden felsőbb befolyás alól, mindegyik a maga területén minél teljesebb függetlenségre törekedett szert tenni. A császárság tekintélyének sülyedésével a pápaság fénye is hanyatlott. A testületi szellem, mely az egyházat a római birodalom elenyészésének korában a pogány barbár népekkel szemben oly fényes eredményre juttatta, megtörött, és e helyett a kötelékek, melyek a papságot a barbár invasió után szükségképen a világi társadalomhoz kötötték, még kiterjedtebbekké, még szorosabbakká lettek.

A világi fejedelmek az egység e megszakadásában, annak némi helyreállítására, legjobb eszköznek a földbirtok adományozást találták; személyök, vagy az ország körül érdemet szerzett férfiak, ugy az egyházi, mint a világi rendből, szolgálatuk és hűségök jutalmául földbirtokot kaptak. Igy fejlődött ki rohamosan a feudalismus, melyet Guizot jellemzően határoz meg e néhány szóban: »Az erő, ez volt a feudalis rendszer alatt a jogoknak valódi és szokásos kezessége, ha ugyan az erőt kezességnek nevezhetni.« [1])

A főpapok által tett szolgálatok tehát e rendszer természetéből kifolyólag földbirtokkal jutalmaztattak; ezen földbirtokokat a főpapok azután állandóan székökhöz kötni igyekeztek. Valódi papi aristokratia kezdett a püspöki karból alakulni, mely tagjait többé nem az alsóbb papságból, születési rangkülönbség nélkül, hanem főleg a világi aristokratiából vette föl, igen gyakran a nélkül, hogy az illetők a papi pályára készültek volna.

Eme rendszer mindent átkaroló erejének maga az egyház sem tudott soká ellentállni; csakhamar átalakult feudalis egyházzá, s ezáltal egységét, s a benne őrzött rendet végveszély fenyegette. Csakhamar nem látszott mód, némi egységet az egyházba hozni, vagy a régit helyreállítani. A megoszlás mindig növekedőben volt; minden püspök, minden praelatus, minden pap mindinkább és jobban elszigetelte magát egyházmegyéjében vagy kolostorában; a rendetlenség hasonló okból fokozódott. Megerősödni akart tehát mindenki e rendszerben az egyházra nézve itt csak ott a baj, hogy e megerősödés a központtól

---

[1]) Guizot: Az európai polgáriasodás története. I. 130. l.

ZENEAKADÉMIA
LISZT MÚZEUM

való távozásban, az egyes főpapi székek önálló erejében jutott lassankint érvényre.

Igy teremtett a feudalismus uj helyzetet, s tovább fejlődése mindinkább rosszabbá tette az állapotokat. A papi és világi aristokratia még jobban összeolvadt, s ez teljessé tette a főpapság függését a világi hatalomtól. A királyok, hogy a függetlenségre törekvő hatalmas hűbéreseik erejét ellensúlyozzák, jónak látták a papságra támaszkodni, és hogy ennek anyagi hatalmat is szerezzenek, a kiválóbb püspökségeket nagy hűbérekkel ruházták fel. Mi sem természetesebb, mint hogy a püspöki székhez kötött földbirtok, hűbéri természeténél fogva, maga a püspöki szék is hűbérnek tekintetett és a kinevezést a keresztény egyház legfontosabb állomásaira, az egyházi törvények ellenére, melyek a nép és az alsópapság által végrehajtott választást szentesítették, a királyok s általában a hatalmas hűbérurak ragadták kezeikbe. Még ott is, hol a szabad választás fönmaradt, a megerősítés és felruházás joga a király kezébe ment át; ilyformán a tetszésével ellenkező választást könnyen megsemmisíthette. Hogy minő, az egyház érdekeivel mitsem törődő elvek lettek a kinevezéseknél irányadókká, nem nehéz belátni. A püspökök épugy követik a királyt a háboruba, mint a főurak;[1]) az erősebb joga, mely a háboruban döntő, átvitetik az egyházba; kétes esetekben, midőn ketten tartanak igényt valamelyik püspöki székre, legtöbb esetben az egyház emberei is, a fegyvert tekintették a legfőbb birónak.[2]) Természetes, hogy nem keresték a jelölteknél többé a tudományosságot, érdemet, képességet, hanem igenis a rokonságot, gazdagságot, rabszolgai engedelmességet.[3]) Igy történt ez az alsópapság kinevezésénél is. Hogy magokat a püspöki szék elnyerése végett kiadott költségekért kárpótolják, a kisebb papi állomásokat ők is pénzért osztogatták. »Nincs pap — igy szól II. Sándor

---

[1]) Thietmarnál több példa van erre, Pertz: Monumenta Germ. Script. III. 80. l.

[2]) A fuldai apát és a hildesheimi püspök méltóságuk elsőségét formaszerü csatával akarták eldönteni. Lambert: Annales ad a. 1063. Pertznél: i. h. V. 163. l.

[3]) Atto lib. de pressuris ecclesiasticis d'Achery: Spicilegium tveerum aliquot Scriptorum. I. 421. l.

ZENEAKADÉMIA LISZT MÚZEUM

pápa egyik levelében [1]) — bármily tudományos és erkölcsös legyen is, ki állomást kapjon, hacsak azt pénzen nem veszi meg.«

E körülmények természetes következménye az volt, hogy a papság a X. és XI. században szellemileg és erkölcsileg mélyen lesülyedve, magas hivatásának meg nem felelhetett. A tudatlanság az alsóbb papság körében oly nagy mérvet öltött, hogy némelyek nemcsak nem értették, mit olvastak, de még szótagolva sem voltak igen képesek olvasni. [2]) A régi szigoru fegyelem a szerzeteseknél is elenyészett; a világias életmód, mely még e korban is egyjelentőségü a barbárral, a klastromokban is lábra kapott.

A zsinatok ugyan ajánlották a papi nőtlenséget, s általános nézet volt, hogy a nőtlen pap jobban betölti hivatalát; de ennek keresztülvitele még eddig nem sikerült. Egy német történetiró [3]) még a nős papokat dicséri is, mert mint a világosság angyalai jelennek meg azon bűnösökkel szemben, kik az egyház törvényének látszólag inkább eleget téve, a leggyalázatosabb kéjek között éltek.

E viszonyok legtöbbet ártottak a pápaságnak. Rómában nagyravágyó főnemesek ragadták kezökbe a hatalmat, s felvéve a patriciusi czimet, tetszésök szerint, mint családi örökségről rendelkeztek a pápai trón felett. [4]) Arra sem ügyeltek, hogy jelöltjöket a papok sorából válaszszák. Igy lépett XIX. János pápa testvérének VIII. Benedeknek halála után a praefektusi hivatalból egyenesen a pápai székre. Őt követte mint gyermek IX. Benedek, ki a pápaságot eladta egy János nevü papnak, ki VI. Gergely nevet vett fel. Teljessé lett a zavar, midőn a római nemesség nem lévén megelégedve a választással, uj pápát emelt III. Sylvester személyében, s nemsokára Benedek is ujra fölvette a pápai czimet. [5])

E mellett a főpapságban még a dacz, az ellentállás is kifejlődött az egyházi rendeletekkel szemben, ugy hogy a pápák tel-

---

[1]) Ad clerum et populum Lucensem. Mansi collectio Conciliorum. XIX. 964. l.

[2]) Damiani Opuscula. XXVI. Opera. III. 503. l.

[3]) Giesebrecht: Geschichte der deutschen Kaiserzeit. II. 399.

[4]) »Ita ut quodam haereditario jure viderentur sibi possidere Pontificatum.« Jaffé: i. h. II. 625.

[5]) Annales romani, Pertz: Monumenta. V. 468.

ZENEAKADÉMIA
LISZT MÚZEUM

jesen tehetetlenül álltak. »Az egyedüli jog, melyet a feudalis rendszer az európai társadalomban érvényre emelt, az az ellentállási jog volt.« [1]) A pápai szék lealázása igy teljessé lett; a zavar, a rendetlenség és ebből kifolyó botrányok napirendre kerültek. Ez fejti meg a pápa egyházfői tekintélyének teljes hanyatlását.

Mindazon visszaélések, bajok, zavarok, melyeket e korszak szemére szokás vetni, s melyek a pápaság és az egyház mély hanyatlását előidézték, a kor műveltségi viszonyainak természetes kifolyása volt. A barbárság a keresztény Európának még a X. és XI. században is jellemző vonása. Az ujonnan megtért barbár nemzetek szellemi fejletlensége, erkölcsi romlása megakadályozzák az egyház tiszta intentióit, mert nem értik meg, vagy ha megértik is, csakhamar elfeledve azt, mindent összezavarnak. A forrongás, az átalakulás még mindegyre tart; mindazon elemek, melyek a mai civilizátió létrejöttére közreműködtek, még gyermekkorukat élék, és az egyház, az egyetlen elem, mely a római birodalom bukását minden megrendülés nélkül túlélte, végre szintén merülni kezd a rendetlenség árjába. Így csúszott be, és lett általánossá az egyház kebelében egyik visszaélés a másik után, mig végre az egyház erkölcsi és szellemi felsőségét legtöbb helyen elvesztve, műveltségtörténelmi fontos hivatását is elveszteni látszott. De e veszély, — a kor barbárságát tekintve, bátran nevezhetjük igy — Európa szerencséjére nem következett be.

E századot, minden baja mellett, mégsem nevezhetjük szerencsétlennek, mert felismerve mély sebeit, erélyesen és kimélet nélkül fog azoknak gyógyításához. A javulás jelei feltünnek csakhamar.

A visszahatás az egyház és a pápaság lesülyedése ellen nem maradhatott el; és e visszahatás kevés idő mulva oly erőre tett szert, hogy a pápaságot legmélyebb hanyatlása után alig pár évtizeddel világuralmi állásponton szemléljük. És e gyors átalakulást nem nehéz megfejteni. Az általános barbárság, nyers erőszak és erkölcsi romlottság közepette a jobb-érzésüek menedéket csak a pápaságban reménylettek találni, s készek voltak ezt a keresz-

---

[1]) Guizot: Az európai polgáriasodás története. I. 133. l.

ZENEAKADÉMIA LISZT MÚZEUM

ténység s általános művelődés megmentésére teljhatalommal ruházni fel. Az elharapódzott rendetlenség, a visszaélések egész sora, mind a népet, mind a papok jobbjait mélyen sérté. Azért jó eleve mutatkozik is az egyházban a javítási szellem és szükségérzet oly tekintély után, ki mindezen elemeket összegyűjtse s azokra rendet erőszakoljon. A turini érsek Claudius és a lyoni Agobard ilynemü kisérletet tesznek egyházmegyéikben, de még siker nélkül.

A reformot teljes erővel a kolostorokban kezdették meg; itt ismerték meg a baj orvoslásának eszközét és kezdették használni: a klastromok függetlenítését egyes világiak, sőt még a püspökök befolyása alól is. A clugnyi kolostort már alapítója 910-ben Vilmos aquitaniai herczeg, minden világi és egyházi hatalom mellőzésével, egyenesen a szentszék védelme és fönhatósága alá rendelte.[1]) Itt szigoru szerzetes-élet volt. Az egyszerü clugnyi szerzeteseket a legelső kolostorok hivták meg apátjoknak. A kolostor nagynevü apátjai csaknem szünet nélkül uj meg uj kolostor reformálásával voltak elfoglalva. Az általuk reformált és alapított kolostorokat bizonyos kapcsolatba hozták az anyakolostorral, s igy jött létre a clugnyi congregatio, — mely azért érdemel különös kiemelést, mert a pápai szék iránt feltétlen engedelmességet tanusított, — s igy annak hatalmas segítsége volt.

A clugnyi mozgalom hullámai, habár lassu gyürükben, elhatottak Olaszországba is, mindazonáltal Olaszország reformatiója két nagy férfiu nevéhez füződik: szent Nilus délen, Romuald Éjszak-Olaszországban fejtett ki bámulatos tevékenységet. Nilus Rossanában (Calabria) született, s a görög egyházhoz tartozott; harmincz éves korában egy Vazul-rendü kolostorba lépett. Szigoru élete, a vallásos elmélkedésben megerősödött

[1]) Az első apát Berno, ki megelőzőleg a dijoni egyházmegyében fekvő Beaume benczés kolostor élén állott, szent Benedek szabályait a legszigorubban keresztülvitte. Utódja Odo (927—941.) nemcsak a benczésrendet, hanem az egész szerzetes intézményt reformálta. Sz. Benedek szabályait toldásokkal szigorította, melyek utóbb »Consuetudines Cluniacenses« nevet kaptak, s a többi szerzetes házak e toldásokat lassankint mind átvették. Hasonló szellemben működtek a reá következő apátok: Aymardus (941—948.), Mayolus (948—994.), Odilo (994—1048.); a kolostor Péter apát alatt († 1157.) érte virágzásának tetőpontját.

ZENEAKADÉMIA
LISZT MÚZEUM

értelme, jellemes fellépése s cselekvése rendkivüli tekintélyt szerzett neki honfitársai előtt. 95 éves korában halt meg 1005-ben. Társa Romuald 120 évet ért el. Ottó első római utjában ismerte meg őt. Ugy mutatták őt be a császárnak, mint aki egyedül képes a Ravenna mellett lévő Classi-kolostort reformálni. Romuald elfogadta a felajánlott apátságot; de mert a szerzetesek ellenszegülése mélyen sértette, rövid idő mulva lemondott. Ehelyett a pereumi szigeten, Ravenna közelében, mintakolostort alapitott, melybe az egyház legválogatottabb embereit vette fel, köztök a keleti szlávok hittéritőit is. Életét ezentul kolostorok alapitására és reformálására forditotta, s alapitásainak leghirnevesbike Camaldoli, mely Olaszországban azon helyet és szerepet töltötte be, melyet Francziaországban Clugny. E mozgalmak az anyagias világnézlet kiküszöbölését vonták maguk után s a léleknek jogait akarták érvényre emelni a hitvány anyag fölé. Könnyü belátni, hogy e világnézlet a lelki és világi hatalom között eddig fennállott viszonyt helyesnek nem találta, — s VII. Gergely iránya innen indul ki. Három tulajdonság visszaállitását sürgeti az istenfélő Gottfried vendomei apát az egyházban: az egyetemességet, a szabadságot, a tisztaságot.[1]) A vallásos szellem kizárólagos uralma mellett elképzelhető, minő hatást gyakoroltak a nagy tömegre e szerzetesek példányszerü, sőt tulszigoru életökkel. Az egész egyház reformálására ez azért elég nem volt. Az egész egyház reformálása csak akkor lett lehetségessé, midőn a szerzetesek kebeléből főpapok kerültek ki, midőn reformeszméjök a pápai széket is meghóditotta.

VII. Gergely pápa föllépése a pápaság történelmében közvetlen ama viharos jelenetre következik, midőn három ellenpápa versenyzett szent Péter trónjáért 1043-ban. A császári befolyás vetett véget a botránynak, és a pápaság most ujra, jobban, mint valaha, a császári befolyás alá került. Mindaz, mit Hildebrand ez időben a pápaság függetlenitésére tehetett, tiltakozás volt a császári mindenhatóság ellen. A III. Henrik által kinevezett pápákat, II. Kelement, II. Damasust, IX. Leót, II. Victort a római

---

[1]) Tract. de ord. Episc. Migne, P. latin, CLVII. 282. l. Opusc. VI. u. a. 222. l.

ZENEAKADÉMIA

papság és nép által ujra megválasztatta. [1]) Kifejezése volt ez a reformált szerzetesek körében kifejlődött és most Rómában is uralomra jutott hierarchiai elvnek, mely szerint világi ember, legyen az bár császár, — a lelki hatalom felett nem rendelkezhetik, hogy tehát a császári kinevezés nem tekinthető jogos eljárásnak a pápai szék betöltésére. A császári befolyás a pápaválasztásra azonban sokkal több ideig volt gyakorlatban, hogysem azt egyszerüen el lehetett volna mellőzni. Föntartatott tehát IV. Henriknek, valamint utódai közől azoknak, kik azt személyesen kieszközlik, azon jog, hogy az uj szabály szerint a bibornokok által megválasztott pápát megerősitsék. [2]) A pápai szék függetlenitésére tett lépések után, az egyház reformja oly terjedelemben és oly erélylyel kezdetett meg, mint azelőtt soha.

Midőn az egyház reformja ennyire haladott; midőn már a pápai szék függetlensége biztositva, tekintélye a kereszténység legnagyobb része előtt érvényre volt emelve, akkor foglalta el a reformmozgalom eddigi lelke és vezetője Hildebrand, mint VII. Gergely a pápai széket. [3])

A történetirók általában VII. Gergelyt tartják a pápaság uj korszaka megalkotójának. Nem akarunk e nagy pápa érdemeiből semmitsem levonni; de az előzmények után kimondhatjuk, hogy ez közönséges felfogás szerint való értelemben még nincs teljesen igazolva. Mert az előbbi pápaságok, kivált I. Miklósé, ki korának második Illéseként tünt föl, [4]) VIII. Benedek még nem eléggé méltatott pápasága, [5]) azután Gergely közvetlen elődjeinek tettei Leótól kezdve, [6]) kik szintén ugyanazon szellemben működtek, és kiknél csak az alkalom hiányzott, hogy hasonló küzdelmekben bizonyithatták volna be nagy lelki erejöket, végre nyugat előbbi

---

[1]) Leo Cassinensis Pertznél Monumenta VII. 686. l.

[2]) Chronicon Farfense. Muratorinál, Scriptores Rerum Italicarum II., 645. l.

[3]) Eddig az egyházirodalomban páratlan terjedelmü és értékü monografiáját megirta Gförer: Pabst Gregorius VII. und sein Zeitalter. 7 nagy kötetben. Schaffhausen, 1859—61.

[4]) Regnum Chron. Pertz, Script. I. 579.

[5]) Giesebrecht, Geschichte der deutsch. Kaiserzeit. II. 172. l.

[6]) Will, Die Anfänge der Restauration der Kirche im eilften Jahrhundert. Marburg, 1859, 1864.

ZENEAKADÉMIA LISZT MÚZEUM

egyházi és politikai viszonyai mutatják, hogy VII. Gergelynél csak szükebb értelemben szólhatni uj korszakról, t. i. az egyházi és világi hatalom közötti viszonyok uj alakulásáról, a régóta csirázó szellemi hatások kifejtésében. Igen sok tehát, amit VII. Gergely pápaságában lelünk, korábbi időkre utal vissza; a kiállott nagy küzdelemhez minden készen volt, mielőtt ő Péter székébe ült, melyben annyi rágalmat kellett eltürnie. [1])

Föllépése korszakot alkotó eseményt képez Európának nemcsak egyházi, de politikai történelmében is. Most lett az eddig jobbára csak elszigetelten, helyenkint folyó küzdelem a reformért általánossá; most sodortatott az eddig óvatosan kimélt világi hatalom is e küzdelembe. A Clugnyból kiindult szerzetes-mozgalom alatt tüntette ki világtörténeti fontosságát.

Midőn VII. Gergely trónra lépett, az egyetemes egyház helyzete is gyászos állapotban volt. Keleten a kereszténység a mohamedán iga alatt nyögött, a megmaradt részt elszakitotta Caerularius; Nyugaton a papság a hűbériség általunk vázolt békóiba fűzve, — a nép a sok visszaélés és rossz példa láttára, hite iránt elhidegülve, félni lehetett, hogy a vallásos szellem, maga a vallás lassankint eltávozik a jobbak kebeléből is. — És a segély honnan volt várható e gyászos állapotban? A püspököktől nem; mert azok maguk sem mozoghattak szabadon, a fejedelmek lekötelezettjei lévén; — nem a fejedelmektől, mert ezek ezen állapotot igy akarták; kényök-kedvökre volt, hogy a főpapságot szolgálati viszonyban tarthatták; egyedüli segitség a római pápáktól volt várható. Az egyház kebelében egyetlen sértetlenül maradt erő volt már csak, a római udvar, a pápaság, mely előnyomulásával nem is késett a lánglelkü VII. Gergely képében. Az egyház a század folyamában átment egy uj állapotba, a theokratikus és kolostori egyház állapotába.

Két nagy eszme keresztülvitelének szilárd elhatározásával lépett VII. Gergely a pápai székre. E két eszme, melyekre az eddigi reformlépések a tért előkészitették, a papság szigoru alárendelése a pápai szék alá, tehát függetlenitése a világi hatalmak

---

[1]) Dr. Hergenröther József: A katholikus egyház és keresztény állam I. 115. l.

ZENEAKADÉMIA

alól, és a pápaság lefőbb lelki, valamint világi hatalommá való emelése volt. A nagy pápa levelei, [1]) melyek jellemének megitélésére a legjobb forrást nyujtják, kétségkivül helyezik, hogy fővágya és óhajtása volt az egyházat lesülyedt állapotából fölemelve, a tiszta, eszményi utra terelni. Ez volt a főindok arra, hogy a papi nőtlenség kérdését ujból fölvegye; de bizonyosan lehet állitani, hogy éles figyelmét nem kerülte ki e kérdés szoros kapcsolata a pápaság hatalmi kérdésével. A nőtlen szerzetesek buzgó részvéte a reformküzdelemben hathatós figyelmeztetés volt a pápai székre, hogy minő hatalmas segitséget nyerhet igényei megvalósitására a világi papságban is, ha ez a nőtlenség keresztülvitele által a világi társadalomtól elszakittatva csakis az egyháznak él.

Épen ily szigorral lépett a simonia kiirtásához. Az utóbbi évek tapasztalataiból meggyőződvén, hogy e visszaélés kiirtása mindaddig, mig a püspökök kinevezését egyes világiak gyakorolják, nem remélhető, mélyen ható eszközökhöz nyult, midőn a papság kivételét a feudalismus alól kisérlette meg kivivni. Az egyház képezzen zárt, szorosan kapcsolt testületet, melyet a fejedelmek szava működésében ne korlátozhasson; legyen szabad, tiszta és katholikus. [2]) Ez volt Gergely eszményképe, ezt akarta elérni Rómában 1078-ban tartott zsinaton kiadott rendeletével, mely szerint a papoknak szigoruan megtiltatott egyházi méltóságot a császár, király vagy bármely világi ember kezeiből fogadni el.[3])

E rendelet, mely az egyházat és az államot oly sokszorosan összekötő kapcsok széttörésével a papság teljes függetlenségét a világi hatalomtól lett volna megalapitandó, a fejedelmek részéről a leghevesebb ellentállással találkozott, és oly küzdelemre adta meg a gyujtó szikrát, melynek végét már Gergely nem érte meg. E küzdelem a császárság és a pápaság első harcza.

Már a megelőző pápák alatt tett reformlépések világosan ki-

---

[1]) Legujabban és legteljesebben kiadta Jaffé a Bibliotheca Rerum Germanicarum II. kötetben Monumenta Gregoriana czim alatt. Berlin, 1865.

[2]) Summopere procuravi ut sancta ecclesia sponsa Dei Domina et mater nostra, ad proprium rediens decus, libera, casta, et catholica permaneret. Igy nyilatkozik VII. Gergely utolsó napjaiban kiadott egyik levelében. Greg. Epist. 46. Jaffénál i. h. II. 572.

[3]) Concilium rom. Jaffénál 1078, — i. h. II. 333.

ZENEAKADÉMIA
LISZT MÚZEUM

mutatták a czélt, mely felé Hildebrand a pápaságot vezetni törekszik; de amint elfoglalta a már eléggé megerősitett pápai széket, oly igényekkel lépett fel, s ezek valósitására oly erélyes és valóban bámulatos tevékenységet fejtett ki, hogy a küzdelemnek a pápaság és császárság között, a keresztény világban gyakorlandó hatalomért okvetlen be kelle következnie. A lelki és világi legfelső hatalom nála nincs megosztva, ő mindkettőt feltétlenül a pápaságnak követelte. »Már eredetök mutatja — igy szól egyik levelében — a pápai méltóság felsőségét a királyi felett; ezt az emberi kevélység találta fel, azt az isteni kegyesség alapitotta.« [1]) A pápaság isteni eredetéből önként következik, hogy az apostoli szentszék iránt a királyok és népek feltétlen engedelmességgel tartoznak. »Az apostoli szék iránt való engedetlenség, — igy szól Gergely, — egyértelmü a bálványozással, mert ha az apostoli szék az Istentől reáruházott fejedelmi hatalomnál fogva a lelki ügyek felett itélhet, miért ne itélhetne a világiak fölött is.« [2]) »Mint a lélek a test fölött, ugy áll az egyházi hatalom a világi felett.« [3])

A nagy pápát az óriás igényekre nem nagyravágyása, hanem más valóban nemes indok vezette. E vas korszakban, midőn mindenütt és mindenki előtt a jogot és igazságot az erő mértéke szabta meg; midőn a rendetlenség árjában maguk a fejedelmek is belesodortattak, a nagy pápa csak egyetlen hatalmat látott, mely isteni tekintélyen alapulva és parancsait az Isten nevében osztogatva, hivatva, jogositva, képesitve lehetett a megtámadott társadalmi rendet és erkölcsiséget védelmezni. E hatalmat ő a mindenható tekintélylyel felruházott pápaságban hitte feltalálni. S valamint nem habozott eddigi reformtörekvéseiben a pápaság függetlenségének és tekintélyének megalapitására és megszilárditására mindent elkövetni, ugy nem késett trónralépése után a pápaság legfelső hatalmának teljes kivivására a császárságot, mint első világi hatalmat megtámadni, hogy azt vagy megtörje, vagy hódolásra kényszeritse.

»Mi hozzá vagyunk szokva magunknak ugy képzelni VII. Gergelyt, mint olyan embert, ki mindent mozdulatlanságban akart

---

[1]) Gregor. Epist. IV. 2. Jaffénál, II. 245.
[2]) Gregor. Regist. Jaffé i. h. II. 275.
[3]) Gregor. Regist. VII. 25. Jaffénál II. 361.

ZENEAKADÉMIA

volna tartani, mint ellenségét a szellemi kifejlődésnek, a társadalmi haladásnak, mint olyan embert, ki az egy állandó és hátramenő rendszerben igyekezett visszatartani. És semmi sem kevésbbé igaz! VII. Gergely reformator volt a kényuralom utján; mint N. Károly, Nagy Péter. Ő körülbelől az volt az egyházi rendben, mi N. Károly Franciaországban, és N. Péter Oroszországban volt a polgári rendben, — ő reformálni akará az egyházat és az egyház által a polgári társadalmat, s ebbe több erkölcsiséget, több igazságosságot és több rendet akart behozni, és ezt a szentszék által a maga hasznára akará tenni.« [1])

A feudalismus Nyugat-Európát száz meg száz államra osztotta; mégis állt a hit, hogy az európai keresztény nemzetek egy közös család tagjai, melynek lelki feje a pápa, világi feje pedig a császár. E két hatalom között kellett választani a királyságot alapitók- és fentartóknak; de hogy a hűbériség uralmának e korszakában melyik hatalom választása lehetett és volt előnyösebb az uj államra, nem nehéz belátni. A csak erkölcsi fegyverekkel rendelkező és mégis isteni tekintélyt nyujtó pápaság inkább névleges, mint valódi hűbéruraságа korántsem tünt fel oly veszélyesnek, mint a császárságé, mely a hűbéres állam függetlenségét többé-kevésbbé megcsonkitotta. [2]) Ez okból találjuk, hogy nemcsak az alapitók csak nem kivétel nélkül a pápai székekhez fordultak; de hogy a császár vazallusai is, mihelyt a pápaság elég erős volt a császárság ellen támaszt nyujtani, siettek a veszélyes császári hűbéruraságot a pápáéval cserélni fel. E körülményt használta fel Gergely a pápai tekintély és befolyás szélesbitésére. [3])

---

[1]) Guizot i. h. I. 202. l.

[2]) Néhány század óta nyugodtan beszélnek a világi hatalom jogairól, s mindenféle uton-módon gyanusitják az egyháznak középkori hatalmát; pedig nem tudják mit cselekesznek. Eme korszakban, melylyel mi foglalkozunk, a világi hatalom nem volt egyéb tiszta erőszak- és zabolátlan haramiáskodásnál; a népek ellenben nem voltak oly helyzetben, hogy magukat védhették volna, hogy jogaikat érvényre emelhették volna a polgári, az állami erőszak ellen. Az egyház ellenben végtelen felsőbbséggel birt e világi hatalom felett, a népek jajszava pedig szünetlenül ösztönzé helyének elfoglalására, s az ehhez szükséges hatalom megszerzésére.

[3]) V. ö. Mika Sándor: »A pápaság fölemelkedése a XI-ik

ZENEAKADÉMIA LISZT MÚZEUM

Gejcsa, ugy látszik, a szerencsétlen szabolcsi csata után Lambert testvérét Gergelyhez küldé, hogy a hatalmas férfiut saját és az ország ügyéről értesitse, [2]) vagy pedig K a t o n a [3]) szerint, »illi dignitatem gratulabatur ?« Legvalószinübb azok után, miket Gergely pápáról elmondottunk, hogy Gejcsa hozzá, mint a kereszténység valódi atyjához fordúlt, — elpanaszkodva, hogy a nemes és buzgó magyar nemzet a sok viszály folytán mily nehéz helyzetbe jutott; — annál inkább is tette ezt Gejcsa, mert Salomon Henrikhez menekült, kinek hatalmától ő félt, — kit azonban Gergely meg akart törni.

Gejcsának e levelét nem birjuk, — s nincs is kilátás, hogy valamikor napfényre jöjjön, mert, mint már emlitettük, a vatikáni levéltár ezen része a tüz martalékává lett; birjuk azonban VII. Gergely válaszát Gejcsa levelére, mely igy hangzik:

»Gergely püspök, Isten szolgáinak szolgája Gejcsának, a magyarok vezérének, üdvözletet és apostoli áldást. Látván leveledet, értesültünk jámborságod dicséretes vallásáról, s megértettük, hogy szivedet s elmédet az apostoli szék iránt istenes buzgóság lelkesiti. Ez kétségtelen reményt ébreszt üdvösséged iránt, s bennünk is nem csekély örömet támasztott; mert a kik kellő hittel és tisztelettel viseltetnek az apostoli szék iránt, attól bizonyos támaszt és jótéteményeket is várhatnak. S ezért a te kedvességedet is intjük, hogy törekvésed az apostolok tiszteletére folyton növekedjék; és mennél inkább fogsz életed szükségeiben az ő itéletökhöz közeledni; annál inkább adósaiddá ügyekezzél tenni azokat: hogy azok esedezései által Isten kegyelméből büneid bocsánatát s az örök boldogság dicsőségét megnyerni örvendhess. A mi szeretetünkről pedig semmiképen se kételkedjél; mert minden kételkedést mellőzve legbensőbb s atyai indulattal igérjük, hogy amit üdved és tisztességed méltán igényel, mind azt tőlünk meg is nyerheted. És ha ellenségeid közől valaki téged bántalmazni gonoszul megkisérlené, kétségkivül nem csak meghallgatásunkra nem találand, hanem az apostoli kegy boszuságát érzendi

---

században« czimü tanulmányát, melynek több helyét itt felhasználtuk. Budapesti Szemle 1883. 81—83. sz.

[2]) S z a l a y L. Magyarország története I., 166.

[3]) Historia crit. II., 304. l.

ZENEAKADÉMIA
LISZT MÚZEUM

ZENEAKADÉMIA

magára nehezedni. Te pedig, ha néha, akár saját ügyeidben, akár azokban, mik az apostoli szék szolgálatát illetik, valamit értésünkre akarsz adni, ott van a derék (ferrarai) Azó márkgróf, ki nekünk Olaszország többi fejedelmei közt felette kedves; általa mind azt, mit az apostoli meghallgatásra juttatni akarsz, legalkalmasabban fogod értésünkre adhatni s nekünk ajánlhatni. Kivánjuk egyébiránt, hogy az isteni kegyelem, téged mind e világi viszontagságokban oltalmazzon, s mind annak is, mi neki tetszik, végrehajtására erőt és tehetséget adjon. Kelt Rómában a zsinaton 1074-ki márczius 14-kén (sexto calendas aprilis indictione duodecima.« [1])

E közben Salamon Mosony felé huzódott s onnan IV. Henrikhez fordult segélyért; annak hűbérséget igért, ha őt visszahelyezi királyi székébe. S a nyár vége felé csakugyan sereggel érkezett Henrik Magyarországba; de semmire sem tudott menni, s igy kivonult az országból. Erre Salamon Henriktől segélyt többé nem várhatván, szintén a pápához fordult oltalomért s tőle segély helyett szemrehányást s erős korholást kapott.

»Leveledet ugymond válaszában, kegyelmesebben fogadtuk volna, ha meggondolatlan lépésed sz. Pétert annyira meg nem sérti vala. Őseidtől tudhatád, hogy Magyarország, melyet István király hajdan sz. Péternek teljes joggal és hatalommal felajánlott s jámborul átadott, a római szentegyházé. [2]) Henrik is a boldogemlékezetü császár, azt sz. Péter tiszteletére meghódoltatván, s a királyt legyőzvén, győzedelme után a királyi lándzsát és koronát sz. Péter sirjára tette le, odaküldvén, győzedelmének dicsőségére az ország jelvényeit, hová a fejedelemséget tartozónak elismerte.[3])

---

[1]) Coletus Collectio conciliorum t. XII. col. 279. Mi Katona után Horváth M. A ker. első száz. 382. l. fordításában közöljük, Részletet közöl Szalay is i. h. I. 166. l. Közli Jaffé Regesta Pontificum Romanorum n. 3596. Mansi Collectio conciliorum XX., 106. l.

[2]) — Sicut a majoribus patriae tuae cognoscere potes, regnum Hungariae sanctae Romanae ecclesiae proprium est. Mansi i. h. hivatkozik Nagy Károlyra »idem vero magnus imperator Saxoniam obtulit, cujus eam devicit adiutorio et posuit signum devotionis et libertatis sicut ipsi, Saxones habent scriptum et prudentes illorum satis sciunt. Jaffé Regest. Rom. Pont. n. 3923.

[3]) Giesebrecht nézete szerint a lándzsa s a jelvények Aba

ZENEAKADÉMIA LISZT MÚZEUM

Es ezek igy lévén, te mégis, a többi királyi erények- s erkölcsöktől is eltántorodva, sz. Péter jogát és tiszteletét megcsorbitottad, elidegenitetted, midőn az ő országát, mint hallók, a németek királyától fogadtad el hűbérül. Ha ez igaz, s a jogosságra ügyelsz, magad is tudhatod, miképen remélheted sz. Péter kegyelmét és a mi jóakaratunkat; ezt ugyanis nem nyerheted meg más módon, sem az apostoli megróvás nélkül nem fogsz sokáig uralkodhatni, mint ha, hibádat megjavitva, királyi pálczádat nem a (német) királyi, hanem az apostoli felség hűbérének ismered el. Mert mi sem félelemből vagy szeretetből, sem bármily személyes tekintetből nem fogjuk, a mennyire Isten segélyével tehetjük, elmulasztani, annak, akinek szolgái vagyunk, kellő tiszteletét fentartani. De, ha ezt jóvátenni, s életedet ugy, mint királyhoz illik, berendezni és Isten irgalmából dicsőiteni akarod: a római szentegyház szeretetét, mint anyáét a kedvelt fiu, s Krisztusban a mi barátságunkat kétségkivül teljesen megnyerheted.« [1])

A pápa 1075-ben némileg megvigasztalja egy levele által Salamont, melyet Gergely Salamon neje Zsófia és ennek anyja az özvegy Ágnes császárné közbenjárására s kérelmére irt. [2])

Salamonnak terveiről értesülvén Gejcsa, ujra ir a pápának, s őt a viszonyokról még világosabban értesiti. A pápa felel e levélre, melyben kiemeli, hogy Gejcsához irt egyet már, melyről ez azt állitotta, hogy nem kapta meg. Ezen ujabb és e gyönyörü levél eléggé mutatja, mennyire nem akar VII. Gergely a magyarok viszályaiba belemerülni, s midőn szabadságukat a római szentszéknek követeli, — inkább megvédelmezni akarja azt, mintsem abból csak valamit is elvenni. »Bár követeid által küldtünk

---

Sámuelé voltak, akitől azokat Henrik elvette. — Ezzel szemben áll Büdinger ellenkező véleménye, Zeitschrift für Oesterreichische Gymnasien 1859. 83. l.

[1]) Jaffé i. h. m. 3645. Mansi i. h. XX. Katonánál II., 346. lap.

[2]) Katonánál II. 357 l. »De cetero quod nos matrem tuam de causa tua compellere rogasti, pro certo scias, nos omnia, quae ad honorem et salutem tuam pertinent et consulendi libenter ei intimare et persuadendi ut fiant apostolica benigne adiutoria exhibere.« Mansi i. h. XX. 158.

ZENEAKADÉMIA LISZT MÚZEUM

LISZT FERENCZ ZENEAKADÉMIA KÖNYVTÁRA

hozzád levelet,[1]) — igy válaszol újra Gergely 1075. márczius 23-kén kelt iratában, — azon szeretetnél fogva, melylyel a királyokat és fejedelmeket, fiaink gyanánt inteni szoktuk, irunk neked ismét, igazságosan kivánván neked mindent, mi tisztességedet és dicsőségedet illeti. Mert sok jót hallottunk felőled, s tetteidnek dicséretes hire füleinkbe is elhatott, a melyekért szeretünk is téged és óhajtjuk, hogy e hir a dolog igaz voltával folyton növekedjék. Ugy hiszszük pedig, hogy tudva van előtted, miképen Magyarországnak, mint más legnemesebb országoknak, saját szabadsága állapotában kell fennállnia, és semmi más ország királyának nem szabad alárendelve lennie, mint egyedül a szent s egyetemes anyának, a római egyháznak, mely alattvalóit nem tekinti szolgáknak, hanem fiainak tartja. Minthogy pedig rokonod (Salamon) azt a német királynál, nem pedig a római pápánál ügyekezett kieszközölni: uralkodását, amint hiszszük, az isteni itélet gátolta meg. És mivel a kormány kezeidben létezik, intünk téged, hogy az egyházakra gondod legyen, a vallást buzgó törekvéssel gyarapitsd, és ha a római szentegyház követei jőnének hozzád, irántok oly engedelmességet tanusits, hogy sz. Péter közbenjárása által mind a két életben gyarapodjál tisztességben és dicsőségben.« [2])

Nemsokára harmadszor is irt Gejcsának a pápa, s minden áron ki akarja őt békiteni Salamonnal. Ezen levél következése lehetett, hogy Salamon lemondott a trónról,[3]) — s mint már említettük, — a történelemben megszünik neve szerepelni.

---

[1]) Licet per legatos, quos pridem ad nos direxisti, miserimus tibi literas, quas nondum asseris te percepisse, iterum tamen pro caritatis affectu, qua omnes reges et principes ut filios admonemus, scribimus ad te. Mansi i. h. XX. 174.

[2]) Katonánál II. 361. l.

[3]) Ezen levélben kikel a pápa Salamon ellen s őt királykának nevezi; de ezen czimre is csak ugy tudott szert tenni, hogy az országot a császárnak hűbérül adta, — azért a pápa most már Gejcsának adja a trónt. Verum ubi contempto nobili dominio beati Petri apostolorum principis, cuius regnum esse prudentiam tuam latere non credimus, rex subdidit se Teutonico regi et reguli nomen obtinuit, Dominus autem injuriam suo illatam principi praevidens, potestatem regni suo ad te iudicio transtulit. Mansi XX., 180. Jaffé i. h. n. 3710.

ZENEAKADÉMIA
LISZT MÚZEUM

Azok után, miket munkánk elején a Sylvester-féle bullánál, majd ugyanezen fejezet élén már elmondottunk, talán nem volna okvetetlen szükséges VII. Gergelylyel többet foglalkoznunk. De meg akarjuk világitani az ő irányát egy másik oldalról is. Mit annyiszor szemére vetettek a nagy pápának, vajjon csakugyan hűbéri függésben tartotta-e a fejedelmeket, s mily értelemben? Ez alkalommal röviden összegezni fogjuk a magyar viszonyokat is, a mennyiben a hűbéri függésre vonatkozhatnak.

Teljesen alaptalan a vád, hogy VII. Gergely minden fejedelemmel ugy bánt, mint a római szék hűbéresével. Nem bánt akként már azért sem, mert bizonyos, hogy az egyes középkori államoknak a római széktől való függése sem volt egyenlő; az általános alárendeltséghez többeknél még különös jogczimen, többnyire a fejedelem kivánalmán alapuló részleges függés járult. Nem lehet rosszallani, hogy a pápák az akkori viszonyok között következetesen olyan államrendszer létesitésén fáradoztak, mely a népek szabadságát, a keresztény fejedelem hatalmát, a gyengébbnek a hatalmas ellen való oltalmát czélozta, s lassankint tágas körületben a német császárt körülfogta. E rendszer a fejedelmek és népek önkéntes hódolatán alapult, és előnyei majdnem egészen azok javára szolgáltak; e rendszer továbbá a keresztény törvényeknek úgy, mint az egyes nemzeteknek becsületét és állandóságát biztositotta. Azonban a meglevő adatok fölötte hézagosak, és tulajdonképen hűbérkötelezettségre nem minden esetben lehet következtetni; egyébként itt nagyon könnyen történhetett félreértés, mert csaknem mindenütt a hűbérrendszer nézeteit vették alapul, és majnem minden egymásnak alárendelt tekintélyt hűbérnek neveztek. [1]) De bizonyos, hogy abban alaposan kigondolt politikai terv nem volt, mely örökség gyanánt egyik pápáról a másikra szállott volna; a viszonyok egészen természetesen alakultak, melyre fenyegető veszélyek, lovagi vállalkozó szellem, vallásos lelkesedés egyaránt voltak befolyással.

Valamint burgundi Vilmos II. Sándor előtt a püspökök, az apátok és sok nép jelenlétében egykor megesküdött, hogy szent

---

[1]) Du Cange Glossar. inf. latin. V. foedus.

ZENEAKADÉMIA LISZT MÚZEUM

Péter jogának és birtokának védelmére fegyvert emel [1]), úgy tették meg ezt mások; felajánlották magokat az apostolfejedelemnek, vagy más szent személy- és helyeknek, rendelkezésökre bocsátkoztak és adófizetésre kötelezték magokat. [2]) Ezen hódolat egyenes bizonyitékául szolgált annak, hogy az ég és szentjei oltalma alá helyezett fejedelem minden más hatalomtól független. VII. Gergely határozottan ez utóbbi felfogásra utal Magyarországba küldött leveleiben; Skóthon királyai, Angolország uralkodói és más fejedelmek egyenesen hivatkoznak arra, hogy ők csak a pápának vannak alávetve. [3])

A pápa tehát többnyire csak elfogadta a felajánlott hűbéri viszonyt; de maga nem erőszakolta senkire. Igy Franciaország irányában sohasem nyilvánitotta hűbérurasági viszonyait. [4]) Fülöp királyhoz intézett levelei csakis vallásos engedelmességről szólnak, tisztán egyházi kérdésekben. [5]) Ellenben Apulia és Calabria 1059-től, — ha nem már 1054-től fogva, az apostoli szék hűbéri függése alatt állott, mely VII. Gergely alatt megujíttatott. [6]) Az 1076-ik évben dalmatiai Demeter szent Péternek évi adót igért, ezáltal államaiban békét akarván biztositani, miért is a pápától királyi méltóságot nyert, és ennek követe által zászló, jogar, kard és koronának átadása mellett igtattatott méltóságába. [7]) Midőn pedig 1079-ben Vezelin ellene feltámadt, Gergely megtiltá ennek [8]) az apostoli tekintély által felállitott királyság ellen fegyvert fogni és a szent Péternek fogadott hűséget megszegni; minden támadás — mondá ő — Péter ellen, támadás a szentszék ellen, s ha Vezelinnek oka van panaszra, úgy ezen székhez kell fordulnia igazságszolgáltatásért.

---

[1]) Greg. VII. L. epist. 46. p. 325.

[2]) Norvégországban Olav király is vértanunak volt szentelve és az érsek joghatósága alatt állott. Raynald. a. 1073. n. 19.

[3]) Thomassini: De vet. et nova discipl. C. III. l. I. c. 32. n. 13.

[4]) U. o. i. h. III. R. I. k. 32. fej. Döllinger Lehrbuch d. Kirchengeschichte II. 140. l.

[5]) Lib. I. epist. 35. 75. p. 317. 348.

[6]) Hefele Concilien-Geschichte IV. 725. 767.

[7]) Baronius a. 1076. n. 65. Pray Annales Reg. Hung. I. 176. l.

[8]) L. VII. epist. 4. ad Vezelin p. 548.

ZENEAKADÉMIA
LISZT MÚZEUM

Nem volt ritka és hallatlan dolog, hogy fejedelmek magokat és tartományukat szent Péter kiváló oltalma alá helyezték. [1])

Ezen összeköttetésben állott a szentszékkel II. Sylvester óta Magyar- és Lengyelország; mindkettő, mint Dudik megjegyzi, — nemzeti önállóságának és kifejlésének csiráját, mint sok más nép, egyedül és kiválóan a szentszéknek köszönheti. Sylvester, mint a keresztény államcsalád egyenjogositott tagjait füzé őket a szentszékhez, megmenté a túlnyomó német befolyástól s ezáltal eszközöket nyujtott nekik, melyekkel hatalmas nemzeti öntudatukat egész a jelenkorig megőrizték. [2]) Hazánk sz. István óta a szentszék oltalma alatt állott, melynek királyi méltóságát köszönte. VII. Gergely azon volt, hogy Magyarország önálló független birodalom maradjon, s ne változtassék át német hűbérré.

A nemzeti párt, mint láttuk, már III. Henrik császár alatt ismételve kelt ki a Németországtól való függés ellen; a már gyermekkorában atyja Endre alatt megkoronázott Salamon helyett nagybátyja Béla foglalta el a trónt, s azt egész haláláig megtartotta. Ezután IV. Henrik emelte trónra Salamont s összeházasitotta őt a német király húgával, Belá fiai ellen Gejcsa, László nehány megyét kaptak. A Salamon és Gejcsa közti villongásban 1074-ben IV. Henrik az elsőnek fogta pártját, minthogy az országot neki hűbérül adta. VII. Gergely ezen tettet határozottan rosszalta, mert észszerütlen volt, és a szentszék azon jogával ellenkezett, melyet Henrik atyja nyilván elismert. [3])

Salamonnak Gejcsa által történt megveretésében büntetést látott ugyan [4]), mindazáltal Salamon király és Gejcsa között, kit csak herczegnek ismert el, békét igyekezett kieszközölni. [5]) Azt akarta, hogy Magyarország in proprio libertatis statu maradjon és semmi más birodalom királyának ne legyen alávetve, hanem csakis a római egyháznak fensőbbségét ismerje el, mely alattvalóit nem tartja szolgáknak, hanem ugy bánik velök, mint fiaival;

---

[1]) Bianchi. t. I. L. II. §. 15. n. 11. p. 377.
[2]) Dudik Mährens Allgem. Geschichte. II. 98. l.
[3]) Lib. II. ep. 13. p. 373. Salamoni Regi.
[4]) Lib. II. ep. 63. p. 414. Geisae duci a. 1075.
[5]) U. o. ep. 70. p. 421.

ZENEAKADÉMIA LISZT MÚZEUM

vagyis azt akarta, hogy Magyarország királya ne regulus, hanem rex legyen. [1])

Semmiféle történeti emlékből nem lesz soha bebizonyitható, hogy VII. Gergely egyebet akart volna, mint hogy a fejedelmek »Christi super se imperium« elismerjék [2]); akaratukat ne tekintsék legfőbb törvénynek, hanem fogadják el zsinórmértékül Péter utódjától a nekik hirdetett isteni törvényt. Az egyházat ne tekintsék rabszolganőnek vagy szolgálónak, hanem édesanyának, urnőnek, elűljárónak. [3]) »Ha a fejedelmeknek — igy ír Gergely 1074-ben — és a birodalmaknak szabadságukban állana önkényök szerint uralkodni, s Isten igazságát lábbal tapodni; ha mi velök hallgatagon egy véleményen lennénk, akkor barátságokat, ajándékokat, hódolatnyilvánitásokat, dicséretet és fényes kitüntetéseket érhetnénk el. Miután ez küldetésünknek és hivatásunknak meg nem felel, semmi sincs, mi minket Krisztus szeretetétől az ő segélye mellett elkülönithetne; készebbek vagyunk a halálra, mint törvényeinek megszegésére.« [4]) Az anyagi hatalmat nélkülöző, csupán saját erkölcsi hatalmára támaszkodó pápa csakis azt tarthatá szeme előtt, hogy Isten törvénye mindenütt tiszteltessék és teljesittessék; ezt követelni nem csupán joga, hanem szoros kötelessége is volt. [5])

A pápának ezen minden kételyt kizáró nézetei és törekvései, az adott viszonyok között, mégis igen alkalmatlanoknak tüntek fel Gejcsa király előtt. Az ő küzdelme a magyar trónért, ennek létjoga az ország teljes függetlenségében birta egyedüli támaszát; — azért harczol a nemzet jobb részével Salamon ellen, mert Salamon a magyar koronát a német császárnak ajánlotta fel. Ha most Gejcsa viszont teljesen VII. Gergelyhez csatlakozik, úgy ez a magyarok közt, kik most függetlenségöket a pápától féltették, könnyen félremagyarázásokra, nyugtalanság- és belháborúra vezethetett volna. Azért Gejcsa a levélváltások után tartózkodó

---

[1]) Lib. II. ep. 63. 70.
[2]) Greg. L. III. ep. 10. p. 439.
[3]) L. IV. ep. 3. p. 457.
[4]) L. II. ep. 12. p. 372. ad Halberstadtl. Episc.
[5]) V. ö. Hergenröther Ferencz: A kath. egyház és ker. Állam. I. k. 132, 138, 140. l.

ZENEAKADÉMIA
LISZT MÚZEUM

lesz a pápa iránt, — s ezen tartózkodó, kissé feszült viszony tart még szent László uralkodásának első éveiben is.

Más részről azonban Gejcsának meg kellett valami módon erősiteni magát a magyar trónon, mert Salamontól, különösen pedig ennek párthiveitől még mindig tartott. Még meg sem volt koronázva, — pedig állásának teljes szilárdságot csak a koronázás nyujthatott; mert megkoronáztatván, Salamonnak visszatérése teljesen lehetetlenné lett volna téve. Azonban egy nagy akadály merült föl; Salamon családjával, midőn ezt a mogyoródi csata után biztonság okáért Mosonyba szállitotta, kincseivel együtt a koronát is odavitette. A magyar nép pedig, mennyire ragaszkodott a Sylvester pápa által küldött koronához, s hogy e nélkül törvényes királynak nem ismert el senkit, — eléggé köztudomású dolog.[1]) Ezen ügyben a pápához nem fordulhatott, ez a fentebb elmondottak után igen természetes; épen ezen és még sulyosabb oknál fogva nem találhatott zavarában segélyt a német császárságnál. Azonban még fennállott a keleti császárság, daczára megtört erejének, régi fényét megtartva, s e császárság koronákat is osztogatott.[2]) Éltének egy előző esemenye, melyet utóbb részletesebben kifejtünk, csakugyan azon nem várt helyzetbe juttatta, hogy Byzanczból kapott is egy nyilt koronát.[3])

Ezen korona tétetett Gejcsa fejére 1075-ben; erről emlékeink nem sokat mondanak.[4]) A keleti császársággal a jó viszonyt Gejcsa iparkodott fentartani, úgy annyira, hogy neje elhalálozván, másodszori nősülése alkalmával Synadena Nikephoros Botaneiates unokahugát vette el, ki utóbb görög császárrá emeltetett.[5])

Megkoronázása után Gejcsa állását ugyan megerősitette; mivel azonban Salamon lázongó párthiveit nem birta teljesen legyőzni, azért ezzel folyton alkudozott. A császárt, kinél Sala-

---

[1]) Koller de sacra regni Ungariae corona, Quinqueeccl. 1880. 140. s köv. l.

[2]) Két ily esetet emlit Koller i. h. 93. s köv. l.

[3]) Zárt koronát csak császárnak adtak, ezen görög korona leirása megvan Kollernél i. h. 92. l.

[4]) A. 1075. Magnus rex coronatur. Chronic. Poson. Endlichernél 56. l.

[5]) V. ö. Joannes Scylitzes (edit. Bonn.) 743. l.

mon tartózkodott, 1076-ban uralkodásától felfüggesztették, — s igy az alkudozás most már veszélytelen volt Salamonnal, azért a kibékülésre Gejcsa mindig hajlandóbb lett.

E közben eljött az 1076-ik év vége. Gejcsa fényes kisérettel jött Szekszárdra s ott tölté a karácsonyi ünnepeket. Itt a körében levő püspökök mindent elkövettek, hogy az ország békeségét helyreállitsák, és nem siker nélkül. A Képes Krónika részletesen elbeszéli a megható eseményt: »A nagy király pedig azon idén Szigszárdon ünnepelte a karácsonyt. S kérelmére Dezsér érsek ünnepélyes misét tarta, és a király szivét igen ékes beszédével meglágyitá és a béke jóvoltára hajlitá. Tehát amint a mire végződött s minden szép rendben megtörtént, parancsolá a király, hogy a püspökökön és az apáturakon kivül mind menjenek ki. S akkor a király zokogva leborul s az érseknek és a többi egyházi személyeknek, azaz főpapoknak megvallja vala, hogy vétkezett, mert törvényesen megkoronázott király országát elfoglalta vala és megigéré, hogy visszaadja Salamonnak az országot békével... A püspökök tehát örvendezve hálát adának Istennek, mert látják vala, hogy a királyt a Szentlélek kegyelme és látogatása megtéritette és fölvilágositotta.« [1]) Azonnal követeket küldöttek Salamonhoz, hogy a kiengesztelődés és a béke minél előbb létrejőjjön; — de Gejcsa nem érte meg az alkudozás végét, a következő év elején elragadta a halál.

Ezen eseményt Knauz 1074-re teszi [2]), mások, köztök Horváth M. [3]), Fraknói Vilmos [4]) 1076-ra.

Gejcsa kegyeletét az egyház iránt kimutatta a Garan melletti szent-Benedek-apátság alapitása által. Alapitólevelét közli Knauz Nándor [5]) II. Endre király 1217. átiratából. Az alapitó-levél fölsorolja az akkori püspököket részben, azért a végét ide mellékeljük: Presente Ladislao duce germano

---

[1]) Marci Chronic. pag. LXXV. Szabó K. ford. LXXII—III. Thuróczi Chronic. II. 55. Chronic. Bud. 159. l.

[2]) Knauz Monumenta I. 50. l.

[3]) Horváth M. i. h. 397. l.

[4]) A szekszárdi apátság története 14. l.

[5]) Monumenta I. 53. l. Előtte már közölte Pray, Katona, Fejér.

ZENEAKADÉMIA
LISZT MÚZEUM

carissimo; Neemia archiepiscopo Strigon. existente; Desiderio autem Colocensi, aliisque episcopis scilicet Aaron episcopo, Francone episcopo, Gectico episcopo, Lazaro episcopo, Episcopatus suos feliciter gubernantibus.

A váczi püspökség alapitását is sokan neki tulajdonítják; a váczi püspökség alapításánál elmondottuk ellenkező véleményünket, melyet itt ismételni fölösleges volna. Az egész vitát bőven tárgyalja Katona.[1]) Thuróczi tanusága szerint Budán is építtetett templomot; Thuróczi classikus helyét, melyből a váczi püspökség alapítását akarják kiokoskodni, itt közöljük; ebben van a budai templom említése is: »Gejcsa király alapította a váczi egyházat, de nem csak ezt, hanem a budait is.« [2]) Hogy itt az egyház alatt templomot és nem püspöki megyét kell érteni, világos; mert ellenkező esetben Gejcsa budai egyházmegyét is alapított volna, mi a tényekkel határozottan ellenkezik.

Béla és Gejcsa királyról, kik közől az első két, ez utóbbi három évig uralkodott csak, jól jegyzi meg Fessler,[3]) hogy rövid uralkodásuk arra való volt, hogy megmutassák, mennyire méltók voltak a magyar királyi trónra.

Mint ezen fejezetünkben említettük, Gejcsa király Bizanczból kapott koronát, s azzal meg is koronáztatott; szent Istvánnak II. Sylvester pápa küldött koronát, s miután a ma fentlevő korona e kettőnek összetételéből áll, igy szent István és Gejcsa királyok nevéhez füződik, — mind a két koronáról e helyen elmondhatjuk, a mit a legujabb kutatás eddig ide vonatkozólag felderített. Ezen részletet nem tehettük az egyházművészetről szóló fejezetünkbe, mert a két korona közől egyik sem magyar műipar terméke; de mert a történeti adatok is nevezetes szerepet játszanak e tanulmányban, s ezen adatok e korszakból merítvék, Gejcsa király uralkodása után kellett a magyar királyi koronáról szólanunk. Leirásunk alapját dr. Bock alább idézendő kutatása képezi,

---

[1]) Historia critica. II. 310. s kk. lapokon.

[2]) Chronic. p. II. c. LIII. Rex igitur Geysa fundavit ecclesiam Vaciensem; non autem solum ecclesiam illam, verum etiam Budensem.

[3]) Fessler: Geschichte der Ungarn. I. 550. l.

ZENEAKADÉMIA LISZT MÚZEUM

kinél nagyobb szakértő kezében még alig fordult meg a magyar királyi szent korona.

»Minden kételyen felül áll, és itt a legnagyobb biztossággal kimondjuk, hogy a maig fenlétező korona látta a XI. század idejét, és hogy az eredetinek kell tartani.« Igy fejezi ki nézetét dr. Bock a magyar koronáról. Nemcsak a görög és latin zománczban fekvő feliratok bizonyítják ezt; de mellette bizonyít a munka sajátszerü technikája s a tiszteletreméltó aerugo nobilis, nemes rozsda, a mely az egészen, mint a századok lehellete, szét van öntve.[1])

A korona két fő és lényeges részből áll. A kétségtelenül érdekesebb, ha nem is régibb részt az alsó, 20, 21. cm. átmérőjü homlokot övező abroncs képezi. A koronának már köralakja emlékeztet a régibb, hagyományes fejdiszre (diadema), mely a fej körülfoglalására és koronázására szolgál. Csak előrészén van kilencz csúcsos rátét, vagy kinövés, diszitett munkával. Ezen kinövések is, a melyek hátulról hiányzanak, mint maga a fejöv, kezdetleges munkára vallanak. A fejövön nagy, csiszolatlan saphir-kövek között nyolcz zománczolt és sokszinü alak és szentkép váltakozik. A középső saphir fölött, kiváló homlokdiszül felfelé huzódik egy orommező, körpajzs-alakban, a mely zománczban az Üdvözitőt ábrázolja, ülve a dicsőség trónján, kezét áldásra nyujtva.

Ezen gömbölyü pajzsnak átellenben, hátul a fejövön, van hasonló pajzsforma, aranypléhből, mely egy byzanti császárt ábrázol. Hozzászámítva ehhez a három helyen lefüggő lánczokat, a melyeken lóherlevél-alakban csiszolatlan, számos-szinü drágakő függ, ugy a magyar korona eredeti teljességében fekszik előttünk.

Ezen eredeti korona fölött egy másik rész emelkedik. A fejöv fölött van ugyanis egy kettős iv, a mely fent a középen találkozik, s a találkozásnál latinalaku kereszttel záródik. A kettős iven zománczos képen nyolcz apostol képe látható. A kettős iv találkozó pontján aranypléh négyszög van, mintegy fensikot képezve, a melyen az Üdvözitő a trónon ül. Az Üdvözitő képének közepén van a nyilás, a melyen át a kereszt csak gyen-

[1]) Dr. Bock: Die ungarischen Reichsignien, Mittheilungen der k. k. Centralkomission zur Erforschung u. Erhaltung der Baudenkmale. Wien, 1857. II. köt. 201. l.

ZENEAKADÉMIA
LISZT MÚZEUM

gén van megerősítve. A koronán levő e kettős iv meglehetős gyarló művészettel van aranydrót által a fejdiszhez csavarva.

Felületes pillantás is elárulja, hogy a magyar korona eme két részből van összetéve, nem pedig, mint többen vélték, két egymásba csusztatott koronából áll, melyek mindegyike egyébként önálló is lehetne.

Mármost csak azt kell megvizsgálnunk, hogy a szent István koronája csakugyan egy, de két részből álló korona, és hogy kitől van és kinek adatott.

Dr. Bock a történeti részeket, — elvetve Horányi munkáját, [1]) — Kollertól veszi át. [2]) Koller kutatásai nyomán tehát Dukas Mihály, ki a byzanti trónt 1071—1078-ig foglalta el, a koronának ajándékozója, és I. Gejcsa király kapta tőle az alsó fejdisz- s pajzsszerü fölemelkedésekkel ellátott koronát. Másodszor, hogy a korona felső része, a kettős iv, amannál idősebb, s valószinüleg azon koronának volt lényeges része, melyet szent István hordott.

Erre nézve a következő támpontjaink vannak:

Az alsó fejdisz egész magatartása, de különösen a sokszinü zománcz technikája elárulja, hogy ezen rész byzanti munka, és pedig a XI. század második feléből. Maga a koronának köralakja is byzanti modorra vall. A kimagasló majd csúcsos, majd patkóalaku ormok, a velenczei szent Márk templom architecturájára emlékeztetnek, a hol szintén görög müvészek dolgoztak. Az aranynak halvány, hideg külseje is ellentétben van a latinok vereses aranyszinével.

Mindezt megerősíti a számos zománczolt görög felirat, a mi teljesen görög müvészekre utal, a mennyiben fel nem tehető, hogy latin müvészek görög feliratot használtak volna. Mármost csak az a kérdés, mily uton-módon jutott e korona hozzánk? A meglevő görög feliratok teljesen azon helyzetbe juttatnak minket, hogy kimondhassuk, miszerint e korona Dukas Mihály ajándéka; de mielőtt ezt tennők, legyen szabad Horányinak, és a kik őt követték, téves nézeteit helyreigazítanunk. Lássuk tehát első-

[1]) De sacra corona Hungariae ac de regibus eadem redimitis commentarius. Pestini, 1790.

[2]) De sacra regni Hungariae corona. Quinqueecclesiis, M.DCCC.

ZENEAKADÉMIA

ben a koronán azon alakokat, a melyekből Hoványi kiindul. A koronának hátulsó részén a fejövön van egy finomul zománczolt görög császárnak képe, zárt koronával fején, kezében a »ferrulá«-val, a mint ezt a byzanti császárok hordani szokták; feje, a hatalom jelképeül, aureolával, dicsfénynyel van övezve, feje körül szétosztva ezen felirat olvasható majusculákkal: „Κωνσταντινος βασιλευς ρομαιων, ὁ Πορφυρογεννητος.“ Biborban született Konstantin a rómaiak királya .Ennek oldalvást átellenében balra van egy másik alak, kinek hosszu ősz szakálla koros fejedelmet árul el. Feje körül hiányzik a dicsfény, jobbjában a patriciusokat megillető bot van, végén kettős görög kereszttel, másik keze kardmarkolatot szorít. Feje körül a körirat igy hangzik: „Γεωβιτζ Δεσποτης πιστος, κραλης Τουρκις.“ Az a kérdés támad most már, hogyan kell e szavakat érteni. A legtöbb irónak, kik e tárgyról értekeztek, feltett szándéka volt, hogy a koronának kegyeletes régiségét és eredetét megvédjék; azért Dukas Mihály ideje reájok nézve már sokkal ujabb volt, semhogy abba belenyugodhattak volna, azért ezen alakok magyarázatát a következőkben adták:

»A jobb félen levő alak hátulról a fiatal Konstantin képe, a kinek biborban született: purpura natus mellékneve volt, s ez volna a korona ajándékozója; — a tőle balra eső idősebb egyén ősz szakállával pedig, ki Geobitz, a turkok hivő királya, felirattal van ellátva, a ki a koronát kapta. Történeti szempontból a következőleg vélték ezt megoldhatni: VII. Konstantin, Leo bölcsész fia, a byzanti trónt több társcsászárral osztotta meg, 913—959-ig. Ezen császár figyelemmel kisérte a Duna-vidéki termékeny részeket, a hol hunnok, magyarok s egyéb népek vándoroltak, s igy érdekében volt, hogy e hatalmas népeket a kereszténységnek, művelődésnek s általa saját magának megnyerje. Innen van, hogy a régi görög iróknál, köztök Cedrenusnál vannak reá adatok, hogy Bulcsu és Gyula vezérek VII. Konstantin alatt Byzanczban megkeresztelkedtek, azután a császártól patriciusi rangot és számos ajándékot nyerve, hazájokba visszatértek. Gyula leánya, Sarolta, később Gejcsa vezér neje lett, s az ő befolyása és buzgalma által kereszteltette meg magát Gejcsa. Ezen alkalommal eszközölhette ki Gyula veje számára, a vele barátságban élő byzanti császártól a királyi koronát, s igy küldötte azt VII. Kon-

ZENEAKADÉMIA
LISZT MÚZEUM

stantin Gejcsának, vagy pedig a szóban levő koronát már Gyula kapta keresztelkedésekor, s ettől örökölte azt veje Gejcsa vezér. Ezen esetben a Geobitz szó Gyulát, nem pedig Gejcsát jelentene.«

Ha az előbbi nézet áll, ugy szent István a koronát atyjától egyszerüen átörökölte. Szent István a keresztény hitre térvén át, magával akarta vonni az egész nemzetet, másrészről pedig királyságot akarván alapítani, az 1000. évben a pápához követeket küldött, hogy, a kor szokásával megegyezőleg, tőle a királyi czimet elnyerje. Ezen két küldött, Domonkos (?) és Asztrik, elvitte magával a már meglevő koronát, hogy azt a pápával megáldassa. A pápa örömmel szentelte meg a koronát, s latin művészek által reácsináltatta azon ivezetet, melyről szólottunk, s mely a nyilt koronát zárt koronává alakította át.

Ezen s ehhez hasonló következtetésekkel és magyarázatokkal felvitték a koronának mindkét részét szent István koráig. A valódi adományozót, ki hátul a középen főhelyet foglal, erőltetett magyarázatjokban figyelmen kivül hagyták, s egyszerüen azt mondták, hogy az idő még nem érkezett el, hogy azon alak kilétét fel lehessen deríteni.

ZENEAKADÉMIA
LISZT MÚZEUM

Már most lássuk, mi ejtette tévedésbe Horányit s a többieket. A tévedés főokát a hátsó részen levő fiatal görög császár Konstantinus porphyrogenitus képezte; mert a »biborban született« kifejezést nem általánositották mindazon császári herczegekre, kik akkor születtek, midőn atyjok már a trónon ült, hanem hozzákötötték VII. Konstantinhoz, ki a »biborban született« melléknevet kizárólag hordja. Ennek uralkodása összevág a magyar idevonatkozó eseményekkel, s a Gejcsa nevet is könnyü kimagyarázni a Geobitzból. Csak egy lényeges dolgot feledtek ki, t. i., hogy a vélt adományozó VII. Konstantinnak alakja igen másodrangu helyet foglal el a koronán, s fiatal, majdnem gyermekarcza van, mig a nagy zománczmezőn a Megváltó főhelyen álló képének ellenoldalán egy császárnak csakugyan nagyszerü alakja van, kiben a kevésbbé jártas szem is azonnal az ajándékozóra ismer. Ha ezen alakban Dukas Mihályt ismerjük fel, a többi nehézség, a történeti adatok segélyével, azonnal szétfoszlik, s a koronának korát szent Istvánig mi is felvihetjük, a nélkül, hogy a byzanti rész ezzel ellentétbe jönne.

ZENEAKADÉMIA

Lássuk most már a kutatás eredményét.

Mint már említettük, az adományozót a korona hátulján a főhelyet elfoglaló császár személyében kell keresnünk. Ezen képet minden oldalról alakok veszik körül, balra a koronát nyerő, jobbra az adományozó fiának alakja. Az adományozó fő-kép körirata ez: „Μιχαηλ ἐν Χριστῷ πιστος βάσιλευς Ῥωμαιων ὁ Δουκας.“ Michael in Christo fidelis Romanorum imperator Ducas. Ezen felirat világos: a császár neve Mihály, a Dukások családjából. A betüket közelebbről megvizsgálva, kitünik, hogy azonosak ezen császár érmein levő feliratokkal. Feje zárt császári koronát hord, mig Geobitz fején a nyilt királyi korona látható. A császár jobbján van fiának fiatal arczképe e körirattal: „Κονσταντινος βασιλευς Ῥωμαιων ὁ Πορφυρογενητος“, a császárnak fia, ki azon időben született, midőn atyja már biborban, azaz a trónon volt, azért a császári méltóság minden jelvényét, koronát, pálczát, főpapi öltözetet hord. Ha már az adományozót e két alakban kellett keresni, könnyü lehetett a választás. Ezektől balra van a koronát nyerő alakja — az ismeretes felirattal. A mint elül az Üdvözitő alakja azt látszik kifejezni ‚per me reges regnant', úgyanazt a benyomást teszi a hátulsó rész; a középen levő Dukas Mihályt körülveszik fia, a koronát nyerő alak, kik szintén ő általa jutnak hatalomra.

Már most lássuk a történeti adatokat. Dukas Mihály 1071—1078-ig uralkodott. Uralkodása alatt egyik vezére, egyesülve a bolgárokkal, kemény harczot vívott Salamonnal, a melyben Gejcsa és László herczegek is résztvettek; a magyarok, különösen a két herczeg, oly vitézül harczoltak, hogy az ellenfélt csakhamar tönkreverték, s nagy és gazdag zsákmányt ejtettek hatalmukba. Ezen csata alkalmával Gejcsa igen emberségesen bánt az elfogott görögökkel, kik nem Salamon-, hanem Gejcsától kértek kegyelmet. Gejcsa mindnyájoknak visszaadva szabadságát, minden bántódás nélkül visszaeresztette őket a görög császárhoz. A császár ennek igen megörülve, követei által barátságos egyezményre lépett Gejcsával. Megegyez ezzel Thuróczi tudósítása is. [1]) Salamon

---

[1]) A háborút Thuróczi a II. rész L-ik fejezetében irja le, az LI-ikben pedig igy ir: »Interea Imperator graecorum, audita libertate Ducis Geysae, misit ad eum nuntios, ad firmandam pacem et amicitiam.

ZENEAKADÉMIA
LISZT MÚZEUM

erre csakhamar elveszti trónját, utána Gejcsa foglalja el azt 1075-ben; a korona ajándékozása valószinüleg csak trónra lépte után következett be. Kétségtelen, hogy a görög császár a koronaküldéssel szorosabbra akarta a barátságot fűzni, azért a koronán nemcsak az ő, hanem fiainak, ugyszintén nemcsak Gejcsa, hanem fiainak képe is van. 1074 előtt nem ajándékozhatta a koronát, mert még ekkor fia, Konstantin, nem volt társcsászár, a képen pedig igy látható; hanem annak 1076-ban vagy 1077-ben kellett bekövetkeznie.

Most még csak azt kell itt megjegyeznünk, hogy Geobitz, tekintétbe véve, hogy a görög művész a Gejcsa nevet elgörögösítette, s maga a Gejcsa név is sokféleképen volt használatban és iratik, — igen könnyen Gejcsának olvasható.

Gejcsa a római székkel volt összeköttetésben, a minthogy a magyarok a nyugati egyházba tértek, s igy kissé nehézséget okozhatna, hogyan nevezi Dukas Mihály, a keleti császár, Gejcsát az ő saját szempontjából πιστος δεσποτης, hivő uralkodónak. Megmagyarázható ez onnan, mert Mihály császár barátságos viszonyban volt VII. Gergelylyel, sőt összeköttetése is volt vele, mint VII. Gergelynek egyik hozzá intézett levele is mutatja, melynek bekezdése igy hangzik: »Gregorius episcopus servus servorum Dei Michaeli Constantinopolitano Imperatori Salutem et Apostolicam benedictionem.« [1]) Igy küldött ugyanezen császár Dezső montecassinői apátnak is ajándékokat azon kéréssel: hogy az ő gyermekeiért, a birodalom épségeért a mindenható Istennél állhatatosan könyörögjön. [2])

Az elmondottakból kiviláglik, hogy a korona alsó része Dukas Mihály görög császár ajándéka. Már most az a kérdés tolul előtérbe, kitől van a korona felső része? Dr. Bock, ezen rész mélyebb megvizsgálása után, kutatása eredményét igy összegezi: »A korona felső része idősebb, s igy a szent István-féle koronának egyik lényeges részét képezte, melyet később eme koronára alkalmaztak.«

Dux autem remisit ei omnes captivos et omnes qui de arce descenderant. Schwandtner: Scriptores. I. 148. l.

[1]) Muratori: Script. Italici. L. I. ep. XVIII. col. 1209.

[2]) U. o. L. III. C. XXXIX. tom. IV.

ZENEAKADÉMIA LISZT MÚZEUM

Lássuk elsőben a felső rész leirását. A hol az ívek fent összefutva a központot képezik, aranypléh-négyszög van, ezen a Megváltó zománczolt képe, ülő helyzetben, a szentirás szavai szerint: »Et iterum venturus est cum gloria judicare«, egészen hasonlólag a korona-abroncs közepén levő Megváltóhoz. Vajjon a durva-munkáju kereszt már akkor, midőn ezen rész készítették, megvolt-e, eldöntetlenül hagyjuk. Ha igen, ugy föl kell tennünk, hogy a művész a finomul zománczolt képet maga rontotta el, mert a kereszt a Megváltó mellén megy át és itt van gyengén odaerősítve. A legkisebb nyomásra e keresztnek ferdére kellett esni a csekélymérvü odaerősítés folytán. Ugy látszik, hogy a korona többszöri leejtés miatt csakugyan szenvedett, s a kereszt erősen elhajlott, s mert a baj után nem restaurálták kellőleg, évszázadok óta ferdén áll — s most már történeti jelentőségre emelkedett. Meg kell még jegyeznünk, hogy az Üdvözitő körül, nem a görögöknél soha el nem maradó Jézus hierogram, hanem az utolsó itélet symbolumai: a nap, hold és csillagok találhatók. Hasonlólag az alsó koronarészhez, a mint az abroncson körben a hires görög szentek képei vannak: Kozma, Dömjén, Demeter, György, elül pedig, a főhely körül, a görög egyház által igen tisztelt két főangyal: Mihály és Gábriel van, épugy tetette II. Sylvestur pápa a két iven, hogy az anyaszentegyházat és a római széket az apostoloktól leszármaztassa, nyolcz apostolnak képét. Hogy e felső rész különálló, s később tétetett bele, már azon körülmény is elárulja, hogy az ivek végén levő apostoľok képei az ügyetlen beillesztés, részben a be nem illés által majdnem egészen el vannak takarva. Ezen apostolok képeitől nyerte azután a korona is apostoli nevét, a rajta levő angyaloktól pedig angyali elnevezését. [1]) A korona ezen felső részén csakis latin feliratok találhatók, alatta pedig görögök; ebből látszik, hogy az egész korona, a mint jelenleg van, görög és latin művészek munkája.

---

[1]) Magában véve ezen magyarázat is megállja helyét, jóllehet a koronát azért is nevezhették és nevezzük apostolinak, mert az apostolok helyettese, a római pápa adta és apostoli király hordja; angyalinak pedig, mert a legenda szerint II. Sylvester pápa angyali jelenés által lett a korona adományozására felhíva.

ZENEAKADÉMIA
LISZT MÚZEUM

Honnan van tehát a koronának felső része, a mely minden ízében latin eredetet árul el? Vajjon ezen rész azon koronához tartozott-e, melylyel szent Istvánt megkoronázták, és ha igen, mikor ment e korona tönkre, s mikor helyezték megmaradt részét a görög koronára? Dr. Bock bevallja, hogy ezen kérdésekre, legalább akkor még, nem tudott feleletet adni, s átkutatva az összes idevágó irodalmat, felvilágositást seholsem talált. A történeti emlékek alapján röviden mégis a következőket mondhatjuk: A magyar királyok megkoronázására bizonyosan volt jóval azelőtt, mint Dukas Mihály az övét küldötte, már egy régibb korona. Bizonyosan tudjuk azt is, hogy szent István az 1000. évben, a pápa jóváhagyásával, a magyarok királyává koronáztatott.

Hartvik elbeszéli, hogy István Rómába a pápához királyi czimért és koronáért küldött. Hartvik továbbá elbeszéli, hogy a követség kedvező eredménynyel tért vissza, magával hozva a pápa által adományozott koronát. A legendából, egyéb mellékkörülményeket felemlitő részeit elhagyva, bizonyos, hogy szent István koronázásánál valóban koronát használtak. Ezen történeti adatokkal egészen egybehangzik a korona felső részének nemcsak technikája, de kevésbbé müvészies alakja, a rajta levő alakokkal. Több, ezen korból származó műkincs megtekintése és összehasonlítása kétségtelenné teszi, hogy a felső két iv a XI. század elejéről való. Valószinü, hogy a két ívnek megfelelő s hasonlóan kidolgozott abroncs is volt. Mikor és hova veszett el, aligha sikerül valaha kideríteni; mert forrásaink e tárgyról teljesen hallgatnak.

Mikor és ki illesztette össze e két részt, arról sem tudunk semmit. Csak annyi látszik bizonyosnak, hogy a XI. századtól kezdve egész napjainkig e magyar koronát az irók mindig a pápától származtatják, s hogy a magyar nép a legnagyobb kegyelettel volt mindenkor iránta a byzanti korona használatba vételekor; nélkülözhetetlennek tartották szent István koronájából a meglevő részt beilleszteni, s igy vették a részt az egész helyett, s e szempontból a magyar korona, a mint az maig is megvan, csakugyan az eredeti sz. István-féle korona, melyet a pápa küldött neki. [1])

---

[1]) V. ö. dr. Bock fentebb teljesen idézett tanulmányával, a melynek nyomán adtuk mi is a korona leirását. Dr. Bock e művéből vette át

ZENEAKADÉMIA LISZT MÚZEUM

Ujabb időben a szent koronát az akadémia egy bizottsága vette legfelsőbb engedély folytán, vizsgálat alá, s nagy tudósunk Ipolyi, az ezen vizsgálatot körülvonalozó beszédjében teljesen megerősíti dr. Bock nézetét, s vele egy uton jár.

Egyik irányban ugyanis a sz. koronának eddig ismeretes, hagyományos és általában elfogadott történetét illetőleg, a művizsgálatnak lehetőleg teljes biztossággal sikerült constatálni, hogy e korona műalakzatai lényegesen megegyeznek az eddigi alaposabb történeti vizsgálatok adataival. Nevezetesen, a mint ez adatokat legutóbb Koller Ferencz pécsi kanonoknak a koronáról irt kimerítő s alapos művében, az előbbi irók nyomán is, helyesebben összeállítani sikerült, s a mennyire ezen adatokkal s a koronának leirásával kimutatta, hogy annak felső része, az egymáshoz keresztben meghajtva illesztett aranypántok latin feliratu rekeszes zománczképeikkel, melyek a trónoló Megváltót és a nyolcz apostolt állítják elé, szent Istvánnak a pápától Rómából küldött, ott készült koronáját képezték; mig a korona alsó része, a főt övező diademszerü abroncs, melyhez később a felső illesztetett, Dukás Mihály byzanti császár, fia Konstantinos Porphyrogenitus és Gejcsa király, valamint a Megváltó, Mihály és Gábor arkangyal, szent György, Demeter, Kozma és Demjén vértanuk zománczképeivel diszítve, a nevezett Mihály byzanti császártól küldetett Gejcsának; s mely két koronából állíttatott össze később a magyar szent korona. [1])

---

a korona és egyéb koronázási jelvények leirását Falk Miksa és Dux Adolf a koronázási emlékkönyvbe. Pest, 1867.

[1]) Ipolyi Arnold jelentése a magyar szent koronáról a m. tud. akadémiában 1880. évi május 31-én. Egyházmüvészeti Lapok, 1880. VII. sz. 214. l. A magyar sz. koronáról legközelebb jelenik meg Ipolyi Arnold nagy munkája az akadémia kiadásában, mely munka fényes képmásaival teljes fogalmat fog nyujtani e drága, mondjuk, legdrágább nemzeti kincsünkről.

ZENEAKADÉMIA LISZT MÚZEUM

V.

Szent László. — Szent István és Imre szentté avatása.

Szent László dicsősége nemzetének. — A szent István által megkezdett munkát sikerült szent Lászlónak végleg befejezni. — Trónralépte után csakhamar megkoronáztatja magát, ezt VII. Gergely pápának tudtára adja, ki válaszol szent László tudósitására. — Salamonnal egyességre lép, de ez nem soká tart, mire őt elzáratja. — Az ország határait szerencsés uralkodása alatt kiterjeszti. — Belkormányzatát erély és szigor jellemzi. — Jó hirneve átlép az ország határain, mire VII. Gergely dicsérő levelet intéz hozzá. — A szentszékkel a legszivélyesebb viszonyban van. — Salamont nagy ünnepély szabaditja ki fogságából. — Szent István és Imre herczeg szentté avatása. — A szentté-avatás története. — Szent István tisztelete ezentul hazánkban törvény által is megerősittetik. — Szent István tisztelete a külföldön is terjed. — Nézetek, vajjon formalis, alaki canonisatio volt-e, vagy aequipollens, egyenértékü. — Nagyfontosságu nemzeti ünnep volt ez.

»A magyar népeknek, kik ujak voltak a hitben, leginkább vala szükségök vezetőre. Itt volt az idő, hogy Isten nyilvánitsa kiválasztottját és népét ily védő erénye által oltalmazza és példájával oktassa.«

»Ő a népeknek adott dicsőség vala, mivel valóban boldog nemzet és dicsőséges nép az, melyben ilyen fejedelem támadt vala. Dicső dolog volt Istentől adott ily nagy kormányzóval meglátogattatni.« [1]) Ha szent István jótevője, szent László dicsősége volt nemzetének. [2]) Vallásossága-, jótékonysága- és egyéb erényeiért szentjei sorába iktatta az egyház. Bátorságaért, vitézsége- és egyéb lovagias tulajdonaiért a keresztény hős példányképe gyanánt tisztelte nemcsak nemzete, hanem egész Európa. E mel-

---

[1]) Szent László legendája Szabó K. ford. 94. és 93.
[2]) Horváth M. Magyarország története I. 195. l.

ZENEAKADÉMIA

lett pedig erkölcseiben, szokásaiban, szellemében és irányában a szó szoros értelmében magyar volt, a ki hazájáért lelkesült és hatott. [1]) A természet áldásaiban pedig az isteni irgalmasság kegyelme őt a közönséges emberi erő fölötti kitünés ajándékával különböztette meg. Mert erőskaru s gyönyörü ábrázatu vala s mint az oroszlán termetének, izmos tagjai valának. Magas termetével más emberek fölött egy fejjel kitünő vala, ugy hogy az adományok telje ő benne duzzadozván, már maga testalkata is királyi koronára méltónak tüntette fel. [2])

Amit szent István és Gellért előkészitettek, amit Endre és Béla annyi rázkódás után biztositani tudtak a kereszténységnek a magyarsággal összefüzését anélkül, hogy egyik vagy másik elnyomatnék a kapcsolat által, azt szent Lászlónak sikerült teljesen kivívni. A kereszténység fogalmai és erkölcsei az ő személyében olvadtak össze a nemzeti genius eszményével: a rettenthetetlen hőssel, ki egyuttal népének atyja. A magyar nép hagyonya egy királyunk alakját sem füzte körül annyira a csodáló apotheosis jelvényeivel, mint Lászlóét. A férfiunak, ki szent, király és lovag volt, és minden tekintetben egyaránt ragadta bámulatra korát, emléke mélyen véste be magát a későbbi nemzedékeknek is képzelődésébe. Még korunkban a magyar nép legnemzetibb költője azon művében, mely a magyar középkor vallásos és katonai ideáljának legtisztábban ad kifejezést, szent Lászlót választotta hőséül. [3])

Már Salamon uralkodása alatt betöltötte tetteinek hirével az országot. Nevét áldva viselte ajkain főur és pór.

Midőn a halál váratlanul elragadta Gejcsát, senki sem gondolt Salamon visszahivására. Az adott viszonyok ,között nem lehetett az ország javára szerencsésebb választást tenni, mintha Lászlót, Gejcsa fivérét hivják meg a trónra. László követte e meghivást. A hatalomvágy nem csábitotta, mert érezte a felelősség súlyát. A koronázás, ugy látszik, mindjárt Gejcsa eltemettetése után meg volt.

---

[1]) Frankl: A magyar nemzet története. I. 80. l.
[2]) Szent László legendája Szabó Károly ford. 94. l.
[3]) Arany János Szent Lászlója.

ZENEAKADÉMIA
LISZT MÚZEUM

Amint a trónt elfoglalta, meg is koronáztatta magát; ezt bizonyitja VII. Gergelynek levele, melyet 1077. junius 9-én intézett Nehemiás esztergomi érsekhez, amely levélben Lászlót a pápa királynak nevezi. Ezen levél válasz volt Lászlónak egy előbbi VII. Gergelyhez intézett levelére, amint azt a szöveg elárulja. A pápa határozottabb nyilatkozatot kiván Lászlótól a római székhez való ragaszkodást illetőleg. Közöljük a levél idevágó részét: »Egyébiránt figyelmeztetjük testvérségedet, hogy a köztetek választott királyt a többi testvéreid s az ország előkelőivel egyétemben szólitsd meg, tudtára adván és tanácsolva neki, hogy akaratát s a szentszék iránt tartozó tiszteletét alkalmas követek által nyiltabban fejezze ki.« [1]) A pápa igéri ez esetben, hogy gondja lesz a királyra s őt atyai jó indulatába fogadja. Hogy a pápa levele a függésről ezen levélben is oly értelemben veendő, mint már kifejtettük, kitünik onnan, mert Lászlót királynak szólitja, mig ha a római széknek hübérese volna, onnan kellett volna a királyi czimet megkapnia. [2])

Hogy a belzavaroknak elejét vegye, első gondja volt Salamonnal egyességre lépni. Salamonnak semmi kilátása sem levén, hogy a magyar trónt valaha visszakapja, lemondott jogairól; de nem soká tartotta meg fogadását, sőt László élete ellen is kezdett fondorkodni; midőn gonosz tervei fölfedeztettek, László elfogatta és a visegrádi várban őrizet alá helyezte.

---

[1]) »De cetero admonemus fraternitatem tuam (Nehemiás érsek) ut regem, qui inter vos electus est, cum aliis tuis confratribus et principibus terrae alloquaris notificantes et consulentes sibi ut apertius nobis suam voluntatem et erga reverentiam sedis apostolicae debitam per idoneos legatos denunciet deuotionem. Data Carpinetae V. Idus Junii Indictione XV. Fejér, Codex dipl. I. 442. Katona, Hist. crit. II. 395. l.

[2]) Hogy azonban a viszony László és a pápa közt feszült volt, kitünik Gergely fentebb idézett szavaiból, regem, qui inter vos electus est, a kit ti választottatok; továbbá felszólitja Lászlót, hogy nyiltabban fejezze ki hódolatát, mert addig nem is akart tudni róla; ha ezt megteszi, quod ad nos attinet ad honorem Dei omnipotentis et beati Petri apostolorum principis benigne sibi respondebimus et excellentiae suae ad suam et totius regni utilitatem, sanctae et apostolicae auctoritatis studium cum omni caritate et benevolentia exhibere studebimus. Jaffé regest. Pontf. n. 3780.

ZENEAKADÉMIA LISZT MÚZEUM

László fáradhatatlan buzgalommal és bölcs belátással igyekezett a belrendet biztos alapokra helyezni, üdvös törvények és rendeletek által az egyház és korona tekintélyét megszilárditani.

Szerencsésen fölhasználva a körülmények kedvező alakulását, az ország határait is kiterjesztette, megszerezte az ország legbecsesebb melléktartományát, Horvátországot, ahol püspökséget alapitott.

Belkormányzatában erély és szigor jellemzi őt; de ehhez lelkiismeretesség és igazságosság is járult. Magas erényeinek, kormánya fényes eredményének hire s a tisztelet, melyet azok által kivívott, nem szoritkozott az országra, mely jogara alatt állott. A Corsendonki Kodex igy jellemzi őt: »Boldog László király a keresztény hit jeles követője lett s lelke tiszta érzelmével Krisztusnak szolgálni a legbuzgóbban törekedék. Mert a Szentlélek kegyelme által megvilágittatva, a reá mosolygó és hizelgő világ dicsőségét hervatagnak és mulandónak tartotta, az igazságot éhezé és szomjazá, hogy az örök hazába szerencsésen eljusson ... Mert a szeretetben gazdag, a türelemben nagylelkü, a kegyességben fenséges, a kegyelem ajándékaival teljes király, az igazság követője, a szemérem oltalmazója, a szerencsétlenek vigasztalója, az elnyomottak felemelője, az árvák megszánója és kegyes atyja vala.« [1])

Legendája is magasztalja uralkodását: »Miután pedig a királyi méltóság tisztét felvette, milyennek és mily nagynak mutatta magát, lehetetlen szavakkal kimagyarázni. Az ország koronája ugyanis neki nem dísz, hanem teher is vala. Mert valamennyi kolostor és egyház akár ő, akár más bárki alapitotta, gazdagodott az ő alamizsnájával. Népe bűneit siratja és szive

---

[1]) Beatus rex Ladislaus Christianae fidei cultor eximius pura mentis devotione Christo servire statuit. Illustratus enim Sancti Spiritus gratia arridentis sibi atque blandientis mundi gloriam caducam reputans et transitoriam, esurivit et sitivit justitiam, ut ad aeternam felicius perveniret patriam ... Erat enim copiosus in misericordia, longanimis in patientia; pietate rex serenus, gratiarum donis plenus; cultor justitiae, patronus pudicitiae, sublevator oppressorum, miserator orphanorum. Bollandistáknál jun. 27. VII. köt. 286. l. Szent László legendája Szabó K. ford. III. fej. 93—94. l.

ZENEAKADÉMIA
LISZT MÚZEUM

oltárán magát Istennek élő áldozatul fölajánlja vala. Hogyha éjjel az éjjeli virrasztások és hosszasabb imádkozások miatt el talált fáradni, nem keres vala kényelmes ágyat, hanem az egyházak tornáczaiban pihen vala egy keveset.« [1])

Szent Lászlónak jó hirneve és dicsősége átlépte a magyar határt, s betöltötte a művelt világot; azért VII. Gergely másodszor is ír, most már nem az esztergomi érseknek, hanem egyenesen neki. A pápa most már nem kételkedik a nagy király hűségén, hanem az ő erényeit magasztalja: »A te kitünőséged, amint a vallásos hatalomnak kell, és nagylelkü férfiúhoz illik, egész érzülettel s a sziv erejével kész engedelmeskedni a római széknek. Amiért is értelmed ragaszkodását ezen törekvésben nem méltatlanúl dicsérjük, s ennek őszintén örülünk, hogy a legjobb királyok nyomdokait követed, megtartva az erkölcsökben az igazság mértékét, valamint a nemesség származását a vérben.« [2])

Amint a pápa leveléből kivehető, nem beszél oly erélyesen szent Péter tulajdonáról az országról, mint Gejcsa idejében; de azért a tiszteletet és engedelmességet határozottan követeli. László azonban még mindig nem közeledik feltétlenül a római székhez. Ebben őt elsőben is barátságos viszonya a keleti császárséghoz akadályozta, mert épen ezen időben vonta ki magát a horvát fejedelem a keleti birodalom fönhatósága alól, s a pápa hűbérese lett; más részről pedig még mindig tartott Salamontól is. A közeledés Magyarország és a pápa közt igy körülbelől két éven át szünetelt. Két év után VII. Gergely ujra fölveszi az elejtett fonalat, s két nemes külföldi menekült érdekében ír Lászlónak, hogy azokat szivesen fogadja s védje meg, ha hozzá jönnek. A pápa ezen levélben, mely 1079. május 21-én kelt [3]), feltünő mérsékletet

---

[1]) Szent László legendája Szabó K. forditása 95—97. l.

[2]) »... Excellentia tua ad serviendum beato Petro, quemadmodum religiosa potestas debet, ad obediendum nobis, ut liberalem filium decet, toto affectu et cordis intentione parata est. Unde nimirum deuotionem mentis tuae super hoc studio non indigne laudamus eique sincere congratulamur quod quidem optimorum regum sequendo vestigia illustrat, servando tam in moribus normam justitiae, quam etiam lineam nobilitatis in sanguine.« Katonánál i. h. 404. lap. Fejér, Cod. dipl. I. 445. l.

[3]) Jaffé i. h. n. 3850.

ZENEAKADÉMIA
LISZT MÚZEUM

tanusit, s udvarias fordulattal akarja a felmerült idegenkedést megszüntetni; sőt László királyt dicséretekkel is elhalmozza. Igy kiegyenlitve lévén az út, csakhamar az utolsó akadály is elmozdult és László teljes odaadással lehetett a szentszék iránt. 1081-ben ugyanis, miután teljesen bizonyossá lett, hogy a német király Salamont sohasem lesz képes többé trónjába visszahelyezni, Salamon kibékült Lászlóval. [1]) Végre tehát László az egyedüli magyar király lett, s ezzel azon helyzetbe jutott, hogy, mint jó fiú, teljes hódolatát mutassa be a szentszéknek. Büdinger ezen időpontra teszi a görög korona és a Sylvester-féle korona egybeillesztését, s hozzá érdekes kombinációkat fűz. [2])

A király és pápa között levő teljes egyetértés, szent László kiváló erényeinek, vagy egyéb magasabb okok következménye-e, vagy a magyarok maguk kérték, — a pápa, a fentebbiek után, a magyarok megtéritőinek holttesteit fölemeltetni parancsolta; ezek alatt mindenesetre elsőben is szent Istvánt értette mindenki, kinek szentsége a népnél ugy is el volt már terjedve.

Salamont ugyanis egy nagy ünnepély szabaditotta ki fogságából [3]), — szent István és Imre herczeg szentté avattatása. Magyar-

---

[1]) Thuróczi Chronic. II. 56. Ladislaus rex et Salamon frater ejus pacem fecerunt. Chronic. Poson. anno 1081.

[2]) Ich glaube kaum irre zu gehen, wenn ich die Vermuthung ausspreche, dass die Zusammenfügung der beiden Kronen, der römischen, welche ohne Zweifel in Salamons Besitz geblieben war und der griechischen, welche Ladislaus von seinem Bruder überkommen hatte, eben in dieser Zeit stattgefunden haben muss. (Ezzel szemben Koller i. h. 180. l. azt állitja, hogy az összeilletés III. Béla alatt történt.) Sie ist das rechte Symbol der beiden Elemente, auf denen Ladislaus Macht beruhte: der Volkswahl und des Vertrages mit dem bisherigen rechtmässigen Könige. Mit einem roh gearbeiteten goldenen Kreuze, welches mit Durchbrechung der zart emaillierten Darstellung des Salvators auf dem Scheitel der lateinischen Krone zerstörend eingesetzt wurde, gab man zugleich die Anhänglichkeit an die römische Kirche und den Anspruch auf volle Selbständigkeit neben den Kaiserthümern des Ostens und des Westens zu erkennen. Büdinger: Ein Buch ungarischer Geschichte. Leipzig, 1816. 70—71. l.

[3]) Salamonnak további sorsáról, remete-életéről és haláláról bőven ír Horányi »de Sacra Corona Hungariae« czimü munkája 91—96. lapjain, hol számos téves nézetet helyreigazit. Miután a tárgy az egyetemes történethez tartozik, vele itt bővebben nem foglalkozunk. Hogy Salamon csakugyan 1083-ban lett elzárva, bizonyitja a pozsonyi krónikán

ZENEAKADÉMIA
LISZT MÚZEUM

ország egyháztörténelmében ezen esemény annyira kimagaslik, hogy mulasztást követnénk el, ha erről részletesebben nem szólnánk. A szentté-avatás megindulását Gellért életirata igy adja elő: »Az emlitett szent király (László) idejében a szentséges római egyház elhatározta, hogy a szentek testeit, kik Pannoniát a hit hirdetésével Krisztushoz téritették, a legnagyobb tisztelettel kell tisztelni. Eljövén azért az apostoli szék követe, Magyarország nemeseinek gyűlése lőn s a szent vértanu teste szent László király által szentté avattatott, Urunk ezer hatvannyolczadik esztendejében.« [1]) A további részleteket Hartvik irja le. »XLV évig nyugovék tehát a szentséges test egy helyben; XLV évnek lefolyta után tehát, midőn az Isten e szentének érdemeit fényre akará deriteni, hogy a halandók általa nyerendenék irgalmának jótéteményeit, a római szék intézvénye szerint egy apostoli irásban rendelteték, hogy azoknak testei vétessenek föl, kik Pannoniában a keresztény hit magvát hintvén, azt hirdetésök és oktatásuk által az Urhoz téritették. Megérkezvén pedig kijelentésének ideje, melyet a magyar nemzet általa érdemelhete, László király, ki általános jámbor erkölcseiért nevezetes[illegible] nagyvagó erényeiért jelesnek, és az isteni tisztelet iránt tökéletesen hódolónak tartaték, a vigasztaló Szentlélek sugárzatától indittatván, összegyüjté

---

kivül Constanzi Bernold is: 1083. Salamon rex Ungarorum a compatriota suo nomine Ladislao regno privatus incarceratur. Pertz Script. V. 439. l.

[1]) Szabó K. forditása, 87. l. XXII. fej. Az évszám nyilván el van hibázva; 1068-ban ugyanis az általa emlitett László még nem volt király. Hogy szent István, szent Imre 1083-ban lettek szentekké avatva, a pozsonyi krónika erről szóló jegyzetéből, Endlichernél Monumenta 56. l., de több egyéb adat összehasonlitásából is kitünik: Dominus Rex Stephanus et Henricus ejus filius et Gerardus episcopus releuantur. Imre fölemeltetése november 5-én történt. Szent Imre legendája Endlichernél 201. l. Szent Gellért fölemeltetése ideje ismeretlen; de talán nem tévedünk, ha állitjuk, miszerint a Gellért-legenda XXI. fejezetét (Szabó Károly ford.) a szent Gellért aequipollens canonisatiója leirásának tartjuk, s ezt elfogadva, Gellért halála után a hetedik évben I. Endre király alatt lett volna a szentek közé iktatva 1053-ban. András és Benedek, legendájok tanusága szerint, Gejcsa király (1063—1073.) alatt szenteknek hivatnak; ünnepélyesen canonisálva nem is lettek többé.

ZENEAKADÉMIA LISZT MÚZEUM

a püspököket, főurakat és az egész Pannonia bölcseit, kikkel értekezvén, harmadnapi közös bőjtöt rendele, hogy a mi Szentlélek adományából, mely minden testi s lelki üdvösségnek eszközlője, az egész kereszténységre boldogságot látszék hozandani: annak csodajelekben feltünését mindenki egyesülten bőjtre s alamizsnára alapitott esdekléssel kénytelenittetnék Krisztustól kérni. De hogy megmutatná az Ur, mily irgalmas vala a szent király még gyarló testben éltekor, az iránt akkor is, midőn már Krisztussal uralkodék, nyilvánitá minden egyéb cselekedet fölötti méltányalatát; a mint harmadnapig fáradhatatlan törekvéssel erőlködének a szent testet fölemelni, az semmiképen sem vala helyéből kimozditható. Akkoron ugyanis, az elkövetett vétségek ugy hozván magokkal, az emlitett László király és Salamon, annak unokatestvére között nagy viszálkodás keletkezett, mely miatt Salamon fogolykép tömlöczben tartaték. Midőn tehát hasztalan törekedének a testet fölemelni, egy, az akkori vélemény szerint igen hiresétetü apácza, kinek neve Caritas, Üdvözitőnk bakony-sumlai (somlyai) egyháza mellett tartózkodván, mennyei jelentésre tudósitá a királyt, hogy hiába törekednének: a szent király tetemei addig föl nem vétethetnek, mig Salamon fogságától felmentetvén, szabadsággal meg nem ajándékoztatik. Ennek tehát a fogságból kivezettetése, s a harmadnapi bőjtnek ismétlése után, midőn harmadnap mulva a szent tetem átviteléhez fogtak, azon nagy kő, mely a koporsóra nehezkedék, oly hirtelen hengeritteték le róla, mintha azelőtt súlya sem lett volna. Vége levén tehát a harmadnapi bőjtnek és vecsernyének, midőn várva várták mindnyájan e szent férfiu érdemének tekintetéből az isteni kegyelem jótékonyságát, legott meglátogatván Krisztus az ő népét, mennyei csodajelek tölték be a nagytérségü szentegyházat. Mert midőn terjedni kezde mindenfelé szentek közé számitásának hire, szent koporsójához kezdének sietni, amint kitől telheték, Magyarország minden részeiből mindazok, kik valamely betegség alá voltak vetve. Megvirradván azon nap, mely a Nagy-Boldogasszony ünnepe után ötödik vala, fejedelemmel a honnagyok, püspökökkel az egyházi személyek a szentegyházba seregelvén össze, eleinte halotti mise mondaték, azután elmozdittaték a padolatból kiálló márvány-tábla; s miután lementenek a sírig, feltünésére minden

ZENEAKADÉMIA
LISZT MÚZEUM

jelenlévőt oly kellemes-szaglatu illat vette körül, hogy az Ur édeni gyönyöreinek közepette lenni látszatnának. A koporsó maga teli volt kevéssé vereses, mintegy olajjal elegyitett vizzel. Mire a koporsó bezártával, az isteni kegyességnek háladicséretet kiáltának, és a talált kincscsel a boldogságos szüz Máriának, Isten anyjának oltárához tértenek vissza.« [1])

Midőn a szent testet fölemelték, [2]) a jobb kezet és gyürüjét nem találták. Ennek részleteit elbeszéli Hartvik; de ezt mellőzzük, csupán szép indokolását veszszük át. »Mi dolog atyámfiai, hogy minden egyéb tag eloszlék; és a testnek meghamvadta után végképen eltünék: egyedül a jobb kéz, csontjainak és bőrének ideigehez tapadtan, tartá meg épsége diszét? Ugy vélem, nem mást akara Isten rejtélyes szándéka ezen jeles történet által megmutatni, mint azt, hogy az emberszerető segedelem és alamizsna minden egyéb erények fölötti lépcsőkre emelkedik. A szent férfiu jobbja méltán vala ment a rothadástól; melyben mindig kegyesség virága diszlett, mely a szegényeket irgalmaskodással táplálta szünetlen: mert segedelmet nyujta az ügyefogyottnak, megszabaditá a rabság igája alatt sinlőket, a zarándokot ruházta s vendégül fogadta, az özvegyek és árvák inségét és szükölködését sajátjának tekinté, az Ur vacsoráját és parancsát a szegénység lábmosásában naponkint megujitá, alamizsnát nem ragadományból, sem más kárával, hanem saját erszényéből osztogata; hogy Isten házait meggazdagitaná, akaratja semmi birtok után nem vonzódék: és ekkép minden tetteiben az Isten akaratja szerint munkálván, elfojtá a test és bün kivánságait.« [3])

Szent István tisztelete ezentul hazánkban törvények által is megerősittetik. A nyilvános ünnepek lajstromában, mely a szabolcsi országgyülésen 1092-ben iratott össze, a 36-ik fejezetben

---

[1]) Hartvik XX. fej. Érdynél 33. s kk. lapok.

[2]) A felemelés leirása hűnek mondható, mert megfelel ama kor szokásának. Hasonló módon jártak el S. Wicterpus püspök testének fölemelésénél is. »Henrik agostai püspök háromnapos böjtöt rendelvén, összegyüjtötte a papok és világiak nagy tömegét, s eljövén Eppachba keresztekkel, ereklyékkel, kinyitotta a boldogult püspök sirját.« Pertz, Script. IV. 427. l.

[3]) Hartvik. Érdy 40. l.

ZENEAKADÉMIA LISZT MÚZEUM

szent István ünnepe az egész katholika egyházban a nyilvános ünnepek közé soroztatik. [1])

II. Endre az arany bulla I. törvényczikkében azt rendeli, hogy évenkint a szent király ünnepét Székesfehérvárott tartozunk megülni. [2])

A misemondókönyv naptárában, mely a tatárjárás előtt készült, a szentek közé számittatik. [3]) Gentilis bibornok, ki a római curia beszédmódját ismeri, a rákosi országgyülésen 1308-ban nyiltan kijelenti, hogy az Árpádházból oly kitünő életszentségü és nagynevü katholikus királyok eredtek, hogy méltók voltak a szentek sorába fölvétetni. [4])

Szent István tisztelete nemcsak hazánkban volt elterjedve, hanem a külföldön is. Pray [5]) egy kézirati naptárból bizonyitja, hogy szent Istvánnak Ausztriában ünnepe volt; Stilting [6]) pedig egy svédországi missaléból három oratiót idéz szent Istvánról. Katona a tisztelet elterjedéséről ezeket irja: »Forte tam Austria, quam Svecia cognationis cum Sancto Stephano rationem habuit. Nam ut Adalbertus Austriae marchio, sic Olaus II. Suetiae rex S. Stephani neptem in conjugio habuit. In Austria tam marchiones, quam duces ex ea S. Stephani nepte longa serie propagabantur.« [7]) Tisztelete eljuthatott Angliába is; az utat erre nézve röviden jelzi Xantus János. [8])

Emlékezzünk meg itt röviden egy vitáról, mely akörül folyt, vajjon ünnepélyesen a római pápa által kanonizáltatott-e

---

[1]) Péterffi Sacra concilia Posonii 1741. 34. l.

[2]) Szalay Magyarország története 1861. I. 207. l. Katona i. h. I. 375. l. Endlichernél 413.

[3]) Katona Hist. crit. III. 9. l.

[4]) U. o. VII. 149. l. Szent István már ünnepélyes kanonizátiója előtt is szentnek mondatik. László király egy 1082-ik oklevelében, Fejér Cod. dipl. I. 448. l.

[5]) Dissert. de S. Steph. p. 168.

[6]) Acta SS. Bollandisták Sept. I. köt. 559. l.

[7]) I. h. II. 453. l.

[8]) »Kik voltak az angol herczegek szent István udvarában s mi lett belőlök.« The History of William the Conqueror, by Jacob Abbot. New-York. Harpers brothers 1871. 8. 398. l. nyomán. Századok 1878. évf. VII. füzet 668—9. l.

ZENEAKADÉMIA
LISZT MÚZEUM

szent István, vagy csak egyszerüen »aequipollens« egyértékü kanonizatióval. Stilting és Katona Hartviknak és sz. Gellért életiratának általunk már idézett helyére támaszkodva, hogy Rómában határoztatott el a magyar szentek fölemeltetése stb., határozottan az ünnepélyes kanonizatió mellett vannak, s azt állitják, hogy VII. Gergely az 1081-iki római zsinaton avatta őket szentekké. Stilting igy ir: Haec omnia persuadere videntur, Sanctum Stephanum cum aliis eo tempore in numerum Sanctorum relatum esse, definitiva Romani Pontificis sententia, post maturum examen in concilio prolata, atque ea solemnitate, qua usitata erat saeculo XI. [1]) Katona pedig: Pronum est credere tunc (az 1081-iki római zsinaton) S. Stephanum definitiva sententia collitibus adnumeratum esse. [2])

Stiltinggel szemben Batthyány Ignácz az egyszerü kanonizatió mellett van. Kérdi, ha a pápa 1081-ben őt ünnepélyesen kanonizálta, miért vetik a szentnek testét a magyar püspökök 1083-ban uj vizsgálat alá? Cur quaerendum existimant, quod oraculo sedis Apostolicae tenent? Cur pulsant ostium jam apertum?[3]) Ujabban Weiser Frigyes kalocsai jezsuita vetette fel e kérdést, ki szintén az ünnepélyes kanonizatió mellett van, és részben Stiltinget irja át. [4])

Nekünk ellenkező véleményünk van. Kutfőink nyomán sikerülni fog annak bebizonyitása, hogy szent István és Imre herczeg egyszerü, aequipollens, kanonizátió által lettek a szentek sorába iktatva. A már felhozott Gellért-legendán kivül ugyan még Hartvik is az ünnepélyes kanonizátióra utal: a római szék intézvénye szerint egy apostoli irásban rendeltetik, hogy azoknak testei vétessenek fel, kik Pannoniában [5]) stb. Csakhogy Hartvik maga magának mond ellen. Lejebb néhány sorral ugyanis ezt irja: »László király ... a vigasztaló Szentlélektől indittatván, összegyüjté a püspököket, főurakat, kikkel értekezvén, harmad napi közös böjtöt rendele stb.« Tehát szent László itt már nem a szent-

---

[1]) Vita S. Stephani, Bollandistáknál i. h. 558. l.
[2]) I. h. II. 435.
[3]) Leges Ecclesiasticae I. 167. l. és 411. a c) jegyzetben.
[4]) Religio 1880. évf. II. félév az 1., 2., 3. számban.
[5]) Érdynél 5. l.

ZENEAKADÉMIA LISZT MÚZEUM

szék levele, hanem a Szentlélektől nyert sugallat folytán intézkedik.

A többi életirat, a kisebb legenda, szent Imre életirata mitsem tud a pápai beavatkozásról. »László király tehát, mint az isteni vallás kitünő tisztelője, zsinatot hiván össze és három napi böjtöt hirdetvén.« [1]) Mindezt pedig szent László egy csoda folytán tette, mint a legenda közvetlen előbb elmondja. Szent István kisebb legendája pedig igy ir: »S midőn az ország trónján boldogemlékezetü László király ült, a püspökök, apátok, és akik a szentegyház kormányát vezették, szent voltát a bizonyitó jelekből megértvén, közönséges végzésből három napi böjti törődést hirdetének [2]) stb.« De lássuk előbb, hogyan történt a szentek kanonizátiója régente.

Hajdan a vértanuk vagy hitvallók iránt való tisztelet megállapitása, azoknak szentté nyilvánitása a püspökök jogköréhez tartozott; ez kezdetben a nép öszhangzó véleménye után, később zsinatban s a fejedelem beleegyeztével történt. Oltárt vagy kápolnát emeltek a szentek számára, testeiket a sirból kiemelték, azt a siron kivül emelt diszhelyre tették, s a püspök ünnepet rendelt számukra. Később szokássá lett ezen ügyet a pápa elé terjeszteni, aki valamelyik zsinaton az illetőt, kiért a hivők s a püspökök könyörögtek, szentté avatta. Az első kétségtelen bulla a XV. János pápáé, ki azzal Lintolf ágostai püspök kérelmére Udalricus püspököt a lateráni zsinatban (995.) szentnek nyilvánitotta. Az első pápa, ki zsinaton kivül végzi a szentté-avatást, III. Jenő (1145—1153.). Aki azonban megjegyzi: »Jóllehet ilyen kérés csak egyetemes zsinatokon engedhető meg, de a római szentegyház tekintélyével, mely minden zsinatnak erőssége, belenyugszunk kéréstekbe, és azon nevezetes férfiunak, kinek felmagasztaltatását kivánjátok, testvéreink az érsekek, s mindazoknak, kik jelenvoltak, tanácsára, emlékét a szentek közé irjuk.« [3])

---

[1]) Imre herczeg legendája Szabó Károly fordit. 48. l.

[2]) Szabó Károly ford. 35. l.

[3]) Henrik császár kanonizatiójának bullájából. Mindezen adatokat összegyüjtve találjuk Lambertini bibornok (később XIV. Benedek pápa) hires munkájában: De servorum Dei beatificatione et de beatorum canonisatione.

ZENEAKADÉMIA LISZT MÚZEUM

Jenő pápa eme soraiból kitünik, hogy a XI-ik században nem volt szokásban »apostoli levéllel helybenhagyni, hogy némelyek teste fölemeltessék,« mint Hartvik irja, hanem az ezen ügyben a pápához intézett kérelem egyetemes zsinaton tárgyaltatott. Végre III. Sándor pápa a kanonizázció ügyét teljesen a pápai joghatóság alá vonta. Itt azonban nem azon kanonizázciót kell érteni, mely a szent testének fölemeltetését megelőzi, hanem amely azt követi. Mert az érsekek szokásukat és eljárásukat folytatták, mig III. Sándor pápa egy ujabb rendeletet adott ki. Ugyanis az ünnepélyes fölemelés után, a szentnek életéről, erényéről, érdemeiről tudósitást kellett a pápának küldeni. Ezt jelzi az inkanonizaczió kifejezés.

Még a XII-ik század elején is történt a zsinatokon szenttéavatás. Constanzi Udalrik ugyanis igy ir II. Calistus pápához: »Chunrad constanzi püspök szenttéavatásának ügyében, amint szokás, többször irtam a szentszékhez, de folyton eme változatlan feleletet, kaptam: a zsinaton elő kell adni életét, s tanukkal bebizonyitani a csodákat, melyek általa történtek.« [1])

Vajjon avatott-e szentté valakit VII. Gergely, Lambertini bibornok nem biztos benne. VII. Gergely tizenegy zsinatot tartott, melyekben sehol sem fordul elé szenttéavatás. Mikor a magyar szenteket ünnepélyesen fölemelték, Róma ostrom alatt állott, s igy annak hire VII. Gergelyhez el sem juthatott. Szent István királyt VII. Gergely a magyar királyokhoz intézett leveleiben folyton »István királynak« nevezi. Sőt ugy látszik, még II. Orbán sem tudott semmit szent István kanonizázciójáról, mert Kálmánhoz intézett levelében szent Istvánt »vallásos királynak« nevezi. Ezt a pápa nem irhatja: ha apostoli rendeletre történt volna szent István kanonizázciója.

Szent István közönséges kanonizázcióját fejezi ki frising. Ottó is: »Ezen Istvánt a magyarok, mint hitök behozóját méltónak tartják a szentek közé sorozni.« [2]) De szent István kanonizázcióját egészen tisztába hozza az ezen téren legnagyobb tekintélyü Lambertini bibornok, midőn a következőket

---

[1]) Vita S. Chunradi Pertz Script. IV. 430.
[2]) Pertz XX. 241.

irja: »Miután fölterjesztették a szentszékhez a kanonizáczió okait, bizonyos egyenértékü kanonizáczió következett, melynélfogva a pápa mellőzve a rendes alaki itéletet, birósági eljárást, a megszokott szertartásokat, megparancsolja, hogy az illetőt szent gyanánt tiszteljék, ugy a szent misében, mint az officiumban.« Azután ezen szavait megvilágositandó, példákat hoz fel. Ezek között a nyolczadik szám alatt igy folytatja: »Szent István magyar király neve a római martyrologiumban augusztus 20-án fordul elő. Az ő, Hartvik és Surius által megirt életrajzában az mondatik, hogy testét a római pápa rendeletére emelték fel, de bizonytalan, hogy boldoggá vagy szentté avatták-e. Őt tehát Lipót császár kérelmére egyszerüen szentté avatta XI. Incze pápa.« [1]) Egy másik helyen igy ir: »Szent Istvánnak szentségéről és egyszerü szentté-avatásáról nem lehet kételkedni XI. Incze határozata után.« [2])

Valódi nagyfontosságu és kiválóan örvendetes nemzeti ünnep volt az egész Magyarországra nézve. Ha még a 15-ik század vége felé is mozgásba hozta egész Ausztriát egyik régebben elhunyt grófjának szentté avatása, ugy elképzelhetjük, mily mély benyomást tett az egész nemzetre, feledhetetlen nagy királyának fölemeltetése. Ugy látszik, szent Lászlóra is erős benyomással volt ez ünnep, mert ezentul uralkodása, melyet polgárháboru nem zavart többé, minden izében a legvallásosabb, a római szentszékhez rendületlenül hű, — amint ezt utóbb meg is mutatta a speieri gyülekezetben 1087-ben. Nagy előde szent sirjánál kezdődik Lászlónak szent élete, — ha már szabad ily kifejezéssel élnünk azon férfiu és királyról, — ki mindenkoron szent volt.

---

[1]) De servorum Dei beatificatione et de beatorum canonisatione liber I. cap. 41.

[2]) U. o. lib. I. cap. 8. Verum ut cunque sit de elatione ista et utrum ea simplicem beatificationem an formalem canonisationem importaverit, quod adhuc sane incertum est . . . de sancti tamen Stephani sanctitate et ejus aquipollente canonisatione nullus superest dubitandi locus ex decreto Innocentii XI.

ZENEAKADÉMIA
LISZT MÚZEUM

VI.

Szent László uralkodásának folytatása. Szent László jellemzése.

Változások a pápai trónon. — Szent László élénk érdeklődéssel kiséri a szentszék sorsát, és szükség esetében fegyveres segélyt igér annak. — Thuróczi nyilatkozata a német császári koronáról. — Szent László és a keresztes hadak. — Mielőtt a fővezérséggel megkinálhatták volna, meghal. — Halálának hire nagy fájdalommal töltötte el a nemzetet. — Nemzetének rokonszenvét osztatlanul birta. — A sirbolt, mely tetemeit magába zárta, sokféle csodának és a nemzet kegyeletének állandó szinhelye volt. — Szent István után ily fejedelemre volt szüksége a nemzetnek. — Ő minden izében magyar király s a lovagiasság példányképe.

ZENEAKADÉMIA LISZT MÚZEUM

Térjünk vissza szent László uralkodásának eseményeihez. VII. Gergely 1085-ben elhalálozott; halála után a bibornokok Dezső monte-cassinói apátot választották meg, ki III. Victor név alatt foglalta el a pápai trónt. IV. Henrik a VII. Gergely ellen megkezdett harczot jogos utóda III. Victor ellen is folytatta; őt nem ismerte el pápának, hanem a VII. Gergely ellen felléptetett III. Kelemennek fogta pártját. III. Victor Beneventbe zsinatot hivott össze, s Kelement összes párthiveivel az egyházból kiközösitette. Ezen zsinat határozata Németországban is ujra felizgatta a kedélyeket, s a fejedelmek összejöttek, hogy Henriket megtérésre, s a jogos pápa elismerésére birják. Már előbb Rudolf sváb herczeget választották a birodalmi székre IV. Henrik ellen, majd ennek halálával Herman lotharingiai grófot, ki meg is verte Henrik seregeit; de a német fejedelmek a levert Henrikkel a fentemlitett kikötés mellett mégis ki akartak békülni. »A német birodalom herczegei hiven a szentszékhez egyetemes összejövetelt tartottak Henrikkel s az ő párthiveivel: megigérték Henriknek,

MAGYAR KIR. ZENE-AKADÉMIA 1875
ZENEAKADÉMIA LISZT MÚZEUM

hogy a trónra segitik, ha a kiközösités alól feloldja magát. Az pedig megszokott nyakasságában megmaradva, nem ismerte el a kiközösitést, jóllehet a mi párthiveink ezt folyton szemébe mondották, amiért is a mieink semmiféle béke- és egyezségre nem tudtak vele lépni.« [1])

Szent László is aggódva a pápa sorsán, minden áron azon volt, hogy a viszály megszünjék, s eléggé nem magasztalható módon fejezte ki a római szék iránt való hűségét: »László a magyarok királya a fentnevezett összejövetelhez bocsátott követei által kinyilvánitotta, hogy megmarad a szentszék iránt való hűségében, s a szentszék hiveinek megigérte, hogy ha szükség lesz reá, 20,000 lovassal megy az elszakadottak ellen. Az emlitett hadjárat azonban a mondott határidőig elmaradt.« [2])

Minthogy azonban III. Victor pápa már néhány hét mulva meghalt, az ügy más állapotba jutott, s László sem nyujthatott segélyt. Erre vonatkozólag irja Szalay László: »Hajoljunk meg hódolattal előtte, s midőn olvassuk, hogy László 1087-ben követeket küldött Speyerbe a német fejedelemhez, kinyilatkoztatván általuk, hogy husz ezer embert kész a bitang Henrik ellen küldeni, érezni fogjuk a fejedelem nagyságát, ki népének szivéből kiszaggatta a tövist, mely benne veszett, midőn Fehérvárott a német király-gyermek maga — az ország nagyjaira reáparancsolt, hogy esküdjenek hűséget egy más gyermeknek.« [3])

Miután Horvátországban, mint már emlitettük, a rendet helyreállitotta, 1092-ben a kunok és besenyők ellen indult, s

---

[1]) Bertholdus Constantiensis. Ad a. 1087. Principes quoque regni Teutonicorum fideles sancti Petri, generale colloquium cum Henrico et fautoribus ejus habuerunt; eique adjutorium suum ad obtinendum regnum, si de excommunicatione exire vellet, fideliter promiserunt. Ille autem insolita sua obstinatione persistens, nec se profiteri excommunicatum dignatus est, licet sibi in faciem hoc a nostris instanter probaretur, unde nostri nullam pacem et concordiam cum eo habere statuerunt.

[2]) U. o. Ladislaus — mondja a fentebb idézett krónikás, — rex Hungariae missa legatione ad idem colloquium se in fidelitate S. Petri perseveraturum declaravit, et fidelibus S. Petri cum viginti millibus equitum contra schismaticos se adfuturum si necesse foret promisit. Praedicta tamen expeditio utrinque ad illum terminum remansit.

[3]) I. h. I. 179. l.

ZENEAKADÉMIA LISZT MÚZEUM

azokat a Temes vizénél tönkretette. Ezen hadviselés után történhetett, hogy László fölmenvén a Tiszának balpartján Szabolcsig, országának valamennyi püspökei- és papjaival, ugy minden főembereivel az összes clerus és nép jelenlétében, törvényeket hozott, amiről alább részletesen fogunk szólani.

Thuróczi állitja,[1]) hogy a német választó-fejedelmek, a IV. Henrik által meggyalázott császári koronát neki ajánlották volna föl, és csak vonakodása okozta, hogy a német birodalom nem uralt magyar királyt.

Mialatt László kifelé az ország határait terjesztette, s benn okos és igazságos kormányzásával rendet és békét hozott létre, — addig Nyugat-Európában nagy események készültek; a keresztes hadak előzményei ezek. A kereszténység átjárta már teljesen Európa népeit, a melyek még röviddel ezelőtt barbárok voltak, otthagyva az éjszak jéghegyeit, — vagy végtelen sivatagjait, siettek délre, hogy a földrészeket, tartományokat elfoglalják s anyagi existentiájokat biztositsák. Küzdelem, háboru volt a népeknek eddigi foglalkozásuk, — s mindez az anyagi létért; a természetfölötti, a lelki javak csak akkor kezdettek szemeik előtt feltünni, amidőn a kereszténységet felvéve, abban megerősödtek.

És most, midőn a kereszténység lelkeikben elfoglalta a megillető helyet, — és átalakitotta az egész embert, — nem gondolnak többé az anyagiakra, nem a vérrel elfoglalt hazájokra; készek mindent otthagyni, feláldozni, hogy azon helyeket, melyeket az édes Üdvözitő földi életében megszentelt, a pogányoktól visszavegyék. Ezen szempontból fogva föl a keresztes hadjáratokat, azok a kereszténység diadala legszebb nyilvánulásának tekinthetők.

A legrégibb időktől kezdve mindig zarándokoltak a szent földre; s mindannyian keserves panaszszal ajkukon tértek vissza; a szeldsuk-törökök a legméltatlanabbul bántak az odasereglő zarándokokkal, a szent helyeket megbecstelenitették, — s az utasokat kifosztották. A felháborodás nyugaton nőttön-nőtt, s már csak alkalom kellett hozzá, hogy szervezett sereg induljon el, s megboszulja a vad szeldsuk-törököket. II. Sylvester pápa 999-ben felszólitotta a fejedelmeket segélyért. VII. Gergelynek is forró

---

[1]) Chronic. II. CXIX.

ZENEAKADÉMIA LISZT MÚZEUM

vágya volt a szenföldet megszabaditani ; [1]) de a folytonos zavarok nem engedtek neki erre időt. Az 1094-ben Piacenzában II. Orbán pápa alatt tartott zsinaton a görög császár követei hangosan könyörögtek segélyért. Péter az amiensi remete, ekkor már heves szónoklatai által mindenfelé felizgatta a kedélyeket, mire az 1095-ben tartott clermonti zsinaton meghivta őt II. Orbán pápa. E zsinaton sirva panaszkodott a pápa, [2]) s felszólitotta a fejedelmeket segélyadásra.

A felhivás nagy lelkesedést aratott a franczia, angol, spanyol, burgundi és német fejedelmek és népek között ; a keresztes háboru elhatároztatott.

Most lép fel szent László a keresztes hadjáratok történetében ; történetiróink eddig őt tartják a zsinaton megválasztott vezérnek ; mi ezt csak némi módositással fogadjuk el. De lássuk, mit szólnak emlékeink. »Midőn pedig szent László hire nagyon messze szétterjedett, a frankok, lotharingok és alemannok fejedelmei, kik ugyanazon zarándokságra tettek fogadást, László kegyes királyt magoknak és hadaiknak leendő vezérévé és parancsnokává közakarattal megválasztak.« [3])

Thuróczinak a legenda képezi forrását, s azt bővitve adja elő. »Amidőn Bodrogban a husvétot ünnepelte, ime követek jönnek hozzá Franczia-, Spanyol-, Angolország. és Britanniából, különösen pedig Vilmostól, a franczia király testvérétől, és kijelentették neki, hogy meg akarják boszulni a Mindenhatón elkövetett igazságtalanságot, s azon gondolkodtak, hogy a szent várost, a legszentebb sirt a szaraczénoktól visszaveszik. Amiért is kérték a dicsőséges királyt, hogy a Jézus Krisztus hadseregében legyen nekik igazgatójok és kormányzójok.« [4])

---

[1]) Gregor. epp. lib. II. ep. 31.

[2]) Baronius ad a. 1095. nr. 35. Hefele, Conciliengeschichte V. 205. l.

[3]) Szent László legendája VII. fej. Szabó K. ford. 98. l.

[4]) Thuróczi Chronic. II. r. LIX. fej. »Quumque celebrasset Pascha domini in Bodrog ; ecce nuncii de Francia, de Hispania, de Anglia et Britannia ad eum venerunt, et praecipue de Willermo fratre regis francorum, et ei omnipotentis iniuriam se ulcisci manifestaverunt, et sanctam civitatem, et sanctissimum sepulchrum de manu Saracenorum liberare

ZENEAKADÉMIA LISZT MÚZEUM

Szent László 1095. julius 29-én halt meg, a clermonti zsinat pedig 1095. év szent Márton nyolczadában tartatott, — tehát négy hónappal László halála után mondatott ki a keresztes hadjárat, s ekkor gondolkodtak csak vezérválasztásra is, — s igy Lászlóhoz követség e zsinatról nem jöhetett, s nem is találhatta őt Bodrogon, mert már meghalt.

A kik szent Lászlónak e kijelölt vezérségét fentartani akarják, azok nem a clermonti, hanem a piacenzai zsinatból indulnak ki, mely 1094-ben tartatott; csak hogy ezen zsinat külföldi irók szerint szintén nem 1094., hanem 1095-ben tartatott meg, [1]) s ebből sem jöhettek a követek, már azért sem, mert itt a keresztes hadak ügye nem volt még oly stádiumban, hogy vezérről kellett volna gondoskodni.

De a mi főleg döntő érvül szolgálhat, az, hogy hazai emlékeinken kivül nem tudunk egyetlen egy forrást sem megnevezni, mely szent Lászlót emlitené, hanem megneveznek helyette másokat, — keresztes hadak ismeretes vezéreit. Horváth M. [2]) elfogadja szent László vezérségét, de nem támogatja kutfőkkel. Elfogadják többi történetiróink is, ugy látszik, szokásból, nem akarva szent Lászlónak babéraiból a legkisebb levelet sem letépni. Katona már érezte a nehézséget s igy oldja meg: »Már a clermonti zsinat előtt szándékában volt soknak ezen szent hadjárat, akik már akkor tanácskoztak is szent László fővezérségén, s ezen okból követséget menesztettek hozzá. Amiért is Thuróczi nem azt irja, hogy a zsinatból, hanem Franczia-, Angolországból stb. jöttek hozzá követek. [3])

Ezen vélemény inkább elfogadható. Előttünk legvalószi-

---

pensaverunt. Unde gloriosum Regem rogaverunt, ut eis rector et gubernator in exercitu Jesu Christi existeret.«

[1]) Vascotti Hist. ecclesiast. II. 4. l. Dr. Joh. Hortig: Handbuch der Kirchengeschichte 2 k. 38. Alzog: Kirchengeschichte I. 607. l.

[2]) A ker. első százada Magyarországban.

[3]) Hist. crit. II. 677. l. »Jam ante Claromontanum concilium multi sacrae huius expeditionis suscipiendae propositum habuerunt, qui jam tunc de S. Ladislao belli sacri duce eligendo consilium inierunt, eaque de causa legatos ad eum miserunt. Unde Thurotius non scribit e concilio nuncios ad illum venisse, sed de Francia, Anglia etc.«

ZENEAKADÉMIA LISZT MÚZEUM

nübbnek látszik, hogy a visszatérő zarándokok, látva szent Lászlónak hatalmas erejét, az országot, unszolhatták őt a szentföld megmentésére, — s ebből keletkezett a fentebbi legenda-rész, melyet T h u r ó c z i bővitve kiirt.

Szent László ezután csakhamar megszünt élni. »Csehországban a békét tisztességgel helyreállitván, rögtön betegség lepte meg; testi erejében teljességgel hanyatlani kezde, s összehiván az ország nagyjait, kijelenté, hogy testének felbomlása közel van. Minek hallatára a legkegyesebb király halálát sirató sokaság zaja az égig száll. A király pedig az Ur testét, kiben hïven hitt, kit teljes lelkéből szeretett, és kit teljes erejéből keresett, magához vevén, az Urhoz boldogon elköltözött.« [1])

1095. julius 29-én ragadta el a halál. A fájdalom, melyet e hir népeinél előidézett, nem ismert határt. »Sirt előtte az összes magyarság, a papság, ugy mint a nép, szegény-gazdag egyaránt, az ifjak és szüzek gyászruhába öltözködve három egész esztendőn át tánczra nem keltek, s mindenféle zeneszerszámaik a gyász ideje alatt hallgattak.« [2])

ZENEAKADÉMIA
LISZT MÚZEUM

Voltak uralkodóink, kik fényesebb haditetteket vagy lényegesebb átalakitásokat vittek véghez, mint szent László. De nem volt egy sem, ki a nemzetnek rokonszenvét, szeretetét oly osztatlanul megérdemelte és birta volna. Nagy néptömeg gyászban, könyezve kisérte a szeretet király tetemeit Váradra, hol az általa épitett székesegyházban örök nyugalmának helyét maga kijelölte volt. A nemzeti gyász nem szünt meg a temetési szertartások végeztével. Három éven át nem hangzott zene és dal a mulató helyeken s nem ismert örömöt és vigságot a nép. Csak midőn három év elteltével Róma szentté avatta őt, vigasztalódott meg a nemzet. [3])

A sirbolt, mely tetemeit magába foglalta, legendája szerint sokféle csodáknak és emlékeink szerint a nemzeti kegyeletnek

---

[1]) Legendája VII. fej. S z a b ó K. ford. 99. l.

[2]) Szent László legendája VII. fej. S z a b ó K. ford. 99. l.

[3]) F r a n k l: A magyar nemzet története I. 87. Szerző itt tévesen jelzi a szentté-avatás idejét; mert szentté csak 1192. évben avattatott, amiről a közelebbi korszak tárgyalásánál bővebben fogunk szólani.

ZENEAKADÉMIA
LISZT MÚZEUM

állandó szinhelye volt. A hivek sürün zarándokoltak ide. A birák ide küldötték a vádlottat, állitását hittel erősiteni, s a hagyomány szól istenitéletekről, melyek a sirboltban elaléltan földre rogyasztották a hamisan vallót és hazugot. A magyar földmivelő még most is szeret szólani a hatalmas királyról, kinek feje kimagaslott a sereg legszálasabb vitézei közől, s kinek paripája, midőn hegyen-völgyön az ellenség után vágtatott, mély nyomokat hagyott a kősziklákon. [1])

Szent István halála után, ilyen fejedelemre volt szüksége a nemzetnek. Ha ő nem jön, sem a magyar állam, sem a kereszténység sokáig fenn nem állhat; mert tudni kell azt, hogy a mi magyar hazánkban a kereszténység oly szoros kapcsolatban van a nemzettel, — hogy egyiknek bukása a másikét magával vonta volna. Mit tett? Véget vetett a korona-viszálynak, megnyerte a haza külelleneit, benn szigoru törvényeket hozott, püspökségeket, apátságokat alapitott, a szomszéd német birodalommal békében, attól teljesen szabadon élt. Ez csak két sor, de annyit mond, hogy ez által szent László a magyar népnek kedvencze, eszményképe, őszinte hódolatának tárgya lett. Amit az egyik nagy király és szent megkezdett, azt ő befejezte, betetőzte, a keresztény vallást örökre biztositotta Magyarországban.

Ami után a nemzet lelkesült, amit kivánt, — azt mind megadta neki szent László. Ő oly magasan állott a nemzet előtt, hogy az ifjak, a férfiak, az öregek, mind példányképöket találták fel benne. Mily nagy ember, mily nagy szent volt!

Ő érette, a szent királyért eljönnek az erdők vadjai, s körülveszik mint a szelid bárányok. Szomjuságtól libegő seregének vizet nyit a kősziklából, ellőtt nyila csoda-füben akad meg; az aranynak, ezüstnek nincsen előtte értéke, — kavicscsá válik. És mindez nem magáért a szent királyért történik, hanem általa, az

---

[1]) Szalay László, i. h. I. 186. — »Annyi ellenség diadalmas legyőzője, a daliás harczos, ki egy fővel meghaladta seregének valamennyi katonáját, s kinek paripája hatalmas vágtatásban mély nyomokat hagyott a sziklákon, a még életében legendák hősévé lett király senkit sem akart kétségben hagyni aziránt, miként szilárd elhatározása senki másnak, csak az Istennek védurasága alatt kormányozni népét.« Ily szépen jellemzi őt a franczia Sayous E. i. h. 121. l.

ZENEAKADÉMIA

ő jósága és szentsége miatt a nemzetért, mely neki szemefénye, melyért még sirjából századok mulva is kikél és vágtat hegyen-völgyön, hogy védje harczaiban a magyart. [1])

A zágrábi és nagyváradi püspökség, a sümegi monostor alapitása, ugy a szentjobbié, valamint azon gazdag adományok, melyekkel a nagyváradi püspökséget, a veszprémi káptalant, kolos-monostort halmozá, mutatják vallási buzgalmát; még jobban mutatják lelkületét bölcs törvényei, — melyekről utóbb szólunk.

Ő minden izében magyar király. Mig szent Istvánnak idegenekre kellett támaszkodnia nagy munkájának keresztülvitelére,— addig szent László mindent elvégez maga, s nemcsak hogy idegenekre nem szorul, hanem alatta az idegen hatalom megszünik egészen Magyarország felett. »Érzelmében nemes, a tanácsban előrelátó, beszédében igaz, igéretében állhatatos, itéletében igazságos, a dorgálásban fönséges vala.«

Szent Istvánt rettegve tisztelte a magyar, a nagy komoly szentet, ki sohasem nevetett, s kinek nagysága ez életben is szentnek tüntette föl őt: addig szent Lászlóhoz nyájas bizalommal fordul a nép, — ő jobban közölök való volt. »Tehát kegyes király lévén, alázatossággal fegyverkezett, kegyességben hatalmas.« — »Ugy viselé vala magát alattvalói iránt, hogy azok inkább szerették, mintsem féltek tőle.« Mennyire szerették, mennyire bálványozták, elárulja egy régi éneknek eme szép sora:

»Nem elégeszik senki Terád nézni.«

---

[1]) Bunyitay i. h. I. 34. l.

ZENEAKADÉMIA
LISZT MÚZEUM

VII.

Szent László törvényhozása. A szabolcsi zsinat. A simonia és papi nőtlenség Magyarországban.

Római zsinat a simonia és coelibatus ügyében. — A zsinat határozatai minden országgal közöltetnek. — Tartományi zsinatok ugyanezen tárgyban. — Hazánkban is megindul a mozgalom. — A simonia esetei hazánkban nem igen fordultak elő. — A szabolcsi zsinat. — Szent László királynak három decretuma van. — A harmadik törvény hitelessége kétes, merő böngészetből áll. — A frank capitularék mintája szerint a törvények fejezetekre vannak osztva. — A papi nőtlenség a XI. században. — A pápák fellépései és küzdelmei a coelibatus mellett. — Hazánkban kezdetben nincsenek házas papok. — Szent László törvényei a házas papok ellen. — Nálunk igen kedvező viszonyok vannak, összehasonlítva a külfölddel. — Az egyházra vonatkozó törvények felsorolása.

ZENEAKADÉMIA LISZT MÚZEUM

VII. Gergely, a trónra léptét követő évben, 1074-ben Rómában zsinatot tartott, s ezen zsinaton az elterjedt két nagy visszaélés: a simonia és a papok házassága ellen fölujitotta elődeinek minden rendeletét; ujat nem hozott, hanem a meglevők erélyes és kérlelhetlen keresztülvitelét tűzte ki célul.[1]) Ezen célból a különféle tartományokba követeket küldött, s közölte az egyházi főkkel ama zsinat határozatát.[2]) Ezen iratai közől egyben, melyet Ottó constanzi püspökhöz küldött, e következő pontok foglaltattak: 1. A ki simonia által jut egyházi rendhez vagy hivatalhoz, az egyházban többet nem szolgálhat. 2. A ki pénzért vesz egyházat, veszítse azt el. 3. A házas papok nem misézhetnek, az oltárnál nem szolgálhatnak. 4. Ha valaki ezen rendeleteket

---

[1]) Pertz: Monumenta Scriptores. V. 217. l. — Lambert: Annal. ad. a. 1074.

[2]) Hefele: Conciliengeschichte. V. 22. l.

ZENEAKADÉMIA

megveti, annak tényked̄éseire a nép ne menjen el.[1]) Ugyanezen rendeleteket ismételte VII. Gergely az 1074-ki zsinaton Rómában.

VII. Gergely nyomait követték utódai is. II. Orbán (1088—1099), a mint ez Amalfiban tartott zsinatából kitetszik. II-ik Pascalis pápa (1099—1118) és a többiek.

Ennek következtében a különféle országokban zsinatokat tartottak, a papsággal ama szabványokat tudatták, s azok megtartása erélyesen sürgettetett. Sok helyen elfogadták, több helyen zúgolódtak a pápa ellen; VII. Gergely azonban nem tágított.

Az 1074-iki római zsinat tehát a simoniacus és nős papok felett az itéletet kimondta, egyszerüen és határozottan eltiltván mind a kettőt; a zsinat e határozata h a z á n k b a n is mozgalmat idézett elő. A köznyugalom és mérsékeltség fentartása érdekében a papi nőtlenség elleni izgalom élét ugy vették el nálunk, hogy a zsinat rendelete ugy hajtatott végre, miszerint a törvényes házasságban levő papok ebben megmaradjanak, és csak a második házasságban élő, valamint özvegygyel vagy előbbeni férjétől elvált nővel házasságra lépett felszentelt papok vagy diakonok választassanak el nejeiktől, elválasztva, egyházi fenyiték alá vonassanak, s azután előbbi állásukba visszahelyeztessenek. A pap-férjeiktől elválasztott nők, miután kötelékök törvénytelen volt, akadálytalanul ismét férjhez mehettek. Midőn a pap saját szolgálójával nősült, ezt eladni volt kénytelen; ellenkező esetben a nő nyilvánosan elárusíttatott s a befolyt pénz a püspöknek jutott.[2])

Valószinü, hogy szent László is látva a reformáló mozgalmakat a külföldön, s látva azoknak üdvös eredményét, határozta el magát, hogy zsinatot tartson, s törvényekkel szabályozzon némely ügyeket. Másrészről megengedhetőnek kell tartanunk azt is, hogy a külföldi nemzeti és tartományi zsinatok nem közvetlen okai szent László törvényhozásának; mert nálunk azon visszaélések nem harapództak el, s igy törvénynyel szabályozni nem lett volna szükség. Magyarországban, a mi véleményünk szerint, sz. László inkább megelőzni akarta a bajt. A simonia nem talált hazánkban alkalmas és termékeny talajra. Itt a király legfőbb

---

[1]) H a r d u i n: i. h. 1523. col.

[2]) Decret. S. Ladislai lib. I. c. III. 1. II. IV.

ZENEAKADÉMIA LISZT MÚZEUM

patrónusi jogánál fogva kinevezhette a püspököket, apátokat, — a királyokról pedig simoniát feltételezni fonák észjárás volna.

Fessler szerint is, a simonia esetei, melyek a német, frank és olasz egyházak fegyelmét, jólétét és rendtartását már néhány évszázad óta megsemmisitették, a magyar egyházban nem fordultak elő, és ezen bünnek még neve sem említtetik a korszak törvényeiben. [1])

Hogy királyaink szent Istvántól kezdve az investitura vagyis a gyűrü és pásztorbot átadását gyakorolták, bizonyosnak látszik. [2]) Meglehet, hogy ez volt ama titokban tárgyalt ügy, melyet követek és nem levelek által kivánt elvégezni VII. Gergely. [3]) Ugyanis sz. Lászlóhoz az 1079-ben intézett levélben nyiltan csak az egyház sértéseitől való tartózkodást, s megtámadások elleni védést ajánlja, aztán hozzáteszi, hogy a király uj követek által világosan nyilatkozzék azokról, a miket tőle kivánt. [4]) Mindazonáltal, mint látni fogjuk, midőn a zágrábi püspökséget alapította, Duh nevü cseh papot nevezett ki püspöknek és udvari káplánja Francica által be is ruháztatta. [5])

Hogy e beruházás nálunk Kálmán király idejéig szokásban volt, az Lengyel Márton tanuságából bizonyos. [6]) Ez azonban csak az 1106 évig tartott. Ezen évi november hó 22-én II-ik Pascal pápa Guastallában zsinatot tartott, melyre a magyar király követei is megjelentek. Ezen zsinaton a magyar követek, mint majd Kálmán király uralkodása alatt bővebben látni fogjuk, a beruházási jogról lemondtak. [7])

---

[1]) Fessler Ignácz Aurel: Die Geschichte der Ungarn. I. 716. l.

[2]) Hoc enim factitasse (investituram) Reges nostros, Colomanni probat exemplum, qui commonitus a Paschali II. Pontifice, investituris magnopere exosis, anno Christi 1106 hoc modo renunciabat: Denunciamus vobis Pater venerande nos legi divinae subditos ac secundum eam servire vobis paratos. Unde et investituram Episcoporum hactenus a Majoribus nostris habitam juxta admonitionem vestram dimisimus; et si quid in electionibus hujusmodi minus canonice retroactum est, de cetero Deo volente cavebimus. Szvorényi: Amoenit. Hist. Hung. fascic. VI. 8. l.

[3]) Fejér: Cod. dipl. I. 444. l.

[4]) U. o. » » » 446. l.

[5]) U. o. » » » 484. l.

[6]) Katonánál: III. k. 219. l.

[7]) Labbé: Concil. XII. 1127. l. Fejér: Cod. dipl. II. 45.

ZENEAKADÉMIA LISZT MÚZEUM

A papi nőtlenségről a törvényczikkek részletezésénél fogunk szólani.

Már említettük, hogy László a kunokat és besenyőket megvervén, a Nyír vidékére ment a Tiszán túl, s ott Szabolcsban országgyülést tartott. Ezen országgyülés, a hozott törvények tartalmánál fogva is, inkább zsinatnak nevezhető; — »S. Ladislaum synodi titulo hunc conventum distinqui voluisse retento nobiliore seu ecclesiastica materia titulo«, — irja Péterffy. [1]) Egyébként is a frankok évkönyveiből [2]) tudjuk, hogy az országgyüléseket is zsinatoknak nevezték. Történetiróink e zsinat tartását sz. László gondoskodásának az ország jólétéről tudják be, s nem igen vonatkoztatják VII. Gergely rendeletei kifolyására. [3])

Szent László királynak három decretuma van. Az első Szabolcs városában 1092. május 21-én tartott országgyülésen alkottatott. A második Pannonhegyen, időfeljegyzés nélkül. A harmadiknak nincs keletideje és helye. [4])

Szent Lászlónak törvénytári három végzeménye 42, 18 és 29 fejezetre van osztva; az Endlicher által kiadott XV. századi másolatok szerint pedig 43, 16 és 30 fejezetekre. [5]) E decretumok nem foglalják magukban László minden törvényét. Az esztergomi zsinat Kálmán korában a nőt erőszakolót László törvénye szerint lenyirt fővel rendelte eladatni; de Lászlónak ismert törvénye [6]) más büntetést szab. Továbbá e másolatok hiányaihoz tartoznak még a hézagok, az össze nem függő tételek s az ellenkezések. A harmadik könyv pedig magángyüjtemény, mint ki-

---

[1]) Sacra concilia. I. 15. 1.

[2]) Du Chesne t. II. pag. 28. 30.

[3]) Péterffy: i. h. I. 14—16. Katona II. 568—9.

[4]) Sz. László harmadik decretumát Büdinger I. Gejcsa idejébe 1064-re teszi; midőn I. Gejcsa Pécsett ujra megkoronáztatott, ezen alkalommal hozattak volna a kérdéses törvények. Az okokat, melyek e tételt valószinüvé, Büdinger előtt pedig bizonyossá teszik, felhozza »Ein Buch Ungarisches Geschichte« cz. művének 19—20. lapján. Katona is meg van e decretummal akadva, mert nem talált sz. László uralkodása alatt évet, a hová beszúrhatná, és igy egészen önkénytesen az 1094-ik évre teszi. Hist. crit. II. 642—3. l.

[5]) Endlicher: Monumenta. 325. s kk. l.

[6]) I. 32. l.

ZENEAKADÉMIA
LISZT MÚZEUM

fejezései: »azt határozták«, — »azt a törvényt hozták« — bizonyítanak.

László király első törvénykönyve a részvevőket ekként emeli ki: »Szent zsinat tartatott László király elnöklete alatt, országának összes főpapjaival és apátaival, minden főembereivel, az összes clerus és a nép bizonyságával.«

A második törvény a részvevőkről igy szól: »Mi Pannonia összes főemberei a szent hegyen gyülést tartottunk, és tanakodtunk, mikép kellene a gonosz emberek törekvését gátolni és nemzetünk dolgait elintézni. Mindenekelőtt eskü alatt rendeltük« stb.

A harmadik törvény, bár merő böngészetből áll, mégis azt tanusitja, hogy az többek részvétével alkottatott. Kifejezései ilyenek: »ezt végezték«, »ezt a törvényt hozták.« Mint megelőzőleg említettük, e törvénygyüjteményt Büdinger nem is tulajdonítja szent Lászlónak, hanem I. Gejcsa idejébe helyzi. Megemlitjük még itt Péterffynek feliratát.

Péterffy felirata igy hangzik: »Synodus Szabolchensis celebrata sub S. Ladislao Hungariae Rege et Seraphino Archiepiscopo Strigonensi. Anno MXCII.« [1]) Tehát Szerafin érseket szerepelteti a zsinaton; ezzel szemben Knauz Nándor bebizonyítja, hogy Szerafin érsek csak 1095 elején lett esztergomi érsekké igy a szabolcsi zsinaton nem elnökölhetett szent Lászlóval. [2])

László törvényei, és épugy mint szent Istváné, a frank capitularék mintája szerint, fejezetekre vannak osztva, és rubrumokkal ellátva. Sz. László első végzeménye, a második utolsó fejezet híján, merő egyházi határozatokat tartalmaz. A második és harmadik decretum pedig a legszigorúbb határozatokból áll. [3])

Igy eljutottunk szent Lászlónak ama törvényczikkéig, mely a papi nőtlenségről szól. Mielőtt szent László törvényének részleteibe bocsátkoznánk, a papi nőtlenséget, a mint

---

[1]) Péterffy: Sacra concilia. I. 15. l.

[2]) Knauz N.: Monumenta. I. 68. l.

[3]) Ennek daczára mégis szelidebb már szent László törvénykezése a szent Istvánénál. Erre utal már a Képes Krónika is, Toldy kiadás. Szabó Károly fordit. LXXIV. l.: »Miért is minden itéletében szeliditvén a törvények keménységét, mindig az irgalmasság szelidségével él vala.«

ZENEAKADÉMIA

az e korszakban fennállott, szent István óta fogjuk bővebben tárgyalni.

A papi nőtlenség kérdését, a mennyiben az szent István s a következő néhány király korára vonatkozik, röviden megoldhatnók azon kijelentéssel, hogy nálunk szent István alatt a papi nőtlenség teljes szigorában megtartatott. Mivel azonban a külföld papsága ugyanezen időben már az ellenkező uton jól messze haladt, könnyen támad a kétség, vajjon nálunk is nem ugyanez történt-e, s azért rendszeresen tárgyaljuk e tételt is.

Nem fogunk a papi nőtlenség czélja-, rendeltetése-, fejlődése-, jogi természetével foglalkozni, hanem az ugyanezen korbeli külföldi papság állapotát röviden vázoljuk, mely állapot a pápák, a német császár s a püspökök rendeleteiből legjobban kiviláglik, s azután áttérünk a magyar papságra.

Mindaddig, mig a papság között a közös, vagy jobban mondva, a kanonikus élet uralkodott, [1]) addig a papi nőtlenségen sem esett csorba; a mint azonban a X-ik s következő században az említett életmód s a fegyelem egyáltalán lazulni kezdett, akként maradt a papi nőtlenség is figyelmen kivül. Számos pap, a magasabb rendekből is, nem tartotta nagy kihágásnak, ha feleséget vagy ágyast tartott. [2]) Igy esett meg, hogy sok helyen a papság egészen a világi élvezeteknek adta át magát, az istenitiszteletet, a lelkipásztorkodást pedig elhanyagolta. Hogy ilyen papok semmi bizalommal sem találkoztak hiveik részéről, bizonyításra nem szorul. [3])

Világos lett mind az egyházi, mind a világi elüljáróság előtt, hogy ezen visszaéléssel szemben, mely a hivek hitét megrontani nagyon alkalmas volt, — részint fel kell a régi szabványo-

---

[1]) Ginzel: Die canonische Lebensweise der Geistlichen. Regensburg, 1851, c. 9. X de vita et honestate cler. III. 1.

[2]) VII. Leo pápa epist. ad Gallos et Germanos a. 937—939. Harduin VI. 1. col. 579.

[3]) Edgár angol király (959—975) a canterburyi érsekhez Dunstánhoz irt levelében ez állapotról mondja: »Boni lugent, mali rident.« Harduin. VI. col. 675.

ZENEAKADÉMIA LISZT MÚZEUM

kat ujítani, részint ujakkal ellene küzdeni. VIII. Benedek pápa (1012—1024.) az 1018-ban Páviában tartott zsinaton cap. 1. 2. I. Justinian (Nov. CXXIII. cap. 14.) törvényére támaszkodva, azon rendeletet adta ki, hogy semmiféle egyházi egyén, diakonus, áldozár vagy püspök, nem tarthat sem asszonyt, sem ágyast, hivatalvesztés terhe alatt. [1]) Ezen zsinatnak egyéb végzéseivel az említettet is, közölte a pápa II. Henrik (1002—1024.) császárral, a ki ezen határozat fölött megörülve, azt országában erélyesen támogatta. »Szent püspökségednek bőséges köszönettel tartozom, a ki te üdvösen rendezed az egyházat, s a papság kicsapongásaira, a melyből mint éjszakról, minden rossz jön a földre, őrködöl. Mind azt, amit az egyház javitására zsinatilag rendelt atyaságod, mint fiu, dicsérem, megerősitem és helybenhagyom, s hogy azt megtartani mindnyájan készségesebbek legyenek, igérem, hogy magam is megtartom sértetlenül.« [2])

Különös szigort és buzgalmat fejtett ki a papi nőtlenség megtartása érdekében IX. Leó pápa (1049—1054.); ezen okból többször beutazta Olasz-, Német- és Francziaországot, zsinatokat tartott; különösen erélyesen lépett fel az 1049-ben Rómában tartott zsinatban, hol kiközösités terhe alatt tiltotta el e visszaélést. [3])

Ugyanily szigorral léptek fel a későbbi pápák, II. Gyula (1055—1057.), X. István (1057—1058.), Miklós (1058—1061.), II. Sándor (1061—1073.), s végre VII. Gergely (1073—1085-ben),

---

[1]) Harduin VI. I. col. 813.

[2]) »Gratias ... sancto episcopatus tuo jure habeo uberes, qui et salubriter componit Ecclesiam, et a clericorum incontinentia, unde omne malum velut ab Aquilone super terram emersit, correctionis vigilantes fecit principium. Omnia quidem, quae pro ecclesia necessaria reparatione synodaliter instituit et reformavit paternitas tua, ut filius laudo, confirmo et approbo: et ut omnes sint paratiores eam me inviolabiliter servaturum adjuvante Deo promitto.« U. o. coll. 815.

[3]) Bonizo »Ad amicum« lib. V.: »Leo IX. proxime post suam electionem habuit synodum, in qua sub anathemate interdictum est, ut sacerdotes et levitae, subdiaconi cum uxoribus non coëant. Oefele, Rerum Boicarum scriptores August. Vindel. 1763. II. 803.

ZENEAKADÉMIA LISZT MÚZEUM

kiknek rendelkezései a föntebbiekkel azonosak, s későbbi időben is esvén, e helyütt velök nem foglalkozhatunk. [1])

Daczára ezen bizonyitékoknak, melyekből világosan kitünik, hogy a Magyarországot körülvevő tartományokban a nős élet a papok között el volt terjedve, benső okok- és történeti emlékeinkre támaszkodva kimondhatjuk, hogy nálunk, az általunk tárgyalt időszakban, a papi nőtlenség megtartatott, és pedig teljes szigorában. Ugyanis, azon körülménynél fogva, hogy nálunk a püspökök általában, sőt eleinte a lelkészek is a szerzetesekből lettek, ez kizárja azt, hogy szent István alatt papjaink nősültek volna; utóbb, midőn a világi papság szaporodott,—nem merjük állitani, hogy e visszaélés hozzánk be ne lopózkodott volna. [2]) Továbbá a magyar papság, erkölcseire nézve, ezen időben kifogástalannak tünik fel előttünk — s nem hasonlitható semmi tekintetben sem akár az olasz, akár a német papsághoz. Azon kutfőkben, melyekből e kor történetét meg kell irnunk, egyetlen egyben sem fordul e tekintetben panasz elő; már pedig ha ok lett volna, ezen körülményről találnánk feljegyzéseket, annál is inkább, mert szent István életirata, a nagyobb és kisebb legenda asketikus alapon mozog, a hova e kérdés tartozik. Szent Gellért életirata részletesen kiterjeszkedik az akkori viszonyokra, őszintén elmondja az eseményeket, az egyház diadalát ép úgy, mint csapásait; de papi nősülés ellen egy szóval sem panaszkodik. Ellenkezőleg a magyar papság ezen korban inkább a legszigorúbb magány, a remete-élet felé hajlott, semhogy ellenkezőleg, világi örömök és élvezetek után kapkodott volna, — mint ezt az eddigiek bőven igazolják. Szent Imre legendájában elbeszéltük, miként osztotta e fiatal herczeg egyenlőtlenül a szerzeteseknek a csókokat, s ezt azért, mert élettisztaságukat tartotta figyelemmel. Ezen feljegyzésből azon következtetést kell vonnunk, hogy miután a pannonhalmi s igy egyéb zárdákban a nős élet lehetetlen volt, és szigorú fegyelem uralko-

---

[1]) A kit e kérdés történelmi és jogi szempontból érdekel, olvassa meg dr. Laurin bécsi egyetemi tanár idevágó kitünő munkáját: Der Coelibat nach canonischem Rechte. Wien, 1880. Roskoványi, Coelibatus et Breviarium stb. nagy müvét.

[2]) Később már nős papokat találunk nálunk is; elég bizonyiték erre nézve, hogy szent László már törvénynyel küzdött ellenök.

ZENEAKADÉMIA
LISZT MÚZEUM

dott, melyet szent István maga is ellenőrzött, — e szerzetesek előbb talán házasok voltak, vagy a szerzetbe lépés előtt vesztették el tisztaságukat, — tehát inkább házasokból lettek szerzetesek, nem megforditva szerzetes- vagy világi papokból házasok. Egyébként a legenda ama helyét akárhogyan értelmezzük is, annyi bizonyos, hogy e jelenet az élettisztaság apotheosisa, tehát nagy sulyt fektettek azon időben reá, akkorát, hogy nemcsak a szerzetes és világi papság volt önmegtartóztató, hanem még maga a királyi herczeg is.

A ker. egyház terjedése, megerősödése, mely vértanukat követelt nálunk is, maga elég bizonyiték volna arra, hogy a papi nőtlenség ezen korban Magyarországon teljes virágzásban állott.

Ugyanerre mutat a bold. Szüznek ama páratlan buzgó tisztelete, mely hazánkban el volt terjedve; erre mutat a királyaink által oly készségesen alapitott sok zárda is, mely a legjobb menedék volt e visszaélés ellen.

Az első század második felében, a külföld rossz példája hazánkba is átharapódzott s a házas papok lassankint szaporodnak, — mig végre szent László törvényhozása fel nem lép ellenök.

Az első törvénykönyv 4 első czikkelye a papok házasságával foglalkozik. Az 1. czikk igy hangzik: »Rendeljük, hogy a másodszor nősült lelkészek és diakonok s azok, kik elvált vagy özvegy nőkkel keltek egybe, nejeiktől elváljanak és vezeklést tartván, állapotjokba térjenek vissza. A kik pedig ilyetén tiltott házasságtól megválni nem akarnának, a kánonok rendelete szerint tisztségeikből leteendők. Az igy elválasztott nők szüleikhez küldendők vissza, és mivel nem voltak törvényes feleségek, ujra férjhez mehetnek.«

2. Azon pap, ki szolgálójával helyettesiti a feleségét, tartozik azt eladni, és ha azt tenni nem akarná, a szolgáló mégis eladatván, ára a püspöknek adassék.

3. Azon papok mindazonáltal, kik első törvényes házasságban élnek, a békeség kapcsa s a Szentlélekben való egyesség miatt nejeiket mindaddig megtarthatják, mig nekünk ez iránt az apostoli atya más tanácsot nem nyujt.

4. Ha a püspök vagy érsek a tiltott házasságtól megválni nem akarók véleményébe beleegyezik, vagy azoknak egyházat ad,

ZENEAKADÉMIA LISZT-MÚZEUM

vagy bármit, ami a papi rendekhez tartozik, nekik végezni megenged, a király- és püspöktől, amint ezeknek jónak látszik, ittéltessék meg.

Ezen négy czikk vonatkozik a papi házasságokra. A törvényeket tényleg tehát meghozták nálunk is. Ha a törvényhozás rendes logikai menetét akarjuk követni, azt kell állitanunk, hogy a törvények a meglevő kihágások megakadályozására és megtorlására hozattak, s igy a hol van törvény, előbb kellett már a visszaélésnek lennie, s ezekből az következik, hogy a házas papok nálunk is el voltak terjedve; ezt teljesen tagadnunk nem lehet, nincs is okunk reá.

Fentebb már kifejtettük bővebben, mennyire hanyatlott a papi nőtlenség egész Európában, s hogy Magyarországban csak a szerzetesélet s a szerzetesek nagy buzgósága és szent István kiváló gondozása volt az egyedüli akadály, hogy e visszaélés be nem csúszott. Azóta a viszonyok nálunk sokat változtak. A szerzeteseket lassankint világi papok váltották fel, szent Istvánt pedig az erkölcseiben laza Péter, őt pedig a folytonos viszályban élő királyok; és igy Magyarország, Olasz-Németország rossz példáitól körülvéve, valószinüleg szintén nem volt képes papjait ezen visszaéléstől megóvni.

Másrészről azonban nagyon tévedne az, aki szent László törvényeiből a házas papok nagy számára következtetne, vagy oly állapotokat vélne nálunk e korban feltalálhatni, mint a szomszéd nemzeteknél. Erről krónikásaink, legendairóink mitsem szólanak, pedig bizonyára keserves panaszokkal álltak volna különben elő. Véleményünket még László királynak fent idézett törvényeivel is támogatjuk. Azon törvények II. Orbánnak törvényeivel, melyeket az egész keresztény világ számára hozott, majdnem egészen megegyeznek [1]) — s igy valószinü, hogy azok nem annyira a helyi szükséglet miatt hozattak, mint inkább II. Orbán pápának e tekintetben minden nemzet által elfogadott törvényeit László király törvénykönyvébe iktatta.

Mindezzel épen nem akarjuk azt állitani, hogy nálunk nős papok nem voltak, hiszen László király ezek ügyét a pápa véle-

[1]) Péterffy i. h. 18. s köv. lapokon kifejti e törvények eredetét, ugyszintén Katona is II. 570. s köv. l.

ZENEAKADÉMIA LISZT MÚZEUM

ményétől teszi függővé, csak a visszaélés teljes elharapódzását nem fogadhatjuk el.

Tovább megyünk az egyházra vonatkozó törvények felsorolásában.

5. A ki az egyház épitésére valamit felajánl, tartozik megfizetni. 6. Ha a pap az egyház valamely jószágát elveszti vagy eladja, háromszorosan tartozik megfizetni. 7. A lázadások folytán elpusztult vagy düledező templomokat a hivők épitsék fel, kelyhet és ruhát a király, — könyveket a püspök ad hozzá. 8. A régiség folytán elpusztult templomokat a püspök épittesse fel. 9. Az ismaelita kereskedőkről szól. 10. Ha a zsidók keresztény nőt vesznek el, vagy tartanak maguknál szolgálatban, azok vétessenek el tőlük. A 11., 12., 15., 16. törvény a vasárnap megszenteléséről szól, — erről más helyen beszélünk. 17. Ha külföldi pap püspöke útlevele nélkül jön az országba, bíróság elé állittassék s ügye vizsgáltassék meg.

A többi törvényczikkeket az illető helyeken tárgyaljuk.

ZENEAKADÉMIA
LISZT MÚZEUM

ZENEAKADÉMIA

ZENEAKADÉMIA
LISZT MÚZEUM

ZENEAKADÉMIA
LISZT MÚZEUM

III. KÖNYV.

AZ EGYHÁZ BELSZERVEZETE.

HIERARCHIAI, VALLÁSOS ÉS MŰVELTSÉGI VISZONYOK.

ZENEAKADÉMIA
LISZT MÚZEUM

ZENEAKADÉMIA
LISZT MÚZEUM

ZENEAKADÉMIA
LISZT MÚZEUM

I.

Hierarchiai viszonyok.

A pápai regesták 1050-ben Györgyöt kalocsai érseknek nevezik. — Ugyanannak nevezi Widricus apát is. — Szent László elintézte a pécsi püspöknek Dezső kalocsai püspök ellen emelt határsértési perét. — Az erről kiadott okirat végén a bácsi egyház főpásztora püspöknek van aláirva. — Ugyanazon Fábián a zágrábi püspökség alapitó-oklevelének végén érseknek irja magát alá. — E két oklevél iróinknak sok nehézséget okozott. — Pray véleményét fogadjuk el.

I. A kalocsai és bácsi érsekség.

ZENEAKADÉMIA
LISZT MÚZEUM

Ezen fejezetben ama változásokat akarjuk leirni, melyek szent István halála után szent László uralkodásáig bezárólag az egyház körében előfordultak. Egyes apróbb részleteket megelőzőleg a tárgyalt királyok idejében elmondottunk, a többire most fogunk kiterjeszkedni.

Ama kibékitési kisérletek alkalmával, melyeket IX. Leó pápa a német császár és Endre király között keze ügyébe vett, Gfrörer Györgyöt kalocsai érseknek nevezi, [1]) s valóban az okiratok megerősitenek bennünket György érseksége felől. Weiser Frigyes kalocsai jezsuita hoz is fel két adatot, melyekből kitünik, hogy a kalocsai püspök már 1050-ben érsek volt. [2])

Az egyik adat a pápai regestákban fordul elő; ugyanis az 1050. év október hó 3-ikához ez van jegyezve: »Saját szemeinkkel láttuk szent Istvánnak a kövező zsidók dobálásaitól összetört csontját, és eltemettük azt azon oltár alá, melyet Vesontióban

---

[1]) Gfrörer, Pabst Gregorius VII. 6. köt. 670. l.

[2]) De Georgio Astrici successore in Cathedra Colocensi. Schematismus Cleri Archidioec. Coloc. et Bácsiens. 1881. XIII—XVIII. l.

ZENEAKADÉMIA
LISZT MÚZEUM

felszenteltünk a te jelenlétedben (itt IX. Leó Hugó vesontiói érsekhez beszél, a neki 1051. január 11-én adott bullában) Halinard lugduni, György a kalocsai egyház és a magyarok érseke, továbbá Kilin sutrii és Frigyes genfi püspökök segédkezésével.« [1])

Ugyanezen eseményt majd ugyanazon szavakkal adja elő Widricus apát. Ő Wach tanusága szerint [2]) 1040—1060 között szent Mansuetus kolostorában szerzetes volt, majd Apriban apát, amely kolostor Alsatiában nem messze feküdt Ebersheimtől, tehát nemcsak egykoru, de közellakó tanu is ő, kinek arról, amit irt, biztos tudomása lehetett: »A főpapok buzgó serege volt jelen, — irja ő, — akiket a buzgóság a távol éghajlat alól vitt oda. Mert Halinard lugduni érsekkel összejött Chrysopopoteos [3]) érseke Hugó, kit a királyi nemesség és kellemes ékesszólása mindenki előtt kedvessé tett. Sőt még György kalocsai érsek is eljött Magyarországból, akit a lakosok küldése és az apostoli áldás óhaja hozott ide a távolból.«[4])

E két adatból tehát kitünik, hogy György kalocsai érseket elsőben IX. Leó pápa az általa kiadott bullában, majd pedig a teljesen hiteles iró Widricusa pát érseknek nevezi. Ezen két adatból Weiser Frigyes nem is kételkedik állitását határozott alakban kimondani, hogy a kalocsai szék, nem mint eddig tartották,

---

[1]) Jaffé: Regesta Pontificum Romanorum a condita Ecclesia ad annum 1198. Berolini 1851. 273. l. Propriis oculis conspeximus S. Stephani os quassatum ictibus lapidantium Judaeorum, illud recondimus infra altare, quod Vesontione consecravimus te praesente, adstantibus nobis Halinardo Lugdunensi, Georgio Colocensis ecclesiae Ungrorum Archiepiscopo nec non Sutriensi episcopo Kilino, Genevensi Friderico.

[2]) Pertz: Monumenta Germaniae historica IV. 485. l.

[3]) A mai Besançon, vagyis a fentebb emlitett Vesontio.

[4]) Martene et Durandus Thesaurus novus anecdotorum, Parisiis 1717. III. columna 1084—1085. Devotus quoque coetus sanctorum Pontificum aderat, quos pia devotio a remotis climatibus adduxerat. Nam cum Lugdunensium Archiepiscopo Domino Halinardo. . . . Quin et Georgius Colocensis Archiepiscopus ex Ungaria advenerat, quem civium legatio et apostolicae benedictionis cupido e longinquis ibi partibus advexerat.

ZENEAKADÉMIA LISZT MÚZEUM

1135-ben, hanem már 1050-ben érsekség volt, annál is inkább, mert az illető idézett helyeken mint érsek, rangjánál fogva a többi püspök előtt emlittetik. [1]) Hivatkozik a fentebbi adatra Pauler Gyula is. [2])

1093. évi április 17-én intézte el szent László a pécsi püspöknek Dezső kalocsai püspök ellen emelt határsértési pörét. [3]) A Fejérnél már idézett helyen és Katonánál [4]) igy találjuk leirva a per lefolyását: A viszály már régen keletkezett; ekkor István pécsi püspök az okmányokból meggyőződött, hogy az ő püspökségének határai jogtalanul támadtattak meg Dezső kalocsai püspök által. Az ügy szent László elé került; a király, ugy látszik, hogy 1093-ban, midőn törvénykönyve második részét alkotta, ezen viszályos ügyre is rátért. A viszálynak szent László és az egybegyült főpapok rövid uton vetettek véget. István pécsi püspök előmutatta okmányait, ezek értelmében a vita alatt levő részek szent István ideje óta a pécsi megyéhez tartoztak, s attól csak a lefolyt zavaros években foglaltattak el, amit később Dezső kalocsai püspök, ki hiába védte magát, szintén beismert, s István- és a többi püspöktől, könyek között eléjök borulva, kért bocsánatot; ezek után a király a püspökökkel egyetemben kimondotta az ítéletet, és szent István okmánya alapján a pécsi püspökség határát a kőároknak nevezett vizvezeték és Zimony, Bördy, Almady között állapitották meg, — s ezeket örökre odaitélték a pécsi egyháznak. »Cujus controversiae executores Comites duo presint. — — Capellani Thimotheus et Laurentius — Anno dominice inc. 1093 epacta XX. — — auctorizantibus episcopis Fabiano, Cosma, Stephano. — —« Igy végződik az okmány. [5])

Ezen okmánynak vége, melyet eredetiben közöltünk, összefügg a bácsi érsekség kérdésével. Ugyanis a zágrábi püspökség levelében, melyről a püspökség alapitásakor majd szólunk, a bevezetésben ezen hely fordul elő: »Regnante nobilissimo rege Ladislao; Strigonensis vero ecclesiae primum (primatum) Acha

---

[1]) I. h. XVI. l.
[2]) Még egy szó a Millenariumról. Századok 1881. évf. X. füz. 749. l.
[3]) Koller, Hist. Episc. Quinqueeccl. I. 174. Fejér I. 481.
[4]) Knauz, Monumenta I. 65. Katona II. 629. l.
[5]) Knauz, Monumenta I. 65. Katona II. 629. l.

gubernante et Baacienzi Archiepiscopo Fabiano existente.« — — Tehát itt Fábián bácsi érseknek van nevezve, mig a pécsi-kalocsai perben, mint fentebb láttuk, csak püspöknek mondatik. Továbbá, ezen pör iratában csak egy város van emlitve, melynek suffraganusai voltak — s ez természetesen az esztergomi, — s igy Bácson érsek nem lehetett. Pray ezt igy oldja meg: »Ezen időben még nem voltak a bácsi érseknek alárendelt megyéi.« [1]) Katona még tovább megy, s tagadásba veszi, hogy a bácsi püspök egyáltalán ekkor még érsek lett volna. »Sőt azt gyanitom, hogy ezen időben még bácsi érsek nem volt, hanem bácsi püspök, amit a Lőrincz alatt tartott zsinat is tanusitani látszik; Felicián oklevelében (a zágrábi levél) az érseki czim a másolók hibájából csuszott be.« [2]) Mondhatnók azt is, hogy a határkérdés előbb intéztetett el a zágrábi püspökség alapitásánál, s igy nincs csodálkozni való, ha akkor még nem neveztetik érseknek, mert tényleg utóbb emelte azzá szent László; de e tételt bővebben akarjuk kifejteni, — s mennyire eszközeink engedik, a kérdést tisztába hozni.

Mig tehát Katona e püspökség alapitását szent Lászlónak tulajdonitja, addig Pray azt vitatja, hogy szent László a már szent István által alapitott püspökséget érsekségre emelte, s ezt igy indokolja: »Mivel azon részben, ahol a bácsi püspökség elterült, lakott a Salamon király által László segélyével többször megvert kunok nagyobb része, s mivel ezek a bácsi püspök fáradozásai által tértek a kereszténységre szent László idejében, ez a bácsi püspök törekvését nemcsak megjutalmazni, de a lelkek üdvét és az ország diszét is elősegiteni akarván, mivel eddig csak egy érsek volt, kérte a pápai széktől, hogy a bácsi egyház érsekségre emeltessék.« [3])

---

[1]) Hierarchia p. I. 235. l. »Nondum igitur hoc tempore Bachiensis archiepiscopus suos suffraganeos habuit.«

[2]) Katona: Hist. critica II. 629—30. »Imo suspicor nondum hoc tempore Batsiensem archiepiscopum, sed tantum episcopum exstitisse, quod etiam Synodus sub Laurentio celebrata testari videtur; in instrumento Feliciani (a zágrábi levél) titulum archiepiscopi, qui tantum episcopus fuerit, errare librariorum irrepsisse.«

[3]) Hierarchia II. 21—22. l. »Quod cum in eo tractu, quo Bacsi-

ZENEAKADÉMIA LISZT MÚZEUM

Fejér ugyanezen véleményen van: »Mivel Fábián 1085-től egész 1103-ig folytonosan bácsi érseknek iratik; az ő utódai pedig a bácsi egyház czimét egészen Andrásig, ki 1179-ig volt e méltóságban állhatatosan viselték.« [1]) Felhozza a zágrábi okmányt; s még egy bizonyitékot: »Ego Mukia Bacsiensis Archiepiscopus laudo: anno 1143. et 1149. [2]) Folytatólag kutatja Fejér is az okokat, melyek szent Lászlót arra inditották, hogy a bácsi püspökségből érsekséget alapitson. »Ime a ténynek,— kiált fel,— hogy szent László 1085-ben a bácsi püspükséget miért emelte érsekséggé, oka: mivel a szerémi herczegség által a bácsi megye megszaporodott. [3])

Ujabb iróink nem igen fejlesztették tovább e kérdést. Knauz Nándor Fejér véleménye mellett van, de csak az általunk is felhozott adatok egy részével bizonyit. [4]) Horváth Mihály a bácsi érsekséget szent Lászlónak tulajdonitja, de egyetlen forrást sem idéz; egy-két belső okot hoz fel: »Lehet, hogy Fábián bácsi püspök Horvátország elfoglalásakor jelentékeny szolgálatot tőn a királynak, aki ezért őt aztán érseki czimmel akarta megjutalmazni. Mivel azonban e czimet azontul Fábián utódai is mindaddig állandóan viselték, mignem a bácsi szék a kalocsaival a XII. században egyesitették, hihetőleg a főpap rendes székhelye után a kalocsai érsekség czime jött inkább szo-

---

ensis Episcopatus porrigebator Cumanorum, qui sub Salamone rege opera Ladislai semel iterumque profligati sunt, maxima pars degeret, istique studio Bacsiensis Antistitis ad christiana sacra Ladislai tempore traducti essent, is non modo Episcopi conatum remunerari volens, sed animarum etiam saluti ac regni decoro, unicum enim hactenus Hungaria Archiepiscopum habebat, consulere, Bacsiensem ecclesiam praerogativa Archiepiscopatus a Pontifice flagitavit exornari.«

[1]) Initia religionis 113. l. »Cum ab anno 1085 Fabianus usque 1103-um constanter scribatur Archiepiscopus Bacsiensis; ejus vero successores, Bacsiensis ecclesiae titulum usque Andream, qui praefuit 1179, constanter gesserint.«

[2]) U. o. 115. l. »En causam facti, cur Ladislaus anno 1085. Bacsiensem episcopatum ad dignitatem elevevarit Archiepiscopatus: Ducatu nempe Sirmiensi Parochiae Bacsiensi accrescente.«

[4]) Lányi — Knauz Egyháztörténelem I. 313. l. jegyzet.

kásba: a czim nem szoritkozott egyedül Fábián személyére, hanem magát a bácsi főpapi széket illette.« [1])

Mi e kérdést a források elégtelensége folytán megoldottnak nem tekinthetjük, — azért Pray véleményéhez csatlakozunk: »Quo autem tempore, per quem et qua de causa Bachiensis Ecclesia in Archiepiscopen permutata sit, nova indigatione eget; tametsi et hic omnia tenebris involuta fateri cogamur. Illud prope certum est, an ne annum MLXXXV. neminem qui quidem authenticis instrumentis proditus sit reperiri, qui Archiepiscopi Bachiensis praerogativa ornatus fuerit.« [2])

---

[1]) A kereszt. első százada Magyarorsz. 440. l.

[2]) Hierarchia II. r. 19 l. Pray állitásának második részét természetesen már nem fogadjuk el, mert ezt az általunk korábbi időkből felhozott adatok megczáfolják, illetve kellőleg kiigazitják.

ZENEAKADÉMIA
LISZT MÚZEUM

II. Püspökségek.

Szent László Horvátországba megy, hol teljes rendellenességet talál. — A magyar püspökök és főurak tanácsára ott püspökséget alapit. — A keresz ténységnek kellett tehát ezen országot is polgáriasitani. — A püspökség ha tárai. A csehszármazásu Duht nevezi ki első püspöknek. — Történeti bizonyitékok, hogy e püspökséget szent László alapitotta. — Az alapitás éve. — A váradi püspökség eredetéről támadt vita leirása. — Ujabb történetiróink nem nyilatkoznak határozottan. — Bunyitay a váradi chartulariumból indul ki. — Az alapitás éve nem ismeretes. — Ki volt első püspöke és papsága, nem tudatik.

I. A zágrábi püspökség.

Endre és Salamon királyok jártak már Horvátországba, midőn Dalmatiába mentek harczolni;[1]) de szent László volt az első magyar király, ki mint ur, mint szervező jelent meg a Dráván tul, s ott habár nem is egy szláv állam romjain — a magyar uralmat megalapitotta, a magyar társadalmat, a magyar jogot, a magyar egyházat, szóval Magyarországot ellentállás nélkül a Kapelláig vitte.[2])

Ismeretes, hogy László király hogyan került Horvátországba. Atyja, Béla király Ilona leányát Zvoinimir horvát főnöknek adta nőül s vele együtt hozományul Tótországot, mely a Dráva és Száva folyamok között terül el. Zvoinimir III. Crescimir horvát fejedelem halálával e tartományok vezérévé, majd 1076-ban VII.

---

[1]) Dandulus Luciusnál, Schwandtner gyüjteményében III. 132. l.

[2]) Cod. dipl. III. 2. 423. Ily értelemben kell venni II. Endre szavait, hogy szent László lépte át a Drávát először és vetette alá a tót részeket Magyarországnak. — Occupavit terram totam, a Dravo fluvio usque ad Alpes, quae dicuntur ferreae, nullo obice resistente. Spalatói Tamás, Schwandtnernél III. 55. l. V. ö. Pauler Gyula, A magyarok megtelepedéséről, Századok 1877. 495. l.

ZENEAKADÉMIA
LISZT MÚZEUM

Gergely beleegyeztével királylyá lett; magtalanul halt el. Ekkor egy István nevü főur foglalta el a trónt, Ilonától erőszakkal rabolva el azt. Ennek halála után Ilona, hogy a folytonos belzavargásoknak véget vessen, 1089-ben fivéréhez Lászlóhoz folyamodott. László fegyverhatalommal jelent meg Horvátországban, melynek egy része önként meghódolt, — a másikat pedig fegyverrel győzte le.

Horvátországban teljes rendetlenség volt, midőn László oda ért. Semmiféle erősebb szervezettel nem birt, sőt még a kereszténység is veszendőbe ment az elvadult nép között. [1])

Magyar főurak és püspökök tanácsára, az elárvult nép számára püspökséget alapitván, annak élére csehet állitott, de papokat Zalából és Somogyból hozott, melynek részben még most is szláv részeit e püspökséghez csatolá. [2]) A kereszténységnek kellett tehát ezen országot is polgáriasitani. László vármegyékre osztotta fel az országot. A püspökség következőleg terjedt: Délnyugaton és délre Ogulinon innen az Unna mentében a kozaraczi hegység éjszaki részén a Verbászig nyult, magába foglalta Zágráb, Körös, Varasd, Belovár magyéket, Verőczét, a báni és szluini ezredek területét, s a mai Török-Horvátországnak éjszaki és éjszaknyugati részét. [3])

»Két püspökséget is állita és királyi bőkezüséggel gazdagita, duosque episcopatus ordinavit et regia largitate locupletavit.« [4]) Alapitására első sorban is az 1133-ban kelt, tehát majdnem egykoru okmányt hozhatunk fel, melyben Felicián esztergomi érsek a zágrábi püspökség némely birtoka iránt támadt pert ennek javára dönti el. A minket érdeklő rész igy hangzik: »A legnemesebb

---

[1]) Hunfalvy szerint ott a keleti vallás uralkodott, i. h. 331. l. Hilferding véleménye szerint: Geschichte der Serben u. Bulgaren I. 149. l. a szent István által legyőzött Kean uralkodott itt.

[2]) Tkalčič: Monumenta Episcopatus Zagrabiensis I. 1. l. Qui et illi ecclesie officinarios de simigiensi et zalensi comitatu ordinavit. Preterea alter capellanus Cupan nomine, praecepto ejusdem Regis dedit eidem ecclesie populum de Dumbroa cum terra et silva sibi appendente.

[3]) Pauler Gyula: A magyarok megtelepedéséről, Századok, 1877. évf. VI. füzet, 496. l.

[4]) Szent László legendája Szabó K. ford. 97. l. Endlichernél i. h. 239. l.

ZENEAKADÉMIA LISZT MÚZEUM

király, László uralkodása alatt, az esztergomi széket Acha kormányozva, a bácsin pedig Fábián érsek ülvén, Cosina veszprémi püspök idejében . . . az emlitett király ezek és a többi nemesek tanácsából a zágrábi püspökséget alapitotta; tudniillik, hogy akiket a bálványozás tévelye az Isten tiszteletétől elidegenitett, a püspöki gond az igazság utjára visszavezesse. Hogy ezen nép tudatlanságán segitsen, bizonyos cseh-származásu, tiszteletreméltó életü férfiut, névleg Duht talált alkalmasnak, hogy őt káplánja Fancica által ezen egyház püspökévé tegye; aki is ezen egyház tisztviselőit a sümegi és zalai megyékből rendelte el. . .« [1])

A zágrábi káptalannak CCCXXXIIII-ben irt statutumai következőleg emlékeznek meg e püspökség alapitásáról: »Mindenekelőtt tudnivaló, hogy a zágrábi székesegyház alapitója szent László magyar király. . . . Az ő uralkodása idejében Slavoniának egy részében kezdett virágzásnak indulni Krisztus hite. Ő alapitotta a zágrábi egyházat is szent István király tiszteletére, és számos javakkal, jogokkal és kiváltságokkal látta el. [2])

Hogy e püspökséget szent László alapitotta, ezenkivül bizonyitják még királyaink is. Igy II. Endre 1217-ben: »Amidőn a keresztet felvéve utunkat kivinni akartuk, és eljuttottunk a szent László által alapitott püspökség- és kolostorhoz, — — aki ugyan-

---

[1]) Fejér Cod. dipl. I. 484. Katona Hist. crit. II. 484. l. Monumenta historica Episcopatus Zagrabiensis. Joann. Tkalčič, I. 1. l. »Regnante nobilissimo rege Ladislao; Strigoniensis vero ecclesiae primum Acha gubernante et Bacsiensi Archiepiscopo Fabiano existente Besprimiensi episcopo Cosina, . . . praedictus rex horum ceterorumque nobilium consilio Zagrabiensem constituit episcopatum; videlicet vt quos error idololatriae a Dei cultura extraneos fecerat, episcopalis cura ad viam veritatis reduceret. Ad instruendam ergo hujus plebis ignorantiam, quemdam Boemicum venerabilis vitae virum nomine Duh, idoneum reperit, quem eidem ecclesiae pastorem per suum capellanum Francicam delegauit; qui etiam eidem ecclesiae officinarios de Semegiensi et Zalensi comitatu ordinauit. . .«

[2]) Tkalčič: Monumenta Eccl. Zagrab. II. k. 1. l. Ante omnia autem est nota dignum, quod ecclesie Zagrabiensis cathedralis est fundator rex Hungarie sanctissimus Ladislaus. Tempore autem eius regiminis notabilius in aliqua parte Slavoniae et in aliqua totaliter cepit vigere nomen Christi. Ipse etiam Zagrabiensem ecclesiam in honorem sanctissimi regis Stephani fundaverat et multis possessionibus, iuribus et praerogativis dotaverat.«

ZENEAKADÉMIA LISZT MÚZEUM

ezen tartományrészben (Slavonia) szent István király tiszteletére püspökséget és kolostort alapitott.« [1]) E szavakból Katona ily következtetést von: »Hogy szent Istvánnak tisztelete szentté avatása után annál szélesebb körre terjedjen, szent László annak tiszteletére a zágrábi püspökséget alapitotta.« [2]) A fentebb idézett okmány folytatja: »A püspök és káptalan kérte, hogy mi az összes előjogokat, mint amelyeket szent László adományozott, . . . megerősitsük. Mi tehát az emlitett egyház összes előjogait előhozattuk és Ugolin kanczellárunk által a sokaság előtt szóról szóra felolvastattuk.« [3]) Ebből azt is lehetne következtetni, hogy az alapitólevél is megvolt.

Szent Lászlót vallják e püspökség alapitójának még 1209-ben ugyanazon Endre, 1269-ben IV. Béla, 1272. V. István, s 1352-ben Nagy Lajos.

Némelyek a legenda »ordinavit« szavába kapaszkodva, azt »rendezté«-vel forditják s igy szent László nem alapitó, hanem csak rendezője lett volna e püspökségnek. Ezeknek megfelel Farlati [4]) — és Katona. [5])

Alapitási évet Katona [6]) 1085-re, — Knauz N. [7]) 1092-re, Horváth M. [8]) 1093- vagy 1094-re teszik. Számos okból mi is az 1092. évet fogadjuk el, — de ennek meghatározása nem oly fontos, hogy azzal itt tovább foglalkozzunk.

---

[1]) Cod. dipl. III., I. 210. l. »Quum essemus in exequendo itinere assumtae crucis — — et venissemus ad zagrabiensem episcopatum ac monasterium Zagrabiense a S. Ladislao constructum — — qui etiam in eodem banatu (Sclavoniae) episcopatum instituit et monasterium in honorem S. Stephani regis construxit.«

[2]) Hist. crit. II. 483. »Vt S. Stephani cultus elevato corpore latius vulgaretur, S. Ladislaus in illius honorem episcopatum Zagrabiensem erexit.«

[3]) Cod. dipl. III., I. 210. l. »Episcopus et Capitulum postularunt, ut nos omnia privilegia tam a S. Ladislao rege primo fundatore . . . confirmaremus. Nos igitur omnia privilegia praedictae ecclesiae in medium fecimus deduci et per Cancellarium nostrum Ugolinum de verbo ad verbum coram multitudine perlegi.«

[4]) Illyria Sacra p. V. p. 335.

[5]) Hist. crit. II. 489.

[6]) U. o. 492. l.

[7]) Lányi — Knauz M. Egyháztörténelem I. 334. l.

[8]) A kereszt. első százada Magyarországban 414. l.

ZENEAKADÉMIA LISZT MÚZEUM

Legujabban e püspökség okleveleit kiadta Tkalčić: Monumenta Episcopatus Zagrabiensis, 1873. 2 kötetben.

2. A váradi püspökség.

A püspökségek alapitásáról szóló fejezetünkben felhoztunk két ujabb irót, kik a váradi püspökség alapitását szent Istvánnak tulajdonitják, — s egyszersmind jeleztük, hogy a hosszas irodalmi vitába, mely e püspökség alapitása körül folyt, beleereszkedni nem szándékozunk. A nagy vitában résztvettek közől szent Istvánnak tulajdonitják az alapitást Pray György,[1]) Katona István,[2]) Fejér György;[3]) szent Lászlónak: Gánóczy Antal, nagyváradi kanonok,[4]) Podhraczky József.[5]) A személyi kérdést tehát elhagyva, nem mellőzhetjük a forrásokat, melyek alapján a vita keletkezett, amennyiben az ellenkező véleményeknek mai napig is ezek képezik alapját.

Szent László legendájából már idéztük a következőket: »két püspökséget is állita és királyi bőkezüséggel gazdagita.«[6]) Temesvári Pelbárt megnevezi a két püspökséget: »Szent László két püspökséget alapitott, a váradit és fehérvárit.«[7]) Csakhogy Pelbárt helye nem sokat ér, mert a második püspökséget már tévesen emliti. Thuróczi ezeket irja: »Biharvármegyében talált egy helyet, ahol elhatározta, hogy kolostort épit, amely helyet Váradnak nevezett«[8]) Bonfin igy nyilatkozik: »Igen nagyszerü épületet

---

[1]) Dissert. hist. crit. de S. Ladislao Hung. rege, 1774.

[2]) Historia crit. Regum Hung. II. 610 s kk. l.

[3]) Dissertationes in res Hungariae veteris. Budae, 1837.

[4]) Dissert. hist. crit. de S. Ladislao fundatore Eppatus Varadiensis 1775.

[5]) Szent László királynak és viselt dolgainak historiája. Buda, 1836.

[6]) Endlichernél Monumenta 239. l. Szent László legendája, Szabó Károly ford. V. fej. 96. l. »Duosque episcopatus ordinavit et regia largitate locupletavit.«

[7]) Gánoczynál i. h. 15. l. »B. Ladislaus monasteria Eppalia duo construxit, scilicet Varadinense et Albense.«

[8]) Chron. II., 59. »In parochia castri Bihor invenit locum, ubi proposuit construere monasterium, — — quem locum Warad nominavit.«

ZENEAKADÉMIA LISZT MÚZEUM

LISZT FERENCZ HAGY. KÖNYVTÁRA

emelt, s oda főpapot helyzett.«[1]) Hunyadi Mátyás 1478-iki levelében ez áll: »A ki ezen egyház alapitója volt.«[2])

A nagyváradi káptalan 1370. évi visitatiója igy szól: »Ecclesiae nostrae Varadinensis fundator est b. Ladislaus olim Hung. rex. Fundavit autem ipsam Ecclesiam.«[3])

Ezen forrásokkal szemben Thuróczi, mielőtt szent László királyságáról beszélne, háromszor emliti már a nagyváradi püspököt. Midőn László megmenti a cserhalmi ütközetben a magyar leányt: »Gondolva, hogy az a váradi püspök leánya«[4]); továbbá: »A királyhoz a vezér a váradi püspököt s a gonosz Vathát küldötte«[5]); és ismét: »Rex remisit Vatham et episcopum Varadinensem.«

Ujabb történetiróink nem nyilatkoznak határozottan. A nagyváradi püspökség alkotását — irja Szalay László — egynémelyek Lászlónak tulajdonitják; de valószinűbb, hogy ennek határai szintén István által irattak körül.[6]) Horváth Mihály szent Istvánt tartja alapitójának.[7]) Knauz Nándor kétségesnek tartja, vajjon szent István vagy szent László-e az alapitó.[8])

Legujabban Várad nagynevü püspöke Lipovniczky István megbizása folytán Bunyitay Vincze irja a váradi püspökség történetét. Bunyitay az alapitásra vonatkozó hosszas és nehéz vitákat teljesen mellőzve, uj alapon, a váradi statutumok alapján fejti meg a sokat vitatott kérdést: ki volt a püspökség alapitója. Miután a régibb irók támaszpontjait fentebb közöltük, most Bunyitay nyomán indulunk mi is, s feladatunkhoz

---

[1]) Dec. II. l. IV. »Magnificentissimam aedem erexit, eique Pontificem praefecit.«

[2]) Gánóczyinál i. h. 18. »Qui (László) ejus ecclesiae fundator erat.«

[3]) Batthyányi Leges Eccl. III. 219.

[4]) Chronic. p. II. c. XLIX. »Putans illam esse filiam episcopi Varadiensis.«

[5]) U. o. c. LII. »Misit etiam dux ad regem episcopum Varadiensem et nequam Vatha.«

[6]) Magyarország története I. 99. l.

[7]) A kereszténység első százada 182. l. és 433. l.

[8]) Lányi-Knauz, Egyháztörténelem I. 330. l.

ZENEAKADÉMIA LISZT MÚZEUM

képest az általa felállitott alapon lássuk az alapitás történetét és az alapitó személyét.

Gróf Batthyányi Ignácz többször idézett munkája III. kötetének 218—259. lapján a »Statuta Capituli Varadinensis 1370« czimü közleményt hozott, mely a váradi püspökség multjára elhatározólag fontos. Hol vette Batthyáni idézett közleményének szövegét? Egy irott kodexből, melyet a lőcsei egyház könyvtárával vásárolt meg.[1]) A közlemény kézirata Batthyányi által a gyulafehérvári könyvtárba került, s jelenleg is ott van.[2])

A kéziratnak jelentősége kérdésünkre nézve csak úgy van, ha az hiteles, — s azért Bunyitay mindenekelőtt annak hitelét iparkodik megállapitani.

Végig tekintve eme statutumok tartalmán, összehasonlitva azt más ilynemü iratokkal, azonnal látjuk, hogy az nem egyéb, mint a nagyváradi káptalan Chartulariuma. A középkorban ugyanis szokás volt, hogy káptalanok, konventek és más egyházi testületek megbizták egyik társukat, hogy okleveleiket, becsesebb irott emlékeiket s tudnivalóikat egy könyvbe gyüjtse össze. Az ily gyüjteményt aztán közösen megbirálták, hitelesitették, s nemzedékről nemzedékre hiven őrzék a késő utódok számára. E gyüjteményeket nevezik Chartulariumoknak. Ilyen a Batthyányi-féle közlemény is; és ha ilyen, akkor történeti fontossága is hasonlithatatlanul nagyobb, mert műve egy egész testületnek s pedig olyannak, mely korának legmüveltebb férfiaiból állott. Mindez nem a legöregebb tagok elbeszélése, hanem meglevő történeti emlékek után vagy saját levéltárukra való hivatkozás alapján iratott meg. Ezek után lássuk, mit mond a Chartularium a váradi püspökség alapitásáról.

»Mindenekelőtt illik tudni, hogy a mi váradi egyházunk alapitója szent László néhai magyar király; alapitá pedig és szentelé azt a boldogságos Szüz Mária tiszteletére, egy prépostot s ezenkivül huszonnégy kanonokot helyezvén abba; később püs-

---

[1]) Leges eccl. III. 218. l. (1) jegyzet.

[2]) Bunyitay: A váradi püspökség története I. 9. a kéziratot leirja.

pöki egyházzá emelé, és sokféle birtokok-, jogok-, kiváltságokkal gazdagitá.« [1])

És a káptalan e vallomása kiválólag figyelemre méltó szemben azon hagyományos szokással, mely nálunk mindent, a mi régi, rendszerint szent Istvánnak tulajdonít. A váradi káptalan nem irigyli a dicsőséget, hogy eredetét szent Istvánig felvigye; határozottan azt vallja, hogy az ő alapitója szent László. [2])

Midőn Béla herczeg 1047 körül nejével és fiaival: Gejcsa-, László- és Lamperttel Lengyelhonból visszatért, I. Endre király az ország tiszántúli részét adá neki birtokul. Természetes dolog, hogy Béla fiaival e birtokára vonult, és László itt nőtt férfiúvá, és kétségkivül ennek tulajdonitható, hogy e vidék, mely gyermekkorának álmaival összeforrt, férfi-gondjainak is élénk tárgya volt sirjáig.

Falvaink e korban még felette kezdetlegesen állhattak s lakosaik a megszokott nomádélet iránt még mindig elégszer kimutathaták hajlamaikat. Még az egyházi szervezkedés teljes bevégeztével is szükséges vala oly országgyülési végzés, hogy a falu ne hagyja [illegible] egyházát. [3]) És e végzés a haza összes részei között kétségkivül a tiszaiakat illetheté leginkább. Ily zilált, tarthatatlan állapot kétségkivül nem kerülheté ki szent László gondoskodó szellemének figyelmét s csak eszközökre várt, mig tervét a váradi püspökség megalapitása által kivihesse.

Mikor fogott szent László a váradi püspökség alapitásába, arról a Chartularium sem értesit. Annak tudósitása nyomán csak az bizonyos, hogy először prépostságot alapitott, nem püspökséget. És e tettében annak bizonysága nyilvánul, hogy a váradi püspökség alapitását nem vette át hagyományképen szent Istvántól s annak utódaitól. Későbbi, talán hagyományon alapuló feljegyzések emlitenek annyit, hogy váradi alkotásának alapjául a kúnoktól nyert gazdag zsákmány szolgált. [4])

---

[1]) Batthyányi-codex: 4. l. — Leges: III. 219. l.

[2]) Bunyitay V. A váradi püspökség. I. 29—30. l.

[3]) Batthyányi i. h. II. 197. l.

[4]) S. Ladislaus Rex ex spoliis victoriarum de Cumanis reportatarum Varadini templum B. Mariae V. et canonicorum collegium fundat. Hevesy G. kézirata. Erdélyi muzeumi kézirattár: Gr. Kemény János gyüjteménye.

ZENEAKADÉMIA LISZT MÚZEUM

Az alapitás korát illetőleg, még legtöbbet mond a Chartularium ama helye, mely a székesegyház oltárairól szóltában emliti, hogy szent István király és szent Imre herczeg oltárait az alapitás alkalmával emelék.[1]) Ez 1083. éven innét történhetett, mert első királyunkat s fiát az idézett évben irták a szentek közé; minélfogva a váradi prépostság alapitásának kora szent László uralkodásának második felére esik.

Honnan jöttek, kik voltak a férfiak, az első prépost és kanonokjai, kiket szent László az alapitott váradi egyház szolgálatára rendelt, arról hallgatnak történeti emlékeink; de alig szenvedhet kétséget, hogy mint szent István a csanádi, úgy szent László a váradi egyház számára különféle, de hazai monostorokból gyüjté papjait. Bizonyos, hogy a váradi monostornak, mint prépostságnak működése, csak nehány évre terjedett. A tény, hogy prépostság püspökséggé emeltessék, nem vala szokatlan.

Ezzel a homály, a zavar, mely a váradi püspökség keletkezését egy évszázadon át takarta, szétfoszlott. Előttünk áll a püspökség egészen világos hátterével, melyben nagy alapitójának szent Lászlónak alakját oly tisztán láthatjuk, mint őseink, kik épen nem valának kétségben az iránt, hogy ki alapitá a váradi püspökséget.[2])

---

[1]) Batthyányi Codex 40. l. Leges 245. l.
[2]) Bunyitay i. h. 46. l.

ZENEAKADÉMIA

III. Apátságok.

Az első század fejedelmei szivesen alapitottak apátságokat. — A sári apátságot Aba Sámuel alapitotta. — A pápai dézsma összeirásában még előfordul, de a mohácsi vész után nincs nyoma. — Endre király Tihanyban alapitott apátságot. — A szegszárdi apátságot Béla király alapitotta. — Az apátság csakhamar nevezetes esemény szinhelye volt. — A zaztyi apátság. — Szent László több apátságot alapitott. — Ezek közől csak kettőnek emléke maradt fenn számunkra. — A szentjobbi apátságot szent István jobbjának tiszteletére. — A sümegi szent Aegidius apátság alapitását is neki tulajdonitják. — Ezen apátság folytonos összeköttetésben volt a Provençeban feküdt anyakolostorral, ezáltal a franczia miveltség beszivárgását hazánkban elősegitette. — A szerzetesek viszonya a püspökökhöz. — Szent László szabályozza ezt először törvényeivel. — Szent László a szerzeteseknek meghagyja, hogy a királyt ne a templomban, hanem a curiában üdvözöljék.

Szent István, ha nem talált is mindenben méltó utódokra, s a keresztény vallás erős és szerencsés védőire; az apátságok, egyházak emelésében azonban, amennyire a következő királyok tehették, nyomdokaiban jártak.

A püspökségek, apátságok alapitása e században, a vallásos eszmék és müveltség terjesztésén kivül, a mi mindenesetre főfeladatuk volt, ugyszólván a királyok vallásos és lelkiismeretbeli kötelméhez tartozott. A harczok lecsendesülte után szivesen gondoltak lelki üdvösségökre, s hogy a jövő élet sokszor foglalkoztatta őket, kitünik fejedelmeinknek ama szokássá vált eljárásából, hogy sirhelyül kolostort építtetnek maguknak. Igy tett Aba Sámuel és I. Endre; amaz a sárhegyi, vagy saári, ez a tihanyi apátság alapitója. Példájokat követi I. Béla a szegszárdi apátság létesitése által; mindnyájan az általok emelt templomokban temettettek el. Annál inkább iparkodott ez áldásos úton tovább haladni közelebbi elődeinél szent László, amennyivel inkább hasonlitott uralkodása is a szent Istvánéhoz. Ezen szán-

ZENEAKADÉMIA
LISZT MÚZEUM

dékát, hogy nagy elődje az első szent király nyomdokain akar haladni, egyik oklevelében nyiltan ki is fejezte. [1])

Történeti sorrendben vázoljuk itt az alapitott apátságokat, amelyeknek történeti emléke reánk maradt, mert korántsem akarjuk mondani, hogy az itt felhozandókkal az első században alapitott apátságok száma ki volna meritve; de másrészről megnyugtathat azon körülmény, hogy a nevezetesebbekről mindenesetre van biztos tudomásunk.

A sári, saári vagy Sár-Monostori Boldogasszonyról, most szent Andrásról nevezett apátság Hevesmegyében, Gyöngyös mezőváros tőszomszédságában, a Mátra hegyről lefolyó Bene patak öntözte Bene-völgyben terül el. Ez apátságot Aba Sámuel alapitotta 1042-ben. Lehetséges, hogy Aba Sámuel király lelkét a kegyetlenül kivégeztetett ötven főuron elkövetett nagy vétke nyomta s azért épittette e monostort. Leo Cassinensis szerint szent István utolsó éveiben szerzeteseket kért Monte-Cassinóból, mire azonban ezek ideértek, meghalt a nagy király; — ezen szerzetesek számára épittette volna Aba Sámuel a saári apátságot. Rupp is felhozza ezen adatot és »ős-hagyomány«-nak tartja [2]), pedig előtte Fuxhoffer és Czinár régen megczáfolta. [3])

Határozottan Aba Sámuelnek tulajdonitja ezen apátság emelését Thuróczi, amidőn Aba halálát leirja: »Aba király pedig legyőzetvén, a Tisza felé futa, s egy faluban a magyarok, kiknek mint király ártott vala, egy óveremben kegyetlenül meggyilkolták. Kinek teste abba az egyházba temettetett, mely azon falu mellett vala. Néhány esztendő mulva azonban, midőn a sirból felásták, szemfödelét s öltözetét romlatlanul és sebhelyeit beforrva találták; testét aztán saját monostorába Sáron temették el.« [4])

---

[1]) Nos igitur, ejusdem sanctissimi regis Stephani vestigiis inherentes. Szalai apátság oklevele, Fejér Cod. Dipl. I. 467. l.

[2]) Magyarország helyrajzi története II. köt. 98. l.

[3]) Monasteriol. I. 202. l.

[4]) Thuróczy Chron. II. r. XXXVII. fej. Cujus quidem corpus sepultum est in ecclesia, quae fuerat prope ipsam villam. Post aliquot

A pápai dézsma 1332. évi összeirásában még előfordul [1]); valószinüleg a mohácsi vész után semmisült meg.

A monostor romjait a Gyöngyösön tanuló, majd utóbb tanitó Katona gyakran megnézte. [2])

Endre Tihanyban alapitott apátságot, Katona szerint 1055-ben [3]), Péterfy szerint pedig már 1050-ben. [4]) Thuróczy következőleg emlékezik meg az alapitásról: »Azon időben András király a Tihany nevezetü helyen monostort épitett szent Ányos tiszteletére.« [5]) Megemliti ugyanezen kolostort a Gellért-legenda is: »Maga ezen nagyon keresztény király két monostort épitett Tihanyt és Visegrád mellett.« [6]) A kolostor alapitó-levelét közli Fejér. [7])

A kolostor első apátja valszinüleg Lázár volt, a ki az alapitó-levélben negyediknek van irva; később veszprémi püspök lett. Ennek utódja Péter 1091-ben a szent László által alapitott apátság levelét irta alá.

A római uralom idejében a Budáról Eszékre vezető út mellett Alisca nevü katonai gyarmat virágzott. Ezen a helyen, hol már a IV. században keresztény hitközséggel találkozunk, amely-

---

annos autem cum esset effossum de sepulcro sudarium et ipsius vestimenta invenerunt incorrupta et loca vulnerum resanata; tandem sepelierunt corpus in proprio monasterio in Saar.

[1]) Theiner Vetera Monumenta Hung. Sacr. illustrantia I. 584. l.: Abbas de Sari XXV. gr., utána ismét egy Abbas de Sahar van emlitve.

[2]) Hist. crit. I. 665. l. A Tudományos Gyüjtemény 1830. évf. XIV. köt. 5. füzetében Gorove László elbeszél egyetmást a monostor akkori állapotáról. Aba Sámuel egykori sirboltja ez időben pincze volt, ezen pinczében találta Gorove a következő felirást: »Hac in caverna fuit depositus Samuel Aba, Rex Hungariae III. Quin potius impius regni vastator idololatria et crudelitate foedatus rex a popularibus caesus ad Tibiscum etc. E rudere protraxit Generalis L. B. Samuel Samuel Haller.

[3]) Historia crit. II. 111. l.

[4]) S. Concil. Regni Hung. I. 13. l.

[5]) Chronic. II. r. XLII. fej. »Rex Andreas juxta lacum Balaton construxit monasterium in honorem S. Aniani in loco, qui dicitur Tyhon.

[6]) Gellért-legenda XXI. fej. Szabó K. ford. 83—4. l.

[7]) Cod. dipl. I. 388—94. l. Katona i. h. 112—3. l.

ZENEAKADÉMIA LISZT MÚZEUM

nek maradványai a magyar honfoglalás idejében fennállottak, alapitotta Béla király a monostort. Mi vezette Bélát, hogy e helyen állitsa fel a kolostort, — a püspökségek megalapitásánál elmondottuk.

A hagyomány a kolostornak mai Szekszárd nevét Béla királytól származtatja. »Ő ugyanis — irja Kézai Simon — kopasz volt és barna; minélfogva kolostorát saját külseje szerint igy nevezte el.« [1]) A régi magyar nyelvemlékek tanusága szerint a barna és kopasz kifejezéseknek a szög és szár felel meg, — innen vette volna tehát a kolostor nevét. A hagyomány e vélekedését azonban Fraknói Vilmos nem fogadja el — több egyéb többé-kevésbbé sikerült kombinációval együtt: »Valószinütlen, hogy a király alapitványa számára nevet keresve, ennek elemeit saját kopaszságától és barna arczszinétől kölcsönözte; oly külső tulajdonoktól, melyek egészen jelentőségnélküliek és egyáltalán nem jellemzők, mert külön is, együtt is több embernél előfordulnak.« [2])

Katona panaszkodik, hogy alapitó-leveléhez nem tudott hozzájutni [3]), pedig előtte Thuróczi László emliti az alapitó levél egy töredékét. [4]) Fuxhoffer és Czinár sikertelen kutatása után Fraknói Vilmos, kinek a magyar történelem ujabb időben számos oklevél fölfedezését köszöni, felkutatta ez apátság alapitólevelének töredékét s az általa megirt »Szekszárdi apátság története« *czimü művében közli.*« [5])

Az oklevéltöredék kétségtelenné teszi, hogy ezen apátság 1061-ben Béla király által alapittatott. A király gazdagon megajándékozza a kolostort, nemcsak a Duna jobb partján, Tolna- és Baranyamegyében, hanem a balparton is, hol az apátság birtokai a kalocsai érsekséget három oldalról veszik körül.

---

[1]) ... Hic enim calvus erat et colore brunus, propter quod suum Monasterium diminutive, sicut erat in corpore dispositus, sic vocari jussit. Thuróczi, Chron. II. r. 467. — Ugyan igy a bécsi Képes Krónika LVI. lap.

[2]) A szekszárdi apátság története, Fraknói Vilmos. Budapest. 1879. 9. l.

[3]) Historia crit. II. 199. l.

[4]) Ungaria cum suis regibus. 1768. 335. l.

[5]) I. h. 61. s köv. l.

ZENEAKADÉMIA LISZT MÚZEUM

Az apátság mindjárt alapitása után nevezetes eseményeknek volt szinhelye, — mint ezeket az illető helyen előadtuk.

Az alapitó-levélnek csak töredéke maradván reánk, az apátság jogi állását nem ismerjük. Mivel azonban okleveleink a XIII. század elejétől kezdve, a szentmártoni és pécsváradi apátságokkal következetesen egyenlőnek tekintik, föltehetjük, hogy ahhoz hasonlóan volt szervezve; hogy tudniillik az apát a püspöki hatóság alól ki volt véve és az esztergomi érseknek alávetve; hogy a főpapi jelvények használatára jogositva volt, hogy terjedelmes birtokokkal megadományozva, ezeken fegyveres és egyéb szolgálatokra kötelezett jobbágyok nagy száma tartózkodott, hogy ezek felett biráskodási hatalommal birt stb.

A zaztyi apátságot s annak oklevelét Pray emlitette a mult században először, annyit jegyezve meg róla, hogy azt Salamon uralkodása alatt Péter comes alapitotta.[1] Katona az apátság helyét keresi, de támaszpontok hiányában vizsgálódása nem vezetett eredményre; az apátság alapitási évét 1067-re teszi.[2] Fuxhoffer-Czinár munkája semmi ujat nem mond, hanem Pray- és Katonára hivatkozik.[3]

Az apátság oklevelét teljesen Wenczel közölte először Czech János kéziratos gyüjteményéből,[4] Wenczel utóbb közli IV. Béla átiró oklevelét is, amelyből az apátság eredeti levelét kivette.[5] Az oklevelet hitelesen lemásolta az eredetiről Foltin János, ki tanulmányt is irt azután ezen apátságról.[6]

IV. Béla átiró szavaiból tudjuk meg, hogy az ősrégi Aba nemzetségből származott Artolph fia, Pued főispán kéri a királytól az alapitó-levél átirását s birtokainak megerősitését, s ezen

---

[1]) Diatribe, Posonii et Cassoviae 1777. 66. l.

[2]) Hist. crit. II. 321—223. l.

[3]) Monasteriol. I. 215. l.

[4]) Árpádk. uj okm. I. 24—27. l. Az oklevél IV. Béla király 1267-iki megerősitő leveléből van átvéve.

[5]) Árpádk. uj okm. 3. k. 155. l.

[6]) A zaztyi apátság XI. századi alapitó oklevelének taglalata stb. Eger, 1883. Az oklevél jelenleg Budán, a m. kir. belügyminiszteri palotában elhelyezett országos levéltárban őriztetik. Levéltári signaturája: M. O. D. L. 7. Foltin János munkája 20—25. lapjain közli.

ZENEAKADÉMIA LISZT MÚZEUM

kérelmét a király azzal indokolja, hogy őt az apátság kegyurának mondja. Az oklevélben pedig benn van az alapitó Péter neve, a ki a bold. Szüz tiszteletére emeli a zaztyi apátságot. Az apátság gazdagon lett alapitva, 23 kisebb-nagyobb birtoka a mostani felosztás szerint hat vármegyére; Békés, Borsod, Hajdu, Pest, Szabolcs és Zemplén vármegyékre terjedt ki.

Szent László több apátságot alapitott. Ezt elárulja legendája: »Valamennyi egyház és királyi monostor, akár ő, akár más bárki alapitotta, gazdagodott az ő alamizsnáiból.« [1]) Ezek közől csak kettőnek akadunk nyomaira s ezeket sem lehet történetileg ugy okokkal, forrásokkal támogatni, mint kivánatos volna. »Vtinam si non dotatas, saltem fundatas ab eodem ecclesias et monasteria biographus admodum ieiunus recensuisset!« panaszkodik K a t o n a. [2])

Szent István jobbjáról s gyürüjéről már emlékeztünk; hogyan tünt mindkettő el, elbeszéli Hartvik. »Egy Mercurius nevü szerzetes, ki mint papirendü, a szüz anya egyházában kincstárnok, a mennyei haza iránti szeretetből a világról is lemondott vala, azon órában, midőn a koporsó felnyittaték, nehogy a szent ereklyékből valamit elragadjon, a királytól megdorgáltatván, onnan elmozdittaték. Ennek, midőn búsan üle a karzaton, egy ifju fejér öltözetben összetekert szövetet adott át, mondván: Ezeknek, annak idejében fölfedezendőknek őrizetét reád bizom. Mihelyt vége lett az isteni szolgálatnak, a szerzetes felbontá az épület egyik sarkában azon szövetet, s midőn abban az Isten emberének teljes-épségü kezét, és bámulatos munkával készült gyürüjét látta, megrettent, s magával, anélkül hogy valaki tudta volna, azon monostorba vitte, melynek igazgatása a királytól reá vala bizva; ott várván be az ifju által Krisztustól megjövendölt időt. A monostorban elrejtett kincsnek ott egyedül ő vala sokáig vigyázó őre; azután a monostor alapitóit értesité: közeledvén végre kijelentésének ideje, tudtára adá a királynak, ki legott egybehivatván a püspököket és az ország főbb embereit, miután

---

[1]) Szent László legendája V. fej. S z a b ó K. ford. 96. l.
[2]) Hist, crit. II. 668. l.

Krisztus csodajelek által ott számos segedelmet mutatott volna, ez Isten embere jobbjának fölvételére ünnepélyes határnapot rendele.« [1]) Micsoda kolostor az, melybe Merkurius a szent jobbot vitte, nem emliti a legenda; Bonfini igy határozza meg a helyet: »Is ad Carpathi montis radices seccessit, qui Transylvaniam ab Vngaria dirimit, olimque Ripensem citerioremque Daciam ab ulteriore et Transalpina dividebat; ubi coenobium quoddam, ligneo opere confectum gubernaturus erat.« [2])

Nagy-Váradtól éjszaknak a Berettyó jobb partján fekszik Szent-Jobb község; ide hozta Merkurius első királyunk jobbját s tartotta három évig titokban. Ekkor, országa nagyjaival megjelent ott szent László király s letette ama monostornak alapját, melynek hivatása volt, hogy a szent jobbot őrizze, s a vidéken a keresztény művelődés s az állami rend megszilárdulását elősegitse. Alapitványa helyeül nem a völgyet, hanem a völgy felett emelkedő halmok egyikét választotta, mert a monostort a szent Benedek-rendüek számára alapitotta, kik szabályszerüen a halmok s hegyek magaslatain telepedtek meg.

Épületéről annyit találunk följegyezve, hogy egészen fából épült. »Idem Sanctus Rex in eodem loco, ubi ipsam dexteram reperevat, fieri fecit monasterium ligneum.« [3]) Hartvik idézett helye szerint itt már állott monostor? Akkor miért vagy hogyan alapithatott ide szent László egy másikat? Marcellivich Kercselichnél igy adja elő a dolgot: »Veritus S. rex, (Ladislaus) ne S. Stephanum regem offenderet, de suorum consilio monasterium ligneum in honorem B. Mariae Virginis in eodem loco fundavit, ac ex suis Udvornicis praediis dotavit. Moriens deinde Almo duci, ut e muro aedificaret monasterium, commisit, quod et fecit.« [4]) Ha ezen idézetnek adunk igazat, ugy azt kell állitanunk, hogy Hartvik tévedett, midőn azt állitja, hogy itt monostor már állott; mert különben miért aggódnék szent László, hogy azon a helyen mindenáron legyen monostor, ha egy tényleg ugy is állott. Lehet,

---

[1]) Hartvik XXIII. fej. Érdynél 39. l.
[2]) Dec. II. l. I. p. m. 215.
[3]) Simon M.: Supplementum 93. l.
[4]) Fuxhoffer, Monasterol. 233.

ZENEAKADÉMIA LISZT MÚZEUM

hogy Hartvik az időt tévesztette össze, és szent László kolostorát nézte a régibbnek. Pray igy oldja meg a csomót: »Certe illud, quod Mercurius postea eidem ecclesiae archiabbas exstitit satis argumento est, ecclesiam solum a D. Ladislao structam fuisse.« [1]) Tehát a kolostor fennállott, csak templomot épittetett volna szent László.

Maga a monostor szent István király ezen ereklyéjéről Szent-Jobb, vagy régiesen Szont-Joghnak neveztetett; csupán a váradi regestrum nevezi »Berettyóinak.« [2])

A megalapitott kolostor kormányára szent László az ismeretes Mercuriust helyezte. Ezen Mercurius, nevének idegenszerü hangzása mellett is, magyar származásu volt, az előkelő Katapán-nemzetségből, mely Egernek utóbb egy főpásztort adott.

A sümegi szent Aegidius-apátság alapitását is neki tulajdonitják. Pázmány Péter már csak ennyit tud róla: »De Simigio, S. Aegidii Vesprimiensis dioecesis viguit anno 1302.« [3]) Fejér egy Párisban 1750-ben megjelent s Nismes város világi és egyházi történetét tárgyazó munkából közli ezen apátság alapitólevelét. [4]) Az alapitást megvilágitó részt idecsatoljuk: ... »Catholicam matrem ecclesiam esse auctam in Pannoniae partibus una regali Abbatia, MXCI. anno D. incarnacionis regnante Ladislao gloriosissimo ejusdem regionis rege. Locus autem ille, in quo Deus praeelegit sibi sanctam fundari ecclesiam, vocatur Sumich nobilissima urbium terrae, quam cum territorio suo praedictus Rex audiens opinionem meritorum beati Egidii Confessoris ad honorem Sanctae et indiv. Trinitatis et beat. Apost. Petri et Pauli et S. Aegidii Confessoris pro redemptione animae suae et antecessorum suorum in praesentia domini Abbatis Odilonis dedit et ipsi Abbati et successoribus suis ad regendum reguraliter tali tenore ut quicunque usque ad finem seculi Sumichiensis abbas fuerit, Abbati, qui tunc temporis fuerit in monasterio S. Egidii

---

[1]) Dissertatio de S. Steph. p. 25.

[2]) Váradi regestrum 68. 166. oklevelek. V. ö. Bunyitay, A váradi püspökség története. II. 323. l.

[3]) Péterffy, Conc. p. I. 274. l.

[4]) Codex dipl. I. 468.

ZENEAKADÉMIA
LISZT MÚZEUM

obedientiam veram promittat et usque in finem vitae suae teneat.« [1]) A folytonos összeköttetés a magyar és franczia kolostor között a franczia müveltség beszivárgását hazánkba bizonyosan elősegitette. A sümegi egyik gyarmata volt a Provençeban feküdt anyakolostornak. Miért választotta épen ezen kolostort szent László? valószinüleg annak rendkivüli hirneve s hires bucsujáró helye miatt. [2])

Pray [3]) a pozsonyi prépostság alapitását is neki tulajdonitja, de erről már fentebb szólottunk.

A hierarchiai viszonyoknál meg kell emlékeznünk a szerzetes rendek viszonyáról is. A szerzetesi ügy szabályozásával, ezeknek a világi papsághoz való viszonyával a törvények keveset foglalkoztak. Szent István e tekintetben egy törvényt sem hozott, mert akkor még nem volt szükség reá. László király az első, ki e viszonyról valamit beszél: »Az apátok — igy szól szent László törvénye I. 21. — az atyák határozatai szerint a püspök felügyelete alatt, a kihez tartoznak, alázatosan megmaradjanak; ezeket ne csak egyszer, de többször is látogassák meg a püspökök a kolostorokat, a szerzetesek életét és társalkodását rendesen vizsgálják meg. Az apáczák is jól viseljék magukat. A püspök vagy apát csak bizonyos helyre avasson fel szerzetest vagy apáczát.«

Ezen határozatához szent László még néhány apróságot is kapcsolt. »Ha a király vagy a püspök a kolostorba megy, az apát és a szerzetesek ne menjenek oda megcsókolni őt, hanem a templomból visszamenve a kolostorba, szép rendbe álljanak s itt várják be a király vagy a püspök csókját. A királyt pedig és a püspököt akárki és mennyedmagával akarja, a kolostorba beeresszék. I. 36.

A királyhoz érkező szerzetes ne a templomban, hanem a curiában vagy a sátorban üdvözölje a királyt. I. 37.

---

[1]) Codex dipl. I. 468.
[2]) Miracula b. Egidii Pertz i. h. SS. XII. 319—20.
[3]) Hierarch. Hung. I. 6. l.

ZENEAKADÉMIA LISZT MÚZEUM

II.

A választási és kinevezési jog.

E kérdésről eddig két munka jelent meg. — A frank intézmények szerint a szerzetesek választják apátjokat. — Szent István maga nevezte ki ezeket is épen ugy mint a püspököket. — Szent István ezen joga kettős alapban gyökeredzik. — Szent István főkegyuri és apostoli követi joga. — Szent István gyakorolja mindkét jogát. — E joga, a mennyiben függetlenül nevezte ki a püspököket, apátokat, a pápa különös engedélyén alapult. — Szent István oly jogokat is gyakorolt, melyek utódjainál hiányzottak. — Főkegyuri joga csak az általa alapított egyházakra terjedt ki. — Ilyen kegyuri jogokat gyakoroltak egyéb alapitók is. — Királyaink a kanonok-kinevezésbe be nem folytak. — Ezeket, valamint a plébánosokat a püspök nevezi ki.

Ezen nagyfontosságu kérdést már részben kimerítettük, midőn egyik fejezetünkben szent István király apostoli követségéről, s legfőbb kegyuraságáról hosszasabban értekeztünk; most a többi oldalról is meg akarjuk világítani a kérdést, másrészről pedig azt rendszeresen tárgyalni.

Ezen kérdésről mindekkoráig két mű jelent meg. [1]) Többi iróink csak mellesleg s mindig egyéni felfogásuk szerint tárgyalták azt. Legujabban e kérdést tisztába hozta nagy készültséggel irt tanulmányával Knauz Nándor az U. M. Sionban, [2]) »A pozsonyi prépostság« czimű polemiájában, melyről már emlékeztünk; Szvorényi idézett műve és ezen tanulmány nyomán fogunk

---

[1]) Hist. dipl. Juris Patron. Apost. Hung. Regnum. Bécs, 1762. 4°. Koller Ádámtól. — »De iuris patronatus respectu majorum Beneficiorum in Ecclesia Hung. fatis« és »De praeposituris et Abbatiis Regalibus«, — Historiae Eccl. Ung. Amoenitatesben Szvorényitől. Fasciculus VI. E két munkához sorolhatjuk Pázmány Péter dolgozatát, Péterffynél Sacra concilia. I. 75—77. l.

[2]) 1880. évf. 657. s kk. lapokon.

mi is itt haladni. E kinevezési jogról már első fejezeteink egyikében beszéltünk; de rendszeresen összeállított adatok alapján most szólhatunk róla.

Ha figyelembe veszszük szent István határozott nyilatkozatát, hogy a régibb [1]) és korabeli fejedelmeket volt kitűzött czélja követni, s különösen a frank intézményekre volt fő figyelemmel [2]): ugy a papság által való választást kell elfogadnunk. Azonban történeti emlékeink mást tanúsítanak, s ezek alapján kétséget nem szenved, hogy szent István valamint a püspököket, ugy az általa alapított monostorok első apátjait is maga nevezte ki. Sz. István ezen joga kettős alapban gyökeredzik: az ő főkegyurasága- és apostoli követi méltóságában. Főkegyuraságát a történeti emlékek nyomán kifejezi Verbőczi: »Mivel a magyar királyok ezen országban az egyházak, püspökségek, apátságok s prépostságok egyedüli (?) alapítói voltak, ezen alapítás által a kegyuraság minden jogát: a nevezést, választást, átruházást megszerezték maguknak.« [3])

E jogokat, melyeket, Verbőczi szerintünk tévesen származtat csak a kegyurasából, teljessé tette a magyar királyok, különösen szent István apostoli követsége, melyet itt ujra bebizonyítani, vagy bővebben fejtegetni teljesen fölösleges volna.

Ha szoros értelemben veszszük Hartvik szavait: »Az említett Asztrik apátra, ki egyházi választás által püspöki méltóságra emeltetett, bizta a kalocsai püspökség alapítását...« ugy, a fentebbiek után, ezen szavak tévesek, mert ezek

---

[1]) Decret. lib. 2. praef.

[2]) Kollár bőbebben kifejti: »De origine et usu potest. circa sacra...« 40. l. A kérdés eldöntése: választás vagy kinevezés volt-e szokásban, nem oly könnyü, mint látszik. — Szvorényi i. h. 6. l. igy ir: »Verum sub Rege Stephano qualiter sit perventum ad culmen Episcopatus, arbitror non tam facile, ut vulgo creditur, pronunciari posse. Nam si expendatur propositum S. Regis, antiquos et temporis sui Principes, imprimisque Galliarum Reges imitandi; canonicae Praesulum electioni, cum Regis tamen consensione, locum apud nos fuisse certum videtur; cum hac aetate vetustissimus ille mos eligendi viguerit; in Galliis, praeter electionem a clero factam ac plebe, addita huic Praesulum conprovincialium auctoritate, pernecessarius fuit Regis consensus.«

[3]) Opus trip. O. I. tin. XI. §. 1.

ZENEAKADÉMIA
LISZT MÚZEUM

szerint Asztrik választás alá esett volna. Helyes értelmet adnak ama szavak, ha azokat szent István kiválasztására értjük, s akkor itt egyházi választás alatt egyszerü püspöki kinevezést kell értenünk.

Szent István tényleg érsekséget alapít és érseket nevez ki Asztrik személyében. »Az említett Asztrik tisztes apátra, ki egyházi választás által püspöki méltóságra emeltetett, bizta a kalocsai püspökség igazgatását, kinek tanácsából a többi püspöki szék gondos ellátását atyákra bizta.« [1]) Gellértet kinevezi csanádi püspöknek: »most vedd fel a püspökséget, mely itéletem szerint téged illet.« [2]) Mint láttuk, több apátságot alapít s apátokat nevez ki. [3])

A kinevezési jogon kivül egyes egyházaknak előjogokat ad, azokat a püspöki hatalom alól kivonja. Igy a székesfehérvári káptalannál, [4]) a pannonhalmi s egyéb általa alapított apátságoknál. »Tekintélyünknél fogva megadtuk neki a jogot, hogy az előirt ünnepeken főpapi ruházatot használhasson.« [5]) »Csak az esztergomi zsinaton tartozik az apát jelen lenni.« [6])

Szent István e joga, legalább a mennyiben ő a püspököket, apátokat stb. teljesen függetlenül nevezte ki, a pápa különös engedélyén alapult, a mint ezen alapult az ő apostoli követsége is. Hangsulyozza ezt maga a szent király is: »És a mint hatalmamban volt, hogy akárhol, bármily helyen templomot vagy kolostort építsek, mindazonáltal a római szent széktől kaptam a jogot, hogy az egyházaknak és kolostoroknak, a melyeknek tetszik, szabadalmakat és méltóságokat osztogathassak.« [7])

Szent István egyházi intézkedéseiben oly jogokat is gyakorolt, milyeneket utódai még csak nem is követeltek maguknak. Ő,

---

[1]) Hartvik: VIII. fej. Szabó Károly ford. 12. l. V. ö., mit Asztrik esztergomi érsekségéről mondottunk.

[2]) Szent Gellért legendája. XI. fej. Szabó K. ford. 67. l.

[3]) L. a »Szent István által alapított apátságok« cz. fejezetünket.

[4]) Hartvik: XII. fej. Szabó K. ford. 17—18. l.

[5]) A szalai apátság 1619-iki oklevelében. Fejér: Cod. dipl. I. 304. l.

[6]) A pécsváradi apátság alapítólevele 1015-ből. Fejér: Cod. dipl. I. 328. l.

[7]) Bakonybéli oklevél 1037-ből. Fejér: Cod. dipl. I. 328. l.

ZENEAKADÉMIA ZENEMŰVÉSZETI MÚZEUM

a mint láttuk, függetlenül nevezte ki a püspököket, a nélkül, hogy utólagos pápai megerősítés szükséges lett volna; utódai pedig a püspökválasztásnál a maguk számára már csak a helybenhagyást követelték. Igy mondja IV. Incze pápa 1245. évben, hogy IV-ik Béla király részéről eléje terjesztetett, miszerint »a régi és helybenhagyott szokás alapján, mely eddig zavartalanul fentartatott, a főpapok kinevezésénél a királyi beleegyezés kikérendő.« [1]) Szent István, a mint láttuk, szorosan vett egyházi jogokat is adományozott, szintén utólagos pápai jóváhagyás nélkül; de már II. Endre ugyan e jogot a Garam melletti apát részére csak a pápai követ utján tudta kieszközölni. [2]) Világos tehát, hogy szent Istvánnak olyan jogai voltak, melyekkel utódai nem birtak, vagyis személyére szóló jogokkal volt felruházva. Erre nézve egy minden gyanun felül álló, elsőrangu tanuval birunk; tudniillik IV-ik Béla 1238. évben, a pápa felszólitására, a bolgár Assánt haddal megtámadni vállalkozván, ezen jogokat kérte ki magának a pápától: »Kérjük, hogy a követségi hivatal Assánnak földjén ne másra, hanem mireánk bizassék, hogy legyen hatalmunk az egyházmegyék határait [illegible] a plébániákat szétválasztani, s ezen első alapításnál legyen hatalmunk odahelyezni a püspököket a főpapok és jámbor férfiak tanácsa szerint; mert mindezek meg voltak engedve boldogult elődünknek szent Istvánnak.« [3]) Tehát IV. Bélának ezen világos szavai szerint, sz. István a pápai követek jogaival volt ruházva, s mint ilyennek volt neki joga »limitandi dioeceses, distinguendi parochias«, és, mire különösen felhivjuk a figyelmet, volt joga »ponendi episcopos«, de csak »in prima institutione«, azaz: minden ujonnan alapított püspökség vagy monostor első főpapját önhatalmából kinevezhette; azonban

[1]) Fejér: Cod. dipl. IV. I. 364. l. »De antiqua et approbata Regni sui consuetudine, hactenus pacifice observata, in electionibus Pontificum assensus Regius debeat postulari.«

[2]) Mon. Strig. I. 192. l.

[3]) Fejér: Cod. dipl. IV., I. 113. l. »Petimus, ut officium legationis non alii, sed nobis in terra Assani committatur, ut habeamus potestatem limitandi dioeceses, distinguendi parochias, et in hac prima institutione potestatem habeamus ibi ponendi Episcopos de consilio praelatorum et virorum religiosorum; quia haec omnia beatae memoriae Antecessori nostro, sancto Stephano sunt concessa.«

ZENEAKADÉMIA LISZT MÚZEUM

azok utódjaira nézve már beállott az egyháznak rendes választási szabálya. És csakugyan szent István maga is igy értette csak és gyakorolta e jogot. Igy 1001. évi levelében a pannonhalmi szerzeteseket felhatalmazza: »habeantque monachi post transitum sui cuiusque Abbatis, alium Abbatem securiter eligendi;« bakonybéli levelében pedig mondja: »Abbas a monachis illius loci, partis sanioris, libere eligatur.« [1]) Tehát a főpapnevezési jog sz. Istvánnak csak személyes és csak az első nevezésre megszorított joga lévén, azt utódaira át nem ruházhatta, s igy a magyar királyok legfőbb kegyuri jogát ezen néven szent Istvántól leszármaztatni nem lehet.

Azonban volt szent Istvánnak még más, a pápa kegyétől nem függő és személyéhez nem kötött jogczime is az egyházi kegyuraságra, a mint e fejezet élén említettük. Tudniillik szent István nemcsak apostola és megtérítője volt nemzetünknek, hanem ő maga alapította is és javakkal ellátta a püspökségeket és monostorokat. Tehát ő szoros értelemben vett patrónusa volt minden akkor létezett püspökségnek és monostornak, vagyis az egész akkori magyar egyháznak, s e jogczime nem a pápa kegyén, hanem egyházi törvényeken gyökerezett s megtámadhatlanul átszármazott utódaira, a törvényesen megkoronázott magyar királyokra is. Igy fogjuk mi fel a magyar királyok legfőbb kegyuri jogának eredetét. [2]) Igaz, hogy e felfogás szerint e legfőbb kegyuri jog nem terjedt ki sz. István utódait illetőleg az egész magyar egyházra, hanem csak a sz. István által alapított püspökségekre és monostorokra, melyekhez később az utódai által alapított püspökségek és monostorok járultak még; de hogy e felfogás helyes, s hogy maguk királyaink egész Zsigmondig e püspökségeken s általuk alapított, vagy az alapító család hűtlensége folytán, vagy kihaltával a koronára szállt monostorokon, vagyis az ugynevezett királyi apát- s prépostságokon s egyéb királyi alapítványokon felül több jogot nem is követeltek, s hogy azt a pápák is, habár gyakran megsértették, legalább elvben mégis elismerték, kétségbevonhatlan adatokkal lehet bebizonyítani. [3])

---

[1]) Fejér: Cod. dipl. I. 281. 329. l.
[2]) Knauz N.: Uj M. Sion. 1880. évf. 662. l.
[3]) Pázmány Péter- és Péterffynél: Sacra Concilia. I.

ZENEAKADÉMIA LISZT MÚZEUM

Ezek voltak első királyaink kegyuri jogai; de, s ez állításunk beigazolására döntő súlylyal bír, ugyanily kegyuri jogokkal birtak a többi, nem-királyi egyházak patrónusai is. Igy már 1057. évben Radó nádor az általa alapított sz. Demeter-apátság kegyuri jogát a pécsi püspöknek adja, kikérte ugyan II. Endre király jóváhagyását, de csak a mennyiből itt birtokadományról is szó volt. [1])

A mi a kanonok-kinevezést illeti, nem kell különbséget tennünk a királyi és nem-királyi egyházak közt; mert királyaink, szent Istvánt sem véve ki, e választásba be nem folytak. Szent Istvánt illetőleg tudjuk, hogy az ő parancsára mentek ugyan Csanádra különféle zárdákból a szerzetesek; de a kanonokokat mégis maga Gellért nevezte ki; mert ama harmincz magyar ifjuról, kiket Gellért, szüleik kérésére, a papságba fölvett, világosan mondja a legenda: »quos dominus episcopus ad sacros ordines promovens canonicos faciebat.« [2])

Az egyszerü papokat, lelkészeket, plébánosokat is a püspök nevezi ki; az tartozik az egyházakról gondoskodni, hogy papjok legyen, — a mint ezt szent István törvénye nyiltan és határozottan kifejezi. [3])

75—6. l. Verbőczi szavait használja, midőn e fontos kérdést megoldani igyekezik: »Idque quatuor rationibus comprobatur. Prima. Quia Reges Hungariae, soli fuerunt fundatores omnium ecclesiarum et Episcopatuum, eo pacto fundationes instituerunt, ut omnem facultatem nominationis et collationis beneficiorum sibi reservarent. Secunda. Quia S. Stephanus, qui primos episcopatus, Abbatias, Praeposituras fundavit non per apostolicae sedis praedicationem tantum sed per institutionem propriam, ad christianitatem adduxit Hungaros. Et ab ipso praelaturarum fundationis initio ex nutu Summi Pontificis idoneis, quibus voluit, ipse solus contulit praelaturas.«

[1]) Fejér: Cod. dipl. VI. II. 394. l.

[2]) Batthyáni: S. Ger. Scripta et Acta 330. l. V. ö. Knauz Nándor tanulmányát. Uj M. Sion. 1880. évf. 657. s kk. lapokon.

[3]) Árpádkori Uj okm. S. Stephani Regis Decret. L. II. 1. »Decem mille ecclesiam edificent..... vestimenta vero et coopertoria Rex provideat, presbyterum et libros Episcopi.

ZENEAKADÉMIA LISZT MÚZEUM

III.

Egyházi birtok.

Szent István és utódai az egyházat nagy kegyelettel ápolták. — Szent István adományozásainak czélját kifejezi a pannonhalmi alapitólevélben. — Az egyházak vezették az iskolákat; a szegények menedékhelyei voltak — s igy a vagyont jó czélra forditották. — Szent István anyagilag egészen gondtalanná akarta tenni az egyházat. — Két főforrása volt a papság ellátásának. — A tized. — Még a királyi jövedelmek tizede is a püspököt illeté. — A lelkészek és apátok szintén adtak dézmát a püspöknek. — Szent István és utódai szigoru eljárást követtek a tized behajtásában. — A két forráson kivül volt még az egyháznak egyéb jövedelme is. — Az egyházi személyek adómentesek. — A hivek buzgósága folytán is gazdagodott az egyház. — Örökösödés által is jutott vagyonhoz. — A püspökségek és apátságok jogalanya az illető egyház. — Püspök és kanonokok együtt laknak és közös háztartást visznek. — Püspököknek és káptalanoknak nincs külön birtokuk. — Az alpapság javadalmazása. — Szent László is gyarapitja az egyház vagyonát, a meglevőket oklevelekkel biztositja. — Az egyházi birtokok jogi természete. — Az egyházi javadalmaknál törvényeink kétféle donatiót különböztetnek meg. — A donatió fogalma eldönti a kérdést. — Szent István az egyháznak adott jogait szállás-örökjoggal adta. A papság javai törvény által az uralkodó védelme alá vannak helyezve. — Utódaitól mindig tiszteletben tartatott szent István adományozása.

Szent István és utána az Árpádházi fejedelmek az államban semminemü érdeket nem ápoltak oly gyengéd kegyelettel, annyi lemondással, oly sokféle és nagyszerü anyagi áldozattal, mint a keresztény egyházat. Megvallották ezt már az egykoru egyházi férfiak, és viszhangra talált ez napjainkban is. Szent István életiratai kifogyhatatlanok az ő bőkezüsége részletezésében. A püspökségeket, apátságokat jószágokkal, szolgákkal, jövedelmekkel ellátta, az isteni tiszteletre tartozó készülékekkel nagyszerüen felékesitette. Az 1200-ban született Tamás spalatói főesperes sz. Istvánnak egyházalapitásait következő megjegyzéssel kisérte: »A

magyaroknak első királya szent István a keresztény hit tiszteletének gyarapitásán igyekezvén, egész országát püspökségekkel, monostorokkal és templomokkal oly nemesen rendezte és bőségesen javadalmazta, hogy az egyház állapota az egész világon jobban és méltóbban alig virul.«

Szent István czélját az adományozásban kifejezi ő maga a pannonhalmi levélben. »Isten segítségével lelkünk üdvére, s országunk állandóságára« — adja az egyháznak a birtokokat. Továbbá a királyok Augustusoknak azért neveztetnek, mert augebant Ecclesiam.[1]) Az egyház javai az egyházi személyekhez kötve lévén, épugy mint a világi nagyoké, az egyháziak is minden álladalmi és honvédelmi tartozások alá vonattak. A katonatartás ez időben együtt járt a nagy birtokkal. Szent István a pécsváradi apátságnak 200 jobbágykatonát adott védelmül;[2]) törvényeiben világosan emlékszik az előkelők, tehát a főpapság katonáiról.[3]) Igy füződött a papság, birtokai folytán is, szorosan az államhoz, a mint ezt a hűbérrendszer akkor magával hozta: az egyház már fekvő javainál fogva is, az államnak legerősebb támasza lett.

Ehhez járul, hogy az egyházak nem csak a hitoktatás, hanem egyszersmind a tudomány s művészet intézetei, a szegények, ügyefogyottak menhelyei, a művészet intézetei s a királyi tábor nyugvó helyei voltak. Szent István apostoli buzgalma odairányult, hogy a vallás minél jobban és könnyebben terjedjen, s azért anyagilag teljesen gond nélkül akarta hagyni a főpapságot. Jelzi ezen szándékát a Gellert-legenda egyik helye, a midőn Gellérthez igy szól: »Akarom pedig, hogy senki se maradjon, ki tizedet ne fizessen; mert világi vagyonban semmi szükséget sem fogsz szenvedni. Csak gyakorold tisztedet, hirdetvén az igét« stb.[4])

Két fő forrása volt az oltár szolgái ellátásának, u. m. javadalmazás, főleg ingatlan jószágokkal és az egyházi tized. Fekvőségeket adott a király saját allodiumaiból és a törvényes szokás szerint kir. kézre háramlott jószágokból; adtak magánosok is ugy

---

[1]) Decr. I. 2. fej. 4. §.
[2]) Fejér: Cod. dipl. I. 297. l.
[3]) Szent István törv. I. XXV.
[4]) Sz. Gellért legendája. XI. fej. Szabó K. ford. 67. l.

ZENEAKADÉMIA LISZT MÚZEUM

egyháziak, mint világiak. E birtokról István törvényei intézkednek: »Az egyházi jószágok a király személyes oltalma alatt állanak, a ki ezeket sérti, az kiközösítendő. Mi a püspökséghez tartozik, azt elidegeníteni nem szabad.« A király osztályrésze főleg a Dunaparthoz közel eső várakra s megyékre esvén, alapot nyujt azon körülmény megfejtésére, mi okból alapíttatott épen a Duna partján annyi püspöki megye.

Az egyházalapítás segédforrásául használtatott azon zsákmány és elkobzott jószág, melyet a lázadó vajdáktól vett el szent István. Ezekből keletkezett Csanád, Várad, Gyulafehérvár, — több más püspökség pedig gazdagíttatott.

Mint említettük, az egyik fő jövedelmi forrás volt a tized, a dézma. Állt pedig a tized gabonából, szőlőből, adóból, marhából, mint ezt nemzetünk foglalkozása elárulja. A tizedik Istennek adandó; a ki eltitkolja, 9-et ad; itt szent István a szentirás ószövetségi rendeletéből indul ki.[1]) Az egyházmegye termékének tizede, sőt még a királyi jövedelmek tizede is a püspököt illette az alapító-levelek és világos törvények szerint.[2]) Kivételképen történt némely megyében, hogy valamely monostornak engedtetett át a tized; igy, a mint láttuk, a veszprémi megye somogyi tizedét a pannonhalmi apátság kapta. Szent István a bakony-

---

[1]) »Castigandus est hic auctor notularum in margine Corporis Juris Hungarici positarum, is enim dum in illam S. Stephani legem, si cui Deus decem dederit, decimam Deo det, commendatur, non erubescit scribere per hanc legem introducta est solutio decimarum — inerudita profecto notula.« Ki ne tudná, hogy ezen törvény előtt, mely a jegyzet szerzője szerint MXXXV-ben hozatott, már a veszprémi püspöktől elvették a somogyi tizedet? Ha az alapító-leveleket nézzük, ezek a tizedről nem szólnak, a miből azt következtethetjük, hogy a tized minden törvénynél régibb. Az egyháznagyok, az általános szokáshoz hűen, maguk hozták be a tizedet, mig azt szent István törvénynyel is szabályozta, illetve megerősítette. Batthyányi: Leges Ecc. I. 81. l. III. Béla (1190.) Mózes és az evangeliomi törvényből származtatja a dézmaadás kötelmét. Koller: Hist. Episc. Quinque-eccl. I. 298. l.

[2]) Imre király oklevele az esztergomi tizedről: »S. Rex Stephanus et Ladislaus ordinaverunt, ut de omnibus proventibus regalibus Rex Ungariae — in signum catholicae fidei decimam solvere deberet Aeppo Strigon.« Fejér: Cod. dipl. II. 324. l. A királyi jövedelmek tizedéről v. ö. Kálmán kir. Decr. L. I. c. 25.

ZENEAKADÉMIA LISZT MÚZEUM

béli apátság dézmaváltsági jogát a birtokain élő összes népekre kiterjesztette. [1])

A lelkészek és apátok, ha nem voltak kiváltságos-állásuak, szintén dézmát adtak azon püspöki egyház részére, melynek területén birtokaik voltak. Épen igy a más földjén élő szabadok is. A dusnikok azonban csak saját papjoknak adtak dézmát; az egyház egyéb szolgái rendesen három dénárt fizettek lelkészöknek dézma fejében. [2])

Csak a király és a nemes urak szántó szolgáira nézve (kik helyett ugy is uraik adnak dézmát) tesz kivételt a törvény. De ha a király elajándékozza őket, szintén kötelesek a teljes dézmaadásra, épugy mint a királyi vagy nemesi birtokon élő többi szolgai négy osztályok.

Szent István és utódai szigoru eljárást rendeltek a tized behajtásában, a miért is szüntelen baj és perlekedés volt napirenden, különösen a későbbi királyok alatt. A dézmabehajtás körüli módozatokat országos törvényeink több izben szabályozzák Szent István törvénye szerint az, a ki a tizedet eltagadja, kilencz részt köteles adni; a ki a püspök részére elkülönitett tizedet ellopja, mint tolvaj bünhödjék, s a birság egészen a püspököt illesse. [3]) Szent László dézmaszabályozása szerint (1092.) a püspök embere (pristaldus) a dézmaadó egyszerü bevallása, vagy ha nem bízik meg benne, esküvallása alapján szedje be a dézmát. Ha az illetőt hamis esküvésről vádolják, a király, a püspök és a várispán, pristaldus vizsgálják az illető termését. Ha vétkesnek találtatik, kilencz rész legyen a püspöké és csak a tizedik részt hagyják meg a hamis bevallónak. Azt, a ki hamisan vádol, ha nem képes magát megváltani, rabszolgául adják el (de gyermekei ne bünhödjenek). A dézmaszedés határideje karácson ünnepe. A ki Mária tisztulásáig legalább részben nem rója le dézmatartozásait, annak földje a király javára elkoboztatik, ki az egyházat a hátralékos dézma ügyében ki fogja elégíteni. Az atyjával együtt élő fiú vagy

---

[1]) Populus quoque eidem loco subiectus et omnes supervenientes hospites . . . decimas de vino . . . nulli Episcopo dent, nisi proprio monasterio suoque Abbati. Fejér: Cod. dipl. I. 329. l.

[2]) L. Ladisl. Decr. L. I. c. 27. 30.

[3]) Decret. L. II. c. 52.

ZENEAKADÉMIA LISZT MÚZEUM

szolga együttesen adnak dézmát; azonban saját tüzhelyükön mindenből kötelezvék dézmaadásra.

Ha valaki makacsul vonakodnék megvallani a reá eső részt, akkor a pristaldus megbizható tanuk előtt mondja ki, hogy mennyit tart méltányosan veendőnek. A kender- és lenből annyit vegyen, a mennyi a markába fér, ha ujjait a földhöz szoritja. A szemes jószágból 10 csöbör után a pristaldus semmit se vegyen; de ha 20 csöbörre való vagy többje is van az illetőnek, az már dézma alá esik. [1])

Az egyház jövedelmei, az állammal szemben tekintve, a megnevezett két forráson kivül, a következő főbb csatornák azok, melyeken át az egyház az államjövedelmet élvezte: az adómentesség, a készpénz, feljogositás az államjövedelmet saját hasznára beszedni, az államadó fizetése az egyház javára, végre az egyházak jobbágyainak fölmentése a közterhektől.

Az egyházi személyek adómentességét szent István megállapította, s utána törvényekben, kiváltságokban többször ismételtetett. [2])

Szent István készpénzzel is megajándékozta az egyházakat. Nejével egyetemben, Gellért életirata szerint, a csanádi monostornak 1500 girát, 14 vég bibort, 4 vég bársonyt és 50 vég posztót ajándékozott. 1036-ban Ravennában alapított monostornak évenkint 25 ezüst girát rendelt adatni.

Kir. jövedelmeket is kaptak. Igy engedtetett át 1001-ben a pannonhegyi apátságnak a pozsonyi vám $^1/_3$-da. 1015-ben a pécsváradinak a piaczi vám és az ottani szabad denárak $^1/_3$-da. 1019-ben a zalavárinak piaczi és hidvám; 1037-ben a bakonybélinek piaczi és révvám.

A hivek buzgósága folytán is gazdagodott az egyház, mint azt Gellért életiratából látjuk: »Száz magyar megtért látogatta meg Gellértet, ki megvendégelte őket, s midőn az asztaltól fölkeltek, a püspöknek különféle ajándékokat és drágaságokat, t. i.

---

[1]) Decret. L. I. c. 41.

[2]) Az 1222-iki kiváltság szerint egyházi személy semmi adót sem tartozik fizetni, és az, a ki olyant merne tőlük szedni, mint tolvaj üzessék ki. Az arany bullában igérte a király, hogy az egyházak jobbágyaitól teljességgel semmi adót sem szedet stb.

ZENEAKADÉMIA

lovakat, ökröket, juhokat és igen sok szőnyeget, az asszonyok pedig aranygyürüket és nyaklánczokat ajándékozának.[1]) Majd midőn megyéjének látogatására indul, »a hivek mindenből, a mijök volt, ajándékokat készségesen visznek vala, — kiknek elfogadott ajándékait Maros városába szállítják vala.«

Örökösödés útján is jutott az egyház javakhoz. »Unusquisque habeat facultatem sua dividendi, tribuendi uxori, filiis filiabusque atque parentibus sive Ecclesiae. Nec post ejus obitum, quis hoc destruere audeat.« Igy rendelkezett sz. István.[2])

Szent István bőkezűsége, s azon törvénye, mely szerint egyesek javaikat az egyháznak hagyhatják, oly rendkivüli eredményt szült, hogy például a veszprémi püspökségnek vagyona a királyok és egyesek adományaiból, midőn azt 1082-ben szent László összeiratja és megerősíti, lapokat tesz ki.[3])

Kálmán király pedig a püspökök és kolostorok rendkivül felszaporodott vagyonát némileg szabályozza, ezek gazdagsága folytán saját udvarának fényét féltvén.[4])

A püspökségek, apátságok javainak *jogalanyául* okleveleink rendesen az illető *egyházat* említik. Igy a győri püspök és káptalan birtokai is a »székesegyház-javak« czimén szerepelnek. Igy a veszprémi püspök és káptalan birtokának jogalanya a szent Mihály-egyház; a pannonhalmi apátságé a szent Márton-egyház.

A XI. és még a XII. században a püspök, kanonok és papnövendékek, a szerzetes élet módjára, még együtt laktak s közös háztartást vittek. A székesegyház javai, mint közös birtok, szolgáltak e háztartás alapjául. Hogy ezen korszakban nem birtak a püspökök és a káptalanok *elkülönitett* vagyonnal, kitünik szent László király 1082-ben kiadott leveléből, melyben a veszprémi székesegyház javait számlálja elő. János veszprémi püspök két kanonokja, István és Ondurnik, elment a királyhoz, kérve őt, hogy küldjön ki tisztviselőket, kik a veszprémi egyház birtokait

---

[1]) Sz. Gellért legendája. XII. fej. *Szabó* K. ford. 70. l.
[2]) II. 5. tczk.
[3]) Codex dipl. I. 448. l.
[4]) Albrici Decretum Colomanni Regis, Endlichernél Monum. Arpad. 15. 16. pont, 362. l.

ZENEAKADÉMIA LISZT MÚZEUM

szabatosan kijelöljék, [1]) Ezen eljárásból világosan kitünik, hogy a püspök és káptalan osztatlan birtokot élveztek; mert a két kanonok a püspökkel a birtokmegállapitást közös ügynek tartja és karolja fel. Ugyanezt megemlíti Róka is a levél végéhez csatolt jegyzetben: »hogy ezen idő alatt a káptalan a püspökkel közös javadalmat élvezett«, már onnan is következtethető, hogy közös ügyben együttesen mennek a királyhoz. [2])

A tatárjárás után a nagyváradi püspökség és káptalan között kérdés támadt addigi közös vagyonuk iránt. [3])

Az egyházi birtok e kezekben is csak épen oly bő kamatokat hozott a hazának, mint a birtokos rendek körében. A székesegyház disze, az isteni tisztelet fénye, majd utóbb a külön épülő püspöki és káptalani udvarházak egyrészről tápot adtak a munkás foglalkozásnak, másrészről jobb műizlést s fejlettebb műipart tételeztek fel, vagy legalább fejlesztőleg hatnak a helyi iparra.

Szent István atyailag gondoskodott az alpapságról is; az ő rendeletéből két telket, két rabszolgát, lovat, hat ökröt, két tehenet, harmincz aprómarhát kapott a plébános; — de az ő atyai gondoskodása nem talált követőt. Több jelenség odamutat, hogy az alpapság szükséget szenvedett.

Méltán csodálhatjuk a szent király gondoskodását és bőkezűségét, és méltán kérdezhetjük: hogyan alapíthatott ennyi püspökséget s adhatott azoknak annyi javadalmat. — »A menynyire én tudom, egy király sem lett ily rövid idő alatt annyi egyház alapítójává« — irja Katona. [4])

---

[1]) Notum fiat universis, quod venerabilis Pater Joannes, praesul sedis de Beszprém, cum duobus canonicis suis scilicet cum Stephano Archidiacono et Ondurnik Decano venit ad nos et postulavit coram jobagionibus nostris a nobis, quod nos mitteremus tales nuncios nostros, qui omnes terras et possessiones Ecclesiae sancti Michaelis de Besprém circuirent et dicerent nobis et nos postea faceremus ad litteras nostras, ut semper Ecclesia teneret et possideret. Fejér: Cod. dipl. 448—9. l. Róka: Vitae Vesprm. Praesulum. 25—36. l.

[2]) Id. h. 36. l.

[3]) Fejér: Cod. dipl. V. II. 141. l.

[4]) Hist. crit. I. 115. Pedig kiterjedt bőkezüsége még más egyházakra is. Itt röviden ismételjük a szent király adományait, annak megállapítására, hogy királyaink kiadásai között idegen egyházi és világi

ZENEAKADÉMIA LISZT MÚZEUM

Szent László a magyar egyháznak nagylelkü pártfogója volt; ezt mutatja számos alapitványa s a számos okmány, melylyel vagy saját alapitványait jegyeztette fel az utókor számára, vagy pedig elődei által tett adományokat erősít meg. A későbbi királyok okmányai még több adományt hoznak napfényre, melyekkel László az egyházat gazdagította.

Az országban lefolyt zavarok, a népesség szaporodása, a földbirtok lassankinti eldarabolása szükségképen felhivta az egyház érdekeit szivén hordó főpásztorok figyelmét, hogy az egyházak birtokait biztositsák. Innen van, hogy szent László több már létező adományt megerősít.

1082-ben János veszprémi püspök két kanonokjával, István főesperessel és Ondurnik dékánnal, a királyhoz ment, midőn az alattvalóival tanácskozott, s lelke üdvére kérte a királyt, küldene ki oly biztosokat, kik egyházának birtokait körüljárják, azoknak határait kijelöljék, — s ezek tudósitása szerint a király erősítse meg a veszprémi egyház birtokait. László a püspök kérelmét teljesítette; Barnabás kir. jegyzőt és Sug bakonyi ispánt küldötte ki e czélból. A király, a biztosok által benyujtott vélemény alapján, 1082 évi május 1-jén, az országnagyok jelenlétében, az okmányt pecsétjével megerősítve kiadta. Az okmányban elő vannak sorolva a veszprémi egyház birtokai, köztök olyanok, melyeket »Béla a nagy király« és »jóváhagyásunkkal feleségünk« adományozott sz. Mihály egyházának. [1])

Igy történt a bakonybéli apátság jószágainak és vagyonának összeirása 1086-ban. — József, a boldogemlékü béli apát parancsára iratott le a szent Móricz monostorához tartozó javak és

---

czélok ápolása is helyet foglalt. Az ilynemü költségek nagy összegekre rughattak. Szent Istvánt életiratai azért magasztalják, mert a jövevényekre és külföldi monostorokra megszámlálhatatlan ajándékot fordított. 1008-ban XVIII. Jánosnak gazdagon himzett és gyöngyökkel ékesített miseruhát küldött. A montecassinói kolostort nagyértékü aranykereszttel ajándékozta meg. Épen igy halmozta el ajándékokkal a franczia clugnyi monostor apátját Odilót is. Gizella pedig Regensburgba küldött drága keresztet 1002., és 1027-ben a Jeruzsálembe vándorlókat bőven ellátta utravalóval. A római, konstantinápolyi, jeruzsálemi és ravennai alapitványokat elég legyen csak megemlitenünk.

[1]) Katona: Hist. crit. II. 418—420. l.

ZENEAKADÉMIA LISZT MÚZEUM

dolgok ezen kiváltság-levele; iratott pedig 1086-ban a Magyarország kegyes királya alatt és belegyezésével. [1]) S azután elősoroltatnak a birtokrészek.

Ugyanezen apátságnak szent László 24 telket adományoz. »Az Ur megtestesülésének XCII. esztendejében a győzedelmes László király uralkodása, Almarius veszprémi püspök pásztorkodása idejében az emlitett király Istennek és szent Móricznak XXIIII. telket adományozott.« [2])

Szent László 1093-ban a pannonhegyi szent mártoni apátság kincseit és vagyonát irja le és azokat megerősiti. — — »És én László király, a Pannonhalmán lévő szent Márton kolostorának amint ezt a királyi hatalom megengedte, sok gazdagságot adtam. Amiért is, nehogy némelyek erőszakoskodása vagy csalfasága vagy hanyagsága által valami elveszszen, én László Magyarország királya, országom minden előkelőinek tanácsára gondoskodtam azok elszámlálása- és ajánlásáról, és hogy a régiség miatt el ne hanyagoltassék, megparancsoltuk, hogy ennek emléke a következő időkben az utódok számára megőriztessék.« [3])

Ugyancsak 1093-ban szent László a tihanyi apátság birtokát és jogositványait is megerősiti. »Kozma tihanyi apát kérésére, boldog elődeim, tudniillik szent István király némely szaba-

---

[1]) Árpádkori Uj okmánytár. Wenzel Gusztáv. I. 31. l.: »Qualiter pie memorie Abbas Belensis Joseph hoc privilegium de bonis vel rebus ad monasterium Sancti Mauricii pertinentibus jusserit describi; Scriptum est autem anno Dominice inc. Mill^{o} L^{o}XXX°VI° regnante et annuente Ungarorum Rege pijssimo Ladislao.

[2]) Árpádkori okmánytár I. 38. l. Anno Dominice incarnacionis XCII. regnante divina gratia victoriosissimo Rege Ladislao et Episcopo Almario Wezprimiensi pastoralem curam feliciter exercente, Rex memoratos Deo et beato Mauricio XXIIII. ormansiones dedit.

[3]) Árpád k. ujokmánytár 40. l. . . . Et ego Ladislaus Rex monasterium Sancti Martini supra montem Pannoniae situm prout regia vis concessit, multis condonavimus opibus. Vnde vero ne per violentiam aliquorum vel per fraudem, seu per negligentiam aliquid depereat, ego Rex Ungariae L.(adislaus) consilio omnium Regni mei Primatum curavi dinumerare ac commendare huic cartae scriptum. Et ut propter antiquitatem negligentiae non daretur, jussimus, ut ad memoriam posteris per succedentia tempora observaretur.

ZENEAKADÉMIA ÚJSZT MÚZEUM

dalmi leveleit . . . az egész tanács beleegyezte- és tekintélyével helybenhagytam.« [1]) Elősoroltatnak a birtokok.

1091-ben decz. 20-án a szalai apátság jogait és birtokait erősiti meg. Egy érdekes részletet, mely a viszonyokat megvilágitja, közlünk: »Amidőn ájtatosság czéljából Szent-Andrási szalaszigeti templomába tértünk vala, István szerzetes társaival panaszkodva adta elő, hogy népeiket a különböző szedők a nyomoruságig megterhelik, s kérték, hogy könnyitsünk rajtok, alkalmazva szent István király szabadalmi levelét, melyet nekünk bemutattak.« [2]) Ezen okmányt elolvasva a szent király, segitett a zaklatott szerzeteseken.

Nem lesz érdektelen e birtokok jogi természetét a történelem fonalán itt kifejteni. Napjainkban a történetirás mulasztást követne el, ha e szempontot figyelmen kivül hagyná.

A szent István-féle birtok-alakulás óta a korona tulajdonát képező javak két részre oszlanak, melyek jogi természetökre nézve lényegesen különböznek egymástól. A várispánsági javak [3]) jövedelme a koronát illette ugyan, de szent István törvényei értelmében azokat nem volt szabad elidegenitenie. S ha mégis megtörtént, az csak visszaélés volt. Az ugynevezett királyi jószágokkal azonban a korona tetszése szerint rendelkezhetett. [4]) Ezek és a há-

---

[1]) Árpádk. ujokmánytár 6. köt. 66. l. . . . Ad instantiam precum Cosme Abbatis Monasterii . . . de Tychon quasdam litteras priuilegiales felicissimorum progenitorum meorum, silicet Sancti Stephani Regis — — de consensu et authoritate tocius consilio approbavi.

[2]) A kapornaki Convent példánya. Esztergomi érsek-primási levéltár sec. Lad. U. 172. sz. — — Quod cum causa devotionis ecclesiam beatij Adriani de Insula Saladiensi visitare diuertissimus, Religiosus vir Stephanus et fratres ejusdem ecclesie populos suos per diuersorum Collectorum exactores miserabiliter fuisse aggrauatos nobis conquerendo significare curauerunt relevacionis remedium ex debite sollicitudinis officio adhiberi dignaremur litteras quasdam privilegiales Sanctissimi Regis Stephani praedecessoris nostri exhibendo.

[3]) A várispánsági és királyi jószágokról lásd Villányi Szaniszló tanulmányát: Győrmegye és város anyagi miveltség története. 1000—1301. 40. s kk. ll.

[4]) S. Stephani Regis Decr. L. II. c. 2. fej. Cod. dipl. III. I. 353. l.

ZENEAKADÉMIA LISZT MÚZEUM

boruban legyőzöttek zsákmányaiból gazdagitotta szent István az egyházat.

Az egyházi javadalmaknál törvényeink és okirataink kétféle donatiót különböztetnek meg. Az egyik valamely egyház alapitása vagy későbbi megajándékozása által történik, és nem más, mint az illető egyház örök tulajdonát képezendő vagyonnak kijelölése és átadása; s ez a római jog szerint donatio vagyis a szó szoros értelmében vett örök ajándékozás, mely máskép dotatiónak is neveztetik. A másik az ekkép létrejött egyházi javadalom birtoklási jogának valamely személyre való átruházása, s ez a magyar feudalis jog szempontjából vett donatio, mely rendesen collatiónak neveztetik. Hogy a donatiónak ez utóbbi neme sem nem örökérvényü, hanem csak a javadalmasnak haláláig, illetve hivatalviselésének tartamára terjed, sem a szoros értelemben vett tulajdonjognak, hanem csak a birtoklási jognak átruházását képezi, magától értetődik. Mindenki tudja ugyanis, hogy például a püspök javadalmában örököst nem állithat, hanem hogy ez az ő halálával vagy hivatalának leteltével megüresedik és a királynak uj collatio eszközlése végett szabad rendelkezésére kerül, valamint az is ismeretes, hogy a javadalmas javadalmi birtokának állagáról nem, hanem csak jövedelméről rendelkezik. Sőt még ezek használatánál is szeme előtt kell tartania az egyházi kánonokat, melyek megkivánják, hogy mindazon jövedelmeit, melyek tisztességes rangjához illő ellátásán tul fenmaradnak, jámbor czélokra forditsa. S e két pontban különbözik az egyházi férfiunak tett donatio vagy collatio a világiaknak tett donatiótól; mert ez utóbbi rendszerint nemcsak a donatariusnak, hanem törvényes örököseinek kihaltáig terjed és nem időtartamra a tulajdonjog élvezetét is magában foglalja.

Igy érthető csak meg szent István törvénye,[1]) hogy azon dolgok felett, melyeket valaki királyi adományozásból bir, szabadon rendelkezhessék, mig él, kivéve, a mi a püspökséghez vagy

---

[1]) Decr. L. II. 2. Unusquisque dominetur propriorum similiter et donorum Regis dum vivit, excepto quod ad Episcopatum pertinet et Comitatum. Ac post ejus vitam filii simili dominio succedant. Endlichernél, 321. l.

ZENEAKADÉMIA LISZT MÚZEUM

várispánsághoz tartozik. Mivel t. i. a püspökséghez tartozó jószágnak tulajdonosa nem a püspök, hanem maga a püspökség.

Máskép áll a dolog az egyházi donatiók első nemével vagyis az egyházak dotatiójával. Ezen donatiók először is örök-érvényüek, ugy hogy sem a donator, sem jogutódai által vissza nem vehetők; másodszor az adományozott javak tulajdonjogát teljesen átruházzák az illető egyházra vagy egyházi intézetre.

Ami ezen javak örökérvényü adományozását illeti, ez magának a dotatiónak fogalmából következik, mely természetszerüen örökérvényü és még a fejedelem parancsa által sem másitható adományozást képez. Következik továbbá a donatió czéljából, mely nem más, mint Isten dicsőségének, a szentek tiszteletének előmozditása, a katholikus vallás fentartása és terjesztése, a donator vagy hozzátartozói lelki üdvösségének biztositása, melyek mind örökérvényü adományozást tételeznek fel. Következik magyar törvénykönyvünk világos szabványaiból. Igy H. K. I. 10. §. 3. egyenesen ki van mondva, hogy a király az egyháztól annak javait el nem veheti; szent László I. 23. czikkében az egyháznak adományozott dolog visszavehetetlennek van mondva, — ugyanezt kimondotta már előbb szent István D. I. II. Következik végre az adományozók határozott és ünnepélyesen kifejezett akaratából. [1])

Történelmi szempontból bizonyos, hogy a magyar egyház alapitója, szent István király, valamint egyáltalában bárkinek tett adományait, ugy az egyháznak adott javakat is szállás-örökjoggal [2]) elévülhetetlenül engedte át. Igy a veszprémi egyháznak adott 1009. évi levelében kijelenti, hogy szent Mihály egyházának

---

[1]) V. ö. Dr. Városy Gyula: A katholikus iskolaügy Magyarországban I. A magyar katholikus alapitványok jogi természete. Kalocsa, 1882. 20. és kk. ll. Továbbá: A katholika egyházi javak birtokczime Magyarországban. Schlauch Lőrincz, Religio. 1867. 13—17., 19. számok.

[2]) A honfoglaláskor osztályrészül jutott birtok szállás-, descensusnak neveztetett. A névtelen jegyző szerint e szállásokat Árpád osztotta ki; ezen szállás-birtok örökbirtok volt, — mint ezt okmányokkal beigazolja Knauz Nándor, Uj M. Sion. 1868. 6—7. l.

ZENEAKADÉMIA LISZT MÚZEUM

bizonyos birtokot átenged, ajándékoz és adományoz, ugy hogy ezen egyház a mondott javak fölött örökös-birtokjoggal birjon. [1])

Ugyanezen szent király, mintha csak elejét akarta volna venni, nehogy valamely ujabbkori rabulista »az örök időket« ugy értelmezze, mintha ezalatt csak határozott-tartamu időt kellene értenünk, tudniillik mig a körülmények mást nem követelnek, vagy mintha azon átok, melyekkel az általa adományozott egyházi javak megsértőit sujtja, csak az erőszakos támadásokra vonatkoznának, nem pedig a vele egyenjogu királyutódokra is, — a veszprémvölgyi apáczák részére 1025-ben kiadott alapitó-levélben elősorolván az adományozott birtokok neveit, hogy azok mindaddig legyenek a mondott zárdáé, mig az ég és föld fennállanak, s végül kijelenti, »ha pedig valaki merészkednék abból, mit ezen zárdának örökre adományoztam, valamit elvenni, vagy elidegeniteni, akár az én nemzetségemből legyen, akár más, akár a király, — vagy bárki más, átok érje.« [2])

A papság javai formaszerü törvény által épen ugy az uralkodó közvetlen védelme alá vannak helyezve, mint a koronajavak. [3])

Azért helyesen mondja Bartal: »A szent István által az egyházak számára adományozott javak nemcsak névleg, de a jogilag is az első valódi s természetes nemesek szállás-birtokával azonosak. Azért ezeket örökidőkre volt szándéka az egyháznak adni.« [4])

---

[1]) Fejér, Cod. dipl. I. 290. Habeat etiam praelibata ecclesia S. Michaelis praedictarum civitatum atque villarum potestatem habendi, atque usque in perpetuum possidendi, nec non praelibato Episcopo sub successoribus perpetue subjiciendi, omnium hominum contradictione funditus remota.

[2]) Et do annuas eidem monasterii nonas cum villis perpetue possidendis. . . . Si quis autem praesumpserit ex illis, quae dedi in perpetuum Monasterio, minuere aut aliquid abalienare seu ex progenie meo seu alter quis seu Reges seu Principes . . . seu aliqui alii, ut habeant maledictionem a Patre et Filio et Spiritu Sancto, Gloriosa Domina nostra Deipara et semper Virgine Maria. Fejér Cod. dipl. I. 312—3. l.

[3]) Sunt sub defensione regis sicut propriae suae haereditatis I. 1. tczik.

[4]) Comment. ad hist. Status Jurisque publ. Hung. III. 72. l. Bona per S. Stephanum collata ecclesiis, neque solo tantum nomine sed etiam

ZENEAKADÉMIA LISZT MÚZEUM

És szent István csakugyan czélt is ért, mert az általa adományozott javak utódaitól is oly tiszteletben tartattak, hogy midőn Kálmán, II. István, IV. Béla királyok több az egyháznak tett adományt visszavontak, egyenesen kijelenték, hogy szent István alapitványait jogérvényeseknek ismerik el, s ezt tettel is bebizonyiták. Igy Kálmán király 1. tczikke világosan mondja: »Ugy akarja a király s az egész tanács, hogy a kolostorok és egyházak szent István király által adományozott birtoka sértetlen maradjon.« [1])

Ha ezen birtokok nem mennének teljesen és föltétlenül át az egyház birtokába, vajjon miért fordultak volt a kolostorok a római pápához, hogy birtokaikat (mint az egyháznak vagyonát) védelmezze meg, azokban őket megerősitse? s ha királyaink nem igy fogták volna fel ezen tényt, miért nem tiltakoztak, midőn a pápák több izben az apátságok vagyonáról ugy beszélnek, mint az egyház feltétlen birtokáról, melybe a pápa beleszólhat? Igy erősiti meg III. Sándor pápa 1175-ben a szentmártoni apátság jogait, hol a birtokra nézve kétszer is erélyesen nyilatkozik, »hogy a mit igaz uton bárkitől nyertetek, az sértetlenül maradjon meg számatokra.« Továbbá: »Sem király, sem ispán, sem püspök, sem más valaki meg ne kisértse azon javakból, melyeket kaptok, vala-

---

bonitate iuris, primorum verorum et Naturalium Nobilium terris aequabantur descensualibus. Haec itaque illis perpetua esse voluit.

[1]) Placuit regi et communi concilio, ut dotes cujuslibet possessionis monasteriis seu Ecclesiis a b. Stephano Rege dispositae inconvulsae remaneant. V. ö. egyházi javak jogtörténeti fejlődését Knauz Nándor tanulmányával. Az egyházi javak magyar jogtörténeti szempontból, Magyar Sion 1868. évf. Továbbá Városy Gyula: A kath. iskolaügy Magyarországban. A magyar kath. alapitványok jogi természete. Kalocsa, 1882. 19—31. l.

[2]) Árpádkori ujokm. I. 70. . . . Quascunque possessiones, quaecunque bona idem monasterium iuste et canonice possidet, aut in futurum concessione Pontificum, largitione Regum vel principum, oblatione fidelium poterit adipisci, firma vobis vestrisque successoribus et illibata permaneant. . . . Secundum quod ad beato Stephano Rege statutum est, praesente privilegio statuimus, ut nulli Regum, nulli Comitum, nulli Episcoporum de rebus, quae jam dicto monasterio collatae sunt, minuere liceat, vel auferre vel oblatas retinere.

ZENEAKADÉMIA
LISZT MÚZEUM

mit elvenni, vagy az elvettet megtartani.« [2]) Igy nyilatkozik ujra II. Orbán pápa. [1]) III. Incze pápa pedig megerősiti az esztergomi képtalannak a neki Jób érsektől átengedett bortizedet. [2]) Ugyancsak III. Incze pápa Cletus egri püspök alapitványát, melylyel a háromkuti vagy bélkői apatság bizonyos tizedet adományoz, megerősiti. [3]) Idézhetnénk még több pápát is, de elég ennyi is, annak belátására, hogy a pápák az egyház javaiba beleszólnak, a tett változtatásokat megerősitik, — amit, ha e birtok feltétlen egyházi vagyon nem volna, nem tehetnének.

---

[1]) Árpádkori ujokm. I. 79. l.
[2]) U. o. 86. l.
[3]) U. o. 99. l.

ZENEAKADÉMIA
LISZT MÚZEUM

IV.

Hitélet. — Közerkölcsiség.

Szertartások és egyéb szokások közösek az egyetemes egyházzal. — A római katholikus hitet vallották. — A hét szentség megvan emlékeinkben. — A vallási kötelesség teljesitésére törvény által kényszerittetnek a hivek. — A templomlátogatás, a vasárnapok és ünnepek megszentelése szigoruan meg van parancsolva. — Az első században megtartott ünnepek. -- A megholtakért imádkoznak. — Hetenkint két böjti napot tartottak, a nagyböjtről szent László törvénye intézkedik. — Az egyháznak küzdenie kellett s pogányság és a babona ellen. — Kálmán hires törvénye egyházi törvény. — A pogány babonák ellen több törvény van. — A párbaj szokásban van. — Tüzesvas- és viz-próba. — A boldogságos Szűz kiválóan tiszteltetik. — El van terjedve ugy a főranguaknál, mint a köznépnél. — A nőrablás és erőszakolás előfordul, de büntettetik. — Szent ereklyék tisztelete. — Az excommunicatio, az egyházközségből való kizárás előfordul törvényeinkben. — Csak a végső esetben és igen nagy bünöknél használtatik. — A szegények menedéket találnak az egyházban. — Az özvegyek és árvák védelméről a törvény gondoskodik. — Ritus, ennek nyelve — Az egyház sokirányu feladata és ennek teljesitése.

Az egyházi szertartások- és szokásokban az uj magyar egyház nem igen különbözött a külföld egyházaitól. Természetes következménye ez azon ténynek, hogy a papok, püspökök eleinte valamennyien külföldi származásuak voltak, s a magyarokból lett fiatal papok is ezek szellemében lévén nevelve, ezek példája után indulva, látták el az egyházi szolgálatot s tanitották a népet.

A magyarok a római katholikus egyházba léptek, s ennek tanitását sértetlenül el is fogadták, azért a magyar népnek egyenes, s a katholikus egyház által tanitott hitét szent István intelmei s többi emlékeink világosan kifejezik. »Parancsolom, igy szól fiához — az apostoli katholika hitet szorgalmasan

ZENEAKADÉMIA
LISZT MÚZEUM

őrizd,« [1]) — s kifejti előtte vázlatban az egész hitvallást. Törvényében megparancsolja e hit megtartását és tiszteletét: »Ha valaki a kereszténységet elhanyagolja, s hanyagságának dőreségéből valamit ellene cselekszik; a sértés minősége szerint a püspök által a kánonok szerint itéltessék meg.« [2])

A vallás után az anyaszentegyházat veszi védelme alá: »A királyság után a második helyet az egyház foglalja el. Aki az egyház méltóságát csökkenti vagy bemocskolja, Krisztus testét ügyekszik csonkitani.« A királyi trónt a főpapok rendje ékesiti. [3]) Ime a hierarchia.

A hét szentség is megvan emlékeinkben. István keresztelését már leirtuk, ugyanakkor vette fel a bérmálás szentségét is. Az oltári szentség és utolsókenetet nagy áhitattal vette fel a szent király, amint halála leirásánál láttuk. A gyónásról mondja szent István: »Azokat (t. i. a papokat) az emberi nem őreivé állitotta az Isten, a lelkek vizsgálóivá,« az isteni szentség kiszolgáltatói- és adományozóivá tette ... »mert az ő kezökbe adatott a megkötés és feloldás hatalma.« [4]) Az egyházi rendről: »Örök szövetséget kötött velök az Isten és kiválasztotta őket az emberek közől. Ne nyuljatok az én felszentelteimhez.« [5]) A házasságról szintén rendelkezik.

A XI. század törvényhozói az uj keresztény hiveket az ő geniuszoknak megfelelőleg, nem csak azáltal fegyelmezték, hogy a részletesen felsorolt kihágásokra és bünökre kemény büntetéseket szabtak, hanem vallási kötelességeik teljesitésére szintén szigoru vezekléssel szoritották őket és emellett a közerkölcsiség elleni vétkeket üldözték. Hogy a lakosok magaviselete fölött való

---

[1]) De morum institutione lib. Endlichernél 301. l. Si regalem cupis honestare coronam, fidem apostolicam et catholicam conserues.

[2]) Decretorum lib. I. 13. Endlichernél 314. l.

[3]) De morum instit. liber. Endlichernél 302. l.

[4]) Illos enim, Deus humani generis constituit custodes, fecitque speculatores animarum ac divini sacramenti dispensatores et datores. . . . In manus enim illorum posita est potestas ligandi atque solvendi. Decr. I. 3. fej.

[5]) Testamentum aeternum statuit illis Deus, eosque segregavit ab hominibus. . . . Nolite tangere Christos meos. 21. o.

ZENEAKADÉMIA
LISZT MÚZEUM

gyámkodás-, éber őrködésnek kulturai tekintetben üdvös eredménye volt, arról fényesen tanuskodik Kálmán király törvényvényhozása, mely törvényekben a szigoru sanctio mellőzését már kor- és czélszerünek találta. A későbbi századok az isteni tisztelet fentartása és a közerkölcsiség megóvása körüli intézkedéseket már egészen figyelmen kivül hagyták, mely mulasztás következményei a mindig további moralis hanyatlásban voltak észlelhetők.

Lássuk ezek részleteit.

Mindenek előtt a templomlátogatást vette szent István törvényhozása szemügyre. Vasárnap köteles gazdag és szegény, férfi és nő templomba menni, a hanyagok fenyittessenek és kopasztassanak meg. A mise alatt fecsegők közől az előkelők dorgálva üzessenek ki, a közemberek pedig a csarnokban ostoroztassanak és kopasztassanak meg I. 9. tczikk.

Az isteni tisztelet fentartása és a közerkölcsiség megóvása volt László királynak is kiváló gondja. Templomlátogatásra vonatkozólag rendelte: »Aki vasárnap- és nagy ünnepen a templomban nem jelenik meg, veréssel fenyittessék; nagyon távol fekvő falvak egyet küldjenek, ki 3 kenyeret és egy gyertyát hozzon az oltárra« I. 11. »A templomon kivül misét mondani tiltva van, ha csak nem utazás közben; ha erre az ispán kényszeriti, 55 pensa birságot fizet, a miséző pedig felfüggesztetik. Utazás alatt csak sátorban szabad misézni.« I. 30.

A vasárnapok és ünnepek megszentelése épen oly fontosnak találtatott. Erre nézve rendelte szent István: »Ki vasárnap dolgozik, attól elveendő ökre, lova, műszerei és ruhái, az utóbbiakat bőrével kiválthatja. Annak lova vétessék el, aki vasárnap vásárra megy.« Ugyanezen tárgyban következőleg intézkedett szent László: »Aki ezen napokon vadászni megy, kutyáit és lovát elveszti, lovát ökörrel megváltja. Ha papi személy megy vadászni, letétetik, mig elégtételt nem ad« I. 12. »Aki e napokon vásárra megy, annak lova vétessék el« I. 15. »Aki vasár- és ünnepnapokon sátrat üt, hogy kereskedjék, sátrát rontsa el, egyébként 55 pensát fizessen« I. 16. »Ki a vasárnapot nem ünnepli, a kántor-böjtöket meg nem tartja, halottjait a templomnál nem temeti, 12 napon át a kalodában kenyéren és vizen böltöljön« I. 25. E büntetés éri a gazdát, ha szolgájának, és a birót, ha a szegényeknek tetemeit oda nem

ZENEAKADÉMIA
LISZT MÚZEUM

viszi. I. 26. »Ha vasárnap, vagy nagyobb ünnepen valaki zsidót dolgozni lát, nehogy a kereszténységnek botrányt adjon, eszközeit, melyekkel dolgozott, vegyék el tőle.« I. 27.

A magyarok által megtartandó ünnepeket az 1092-iki szabolcsi zsinat sorolja elő. »Ezen szent zsinatunkban elhatároztatott, mindenki által elfogadtatott, hogy szent István és szent Gellért vértanu vigiliája megtartassék, és szent Márton tiszteletére 3 nap. És amit András király az akkori püspökökkel fogadott és elhatározott, azt a legkeresztényebb király lerontani nem akarja, hanem inkább megerősiti, — t. i. hogy szent Péter ünnepe előtt három napnyi vigiliát tartsanak.« I. 38.

A törvény megnevezi a vasárnapon kivül megülendő 31 ünnepet. Iste uero festiuitates feriande sunt per annum: Urunk születése, szent István vértanu, szent János evangelista, aprószentek, Urunk körülmetéltetése, az epiphania vigiliával, Mária tisztulása, Husvétkor négy nap, szent György vértanu, Fülöp és Jakab ünnepe vigiliával, a szent kereszt feltalálása. Pünkösdkor négy nap, Keresztelő szent János, szent Péter és szent Pál, szent Jakab, szent Lőrincz, Nagyasszony napja, szent István király, Bertalan apostol, Kisasszony, a szent kereszt felmagasztaltatása, szent Máté, szent Gellért, szent Mihály, szent Simon és Judás, Mindenszentek, szent Imre, szent Móricz, szent András, szent Miklós, szent Tamás ünnepei és mindegyik plébánia a patronusa és felszenteltetésének ünnepét tartozik megtartani I. 39. A viz- és tüzes vas-próbáról emlékezik az I. 29. törvénye.

A gyónás nélkül elhunytat, ha szülői- vagy rokonainak hazugsága oka a mulasztásnak, vagy ha rögtön következett be a halál, egyházi tisztességgel kell eltemetni; de a hanyagok böjtöljenek. Ki az ismert kántor-böjtökön hust eszik, egy hétig bezárva böjtöljön; ki pénteken hust eszik, setét lyukban vezekeljen.

A megholtakért imádkoztak, értök misét szolgáltattak, s miután azon időben a pénzbeli örökös-alapitvány nem volt szokásban, a haldokló ur ugy gondoskodott magáról, hogy egy vagy több alattvalójának végrendeletileg meghagyta, hogy halálának évfordulóján vagy egyéb meghatározott alkalmakkor is az egyházaknak vagy kolostoroknak ajándékot vigyenek; azért ezen szolgákat halottasoknak vagy halotti szolgáknak, vagy dusnikok-

nak (a szláv dusa lélekből) (exequiatores, servi exequiales, exequias facientes) hivták. Ily szolgákra akadunk szent Lászlónak 1082. évi, a veszprémi egyház számára kiadott oklevelében: »Peremarton faluban van az egyháznak földje és nagykiterjedésü rétje, hat szőlője, hét szántója, két malma, fél joga a hidhoz ... öt pásztorja, három szolgája, kik évenkint végtisztességet adnak. Poloprah és Csopak faluban van az egyháznak földje ... s három végtisztességet adó szolgája« stb. [1])

Ugy látszik, őseink a ker. hitre tértök óta folyvást hetenkint két böjti napot tartottak, de nem oly bizonyos, hogy eleinte legalább, melyek voltak e napok. Pénteket illetőleg semmi kétség sem forog fenn. Ugyanis szent István II. 10. mondja: »Si quis in sexta feria carnem manducaverit ... inclusus ieiunet.« Minden jel oda mutat, hogy a másik böjti nap, nem mint eddig nálunk is a szombat, hanem a szerda volt. [2])

A pénteki böjttel egyszerre s hasonló büntetés terhe alatt hozattak be a kántor-böjtök. Szent István ugyanis II. 9. tczikkében igy rendelkezik: »Si quis quatuor temporum ieiuna cunctis cognita violaverit....«

A nagyböjttel először szent László törvényczikkében találkozunk, ki is erről a következő statutumot hozta: »Akik a magyarok szokásának engedni nem akarnak, t. i. miután a magyarok a husevést elhagyták, ezek pedig kedden és szerdán hust esznek, s igy a mi szokásunkhoz nem ragaszkodnak, arra menjenek, amerre akarnak. A pénzt pedig, amit itt szereztek, itt hagyják, ha csak meg nem javulnak, s a husevést velünk együtt elhagyják« I. 32. Ezen törvény a nagyböjtről szól, amelyet a magyarok hushagyó vasárnap, a külföldiek pedig hamvazószerdán kezdettek meg.

---

[1]) In praedio nomine Peremarton habet Ecclesia terram et pratum amplum nimis, sex vineas, septem aratores, duo molendina, dimidiam partem de ponte, tres vinitores ... quinque pastores, tres exequias facientes annuatim. ... In praedio Poloprah et Csopak habet ecclesia terram ad sex aratra et exequias facientes tres. Pray, Specimen Hier. I. 268. skk l.

[2]) L. Uj M. Sion, 1868. 278. l. Knauz N. A magyar egyház régi szokásai.

ZENEAKADÉMIA LISZT MÚZEUM

Az egyháznak amellett, hogy terjeszté a keresztény hitet, még egy feladattal, illetőleg akadálylyal kellett megküzdenie. E z a pogányság és babona kiirtása. A pogányság irtása a keresztény hit téritésével sikerült, azért e helyen inkább a babonáról s az ellene való küzdelemről akarunk szólani.

A babona a pogányságból vette eredetét; de mivel egyik hajtása az emberi természet gyöngeségében gyökerezett, erejének egy része a kereszténység felvétele után is megmaradt, különösen azoknál, kiket a keresztény hit bensőleg nem hatott át teljesen. A babona ma sincsen egészen kiirtva; de alakjában mégis eltér a régi pogányság babonáitól.

Tekintetbe véve azon óriási küzdelmet, melyet a katholika egyház egész Európában a setétség ellen, mely részben a babonában nyilatkozott, mindenkor kifejtett, érdemei alig méltányolhatók eléggé. Az egyház iránya és felfogása a babonával szemben számos helyen nyilatkozik; elég legyen itt egyszerüen kijelentenünk, hogy az egyház a boszorkányokban egyszerüen nem hitt, oly értelemben, aminőt a mai kor a boszorkányoknak ad. A következőkben eléggé meg fogjuk ezt okolni és kifejteni. Mutatja ezt Nagy Károly törvényhozása, mely a szászoknak szóló 789. évi Capitularéjában egyenesen kimondja: »Aki az ördögtől megcsalva a pogányok módjára hisz a boszorkányokban, fejvesztésre itéltetik.«[1])

A magyar király- és egyháznak intézkedései Nagy Károly világos és helyes törvényének egyszerü ismétlése. Ipolyi Arnold Magyar Mythologiájában kifejté első királyaink idevonatkozó törvényhozását s annak értelmezését nevezett művében igy adja: »Szent István decretumában: A boszorkány ha találtatik, a birósági törvény szerint vezettessék a templomba s a papnak adassék át böjtölés és tanittatás végett. Ha másodszor találtatik ugyanazon bünben, előbb böjt alá vettessék, s azután a templom megtüzesitett kulcsával mellén, homlokán és lapoczkái közt kereszt-alakban bélyegeztessék meg. Harmadizben pedig a biráknak

---

[1]) Walter Corpus Juris Germanici II. 105. l. Si quis a diabolo deceptus crediderit secundum morem paganorum virum aliquem aut feminam strigam esse, et homines comedere et propter hoc ipsam incenderit vel carnem ejus ad comedendum dederit, vel ipsam comederit, a capitis sententia punitur.

ZENEAKADÉMIA LISZT MÚZEUM

adassék át; [1]) nevezetesen összefügg ezzel, bővebb értelmezésére nézve, mindjárt a rákövetkező (34.) tczikk. A tanács végzése szerint az e büntől való elrettentés végett rendeljük, hogy valakit babonával, méregkeveréssel, bűvöléssel senki se merészeljen elméjében megháboritani vagy megölni. Ha mindazonáltal valaki azt elkövetné, adassék az ekként megsértett vagy annak rokonai kezébe, hogy tetszésök szerint büntessék. Ha pedig valaki olyféle bűvölést, babonát cselekednék, minőt a hamuban s másként is szokás üzni, a püspök által ostoroztassék meg. [2])

»Ezen két törvény mindjárt a legvilágosabban mutatja fel a boszorkányságról való hitet eredeti alakjában; szerintök a boszorkány-striga még nem lehet más, mint egyszerüen pogány bünös nő, minő azért ha feladatik, csupán az egyházhoz utasittatik, hogy az egyházi személy tanitsa a hitben, s böjtöltesse; ismétlés esetében megbélyegeztetik, s végre ha jobbithatlan, adatik át a bíróságnak; igy értem a következő pontot is, az előbbi kiegészitő s magyarázó további részleteül véve, hol azon bünösök — (malifici és venefici, mi közönségesen az akkori nyelvszokásban szinte csak a bűvösök s boszorkányok ireve) — és jövendölők (sortilegi) ellen rendelkezik, kik babonás, azaz pogány módon még jósolnak, utasitva ezeket is csupán a püspök büntetésére; ellenben a gonoszabbakat, kik bűvöléseik, mérgezések — tehát azon kantérolás által, az emberek halálát eszközlik, vagy azokat elméjökben megháboritják, — tehát a bóditó megbüvölés, — hasonlóan, mint a gyilkosokat büntetve; miben különös figyelmet érdemel már a nevezetes bevezetés, melylyel a törvény a bünösök ezen vétségéről kezd szólni; tisztán felemelkedett kereszténvies nézettel előadja ugyanis, hogy sajátlag az embernek nincs hatalmában természetfeletti módon ártani, és csak az Istent illeti a hatalom, mert én a mondat ezen értelmét keresném a szavakban: ut creatura Dei, ab omni laesione malignorum remota, et a nulla detrimentum sui passura maneat, nisi a deo, a quo et augmentatur, mintha t. i. a keresztény törvényhozás egyenest véleményét fejezné ki a pogány néphit ellenében, mely természetfeletti erővel büvölő-

---

[1]) Decret. lib. 2. 33.
[2]) U. o. 34. törv.

ZENEAKADÉMIA LISZT MÚZEUM

ket hitt, mit azért az tagad, minden fensőbb befolyást csak az Istennek tulajdonitva, s a büvösök és kántérolók gonosz, ártálmas kuruzslását, egyenesen nem bűv-, de gyilkosság- és mérgezésnek nyilatkoztatva, s e szerint büntetve; ellenben az ártatlanabb pogány jósokat és boszorkányokat, az egyháznak tanitásul és fenyitésül adva. Mi tehát tökéletesen az eredeti nyom még a boszorkányságról.

»Egészen ily értelemben hangzanak a további rendelkezések. Szent László törvénye (I. 35.) szerint: meretrices et strigae secundum quod episcopo iustum visum fuerit, ita diiudicentur, a feslett-életü nők s a varázslónők egyenesen ismét egyházi fenyiték alá tartoznak, mint erkölcstelenek, vétkesek s a keresztény hit ellenesen élő pogányok. Mire már egészen a maga rendén következetes Kálmán nevezetes törvénye (I. 57.): de strigis vero, quae non sunt, nulla quaestio fiat, mi természetesen azt mondja, hogy amolyan strigák, boszorkányok, minőket a nép hisz, nem léteznek, s amit bizonyára István s László törvénye is igy tart, a strigák alatt csupán pogány varázsló nőket vélve, s a természetfeletti hatalmat csak az Istennek, s nem bűvösök befolyásának tartva; s azért maga Kálmán is, midőn törvényében a striga — boszorkányokban való hitet álhitnek kinyilatkoztatá, még azért a sajátlagi büvösöket nem tagadja, sőt szükségesnek találja ő is ellenök rendelkezni, mint 67-ik tczikke mutatja: malefici per nuncium archidiaconi et comitis iudicentur; hasonlóan a synodus strigon. habita sub Colomanno rege (Endlicher mon. leg. 355.): si quis de maleficio accusatus convictus fuerit, secundum canones poeniteat.« [1])

Kálmán törvénye tehát, mely annyi bámulatot keltett az ő felvilágosodottsága iránt, a kath. egyház története- és törekvéseiből itélendő meg. E felfogás teljes fonák ez esetben. Kálmán nem maga hozta törvényeit, a püspökök és főurak zsinata hozta azokat, és a boszorkányokra vonatkozókat kiválólag a püspökök. És ők itt csak azon felfogást érvényesitették, mely az egyház

---

[1]) Ipolyi Arnold Magyar Mythologia. Pest, 1854. 412—3. l. XIV. »Boszorkány« czikk. V. ö. ehhez még Ducange Glossariumában a »striga« szót. III. kötet 414. l.

szellemi életében, elveiben kezdettől fogva honos volt és minden időben gyakoroltatott. E hires törvénynek ennélfogva semmi különösebb köze nincsen Kálmán személyéhez. Hozzájárult a boszorkányok írtásához, mint szent István, mit a frank királyok, — s törvényt hozott, mely amazok törvényeinek folytatása, — vagy pedig egyszerüen átvétele. [1])

A rossz személyek és boszorkányok a püspök itéletére bizatnak, ki ugy itél felettök, mint jónak látja. I. 35.

A pogányságból megmaradt babonák ellen is van törvény. Ha valaki a hónap első napjától papja vagy hozzátartozói engedélye nélkül elmarad, tiz pensát fizessen. A pogányok a kalendákat bizonyos babonás szertartásokkal ülték meg; hogy ettől a keresztényeket elszoktassák, ezen napokra az egyház bízonyos ünnepélyességeket rendelt. [2])

A pogányság, ha ki volt is irtva Magyarországból, némelyek mégis megtartották annak egyik-másik szertartását; ezek ellen szól a következő törvény: »Mindaz, ki a pogányok szokása szerint a kutaknál (források) áldozik, vagy a fáknál, köveknél, valamit felajánl, — bünet ökrével fizesse meg.«

Az izmaeliták, szaraczénusok, az izlámot követő bolgárok a magyarral rokonajku népség voltak. Ezeket a világi törvényhozás kényszeritette a róm. kath. vallás felvételére. László törvényeiben első nyomát találjuk az erőltetett téritésnek. »Ha az izmaeliták

---

[1]) Ezek után nem szükséges azon történeti iróink értelmessége vagy jóakaratáról többet szólanunk, kik még a legujabb időben is egész határozottsággal állitják, hogy szent István hitt a boszorkányokban, — és csak Kálmán király felvilágosodott szelleme irtotta ki e balhitet — e setét babonát. Legujabb történetiróink egyik jelese, Pauler Gyula határozottan kimondja véleményét: »A de strigis, quae non sunt« — hires törvény tisztán az egyház felfogásán alapszik, mely a strigákban való hitet, mint pogány babonát, már első századai óta kárhoztatta Szent István alkotmánya. Századok, 1879. évf. I. füz. 12. l. 2. jegyzet.

[2]) Inkább vallásos társulatnak nevezhetnők azt; e rendelet szerint aki ezen társulatból elmarad, vagy a társulat étkezéseire szolgáló tárgyakból valamit elidegenit, a társulatba lépésekor adott szavának és kézfogásának megszegését 10 pensával váltsa meg. Az apátnak és a szerzeteseknek tilos volt a társakkal együtt étkezni, hanem a társak adományait a kolostorban tartoztak egymás közt felosztani. I. 40. De abbatibus in Kalendis sedentibus.

ZENEAKADÉMIA LISZT MÚZEUM

megkereszteltetése után előbbi szertartásaikat követnék, más falvak közt osztassanak fel.« I. 9.

A párbaj, melyet őseink a nyugati népektől vettek át, már az első században feltalálható őseinknél. Megemlékezik erről a zalai apátság alapitó-levelében szent István egy rendelete. [1]) A pomeránok- és lengyeleknél háborura készülvén a dolog, Béla herczeg a pomeránok vezérét párbajban győzi le. Ilyen a várkonyi eset is. [2])

A nyugati szokások- és intézményekkel egyetemben behozatott hazánkba a büntetőtörvény azon bizonyitási eljárása is, mely az ugynevezett tüzes vas és forró viz-próbában állott, s mely épugy a vádlottnak az Istenben és saját ártatlanságában való hitén alapult, mint az istenitélet és a párbaj. E bizonyitás szinhelye a templom, eszközlője a papság. A jóval későbbi váradi regestrum számos ily feljegyzést tartott fenn számunkra; de hogy már kezdettől gyakorlatban volt, több intézkedésből kiviláglik. Aki meg nem égette magát, vagy a viz alá nem merült, ártatlannak bizonyult. Ezen eljárást is a külföldi, különösen a franczia néptől vették át a magyarok. Szent László már törvény által szabályozza ezen eljárást. »A hányszor vagy vizzel, vagy vassal jön létre az itélet, három megesküdött tanu legyen jelen, akik az ártatlannak ártatlanságát, a bünösnek bünösségét tanusitsák. A pap a vaspróbától két, a vizpróbától egy pensát kapjon.«[3]) Kálmán sok vitát keltett törvénye e próbát, mint nagyfontosságu dolgot csak a legfőbb helyekre szoritotta, — s csak azokon lehetett használni őket.

Az eskü használatáról még csak Kálmán király törvénykezése intézkedik.

---

[1]) Fejér Codex diplom. I. 304—307. Knauz, Monumenta: Volumus etiam, ut cum necessitas poposcerit, contra importunitates jura vel promissiones impugnantium seu occupantium, et ne laus divina intercipiatur . . . regia Majestas quoties locus aut tempus se obtulerit, dictae Ecclesiae teneatur de sua benignitate in Pugili providere et ipsum pugilem per omnia expedire.

[2]) V. ö. De duellis Hungarorum litis decisoriis commentatus est Theodorus Botka de Széplak. Pestini, 1829. 19—21. l.

[3]) Decr. lib. I. c. 28.

A hitélet a megtért nemzetben szép virágzásnak indult. A templomokról később szólunk. A hitélet örvendetes állapotára mutat a bold. Szüz kiváló tisztelete.

Nálunk a Mária-tisztelet átvevője maga a királyság alapitója és a kereszténység apostola szent István király. Sürün és élénken emlékeznek erről már a XI. században irt kutfők. Amiket már a szent István nagy tiszteletét illetőleg elmondottunk, néhány vonással akarjuk itt befejezni: »Magyarországot szent István király a bold. Szüz családjának nevezte,« — olvassuk szent Gellért életiratában. A zalavári apátság alapitó-leveléből pedig az tünik ki, hogy ő az egyházi és világi országnagyokkal Nagy-Boldogasszony napját évenkint Székesfehérváron ünnepelte, hol velök a következő napokon országos ügyekről tanácskozott. Midőn ellensége II. Konrád császár visszavonult, földre borulva adott hálát és Isten anyja oltalmába ajánlá magát országa kormányával együtt. E kultusz századokon át tartott, s midőn II. Gejcsa 1146-ban csatára készült Henrik osztrák őrgróf ellen, »egész seregével Istenbe veté bizodalmát, s kivált az Isten anyja, szüz Mária kegyelméért esedeztek, kinek pártfogásába ajánlotta szent István az országot.« Szent Gellért, csanádi püspök minden szombaton külön ájtatosságot tartott sz. György templomában Mária tiszteletére, s hogy a magyar nép zöme egészben mennyire tisztelte Máriát, elárulja Hartvik, aki szerint őt csak Nagyasszonynak nevezték a magyarok.

Szent Gellértnek tisztelete, s rendkivüli ragaszkodása a magyarok Asszonyához ép oly megható, mint első királyunké. A szent György tiszteletére emelt monostor templomában »az Isten anyjának tiszteletére oltárt emelvén, az elébe ezüst füstölőt akasztata, melynek szolgálatára két élemedett-koru embert rendelt vigyázni, ugy, hogy ott a tömjén illata a nap egyetlen órájában se hiányozzék. S a püspök ott minden szombat-napon, valamint Mária mennybemenetele ünnepén áhitatossága érzelmeit magasztaló dicséretekkel leczke-olvasásban teljesiti vala, azon napokon a szegények iránt a könyörületesség munkáit is bővebben gyakorolja vala, más napokon pedig reggeli és estvéli imát végezve, kétszer szokott volt szüz Mária tisztelendő oltárához körmenettel járulni.«

ZENEAKADÉMIA LISZT MÚZEUM

»A szent férfiu tehát a bold. Szüz tisztelete kedvéért oly nagy alázatosságra törekedik vala jutni, hogy cselédei közől, bármily bünöst vittek elébe, s az tőle Krisztus anyjának nevében bocsánatért esedezett, az irgalmasság anyja nevének hallatára rögtön könybelábadt szemekkel teljesité vala kérelmét, s mintha maga lett volna a bünös, ugy kér vala engedelmet a bünöstől, kinek t. i. az Isten anyjának nevét nem említik, hanem csak Nagyasszonynak hivják. Miért is Magyarországot szent István király a bold. Szüz családjának nevezé.« [1])

A buzgóság igen szép példáját mutatta Csanád vezér, midőn Ohtum ellen indult. »Csanád aztán az éjet álmatlanul töltvén, szent György vértanúnak imádkozik vala.« S midőn harczba indul, serege fenhangon imádkozik: »Uram irgalmazz! Krisztus irgalmazz! Uram irgalmazz! Miatyánk.« [2])

A bold. Szüz fentebb említett tisztelete emelte a magyar nők állását is. A magyar nőnemet azon korban, midőn a szép nem Európaszerte rabszolgaságban élt, a magyarok lovagiassága törvény oltalma alá helyezé, és alapját veté meg azon jogi állapotnak, melylyel a magyar nő, Európa minden női fölött, egész korunkig büszkélkedett.

A nőrablás és erőszakolás nálunk is előfordult ugyan, erre nézve István törvénye intézkedett is. »Az elragadott leány adassék vissza szülőinek, s a nemes 10, a szolga pedig 5 tinót adjon. A tolvaj nőért a férj kétszer adjon váltságot, harmadszor adassék el.« A közerkölcsiség ellen elkövetett bünöket megfenyíti szent László. »Ha a férj házasságtöréssel alaposan vádolja feleségét, az egyházilag vezekeljen, azután férje vegye vissza; ha nem akarja, házasság nélkül maradjanak« I. 20. »Ha valaki házasságtörő nejét megölte, az Istennel számoljon; ha akar, mást vehet el; ha a nő rokonságából a férjet valaki vádolja, hogy igazságtalanul ölte meg nejét, bíróság elé kerüljön« I. 13. »Ha valaki utazó leányon vagy asszonyon erőszakot követ el, ugy büntessék, mint a gyilkos« I. 33.

Megragadó Kézai rövid leirása, midőn Péter király erkölcstelensége ellen a legnagyobb határozottsággal lép fel: »De

[1]) Gellért-legenda. XIII. fej. 72. lap. Szabó Károlynál.
[2]) Szent Gellért legendája. Szabó K ford. X. fej. 65. l.

ZENEAKADÉMIA LISZT MÚZEUM

szerfölött kicsapongó is vala, s inasai féktelen bujaságukat csufosan üzve, a magyarok nejeit s leányait, a hol csak Péter király járt s kelt, erőszakosan megfertőztetik vala..... Látván tehát az ország főpapjai és nemesei nemzetünk bajait, melyek a törvény ellen történtek vala, közönséges tanácsból kérik a királyt: parancsolja meg embereinek, hogy oly utálatos viseletökkel haladék nélkül hagyjanak fel.« [1])

A szentek ereklyéjének tisztelete is fennmaradt ezen korból. Sz. Kálmán, Colomannus vagy máskép Columbanus skót királyfi s anyai ágon állítólag királyi magyar ivadék, belháborúk következtében hazájából számkivetve zarándokol a szent földre, honnét visszatértében Magyarországon kereresztül ment; a határon Stokeraunál, idegen kémnek tartatva, 1012-ben megöletett. Teste halála után csudákat művel, minélfogva nagy ünnepélyességgel vitetik a mölki kolostorba, hol mindaddig tiszteltetett, mig szent István halála után Péter király a szentnek tetemeit Magyarország számára megnyerte. De csakhamar a bekövetkezett dög- és éhhalál miatt, melynek okául a szent tetem jogtalan áthozatala tartatott, visszaküldetett Mölkbe. [2])

Gellért életiratából sokat tudunk meg a hitélet virágzásáról. Maga a püspök sokat gondolt Isten házával s azt felékesité; az oltár alá ezüst füstölőt alkalmazott. Az ottani férfiak szőnyeget, bársonyt, az asszonyok aranygyürüt és egyéb drágaságot hoztak. De ezen korszak setétebb oldalát is látjuk, mert szent Gellért megemlékezik ez idők hanyatló vallási szelleméről, és a többi között igy szól: »A papok szeretik a vadászatot és perlekedést, a rablást, elnyomást és a bohóczokat.« [3])

Ugyanekkor a főurakat is sujtja, midőn igy nyilatkozott: »Az embereket, kik Isten képére és hasonlatosságára vannak

---

[1]) Szabó K. ford., II. fej. 2. §. 61. l.

[2]) Inchofer: Annales eccl. ad. a. 1012. Katona: i. h. I. 240. l. Ipolyi: M. műtörténeti tanulmányok 366—7. l. Ezen Kálmán vértanúról bővebben írt Galambos Kálmán a Magyar Sion 1863. évi I. folyam, 82. s kk. lapokon, hol számos és érdekes adatot hoz fel, s részben a téves felfogást s személycserét is kiigazítani iparkodik; terünk kimértsége nem engedi, hogy e szép részlettel bővebben foglalkozzunk.

[3]) Deliberatio Gerardi super hymnum trium puerorum, p. 126.

ZENEAKADÉMIA LISZT MÚZEUM

teremtve, ünnepélyesen bünre szegődtetik; ők építenek börtönöket az egész világból érkező idegenek számára.« Gellért e kifakadása bizonyára oly idegen bevándorlókra vonatkozik, kiket a földbirtokosok, kevés levén az országban a munkaerő, erőszakkal jobbágyokká tettek.

Az egyházi fegyelem lazulásáról tanúskodó sorai oly állapotot ostoroznak, mely az egyházi javak bősége folytán már előfordulhatott, s a mely a hitbuzgalom első rendkivüli fellépte után mintegy visszahatásként beállott. [1])

Az excommunicatio, az egyházközösségből való kizárás is előfordul törvényeinkben. Ha figyelembe veszszük, hogy első királyaink törvénykezéseiben korántsem volt, s nem is lehetett oly rövid idő alatt gondoskodva mindazon bünök fenyitéséről, melyek a kezdetleges és a keresztény erkölcsökkel nem oly könnyen megbarátkozó társadalommal együttjárnak, és hogy az egyház a népeknek nemcsak tanitója és nevelője, hanem erkölcseinek ellenőre és a büntetésre nagy hatalommal felruházott fenyítője is volt: a kiközösítés eseteinek gyakorlatba vétele önként következik, s bizonyára oly esetekre is volt alkalmazva, melyek törvényeinkben nincsenek felsorolva és külön kifejezve.

Szent István törvénykezéséből látjuk, hogy a kiközösitést csak a legvégső esetben s a legnagyobb büntényekre alkalmazták; ilyennek tekintetett a felségárulás. »A ki a király ellen összeesküvést forral, nem talál menedéket még az egyházban sem, mely átokkal sujtja őt s a hivők közösségéből kizárja, mind őt, mind büntársait és a fondorlat eltitkolóját.« [2])

Az elszegényedésnek és koldusbotra-jutásnak igen sok forrása volt a középkorban. Szent István intézkedett az özvegyek és árvák ügyében: »Akarjuk, hogy az özvegyek és árvák törvényünk oltalmában részesüljenek, ugy hogy ha valamely özvegy fiaival és leányaival hátramaradt és azokat egész életén át tartani igérte, azt engedélyünkkel tehesse és senki által házasságra ne kényszeríttessék. Ha pedig fogadal-

---

[1]) Ez annál inkább lehetséges volt, mert ugyanazon korban a külföldi papság fegyelme erősen meglazult. V. ö. VII. Gergely koráról szóló fejezetünket.

[2]) Decret. lib. II. 17. Endlichernél 323. l.

mát megváltoztatja, férjhez akar menni, és gyermekeit el akarja hagyni, az árvák vagyonából mitse vigyen el magával, csak a mi ruházatához szükséges. Ha pedig az özvegynek nincsenek gyermekei és özvegyi állapotban meg akar maradni, akarjuk, hogy vagyonát szabadon kezelhesse és ugy éljen, a mint akar. Halála után vagyona pedig férje rokonaira szálljon, ezek nem létében pedig a királyra.« [1]) Egyszersmind intézkedik, hogy a világi hatóság ebben az egyház segitségére legyen; mert I. törvénykönyvében igy szól: »Akarjuk, hogy a világiak is engedelmeskedjenek tisztségeikben a püspöknek az egyház igazgatására az özvegyek és árvák védelmében..« A szegényekre nézve tényleges rendelkezést nem találunk; de ismeretes Hartvikból, mint azt szent István élet- és jellemrajzában előadtuk, a nagy király gondoskodása. Sokat tett az egyház a szegények ápolása körül, hirdetve a könyörületet, mint jóságos cselekedetet és az igét meg is testesítve; legszebb élő kifejezése volt ennek szent Gellért, a mint ezen körülményt életrajzában kellőleg méltattuk.

Nem lehet itt érintetlenül hagynunk az egyházi férfiak gyakori közbenjárását az elitéltek érdekében a királynál. A püspökök e fellépéseinek példáival telvék történeti emlékeink.

Néhány sorral ki kell terjeszkednünk a ritusra, melyet az első magyar keresztény egyház használt. Szent István alatt a latin ritust használták Magyarországban; azt Knauz Nándor a Magyar Sion [2]) lapjain fényesen beigazolja, s miután ott a magyar nyelv ellen is merül fel ellenvetés, néhány szóval nyelvünk állapotáról akarunk megemlékezni. A magyarok csak magyar nyelven beszélhettek ezen korban, mert latinul igen kevesen tudtak még közülök; tehát a magyar nyelvnek virágzó állapotban kelle lennie, s igy az egyházban, a mennyire a latin ritus ezt megengedte, használtatnia, — épugy mint napjainkban.

Szent István tudott latinul, — »mert praeceptis grammaticae imbutus est.« [3]) Fiát Imrét szintén megtanittatta e

---

[1]) Decret. lib. I. XXVI. Endlichernél 317. l.

[2]) Magyar Sion. 1864. évf. 452. l. A »Slovenost« czimü tót ujság minden áron be akarta bizonyítani, hogy a magyarok tót ritust használtak; ez ellen lépett fel Knauz a nála szokásos nagy készültséggel.

[3]) Hartvik: 6. fej. Érdynél 7. l.

ZENEAKADÉMIA
LISZT MÚZEUM

nyelvre; [1]) de hogy az országnagyok csak magyarul tudtak, kétségtelenül be lehet bizonyítani. Igy midőn 1022. évben Nagyboldogasszony napján szent Gellért e mondat felett: »Mulier amicta sole« szent beszédet tartott latinul, magyar tolmácsául Konrád székesfehérvári prépostot kellett használnia. [2])

Az idegen téritők kényszerítve érzék magukat a magyar nyelv megtanulására. Igy hét szerzetesről, kiket szent Gellért magával kanonokul vitt Csanádra, meg van említve, hogy tudományos férfiak voltak, és saját magok, azaz tolmács nélkül hirdeték a népnek az Isten igéjét. Miután pedig Gellért a szerzeteseket az ország minden részéből gyűjté maga köré, minden túlzás nélkül következtethetjük, hogy a zárdákban a magyar nyelv már szent István alatt taníttatott, ha inkább gyakorlatilag is, mint elméletileg. Továbbá a csanádi iskolához szent Gellért a székesfehérvári iskolának Henrik nevü és német-születésü altanárát hivta meg, ki e meghivást el is fogadta. Nem látja át itt mindenki, hogy e német Henriknek szükségképen kellett magyarul tudnia, különben hogyan tanitja vala a magyar tanitványokat?

Szent Gellért, mint életirata[illegible] említettük, kiválólag kegyelte a magyar tanitókból lett papokat; — mert ezek az Isten igéjét magyarul tudták a magyaroknak hirdetni.

Végül még meg akarjuk jegyezni, hogy az egész Európát rettegésben tartó 1000-ik év, mely alatt a világnak megsemmisülnie kellett volna az akkor elterjedt balhiedelem nyomán, — Magyarországban, legalább emlékeinkben, semmi nyomot sem hagyott maga után.

Igy látjuk az egyházat mindenütt, mint az egyetlen erkölcsi tényezőt, a népek tanitóját, nevelőjét, az erkölcsök fejlesztőjét és hatalmas védőjét, a gonoszok megfékezőjét; szóval, az igaznak, jónak, a rendnek képviselőjét; alkalmazkodva, a meddig örök és változatlan elvei megengedték, a népek kezdő miveltsége- s lassan fejledező erkölcseihez, hogy azokat a keresztény vallásnak s általa

---

[1]) Hartvik: 6. fej. 27. lap.

[2]) Szent Gellért legendája. IX. fej. Szabó K. forditása, 61. lap. »Eljövén azért Boldogasszony napja..... Gellért felöltözvén és tolmácsot vevén maga mellé, t. i. Konrád fehérvári prépost a szószékre lépe és beszélni kezde a néphez az igéről: »a napfénybe öltözködött asszony« stb.

ZENEAKADÉMIA
LISZT MÚZEUM

miveltségnek megnyerje. [1]) A középkorban, mely ugyszólván csak a gyengék- és erősekből állott, az egyháznak nehéz, de épen annyi sikerrel megoldott feladata volt: erősíteni a gyengéket, s megszorítani az erősek elnyomó törekvéseit. Az egyház, e két túlhajtott s épen azért szerencsétlen állapot között, megtalálta a középutat, — a minthogy mindenkoron is minden jónak, igaznak, nagynak és nemes törekvésnek valódi és egyedüli központja volt és maràd.

---

[1]) Hangsúlyozzuk a kereszténység és a mivelődés között fennálló okozatos viszonyt; mert el nem tagadható tényekkel állunk szemben. A hol a kereszténység el nem terjedett, valódi miveltségről még napjainkban sem lehet szó, pedig a gyors közlekedés, s egyéb számtalan tényezők nem hiányoznak, hogy a miveltség minden nép közé kiáradjon, — s mégis azt kell észlelnünk, hogy a XIX. században is, idegen népek között a keresztény Európa miveltségére nem akadunk, s hogy ama népek a civilisatiónak csak a keresztény hit felvétele által nyerhetők meg. Másrészről látnunk kell, hogy a müvelt Európában is a miveltség határozott hanyatlást mutat mindenütt, a hol a kereszténységet kiszorítani igyekeznek. Nézzük csak az erkölcsök elvadulását, állatias kinövéseit ama helyeken; pedig a tiszta és el nem durvult erkölcs egyik alapja a polgáriasultságnak.

ZENEAKADÉMIA
LISZT MÚZEUM

V.

Egyházművészet.

Szent István, a mint csak tehette, templomokat épittetett. — Vajjon kimutatható-e, hogy az általa alapitott püspökségek templomainak alkotója és épitője volt-e szent István? — Az általa épittetett templomok emlékeinkben mind fel vannak jegyezve. — A székesegyházakat a püspökök, a falusi templomokat a hivők épitik. — A király a berendezéshez járul. — A szent István korában épült templomok idoma. — Hazánkban a basilikai izlés volt divatban a XI-ik századig. — A római uralom emléke a pécsi földalatti kamara. — Ezen sírkamara leirása. — Hihetőleg a IV. századból ered. — Legbecsesebb részét a falfestmények teszik. — Szent István korának legnevezetesebb példánya a székesfehérvári basilika. — Mintája lesz a magyar műépitészetnek. — Hartvik leirja ezen egyház fényét. — Bonfini és Du Mesnil is szól róla. — Alaptervezetét Henszlmann Imre ásatásai hozták napfényre. — Szent István eme basilikája kettős gyökérrel birt. — A legrégibb kalocsai templomot Henszlmann szent István idejéből származtatja. — Szent István Budán megkezdette épittetni a boldogságos Szüz tiszteletére azon templomot, melyet fejérnek neveztek. — A német csanádi baptisterium. — A pécsi székesegyház nem ezen korból való. — Ezen állitás beigazolása. — Az esztergomi szent István-kápolna az erődhöz tartozott. — Pannonhalmán szent István épittetett templomot; de a mostani későbbi korból való. — Az épitészeti irány. — A német befolyás nem érezhető. — Hazánk első épitői a megtelepedett benczések. — Az épitészeti anyag. — Az első templomok fából épültek. — De a nevezetesebb egyházakat kőből emelik. — A szobrászatról nem igen szólhatunk. — A templomok felszerelése. — A templomok szépsége és fénye berendezésökben fekszik. — A felszerelés tárgyainak elősorolása. — Himzés. — A selyemszövés virágzik; a selyemruhák használata divatban van. — A templom falait, oszlopait bevonták drága selyemmel. — A bársonyszövés is ismeretes. — A legnagyobb, legrégibb himzés a Gizella-casulán van egész Európában. — Valószinü, hogy ezt Gizella királyné a veszprémvölgyi görög apáczák segélyével himezte. — A casulából utóbb koronázási palást lett. — A casula leirása. — A munka technikai kivitele. — A Gizella-casula párja Pannonhalmán van. — A műipar az egyház szolgálatában van. — A pannonhalmi apátság leltára szent László idejében. — A temetkezések. — A püspök és kegyura a templomba, a hivek a templom körül temetkeztek. — Az esztergomi krónika. — Rendesen fakoporsókat használtak.

ZENEAKADÉMIA

I. Épitészet. A templomok.

A kereszténységnek terjedésével hazánkban a templomok épitéséről is kellett gondoskodni, mert templomok nélkül az egyháznak alig van külsőleg látható alakja; különösen szükséges volt ez az általunk tárgyalt században, a midőn a középkori életnek ünnepélyes központja az egyházban volt. Szent István apostoli buzgóságából s a templomok szükséges voltából önként foly a következtetés, hogy szent István, amint csak tehette, templomok épitéséhez fogott. Az első szent király buzgósága e téren is oly nagy volt, hogy, mint Ipolyi Arnold is megjegyezte, a népies hit hazánkban maig is minden régibb emléket, minden ódon egyházat, melynek eredete ismeretlen vagy csak homályos, első királyunk és apostolunk szent István művének vél.[1]) A történelem azonban itt más kérdést állit fel: vajjon kimutatható-e, hogy szent István az általa alapitott egyházak és püspökségek templomainak egyszersmind alkotója és épitője volt?

Ezen kérdésre, amennyiben az egyes püspökségek egyházainak épitése sz. Istvánnak tulajdonittatik, általán és egészben

---

[1]) Ipolyi Arnold: Az egri megye régi székesegyháza. Eger, 1865. 9. l. Nemcsak épen a népies hit, hanem tanultabbak is szivesen viszik vissza egyházaik épitészeti eredetét szent István korába; igy, hogy csak egyet emlitsünk fel, mely pedig az első pillanatra csakugyan szent István korabelinek látszik, a pannonhalmi egyházat mily szivesen tartják sz. István által épitettnek, amig Henszlman Imre a következőleg nyilatkozik róla: ... »Vannak még ma is olyanok, kik sz. Márton pannonhalmi templomát sz. István épitkezésének tekintik, mert a zárdát már Gejcsa herczeg alapitotta, és mert sz. István hires adományozási levelében azt mondja, hogy az atyja által megkezdett kolostor épitését ő befejezte. Igaz, hogy e helyen az épitkezésről, sőt annak befejezéséről világosan beszél sz. királyunk; de vizsgáljuk meg azt, mi a jelenleg fennálló templomon régi maradvány, és nem lehet ki nem mondanunk, hogy e maradvány a XI. század első évéről, melyben az okmány kelt, teljességgel nem származhatott reánk, mert valamint egészében, ugy minden részletében ama stylt tünteti elő, mely egyes-egyedül a román épitészetnek a csúcsives stylbe átmeneti korában divott; ezen időszak pedig Magyarországon a XIII. század elején állván be, két századdal későbbre esik. Archeol. közlemények, Akadémia, Henszlmann Imre: Tanulmányok a középkori román épitészeti chronologia köréből. 75. l.

ZENEAKADÉMIA LISZT MÚZEUM

tagadólag kell felelnünk a történet és műtörténet alapjain. Ugyanis szent István korának történeti adataiban és okmányaiban részletesen megnevezve találjuk az általa alapitott és általa épitett egyházakat és ezek között egyetlen egy püspöki egyház sincsen megemlitve. Hartvik világosan szól a pannonhalmi egyházról s ennek épitését szent Istvánnak tulajdonitja. [1]) Ő épitette a pécsváradit [2]), szalavárit [3]) s bakonybéli [4]) monostori templomokat. Ugyszintén világosan neki tulajdonitják a fehérvári [5]) és ó-budai [6]) prépostsági és káptalani egyházakat. Ezen egyházakról tudjuk, hogy szent István alapitotta és épitette is azokat. — Feltünőnek látszhatik tehát, hogy eme felsorolt templomok között nem találunk egyetlen egy püspöki, vagyis székes-

---

[1]) Pannonia szent Márton püspök születésével dicsekszik, e Krisztushoz hiv indulatu férfiu pedig ellenségein annak érdemei által győzedelmeskedik ; . . . ő miután Isten kedveltjeivel tanácskozott volna, a szent püspök telke mellett azon helyen, mely szent hegynek mondatik, hol szent Márton, mig Pannoniában lakott, ájtatossággal helyet jelölt ki magának, annak neve alatt monostort kezde épiteni. Hartvik, Érdy ford. 10. l. Ugyanezt kifejezi világosan a kisebb legenda. Mert az egészből (zsákmány) maga hasznára semmit sem tarta meg, hanem visszatértével szent Márton hitvallóinak szentelé, kinek tiszteletére egyházat épite. Szabó Károly ford. V. fej. 29. l.

[2]) Fejér Cod. dipl. I. 296. l. Quod nos monasterium S. Dei Genitricis Mariae et S. Benedicti ad radicem montis ferrei diligenter construximus. A templom felszentelése alkalmából kiadott oklevélből. Ugyanezt megemliti Hartvik is: A vashegy tövében sz. Benedek tiszteletére monostort épitette. Érdynél VII. fej. 11. l.

[3]) Fejér Cod. dipl. I. 305. l. Quod nos fundavimus monasterium in insula Zaladiensi, ad finem perduximus, in quo jussu nostro dedicata est ecclesia Beati Adriani, simul cum duabus capellis.

[4]) Fejér Cod. dipl. 327. l. In illo loco, qui Béél dicitur, in silva Bacon monasterium incepi construere, quod et consummavi. A nagyobb legendában: Isten ezen szolgájának intésére az istenfélő király monostort kezde épiteni, melyet Bél monostornak hivnak. Szabó Károly ford. XIII. fej. 16. l.

[5]) . . . Magában a királyi szék városában, mely Fejérvárnak neveztetik, azon szüz tiszteletére s nevére hires és bámulatos alkotmányu roppant szentegyházat kezdett épiteni. Hartvik XII. fej. Érdynél 17. l.

[6]) Sanctus Rex venit in civitatem, quae vetus Buda vocatur et . . . cepit in medio civitatis aedificare grande coenobium in honorem apostolorum Petri et Pauli. Thuróczi II. 31.

ZENEAKADÉMIA ZENEMŰVÉSZETI MÚZEUM

egyházat, a melynek alapitásán kivül még épittetését is szent Istvánnak köszönhetnők. [1])

Emlékeink a székesegyházak közől a veszpréminek épitését tulajdonitják Gizellának [2]), s igy ez némileg kivételes helyzetet foglal a többivel szemben.

Hogyan keletkeztek tehát székesegyházaink? Az egykoru adatok csupán azt emlitik, hogy a király által alapittattak, a király és királyné részéről szent edényekkel elláttattak, de a püspökök és a hivek épitették azokat fel. Erre mutat szent István törvénye; a midőn az első egyházak épitkezéséről rendelkezik, ugyanakkor meghagyja, hogy tiz község épitsen egy templomot, mihez a király csupán az istenitiszteletre szükséges öltönyöket, a püspök pedig a könyveket szolgáltatja. [3]) Szent Gellért életiratában már részleteket találunk, melyek csakugyan beigazolják, hogy a püspök épitteti a templomot, a király pedig a szükségesekkel megajándékozza. »Növekedvén tehát a hivek és a papok száma, az Isten embere minden városban egyházakat épittet vala, s a főmonostort, melyet szent György tiszteletére a Maros partján épittete, marosi széknek nevezé. Szent István pedig e székesegyházat ajándékaival nemesen felékesité.« [4]) Ugyanezen legenda megemliti szent István törvényének kivitelét, hogy tiz falu épitsen templomot: »Tehát keresztelő szent János napján az egyházi beszéd végződtével s az áldás osztása után a püspökhöz járulának mintegy kétszázan, kérvén, hogy szenteljen nekik

---

[1]) V. ö. Ipolyi Arnold: Az egri megye régi székesegyháza. 10—11. l.

[2]) Miként diszesité (Gizella) az istenitiszteletet, azt a számos szentegyház csodálatra méltólag készittetett keresztjei s edényei, vagy himzett készületei mai napig is bizonyitják, főkép a veszprémi püspökség szentegyháza, melyet ő alapjaitól kezdve aranynyal, ezüsttel, sokféle köntössel fényesen felkészite.

[3]) S. Stephani Regis Decret. l. II. 1. Árpádkori uj okm. 12. l. Decem uille ecclesiam aedificent, quam duobis mansis totidemque mancipiis dotent, equo et iumento, sex bobus et duabus vaccis, XXX minutis bestiis; vestimenta vero et coopertoria Rex prouideat presbyterum et libros Episcopi.

[4]) Szent Gellért legendája XIII. fej. Szabó K. ford. 71. l.

ZENEAKADÉMIA LISZT MÚZEUM

helyeket egyházak épitésére.« [1]) Ime hogyan épültek a falusi templomok.

Világosan beszél e kérdésről szent László törvénye: »A lázadásban elpusztult vagy elégett templomokat a király parancsolatjából a hivek állitsák helyre; a kelyhek és ruhák a király költségén készülnek. A könyvekről a püspök gondoskodjék.« [2]) »A régiség folytán összedült templomokat a püspök ujra épitse.« [3]) Szent László törvényéből az is kiviláglik, hogy ezen korban, mint ezt a Gellért-legendából is tudjuk, számos magánszemély is épittetett templomot, mert 5-ik t.-czikke igy rendelkezik: »A ki az Istennek templomot épit, s annak pénzalapját megnevezte, de azt meg nem adta, a püspök itélete a küldött hirnök által döntő legyen. A kinek ha valaki ellentmond és ellentmondva megveri, királyi itélet alá essék.« [4])

Ezen történelmi előzmények és adatok után, át kell térnünk a szent István korában épült templomok épitészeti ismertetésére. Hogy erről világosabb fogalmat nyerhessünk, lássuk röviden, a keresztény középkorban egymásután és egymásból minő épitészeti izlések keletkeztek. Ezek a következők:

Az ó-keresztény basilikai izlés, mely a IV. században az antik basilikai épitészeti idomból keletkezve, mintegy a IX—X., sőt részben és nevezetesen hazánkban a XI. századig uralkodik. Jellemző sajátsága az, hogy az egyház szentélye félkörüen, fülkeszerüen végződik oltárhelyével, az ugynevezett apissal. Hajó-csarnokai oszlopsorral vannak alakitva, melyek fölött a beboltozás még nincs általános használatban s a középső hajót rendesen csak lapos tetőzet vagy fedélzet zárja be. — Ebből fejlődik:

A bizanti izlés, de mely kiválólag csak keleten uralkodik; nyugaton ellenben a görög egyház követőin kivül csak csekély, szórványos alkalmazásban van másoknál. Jellemző saját-

---

1) Sz. Gell. leg. XII. fej. Szabó K. ford. 69. l.
2) S. Ladislai R. Decrt. I. 7. Endlichernél 327.
3) U. o. 8. t.-czikk.
4) U. o. 5. t.-czikk.

LISZT FERENCZ HAGYATÉKA
ZENEAKADÉMIA KÖNYVTÁR

sága a kúprendszer és a központi köridomok kifejtésében áll; ugy hogy a főkúppal alakuló központja körül több kúpos és félkúpos mellékrészletek csoportosulnak.

A román izlés, mely ismét az előbbiek elemeiből fejlődve, a X-ik század óta Európa-szerte a basilikai izlés helyébe kezd lépni. Jellemző sajátsága az, hogy az antik oszloprendszer helyébe a tám- vagy pillérrendszert lépteti s a gyengébb oszlopzatnak az erősebb támokba vagy pillérekbe összekötésével a félkörív-boltozatnak általános alkalmazhatóságát érvényesiti. [1])

A XII. század óta góth vagyis csúcsives izlés kezd fejlődni, — de ezzel most itt nem foglalkozhatunk.

Ezen épitészeti izlések vagy stylek közől hazánkban a basilikai izlés volt gyakorlatban mintegy az első keresztény századon át a XI. századig. Hazánkban ugyanis már a római uralom korában népes és rendezett keresztény egyházak voltak; ezek közől a történelem a szerémit (Syrmium), sziszekit (Tiscia), sopronit (Julia Scrabantia), szombathelyit és a pannonhalmit (a két Sabariát) emliti; de ezenkivül egy fönmaradt emlék a pécsi katakombaszerü román földalatti sirkápolna, mely az olasz földet kivéve, talán egész Nyugat-Európában páratlanul áll hazánkban, maig is tanuskodik ezen kornak élénk egyházi művészetéről és irányáról.

Pannonia későbbi szláv-keresztény korából nem vagyunk képesek többé valamit felmutatni, ámbár érdekes részletességgel szól már a történet Privina marahán főnök nagyobbszerü egyházi épitményeiről; mint alkot birtokán a IX. század eleje óta egymásután mintegy harmincz egyházat, s ezek között a kitünőbb nyitrait, s ugy látszik a pécsit is; mint hozat Salzburgból nemcsak kőműveseket, ácsokat, kovácsokat, de festőket is a szalai sz. Mária-egyház felépitésére és diszitésére; mint szentelteti fel végre a nagyszerü egyházat a salzburgi érsek által. Ezen műalkotmányokból nem maradt reánk semmi; mert már szent Istvánnak egészen ujból kellett például Szalavárott is a régi egyházak helyén templomokat épiteni. [2])

---

[1]) Ipolyi Arnold: Az egri megye régi székesegyháza. 13. l.
[2]) V. ö. Ipolyi A.: Magyar műtörténelmi tanulm. 17—18. l.

ZENEAKADÉMIA
LISZT MÚZEUM

Elsőben is tehát a szent István előtti időből való pécsi sirkamráról kell szólanunk.

Koller következőleg irja le a pécsi sirkamrát: »Emlékünk szentély, melyre a munkások, midőn a déli toronyhoz [1]) épitett Szakmáry-féle házat 1780-ban lebontották, akadtak. Boltozata oly anyagu és alaku téglából áll, minő az I. M. P. N. feliratu eszékieké; kétségtelen tehát, hogy ezen épitményt a rómaiak Pannonia fölött való uralmuk idejében épitették. E szerint állitom, hogy e szentély Attilának 441-iki betörése előtt épült. Nemcsak a kamra maga, hanem annak kicsiny előcsarnoka is be volt festve, mikép ez mindenütt látható, hol a vakolatot a régiség és a földalatti nedvesség még le nem hullatta. A keresztények a három első században a római coemeteriumok kamráit falmestményekkel szokták disziteni. A pécsi kis előcsarnok déli festményei meg voltak egészen s hasonlitottak a lavicáni út mellett szent Marczelin VI. kamráéihoz, mint azokat Aringhi Roma subterranea L. IV. C. XIV. 35. l. előadja. Maga a kamra bolthajtásának közepén, ugy a szentélynek az ajtóval szemközti falán is Krisztusnak koszoruval körülvett monogrammját látjuk. Ez volt a keresztények jelvénye régóta Constantinus előtt, ki annak mását lobogójára tüzni parancsolta.« [2]) Ezután Koller a falfestmények leirását közli, s magyarázza, mivel pedig Henszlmann ujabban azokkal részletesebben foglalkozott, azért elhagyva Koller leirását, Henszlmann közlésére szoritkozunk. [3])

Ezen sirkamra tehát hihetőleg még a IV. századból eredt, s a maga nemében egyedül áll az Alpeseken innen. Az épület régi része, mely éjszakról délre terjedt, három darabból áll: középen fekszik a tulajdonképeni kamara, ehhez délre csatlakozik egy kis előcsarnok, éjszakra a körnek felénél kisebb segmentum. A középső kamra a tulajdonképeni sirkamra; a jobbra eső rész egy ehhez vezető kis előcsarnok, a balra fekvő körszelvény oly helyi-

---

[1]) A sirkamra a székesegyház délkeleti tornyához ütődik, s ezen tornyot érti Koller.

[2]) Prolegomena in hist. Quinqueeccl. 25. s köv. ll.

[3]) Magyarországi régészeti emlékek. Akadémia, Budapest, 1873. Pécsnek régiségei és a pécsi ó-keresztény sirkamra. Henszlmann Imre, 22. s köv. ll.

ZENEAKADÉMIA

ség, melyben egy ugynevezett spiraculum a földfeletti légnek behatását az alagba megengedte. Azon hiányos részekből, melyek napjainkig fenmaradtak, Henszlmann a következtetésre jut, hogy a pécsi emlék két-emeletes oratorium volt, melynek felső emelete szabad ég alatt állott, felépitése tehát csakis az egyházbéke győzelme idejében történhetett, azaz a IV. század dereka táján. [1])

Ezen földalatti kamrát nagy arcosoliumnak tekinthetjük, melynek közepén eredetileg alkalmasint kőkoporsó állott, mi annál valószinűbb, minél több ilyen szarkofágot találtak a kamra tőszomszédságában; ha tehát ilyen koporsót egyenesen még a földbe is temettek, hasonlót hihetőleg az annyi költséggel készült cubiculumba is helyeztek el. Az éjszaki falnak van egy kiszökése, mely ama kőpadot képezi, melyen a keresztények szertartás alkalmával a szentelt edényeket és más a szertartáshoz való apróbb tárgyakat szoktak tartani. A kőpad is a mellett szól tehát, hogy itt sirkamrával van dolgunk, melyben a halottnak emléknapját ünnepelték, azon napot, melyen meghalt és igy jobb életre született.

A pécsi cubiculumnak legérdekesebb és becsesebb részét a falfestmények (freskók) képezik.

A bemenetnél balra (nyugati fal) három négyszög kép volt, két kisebb a két sarkon, köztök egy valamivel hosszabb. Az első kép éjszakról véve ábrázolta Noét bárkájában. Koller Noé alakját még meglehetősen épnek találta, ma csak a bárkának vagy ládának részlete látható.

A középső kép egészen elenyészett. A harmadik kép is elenyészett ugyan részben, azon mégis három keleti ruhába öltözködött lépdelő férfi-alakra lehet ráismerni, melyeket Koller a három keleti bölcsnek, Henszlmann a három babyloni ifjunak tart. [2])

A bemenőnek jobbján a keleti falon volt szintén három kép; de ezeknek már Koller idejében is csak egyike maradt fenn, tudniillik Jónásé, mint őt a hajóból kidobják és a midőn mezitelenül a töklugos alatt áll a hajó mögött.

Szemközt a bemenővel, azaz a cubiculum éjszaki kurta oldala közepén négyszögü ablakszerü nyilás van, melyen át a lég

---

[1]) Henszlmann i. m .82. l.

[2]) U. o. 124. l.

ZENEAKADÉMIA LISZT MÚZEUM

a spiraculumból bevonulhatott a kamrába. Jobbra, balra ezen nyilástól állnak Péter és Pál apostolok, kik a nyilás fölötti Constantin-féle Krisztus-monogrammra mutatnak, körülöttük antik vitták, vagyis gyapot-zsinórok vannak diszként alkalmazva. Ha megfordulunk a kamra déli oldalán, látjuk a félkörben zárt ajtócskát, melyen bejöttünk, körülvéve a zöldszinü antikizáló levéldíszszel.

A dongabolt közepén még egyszer jelenik meg a Krisztus monogramma concentrikus levélkoszorús körökben, melyeket mintegy a hegyével feltárt négy, az antik bőségszaruhoz hasonló virágbokréta köröz. Hasonló, hanem kisebb és diagonál állásban álló bokréta szökik ki a bolt egy-egy szögéből. A négy egyenesen álló bokréta közt van négy medaillon, melyeket egy-egy mell-arczkép tölt ki; ketteje még meglehetősen ép, ketteje csaknem elenyészett. Minden medaillon alatt áll egy az egyenes bokréta felé forditott páva, minden medaillon felett egy-egy hasonló irányt tartó fehér galamb. Az érintett képek által el nem foglalt bolttér be van hintve vörös virággal és az azokhoz tartozó zöld levelekkel. [1])

Henszlmann sorba veszi e képeket s azok jelképes magyarázatát, hivatkozva a szentatyák-, tudósok-, egyéb helyen fennálló rokonemlékekre, nagy készültséggel magyarázza, s tanulmányának eredményét, a képek jelentésére vonatkozólag, a következő szavakban fejezi ki:

»Ki hisz és keresztelkedik, üdvözül!«

A hitet kifejezi a még kis részben fenmaradt három alak, akár a keleti bölcsek, akár a három babyloni ifjunak tartsuk őket. Noé bárkájával a keresztény világban mindig a keresztelés által üdvözitő egyház jelképének tekintetett, valamint Jónásnak menekülése a czethalból a feltámadás jelképének, sőt Jónás egész történetét Krisztus élete történetének előfutója, előképzőjének vették. A hiányzó eucharistia szintén a hitre vonatkozik, valamint a kétszer megjelenő Krisztus-monogramma is, melyre a két apostolfejedelem mutat. S igy e képekben is meg volna irva, Rossi a coemeteriumok hires vizsgálója szerint a kereszténységnek

---

[1]) Henszlmann, i. m. 124—5. l.

nagyszerü éposza, kezdve a keresztelésen, végezve az örökkévaló üdvözülésen. [1])

Ezek után áttérhetünk már honi egyházi épitkezésünkre, mely a kereszténység felvételével kezdődik.

A kereszténységgel hazánkba szent István által behozott izlés nagyobbára az ó-basilikai izlés volt.[2]) Ebben épültek azon kor egyházai, amennyire azokat maradványaikból ismerjük. Szent Istvánnak vezéreszméjét az épitkezés terén szépen kifejti Ipolyi Arnold, a midőn egyik nevezetes tanulmányában irja:

»Nemzetünk uj birodalma megalkotójáról szent Istvánról bátran el lehet mondanunk, hogy ama basilikákban, melyeket alkotott, ki volt fejezve egy sor felirat nélkül is egész programmja. A székesfehérvári basilika és többi templomai és monostorai csak ugy hirdették ezt, mint törvénykönyvei és legendái, polgári alkotásai és téritései, Kupa és Gyula, Kean és Achtum feletti győzelme. Ők ikenek nemcsak kincsével épiti basilikáit, de a rajtok vett győzelmek hősmondai vonásai is ugy hangzanak, mint akár a régi sárkányirtó, hóditó és polgárositó hősök felőli mondák. S ezekre emlékeztet még akár az elevenen nejével, családjával eltemetett pogány Thonusoba esete, vagy a rabszolgák tömeges felszabaditása.

»A programm azonban legvilágosabban mégis műemlékein olvasható. Tartalma egyszerüen ez volna: a római nyugati egyház, a nyugati állam rendszere és a keletnek legfeljebb még divata, ékességei, szövetei, udvari illemszabálya (etiquettje) és ceremonialéja; valamint ez akkor a nyugat udvaraiban divott.

»E terv szerint épült a királyi székesfehérvári basilika, s utána több első székesegyház is; hasonlóan részben Európa régibb székesegyházaihoz s egyszersmind a római castrumhoz, négy tor-

---

[1]) V. ö. ezenkivül: Magyarország ó-keresztény, román és átmeneti stylü műemlékeinek rövid ismertetését. Budapest, 1876. dr. Henszlmann I. 37—39. l.

[2]) Ipolyi A.: Az egri egyházmegye régi székesegyháza 15. l.

ZENEAKADÉMIA LISZT MÚZEUM

nyával négy szögletén, szilárd védelemre kész erődként, de azért a keresztény egyház basilikai műizlésében.« [1])

Első sorban a szent István idejében alkotott egyházakról akarván szólani, ezen idő legnevezetesebb példánya — a székesfehérvári egyház ismertetésére kell áttérnünk.

A helyzet épen az nálunk, amint ez Nagy Károly alatt Németországban volt, ki korát messze meghaladó s még a közeli utókor előtt is érthetetlen példányát hagyta maga után az acheni székesegyházban. — Igy magaslik ki szent István korában a monumentalis fehérvári basilika, — s e müalkotás után másfél évszázadon át nyugszik hazánkban a műépitészet.

Szent Istvánnak székesfehérvári basilikája egyedül áll nemében, egészen a XII. század utolsó negyedéig, s ezentúl mintája lesz a gyorsan egymásra következő műemlékeknek, ugy körülbelől a XIII. század közepéig; korszakot alkotó s mintául szolgáló emlék levén, részletesebben kell róla szólanunk.

Hartvik a legrégibb iró, ki szent István basilikájáról szól: »Magában a királyi szék városában, mely Fejérvárnak neveztetik, azon szüz tiszteletére s nevére s bámulatos-alkotmányu roppant szentegyházat kezdett épiteni: ennek karfalát külön választott vésemények, padolatát pedig márványlapok ékesitik; szavaim valóságáról az tehet bizonyságot, a kilátta annak temérdek sok palást, egyházi készület, és egyéb ékességek nemeit, oltárai körül több tiszta aranyból készitett és igen drága, sorba vett kövekkel környezett tábláit, a Krisztus asztalán álló csodálatos-mivü oltársátorát és mindenféle ónikszkő, arany és ezüst edényekkel teljes kincstárát. Ezen leirt diszes egyházat a király saját kápolnájává tevé.« [2])

Hartvik épitészeti tekintetből nem igen sokat mond, mindazonáltal többet megtudunk e részben mostoha adataiból is, u. m. 1. a karhely, a szentély inkább volt diszitve, mint a templom egyéb része; 2. hogy padlata márványtáblákkal volt kirakva;

---

[1]) Ipolyi: A magyar mütörténeti emlékek tanulmánya. Századok, 1878. VIII. füz. 20—21. l.

[2]) Hartvik XII. fej. Érdynél 18. l.

ZENEAKADÉMIA LISZT MÚZEUM

3. hogy a templomnak több oltára volt; 4. hogy főoltára sátor alatt (ciborium) állott. [1]) Hartvikon kivül, a ki szemtanu volt s igy szavai hiteltérdemlők, megemlékezik ezen egyházról Bonfini is: »Neki szentelte (a bold. Szüznek) a fehérvári hires basilikát, melyben a királyok eltemettetnek és intézkedése szerint koronáztatnak. Csodálatra méltó az épitmény költségessége miatt; fényes márvány-kirakataival, és mozaik-padlatával, birván felséges oszlopokkal, melyek némelyei képekkel és táblákkal csodálatosan diszitvék és a legtisztább aranyból és ezüstből készitvék. Találtatnak továbbá ott királyi kápolnák és emlékek, mausoleumok alakjában s ezeken kivül szobrok és néhány drágakövekkel kirakott táblák és Krisztus asztala (a főoltár) fölött csúcsives drágakövekkel és aranyozással kirakott kúp.« [2])

Egy külföldi iró Du Mesnil, ezeket irja szent István eme templomáról: »Magában királyi székvárosában Fehérvárott, a szüz tiszteletére fényes basilikát alkotott, szentélye falának aranyvésetei valanak, padlata márvány.« [3])

E szerzők Hartvik után haladnak, de Bonfinnak van egy különös, Hartvik által nem említett pontja, t. i. az oszlopokról szóló részlet, ugyszintén Du Mesnilnek a szentély falainak aranyos diszitéséről szóló pontja, — tehát e templom 5-ször oszlo-

---

[1]) V. ö. Henszlmann Imre: A székesfehérvári ásatások eredménye. Pest, 1864. 4. l.

[2]) Antonii asculani Rerum Hungaricarum Decades, Bél András kiadása. Lipcse, 1771. Decad. II. lib. II. 183. l. Ut S. Stephanus Beat. M. Virginem Hungaris semper propitiam redderet, celeberrimam in Alba-Regali Basilicam dicavit, ubi Regum corpora reconduntur, ibique eo instituto creati Reges diadema suscipiunt. Opus est mirabile sumptu, incrustationibus marmoreis renitens, ubi pavimenta tesselata cernere est, magnificas columnas, aras iconibus ac tabulis nonnullas mirum in modum exornatas ex purissimo auro argentoque conflatas: item sacella regia ac monumenta pleraque in mausolaeorum speciem. Praeterea signa sunt quaedam et tabellae lapidibus et gemmis exsculptae, quin et supra mensam Christi acuminata testudo insano lapillorum et auri sumtu elaborata. Decad. 2. L. 1. pag. 140.

[3]) Doctrina et disciplina Ecclesiae, Velencze, 1751. IV. köt. XLIII. könyv, 22. l. Henszlmannnál i. h. 4. és 5. l. In ipsa regiae sedis eivitate, quam Albam vocant, in ejusdem Virginis honorem insignem Basi licam condidit, celatis auro chori parietibus et pavimento marmore strato.

ZENEAKADÉMIA LISZT MÚZEUM

pokkal birt; 6-szor apsisának nemcsak félkúpja, hanem mint Du Mesnil közelebb magyarázza, alsófalai is aranyos alapon rakott mozaik előadásokkal voltak diszitve. [1])

Ezen történeti adatok nyomán Henszlmann Imre 1862. évi szept. 15-én megkezdette az ásatást Székesfehérvár-on, hogy ott szent István basilikájának nyomaira jusson; ezen ásatásának eredményét bőséges kiegészitő adatokkal kiadta az általunk már többször idézett: »A székesfehérvári ásatások eredménye. Pest, 1864.« czimü munkájában. Mi Henszlmannt kutatásának részletes leirásában nem követjük; csak annak eredményét, mely elég világos fogalmat ad a szent István-féle basilikáról, közölhetjük itt.

Szent István basilikáját Henszlmann a következőkben irja körül: »Hosszukás négyszög, felosztva két oszlopsorral, három hajóra, ki nem szökő kereszthajóval, keleti részén kiszökő nagy átmérővel biró apsissal; ezen apsis mindegyik oldalán állott egy-egy torony, mely kiszökött az apsissal együtt kelet felé, de nem egyszersmind dél és éjszak felé; a négyszög nyugati oldalán szintén emelkedett két torony és e nyugati toronypár hihetőleg nem szökött ki sem nyugat, sem éjszak, sem dél felé. Az előcsarnok és előudvar jelenléte igen valószinü. A középhajó felülemelkedett a két mellékhajón. Mind a négy torony, itélve keleti párjának nem igen erős alapzata után, alacsony volt. Arányai helyességével basilikánk igen kitünő helyet foglal el, s e tekintetben sokkal inkább Rómának keresztény basilikáihoz, mint más Európa nyugati részén reánk maradt egykoru épülethez csatlakozik. Bámulatra méltó nagy szakértéssel válogatott épitészeti anyaga és annak mesteri pontossággal végzett feldolgozása még ott is, hol ezen anyaga a földbe van eltemetve; de mindenek előtt feltünő az épületben talált jeles cement és beton.« [2]) Ipolyi röviden és világosan igy rajzolja e templomot: boltozatlan, oszlopos, három hajós, szentélyében egyszerü félkör-oltárhelylyel vagyis apsissal záródó és külső négy szögletén négy toronynyal erődített basilika alakja volt. [3])

---

[1]) Henszlmann i. h. 5. l.
[2]) U. o. 95. l.
[3]) Ipolyi: Egri régi székesegyház. 15. l.

ZENEAKADÉMIA LISZT MÚZEUM

Henszlmann szerint a fehérvári basilika épitészeti iskolát teremtett hazánkban, mi a basilikának négy tornyában s templom és egyszersmind erőd jellegében jutott kifejezésre; azért röviden és általában ezen szempontból is el akarunk egyetmást mondani.

Székesegyházaink mindnyájának eredeti alapzatait még nem ismerjük; mindamellett tudjuk, hogy a négy tornyos elrendezés későbben is megtartatott a III. Béla által ujra épitett székesfehérvári templomban, s hogy e rendszer innen ment át a pécsi, az esztergomi és nagyváradi ez idő táján át- vagy ujra épitett székesegyházakba, s igy öt, négy toronynyal ellátott templom is ismeretes előttünk. Fölötte nevezetes, hogy a magyar négy-tornyos egyházában a tornyot nem ugyanazon helyen s nem ugyanazon móddal és jelentőséggel alkalmazta, mint alkalmazva volt a külföldön; azaz a magyar két keleti tornya nem szentély-torony, vagyis, hogy itt nem találkozunk tornyos szentélylyel, és hogy még a magyar két nyugati tornyot sem lehet tulajdonképeni ikertoronynak nevezni; hanem a magyar templomnak négy tornya inkább az erődtornyok jellegét viseli magán.

Ezen iskolát legjobban kifejezi maga a székesfehérvári basilika alakja. Szent István basilikája kettős gyökérrel birt, az egyik volt az ó-keresztény basilikáé: a két oszlopsorral ellátott igen széles hosszhajó roppant-nagyságu, kelet felé kiszökellő félkör apsis; a második volt a régi római castrumnak négy sarktornya, mely a magában foglalt négyszöghöz való közeledést kivülről megakadályozta. Az első gyököt Olaszországban kell keresnünk, a másodikat az épitész maga előtt találta Magyarországon is; az első alak az isteni tiszteletnek szentelt templomhoz tartozott, a második az erődítési rendszerbe való, megóvta a szertartást a külső támadás ellen; és e két rendszer együttvéve volt az, mely a szent István után következő két század alatt meghatározta a magyar székesegyház elrendezését, ugy hogy e sajátsága után magyar épitészeti iskolára kell reá ismernünk.[1]) És valóban e példányt követték későbben Magyarországon, midőn a nagyváradi,

---

[1]) Henszlmann Imre: A pécsi székesegyház és a magyar székesegyház négy tornyos rendszere. Magyarorsz. rég. Eml. 93—94. l.

ZENEAKADÉMIA
LISZT MÚZEUM

esztergomi és pécsi székesegyházakat épitették; azonban hazánkban a XII. század második feléig csak két emlékszerü épület keletkezett, t. i. szent István fehérvári és szent László nagyváradi székesegyháza, és az általános emlékszerü épitészet nálunk csakis ezen korszakban kezdődik; s azért ha arról van szó, hogy hazánknak valamely fenmaradt emlékszerü épületét szent István királyunknak tulajdonitsuk, nagyon is óvatosnak kell lennünk.[1]) Ugyanezen eszmét, illetve tényt a fehérvári templom erődített négy tornyáról tovább füzi Ipolyi Arnold:

»Súlyt fektetünk a basilikának római castrum tornyaival való combinatiójára, minőt alig vagyunk képesek már néhány nyugati egyházon ismerni; mig azt a basilikai styl máskép épen nem ismerte. Ellenben hazánk első százada nagy műemlékeinek sajátsága, hogy mind ez alkotást követi. Figyelmet érdemelhet ez mindjárt méltón ama tüneményhez, hogy a rómaiak után e hazában csak a magyar alkotott valamint állandóbb államszervezetet, ugy magasabb műemlékszerü épitményeket is. Mindannyi nép, a hány erre átment, mélyen bevájhatta romboló lába nyomát földébe s itt hagyhatta bár keze szenvét is kezdetleges műveiben, de egy sem alkotott a római után többé rajta sem államot, sem nem emelt műemlékeket.«[2])

A legrégibb kalocsai templomot Henszlmann az 1869. évi ásatások nyomán szent István idejéből származtatja, s épitkezőjeül Asztrik-Anasztáz első kalocsai püspököt jelöli meg.[3]) Ezen templom, mivel annak nagy része a jelenlegi egyház alatt terül el, nem volt egészen felásható; azonban az utczán fekvő része is elegendő volt annak kimutatására, hogy ezen templom is négy tornyos erődített templom volt, mely tekintettel az akkori szükebb körülményekre, csak szükségleti vagy enyészeti épitkezésnek mondható. Nyugati homlokzatán a két torony és annak két kiszökő lépcsőháza között még a szokásos előudvar is

---

[1]) Henszlmann i. h. 131. és 135. l.

[2]) Ipolyi Arnold: Műtörténeti emlékek tanulmánya. Századok, 1878. VIII. füz. 21. l.

[3]) Die Grabungen des Erzbischofs im Kalocsa Dr. Ludwig Haynald geleitet, gezeichnet und erklärt von Dr. Emerich Henszlmann. Leipzig, 1873. 61. l.

ZENEAKADÉMIA LISZT MÚZEUM

fel volt fedezhető, mely itt az ugynevezett egérfogót képezte. Ezen egérfogóban az itt netalán betódult ellenséget, miután a hulló rácsot utána leeresztették, a körülvevő magasabb torony-féle épitményekből könnyen megsemmisithették. Az előcsarnokra következett egy osztatlan elég szük és rövid hosszhajó, mely éjszakkelet felé minden valószinüséggel félkörü apsisban végződött; ezen apsis két oldalán emelkedett a két keleti torony. Igen valószinü, hogy az apsis ivét egészen a két négyes torony keleti határáig le kell hozni, s igy az egyház egész hosszát betudva, még keleti és nyugati falainak vastagságát is, alig tehetjük 120 bécsi lábra.

Az akkori szegényes épitkezést tanusitják templomunknak valamint kisszerü mérvei, ugy épitészeti anyaga is, mely legnagyobb részt tégla. Csak az alap készült kőből. Másrészt ugy tetszik, mintha az oltárra nagyobb szorgalmat és becsesebb anyagot forditottak volna; mert fenmaradt két márvány-részlet, melyet, styljét tekintve, nem lehet a későbbi templomba helyeznünk. [1])

1015. Szent István Budán kezdette épiteni a bold. Szüz tiszteletére azon templomot, mely fejérnek neveztetett, s melyről a Névtelen megemlékezik: »Holott is (Attila várában Budán) a magyarok megtérése után egyház épült, melyet fejérnek neveznek, a boldog. Szüz Mária tiszteletére.« [2]) Hogy az már 1015-ben készen állott, kitetszik a pécsváradi apátság ezen évben kiadott alapitó-leveléből. [3])

Meg kell itt emlitenünk a német csanádi baptisteriumot, melyet szintén Henszlmann ir le. [4]) Ez földalatti

---

[1]) V. ö. Magyarország ó-keresztény stb. müemlékeinek ismertetését Henszlmann Imrétől. 49—52. l.

[2]) Béla király névtelen jegyzője LII. fej. Szabó Károly ford. 77. Ezen fejéregyház Mátyás királynak 1479. oklevele szerint alig egy mérföldre esett Budától. Meg van még emlitve ezen boldog. Sz. Mária fejéregyháza Alba Ecclesia B. M. Virginis. Borbálya királynénak egy 1421-iki adomány-levelében és Zsigmond király ennek következtében kiadott igtató parancsában. Fejérnél, Cod. dipl. X. VI. köt. 405. 416. l.

[3]) Fejér, Cod. dipl. I. 296. 300. l. Duas praeterea capellas regias, videlicet B. Petri, monasterio connexam et alteram, quae vulgo Alba ecclesia vocatur . . . contulimus praefato monasterio.

[4]) Archeologiai közlemények VIII. köt. I. 1870.

ZENEAKADÉMIA LISZT MÚZEUM

helyiség, melyben valószinüleg még az üldözés korában a hivek vizbe merités által keresztelkedtek. Van benne egy vizmedencze, az ehhez vezető lépcsőfok, melyen a keresztelő állott, végre a cső vagy csatorna, melyen a keresztelésre szükséges viz a medenczébe be és abból ismét kifolyt; a vizet itt, ugy látszik, a közellevő Marosból vették.

Az ásatás alkalmával találtak egy nagy kőkoporsót is, melyen felirat ugyan nincsen, hanem van byzanti kereszt, minőt Konstantinápolyban több, császári tetemek befogadására rendelt szarkofágon le egész a XIV. századig találunk. Nálunk ily szarkofágok és keresztek többé nem fordulnak elő; készitésének legujabb korát tehát legközelebb a XI. századba tehetni. Henszlmann nem látja lehetetlennek, hogy a szarkofágban hajdan szent Gellértet temették, s ez annál inkább hihető, mivel ezen nálunk páratlanul álló koporsó fölött még boltozat is emelkedett, s igy ez olyan diszes temetkezéshely volt, minőt még egykoru királyaink számára sem készitettek. [1])

A pécsi székesegyházról Kézai ezt irja: Pécsett temetik el (Péter királyt), melyet mint mondják, ő alapitott.[2]) Ezt követi Gvercse János »miért is Péter, hogy a jámbor királynak jobban tessék, szent Péter székesegyházát Pécsett befejezte.«[3]) Thuróczi: »Péter király pedig . . . a nagy fájdalom miatt rövid idő alatt befejezte életét, eltemették Pécsett, melyet ő alapitott szent Péter tiszteletére.«[4]) Ugyanigy nyilatkozik Bonfin is.[5]) Ezeken kivül még számos forrást idéz e czélra Koller.[6]) Ujabb történetiróink a régieket egyszerüen átirták s azokkal megegyeznek, ennélfogva azokat idézni teljesen fölösleges.

---

[1]) Henszlmann: Ó-keresztény. stb. emlékek. 40—41. l.

[2]) Kézai Simon mester krónikája III. fej. 2. §. Szabó Károly ford. 67.

[3]) Kercselichnél Notitiae praelim. p. 101. . . . Quare Petrus, ut magis pio Regi complaceat, Cathedralem S. Petri Quinqueecclesiis absolvit.

[4]) Chron. p. II. c. 41. Petrus autem rex . . . prae nimio dolore vitam in brevi finivit, sepultusque est Quinqueecclesiis, quam ipse fundaverat in honorem beati Petri Apostolo.

[5]) Dec. 2. lib. 2.

[6]) Historia Epp. Quinqueeccl. I. 113—115. l.

ZENEAKADÉMIA LISZT MÚZEUM

Koller a fentidézett emlékek daczára sem fogadja el Pétert a pécsi basilika alapitójául. Szent István 1009-iki oklevelének következő szavait hozza fel Péter ellen: »Ha valaki az egyházmegye határait megsérteni meri, tudja meg, hogy szent Péter által, kinek tiszteletére lett a fentemlitett püspökség alapitva, lesz örök átokkal büntetve.« Szent István levelének ezen részlete által bebizonyitottnak véli Koller, hogy a pécsi basilika már 1009-ben fennállott szent Péter tiszteletére, mert az emlitett szavak nem annyira a püspöki megyére, mint inkább a templomra vonatkoznak. [1]) Kollernek e nézetét még támogatná Péter király nyugtalan, zavaros uralkodása, mely emellett rövidebb ideig is tartott, semhogy Péter ily nagyszerü templomot épithetett volna. Lehetséges, hogy Péter e basilikát gazdagon megajándékozta, azért temették oda, a mit kétségbevonni nem lehet.

Ipolyi Arnold Péternek tulajdonitja a pécsi basilikát. »Egyetlen, de nagyfontosságu példánya lehetne még ezen (szent István), de részben inkább már szintén a következő kornak a pécsi egyház. Hogy határozottan szent István korának nem tulajdonitható, ellenzi részint egy krónikai élénk emlékezés, mely Péter király művének mondja. Lehet ugyan, hogy az előző római és szláv kereszténykori egyházak némi maradványai alakittattak át a szent István által ujonan épült és Péter király által befejezett egyházba. Mindenesetre a pécsi egyház még későbbi kifejlődött román-izlésü részletei daczára legkorábbi román-basilikai épitészetünkre nézve mintaszerü emlék nemének egyetlen képviselője.« [2])

Egy másik művében következőleg ir róla Ipolyi: »A kereszténységgel szent István által hazánkba behozott izlés nagyobbára az ó-keresztény basilikai izlés volt. Ebben épültek azon kor egyházai. Egyetlen fennálló példánya volna még némileg ezen izlésnek hazánkban a pécsi székesegyház, legalább némely részletében és nevezetesen alaptervezetében. Mert máskép már is ugy látszik, később Péter király alatt épült egyház mai alakjában sok helyt átalakitva, sőt azóta majdnem minden épitészeti

---

[1]) Hist. Epp. Quinqueeccl. I. 115. l.
[2]) Ipolyi Arnold: Műtörténeti tanulmányok. 20—21. l.

ZENEAKADÉMIA LISZT MÚZEUM

kor izlését egymásután felvéve, maradt reánk. Eredeti alaptervezetén azonban feltünik még az egyszerü basilikai alapidom: a közvetlenül félkörü, apsissal záródó hármashajó, s nevezetesen az ezenkori szent István-féle épitészetet jellemző toronyalakitás; amint t. i. négy tornya a hosszas négyszöget képező épület szögleteire alkalmazva, nem magából az épületből fejlődik ki, mint ez a későbbi román izlésben az eset, de csupán külső szervezetlen összefüggésben áll az egyház-épülettel, melynek mintegy erődités czéljára tervezve erődszerü jellemet kölcsönöz. Igy találjuk már nevezetesen a bécsi képes krónika XIV. századi kézirati codexében, [1]) a szent István által épitett székesfehérvári, ó budai, valamint szent László, Álmos által azon század vége felé emelt nagyváradi, dömösi egyházaknak képét, melyek a pécsi egyház eredeti alaptervezetével megegyeznek. És csak annyiban térnek el attól, a mennyire egyrészt még hivebben mutatják az egyszerü középső félkörü apsissal való alakitást, s mennyire a kisebb monostori egyházak, mint az ó-budai és dömösi csak egy hajóval és két szöglettoronynyal vannak alakitva.« [2])

A krónikák idézett helyei kétségtelenné teszik, hogy Pécsett Péter király idejében fennállott a székesegyház. Ipolyinak fentebb emlitett nézetét ehhez csatolva, valószinü, hogy szent István elkezdette és Péter befejezte a templom épitését. Csakhogy ezen egyházból mireánk semmi sem maradt, legfölebb alapfekvése, s igy a mostani pécsi székesegyház épitéjeül sem szent Istvánt, sem Pétert nem tarthatjuk. Ugyanis ezen templom, mint azt Koller bebizonyitja, 1064-ben tüz által elpusztult. [3]) Hogy pedig ezen enyészet teljes volt, arról mindenkinek meg kell győződnie, kinek van fogalma az akkori időben Magyarországon

---

[1]) Marci Chron. Toldy kiad. Pestini MDCCCLXVIII. Az itt emlitett kép a LXXXV-ik laphoz van mellékelve, megelőzőleg az LVII-nél is előfordul.

[2]) Ipolyi Arnold: Az egri megye régi székesegyháza. 15. l.

[3]) Historia Eppatus Quinqueeccl. I. 138. Andrea ac Bela regibus vita functi Salamon Henrici Caesaris auxilio, Geiza et Ladislao Belae regis filiis haud invitis, anno 1063. in olium restitutus et anno 1064. Quinqueecclesiis in Principis Apostolorum Basilica coronatus est. Inter haec solemnia Basilicam cum vicinis aedibus non vano futurae discordiae omine subitaneo incendio correptam ferunt.

ZENEAKADÉMIA

divó épitészeti módról, mely egyedül muló s kevéssé tartós anyagot alkalmazott, s csakis szükségleti, hamarjában készitett épületeket emelt; ez volt az ugynevezett első szükségleti, vagyis enyészeti épitészet, melylyel e korszakban más tartományokban is találkozunk. Ezekhez hozzájárul Hartvik püspök tanusága is, mely szerint szent István nem épitette maga a székesegyházakat, hanem azokat csak fölszerelte bensőleg. [1])

Henszlmann a pécsi székesegyház keletkezési idejét, műépitészeti szempontból indulva ki, a XII. század végére teszi, s épitkezőjét Calanus pécsi püspökben, épitőjét egy dijoni benczés szerzetesben véli fölismerni. [2]) S igy miután az első székesegyházból semmi sem maradt reánk, a második pedig későbbi korszakból származik, a pécsi székesegyházról bővebben csak munkánk második kötetében lehet szó.

Meg kell itt emlékeznünk Czobor Béla véleményéről is, aki következőleg ir: »A székesegyház épitésének megkezdése Péter királyunknak tulajdonitandó, ki a középkor szokása szerint az általa épitett templomot választá nyughelyeül. Ez a főok, melynélfogva kellőleg megbizható irott okmányok hiányában a pécsi székesegyház épitőjéül Péter királyunkat gyanitjuk s igy a dómot a XI. század közepén tervezettnek véljük. Nem érthetünk tehát egyet azon nézettel, mely e székesegyház épitőjéül Calanus pécsi püspököt (1187—1219.) véli, még pedig azon egyszerü okból, mert hazai egyháztörténelmünkben nincs arra példa, miszerint a középkorban királyaink másnak, volt bár az egyházmegyének főpapja, engedték volna a dicsőséget székesegyházat épithetni. Vallásos fejedelmeink büszkék és féltékenyek voltak arra, hogy mint apostoli királyok az őket megillető jogoknál fogva vallásuk és egyházuk fővédnökei templomokat engedjenek..« .stb. [3]) Ez is egy ok, a miért nem lehet tehát Calanus a pécsi egyház épitője; Czobor Béla, véleményünk szerint, különösen az átvett idézet második szakaszában nagyon téved, midőn az első székesegyházak épitőjéül királyainkat hozza fel; — ennek ellenkezőjét fejezetünk

---

[1]) Magyarországi régészeti emlékek, Akadémia, Pest, 1869. Pécsnek középkori régiségei. I. rész. Henszlmann Imre. 3. l.

[2]) U. o. 97. l.

[3]) Egyházművészeti Lapok, 1882. évf. 161—2. l.

ZENEAKADÉMIA
LISZT MÚZEUM

elején bőven kifejtettük s bebizonyitottuk, ugy hogy elég ama sorok átolvasására utalnunk. Épen forditva áll a dolog: ama körülmény, hogy a székesegyházat király épitteti, gyanus, mert szent István idejéből nem tud egyetlen székesegyházat felmutatni, a Gizela által épitett veszprémit leszámitva, melyet szent István király épittetett, — sőt ellenkezőleg a püspökök azért kapták nagy vagyonukat, hogy a templomokat saját maguk épitsék fel. Azon helyeken, hol püspöki szék nincs, ott épittet a szent király, — s ahol monostorokat alapit. Oklevélileg egyetlen székesegyházat sem tud felhozni Czobor szent István korából, melyet ő épittetett volna.

Az esztergomi szent István kápolnára vonatkozólag, bár azt hires régészek szent István idejének tulajdonitják, Henszlmann szerint inkább az erődhöz tartozó, semmint isteni tiszteletnek szánt helyiséggel van dolgunk.[2])

A pannonhalmi templomot illetőleg az 1001. évi alapitó-oklevél egyszerüen azt emliti, hogy a pannonhalmi monostor épitését Gejcsa vezér kezdette és szent István befejezte; de nincs kétség benne, hogy a monostorral együtt a templom is megépült, mely 1001-ben föl is szenteltetett.

Milyen volt e templom? arról okmányaink nyomán mitsem tudunk. E korban, mint alább emliteni fogjuk, a fából épült templomok még nagyban szerepeltek. Ámde ha meggondoljuk, hogy a pannonhalmi templom épitésére oly férfiak folytak be, kik az olaszországi épitményeket ismerték; ha tekintetbe veszszük, hogy e templomot királyi bőkezüséggel szent István, ki e hely iránt nagy kegyelettel viseltetett, fejezte be: alig kételkedhetünk, hogy az diszes és fényes vala. E templom Péter és Aba Samu királyok idejében felmerült viszályok alatt, de még inkább Vatha lázadása alkalmával sokat szenvedhetett, azt a zavarok természetéből is következtethetjük, fel azonban nem dulatott; mert a templom ujjáépitésének semmi nyoma; bizonyos, hogy a templom állott,

---

[2]) Ó-keresztény műemlékek ismertetése. 53. l. Bő szakismerettel leirta e kápolnát Blümelhuber Ferencz, Uj M. Sion 1874. 641—654. l.

midőn szent László és Kálmán Pannonhalmát látogatták. Szent László diplomája a templom gazdag leltárát tünteti fel. [1])

A tihanyi altemplom. A zárdát első Endre alapitotta 1054-ben a benczések számára, a templomot pedig tetemeinek nyughelyéül választotta. Kissé hosszukás, négyszögü helyiség, három oszloppárral elosztva három hajóra, két bejárással és ennek ellenkező oldalán világitott ablakkal, az oszlopok és azoknak megfelelő falpilasterek fölött hevederek huzvák, köztök dongabolt terül el.

Az oszlopokat alig nevezhetni oszlopoknak, mivel sem rendes lábok, sem rendes kapiteljök nincsen, hanem mindkettő helyett durva tábla mutatkozik a henger alján és felső végén. A tihanyi altemplomban a román styl első fejlődési korszakát szemléljük; itt még minden primitiv, durva és éktelen. [2])

A bécsi képes krónikában van egy rajz, mely a váradi székesegyházat ábrázolja. Az egyház mellett látható egy kocsi, azon egy kiteritett halott, kinek fejét a szent fény veszi körül, egyik kezében az ország almáját, a másikban pedig királyi pálczát tart. Vissza kell csak most már emlékünkbe idéznünk az általunk idézett legenda helyét, mely elbeszéli, hogy szent László testét halála után egy kocsira fektették, ezen kocsi azzal önként megindult s vitte a holttestet oda, hol szent László egykor égi jelenést látva, azon helyen a váradi székesegyházat épittette. S igy a legenda a képet kiegészitve biztosra vehetjük, hogy a halott szent László király, a székesegyház pedig a váradi püspöki templom.

Az idézett rajz nyomán iparkodott Bunyitay a székesegyház fekvését s alaprajzát összeállitani. Volt négy tornya, sisakfödeles, három-emeletes, de a tornyok nem az egyház testéből emelkedtek ki, hanem csak egyik oldalukkal voltak összeforrva, tehát ugynevezett sarktornyok valának. Hajója három volt, de kereszthajó nélkül, mint hazai egyházaink, a nálunk kivételesen divatozó épitészeti rendszer szerint, csaknem valamennyien. Éj-

---

[1]) Emléklapok a pannonhalmi templom negyedik felszentelésének alkalmából. 1876. lapszám nélkül.

[2]) Ó-keresztény stb. műemlékek ismertetése, 53—54. l.

ZENEAKADÉMIA LISZT MÚZEUM

szaki oldalhajóját kettős-tagozatu két ívtám gyámolitja, mely támoknak az oldalhajó fölött a magasabb középhajót kellene ugyan gyámolitaniok, de hazánkban ismét eltérőleg a külföld épitészeti rendszerétől ugy is alkalmazzák a támokat, például a nagyszőlősi egyházon. A széles hosszhajó keleti végén állott a félkörü apsis szintén félköríves ablakaival, s mig a főhajó hosszában négy kisebb, az oldalhajó hosszában pedig két nagyobb ablakot szintén félköríveset szemlélünk: a homlokzaton már kerek ablak látható, mely a rendesen ott létezett nagy rózsának felel meg. Ott állott végre a magas kapuzat, mely az ablakoknak megfelelőleg szintén félkörívesen záródott.

E szerint valószinünek látszik, hogy a váradi első székesegyház is a régi római castrumok mintájára épült, melyeknek példáit maga előtt látta hazánkban az épitész, s melyeknek mintájára épité szent István is némely basilikáit.

Megemlitendő még, hogy valamint a középkori egyházaknál mindenütt, ugy Váradon is az első székesegyház mellett voltak kápolnák, nevezetesen kettő: egyik szent István, a másik szent Imre herczeg tiszteletére. [1])

ZENEAKADÉMIA LISZT MÚZEUM

Az épitészetirányra vonatkozólag a következőket emlithetjük fel: Szent István alatt mind a salzburgi, mind a passaui befolyás megszünt. Királyunk jobban kedvelte egyrészt magához a kutforráshoz, Rómához fordulni, másrészt országát a hit dolgában függetlenné tenni egészen a szomszéd tartományok befolyásától, s innen van, hogy az akkori német épitészet sem gyakorolhatott befolyást a magyarországi egyházi épitészetre a XI. század elején, — s innen van az is, hogy a szomszéd németektől, a közönséges imaházakat kivéve, — semmit sem vettünk át. Szent István ezen irányát bizonyitja tény, — a székesfehérvári basilika, mely nem német, hanem Olaszország basilikáinak nagyobbszerü arányai szerint épült.

Nem volt épitészetünkre Byzancz sem befolyással, mely pedig az országgal oly határos volt, mint Németország, melynek pompája a magyarok eredendő bünével, a fényüzéssel oly szoros

---

[1]) Bunyitay Vincze: A váradi ősszékesegyház, Archeologiai közlemények. XIII. köt. II. füz. 9—10. l.

ZENEAKADÉMIA

rokonságban volt; azon Byzancz, melynek udvaránál az Árpádok egyik legkitünőbbje, III. Béla nevelkedett, oly annyira befolyás nélkül maradt, hogy egyetlen byzanti stylü műemlékkel sem birunk a régi korból. [1]) Valamint a kort csak egy vallási meggyőződés vezérelte, ugy a művészetekben is csak egy vezéreszme uralkodott, mely Rómából kiindulva az egész nyugaton vonult át és ez a római művészet volt. [2])

Hazánk első épitőiül a megtelepedett benczéseket kell tekintenünk; az épitészeti tervek készitésének ügyessége, a rendszeres épitkezés eszméje tőlök származik. A székesfehérvári basilika remek mozaikja egészben hasonló a montecassinói XI. századi mozaikiskola műveihez. [3])

Az épitészek Dél-Olaszországból jöttek, ahol, mint tudjuk, görög telepitvényesek laktak. Midőn tehát ezt épitik vala (az ó-budai templomot és kolostort), a kőfaragó mestereket Görögországból hozták, — irja a képes krónika. [4])

Épitészeti anyag. A hazánkkal határos passaui megyében csak 1068—1091. között, tehát jóval szent István kora után kezdődnek kőből épülni az egyházak, melyek addig csak fából voltak alkotva. [5]) S igy volt ez más határos helyeken is. Nálunk természetesen a kereszténység későbbi felvételénél, s igy a műveltségnek is lassubb és későbbi fejlődésénél fogva ezen állapot: a szükségleti faépitészet gyakorlata, még jóval tovább tart.

---

[1]) Die Grabungen des Erzbischofs von Kalocsa Dr. Ludwig Haynald, von Emerich Henszlmann. Leipzig, 1873, 3—4. l.

[2]) Dr. Dankó József: Az esztergomi főegyház kincstárának vázlata. Esztergom, 1880. 5. l.

[3]) Ipolyi: A magyar műtörténeti emlékek tanulmánya. Századok. 1878. VIII. füz. 29. l.

[4]) Szabó Károly ford. XXXIV. l.

[5]) Hundnál Altmanról, ki 1063-tól mintegy 1092-ig volt passaui püspök. Hoc inter ipsius laudes commemoratur, quod ecclesias Pataviensis episcopatus ante se ligneas, ipse saxeas fecerit primus. Igy volt ez Németország más részeiben is. Oke (Handbuch der kirchlichen Kunstarcheologie 6. szerint. Die meisten der aeltesten Kirchen in Deutschland im 8. u. 9. Jahrhundert waren aus Holz; im 10. Ih. fing man an steinerne Kirchen zu bauen, und zu Anfang des II. Jahrhunderts galt in manchen Gegenden ein steinerner Thurm noch für eine Seltenheit. Ipolyinál: Egri régi sz.-egyh. 17.

ZENEAKADÉMIA
LISZT MÚZEUM

Nemcsak a vidéken, a faluhelyeken a templomok nagyobbára fából voltak épitve, miután a XIII. sőt a XIV. században is még okirataink a faluhelyt kőből épült templomokat, némileg mint ritkább tárgyat, különösen felemlitik; de váraink és kolostoraink első századainkon át még folyvást fából is épültek.

Alig lehet azért kételkednünk, hogy hazánkban épugy, mint másutt, kezdetben még nagyobb egyházaink is fából épültek. Nem is képzelhetni máskép, hogy egyszerre alig egy-két évtized alatt, s hazánk akkori gyenge épitészeti tehetsége mellett, annyi székes és monostori egyház, mindenütt emlékszerü alkattal s művészi izlésben épült volna fel. Épen ezért a két nevezetes egyház, melyeket szent István épittetett, az ó-budai és székesfehérvári, s melyekről kiemeli azon körülményt, hogy művészileg, fényesen, nagy költséggel, tehát emlékszerüen épültek, mégis mindamellett, hogy külföldi művészek dolgoztak rajtok, még egyikök sem volt befejezve szent István halálakor. A fehérvárit szent István temetésekor hamarjában kellett fölszentelni, hogy benne gyászisteni tiszteletet lehessen tartani. [1]) Az ó-budai egyházat pedig csak szent László fejezte be. [2]) Szent Lászlónak 1092-ben alkotott, s fentebb idézett törvénye rendeli, hogy a régiség miatt elpusztult templomokat a püspök épittesse fel; ezek tehát nem lehettek kőből alkotva.

A szobrászatról korszakunkban nem igen szólhatunk, mert kezdődő középkori keresztény művészetünk első vésműveiből sem birunk többet felmutatni egy-két töredéknél. Emlitettük az épitészetnél, hogy szent István számos és részben fényes művészi egyház-alkotmányai közől egyik sem jutott reánk, még csak romjaiban sem. Néhány monolit granit oszlopfő ide s tova Fehérvárott, irja Ipolyi Arnold, s egykét antikizáló oszlopfő az esztergomi bazilika romjai között, s ilyen állitólag Kalocsán is, valamint a csanádi szarkofág utalhatna még sz. Istvánkori plastikai művészetünk ó-keresztény basilikai műizlésre. Csak az egykoru történet jelöli még a fehérvári egyház szentélye falai s oltára csodás, rendkivüli művészettel készült márvány véseteinek s arany táblái domborműveinek emlékét. [3])

---

[1]) Hartvik XIX. 32. l.
[2]) Thuróczi II. 31.
[3]) Ipolyi Arnold magyar műtörténelmi tanulmányai. 81—2. l.

II. A templomok fölszerelése.

Mint fentebb láttuk, a templom épitése a püspök vagy a község feladata, a belső felszerelést pedig a király adja; a basilikák e korszak elején külsőleg ugyszólván silány épitészettel birtak s kivülről épen nem árulták el azon pompát és fényt, mely belülről a szemlélő elé tárult, ugy hogy a zsoltáros szavait lehetett reájok alkalmazni: minden ékességök belülről van. Igy tehát szent István, hogy ugy mondjuk, itt is a nehezebb részt választotta, mert felszerelésök került igen sokba. A székesfehérvári basilika fényes belsejéről már ezen templom épitészeténél felhoztuk Hartvik és Bonfini leirását, most még idejegyezzük Thuróczi feljegyzését is.

Thuróczi megemlitve a forrást, a honnan e templom roppant kincseit szent István szerezte, t. i. a meghóditott Gyula, erdélyi vajda és a legyőzött Keán elfoglalt kincseiből, igy sorolja fel a drágaságokat: »Ezen nagybőségü kincstárból gazdagitotta István a fehérvári basilikát, melyet ő alapitott, aranyos oltárokkal, keresztekkel, kelyhekkel, főpapi ruhákkal, aranynyal gazdagon átszőve, drágakövekkel, szolgálati edényekkel, s egyéb a basilikához szükséges szerekkel, s még más egyházakat is megajándékozott királyi bőkezüséggel.« [1])

Legbecsesebb ezek között mégis ama két miséző diszruha (rationale v. planeta), melyeknek szegélye külön-külön 74 pondosulyu volt; Bonfini 70 pondonyi tiszta aranynak állitja (egy pondo Calepinus szerint = 12 lat, tehát egy-egy ily diszöltönynek csak a szegélye 840 latnyi, azaz 70 fontnyi sulyu volt. [2])

Hasonló értelemben szól Ranzanus. [3])

Mozaikja, melynek töredékei nem rég a basilika alapjának behorpadt talaján egyszerre előtüntek, érdemes arra, »hogy nem egy műtörténeti és müveltségi tanulmányt lehetne hozzá füzni.« [4])

---

[1]) Chronic. p. 2. cap. 30.

[2]) V. ö. Uj magyar Muzeum. 1850. I. évf. 419. l. Szvorényi József, Székesfehérvár.

[3]) Epitome Rex. Hung. Indic. 8.

[4]) Ipolyi: A magyar műtörténelmi emlékek tanulm. Századok. 1878. VIII. füz. 29. l.

ZENEAKADÉMIA LISZT MÚZEUM

A szent király és utódai ajándékainak minősége felől ugyan nem szólnak a fehérvári és veszprémi templom felszerelésén kivül az okmányok; azonban a katholikus isteni tiszteletnek természete általán véve s különösen a keresztény művészet történelme, valamint egyebütt elszórt egyes alkalmi jegyzetek mégis képesek némi fogalmat nyujtani felölök.

Drága keresztek, zománczos ereklye-táblák, érdekes kelyhek, füstölők, különféle tartók a szentség és ereklyék számára szentelt viztartók, kannák, korsók, tálczák, kupák, gazdagon diszitett előfüggők, szőnyegek, liturgikus öltönyök, kivált himzett, miseruhák, palástok, kappák, vászonoltárteritők, pompásan festett könyvek, fémmel, elefántcsonttal és kövekkel diszitve képezték az egyház kincseit. [1])

A felszerelés másik részét Gizela királyné adományozta, ki szent Istvánnal vetélkedék a templomok diszének emelésében. Gizelának saját arany koronája létezett a veszprémi székesegyházban, melyet II. Endre az egyház értékesebb kincseivel magával vitt keresztes hadjárata alkalmával Keletre. [2]) Thuróczi szerint: »aureis crucibus, fusoriis, tabulis, calicibus, gemmis et ornamentis ultra modum ditavit ecclesias.« [3]) Miként diszesité Gizela az isteni tiszteletet, mi bőven és adakozólag gazdagitá a szerzetes gyülekezetekhez tartozó Isten szolgáit, azt a számos szentegyház csodálatra méltólag készittetett keresztjei s edényei vagy himzett készületei mai napig bizonyitják, főkép a veszprémi püspökség szentegyháza, melyet ő alapitóitól kezdve minden az isteni szolgálatra megkivántatókkal, aranynyal, ezüsttel, sokféle köntössel fényesen felkészite. [4])

A pécsi egyház kitünő fénye miatt »auratá«-nak, aranyosnak mondatott. Mellőzve egyéb jelentéktelen mozzanatot, át kell térnünk az egyházművészet egy másik ágára, a női kézimunkákra, a himzésre.

---

[1]) V. ö. Szvorényi M. Historiae Eccl. Amoen. Jaurini 1795. II. De vetere Ecclesiarum ornatu. Dr. Dankó i. h. 8. l.

[2]) Fejér Cod. dipl. IX. 7. 646.

[3]) Chronic. p. II. c. 30.

[4]) Hartvik X. fej. Érdynél 15—16. l.

ZENEAKADÉMIA LISZT MÚZEUM

III. Himzés. A Gizela-casula.

A selyemszövés és a selyemruhák használata és első korszaka Európában a VI. századtól kezdődik, s a XII. századig tart, mely időközben ezen foglalkozást a görögök, az arabok Siciliában s a mórok Spanyolországban majdnem kizárólag üzték.

A X. század előtt épült basilikák, mint fentebb emlitettük, egyszerü, ugyszólván, silány épitészettel birtak, s kivülről épen nem árultak el semmi pompát és fényt, de épen azért nagy gondot forditottak az egyház belsejére; s hogy a külső egyszerüséget ellensulyozzák, különösen az ünnepeken, az oszlopokat, a padlózatot behuzták drága selyem, majd arany szövetekkel; majd utóbb pedig a padozat kőmozaikból állott, amilyent már a rómaiak is használtak. Különösen alkalmas volt a diszitésre az oltár fölött levő cyborium, mely a legnagyobb fénynyel vétetett körül. Második alkalmas diszitési tárgy volt a szabadon álló oltár.

Hogy ezen szövetek leginkább Görögországból származtak, elárulja görög nevök is. Erre mutat az is, hogy ezen korszakban Konstantinápolyban minden művészet bámulatos lendületet nyert, s igy a szövés is. Az anyag szine többnyire biborvörös, a középkornak ez levén kedvencz szine; mivel pedig ezen szin hamisitatlan anyagból készült, s drága aranynyal volt átszőve, könnyen érthető, hogy ily ruhában csak világi és pápai fejedelmek öltözködhettek. [1]) A másik kedvelt szinárnyalat a rózsaszin volt, világos és setétebb eltéréssel. [2])

A bársony-szövés is ösmeretes volt Keleten a középkor elején, akkor, midőn a selyemszövés virágzásának tetőpontján állott, nyugatra azonban a XII. század eleje előtt nem igen jutott el. Legrégibb darabját ennek dr. Bock, a Theodulf-codexen (XII. század) Le Puyben, Dél-Franciaországban látta, a hol 63 darabka bársony védi a becses initiálékat a megromlás ellen. [3]) Hogy Konstantinápolyban már virágzott a bársonyszövés, kitünt azon

---

[1]) Muratori: Rerum Italicarum Scriptores. II. 487. l. 2. oszt.

[2]) Glossarium med. et inf. latinit. V. köt. 764. l. Bock Geschichte der lyturg. Gewänder des Mittelalters. Bonn, MDCCCLIX. 7. l.

[3]) Dr. Bock i. h. 99. l.

ZENEAKADÉMIA LISZT MÚZEUM

alkalommal, midőn 1204-ben a keresztesek azt elfoglalván, a temérdek drágaság és kincsen kivül, nagymennyiségü bársonyt is ejtettek zsákmányul.

A himzés kezdetét Ciampini egyszerüen, de épen oly szépen megmagyarázta. Már a jámbor és szent Helena is foglalkozott egyházi czélokra szánt himzéssel, s Vercelli városban van is tőle egy himzett madonna-kép. Legelsőben nem minden ruhát, hanem csak a kiválóbbat, igy a stólát látták el himzéssel. Nem is lehet kétség a fölött, hogy Nagy-Konstantin idejétől fogva a frank időkig a görögök művelték a művészet ezen ágát is; már a munkák elnevezése is elárulja ezt. A római birodalom megosztásával a művészetek is átköltöztek Byzanczba, különösen az V. század körül vert erős gyökeret a művészet Byzanczban, a mikor a népvándorlás Olaszországot folyton zaklatta. Később a politikai viszályok, de különösen a képirtók idejében a művészek elhagyták Byzanczot s átköltöztek Olaszországba, s ennek különösen azon részeibe, hol a régi római császárság nyomaira akadtak. Igy történt, hogy görög munkák latin feliratot is viselnek. A IX. és X. században már Németországban is elterjedt a himzés, ugy a főurak udvarában, mint az apácza-kolostorokban.

Épen ugy, a mint a tudomány és zene, szobrászat, festőművészet visszavonult a középkorban a szerzetesek zajtalan kolostoraiba, igy talált kedvező fogadtatásra a női művészet minden ága az apácza-zárdákban. Bebizonyitható tény, hogy a püspökségi templomok felszerelésöket a közel fekvő apácza-kolostorokból szerezték meg; annyira fejlesztették a himzést s egyéb diszitést az apáczák, hogy azt világi ruhákra is feldolgozták, ami ellen utóbb szabályt hoztak főnökeik. [1])

A legrégibb és legnagyobbszerü egyházi himzés a Gizela-casulán van, nemcsak Magyarországban, hanem egész Európában. Ezen darab a legfényesebb bizonyitéka annak, hogy a himzés a XI. században nyugaton is a legnagyobb virágzásnak indult.

---

[1]) Regula monasterii Caesariae virg. §. 8. nr. 45. Plumaria et acupictura et omnie polymitum vel stragula sive ornaturae nunquam in monasterio fiant. . . . Acupictura nunquam nisi in mappulis aut facitergiis, in quibus abbatissa jusserit, fiat.

ZENEAKADÉMIA
LISZT MÚZEUM

Hazai iparunk, épen ugy, mint a külföldön, a székesegyházak és szerzetesek műhelyeiben indult virágzásnak. Az egyház és kolostor részére szükségelt ipar- és műtárgyak a fövegtől a saruig, a viaszgyertyától a pecsétig, majd a zománczos arany-kehelyig, mindez kezdetben jobbadán a szerzetesek munkája által, vagy vezetésök alatt készült. A himzés művészete a XI. században a benczés kolostorokban volt leginkább kifejlődve,— irja Villányi Szaniszló.[1]) Ha ezt megengedjük is, a nagyobb tökélyü művek, a himzés, arany- és ezüst-fonalakkal átszőtt szövetek készitése mégis azon kolostor műve lesz, melyet sz. István a veszprémi völgyben a görög apáczák számára alapitott, — mint ezt a »Hitfelekezetek« czimü fejezetünkben bővebben kifejtjük. Ugyanezen véleményt már előttünk tisztába hozta nagy műtörténészünk Ipolyi Arnold, a midőn egyik tanulmányában irja:

»Szent István, nagy egyházi, monostori és iskolai alkotásai közt olvassuk ama furcsán hangzó adatot is, hogy a veszprémi völgyben, Gizela veszprémi királynői udvara közelében görög nőzárdát is alapitott; ő, aki a nyugati egyházirányt a kelet felett erős küzdelemmel diegalapitá nemzetünknél. De nem ugy hangzik-e ezen adat, mint több évtizeddel ezelőtt szól hasonlóan Theophana byzanti császár leányáról, III. Ottó császár hitveséről, miképen hozta be Németországba a byzanti divatot és viseletet, a kelméket és szöveteket, az ékszereket és himzést, az udvari illemet, etiquettet, a byzanti kolostori nőnevelést s apácza-intézeteket, melyekben a fejedelmi hölgyek s az ország nagyjainak leányai az uj divat szerint neveltettek és a női luxus művészetében, a himzésben, szövésben gyakoroltattak.

»Alig lehet kételkednünk, hogy sz. István és Gizela görög nőzárdájának is, melyet ők már Németországból vehettek át, ily kulturai és műveltségtörténeti feladata s jelentése volt. Épen ugy voltak ezek akkor a magasabb udvari főuri művelődés és nevelés tanodái, mint akár még mult századi franczia nevelőintézeteink, francziául tanitó apáczakolostoraink, melyekben az akkori illemet, a finomabb himzést, varrást, társalgást, tánczot egyaránt tanulták.

---

[1]) Az anyagi miveltség története az Árpádok alatt. 136. l.

ZENEAKADÉMIA
LISZT MÚZEUM

»Ez érthetőbbé teszi a Gizela casulának provenientiáját is. Hogy dolgozhatott itt ezen nagy és szép művei keleti szöveten Gizela segélyére számos kéz.« [1])

Most már lássuk a c a s u l a leirását.

A korona után legérdekesebb azon öltönydarab, melyet közönségesen koronázási palástnak nevezünk. [2]) Azelőtt misemondó ruha volt, s egy tekintetet vetve reá, látjuk, hogy a XI. század első tizedeiből való, a midőn a himzés virágzásának tetőpontján állott. Összeállitása, a rajta elszórt számos alak s egyéb tulajdonságánál fogva csak a bambergi egyházban őrizett miseruhával hasonlitható össze, illetve csak ez utóbbi mulja felül műértékben.

Sajnos, hogy a mult századbeli átalakitás által bőségéből a levágás folytán vesztett, ugy hogy az akkori harang-casulából a kivágás által pluviale vagyis köpeny-alakot nyert. Ugyanis ezen palást nem régóta van a koronázásoknál használatban; miután a régibb palást talán Szulejman alatt elvezett, valószinü, hogy Mária-Terézia idejében a bécsi kincstárban őrizett miseruha, melynek felirata is világosan Gizela királyné munkájára és ajándékára vallott, nagyobb kényelem kedvéért átalakittatott, amint azt ma látjuk. A levágott részek elvesztek, s igy a képcsoport kiegészitése nagy nehézséggel jár. Ugy szintén már régen nincs meg a hozzátartozó manipulus és stola. [3])

A ruha felirata nyiltan elárulja, hogy Gizela királyné ajándéka, a székesfehérvári templom számára. A felirat aranyfonalakkal beszőve, igy hangzik: Casula haec data et operata est ec-

---

[1]) I p o l y i A. Magyar műtörténelmi emlékek tanulm. Századok. 1878. VIII. füz. 23. l.

[2]) Leirását dr. B o c k alább idézett műve után közöljük. Önálló művet irt róla a mult században B a l a s s a F e r e n c z jezsuita ily czimmel: Casulae S. Stephani Regis Hungariae vera imago et expositio. Viennae, MDCCLIX. A casula képének mellékletével. Továbbá F r ö h l i c h Er. jezsuita: Casulae S. Stephani vera imago. Viennae, 1754.

[3]) Hogy a koronázáskor használt palást csakugyan miseruha volt, bebizonyitja dr. B o c k: »Die ungarischen Reichsinsignien« czimü czikksorozatában. Mittheilungen der Central-Commission zur Erforschung und Erhaltung der Baudenkmale. II. köt. 1857. 147. l. S hogy ez csakugyan Gizela munkája, nem is kételkedik fölötte.

ZENEAKADÉMIA LISZT MÚZEUM

clesiae St. Mariae, sitae in Civitate Alba anno ab incarnatione Christi MXXXI. indictione XIV. a Stephano rege et Gizela regina.

Ezek előrebocsátása után áttérünk a casula leirására. A XI. és XII. század casuláihoz hasonlóan, Gizela királyné himzett diszitéssel látta el a casulát. Az öltöny hátulsó részén széles, himzett bot látható, mely diszitett szalag vagy sáv benyomását teszi. Ez két körrészletre osztja az öltönyt, mely mai alakjában félkörhöz hasonlit. Ezen középhelyen fekvő botba rézsut két szalag fut hasonló szélességgel, villa-alakban terjedve felfelé a vállakon át; [1]) ott, hol az emlitett két szalag villaalakban felfelé megy, hosszukás medaillonban, melynek szélein Leó-féle versek vannak himezve, van a Megváltónak nagyszerü lapos-himzésü (petit point) képe, amint a szivárványon ül, jobbját áldásra emelve, lábai alatt pedig sárkány terül el, az irás szavai szerint: super aspidem et basiliscum ambulabis et conculcabis leonem et draconem. E kép fölött a nyaknál látható még az Atya-Isten alakja symbolikusan kidolgozva, kezét a felhőből kinyujtva, dextra manus Dei omnipotentis, s másrészről a Fiura mutatva, hic est filius meus dilectus, in quo mihi complacui. A Megváltó képe alatt van hasonló medaillonban a bold. Szűz aranynyal himzett alakja, hasonlólag Leó-féle versekkel. A Megváltó képe körül, elválasztva szalag által, ahol az ismert felirat van: Casula haec data est stb. vannak a kiválóbb próféták alakjai, akik a köztök levő Üdvözitőről jövendöltek, aranyból himezve. Ujra szalag által elválasztva, meglehetős nagy üresen hagyott közzel, vannak az apostolok gazdag himzéssel, mindnyájan ülve a sella triumphalison az irás szerint: iudicantes tribus Israel. Az apostolok fölött, kiknek nevei is ott láthatók, vannak byzanti modorban tartott épitészeti alakok nehéz körivekkel, ugy hogy az apostolok fölött mintegy baldachint képeznek. Ezek fölött van számos apróbb alak aranyból himezve, többnyire ellenséges helyzetben egymással, a mely vagy a küzdő egyházat: ecclesia militans, vagy pedig az apostolok szenvedéseit ábrázolja az evangéliom hirdetésekor. A széleken félkörben ujra

---

[1]) Ily módon akarták utánozni a X. században a püspöki casulákon a reávarrt és gazdagon diszitett »ligula vagy aurofrisiák« által az érseki palliumot.

ZENEAKADÉMIA
LISZT MÚZEUM

számos apróbb medaillonokkal találkozunk, melyekben latin és görög szentek félképei vannak, a mint a szentek a régibb misecanonban előfordultak. A középső szétválasztó bot szélein lent a két adományozó mellképe van, ugyancsak az egyik felől Gizella királyné, a mint a székesfekérvári templom mintázatát kezében tartja, a másik felén pedig az ajándékozó királyé szent Istváné. Mindkettőjök neve, ép úgy mint az összes alakoké, lapos himzéssel van beillesztve. Csak a kicsiny, középen levő medaillon-kép alakjának neve hiányzik, amely valószinüleg szent Imre herczeget ábrázolja. Eme félképes medaillonok szépen dolgozott arabeskekkel vannak körülfonva, a melyekben az állat- és növényvilág érintkezik egymással; az állatok közől a páva fordul elő.

A munka technikai kivitelére vonatkozólag röviden megemlithetjük, hogyan jártak el a XI. században a himzéssel.

Az aranyfonál, a melyet a számos alak himzésénél használtak, igen finom és hajlékony. Ugy látszik, hogy félig sodrott biborszinü selyemfonál nyujtotta az anyagot, a mely körül finom arany lemez lett csavarva. Hogy a feldolgozandó anyag a finoman szőtt selyem az aranyfonál [illegible] ne szenvedjen vagy el ne szakadjon, mert alatta más szilárdabb, erősebb anyag nem volt, azért a himzésnél az aranyfonalat nem huzták át a selymen, hanem felette egymásra helyezték, s helyenkint átbökéssel erősitették meg az egymás mellett fekvő himzett szálakat. Ez eljárás gazdaságos is volt, de mellette a szövetet meg nem rongálván, annak ily hosszu időn át való fenmaradása is meg van magyarázva. A puha anyag a könnyü croise-szövet volt, melyet a középkorban gyakran zendálnak neveztek. Az anyag mindenesetre Byzanczban készült, mert apró csillagok és rózsák vannak rajta, a mi az akkori szövésnél csak Byzanczban volt használatban.

A most itt leirt öltöny párját Bock Pannonhalmán találta, melynek felirata, munkája, alakjai teljesen hasonlitanak a fennebbiekhez. Miután az emlitett tudósnak csak rövid ideig volt megengedve e casula megvizsgálása, egészen tisztába nem tudott jőni vele; de ha a szorgalmasabb átvizsgálás helybenhagyja az ő véleményét, ugy Bock szerint a pannonhalmi casula lehetett Gizella királyné mintája a székesfehérvári templom számára készitett, a fentebb leirt miseöltöny készitésénél.

ZENEAKADÉMIA
LISZT MÚZEUM

Az egyház szolgálatában álló műipar egyes tárgyait hiven megőrizte számunkra ama leltár, melyben szent László a pannonhalmi apátság egyházi kincseit iratta össze 1093. [1]) A jegyzék szerint volt: kilencz ereklyetartó, a megfelelő oltárokkal, a tartók közől kettő aranyból, egy rézből bearanyozva, négy ezüstből, kettő pedig csontból készült. Tizennégy kereszt, köztök tiz aranyból s drágakövekkel gazdagon ékitve; egy tiszta ezüstből, három pedig rézből, aranyozott; négy a körmeneteken való hordozhatás czéljából ezüstös nyéllel van ellátva. Hat evangéliomos könyv, ugyanannyi vánkossal. Egy zománczos tábla a szent kereszt részecskéjével és egy másik elefántcsontból. Huszonnégy kehely, melyek közől tizenhárom arany, három pedig drágakövekkel van ékesitve. Négy füstölő, az egyik tiszta aranyból. Négy páros, ezüstözött gyertyatartó; azonkivül egy tiszta ezüstből készült gyertyatartó, melynek párja hiányzik. Két ezüst tömjéntartó, a hozzávaló kanalakkal, melyek egyike arany. Ezüst edényke, melyben az Ur teste tartatik; két ezüst kannácska a kézmosáshoz való medenczével. Négy ezüst edény, a szentelt viz számára valók. Ezüstből készült s aranynyal és kristályval ékesitett borosta. Három ezüst tálcza vagy csésze, egy nagyobb ezüst tállal. Tiz áldoztató kehely a bor számára szivóval ellátva; az egyik zománczos, a másik fából készült s aranyozott rézzel van bevonva; a többi ezüstből van. Egy szarualak tiszta ezüstből, a másik szarv ezüstből van készitve és aranyozott. Három egyforma medencze. Ötvenhárom oltárszőnyeg és szőnyegkárpit; e szőnyegkárpitok közől kettő himzett szegélylyel. Hat fal- vagy hátszőnyeg (a szentély székeire vagy oldalfalaira). Három széktartó, két vállszalag, az egyik művészi ezüsthimzéssel. Negyvenegy misemondó ruha, minden hozzávalóval, hat aranyszövetü szegélylyel van diszitve; a főpapi és apáti rangnak megfelelő szerek u. m. főpapi süveg, mellkereszt, gyürü, két pár keztyü, továbbá három pár czipő, meg egypár selyem harisnya; azonfelül van nyolcz püspöksüveg, mellkereszt, gyürü, két pár keztyü, továbbá három pár czipő, meg egy pár selyem harisnya; ugy szintén van nyolcz püspöksüveg, a hozzájok tartozó stolák- és manipulusokkal. Van még hat stola a megfelelő mani-

[1]) Árpádkori uj okm. I. k. 40. l.

ZENEAKADÉMIA
LISZT MÚZEUM

pulusokkal. Tiz dalmatika; kettő közőlök aranyszövetü szegélylyel diszitve. Van nyolcz alsó ing, az egyik arany szegélylyel diszitve. Ötvenhárom csuklyás vállköpeny, kettő arany csengetyükkel (boglárokkal) van ellátva. Egy gyöngyökkel ékesitett, hét aranyszövetü szegélylyel, egy kék-zománczu és arany mellcsattal van ellátva. Van tizenhét oltárteritő, melyek között öt selyem, három az ajándékok átvételére, a többi gyolcs. Tizenegy karing, három vászonfüggöny és öt szőnyeg.

Mily nagy gonddal volt szent István a templomok iránt, szépen leirja a képes krónika: »Szent István királynak pedig főfő szokása az vala, hogy mindazon egyházakat, melyeket maga alapitott vala, esztendőnkint legalább három izben látogatja vala. S midőn az egyházakhoz érkezett, legelsőben is minden oltárt megjár és mindegyiknél egy-egy imádságot mond vala, s azután kimenvén, az egész egyházat körüljárja vala, és a falak és tetők romlásait vagy repedéseit éles szemekkel és aggodalmasan megvizsgálja és rögtön megigazittatni parancsolja; s nem is távozik vala el azon város vagy falu szinhelyéről, mig nem látta, hogy kijavitották. Mit Kejszla királyné tapasztalván, midőn Magyarországban valamely templomhoz érkezett, a hazában levő minden készületeket magának bemutattat vala és a javitni valót akár posztóban, akár bársonyban esztendőnkint kijavitja vala.« [1])

Szent István utódai is majdnem kivétel nélkül buzgók az istentisztelet fényének emelésében. Salamon király 1074-ben a freisingeni egyháznak, a hol szent Corbinian teste nyugszik, száz szállást adott, mely szállások a Lajta és Fertő között terültek el, rabszolgákkal, szántóföldekkel, rétekkel, épületekkel stb. Salamon ezen ajándékát IV. Henrik császár megerősiti. [2]) Szent László

---

[1]) Képes krón. Toldy kiad. Szabó Károly ford. XXXIV. l. Ugyanigy nyilatkozik Thuróczy is c. 30.

[2]) Árpádkori uj okm. I. 28. Henricus rex... ex praedio, quod Salomon rex Ungarorum nostrae potestati subjugavit Sanctae Dei Genitrici Virgini Mariae in Ecclesia Frisingensi, ubi corpus Sancti Corbiniani quiescit... centum mansas his locis sitos... de Litaha usque ad cum locum, qui terminus est inter Litaha et Vertone cum omnibus appenditiis, h. e. utriusque sexus mancipiis, arcis, aedificiis... exceptis venationibus et wiltbanno in Litahaberge in proprio tradendo firmavimus...

azon alkalomból, hogy szent István, Imre herczeg és Gellért szentekké avattattak, a fehérvári templom egyik oltárát gyönyörüen megujittatta. [1])

Valóban megható elődeink buzgósága e téren, s visszaemlékezve ama fényesen felszerelt egyházakra, fel kell sóhajtanunk Ipolyival: »Nem lehet a legérzékenyebb fájdalom nélkül szólanunk arról, hogy nagy első királyunknak sz. Istvánnak, országot és egyházat szervező munkássága által létrejött épitészeti alkotmányai egyike sem jutott reánk, még ugy szólván romjaiban sem.

»Azon számos- székes, monostori és káptalani egyházak közől, melyek alapitását a történet kisebb-nagyobb biztossággal neki tulajdonitja, a legnagyobb rész később, sőt a legujabb korban is, teljesen és ismételve átalakult vagy egészen ujonnan épült, — mig a többi az utolsó kőig elenyészett. Talán egy-két antikizáló oszlopfő az esztergomi basilika romjai között s Kalocsán, valamint a pannonhalmi altemplomnak s ugyancsak Esztergomban emlékezetünkig létezett, de már szintén nem létező hasonló kápolnának alapfalrészletei lehetnének még szent István egyházi épitkezéseinek utolsó, reánk maradt csekély romjai.« [2])

Ezek után meg kell még emlékeznünk, a mennyire terünk engedi, a temetkezésekről is.

A régi kereszténység előtti idők eltávolitták, elkülöniték a halottak nyughelyét az élők cselekvési terétől és körétől. Egészen máskép vélekedett a keresztény világ. Ez a katakombákban nevelkedvén és azon szempontból indulván ki, hogy a földi élet csak előkészülete egy magasztosabb, csak holtunk után kezdődő életnek, az elhunytat, mint győzedelmeskedőt tekinté. A martyrok sirjai körül tágultak tehát először is a katakombák nagyobb vagy kisebb kápolnákká, azok kőkoporsói voltak az oltárok. A martyr sirja körül akart mindenki nyughelyet találni, — innen a templomokban való temetkezés. A templomok időről-időre megteltek az azokban eltemetett testekkel s e miatt meg kellett tiltani a templomokba való temetkezést, s igy a templom körül elterülő

---

[1]) Bonfini Decad. 2. p. 145.

[2]) Ipolyi A.: Magyar műtörténelmi tanulmányai. 19. l.

ZENEAKADÉMIA LISZT MÚZEUM

tért használták fel temetkezési helyül, csak kiváló egyének, püspökök, apátok stb. temetkezhettek a templomba. Daczára ezen tilalomnak, részint mindjárt magához a tilalomhoz csatolt kivételek, részint egyenes áthágásai miatt a templomban való temetkezés mégis az egész középkoron át folytonosan gyakorlatban volt, főkép magasállású és gazdag személyekre nézve.

Magyarországban a templomban való temetkezés tekintetében szintén nem uralkodott nagyobb gyakorlati szabadság, mint Európa többi részeiben. Nem ismerjük ugyan szent Istvánnak, vagy a korabeli magyar papságnak ez iránt való intézkedéseit; de ismerjük az 1092-ben tartott szabolcsi zsinat törvényét, melyet már más helyen idéztünk, s mely igy kezdődik: »Ha valaki halottjait nem temeti el a templom környékén...« Ezen törvényczikkből eléggé láthatóan kiviláglik, hogy a hivek a templom környékén levő temetőbe tartoztak temetkezni, és hogy a templomban csak a püspök, apát vagy a donator temetkezhetett.

Ezek után föltehetjük, hogy első szent királyunk, s utána a többiek mindnyájan az általok épitett templomokban vannak eltemetve, mint ezt történetileg az illető helyeken említettük is.

Az ugynevezett esztergomi rövid krónika összesen hat sorban igy adja elő első királyaink temetkezési helyét:

reges nostri pie memorie: sanctus Stephanus sepultus albe.
andreas in monaster(io) abas(iae) de tihan.
bela sexar.
Salomon extra muros alb(ae).
geuca vaci.
Ladislaus varad.
Calman albae
Stephan(us) minor varad.

Knauz Nándor a betük alakja és különösen annak nyomán, hogy a feljegyző László királyt még nem nevezi szentnek s hogy II. Istvánnál megszakad, e feljegyzést 1141 előttinek tartja, mi hitelessége mellett nyomós bizonyiték. [1])

---

[1]) Századok 1875. évf. IX. füz. 624. l.

ZENEAKADÉMIA LISZT MÚZEUM

A mi a temetkezési módozatot illeti, a magyar királyok a frank királyokat utánozták ebben, s elég egyszerüen temettettek el, mit III. Béla és neje koporsóiban talált kevésértékü mellékletek tanusitanak. [1]) De azért tudjuk, hogy szent István fényes fehér márványkoporsóban temetteték el, Péter király sirján pedig gazdag domborművek vannak.

Rendesen fakoporsókat használtak; kivételkép történt, hogy a holtat, mint szent Istvánt, régi római márvány szarcofágba temették. [2])

Ha most Hartvik nyomán röviden jelezni akarjuk királyaink, pl. szent István temetését, a következő eredményre jutunk: Szent István meghalt 1038-ban. A basilika ekkor nem levén még fölszentelve, sőt talán sok részben még be sem fejezve, a király teste letétetik a főoltár elé fehér márványkoporsóba, és ott marad, mig a basilika elkészül. Később a testet eltemetik az arra szánt földalatti állandó sirhelyre és roppant nagyságu követ tesznek reá. 1083-ban Magyarország első hitterjesztői a pápa által szent czimre érdemeltetvén, szent László tetemöket ünnepélyesen fölemelteti és jelesen szent Istvánét, mint ezt másutt olvassuk, diszes emlékbe helyezi el.

Ugy látszik, a szabadban is temettek el néha feltünőbb férfiakat, talán valami esemény folytán, mely ama helyet kiválóvá tette. Igy szent Lászlónak a bakonybéli apátság birtokait megerősitő levelében olvassuk — a quo protenditur ad magnam viam et ad sepulcrum Gunter... [3]) itt bizonyosan Günther remete van értve — ennek a sirja tehát a szabadban feküdt.

A köznép, keresztény szokás szerint, a templom körül temetkezett, mint ezt sz. László törvénye bizonyitja.

Hosszasabban időztünk e fejezetnél, mit részint az anyag sokasága, részint pedig ama meggyőződés okozott, melyet Ipolyival, — kinek sokat köszönünk e téren, — bezárólag elmondhatunk: »Kétségtelen, hogy a műemlékek nemcsak a régiségtannak, de történelmünknek is egyik kitünő fejezetét, egyik legszebb lap-

---

[1]) Henszlmann Imre: A székesfehérvári ásatások 181. l.
[2]) U. o.
[3]) Árpádkori uj okmánytár. I. 38.

ZENEAKADÉMIA
LISZT MÚZEUM

ját, mindenesetre legragyogóbb illustratióját képezik. Ez az, a mit ma a tudomány monumentalis történetnek nevez. E műemlékek történelmünknek legnemesebb részét, műveltség és műtörténelmünknek pedig legnagyobb, sőt majdnem egyedüli szakaszát képezik. Mert a nemzetek nagyságának és tehetségeinek jelzői nem csupán a történelem lapjai, hanem kiválólag a monumentalis művek is; amaz emlékszerü műalkotmányok, melyek magának a történetnek kútforrásul szolgálnak.« [1])

---

[1]) Ipolyi Arnold: Magyar műtörténelmi emlékek tanulmánya. Megnyitó beszéd stb. Századok. 1878. évf. VIII. füz. 9. l.

ZENEAKADÉMIA
LISZT MÚZEUM

ZENEAKADÉMIA

VI.

Tanügy. Iskolák. Irodalom.

Templom mellett épül az iskola. — A tanitást egészen az egyháziak vezetik. — Az első tanitók külföldiek. — Iskoláinkat három csoportba oszthatjuk. — Elemi, közép, felsőbb iskolák. — A püspöki székhelyeken, apátságoknál iskolákra akadunk. — Egyetemről nem lehet szó. — A tantárgyak között legfőbb a hittudomány. — A szónoklat szépen fejlődik. — A könyvek igen ritkák. — A külföldről kell behozatni, azért drágák is. — A korszak végén szaporodnak, ugy hogy már kisebb könyvtárakra akadunk. — Irodalmunk. — Gellért csanádi püspök több munkát irt. — Már irói neve volt, mielőtt hazánkba érkezett. — A Deliberatioban elszórtan fölleljük az akkori tudomány közös nézeteit. — A történetirás igen régi nálunk. — Szent István életirata. — Szent Gellért élete. — Mór pécsi püspök megirja szent Zoerard és szent Benedek remeték életét. — Az első század tudósai az egyházi rendből valók. — A gyógyászatnak a benczések első mivelői. — A szerzetesek irják, másolják a könyveket; az okleveleket ők állitják ki. — A magyarok nagy hajlama a szerzetes élethez.

A templom mellett iskola épült; a hittéritéssel karöltve járt a tudományosság és műveltség terjedése; az egyház mindkettőben fáradhatatlan volt. Tudatlanságától a népet megszabadítani, s igy nyilt utat készíteni a vallás számára szivökbe, — ez volt az egyház gyakorlata a legrégibb időktől fogva, s azért az egyház a megtért népeket iskolákkal látta el, a mint csak lehetett. Az egyháznak e nemes törekvését észrevette az anglikanus Buckle is és mint kitünő művelődési mozzanatot említi föl.[1])

[1]) Anglia művelődésének története. II. köt. 73. l. igy ir: »Miután én a barbár nemzetek történelmét és állapotát gondosan vizsgáltam, teljes meggyőződéssel mondhatom, miként egy hiteles eset sem bizonyítja, hogy valamely nép tartósan áttért volna a kereszténységre, ha a missionariusok a jámborságon kivül tudománynyal is nem voltak felruházva.« Ugyanigy nyilatkozik Cuvier, Eloges Historiques. VI. k. 170. l. Emeryről

ZENEAKADÉMIA
LISZT MÚZEUM

A középkorban a tanítás ügyét ugyszólván egészen az egyháziak vezették, azért mindazon egyházi határozatok, melyek a papokat a tudományok tanulására és tanítására utasíták, figyelmet érdemlő tényezőknek tekintendők. Nagy-Károly, ki alatt a tanítás ügye Francziaországban nagy lendületet nyert, egyik zsinatban elrendelé, hogy minden püspöki székhelyen és monostorban iskola legyen, melyben a szerzet szabályain kivül, más, különösen nyelvtani ismeretek is tárgyaltassanak. [1]) A 789-ki aacheni zsinat határozza, hogy olvasáson kivül zsoltárt, éneket, számvetést és nyelvtant tanuljanak az iskolák növendékei. [2])

A 813-iki mainzi zsinat rendeli, hogy a keresztény hivek a hiszekegyet és miatyánkot tudni tartozván, püspöki vagy monostori, vagy plébániai iskolába küldjék fiaikat, s ezektől azután tanulhatnak a többiek. [3])

A magyar egyház külföldről kapta papjait s tanitóit, azért ugyanezen szabályait az egyetemes egyháznak hazánkba is átültették a szerzetesek, papok és püspökök. Ugyanezt állítják iskoláink érdekeit figyelemmel kisérő iróink, mint Katona, Fessler, Bartal, Szalay, kik a székesfehérvári káptalani, a csanádi püspöki s több más iskola példájából azt következtették, hogy nagyobb-kisebb iskolák állottak kapcsolatban külön mindenik püspökséggel, káptalannal és monostorral. Mielőtt a részletekbe bocsátkoznánk, meg kell jegyeznünk, hogy adatainkat csak hazai emlékeinkből állítjuk össze; a hol ezek nem elég világosak, csak ott nyúlunk idegen kútfők után, s igy a középkor ezen

---

szólva: »Il se souvenait, que l'époque où le christianisme a fait le plus de conquêtes, et où ses ministres ont obtenu le plus de respect, est celle, où ils portaient chez les peuples convertis les lumières, des lettres, en même temps que les vérités de la religion.«

[1]) Thomassini: Vetus et nova Eccl. discipl. II. 289.

[2]) U. o. A 789-iki és 807-ki 70-ik capitularéban rendeltetik: »Ut scholae legentium praesertim fiant; psalmos, notas, cantum discant; sed et libros catholicos bene emendatos habeant.«

[3]) Labbénál: Concil. 389. l. — Theudulf orleáni püspöknek megyei papságához bocsátott rendeletében pedig ez áll: »Presbyteri per villas et vicos scholas habeant et si quilibet fidelium suos parvulos ad discendum litteras ei commendare vult, eos suscipere et docere non renuant.« Thomassin: Vetus et nova Eccl. discipl. tom. II. p. 290.

ZENEAKADÉMIA

századának tanügyét, bármennyire szeretnők is, nem tárgyalhatjuk egyetemes szempontból, annál kevésbbé, mert adataink különben is oly bővek, hogy e fejezet idegen anyag felhasználásával aránytalan terjedelmet nyerne. [1])

A hazánkban fennállott iskolákat három csoportra oszthatjuk: az elemi-, közép- és felső-iskolákra.

Elemi-iskolák létezéséről, melyek a községben plébánia mellett állottak fenn és a hol a hitoktatás kezdetett, nincs okunk kételkedni. [2]) Ilyen az apáczamonostorokban is létezett, miután összes ugy férfi-, mint női-monostoraink a hittérités és tanügy számára emelkedtek.

Középiskolákról, melyekben grammatika-, zene- és némely melléktantárgyakkal foglalkoztak, bizonyosabb nyomokat birunk. Ezeknél is az általános egyházi határozatok az irányadók. A compostellai zsinat (1056) igy intézkedett: »Minden püspök taníttassa egyházaiban a tudományokat.« Ezt a római zsinat 1073-ban felújította. [3]) Ilyeneket püspöki székhelyeken a káptalanok- és monostorokban találunk.

Ezek sorába tartoztak: a székesfehérvári. Virágzásáról Gellért életirata nyujt biztos adatot. E szerint: »A püspök elküldé Mór szerzetest, meghagyván neki, hogy az iskolába menjen be, mely akkor Fehérvárott virágzó vala, hogy maguk a tanulók között találjon tanitót, s hozza el; ki is Fehérvárra érkezvén, miután dolgát a királynál végezte, bement az iskolába, hol egy Henrik nevü német volt, ki a gyermekeknek mesterök vala. S miután beszélgetett vele, az beleegyezett és könyveit

---

[1]) A külföld iskolázásáról jeles műveket közöltek: Thurot, H. Keil, H. Hagen; rövíden, de velősen összeállította dr. Werner Károly, Alcuin, és Gerbert von Aurillac (25—35. l.) munkáiban.

[2]) »Fárai iskolák«, mint Vass József ezeket nevezi. »Hazai és külföldi iskolázás az Árpád-korszak alatt. Pest, 1862«, 30. l. A kereszténység terjedtével és megerősödtével ezen iskolák száma is szaporodott. Az egyház az oktatásra rendkivül nagy súlyt fektetett; a felnőtteket a templomban, a kisdedeket az iskolában tanította.

[3]) Mansi, Collectio Conciliorum, tom. XIX. pag. 855.: »Ut omnes episcopi artes litterarum in suis ecclesiis docere faciant.«

ZENEAKADÉMIA LISZT MÚZEUM

magával vivén, Mórral együtt a püspökhöz jött, ki szivesen fogadta és a tanulóknak mesterekké tette.« [1])

A csanádi iskoláról Gellért életrajzánál már beszéltünk; ennek mestere Walther volt. »A püspöknek nagy gondja volt a szegény tanulók ügyére, kinek házához hordták a kis gyermekeket és beadták iskolába, kiket oly szorgalmasan oktattak, hogy éjet-napot egygyé tettek. Az a harmincz tanuló pedig már az olvasásban és éneklésben tudós vala. Kiket a püspök ur felszentelvén, kanonokokká tön. S küld vala a Dunántúlra is követeket és gyűjti vala a tanulókat.«

Walther mester azonban naponkint szaporodni látván iskolája népét, a tanítás súlyától szintén elnyomva mondá a püspöknek: »E sokaságot nem győzöm, hivatalom mind a két részében, az olvasás- és irásban vezetni; adj mellém segédet, a ki az egyik részt elvállalja.« A püspök tehát meghagyá frater Maurusnak kit különben is a király üdvözletére küld vala, hogy a Fehérvárott immáron virágzó iskolát is látogassa meg, hogy onnan tanítót szerezzen. Talált is ott egy Henrik nevü német tanársegédet, a ki hivásának engedvén, könyveit felszedte és a visszatérő Maurussal a püspökhöz menvén s általa örömmel fogadtatván, Walther mellett az olvasásra tanítást vette által, — mig Walther az éneket tanította tovább. [2])

A zoborhegyiről Mór, 1036-ban pécsi püspök, tanuskodik, ki ott iskolás gyermek volt. Az esztergomi iskolának már Asztrik érsek korában van nyoma. A győri székesegyházi-ról, mely a püspökséggel egykoru volt, Pray beszél. [3]) Az egrinek létezését bizonyítják Kandra Kabos érvelései. [4])

---

[1]) Szent Gellért legendája. XII. fej. Szabó Károly forditása. 70—71. lap.

[2]) Szent Gellért életirata Szabó Károlynál, 70. l. Valóban bámulatos, és jogos büszkeséggel tölthet el bennünket a legenda e része; az alig megtért harczias nemzet oly tömegesen tódul az iskolákba, hogy sem elég hely, sem elég tanitó nincs számukra. Szembetünő a vágy és buzgalom, melylyel nemzetünk müvelődésünk bölcsőjében már a tudományok iránt viseltetett.

[3]) Specimen Hierarch. Hung. I. köt. 309., 310. l.

[4]) Egri egyházmegyei Közlöny. 1874. évf. 5. és kk. számok.

ZENEAKADÉMIA

Felsőbb iskolák. Ezekben a hittudomány és segédtanai, a grammatika és logika, adatott elő. Ilyenek voltak: a pannonhalmi, mely már a XI. században virágzott. Gellért életirata említi, hogy »Pannonhalmáról négy presbyter és tudományos férfiú vitetett a csanádi megyébe, kik közől kettő: Fülöp és Henrik, tanult és magyar nyelven ügyesen tolmácsoló férfiú volt, kik hirdették a népnek Isten igéjét.« De nemcsak tanítókat és térítőket nevelt ez iskola, hanem egy irót is, Mórt, a későbbi pécsi pöspököt. [1]) Ez nem is lehetett máskép. Szent Istvánnak gondoskodnia kellett, hogy kellőszámu hittéritői legyenek; ezek kiképeztetésére okvetlenül szükség volt főiskolákra, s ilyet első sorban is Pannonhalmán alapított, mint a térítési mozgalmak gyúpontján.

Ide kell számítanunk még az esztergomi főiskolát; mert nem képzelhető, hogy az ország első főpapjának székhelye a megfelelő iskolák nélkül maradt volna. És erre van csakugyan nyom is forrásainkban. 1028—30 közt ugyanis már berendezett érseki udvart találunk Esztergomban; ez időtájt történt, hogy egy Arnold nevü regensburgi szerzetes a Dunán vándorútra indult, Esztergomban kiszállt, meglátogatta az érseket, a ki őt szivesebben fogadta, mint mások, és örömmel beszélgetett vele. Arnold egy kis munkát irt szent Emmeran bajor vértanúról. Asztrik elolvasá és kritikai megjegyzéseket tett, fölhozván, hogy a mit e szentről a régibb egyházkönyv mond, mind helyes, csak az események sorrendje nem felel meg egészen a valónak. Arnold nem rosszul érezhette magát az esztergomi udvarban, mert hat hétig időzött ott, és ezalatt néhány antiphonát készített szent Emmeránról. Ezeknek szövegét és dallamát betaníttatta Asztrik növendékeivel, kik azokat szent Emmerán vértanúsága napján elénekelték. [2]) Itt tanulta maga első szent királyunk is a grammatikát. [3])

---

[1]) »Én, Maurus, Isten kegyelméből most püspök, akkor pedig iskolás gyermek, a jó embert láttam ugyan..... Minthogy az elébb Benedek-szerzetes a mi szent Márton püspök tiszteletére szentelt monostorunkba gyakran járt« stb. Szent Zoerard és Benedek vértanúk élete Maurus pécsi püspöktől. Szabó Károly fordítása, 105. l.

[2]) Pertz: Scriptores. IV. 347. l. Katona: Hist. crit. L. 423.

[3]) Kisebb legenda, III. fej. Szabó K. ford. 26—27. l. A hazai és külföldi iskolázás stb. 47—9. l.

ZENEAKADÉMIA LISZT MÚZEUM

Hasonló iskolát találunk Pécsett is Bonipert püspök vezetése alatt. Ezen püspök egyik papját, Hilduint, elküldi Franczia országba, Chartresbe, az ottani püspökhöz Fulberthez. Fulbert, ki előbb Rheimsban tanító volt, Chartresben püspök korában iskolát állított papnövendékek számára. A pécsi püspök Bonipert azon czélból küldé Hilduint oda, hogy ez onnan egy műnek másolatát szerezze meg, melynek szerzője Pincianus volt. E könyv nem szolgálhatott pusztán Bonipert püspök személyes czéljainak; tartalmára nézve a fiatal papság kiképzésére volt az szánva, miből következik, hogy Bonipert a külföldiekhez hasonló püspöki iskolát állított fel Pécsett. [1])

Egyetemről ezen korban hazánkban még szó sem lehetett. A veszprémi egyetem későbbi korból való, mint ezt Vass József és Ábel Jenő [2]) eléggé beigazolták. A nőnevelés számára alapította szent István a veszprémvölgyi görög apáczakolostort. Erről később bővebben fogunk szólani »A vallásfelekezetek« czimü fejezetünkben.

Tantárgyak: A középkor iskoláiban főhelyet foglalt el a hittudomány; mi ezen kivül tudomány nevet viselt, az csak a hittudomány segédtanául tekintetett. Az európai iskolákban a szabad művészetek osztályai képezték a hét külön szakot. Ezek voltak: a grammatika, rhetorika, dialektika, arithmetika, musika, geometria és astronomia. Iróink azt vélik, hogy a mi iskoláink a külföldi akkori iskolák szerint szervezve, szintén tárgyalták a szabad művészeteket melléktantárgyaikkal együtt. Mily irányban fogták föl a tanitást, mit tekintettek czélnak, jellemzően kifejezi szent Gellért: »Tehát, hogy egy tudatlan se mondhassa, nem tudom, ki teremtett, mert nem vagyok jártas a tudományokban, az eget grammatika, a földet rhetorika, a napot, holdat és csillagokat dialektika, a többieket a többiek helyett rendelte tudo-

---

[1]) Miért küldött oly messzire ezen könyvért Bonipert, s egyéb ezen kérdéssel összefüggő vitát, kritikai részleteket lásd Koller: Historia Episcop. Quinque-eccl. I. 17—22. l.; továbbá Fejér, Codex dipl. I. 288. l.: »Significavit filius noster, tuusque fidelis Hilduinus .... te unum de nostris priscianis velle, quem et per eundem libenter mittimus.«

[2]) Egyetemeink a középkorban. Budapest, 1881. 3—5. l.

ZENEAKADÉMIA LISZT MÚZEUM

mányul, hogy ezen szép tudományszakok által minden teremtmény megismerje Teremtőjét.« [1])

A latin nyelvtan a VI. században élt caesariai tudós Priscianus vezérfonala szerint adatott elő. Hartvik is ebből tanult önvallomása szerint. Bonipert pécsi püspök e nyelvtanból kért egy példányt Fulbert chartresi püspöktől és azt 1008. körül meg is nyerte. E nyelvet tanulta, mint már említettük, szent István is. De azért a latin nyelv tanulása nem volt általános. Aba Sámuel nem értett latinul. Gellért püspök fenyegetését is tolmács fordította le. I. Endre és I. Béla királyaink is keveset értettek latinul; ez utóbbinak elsőben tolmácsolni kellett a Salamon koronáztatásakor ejtett szavakat. Valószinü, hogy a latin nyelv mellett a görög is tárgyaltatott; de oly gondosan, mint amaz, nem ápoltatott. István király 1025-ben görög adománylevelet adott a veszprémvölgyi görög apácza-zárda számára.

A szónoklat szépen fejlődött az uj egyházban, s a működő benczések már e korban több nevezetes szónokot mutathatnak föl. Már szent István korában voltak jeles szónokaik; ilyenek a szent Gellért életében említett Albert, Fülöp, Henrik, Konrád, Krato, Tasslo és István szerzetesek. A szónokok élén természetesen Gellért áll, — ki azonban latin nyelven tartotta beszédeit. Pécsett szónokol először, majd Pécsváradon fejti ki egész tehetségét; Mór püspök ámulattal hallgatja őt, »megismeré, hogy Gellért az igének fejedelme, s mondja vala: bizony azon naptól fogvást, hogy az Isten igéjét Magyarországon terjeszteni kezdték, ilyen papot nem láttunk az országban.« [2])

»Boldogasszony napján Fehérvárott prédikál »A napfénybe öltözött Asszonyról«, s jóllehet Konrád prépost tolmácsolása mellett beszél, oly ékesszólást fejt ki, hogy a »király és nép nézék őt és valamennyi keresztény nép mind elálmélkodék az Isten igéjének ily nagy vigasztalására. Nem vala oly szó az

---

[1]) S. Gerardi: Scripta et Acta, Batthyányinál 156. l.: »Ergo ut nullus intritorum diceret, nescio a quo creatus sum litterarum ignarus, coelum pro grammatica, terram pro Rhetorica, solem, lunam et stellas pro Dialectica atque pro ceteris cetera, ut his pulchris disciplinis omnis creatura suum cognosceret Creatorem, in doctrinam dedit.«

[2]) Szent Gellért legendája. Ford. Szabó K. VII. fej. 59. l.

ZENEAKADÉMIA
LISZT MÚZEUM

irásban, melyre példát nem hozott volna föl.« [1]) Szónoklati tehetségét bizonyítja munkája, a Deliberatio is. [2])

A vitatkozástan a bölcsészeti elemeket és a logikát foglalta magában. Szent István intelmei fiához, Gellért Deliberatiója, régi okmányaink bevezetése a dialektikai és bölcsészeti műveltségről kedvezően tanuskodnak. István király vitatkozni szokott a pannonhalmi benczésekkel, ugy a tanitványokkal, mint a mesterekkel.

A kor szellemi műveltségének áttekintésére szükséges még megemlékeznünk a tanulás eszközeiről, a könyvekről és könyvtárakról, a mennyiben ez utóbbiakról e korszakban egyáltalán szó lehet.

A könyvek nagy ritkasága, s épen ennek folytán rendkivüli drágasága épugy érezhető volt külföldön is, mint nálunk; sőt szent István uralkodásának elején feltünően kevés, a szerzeteseknek külföldről magukkal behozott könyve lehetett csak hazánkban. A térités levén ugyanis a főczél, a szerzetesek összes idejöket erre voltak kénytelenek fordítani, minden egyéb csak másod-, harmadjelentőségü volt előttök. Csak miután a szerzetesrendek elszaporodtak s a hitterjesztésre alkalmazott tagokon kivül még számosan voltak, kik a könyvirás csendes munkájának szentelhették magukat, fejlődhetett odáig ez ügy, hogy a munkáknak nem volt többé oly érezhető hiánya, — sőt szent István uralkodásának végén már kisebb-nagyobb könyvtárak is voltak hazánkban.

Midőn az iskolázás hazánkban a kereszténység behozatalával megindult, a szükséges tankönyveket a külföldről kellett nagy fáradság és áldozatok árán megszerezni. Ezt bizonyitja Bonipert pécsi püspök, ki 1008-ban Fulbert carnoti püspökhöz volt kénytelen folyamodni Priscianus nyelvtanának egy példányáért, mint ezt fentebb már megemlitettük. Többi főpapjaink reászorultak a kölcsönzött könyvekre, ezekkel elégitvén ki tudvágyokat. Igy

---

[1]) Sz. Gellért legendája. Ford. Szabó K. IX. fej. 61. l.

[2]) Az első századok szónokaira vonatkozólag l. kik és milyen nyelven prédikáltak pogány őseinknek. Uj M. Sion. 1879. évf. 721—28. l.

Asztrik, az esztergomi érsek, Arnolf szent emmeráni szerzetestől kéri kölcsön szent Emmerán életiratát s azt nagy örömmel olvassa. [1]) Szent Gellért, daczára annak, hogy több könyve volt, mégis a szentföldre igyekezett, hogy ott sz. Jeromos munkáit megszerezze; később a bakonybéli remeteségben maga irt több könyvet, — mint ezt életrajzánál elmondottuk.

A könyvek e csekély volta a tudományos haladást, ennek különösen a nép között való terjesztését igen akadályozta. [2])

Mindennek daczára a könyvek csakhamar eléggé elterjedtek hazánkban, a mint azt emlékeink világosan tanitják. Szent István elrendelte, hogy a plébániák könyvszükségleteiről a püspök gondoskodjék. A pécsváradi monostort 37 könyvvel ajándékozta meg. Érdekes világot vet az egyházi tudományosságra e könyvek jegyzéke: »Libris vero decoravimus, quorum praecipua auctoritas viget in ecclesia, cum Bibliotheca cum III. voluminibus, nocturnalibus IV, antiphonariis V, lectionariis II, cum Evangeliis Missalibus VI, psalteriis IV, gradualibus V, regulis II, glossariis III, omelarum volumine I.« [3])

De már kötetzárunk vége felé a könyvek szépen szaporodtak s kis könyvtárrá nőtték ki magukat. Igy szent László (1093.) a pannonhalmi apátság kéziratkészletét oklevelében következőleg sorolja el: hat misekönyv, egy szentirás, három nokturnálé, három antifonalé, négy gradualis könyv, két sequentionalé ünnepi énekekkel, négy keresztelési szertertásokat tartalmazó könyv, három imakönyv (collectarii), négy énekeskönyv, két rendszabály (Regula), egy szabálymagyarázat, két lekcziós könyv, egy gyüjteményes könyv, három homiliás és két prédikácziós könyv, egy kalászat a szentatyákból, két passziós könyv, a hit és erkölcsi igazságokra vonatkozó gyüjtemény. Az apostolok cselekedetei. Prosper könyve a munkás és szemlélődő életről s az Izidor-féle gyüjtemény. Házi szabály. Ammalarius. A lelkipásztor könyve. Párbeszédek. Pál levelei. Jób erkölcsi mondásai. Péter kérdései.

---

[1]) Katona Historia Archiep. Coloc. I. 154 l.

[2]) Még két századdal utóbb is, két falut volt kénytelen Gutkeleti Vid egy bibliáért adni, melyet egy Farkas nevü zsidónál elzálogositott, s az ott elveszett. Fejér Cod. dipl. IV. 3. 179. l.

[3]) Fejér Cod. dipl. I. 301—302. l.

ZENEAKADÉMIA LISZT MÚZEUM

Cicero vádló beszédei. Lucanus, két Donatus grammatica. Sedulius Genesise. Három Cató. Paschasius, szent Márton élete. Galliai, héber és görög zsoltáros könyv. Szent Ágoston egyik beszéde. Összesen 70 kötet kézirat. [1])

A többi monostor is, ha nagyobb könyvtárral nem is dicsekedett, a szükséges könyvgyüjteménynyel mégis el volt látva, a melyet azután részint királyaink, részint magok a szerzetesek iparkodtak szaporitani. A pannonhalmi könyvtár alapja bizonyára e korban lett megvetve, annál is inkább, mert első tanintézetünk is itt volt. E könyvtárt szent László később hetvenkét kötettel növelte. [2]) A székesfehérvári templomnak szent István által ajándékozott drágaságok között két munka is van emlitve, melyek rendkivül becsesek voltak. [3])

Áttérünk most már e korszak irodalmi működésének vázolására. A szellemi művelődés, az irodalom ajtaját a kereszténység felvétele nyitotta meg.

Nyitva állott nemzetünk előtt Európa, — s Európa tudósai előtt hazánk, — s e kedvező helyzet csakhamar meg is termette gyümölcseit. E korszak irodalma egészen összeesik a vallásos irodalommal, mert ez utóbbit művelték kizárólag. Igen helyesen jegyzi meg Fejérpataky László: »A magyarok keresztény hitre térése után az irodalomnak czélzatos irányt kelle követnie. A királynak, püspököknek a keresztény hit megszilárditásáról kelle gondoskodniok. Igen természetes tehát, hogy a megtérés után ujonan megindult irodalmunk vallásos irányt követett.« [4])

Vallásos irodalmunk első zsengéit bizonyára a mindenütt elterjedt és használt imák, a »Miatyánk«, »Hiszekegy« — a szentirás egyes részletei, igy az evangéliomok, epistolák, zsoltárok s

---

[1]) Árpádkori uj okm. I. k. 64. l.

[2]) U. o. I. 41. l.

[3]) »Duo Rationalia, quorum utrumque habebat oram contextam septuaginta quattuor marcii auri purissimi«, Thuróczi Chron. Hung. II. r. XXX. fej.

[4]) Fejérpataky László, Vallás-irodalom az Arpádok alatt. Figyelő. III. köt. 93. l.

ZENEAKADÉMIA

egyéb vallásos énekek magyarra forditása képezte, mert a köznép a magyaron kivül egyéb nyelvet nem tudott.

Magyar nyelven irt emlékünk e korszakból egyetlen egy sem maradt fenn. A korszak, melyet itt tárgyalunk, már irókat is mutat fel, jeléül annak, hogy az irodalom, a mint csak erre a talaj némileg előkészitve volt, gyökeret vert hazánkban. Iróinkat az általuk müvelt irodalmi tárgyak és ágak szerint három osztályba sorozhatjuk: hittani, történelmi és jogi irókra. Természetes, hogy csak egy-két iróról lehet itt szó, mindössze sem sokan lehettek, de még ezekről sem szólnak bővebben emlékeink. Hittani iróink között korra nézve legelső: Máté, Matthaeus Escandelinus, budai lakos, kinek egy vallásos munkájáról történik emlités, melynek czime és tartalma azonban nem jutott el hozzánk.[1]) Korra nézve közel áll hozzá Gellért csanádi püspök, kinek számos munkái között ezekről történik emlités: szent Pál a zsidókhoz irt levelének magyarázata; az isteni örökségről — de divino patrimonio; a tüzes kemenczébe zárt három ifjuról irt elmélkedése. Deliberatio Gerardi Morosanae ecclesiae Episcopi supra hymnum trium puerorum ad Isigrinum liberalem. — Számos, irásba foglalt beszédeiből nevezetesebbek: Super verbis, »hi sunt viri misericordiae«; — »justus geminabit sicut lilium«; — »mulier amicta sole«, és »de cursu saeculi«, a melyben Abát szigoruan megfeddi kegyetlenségeért.

Gellértnek már irói hire volt, mielőtt hazánkba érkezett; azért mondja neki Maurus, a pécsi püspök: »Te pedig irj és tanits, hirdesd az igét Magyarországban«, s igy marasztalja őt hazánkban. Béli magányában, a hova, Imre nevelését befejezve, visszavonult, böjtölve, imádkozva, virrasztva épitett magának egy kunyhót, melyben »szerkesztgeti vala, tulajdon kezével irott könyveit.« A szarvasborjut megriasztja a béli magányban a farkas s az Gellért mellé akarván bujni, »a téntáját, melylyel ír vala, a földre dönté.«

»Mikor pedig egy helyről más helyre megy vala, nem mindenféle fogattal, hanem egyszerü szekerén ülve, olvas-

---

[1]) Inchofer Annales eccl. az 1009-ik évhez, Fejérpataky, i. h. 103. l.

ZENEAKADÉMIA
LISZT MÚZEUM

gatja könyveit, melyeket a Szentlélek segitségével szerkesztett vala.«

E munkák egyike a friesingeni codexben megőrizve Kollár Ádám figyelmeztetése utján jutott a mult század utolsó negyedében, Erdély tudós püspöke gróf Battyányi Ignácz kezeihez, ki azt a legendával együtt kiadta. A felfedezett értekezés: Deliberatio — etc.

A Deliberatióban elszórtan fölleljük az akkori tudomány közös nézeteit, érintve a tizenegyedik század problemáit. Gellért ismeretszomjas szellemét egyiránt megillették a theologia és a »disciplinae reales« kérdései. A szentatyákról ugy elmondja nézeteit, mint a görög és római irodalom nagy klasszikusairól. Grammatikai fejtegetéseket ad, Ananiás, Azariás és Misael neveit a khald nyelvből származtatva. A rhetorika szabályai- és műpéldányairól behatólag értekezik. Alaposan nyilatkozik Gorgias, Aristoteles, Hermagoras, Quintilian és Cicero szónoklatairól. Felszámlálja a trivium tárgyait, a mint korában tanittattak és ő a csanádi iskolában meghonositá. Emliti a zenét, mint az akkori műveltség egyik alapelemét. Az »Arithmetika« teréről a számokról ad mystikus fejtegetéseket. A geometria- és astronomiába vágnak Ptolomaeus és Cosmos nézeteire valló tanai a föld és az égi testek alakjáról, helyzetéről, számairól, a csillagok megkülönböztetései, álló, bolygó, világitó és kevésbbé fényes csillagokra, theoriája a nap forgásáról, a szelekről, az általa ismert ásványokról. [1])

Gellért, Battyányi Ignácz szerint, némileg Platonak volt követője. De oly különös szavakkal, kitételekkel él, hogy sok helyen egészen homályos és érthetetlen.

Gellért theologiájáról szólván, e helyen akarjuk megemliteni, hogy Magyarországon a theologikus vitatkozások erősebb talajra egész a reformatióig nem akadtak. E korszakba esik Berengarius heves vitája az oltáriszentségről, — de ennek sincs semmi nyoma hazai hittudósaink körében. [2])

---

[1]) Ompolyi M. Ernő: Gellért az első magyar scholastikus. Figyelő. IV. évf. 313—4. l.

[2]) Sayous Eduard: A magyarok történelme. Budapest, 1880. 97. lapon Fejér Cod. dipl. I. köt. 337—9. l. után azt állitja, hogy »Berengar tanai az áldozat szentsége felől itt is keltettek némi figyelmet«,

ZENEAKADÉMIA LISZT MÚZEUM

Pál szintén XI. századbeli iró, kinek állitólag két munkája volt: »A szüzességről« de virginitate, és »A világ megvetéséről« de contemptu mundi. [1])

A hittani irók után lássuk ezen korszak történetiróit. A történelmi irodalom kétségkivül a legrégibb minálunk ép úgy, mint a többi nemzeteknél. Legrégibb történeti emlékeinkről csak homályos sejtelmeink lehetnek. Későbbi iróinkban fordulnak elő itt-ott helyek, melyek elárulják az általuk használt régi források egykori létezését. Egykoru dolgok feljegyzésére mutatott példát szent István. Ő ugyanis feljegyezteté kora legnevezetesebb eseményeit s e jegyzéket a székesfehérvári főtemplom sekrestyéjében őrizteté. Ennek emléke Nagy-Lajos királyunk egy 1349-ben irt levelében maradt fenn. Nagy-Lajos 1349-ben ezeket irja a fehérvári káptalanhoz: »Meghagyjuk, hogy keressétek ki szent István életiratából, hány helyen és mily szabadalmakkal vannak a Craco (némelyek szerint Karakó) vári nemes jobbágyok és népek székhelyei országunkban ...«

A káptalan erre igy felel: »Mi tehát fenséged parancsának szivesen tettünk volna eleget, a mint joggal és tényleg tartozunk, s a szent István életiratában szivesen felkerestük volna; de az emlitett életiratot atyád Károly ur, Magyarország hirneves királya, a mint ez mindnyájunk előtt tudva van, János, az egykori őr idejében a belső sekrestyéből kivitetve, Visegrádra szállittatta.« [2])

---

de ezt az idézett oklevélből egyáltalán nem lehet bebizonyitani, mert Magyarországról abban egyetlen szó sincsen. Miért vette fel Fejér ez oklevelet gyüjteményébe, nem tudjuk.

[1]) Fejérpataky László i. h. Figyelő. III. évf. 104. l.

[2]) Fejér Cod. Dipl. VII. 1. 108—9. l.: Mandamus, quatenus in legenda Sancti Regis Stephani hoc in quantis locis in Regno nostro nobiles jobagiones et populi Castri Craco vocati residentiam facere debent, et in qua libertate exsistunt, requirere debeatis ... A káptalan felelete: Nos igitur praecepto Vestrae sublimitatis libenter obtemperassemus, ut tenemur de iure et facto, in legenda Sancti Regis Stephani libenter quesivissemus, sed dictam legendam genitor Vester Dominus Carolus quondam inclytus rex Hungariae ad scitum omnium nostrorum tempore Joannis quondam Custodis de Sacristia interiori excipiendo ad Visegrad fecit deportari.

ZENEAKADÉMIA LISZT MÚZEUM

Egy dolgot azonban Magyarországon teljesen nélkülözünk: nálunk ugyszólván egy káptalan vagy monostor sem mutat fel egykoru chronologikus feljegyzéseket vagy valami krónikát: ilyenek pedig a szomszédos Németországban százával találhatók.[1]) Az első század szerzetesei erre nem is igen értek reá; — elsőben a téritési, utóbb a zavaros idők nem kedveztek e foglalkozásnak. Egy-két történetirót mégis mutathat fel századunk, ezek a következők:

Szent Gellért élete hosszabb rajzának irója, kinek neve előttünk ismeretlen. Szerzőjének kora legvalószinűbben a XI-ik század végére esik, István király szentté avatása után.[2]) Magyarnak vagy legalább hazánkban élőnek kellett lennie, mert oly pontos helyismeretet árul el, hogy annyit idegenről fel nem tehetünk, különösen azon korban, mikor Magyarország néhány évtized óta nyilt meg az idegenek előtt. Helyes helyismeretről tanuskodik például a X. fejezet, melyben Ohtum fejedelem országának kiterjedését, Csanád vezér seregének felállitását irja le. — Szent Gellért ez életirata leginkább távozik el a legendák belső beosztásától s belső tartalmától; gyönyörüen egyesülnek benne a világi ügyek felől a legtanulságosabb részletek a vallása ügyéért élő és haló szentnek élettörténetével, és igy különös érdeme az, hogy mig előtérben Gellért életét vázolja, hátterét a magyar történelem képezi, és igy erre is becses adatokkal szolgál. Elbeszélése egyszerü, mesterkéletlen, stylusa könnyen folyó. Kiadták: külföldön Wion, Velencze 1597, Bollandisták szeptember 24-ikére, 46. kötet, szept. hó VI. kötete, Endlicher Monumenta Arp. 205. l.; a Gellért fölött való lectiókkal 202. l.; hazánkban Batthyányi Ignácz erdélyi püspök, magyarul pedig Szabó

---

[1]) Fejérpataky László: A magyar történet kutfői az Árpádok korában. 36. l.

[2]) E korból származtatja Katona Hist. crit. I. 355. l. Kerékgyártó: Művel. tört. II. 52. l. Irójára nézve annyi helyhez kötött traditió folytán a legendát csanádmegyei paptól, valószinüleg a káptalan tagjától szerkesztettnek hiszszük. Nem valószinü, hogy Walter lett volna az iró, ama kortárs, hanem tán annak valami tanitványa, ki mesterétől hallotta az egyház alapitóját, az első magyar vértanut illető hireket. Marczali Henrik, i. h. 31. l.

ZENEAKADÉMIA LISZT-MÚZEUM
LISZT FERENCZ HAGYATÉKA
ZENEAKADÉMIA

Károly a mondsee-i kolostornak a bécsi császári könyvtárban őrzött XV. századbeli codexéből.

Az életrajz XXII fejezetből áll, melyekhez a XXIII-ik csak toldás gyanánt tekinthető.

Wattenbach a legendát 1381 után irottnak tartja.[1]) Őt, ugy látszik, a XXIII. fejezetben foglalt évszámok vezették e tévedésre, e fejezet ugyanis említést tesz az 1364. és 1381-iki évekről; ámde e fejezetből kétségtelen, hogy az a leirók által közbeszőtt toldalék, s minden kiadója elismeri, hogy e fejezet szerkezete a többiétől elüt. Büdingernek még több kifogása van a legenda ellen.[2]) Ezekkel szemben Marczali Henrik kimutatta, hogy a legenda a XI. századbeli mű: »Nem áll semmi utjában annak, — irja Marczali H., — hogy legendánk szerkesztését szent László király és Lőrincz püspök idejére ne tegyük, midőn a szenttéavatás történt.«[3]) Mostani alakja kétségkivül nem az eredeti; a részletekben fordulnak elő hibák[4]), hanem azért az egész elbeszélés a közvetlenséget viseli magán. Az iskolázásnak, a könyvirásnak, a papi nevelésnek, a káptalan-alapitásnak minden vonását oly jellemző és életteljes, hogy abban gyanús épen semmi sem lehet.

Mór előbb apát, utóbb pécsi püspök (1036—1070), hazája Németország; de korán hazánkba jött s már 15 éves ifjuként Pannonhegyén a benczések iskolájában alkalma volt szent Zoërardot látnia, kinek életét hallomás után irta meg, miként ő maga megvallja műve első fejezetében: »Én Maurus, Isten kegyelméből most püspök, akkor pedig iskolás gyermek, a jó embert láttam ugyan, de, hogy milyen volt élete-módja, nem látás, hanem hallomás után irom meg.« Mór a második pécsi püspök, s neve

---

[1]) Deutschlands Geschichtsquellen im Mittelalter 1874. II. 146.

[2]) Oesterreichs Geschichte I. 424. l.

[3]) Marczali Henrik: A magyar történet kutfői. 29. l.

[4]) A püspök segédei között, egyházmegyéjének szervezésében, bakonybéli és váradi szerzetesek is emlittetnek. Bakonybélt 1037-ben alapitotta szent István. Hogy Váradon volt-e már ekkor kolostor, legalább is kétes; szent Gellért Pécsről Fehérvárra megy a királyhoz, Velenczéből indulva ki, mégis azt mondja: »Vannak társaim, kik a Dunán lehajóznak velem.« 8. fej.

ZENEAKADÉMIA LISZT MÚZEUM

okleveleinkben is előfordul.[1]) Püspöki székére még szent István *nevezte ki őt.*[2]) *Holta után a szentek közé sorozták. Emlékét* kettös műve által örökité meg: szent Zoërard, — szerzetesi nevén András hitvalló és szent Benedek vértanu remeték élete által. A mű egyébként igen rövid s összesen hat fejezetből áll. A magyar viszonyokról keveset mond.[3]) A mit elbeszél, abban hiteles, csakhogy ez nem sok. A sok egyházi férfiú között, kik a szent István által megkezdett magyar térités támogatására jöttek be, volt a lengyel Zoërard, »ki parasztságból származott, mint rózsa a tövisből.« A Vág mellett élt remete életet, erdőt irtva, de nem téritve a valószinüleg egészen puszta vidéken. Művelődéstörténeti szempontból érdekes a sok rabló említése és a kivégzések módjának leirása.[4])

Kéziratban nem ismeretes. Kiadta Surius 1573-ban Acta SS. Julii IV. 336. l. Endlicher Monumenta 134—138, leforditotta Szabó Károly.

E helyen szólhatnánk még talán szent István ugynevezett kisebb és nagyobb legendájának iróiról, — s Fejérpataky László[5]) ugyancsak ezen körhöz számitja ezeket; miután azonban e két legenda korának meghatározása vita tárgya, — s mivel összefüggésben vannak Hartvik legendájával, mely kétségkivül a következő század műve, azért e két (kisebb és nagyobb) legendáról is a jövő korszak tárgyalásánál munkánk II. kötetében fogunk szólani.

Az első század tudósai, természetesen mind az egyházi rendből valók: Bonipert első pécsi püspök, kit jámborsága és tudománya István cancellárjává tettek[6]); István első veszprémi püspök, kit a veszprémi püspökség alapitó-levelében majd »sanctis-

---

[1]) Igy 1055-ben Fejér Cod. Dipl. I. 393. l.

[2]) Bonfini Dec. II. lib. 1.

[3]) Fejérpataky László: Történetirás az Árpádok alatt. Figyelő. III. évf. 259. l.

[4]) Marczali Henrik: A magyar történet kutfői az Árpádok korában. 36. l.

[5]) I. h. 260. l.

[6]) Fessler Geschichte der Ungern. II. 369—370. l.

ZENEAKADÉMIA LISZT MÚZEUM

simus«, majd »almificus« és »celeber«-nek olvasunk [1]); Miklós győri püspök. [2])

A gyógyászatnak is a benczések voltak első képviselői hazánkban. [3]) Szent István a pécsváradi apátságnak négy betegápolót és hat fürdőszolgát ajándékozott [4]), s igy a szerzetesek közől nehánynak kellett az orvostannal foglalkozni.

Ez képe az első század szellemi életének, irodalmi műveltségének; nem sok, de az adott nehéz viszonyok között elég örvendetes. Mindamellett tévednénk, ha hinnők, hogy a tudományos műveltség általánosan el volt terjedve. Különösen kezdetben a papságnak ugyszólván kizárólagos kiváltsága volt; de sőt még ezek között is találunk, még pedig előkelőket, kik irás-, olvasásban, — még jóval e korszak után is, — járatlanok voltak. Igy egy 1188-iki okmányban olvassuk az aláirások között: »S. Joannis Primicerii Vegliensis Ecclesiae nesciente scribere, pro se rogavit scribere.« [5]) 1286-ban három traguri kanonok nevét sem tudta aláirni. [6]) 1321-ben 11 szepesi kanonok közől csak négy tudta magát sajátkezüleg aláirni. [7]) Képzelhetjük már most, mily kevesen értettek ehhez s mily kevéssé volt elterjedve a tudományos műveltség a világiak között; különösen Magyarországban, ahol 1491-ben Báthory István erdélyi vajda, Rozgonyi László főkamarás, még neveiket sem tudták aláirni. [8])

A szerzetesek irták és másolták a könyveket; az okleveleket ők fogalmazták s állitották ki. A pannonhalmi oklevél hártyára van irva, az irás gondos, sehol javitás nem fordul elő. Mily szolgálatot tett nálunk a tudománynak, a tanügynek az egyház, már e korszakban, alig fejezhető ki, s valamint mindenütt, úgy

---

[1]) Fejér Cod. dipl. I. 289. l.
[2]) Fessler Gesch. der Ungern. I. 674. l.
[3]) Linzbauer Ferencz: Gyógyszerészeti hetil. 1872. évf. 152. Villányi Szaniszlónál i. h. 134. l.
[4]) Fejér Cod. dipl. I. 297. l.
[5]) Farlati Illyr. S. V. 642. l.
[6]) Cornides Vindiciae Anonym. 139. l.
[7]) Wagner Analecta Scepus. I. 113. l.
[8]) Kaprinay Hung. dipl. I. 51. l.

ZENEAKADÉMIA LISZT MÚZEUM

hazánkban is mindent a papságnak köszönhet a nemzet ezen a téren. [1])

Kiváló hasznára vált a fejlődésnek a papság buzgósága a tanügy körül. Minden történtirónk egyetért abban, hogy a középkorban a papság tartotta fenn a tudományos hagyatékot, és a barbár szokásokba szelidebb erkölcsösséget oltott. Csudálatos a magyarok nagy hajlama a szerzetes élethez, mert a szerzetest, ha nem látott el plébániát, erőltetett munkára szoritották a házban, műhelyekben, könyvtárban, épitéseknél vagy a mezőn. Csak a papi rendnek hivatásához tartozott az irástudás, ők voltak a hitszónokok, a vallástanitók, ügyvédek, titkárok, követek, s az oklevelek és törvények fogalmazói. [2])

---

[1]) V. ö. Pauer János: Az egyházi rend érdeme. Lányi: A magyar clerus érdemei.

[2]) Kerékgyártó Á.: A művelődés fejlődése Magyarországon. I. 507. l.

ZENEAKADÉMIA
LISZT MÚZEUM

VII.

Vallásfelekezetek.

A magyar türelmes más vallása iránt, de azért nem közönyös. — A kereszténység ellen azért lázadott fel, mert az politikai átalakulást vont maga után. — A görög-hitüek. — Szent István a veszprémi völgyben a görög apáczák számára kolostort épittet. — Hogyan kerültek e görög apáczák hazánkba? — Iróink különböző véleményei e kolostor eredetéről. — E kolostort valóban görög zárdának tartjuk. — Szent Istvánt e kolostor megalapitásában a nőnevelés előmozditása vezette. — A férfiszerzet mellett szükséges volt a nők számára is szerzetet behozni. — A nőnevelés a X. században Konstantinápolyban kiváló gondozás tárgya. — II. Ottó neje Theophano hozza nyugatra a finomabb női szellemet és nevelést. — A művészet a görög római befolyás által emelkedik. — I. Endre alapitja a tormovai görög kolostort Biharban. — Ohtum tartományában férfi görög kolostor volt. — Erről a Gellért-legenda nyujt felvilágositást. — Vélemények ezen kolostorról. — A Photius szakadása még nem igen érezhető. — Endre király Visegrádon emel görög kolostort. — Szent László a nyugati egyházba vezeti a horvátokat. — Zsidók. — Mikor és honnan jöttek be Magyarországba, nem könnyen dönthető el. — Amint az országban béke volt, megkezdették a kereskedést. — Kezdetben szerény szerepök van, mert nem hoznak ellenök törvényt. — Későbbi királyaink egész Szent Lászlóig nem foglalkoznak velök. — Szent László a zsidókról törvényt hoz. — Hazánkban kedvezőbb helyzetök van, mint egyebütt. — Mohamedánok vagyis izmaeliták.

A magyar nemzetnek vallásos türelmét sokan összetévesztik a vallásos közönyösséggel; pedig a kettő nem mindegy, nemzetünknél pedig éles ellentétben mutatkozott egymással. A magyar nemes és emelkedett lelkületénél fogva mindenkor türelmes volt a másvallásuak irányában, de sohasem volt közönyös saját vallása iránt. Az első század nyujt elég példát e két tény megvilágitására, s mielőtt az egyes felekezetek viszonyaira áttérnénk, rövid áttekintést akarunk e tények fölött nyujtani. Ime a példák türelmére:

ZENEAKADÉMIA
LISZT MÚZEUM

Piligrin, passaui püspök VII. Benedek pápához 974-ben ezeket irja: ... »Mert maguk a barbárok, ámbár egy részök még a pogányság bilincseiben van, a mindenható Isten kegyelmének munkája által senkinek alattvalóik közől nem tiltják a megkeresztelkedést, sem a papokat nem gátolják, hogy bárhova menjenek. Hanem oly egyetértők a pogányok a keresztényekkel, és oly barátságosan vannak egymással, hogy itt beteljesedni látszik Ezsaiás jövendölése: a farkas és bárány együtt legel, az oroszlány szénát eszik, mint az ökör.« [1])

Ismerjük a magyar nemzet liberális türelmes viseletét a közötte lakó kereszténység iránt. Nem is volt reá nézve uj a mai hazájában talált keresztény tan, melyet előbbi székeiben a kazarokkal való szorosabb viszonya korában jól ismerhetett, hol élénk zsidó, izlám és keresztény téritéseknek tanuja volt. [2])

Koppánynak lázadása annyiban volt a keresztény hit ellen intézve, amennyiben a kereszténység felvétele Magyarországban a politikai, társadalmi változások hosszu sorát vonta maga után előreláthatólag. Istvánnak erőteljes föllépése, mit eddig a hatalomban részes törzsfők nem igen szoktak meg, az ő rendkivüli buzgalma a téritésben, — nem a keresztény vallás iránt való ellenszenv hozta létre a lázadást. »Csak egy esetet, az I. Bélát megelőző I. Endre idejéből mutat föl történelmünk, mely a magyarok magasztalt tolerentiájának szégyenfoltját képezi; de ekkor a nép a Vatha vezetése alatt Péter és Aba-Sámuel idejében nyert szomoru benyomás alatt, s nem vallási intolerentia, hanem inkább az idegenek, nevezetesen az olaszok, a németek miatt követte el a sulyos kicsapongásokat, s ezen gyülöletét a keresztény névre azért terjesztette ki, mivel a gyülölt németek és olaszok a kereszténységnek képviselői voltak.« [3])

Amig azonban a magyar nemzetnek türelmességét az idegen vallásuak iránt senki kétségbe nem vonhatja, — ugyanakkor történetünk elég bizonyságot nyujt arra nézve is, hogy saját vallása

---

[1]) Szabó Károly forditása. 114. l.

[2]) Ipolyi A. Deákmonostori román basilika 43. l. jegyzet.

[3]) Árpádkori művelődésünk története, irta Ormós Zsigmond. 361. l. Szalay László Magyarország története. I. 137—39. l.

ZENEAKADÉMIA

iránt sohasem volt közönyös. Fényes példája ennek azon rendkivüli buzgalmu hitélet, mely nálunk az első században, sőt a térités első tizedeiben mutatkozott; azon számos egyház, kolostor, mely ezen időben épült; azon benső, őszinte, forró ragaszkodás az egyházhoz, mely szenteket nevelt; de ez bővebb bizonyitékot nem igényel. — Ezek előrebocsátása után térjünk át az egyes vallásfelekezetekre; ezek közt első helyet foglalják el:

I. A görögh itüek.

A görögök hazánk területén, emlékeink feljegyzése szerint, több helyen tünnek fel. A veszprémvölgyi apáczák alapitólevele, — s a Gellért legenda határozottan emliti őket. Elsőben is lássuk a veszprémvölgyi görög apáczakolostort.

Szent István »a veszprém-völgyben« görög apáczák számára kolostort épittetett, s ennek alapitó-levele görög szövegben fenn is maradt számunkra. [1]) A kolostor alapitásának idejét Katona minden nagyobb indokolás nélkül 1011-re teszi. »Mivel ezen évhez hazánk évkönyveiben semmit sem találok feljegyezve, irja Katona, azért itt foglalkozom a veszprémi apáczák alapitó-levelével.«[2]) Mások, igy Kerékgyártó az alapitást1025-re teszik.[3]) Hunfalvy Katonát követve, 1011-et emlit.[4])

Hogyan kerültek e görög apáczák hazánkba, miért alapitott

---

[1]) Az Árpádkori uj okm. I. 347. l. közli a görögszövegü oklevelet. Latinul: Fejér, Cod. dipl. I. 312. l. Az átirattal együtt II. köt. 46. l. Azelőtt közölte már a Tudományos gyüjtemény 1834. évf. Horváth István. Előtte Pray Vita S. Elisab. et Margar. Tyrnaviae, 1770. 221. l. görögül és latinul, Katona Historia crit. I. 169. l. Szerdahelyi György, Budán, 1804-ben önállóan is kiadta. Az oklevelet Kálmán király 1109. évi átiratából ismerjük, — ki után később többen irták át, igy Lodomér, esztergomi érsek 1296-ban, a vasvári káptalan 1613-ban stb. Magyarul kiadta Jászay Pál: »A magyar nemzet napjai« stb. Pest, 1855. 248. l.

[2]) Katona Hist. crit. I. 167. l. »Quia nihil ad hunc annum in domesticis annalibus notatum reperio, ne vacuus nobis abeat, exhiberi posse censui diploma S. Regis, quo Monasterium B. M. V. de Valle Veszpremiensi monialibus exstruxit.«

[3]) A müveltség fejlődése Magyarországon. I. 514. l.

[4]) Magyarország Ethnographiája. 322. l.

ZENEAKADÉMIA LISZT MÚZEUM

szent István g ö r ö g apáczákat, arra nézve az alapitólevél nem ad fölvilágositást. »A bold. Szűznek veszprémi központi kolostorát megalapitandó, abba számtalan apáczát helyeztünk el, a magam, nőm, gyermekeim és az egész haza üdvére« — igy az indokolás az alapitólevélben, [1]) — azután egyszerüen felsorolja a kolostornak ajándékozott birtokokat. A fentidézett szavakból csak annyit tudunk meg, hogy szent István a veszprémi kolostort a n y a k o l o s t o r n a k alapitotta, mely rajokat volt hivatva ereszteni Magyarország többi vidékére.

P r a y nem is fogadja el tényül, hogy szent István g ö r ö g apáczákat alapitott volna. »Az alapitólevél ugyan görög, de én ugy gondolom, hogy, aki az alapitásra szent Istvánt reábirta, csak az volt görög.« [2])

H o r v á t h I s t v á n n a k figyelmét is magára vonta ez oklevél, s iparkodott azt különféle mellékkörülményekből megmagyarázni. »Különös tünemény, irja ő, — más hasonló példa nélkül a magyarországi Diplomatikában azon görög oklevél, melyet szent István első Magyar Fejedelmünk Boldogasszony Veszprém-Völgyi Apácza Monostorának adott. Miért használta a dicső király oklevelében egyenesen a görög nyelvet? az jóformán állandó titok maradhatna előttünk, mert az, ami magában az oklevélben mondatik, hogy görögnyelvü volt az, ki e monostort fölállitotta, nem elégiti ki tudni vágyunkat.« [3])

Szent Imre életiratánál megjegyeztük, miszerint H o r v á t h I s t v á n szent Imrének nejét a görög császár leányának tartotta, a Margit legenda alapján; most a legenda ugyanezen helyéből iparkodik a görög apáczákat is kimagyarázni hazánk területén; tehát szent István fia, Imre herczeg, görög-származásu neje kedveért alapitotta volna a görög apáczákat. Veszprémet a nagy

---

[1]) Árpk. Uj okm. I, 347. „Καταστένοντα τὸ μοναστήριον τῆς ὑπεραγίας Θεοτοκου τοῦ μητροπολίτου, τὸ, εἰς τῷ Υεσπρὲμ καὶ ἐν αὐτῷ ἀθνάος πλῆθος μοναζουσῶν ὑπερ τῆς ψυχηκὴς σωτηρίας ἐμου, συνβίου, καὶ τοῖς τέκνοις μοῦ, καὶ πατρίας πάσης . . . .“

[2]) P r a y Vita S. Elisab. 221—2. l. »Certe literas fundationis Graecas habemus. At mihi vero videtur similius, eum, qui D. Stephano condendi coenobii auctor erat, origine Graecum fuisse.«

[3]) Tudományos gyüjtemény. 1834. XVIII. évf. 1. füz. 84—85. l.

ZENEAKADÉMIA LISZT MÚZEUM

király valószinüleg azért választotta, mert Imre herczeg itt fogadott örök szüzességet.[1]) Két adatot hoz fel még Horváth István állitásának megvilágitására. Anastasia, Jaroslaus orosz herczeg leánya és I. Endre magyar király felesége örömest lakott a tihanyi félszigeten, s ott valóban egy ma is fönnálló orosz sziklamonostor nyomára akadunk, mely az oklevelekben Uruzkeu, az az Oroszkő név alatt emlittetik. Továbbá, midőn 1451-ben Hunyadi János Erzsébetet, György szerbiai herczeg unokáját, Mátyás fiának eljegyezte, mely házasság azonban utóbb felbomlott, nyilván megállapittatott: hogy a midőn a menyasszony Hunyadi János házába elvitetik, a görög rituson megmaradjon s vele és szolgálatjára legyenek görög papok,[2]) stb.

Horváth Istvánnak mindezen érvei vem sokat nyomnak. Ha szent István Imre herczeg nejének kedveért emelte a görög apáczakolostort, miért nem alapitott görög férfi-zárdát is, a melyre talán több szükség lett volna? vagy görög papokat hozatott volna, — aminek azonban semmi nyoma. Fessler egyszerüen kereskedési okokat hoz fel a görög zárda kimagyarázására: »Zur Errichtung mochte wohl der freundschaftliche und merkantilische Verkehr zwischen Ungarn und Byzanz Veranlassung gegeben haben; vielleicht wahr sie sogar Bedingung, unter welcher eine ungrische Stiftung zu Constantinopel war bewilliget worden.«[3])

Mindez még nem magyarázza meg letelepitésöket; az okot tehát máshol kell keresnünk.

---

[1]) Szent Imre legendája Szabó Károly ford. V. fej. 43. l.

[2]) Philipp Ernst Spiess Archivische Nebenarbeiten. Halle, 1783. 4. I. 174. l. Horváth Istvánnál i. h. 88. l.

[3]) Fessler Geschichte der Ungern I. 696. l. Egy másik helyen I. 608. l. idézi Fessler Hullman »Geschichte des Byzantinischen Handels« czimü művét, ki a 79. l. igy ir: Nachdem die Bulgaren von Byzantern unterjocht waren, nahm allmälich ihre Handelsthätigkeit ab; um so ausgedehnter ward dies bei den Ungern, welche, durch ihre Lage an der Donau zwischen dem Byzantischen Reiche und Deutschland begünstiget, sich leicht eines einträglichen Zwischenhandels bemächtigen konnten. Sogar Niederlagen und Factoreien mochten sie in Constantinopel gehabt haben; und wahrsheinlich war Stephan nicht bloss durch fromme, sondern auch durch staatswirtschaftliche Rücksichten bestimmt worden daselbst das Hospital des heiligen Petrus zu stiften.

ZENEAKADÉMIA LISZT MÚZEUM

Mi nem habozunk véleményünket kimondani, s a kolostort valóban görög zárdának tartjuk, ahova szent István Görögországból hozta az apáczákat. Ugyanis, Kálmán király az alapitólevél átiratánál e szavakat teszi oda: »A régi szabadságlevelet a kolostor létrehozójának nyelvén, görögül azért jegyeztettük föl, hogy a régi és ujabb oklevél megegyezéséből az igazság bizonyossága annál inkább kitünjék.«[1]) Itt a kolostor létrehozója alatt a főnöknőt, az apátnőt kell értenünk, ki tehát bizonyára görög volt, — görög főnöke pedig csak görög apáczáknak lehetett. Ugyanezen véleményt fejezi fejezi ki Szegedi is: »Hogy a veszprémvölgyi apáczák görögök, s igy szent-Vazul-rendüek voltak, nem alap nélkül állitjuk. Amint ugyanis szent István az olaszországi Monte-Cassinóból hozott szerzetesek számára latin alapitólevelet adott, ugy ezeknek, mivel görögök voltak, görög alapitólevelet állitott ki.«[2]) Másik bizonyitéka görög voltuknak ama tény, hogy 1109-ben már benedekrendü apáczák cserélték fel őket; már pedig, ha amaz apáczák nem görögök voltak, hogyan cserélhették volna őket utóbb benedekrendü apáczákkal?

Szent Istvánt a veszprémvölgyi apácza-kolostor megalapitásában a nőnevelés elömozditása vezette. A férfi-szerzetesek mellett, kik téritės- és tanitással foglalkoztak, szükség volt a nők számára is tanitónőket behozni, hogy egyrészről a nekik megfelelő ismereteket s nevelést elsajátitsák, másrészről pedig a magyar szüzeknek alkalmuk legyen a tökéletesebb életpályát is választani; — igy müvelődési szempont alá esik ezen kolostor megalapitása. Miért nem hozott szent István latin- vagy benedekrendü apáczákat hazánkba, az egyszerüen azon korszak viszonyaiban leli magyarázatát, melyeket a szent király igen jól smert és teljes mértékben méltányolt.

A tudomány és müvészet, s vele a finomabb szokások és erkölcsök a X. században a sülyedés mély fokán állottak, de azért Rómában és Konstantinápolyban nem veszett ki az érzék a nemesebb formák s az antik müveltség iránt. A nőnem nevelése pedig

---

[1]) Vetus autem privilegium iuxta linguam auctoris monasterii graece scriptum ideo adnotavimus, ut ex concordia veteris et novi cognosceretur certitudo veritatis. Fejér Cod. Dipl. II. 49. l.

[2]) Katonánál Hist. crit. I. 169. l.

ZENEAKADÉMIA LISZT MÚZEUM

ezen korban az emlitett két helyen kiváló gondozás tárgya volt. A római-német birodalom megalapitása az Ottók által, a tudomány és művészet fellendülését vonta maga után Németországban. Ezen tudományos és művészeti emelkedés II. Ottó király korában érte el tetőpontját (973—983), kinek neje Theophano vitte ez irányban a vezérszerepet. Hosszas alkudozások után nyerte el II. Ottó 972-ben ápril 14-én Theophano görög herczegnő kezét, — s a szellemes, ifju s ritkaszépségü fejedelemleánynyal Konstantinápolyból a nemesebb erkölcsök, a tudomány és művészet is bevonult Németországba.

Theophano utját már egyengette Adelhaid királyné s ezen két külföldi származásu nőnek volt alkalmuk Olaszország- és Konstantinápolyban a magasabb müveltség értékét és előnyeit felismerni, s igy a finomabb erkölcsök-, modor-, szokásokban otthonosak voltak. Nemcsak a társadalmi szokások és a szász egyszerüséget és durvaságot akarták előkelő udvartartásuk- s fényes ruházatukkal kiszoritani, hanem a tudományos és művészeti mozgalmak emelésének is leghatásosabb tényezői iparkodtak lenni. Ezen törekvéseikben úgy a bel-, mint a külföldi papságban találtak legnagyobb támaszt, ugymint Willigis-, Bernward-, Gerbert- s több másban. Igy történt, hogy Németország minden részében egymás után emelkedtek a dómok, a kolostorok, melyek épitkezési styljök által is messze mögöttük hagyták az előző kor hasonnemü alkotásait. Egyszerre fejlődött a nyerstermesztés, kereskedés, ipar, a vallásos képzettség, az egyházi zene, az irodalom papok és világiak körében. [1])

Az összeköttetés Olaszország- és Konstantinápolylyal magával hozta a finomság, a művészet és szelidebb erkölcsök után való vágyat. Tartósabban épitettek, a templomokat képekkel diszitették, ércz- és arany az egyházi ruhák feldolgozásának anyaga lett, a szertartó könyveket diszesiteni, festeni kezdik, s a papság gyakran fordul meg Olaszországban, hogy ott mindezek tudását megszerezze magának. [2])

---

[1]) Weber Allgemeine Weltgeschichte 6. köt. 172. l.

[2]) Schlosser: Weltgeschichte IV. köt. 499. 535., V. köt. 13—15. l.

ZENEAKADÉMIA
LISZT MÚZEUM

A női művelődés e kedvező korszakában nevelkedett fel Gizella; s midőn szent István neje lett, a nagy király személyesen meggyőződhetett a keleti műveltség előnyeiről; s hogy ezt hazánkba is átültethesse, — alapitotta meg a görög apáczák kolostorát.

Innen van, hogy a byzanczi iskola meglátszik első századunk ékszerein s egyéb művészeti czikkein, — mit Ipolyi is határozottan állit: »Figyelmet igényel, hogy mig épitészetünk a nyugati műirányt szerencsésen elsajátitva, némi eredetiséggel is követi, addig az ékszerekre nézve ugy látszik, kizárólagosan a byzanczi műiskola, vagy csak vásár birt befolyással.« [1])

Még egy másik apáczakolostorról szólnak emlékeink, s ez a tormovai Biharmegyében. Ugyanis I. Gejcsának a gróni apátságot megalapitó-levelében előfordul ezen kolostor a következőképen: »A halastóból, mely woisser-nek hivatik, kétharmadot kap a gróni kolostor, mert egyharmada a tormovai apátnőé.« [2])

Ezen kolostort valószinüleg I. Endre, vagy annak orosz felesége Anasztázia alapitotta, s abba Szent-Vazul-rendü apáczákat hozatott Oroszországból.

A második hely, a hol görögök szerepelnek hazánkban, a Gellért-legendában leirt görög kolostor Ohtum tartományában.

Az emlitett legendából értesülünk aziránt, hogy a kezdetben Marosvárnak hivott Csanádon, még mielőtt szent István a Maros-Tisza-Duna-közre uralmát tényleg kiterjesztheté, a byzanczi hegemonia által consolidált görögszertartásu keleti kereszténység az egész alvidékre nézve gyúpontját birta. [3])

E kolostorról is a legkülönbözőbb vélemények merültek fel irodalmunkban. Lányi-Knauz egyháztörténelme szerint ezen

---

[1]) Ipolyi Arnold: Magyar műtörténeti tanulmányok 23—4. l.

[2]) A gróni apátság alapitó-levele: Pray Specim. Hier. I. 322. Katona Hist. critic. II. 366. részleteket közölnek. Egészen közli Fejér: Cod. Dipl. I. 428. l. Legujabban a szöveget kiigazitva és a hibás olvasásoktól megtisztitva közli Knauz Nándor Monumenta Eccl. Strig. I. 53. l. »In piscina vero, quae woiser vocatur, dedi duas partes; nam pars tercia est abbatisse de tormova.«

[3]) Ortvay Tivadar Tájékozatás szent Gellért stb. Archeol. közl. X. köt. I. füz. 11. l.

ZENEAKADÉMIA LISZT MÚZEUM

monostor szent Györgyről volt elnevezve. [1]) Bárány azt állitja, hogy ezen alapitás szent István engedelméből történt, csakhogy a veszprémvölgyi apáczák innen annál könnyebben juthassanak lelkészhez, semmint a távoli Konstantinápolyból. [2]) Ezen állitás felforgatja az időrendet, mert a veszprémvölgyi kolostor későbbi alapitásu, s igy az ok később jött volna létre az okozatnál.

Leghitelesebben nyilatkozik a legenda, azért lássuk annak idevonatkozó helyeit: »Azon időben vala Maros városában egy Ohtum nevezetü igen hatalmas fejedelem, ki a görögök szertartása szerint, Viddin várában keresztelkedett volt meg. Hatalmát pedig a görögöktől vevé, [3]) az emlitett Maros városában monostort épitett keresztelő szent János tiszteletére, apátot helyezvén bele görög barátokkal az ő törvényök és szertartásuk szerint.« Azután elbeszéli a legenda Csanád ütközetét Ohtummal s a csata végéről igy ir: »A keresztények testeit pedig, kik az ütközetben elestek, felszedvén, Marosvárba vivék, és eltemeték a görögök monostorában keresztelő szent János czinteremébe, minthogy abban a tartományban akkor más monostor nem vala. Az ott való barátoknak pedig azon város egyharmada szolgál vala, kiket Csanád nem kergete el, hanem azon állapotban engedé őket maradni, amelyben találta. Ezután Csanád azon helyre menvén, ahol álmában az oroszlányt látta vala, szent György vértanu tiszteletére monostort épite, oda vivén az emlitett görög barátokat keresztelő szent János monostorából apátjokkal együtt.« Igy a legenda X. fejezete. [4]) A XI. fejezetben kissé kibővitve, ugyanezt mondja: »Onnan megindulván (Csanád és Gellért püspök), Maros városába menének, ahol görög barátok valának, kik az isteni tiszteletet az ő szertartásuk szerint gyakorolják vala. A püspök osztán tanácsot tartván Csanád ispánnal, azon görög apátot a barátokkal együtt átvivé Oroszlánosra, az ő monostorukat pedig Csanád a püspököknek és a barátoknak adá át, kik is abban lakoztak, mig szent György vértanu monostora felépült.«

---

[1]) Magyar Egyháztörténelem. I. 626. l.
[2]) Torontál hajdana. I. 89. l.
[3]) Azaz a byzanczi birodalom felsősége alatt állott.
[4]) Szabó Károly forditása. 62—66. l.

ZENEAKADÉMIA
LISZT MÚZEUM

»Ebből, — irja Hunfalvy — nemcsak türelmesség látszik ki a keleti egyház iránt, hanem az is, hogy annak hivei nem Erdélyből, ahol Hierotheus püspökségét gondolják, hanem a Dunántuli Bolgárországból származtak ide. Ahtum a Maroson leszállitott királyi sótól vámot mert szedni, ő tehát ismerte Erdélyt, s viszontag az erdélyi lakosok, legalább a sószállitók, ismerték őt. Ha tehát ott Erdélyben a görög egyház hivei görög püspök és görög papok voltak, a Maros-melléki Ahtum nem mellőzi őket, s nem folyamodik Bödönbe papok- és szerzetesekért.« [1])

A helyzet megvilágitására meg kell jegyeznünk, hogy a Photius által kezdeményezett szakadás a keleti és nyugati egyház között ez időben hazánkban érezhető nem igen volt, mit bőven beigazol Koller, [2]) és ami már onnan is kitünik, hogy a veszprémvölgyi apáczák a krizmát és szentelt olajat az esztergomi egyháztól kapták; [3]) kitünik még főleg azon tényből, hogy szent István Konstantinápolyban szállóházat épitett a magyarok számára, — mit máshitü város- és országban a nagybuzgóságu király semmi esetre sem tett volna. A teljes elszakadás csak 1054-ben, Endre uralkodásának nyolczadik évében történt meg, s annak teljes öntudatát a keresztes hadak hozták el nyugatra. De még későbbi időben sem lehet feltünő ellentétet fölfedezni a nyugati és keleti egyház között hazánkban, mert az Árpádkori királyok közől néhányan görög nőt vesznek el. Igy II. Béla neje Ilona, II. Gejcsáé Eufrozina, IV. Istváné Mária.

Endre király maga is két monostort alapit, egyet Tihany-

---

[1]) Hunfalvy: Magyarország ethnographiája 323—324. l. Hunfalvy ez utóbbi szavait idéztük azok ellen, kik a Magyarországban lévő görögöket Hierotheus működése eredményének tekintik. Ilyenek a Hunfalvy által felhozott Lubloyi Schuler, ki igy vélekedik: »Das griechischorientalische Glaubensbekenntniss der altgläubigen Kirche erhielt wahrscheinlich in Hierotheus um das Jahr 948 den ersten siebenbürgischen Bischof zu Weissenburg, dessen Amtfolger eine wechselnde Residenz — oft ausser Landes — gehabt haben mögen.« Siebenbürgische Rechtsgeschichte. Zweite Aufl. Hermanstadt, 1867. I. 346. l.

[2]) Josephus Koller: Commentarius De sacra Regni Hungariae Corona. Quinqueecclesiis. 1800. pag. 195—222.

[3]) »Et eedem domine in consecratione crismatis et olei ecclesie sancte Strigoniensis pertineant,« az alapitólevélben.

ZENEAKADÉMIA
LISZT MÚZEUM

ban a benczések, — s egyet Szent-Endrén, Visegrád mellett, a görög szerzetesek számára. [1])

A különbséget lassankint mégis kezdjük érezni. Már szent István megparancsolta a szombati böjtöt, melyet, ugymond, az egész kereszténység tart; de ezzel csak a nyugati kereszténységet érthette, mert a görögök nem tartják meg a szombatot. [2]) Szent László alatt még világosabbá lesz a szakadás, mert ő meghagyá, hogy »aki a magyar szokással nem akar megegyezni, s kedden meg szerdán eszik hust, jóllehet a magyarok megtartják a hushagyást, mert azt mondja, hogy nem állhat a mi jobb szokásunkhoz: az elmehet innen, ahova tetszik, de az itt szerzett pénzt tartozik itt hagyni, hacsak meg nem tér, s velünk nem tartja a hushagyást.« [3])

A papok házasulásában nem tünik fel oly igen a különbség, mert e tekintetben nálunk is szeliden intézkedik a törvény: »A papoknak, kik első és törvényes házasságban élnek, ideiglen engedély adatik, a békeség kedveért s a Szentlélek egyességéért, amig ebben Ő szentsége a pápa azt tanácsolja.« [4])

Szent László a zágrábi püspökséget 1085-ben megalapitván, ezáltal a nyugati egyháznak szerezte és tartotta meg a tótországi lakosokat, kik a keleti egyházhoz szitottak. [5])

---

[1]) A Gellért-legenda XXI. fej. Szabó Károly ford. 83—84. l. emliti mindkettőt: »Maga ez a nagyon keresztény király két monostort épitett, Tihanyt és Visegrád mellett.« Visegrád még Thuróczinál fordul elő I. 56. fej. Rex autem Ladislaus deprehenso flagitio, cepit Salamonem et in Wyssegrad retrusit in carcerem. Emlékeinkben e kolostort görögnek alapitva nem találom; Hunfalvy Magyar Ethnographiája 329. l. annak mondja.

[2]) Ha valaki szombaton (in Sexta feria) amikor az egész kereszténység böjtöl, hust eszik, az egy hétre zárassék el setét helyen és koplaljon. S. Steph. Decr. I. 11.

[3]) De dimissione carnis, S. Ladisl. Decr. I. 32.

[4]) U. o. 3.

[5]) Ezt kell azon oklevelek szavaiból kiérteni, a melyek a zágrábi püspökség alapitásáról szólanak, jelesen Felicianus esztergomi érseknek 1131-ki birói eldöntése (literae adiudicatoriae) igy szól: László kirá y a végett alapitotta a zágrábi püspökséget, hogy a püspök az igazság utjára hozza vissza azokat, kiket a bálványozás az Isten tiszteletétől elvont volt. Azért is a tudatlan köznép oktatására egy alkalmas cseh embert, Duh-ot, rendelt oda. — Továbbá II. Andrásnak 1277-ben kiadott oklevele,

ZENEAKADÉMIA
LISZT MÚZEUM

Ezt volt a görögök helyzete hazánkban az első század lefolyása alatt. Szétszórtan merülnek fel itt-ott, egy-két kolostoruk van; de egyházilag szervezve sehol sincsenek. Püspökükről nincs szó, s igy nem is lehetett; ezen szétszórtságuk és szervezetlenségök lehetett oka, hogy lassankint mindinkább eltünnek. — Ezek után lássuk most már, mily helyzetet foglaltak el egyházunkkal szemben a

II. Zsidók.

A kérdés: mikor és honnan jöttek be a zsidók legelőször Magyarországba, nem dönthető el. Igen valószinü, hogy a mai Magyarországba már a régi rómaiakkal jöttek be, tehát Augustus és Tiberius idejében; bizonyos pedig az, hogy a különféle népek között, melyek a honfoglaláskor az országot birták, több vidéken zsidók is laktak, kiket a honszerző magyarok már itt leltek. Ezen zsidó lakosság a pogány magyarok között a többi zsidóságtól különváltan, majdnem elszigetelve élt. A honfoglalás előidézte folytonos harczok alatt a külföldi zsidók kerülték a magyar hazát, és csak a X. század vége felé, midőn a magyarok rablókalandjai szünőfélben voltak, kezdettek kereskedelmi czélokból hazánk határai felé közeledni. Mikor a magyarok kicsapásaik által Európát fosztogatták, s tetemes ingó jószág került ide, melynek értékesitése cserét, tehát kereskedést támasztott, akkor jöttek a zsidók be.

Midőn szent István a keresztény királyságot megalapitotta, s igy az az európai államrendszerben helyet foglalt, az ennek révén kifejlődött békés viszonyokat felhasználták a külföldi zsidók, s megkezdették foglalkozásukat, a kereskedést, az adást-vevést.

---

mely a zágrábi egyház kiváltságait meghatározza, többi közt ezt mondja: »Elérkeztünk a zágrábi püspökséghez és monostorhoz, a melyeket szent László elődünk alapitott, a ki Tótországot vagy a bánságot (terram Slavoniae sive banatum) a bálványozás tévelygéséből (ab errore idololatriae) a Krisztus igazságára téritette.« Itt a bálványozás tévelysége nem teszi a pogányságot, hanem a keleti egyház szertartásaihoz való ragaszkodást; s a Felicián birói levelében az »ignorantia plebis,« a köznép tudatlansága, sem jelent mást, mint azt, hogy a tótországi nép a római egyház szertartásait nem ismerte. Hunfalvy, Magyarország Ethnographiája. 331. l.

ZENEAKADÉMIA LISZT-MÚZEUM

Karavánjaik, ugy látszik, rendesen Budán vagy Esztergomon át szoktak utazni, hol a Dunán átkeltek. Az 1070. előtti időkben már sürün találunk magyar zsidókat Németországban és német zsidókat Magyarországban; ugyanezen időben voltak peres ügyek egymás között. [1])

A kereszténység elterjedtével a magyarok közt a zsidóvallásu kozárok felvették ugyan a keresztény hitet; de maga a zsidóság megmaradt régi vallása mellett, s igy a keresztény Magyarországban külön nemzetiséget képeztek; a későbbi zsidótörvények által pedig a magyar néptől elválasztva, lassankint beleolvadtak a többi zsidóságnak, külföldi bevándorlások által egyre gyarapodó nagy tömegébe; — elfoglalták azon nemzetközi állást, melyet több tekintetben napjainkig észlelhetni.

Szerepök kezdetben nagyon szerény lehetett, mert szent István nem hozott ellenök külön törvényt; de hogy szent István bölcseségét, figyelmét s gondoskodását az uj haza és vallás megerősitésében még sem kerülték ki, mutatja egyik törvénye: »Papi személyek tanui vagy vádlói feddhetetlen-erkölcsü házas és családos s minden sőre Krisztusban hivők legyenek.« [2])

Ezen rendelet első sorban ugyan a pogányok ellen irányul; de a zsidókat ép ugy érinti. I. Béla minden legkisebb tekintet nélkül reájok, sőt részben talán azért, hogy nagy jövedelmeiket apaszsza, a vasárnapon tartani szokott vásárokat szombatra tételti át, — mi őket érzékenyen sérthette. [3])

Későbbi királyaink egészen szent Lászlóig nem foglalkoznak velök; de szent László a szabolcsi zsinaton törvényeket hoz, melyek egyenesen a zsidók ellen irányulnak. A megelőző királyok alatt a kereszténységnek még folyton kellett a pogánysággal küzdenie, s igy a világi és egyházi hatalom minden erejét a pogányság kiirtására forditotta s azért ezen gyakran véres küzdelme alatt a zsidókat egyelőre meghagyta abban a kedvező állapotban, amely-

---

[1]) Dr. Kohn Sámuel: A zsidók története Magyarországban. I. 50—1. l.

[2]) S. Stephani Decret. lib. I. Endlichernél pag. 313. III. czikk.

[3]) Thuróczi: Chronic. II. 45.

ZENEAKADÉMIA LISZT MÚZEUM

ben eleve találta. De amint László a pogányság utolsó maradványát is megsemmisitette, azonnal hozzáfogott a Magyarországban lakó zsidók rendszabályozásához. Az 1092-ben Szabolcson tartott gyülés a zsidókra nézve a következő végzéseket hozta:

»Ha zsidók keresztény nőkkel házasságban élnek, vagy ha valamely keresztény egyént rabszolgaságban tartanak maguknál, 'ezek tőlök elvétetvén, szabadságba helyeztessenek vissza.«

»A zsidó, kit valaki vasárnap, vagy más nagy ünnepen munkánál ér, — hogy a kereszténység rajta meg ne botránkozzék, — veszitse el a szerszámokat, a melyekkel dolgozott.«

A szabolcsi országgyülés vagy zsinat ezen végzései, melyek a magyar zsidó törvények sorát megnyitják, a zsidók elnyomását még nem kisértik meg, — mint ezt egy történetirójok is elismeri, [1]) jogaikon nem ejtenek csorbát, megalázó törekvést vagy gyülöletet nem árulnak el. Belőlök csak a vallásos buzgalom szól, mely a kereszténység érdekeit, s hivei méltóságát védelme alá veszi. A zsidó és keresztények közti házasságot a világi és egyházi törvényhozás már régen eltiltotta, és Magyarországnak, mint uj keresztény államnak, e tekintetben követnie kellett az egyetemes eljárást. Nagyon természetes, hogy az államvallássá tett egyház nem türhette régibb törvényei értelmében, hogy hivei máshitüek rabszolgái legyenek.

Hazánkban a zsidók az egész középkoron át kedvezőbb helyzetben voltak, mint Európa bármely államában. A külföldön örökös üldözésnek kitéve, s bizonytalanságban élve vagyonukat és életöket illetőleg, — a mozgékonyabb természetü ingó vagyon után törekedtek. Pénzüzlet volt ekkor is már főfoglalkozásuk, s az általuk kivánt kamat sokszor megközelitette a 100%. A tőke hatalmát nálunk is eléggé éreztették utóbb, s Magyarország valódi igéret földje volt számukra. [2])

A magyar nép, a magyar egyház nagyon jól bánt velök; a

---

[1]) Dr. Kohn Samuel, id. műve I. 63. A zsidók és kereszténynyek között fennállott házasságról, melyet szent Lászlónak fentebb emlitett törvénye eltilt, részletesebben lásd u. o. Függelék 369—70. l.

[2]) »Ungarn war für Ismaeliten und Juden ein gelobtes Land, denn es bot reichlich dar wonach sie strebten: herrliche Waaren, sichern Wucher, beträchtlichen Gewinn.« Fessler, Geschichte der Ungern. I. 626. l.

ZENEAKADÉMIA

hozott törvények a legtöbb esetben összehangzanak az egyháznak a zsidókra vonatkozó rendeleteivel; [1]) az egyetemes egyház pedig, mindig kimélettel volt irányukban, sőt számtalanszor pártfogásába vette őket,— nem tekintve egy részöknek folytonos hálátlanságát.[2])

A zsidókon kivül még voltak nálunk mohamedánok, kiket izmaelitáknak hivtak. Róluk szent László király korában történik az első említés, mint kereskedőkről, kiket a keresztény hitre akarnak tériteni. Szent László király 1092-beli törvényének 9-ik czikke igy szól: »A kereskedőket, akiket izmaelitáknak neveznek, ha a megkeresztelés után ismét régi szertartásaikhoz térnek, lakóhelyeikről el, — s más falukba kell áttelepiteni, de akiket a bíróság nem talál vétkeseknek, azok ott maradjanak, saját lakóhelyeiken.« [3]) Később már Kálmán király idejében több baj van velök, és szigorubb rendeleteket is hoznak ellenök.[4])

---

[1]) V. ö. Helmár Ágost: »A magyar zsidótörvények az Árpád-korszakban« czimü értekezését a pozsonyi kir. főgymnasium értesitőjében. 1879.

[2]) O. Stobbe, die Juden Deutschlands während des Mittelalters in politischer, socialer und rechtlicher Beziehung. Braunschweig, 1866. 4. l. Grätz, Geschichte der Juden. Magdeburg, 1860. 5. köt. 46. és 51. l.

[3]) Endlicher, Monumenta Árp. 327—8. l.

[4]) Miféle nemzetből voltak ezen izmaeliták? Hunfalvy Pál Magyarország Ethnographiájában 334—5. l. ezeket irja: »Visszaemlékezvén a magyarok előbbi lakhelyeire, jut eszünkbe, hogy egyik vidékök valaha a volgai bolgárokhoz ért, akik mohamedánok valának; az is jut eszünkbe, hogy a kozárok szomszédságában laktak, sőt ott egy kozár törzs egyesült is velök, a kabarok törzse, — a kozárok pedig a zsidó és mohamedán, vagy az izlam hitet vallották. Ennélfogva igen valószinü, hogy a László és Kálmán idejebeli mohamedánok vagy ismaeliták részint bolgárok, részint kozárok voltak, s hogy némelyek kereskedők, mások meg az izmaelita falvakban földmivelők voltak.«

ZENEAKADÉMIA
LISZT MÚZEUM

VIII.

Az egyház és a rabszolgák.

Az ó- és középkori társadalom az embereket két részre osztja. — Szabadok és nem szabadok. — A kereszténység egyesiteni akarja az embereket. — Rendeletei a rabszolgák ügyében. — A társadalmi különbséget a birtokviszony okozza. — Kézai a szolgák eredetéről Magyarországban. — A kereszténység felvétele után szent István a rabszolgákat szabadon bocsátja. — Hogyan kell ezt értenünk, miért nem lehetett azonnal teljes szabadságot adni. — Törvényhozásunk nem szigoru a rabszolgák iránt. — A rabszolga a kereszténység behatása folytán szabaddá lehetett, ha megváltotta magát. — Önkéntes szabadonbocsátás esetei, különösen az egyháziaknál.

Az ó- és középkoru társadalom egyik jellemző vonása az emberek felosztása szabadokra és nem szabadokra, vagyis szolgákra, később jobbágyokra. A keresztény társadalom a pogány és barbár világ egyéb szomoru öröksége mellett az átkos rabszolga-tartás rendszerét is örökölte. Az egyház sokat enyhitett a rabszolgák sorsán, de magát az intézményt csak lassan tudta kiirtani, annális inkább, mert ezen állapot a társadalom szervezetéből vált ki, s a keresztény tannak, az egyháznak semmi része sem volt benne. Ha meggondoljuk, hogy az egyház is e durva társadalom köréből egészitette ki sorait, nem fogunk csodálkozni, hogy a gondolkodásmód s vele a társadalmi átalakulás nem lehetett rohamos; de hogy végre a rabszolgaság intézménye elsőben megtörött, utóbb egészen elpusztult, ez az egyháznak feltétlen és kiváltságos érdeme.

A kereszténység fenséges elvei és tanitása nem türhette az emberiség kétfelé való szakitását. Az evangéliom, ha nem is parancsolja a rabszolgák felszabaditását, sőt inkább uruk iránt való engedelmességre serkenti őket, ennek mégis a keresztény szeretetet

kötelességül szabja, a szolgákra pedig a keresztség által az emberi egyensőség bélyegét nyomja. »A szabszolga, — ugymond szent Vazul, — engedelmeskedjék urának önmegadással. Isten dicsőségeért, hacsak az isteni törvénynyel ellenkezőt nem kiván tőle. Az urak a valódi Urnak emlékére a segedelmet, melyet szolgáiktól nyernek, viszonozni tartoznak.« [1]) Szent Ágoston irja: »A kereszténynek szolgáját nem ugy kell tartani, mint lovát, habár a lónál olcsóbb, hanem odavinnie őt, hogy az Urat tökéletesebben és tiszta öntudattal imádja;« [2]) és pelusiumi sz. Izidor igy szól: »A szolgával ugy kell bánni, mint minmagunkkal, miután ő is hozzánk hasonló ember.« [3]) De különösen nagy sz. Gergely pápa neve magaslik ki e téren, ki két rabszolgának felszabaditásában az emberek egyenlőségét hirdette, mondván: »Mikép a Megváltónak emberi alakot tetszett felvennie, hogy békóinkat széttépje s eredeti szabadságunknak visszaadjon: akkép illő és üdvös dolog, hogy akik természetileg szabadoknak születtek, de bizonyos emberi törvények ereje által rabszolgákká lettek, felszabaditás által a szabadságnak visszaadassanak.« [4])

Az egyház emiatfogva a legnehezebb időktől kezdve következetesen haladt a nemes czél elérése felé. Mig az állam az egyének életkörét mindinkább elzárta; mig a társadalom kiváltságos osztályai kasztokra különzék el magokat, s a nem-nemesek előtt a magasabb polgári állás hozzáférhetetlenné válik: addig az egyház a szolgát is felveszi kebelébe, s az emberek általános rokonságához kapcsolja működését.

A középkori társadalom nem volt általános-érvényü szabályok szerint tagolva. A különleges viszonyok hatása alatt a legváltozatosabb alakulásokkal és alig szembetünő átmenetekkel találkozunk. Miként a főrendek osztályát a köznemességtől nehezen észrevehető válaszfal különzi el, ugy a nem-nemes néposztályok számos rétegeit egymástól szabatosan megkülönböztetni nem könnyü feladat.

---

[1]) Disc. mor. Reg. XXV. c. I. XI.
[2]) De sermone Dei in Monte.
[3]) Ep. 4. 71. lib. I.
[4]) Ep. 12. lib. IV.

ZENEAKADÉMIA
LISZT MÚZEUM

A társadalmi osztályok elválásának alapját — a birtokviszonyok képezték. Az önálló földbirtok volt a szabadság (nemesség) föltétele; hiánya a szolgaságot vonta maga után. És a szolgaság annál enyhébb volt, minél kevesebb terhekkel járt az idegen birtok használata, vagyis a használati jog minél közelebb állott a tulajdonjoghoz. Szoros értelemben szolgáknak csak azokat tekintették, kiknek az ingatlan birtokhoz semmi joguk sem volt.

A tulajdonképeni szolgák és a nemzet szabad tagjai között állott azon számos és sokféleképen tagozott néposztály, melynek tagjai egyfelől személyes szabadságnak örvendettek, másfelől idegen birtok fejében többé-kevésbbé terhes szolgálatokkal tartoztak. [1])

Hogy ezen felosztást jobban megérthessük, mely az akkori társadalmi állásokat teljes világitásba helyezi, tudnunk kell, hogy a földek, a birtok hogyan voltak elosztva. [2])

---

[1]) V. ö. Hajnik Imre alkotmánytanát. I. 124. s kk. ll. Fraknói a szekszárdi apátság. 39. l.

[2]) A földek majdnem egyenlő két osztályra oszlottak: a magánosok és az állam jószágaira. Az előbbiek örökös birtokai a régi tulajdonosoknak, s főleg a hóditóknak törvény által valának biztositva, részben való átruházási joggal a feleségre, fiakra, leányokra vagy az egyházra. E jószágok nem képezték, mint hajdan, a családok közös tulajdonát; a tulajdon egyénivé lett. De mintegy fele a birtoknak megmaradt a királyság birtokában, főleg a határok mentén s a megyék központi várai körül. E jószágokat a király hűbérül részint világiaknak, részint a püspökségeknek és apátságoknak adományozta. Az egyháznak adományozott államjavak külön fajtájuvá lőnek az elidegenithetlen hűbéreknek, de nem veszték el hűbéri jellegöket.

A király e közvetett hűbéresei különböző jogokkal felruházott osztályokat alkottak. Némileg előkelőbb állása volt kettőnek, anélkül azonban, hogy tagjai az egyéni szabadság teljességét élvezték volna.... Ezek voltak: egyfelől a királynak és nagy földbirtokosok szabad, sőt nemes szolgái, kik az ő zászlaik alatt harczoltak (miles), de nem hagyhatták el uraikat, lett legyen az a király vagy más valaki; másfelől a várjobbágyok, (jobbagiones castri), béke idején a vár őrsége, harczban a királyi sereghez csatlakoztak. Többnyire a várakat környező királyi földeket lakták.

Két más közvetitő osztály inkább közeledik a szolgasághoz. Az udvarnokok, különböző szolgálataik szerint pékek, molnárok, sólymárok, lovászok, egy-egy neme a falusi kis polgárságnak, melynél a foglalkozás

ZENEAKADÉMIA

Kézai, »a szolgák eredetéről Magyarországban« a következő felvilágositást adja: »Ugy volt, hogy midőn a magyarok, Pannoniát birtokukba vévén, keresztény és pogány foglyaik közöl a népek szokása szerint némely ellenszegülőket leöltek, némely derekabbakat magukkal vivén a háboruba, nekik a zsákmányból némi részt juttattak, némelyeket pedig különféle szolgálatra alkalmazván, sátraik körött szoktak tartani; ezen foglyoknak barmaik jövedelméből és csupán zsákmányból vala élelmök, mint a kunoknak. Később azután, amint a magyarok a hitet és keresztséget felvették, a római egyház Gyeics vezérnek és szent István királynak, miután Krisztust megismerték, mint mondják, erős parancsolatba adta, hogy ne zsákmányoljanak, s a keresztény foglyokat ezentul hagyják régi szabadságukban, minthogy a foglyok között sok nemes van.

»Minthogy azonban az ország igen tágas és néptelen vala, s az egész község a pápának nem is adá erre nézve megegyezését, utóbb a pápa akként ada felmentést, hogy a foglyok földet mivel-jenek, s a föld termésből éljenek, mint más keresztények. Azért is a foglyok, kiknek földjök nem vala, önszántukból béradásra vállalkoztak, melyet uraiknak fizettek.

»Idő multával pedig, miután a hit megerösödött, az ország előkelői kényökre akarván élni, és számtalan foglyuk lévén, nem engedék őket szabadon menni, mint a pápa akarja vala, hanem udvaruk szolgálatára rendelének közölök, kiket hazai néven udvarnokoknak neveztek.« [1])

A társadalmi egyenlőtlenség hazánk népelemei között már fönnállott a honfoglalás szakában. Az előkelőknek megvolt saját

---

átöröklése kötelezővé vált; a főpapok, főurak és királyok örökségül vették és adták őket a jószágokkal együtt, melyeket nem volt jogukban elhagyni. Az udvarnok szabad embernek tekinteték, de nem bocsáttatott, mint ilyen, tanuságtételre. Megtörtént, hogy ezen osztály tagjait bizonyos szolgálatok fejében olykor tömegesen nemességre emelték. Utolsó közvetitő osztály volt a várnép (conditionarii), mely a földet mivelte, vagy némely mesterséget üzött, vagy földbér fizetése, vagy hid-, ut- és várépitkezések körül a robot teljesitése mellett. — V. ö. Sayous Eduárd, A magyarok egyetemes története. I. 102—3. l.

[1]) Kézai Simon mester krónikája. Szabó K. ford. 94—95. l.

ZENEAKADÉMIA
LISZT MÚZEUM

cselédségök, udvari szolgálatuk. Az egyenlőtlenség különböző fokainak növelésére kétségkivül nem csekély befolyást gyakoroltak a rablókalandok is. Az egyesek által szerzett dús zsákmány vagyoni és ennek alapján hatalmi különbséget létesit a nemzet szabad tagjai között, másrészről a rablókalandok folyamán behozott nagyszámu hadifoglyok — táplálták a társadalmi egyenlőtlenséget. [1])

A keresztény vallás felvételével szent István rabszolgáit szabadon bocsátotta, s meghagyta mindenkinek, hogy keresztény rabszolgáikat szabadon bocsássák. Ő maga szent István saját szolgái és foglyai egy részét a várjobbágyok közé sorozta, a többieket a várföldjére vagy a királyi jószágokra telepitette le.

Tömeges szabadon bocsátásra alig gondolhatunk szent István idejében; törvényei a rabszolgaságról több helyen intézkednek, — s igy legalább is m e g t ü r t állapotnak kell alatta a szolgaságot tartanunk.

Azon, hogy szent István a rabszolgákat teljes szabadokká nem tette, nincs okunk csodálkozni, mert teljesen lehetetlen volt ez a középkor berendezésében. Egyszerre általános felszabaditást kiáltani ki, annyi lett volna, mint felforgatni a társadalmi rendet, melynek legrosszabb szervezetében is, a volt visszaélés daczára, mindig jó oldala is van. Erőszakos fölkelés támadt volna, melyben az urak leölettek, a szolgák még boldogtalanabbak lettek volna, miután előbb nem ismerve a személyes méltóságot s a szabadság előnyeit, könnyebben türték a nehéz állapotot, melyben részesültek és felnőttek. A justiniáni törvénykönyv egyik czikke, mely tiltja a rabszolgának a felszabaditást elfogadni, [2]) mutatja, hogy a rabszolgák akkor a gonddal járó szabadságtól féltek. Midőn Francziaország a forradalomban általános egyenlőséget kiáltott ki, a vérpatakok s az általános nyomor megmutatta, hogy a meggyökerezett társadalmi igazságtalanságok nem rögtönzött gyógyszerek által orvosoltatnak. [3])

---

[1]) V i l l á n y i S z a n i s z l ó: Győrmegye és város anyagi miveltség-története. 1000—1301. 77. l.

[2]) Lib. VII. t. 2. l. 15.

[3]) Igaz ugyan, hogy a középkori birtokos a szolgák alakjában kétségkivül csak ugy kizsákmányolta embertársát, mint napjainkban a tőke-

A magyar viszonyokra vonatkozólag pedig utalunk egyszerüen a tényre, hogy 1848-ig nem voltak képesek sem a társadalom, sem a forradalmak, sem hazai törvényczikkeink az emberiség osztályait egyenlőkké tenni.

Európa egyéb álamaihoz képest törvényhozásunk nem tulszigoru a szolga-osztály irányában. Ha a szolga megöletett vagy megsebesittetett, ura kárpótlást követelhetett. Szolga tanu nem lehetett, de ingó vagyont szerezhetett. Ha csalárdul szabadnak vallotta magát, nyirott fővel, vagy arczán megbélyegezve szolgáltatott vissza urának. A szolgának összes vagyona földesurára szállott.

Nősülés dolgában a szolga-osztály urától függött. [1]) Házas szolgákat vagy nőket hitestársaiktól nem volt szabad elválasztani.

A rabszolga adás-vevés, zálog, értékkiegyenlités eszköze vala. [2])

A rabszolgaság helyzetét szent István a kereszténység befolyása alatt azáltal javitotta gyökeresen, hogy a rabszolga, kellő föltételek mellett, megválthatta magát, szabad lett; és igy nem, volt helyzete örökre a szolgasághoz kötve. Bővebben megmagyarázza ezt K é z a i: »El vala végezve szent István király által az is

---

és gyárbirtokos; ámde e szolga-osztály sorsa mégis aránylag sokszorta jobb volt, mint aminőben mammonhajhászó és filantropikus korunk munkásosztálya részesül. Mert az inség és szerencsétlenség napjaiban az ügyefogyott vagy elnyomorodott szolga mindenha számithatott földesura támogatására. Ma felhasználják, kiszivják a munkás erejét; de ha munkaképtelenné válik, vagy ha iparuk kereslete alábbszállt, a gyáros egyszerüen elbocsátja s nyomorba löki a munkást, kinek éhező családja van, s nincs számára egy betevő falatja! A középkori földesur hatalma és jóléte szolgái számában és jólétében gyökerezett; ennélfogva az érdekkötelék is kölcsönösen és tartósabban füzte össze a feleket. A kivételek szabályt nem képezhetnek. S végül alig hihető, hogy a százados elnyomás alatt görnyedező rabszolgaosztály rohamos felszabaditása czélszerü s eredményeiben áldásos volt volna. — V i l l á n y i S z a n i s z l ó, Győrmegye és város anyagi miveltségtörténete. 77. l.

[1]) Árpádkori ujokm. I. 35.: Ut non possint nubere aliunde neque tradere filias suas alienis, sed intra se ipsos nubant, et filios eorum aut filias possit Abbas deducere ad curiam et filias ad pysalia. A bakonybéli apátság jószágainak összeirása. 1086.

[2]) E n d l i c h e r i. h. 345. l.

ZENEAKADÉMIA
LISZT MÚZEUM

hogy a cseléd, ha meg akarja magát váltani, száz byzanti aranynyal váltsa meg magát és háznépét; ha pedig nőtelen és gyermektelen, maga személyét huszonnégy byzanti aranynyal vagy annyit érő szolgálattal. Mert a magyarok foglyaikat nem örömest engedték át a királynak megváltani, hanem kényszeritve voltak szent István király és a főpapok által.« [1]) A keresztény egyház, hogy a pogányokat mennél előbb kebelébe fölvehesse, a pogány szolgákról Kézai szerint nem intézkedik; azokról pedig, kik pogány népből valók voltak, a pápa mitsem szól: mert azt akarja az apostoli szék, hogy a pogányok a keresztények alá legyenek vetve. Ahonnan az ily foglyokat özvegynek nevezik; mert ezeket minden magyarnak megengedte az egyház birni és tartani. [2]) Maga szent István is ugy rendeli, hogy mindenki bocsássa szabadon keresztény rabszolgáját.

A kereszténység terjedésével a rabszolgák önkéntes szabadon bocsátása uraik részéről is folyton szaporodott. Hogy ezen emberies eljárás tisztán a kereszténységnek köszönhető, kitünik onnan, mert a legtöbb felszabaditási formula különböző időszakban vallási indokokon alapul, s a felszabaditás majdnem mindig vallásos eszmék, jövő remények az emberek vallási egyenlősége nevében van kimondva. A már egyszer szabadon bocsátottat ujra rabságra vetni nem volt szabad; erről intézkedik szent István törvénye: »Ha valaki könyörületességtől indittatva szolgáit és szolganőit szabadsággal ajándékozta meg, határoztuk, hogy annak halála után, senki se merje irigységből azokat szolgaságba visszavinni. Ha pedig valaki szabadságot igért szolgáinak és hirtelen halála miatt nem végrendelkezhetett, joga legyen özvegyének vagy fiának e szabadságot megadni és a szeretet ily áldozatát a férj lelkének váltságaért.« [3]) Egy másik törvény pedig megtiltja, hogy királyi rendeletnél fogva senki többé szabad személyt szolgaság alá vetni ne merjen. [4])

Az apátok bizonynyal már rendszeresen gyakorolták a fel-

---

[1]) Kézai Simon mester krónikája. Szabó K. ford. 6. §. 97. l.
[2]) Kézai Simon mester krónikája Szabó K. ford. 7. §. 97. l.
[3]) Decr. lib. I. XVIII. Endlicher 316. l.
[4]) U. o. XXII.

ZENEAKADÉMIA LISZT MÚZEUM

szabaditást, mert szent László egyik törvényében olvassuk, hogy az apátok fölszabaditott szolgáik tizedével a püspöknek tartozzanak. A püspökök és urak is gyakorolták a felszabaditást, de olyformán, hogy csak a tulajdonképeni rabszolgai állapotot szüntették meg; azonban a fölszabaditottak, az ugynevezett libertinusok ezentul is jobbágyi szolgálatokra voltak kötelezve. Szent László törvénye kimondja, hogy a püspökök és ispánok, ha szolgákat szabaditottak fel, tétszésök szerint szolgálatra használhatják azokat, de mindig a rabszolgaság kizárásával. [1])

---

[1]) Decr. I. 31. Endlicher 330. l.

ZENEAKADÉMIA
LISZT MÚZEUM

IX.

Az egyház és menedékjoga.

A menedékhelyek a középkori igazságszolgáltatásban nagy szerepet játszanak. — A törvények tökéletlensége és kegyetlensége, de főleg a magánboszu folytán ezek szükségesek voltak. — A menedékjog használatára a Gellért-legendában találunk példát. — Szent László törvénye a rabszolgát az egyház védelme alá helyezi. — Az alapitó-levelek néha külön is fölemlitik a menedékjogot. — A felségárulás esete ki van véve a menedékjog alól.

A középkori egyházak történetében az asylumok, vagyis az egyházi menhelyek lényeges szerepet játszottak; a templom az ártatlanságnak az Ur által megjelölt védőhelyévé lett. Csak ha a középkor nyerseségét, gyakran féktelen szenvedélyeit veszszük szemügyre, mérlegelhetjük kellőleg ez intézmény fontosságát; mert ama kor büntető törvényei tökéletlenek s jórészben kegyetlenek is voltak, és a sértettnek legtöbb esetben meg volt engedve, hogy a sértőn személyesen vehessen elégtételt. Azért az egyéni erőszak e korszakában közmeggyőződéssé vált az asylumok nélkülözhetetlen volta az üldözöttre, különösen a rabszolgákra nézve. Az egyetemes egyház több zsinaton szabályozta ezen ügyet, a világi hatóság pedig elfogadta az egyház határozatait. A törvények legnagyobb része a rabszolgákra vonatkozik, miből látható, hogy az egyház főleg a rabszolgákat akarta ezen szempontból is védelme alá venni.

A menedékjog használatának bizonyitására a Gellért-legendában találunk egy igen érdekesen leirt részletet már szent István korában, mely tisztán a menedékjogon fordul meg. »Történt azon időben, — igy szól a legenda egyik helye, — hogy Csanád ispán egy embert megkötöztetett, kit is bűneért bitófára vivének. Ez kiszabadulván azok kezéből, kik kötözve viszik vala, a boldogságos Szüz monostorába beugorva, megmeneküle. S azok őt

ZENEAKADÉMIA
LISZT MÚZEUM

sebesen kergetve, a monostor ajtójáig érének, s mondják vala neki: Megesett neked róka! megmenekedtél a vesztőhely tőréből s bőröddel együtt, melyet majd lehuznak rólad, verembe estél. Min a nép között nagy nevetség támada. Ezt a rabot osztán a monostornak adták egész életére harangozónak.« [1])

Mint ez adatból nyiltan következtethetni, a menedékjog a bűnösökre csak addig terjedt ki, mig menedékök helyéről ki nem léptek. S hogy viszont az egyházban a kiéheztetésnek, az éhhalálnak ne legyenek kitéve, sem azon veszélynek, hogy ennek folytán az egyházból kénytelenek levén kilépni, az igazságszolgáltatás kezébe essenek, az illető egyház fogadta fel őket valami szolgálatra, a melyben meg kellett maradniok éltök végeig. Innen a nevetés; a haláltól ugyan megmenekült, de a kolostorból sem jöhetett ki életében többet.

Szent László törvényeinek egyik czikke a rabszolgát egyenesen az egyház oltalma alá helyezi. A törvény szerint, ha a rabszolga lopott, orrát vágják le. De ha a bűnös a templomba menekült, vagy a királyi palotába, csonkitás ne érje. [2]) Egy másik czikk az ártatlan üldözött érdekében intézkedik, mert kimondja, hogy a menekült, ha ártatlannak találtatik, a község pénzbirságot tartozik fizetni a templom plebánosának. [3])

A 12. czikk már szigorúbb; e szerint, ha a rabszolga, vagy akár szabad ember lopásban bűnös, akasztófára itéltetik. De ha a templomba menekül, megvakíttatik. Az első királyok törvényeinek fejletlen s tökéletlen állapotára mutat, hogy egy és ugyanazon vétséget többféleképp büntetik. Igy pl. László törvényeinek egy másik pontja rendeli, hogy szabad ember, ha tolvajlásban bűnös és az oltár védelme alá helyezte magát, veszitse el szabadságát és amaz egyház szolgájává legyen. A III. k. 5. fejezete ismét mást mond: »Ha a tolvaj rabszolga, s a templomba menekül, vissza kell őt adni urának.« Bővebben kifejtette ezt Kálmán király törvényhozása, mint majd látni fogjuk.

A birói eljárásról is szól szent László törvénye: »Ha szolga, vagy szabad tolvajok a templomba menekülnek s ártatlannak

---

[1]) Szent Gellért legendája XVI. fej. Szabó K. ford. 76. l.
[2]) Decret. II. 2. Endlicher Monumenta, 335. l.
[3]) U. o. 4. t.-czikk.

ZENEAKADÉMIA LISZT MÚZEUM

vallják magukat, ügyök vizsgáltassék meg. Ha bűnösök, úgy ítéltessenek, mint ha be sem léptek volna a templomba; ha pedig megvallják bűnöket, szent István törvénye szerint kell velök elbánni.« [1])

Az egyházaknak adott asylumi jogokat az alapitó-levelek néha különösen is fölemlitik. Igy a sz. László király által 1091-ben alapitott sümegi szent Aegidius-apátság alapitó-levelében a menedékjogról ez áll: »Ugyanezen templom előcsarnokát, a melyhez mind az életben, mind a halálban, bármely veszélytől körülvétetve, mindenkinek menekülnie kell, mint biztos mentőhelyhez, a legkeresztényibb király ugy szenteltette fel, hogy mindazok, a kik oda futnak védelemért, ugy testi, mint lelki vigaszt nyerjenek.« [2]) Egy esetet kivesz szent István törvényhozása a menedékjogból, s ez a felségárulás esete. »A ki a király ellen összeesküvést forral, nem talál menedéket a templomokban sem.« [3])

---

[1]) Decret. III. 17. Endlichernél 346. l.

[2]) Fejér Cod. dipl. I. 469. Atrium autem ejusdem ecclesiae, ad quod omnes tam in vita, quam im morte qualibet necessitate circumventi, sicut ad securum refugium confugere debent, christianissimus rex taliter consecrari fecit, ut omnes illuc pro tutamine fugientes, tam corporis quam animae solamina reperiant, et sui vel suarum rerum praejudicium non sentiant.

[3]) Decret. lib. II. 17. Endlichernél 323. l. Si quis in regem aut in regnum conspiraverit, refugium nullum habeat ad ecclesiam . . .

ZENEAKADÉMIA LISZT MÚZEUM

X.

A magyar clerus. Zárszó.

A legmagasabb rangfokozatban van a király. — Ki ellene összeesküszik, az egyházközösségből ki van zárva. — A király után következik az esztergomi érsek az egyháziak élén. — Az egyháziak kiváltságai széleskörűek. — Ezen jogokkal aránylagos terhek is jártak. — Az egyháziak hozzák jó részben az országos törvényeket, — viszont az állam rendezi az egyház ügyeit. — A magyar papság betöltötte nehéz hivatását minden viszonyok között. — Tényekkel bebizonyitható. — Asztrik esztergomi érsek hozza a magyar királyi koronát. — A nemzet első tanitója Gellért csanádi püspök. — Gizella királynét a főpapok veszik védelmökbe. — Aba-Sámuelt megkorholja Gellért. — A királyokat kibékitik, s igy a polgárháborút megakadályozzák. — Az iskolaügy a papság kezében van. — A római pápák gondozásainak kiváló tárgya Magyarország. — Azt teljes függetlennek akarják. — Gejcsa politikai úton eljutott a kereszténységig. — Szent Istvánnak mély vallásos meggyőződése volt. — Istvánt gyenge fejedelmek követték. — Az egyház, ha szenvedések között is, fejlődésnek indul. Szent László alatt virágzik. — Megmentette a magyar fajt, hivatva van ezután nemzetünk megmentőjévé lenni.

Mielőtt e korszak tárgyalását befejeznők, röviden vissza akarunk térni a magyar clerus állására, s nehány sorban felelni szándékunk a kérdésre: mint töltötte azt be, a magyar államélet és a kereszténység első s következményeiben talán legfontosabb századában?

A legmagasabb rangfokozatban találjuk a királyt. A ki ellene összeesküvést forral, nem talál menedéket még az egyházakban sem, melyek átokkal sujtják őt, büntársát s a fondorlat eltitkolóját.[1]) A király s a királyi vérből származott herczegek után következik az esztergomi érsek az egyháziak élén, mint a nádor a világi rendnél.

---

[1]) Si quis in regem aut in regnum conspiraverit refugium nullum habeat ad ecclesiam ... anathemisetur et omnium fidelium communione privetur. II. 17. Endlichernél 323. l.

ZENEAKADÉMIA
LISZT MŰZEUM

A papság kiváltságai, lassankint ugyan, olyanok lettek hazánkban is, mint Európa többi részeiben; csak a királynak az egyház fölött való, vagyis inkább az egyház vezetésében gyakorlott jogai voltak szélesebb-körüek, mint a XI. század bármelyik más államában. E korszakot csak Nagy-Károly egyházkormányzata- és szervezetével lehet összehasonlitani.

A királyi hatalom alatt tehát a püspökök mindazon jogokat gyakorolták, a melyekkel a latin egyházhoz tartozó más államokban voltak fölruházva. Csak ők itélhettek a papok felett, kik ellen a világiak tanuságtétele nem volt elfogadható.

Szent István a főpapságnak nagy jogokat adott az államszerkezetben; de királyaink ezen jogokkal aránylagos terheket is róttak az egyháznagyok vállaira. A közigazgatásban való részvétel előjogát a honvédelemhez való aránylagos hozzájárulás ellensulyozta. A honvédelem szintugy személyes és helyettesitést nem türő kötelességében állott a főpapságnak, mint a nemességnek. [1])

Az ország és a fiatal egyház számára hozott törvények nem annyira zsinatokból, mint inkább nemzeti gyülésekből vették eredetöket; nem annyira zsinati végzések, mint törvényczikkek szabályozták és szervezték az egyházi érdekeket is. Az egyház az államélet szemefénye volt, s igy nem lehet csodálni, ha törvényhozásában arról mindig gyengéden gondoskodott. És viszont, a magyar törvényhozás legbefolyásosabb tagjai és a törvények megalkotói főpapok voltak, kik a törvényhozásban az egyetemes egyház zsinatainak, a pápák döntvényeinek czikkelyeit s a keresztény alapon álló államot véve figyelembe, — a magyar állam ügyei, egyházi zsinatalapokon, törvényekkel fejtettek ki és erősíttettek meg.

S ha a kérdést akarjuk fölvetni: vajjon az egyház, de különösen a magyar papság hogyan felelt meg a reáruházott bizalomnak és terhes tisztjeinek, — ugy a feleletet nem kell szóvirágokban megadnunk. Tisztán történetirói tisztünknek tettünk eleget, midőn a gyermeket nevén megnevezve, tényekkel igazoltuk, s

---

[1]) Minderről bővebben s rendszeres adatok alapján az Árpádkor végén, munkánk második kötetében akarunk szólani.

ZENEAKADÉMIA

most röviden igazoljuk a papság hazafias működését állami és vallási életünk ezen korszakában.

Most, midőn a szavakat kiforgatták már eredeti jelentőségökből, s midőn, fájdalom, az emberek egy része üres czifraság, s a társadalmi convenientiák mozgó gépdarabjánál nem egyéb, — most helyén van, hogy habár utolsó sorainkban, röviden összegezzük a clerus érdemeit az első században. A következő századok szakadatlan fonatban hozzák meg majd a babérleveleket a clerus homlokára.

A ki nemzetünk felvételének az európai népek közé tolmácsa s nagyrészben eszközlője volt, az az ország első főpapja Asztrik érsek. Cseh nemzetségből származva, alig nehány évet tölt hazánkban; elindul tele lelkesedéssel a hosszu útra, hogy uj hazájának koronát szerezzen. Hazafisága már oly nagy, hogy a vele rokon lengyel nemzet elől viszi el a koronát, a pápa előtt a legékesszólóbb magasztalója a magyar nemzetnek; — ő emeli ki annyira az első szent király érdemeit, hogy a pápa örömében apostolnak nevezi azt. »Elutván Asztrik főpap a pápához, bölcsen eljárt abban, a mi tisztévé tétetett; a szent vezér tetteit rendre kimutatván,... kérte az apostoli széket, jelentvén, hogy érdemes volna ezen tiszteletre és méltóságra.« [1]) Ő segít Istvánnak szervezni a kath. egyházat Magyarországon annyi bölcseséggel, hogy a kath. egyház majdnem egyezer év után most e szilárd alapon nyugszik ez országban. A clerus a koronának és hazának legelső támasza.

Mit szóljunk a nemzet első tanitójáról és vértanujáról szent Gellértről? Elhagyja őt minden vágy a szent föld után, s letelepszik nálunk; itt a gyermekeket oktatja, a felnőtteket kereszteli, templomokat épit, a hazai culturát oly fokra emeli, amelyre százados mulasztások után csak az ő apostoli lelke képes. Föllép a szószékre, s midőn mindenki retteg érte, a bűnös honfivért ontott királyt megfeddi, elitéli, — s a nemzetet vele szemben pártfogása alá veszi. Oly jelenet, melyről íveket kellene irnunk.

Tisztelet az erős embernek minden korban. Találunk az

---

[1]) Hartvik IX. fej. Érdy 14. l.

ZENEAKADÉMIA LISZT MÚZEUM

örültségig felizgatott halandókat; olyanokat, kik a legirtózatosabb logikát hangoztatják, kik mellöket vetik a csaták fegyverei elé, s nyakokat a hóhér bárdja alá, s a kikről oly rosszul esik elmondani, hogy még ezek is gyárban készült formalitásck, nem tények, hanem csak hallomások. Nem igy szent Gellért. Az ő apostoli buzgalma, egész élete a realitás, a hazafiság, a hitért lelkesülő valóság.

Nevelő-intézetébe magyarokat vesz fel, »és a püspök legfőbb gonddal ápolta őket, mert nem voltak idegenek, hanem benszülöttek, hogy általuk Isten országa dicsőbben magasztaltassék fel.« [1]) Még másutt is mutatja Gellért, mennyire együtt érez a néppel, melynek keblében hazáját találta, mert nemzete dalaiban örömét leli.

Az erkölcstelen Péter által annyiszor megsértett s végre elzáratott Gizella királyné a püspökök erélyes föllépésének köszönhette szabadságát. Midőn a nemzet a számüzetésben bolyongó árpádházi herczegeket visszahivta, a főpapok a helyett, hogy azt akadályozták volna, bizalommal sietnek Endre elé, hogy üdvözöljék és támogassák. I. Endre megkoronázása után nem emelék fel szavokat a megkoronázott Salamon érdekében, ellenkezőleg csatlakoznak Bélához, kit a nemzet akarata emelt a trónra. Azon követségekben, melyeket a király III. Henrikhez többször küldött, a püspökök jártak el.

És midőn utóbb Bélának halála által a megürült királyi széket a nemzet megegyezésével Salamon foglalja el, a főpapok veszik Gejcsa herczeget és testvéreit ármányai ellen oltalmukba; mig az ezek által legyőzött és elűzött Salamont fájdalom nélkül látják Németországba távozni. Nem is késnek törvényesiteni majd Gejcsának, majd szent Lászlónak, a nemzet kedvenczének királylyá választatását, fejökre téve a szent koronát. És bizonyára befolyásuknak köszönhető, hogy ez esetben a hatalmas VII. Gergely a bevégzett tények előtt, — mi nem tartozott szokásai közé, — meghajolt.

A hazai történelem minden lapjáról hozhatunk föl példákat, tényeket, melyekből kitünik, hogy a főpapság a királyok

---

[1]) Szent Gellért legendája XII. fej. Szabó Károly 69. l.

önkényének soha részese, gyakran bátor ostorozója, nem egyszer áldozata volt. A papság hivatása, erkölcsi és értelmi miveltségénél fogva a legnagyobb befolyást gyakorolta az állam ügyeire. Királyi és országos tanácsokban a fejedelem mellett az első helyet foglalta el. A legfőbb igazságszolgáltatás nélkülök nem gyakoroltatott. Ők voltak, mint fő- és alkanczellárok, az állam tolmácsai, tollvivői.

Követeink majdnem mindig egyházi férfiak voltak; legtöbbször püspökök, később prépostok, főesperesek, apátok, kanonokok.

Az iskola-ügy egészen a papság kezében volt, a miveltség fejlesztése és haladása hazánkban mindent az egyháznak köszönhet.

Befolyásuk tette humanusabbá egész törvényhozásunkat. Nem soroltuk itt el a clerus érdemeit teljesen, — azt ugy röviden összegezni nem is lehet, — csak halvány képet akartunk nyujtani; a ki e század történelmét figyelemmel olvassa, kiegészitheti azt könnyen magának.

ZENEAKADÉMIA
LISZT MÚZEUM

Az első század fényesen beigazolta a magyar clerus nemzetfentartó hivatását, s a történelem örök időkig tanuja lesz, hogy kötelmeinek lelkiismeretesen megfelelt. Emlitsük meg itt röviden a pápaság áldásos befolyását is hazánkra az első században.

Az 1000-ik évben II. Sylvester a szent Péternek felajánlott Magyarországot és a magyar nemzetet a római anyaszentegyház pártfogásába veszi; Istvánnak kormányzás és birtoklás végett visszaadja, és felvevén Magyarországot a keresztény államok sorába, fejedelmének királyi arany koronát küld és koronázási szertartást rendel. 1044-ben a pápa Abát kiátkozta. 1052-ben IX. Leo békét eszközölt I. Endre és III. Henrik között. 1074-ben VII. Gergely Magyarországot a római szentegyháznak követeli, — az általunk többször kifejtett értelemben, — 1075-ben pedig azt állitotta, hogy Magyarországnak saját szabadsága állapotában kell maradnia. 1077-ben kivánta I. Lászlótól, hogy világosabban fejezze ki akaratát és buzgalmát követei által; 1079-ben megdicsérte Lászlót, ki a legjobb királyok nyomdokait követi, mert

ZENEAKADÉMIA
LISZT MÚZEUM

kész oly szolgálatra, melylyel egy vallásos fejedelem tartozik, és oly engedelmességre, mely egy szabad férfiúhoz illik.

Ha még egyszer rövid pillantást vetünk az általunk tárgyalt korszakra, ugy az isteni Gondviselés áldó kezét szemlátomást észlelhetjük nemzetünk minden fontosabb tényénél. Az ostort, melyet nemzetünkben a tehetetlen népek közé az Isten küldött, a lechparti ütközetnél összetépte; — az idegenek hite a magyarok varázserejében megtörött, de megfogyott a hit pogány isteneikben a magyarok között is. Dél-Európa lábra állott a magyarokkal szemben s kétféle választást engedett: vagy felvenni a keresztséget, s nyugat polgáriasultságának utján haladni, — vagy folytonos harcz között a túlnyomó ellenséggel elvégre is letünni Európa térképéről. Gejcsa igy jutott el tisztán politikai úton a kereszténységig. Az ősi erények, a harczok, a zsákmány, a hirnév oly erősen szembeszállottak még a kereszténység egyszerü tanaival, az alázatosság, felebaráti szeretet s béke után való óhajjal, hogy Gejcsa még maga is kapkodott, — egyszer pogány, máskor kereszténynek mutatván magát.

Végre István az ő rendkivüli apostoli buzgalmával megtéritette a nemzetet. Ismerte ő is a politikai helyzetet, ez csak siettette őt munkájában, de nem voltaz egyetlen és főrugó, hogy a kereszténységet behozza. Szent Istvánnak mély vallásos meggyőződése volt, s ha egyetlen egy ok sem kényszeritette volna is őt, csupán vallásos lelkülete és meggyőződése folytán is megtéritette volna nemzetét. Csak a nagy lelkesülés egy eszme, tény után, párosulva nagy tehetséggel, kitartással volt képes azon munkát elvégezni, melyet István oly szerencsésen végrehajtott. Meggyőződéssel teljes férfiúerővel alkotott intézmények lehetnek csak oly erősek, hogy majd egy ezredév életben lássa még azokat. S mint a családban, ugy nemzetünknél is felhasználta az Isten a gyenge nőnemet, hogy általa a hatalmasakat és erőseket igájába hajtsa. Sarolta és Gizella érdemeit a történet nem mellőzheti emlités nélkül.

Azon 38 év alatt, melyek István koronáztatásától annak haláláig terjednek, Magyarország kül- és belélete teljesen meg-

változik. Az országban rend, béke uralkodik, ama kellékek, melyek a nemzet haladásának és mivelődésének, mely rohamos léptekkel foglalt tért, alapfeltételei. Hol azelőtt sátrak és kunyhók voltak, ott fényes templomok emelkednek, iskolák nyilnak, törvénykedés, biráskodás biztositja a nemzetet az egyesek kihágásai ellen. Külföldön a magyar már nem rettegés, hanem tisztelet és csodálat tárgya, ugy hogy a mivelt papság seregestől tódul hazánkba, melyet azelőtt rettegve emlegetett barbársága miatt.

Istvánt gyenge fejedelmek követték; oly gyengék, hogy az ő alkotásait nemcsak folytatni, betetőzni, de fejleszteni, sőt megvédeni sem voltak képesek. Szerencse, hogy István intézményei oly erőt hordoztak magukban, hogy önmaguktól megállottak egy ideig, a hazafias és önfeláldozó papság támogatása mellett. A nemzetnek salakja, a pogányság, majdnem uralomra került; de a Gondviselés megvédte hazánkban a kereszténység gyenge ültetvényét, mig Béla királyban elég erőteljes uralkodó jött, — ki rendet csinált az országban.

ZENEAKADÉMIA
LISZT MÚZEUM

Ezalatt az egyház, bár szenvedések és üldöztetések között lassan, de biztosan működött és haladt a nemzet kebelében, ugy hogy csak alkalom kellett, hogy az átalakitott országot teljes nagyságában mutassa be. Az egyháznak és nemzetnek várva várt férfia feltünt László király személyében, ki vallásos és hazafias erényei folytán egyszerre a nemzet kedvencze lett.

A mint ő az egyházat erősitette, ugy erősödött meg a nemzet is. Kimondhatjuk azon tényt, melyet későbbi történelmünk is annyiszor igazolt, hogy az egyház emelkedése vagy sülyedése mindenkor a nemzet emelkedése vagy sülyedése volt. Az ő uralkodása alatt emelkedett a kereszténynyé lett Magyarország ama dicső fényre, melyet a külföld bámulva irigyelt. A kath. vallást ekkor már megszerette a nemzet, mert érezte végtelen adományait, — érezte az átalakitást, a különbséget a keresztény királyok s az egykori vezérek között. Az uj keresztény föld termékenynek mutatkozott; a magyar egyház rövid idő mulva a szentek jó termő talaja lett. A szenteket az ország első fejedelmei, István, Imre herczeg, László szolgáltatták. A buzgó szerzetes-

ZENEAKADÉMIA
LISZT MÚZEUM

rend is kitünt szentsége által: Adalbert és Gellért, Mór és Zoerard, András és Benedek fénylenek a szentek sorában.

A keresztény vallás mentette meg Magyarországot az enyészettől [1]), ezen vallás ápolása mentheti meg csak jövőre is, és ez oly tény, melyet a legnagyobb elfogultság sem mer többé világos perczeiben tagadni, ha a gyakorlati életben néha ellenkező mozgalmakat kell is sajnosan észlelnünk.

---

[1]) Hajnik Imre: Magyar alkotmány és jog az Árpádok alatt. 88—89. l.: »A középkori Európában a keresztény vallást hirdető egyház ugyszólván egyedüli letéteményese és terjesztője volt azon eszméknek, melyek az egykori nyugat-római birodalom területén u. n. barbár népekre közös eszmék voltak, és igy őket egymáshoz közelebb hozva, féligmeddig békés együttlétöket közvetiték.«

25

ZENEAKADÉMIA LISZT MÚZEUM

Ty 35.

ORSZÁGOS MAGYAR KIR. ZENE-AKADÉMIA 1875

ZENEAKADÉMIA LISZT MÚZEUM

ZENEAKADÉMIA
LISZT MÚZEUM

ZENEAKADÉMIA
LISZT MÚZEUM

ZENEAKADÉMIA
LISZT MÚZEUM

ZENEAKADÉMIA
LISZT MÚZEUM

1982

ZENEAKADÉMIA
LISZT MÚZEUM

ZENEAKADÉMIA
LISZT MÚZEUM

Orsz. M. Liszt Ferenc Zeneműv. Főiskola
KÖNYVTÁRA
Leltározva: 1948 ... hó
35. tsz. alatt.

Zeneművészeti Főiskola
Leltári szám:
T./2
Hollóssy